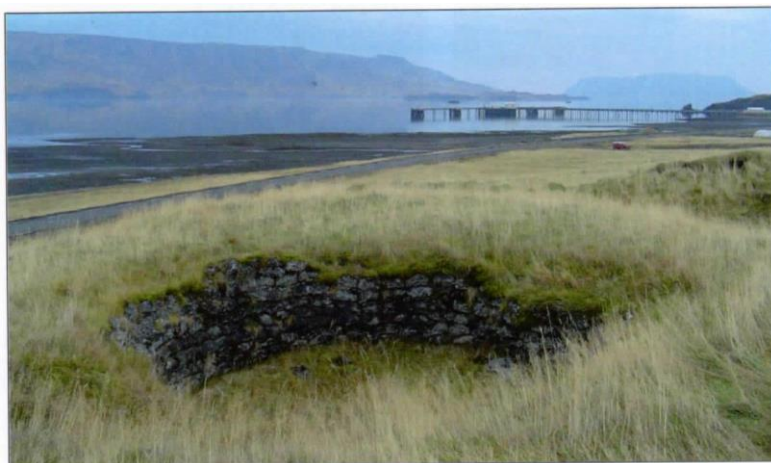

Fornleifaskráning í Hvalfjarðarstrandarhreppi

Birna Lárusdóttir, Guðrún Alda Gísladóttir og Uggi Ævarsson

Fornleifastofnun Íslands
FS214-00034
Reykjavík 2003

Skannað eintak af upprunalegri skýrslu hefur verið ljóslesið og
aðlagð af Minjastofnun Íslands.

Blaðsíðutöl gætu hafa færst úr stað og uppsetning breyst á
smávægilegan máta miðað við upprunalega útgáfu.

Forsíðumynd er af byrgi úr síðari heimsstyrjöld (Bo-004:013)

© Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033
Fax: 551 1047
Netfang: fsi@ instarch.is

I. INNGANGUR	4
II. UM FORNLEIFASKRÁNINGU OG LÖGGJÖF	5
III. BYGGÐASAGA	6
VI. FORNLEIFASKRÁ	9
Litli Botn	10
Stóri Botn.....	19
Þyrill	29
Litlisandur	41
Miðsandur	46
Brekka	51
Bjarneyjarsandur	60
Hrafnabjörg	64
Ferstikla	70
Saurbær	78
Kalastaðir	89
Kalastaðakot	102
Katanes	106
Eystra Miðfell.....	114
Vestra Miðfell	119
Hurðarbak.....	123
Hóll	125
Efra Skarð	128
Tunga	133
Hlíðarfötur	135
Svarfhóll	145
Glarnrnastaðir	157
Þórisstaðir	159
Geitaberg	164
Dragháls	169
Grafardalur	181
V. FORNLEIFAR OG BYGGÐ	188
<i>Bæjarhólar og býli</i>	188
<i>Kuml og kirkjur</i>	190
<i>Útihús og túngarðar</i>	192
<i>Mótekja og torfrista</i>	193
<i>Stekkir og kvíar</i>	194
<i>Beitarhús og sel</i>	195
<i>Leiðir</i>	196
<i>Herminjar</i>	196
VI. NIÐURSTÖÐUR	197
<i>Tölfræði og hættumat</i>	197
<i>Varðveisla og kynning minja</i>	201
Kortaskrá	
Kort 1: Yfirlit	208
Kort 2: Litli- og Stóri-Botn	209
Kort 3: Hálendið austur af Stóra-Botni	210
Kort 4: Þyrill	211
Kort 5: Miðsandur og Litlisandur	212
Kort 6: Hrafnabjörg, Bjarneyjarsandur og Brekka	213
Kort 7: Saurbær og Ferstikla	214
Kort 8: Kalastaðir og Kalastaðakot	215
Kort 9: Katanes	216
Kort 10: V-Miðfell, E-Miðfell og Hurðarbak	217
Kort 11: Efra-Skarð, Tunga og Hóll	218
Kort 12: Hlíðarfötur, Svarfhóll og Eyri	219
Kort 13: Kambshóll og Glarnrnastaðir	220
Kort 14: Geitaberg og Þórisstaðir	221
Kort 15: Dragháls	222
Kort 16: Grafardalur	223

I. Inngangur

Haustið 2003 fór fram aðalskráning fornleifa í Hvalfjarðarstrandarhreppi. Þar með er lokið fornleifaskráningu í fjórum sveitarfélögum sunnan Skarðsheiðar, en árið 1999 gerðu þau samning við Fornleifastofnun Íslands um skráningu fornleifa. Þetta voru Mela- og Leirársveit, Skilmannahreppur, Innri-Akraneshreppur og Hvalfjarðarstrandarhreppur. Þessi skýrsla fjallar um afrakstur fornleifaskráningar í Hvalfjarðarstrandarhreppi. Könnun á ritheimildum svæðisins, aðallega örnefnaskrá, leiddi í ljós 555 þekkta minjastaði á 28 jörðum. Á vettvangi voru hins vegar skráðir alls 687 staðir eða að meðaltali 24,5 minjastaðir á hverri jörð.

Skýrsla þessi er byggð upp eins og aðrar skýrslur um fornleifaskráningu. Fyrst er í stuttu máli sagt frá löggjöf um minjavernd og sögu fornleifaskráningar (2. kafli) og þá kemur kafli um byggðasögu svæðisins (3. kafli). Í kjölfar hans fylgir ítarleg skrá yfir fornleifar (4. kafli). Í henni eru minjastaðir flokkaðir eftir jörðum og byggir tölusetning jarðanna á *Jarðatali Johnsens* frá 1847. Á undan minjaskrá hverrar jarðar er gerð grein fyrir takmörkum hennar, breytingum á þeim og öðrum upplýsingum sem geta varpað ljósi á sögu byggðar og búskapar á staðnum. Einnig er gerð grein fyrir þáttum eins og gróðurfari og túnasléttun sem hafa áhrif á varðveislu minja. Í minjaskrá er síðan fjallað sérstaklega um hvern minjastað, sagt frá staðsetningu minjanna og aðstæðum og birtar lýsingar og myndir af tóftum þar sem við á. Aftast í skýrslunni eru fornleifakort sem sýna dreifingu minjastaða. Í 5. kafla er samantekt um helstu minjaflokka og gefið yfirlit um sérkenni svæðisins. Að lokum eru svo settar fram tillögur um verndun og kynningu fornleifa á öllu svæðinu (6. kafli).

Hildur Gestsdóttir og Orri Vésteinsson gerðu heimildakönnun fyrir öll sveitarfélög sunnan Skarðsheiðar.¹ Uggi Ævarsson skráði fornleifar í Litla- og StóraBotni og á Þyrli en Guðrún Alda Gísladóttir skráði á Kalastöðum og í Kalastaðakoti. Á öðrum jörðum sá Birna Lárusdóttir um vettvangsvinnu en hún ritaði einnig skýrsluna. Allt verkið var unnið undir stjórn Adolfs Friðrikssonar, fornleifafræðings. Höfundar vilja koma á framfæri kærum þökkum til heimildarmanna sinna fyrir dygga aðstoð og hlýjar móttökur.

¹Hildur Gestsdóttir og Orri Vésteinsson. 1999. *Fornleifaskráning í Borgarfjarðarsýslu I: Svæðisskráning í Borgarfirði sunnan Skarðsheiðar* (FS085-99041).

II. Um fornleifaskráningu og löggjöf

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á Íslandi. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum og sér í lagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um líkar minjar og vernda þær sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun, og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk þeirra. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur fyrir vettvangsathuganir.

Á undanförunum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 10. grein þjóðminjalaga (nr. 107, 2001) eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi né nokkur annar, spilla, granda né breyta, ekki heldur hylja þær, laga né aflaga né úr stað flytja ... " Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölbætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn, enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Til fornleifa teljast hvers kyns leifar fornra mannvirkja og annarra staðbundinna minja sem menn hafa gert eða mannaverk eru á, svo sem:

- a. búsetulandslag, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi mannvirkjum og öskuhaugum, húsaleifar hvers kyns, svo sem kirkna, bænahúsa, klaustra og búða, leifar af verbúðum, naustum, verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum;
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mó gröfum, kolagröfum og rauðablæstri;
- c. gömul tún- og akurgerði, áveitumannvirki og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita;
- d. gamlir vegir, stíflur, brýr, vatnsvöð, varir, hafnir og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og vitar og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra;
- e. virki og skansar og önnur varnarmannvirki;

f. gamlir þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð;

g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eðajarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum;

h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið;

i. skipsflök eða hlutar úr þeim.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu.

Ef mannvistarleifar sem falla undir ofangreinda skilgreiningu finnast á fyrirhuguðu framkvæmdasvæði, þá þarf að leita heimildar til að hreyfa við þeim. Í 14. gr. þjóðminjalaga segir m.a.: „Nú telur . . . sá sem stjórnar opinberum framkvæmdum, að hann þurfi að gera jarðrask, svo sem vegna vegagerðar, veitulagnar, framræslu eða skógræktar, er haggð geti við fornleifum og skal hann þá skýra Fornleifavernd ríkisins frá því áður en hafist er handa við verkið. Lýst skal nákvæmlega breytingum þeim er af framkvæmd mundi leiða. Fornleifavernd ríkisins ákveður hvort og hvenær framkvæmd megi hefja og með hvaða skilmálum. Við allar meiri háttar framkvæmdir . . . skal sá sem fyrir þeim stendur bera kostnað af nauðsynlegum rannsóknum.”

Það eru því hagsmunir framkvæmdaaðila að hægt sé fletta upp í ábyggilegum skráum um staðsetningu fornleifa áður en framkvæmdir hefjast svo komist verði hjá óþarfa kostnaði og töfum. Einnig eykst nú skilningur á að fornleifar eru vannýtt auðlind í ferðaþjónustu en forsenda þess að hægt sé að velja staði til kynningar fyrir ferðamenn er að til séu heildstæðar upplýsingar um menningarminjar, ástand þeirra og staðsetningu á viðkomandi svæði.

III. Byggðasaga

Orri Vésteinsson hefur áður ritað kafla um byggðasögu svæðisins sunnan Skarðsheiðar, þ.e. Hvalfjarðarstrandarhrepp, Innri-Akraneshrepp, Skilmannahrepp og Leirár- og Melahrepp.² Er umfjöllunin hér á eftir að töluverðu leyti byggð á honum. Orri fjallar einkum um landnám á svæðinu og styðst þar við vísbendingar eins og

² Sjá: Hildur Gestsdóttir og Orri Vésteinsson 1999, bls. 14-26.

frásagnir Landnámu, dýrleika jarða, staðsetningu kirkna og bænhúsa og landamerki. Dýrleiki jarða getur gefið vísbendingu um aldur þeirra, þar sem eldri jarðir eru líklegri til að vera hátt metnar en þær yngri. Bænhús og kirkjur hafa í langflestum tilvikum verið reist á fyrri hluta 11. aldar og vitna því um byggð á þeim tíma. Af fleiri atriðum má ráða í þróun byggðar, t.d. bæjanöfnum, dreifingu bæja og landamerkjum.

Elstu byggðu ból á svæðinu eru skv. þessu á Hvalfjarðarströnd. Þar eru jarðir hærra metnar en í Svínadal og bænhús eða kirkjur á mörgum jörðum. Nokkurra jarða er getið í Landnámu sem og fornritum, einkum Harðar sögu og Hólmverja. Líklegt að Svínadalur hafi byggst heldur seinna en ströndin og reyndar var hluti af honum ekki í fastri byggð fyrr en á 17. öld (þ.e. Kambshóll, Kambsland og Glammastaðir). Í Landnámu er sagt frá landnámi Kolgríms gamla milli Botnsár og Kalmansár, en sjálfur bjó hann á Ferstiklu.³ Finnur auðgi átti að hafa numið land á Miðfelli.⁴ Ávangur nokkur, írskur maður, á að hafa búið fyrstur í Botni þótt ekki sé sagt berum orðum að hann hafi numið þar land.⁵ Líklegt er að allar þessar jarðir hafi byggst nemma. Miðfell hefur snemma skipst í tvær jarðir, Eystra- og Vestra-Miðfell og að auki hefur Hurðabak byggst þaðan. Ef tekið er mið af landamerkjum virðist einsýnt að það hafi gerst áður en Miðfell skiptist í tvennt. Þá gefa landamerki til kynna að Lambhagi og líklega einnig Galtarholt, sem nú eru í Skilmannahreppi, hafi upphaflega tilheyrt landnámi Miðfells. Geta má þess til að í samkeppni um land og völd hafi Miðfell orðið undir og Garðakirkja náð að sölsa jarðirnar undir sína sókn. Það kemur nokkuð á óvart að Ferstikla, sjálf landnámsjörðin, skuli einungis vera metin á 16 hdr. Líklegt er að Ferstikla og Saurbær hafi byggst upp sem e.k. kjarni og miðstöðin orðið á Saurbæ. Orri Vésteinsson hefur bent á að smábýli í nágrenni kirkjujarða séu gjarnan látin vera landnámsbærir í Landnámabók og líklega sé þar um e.k. fræðaminni að ræða. Sú gæti verið raunin með Ferstiklu. Kalastaðir, 60 hdr. jörð með kirkju, hafa líklega byggst um svipað leyti og landnámsjarðirnar þótt ekki sé bæjarins getið í Landnámu. Þar hefur fundist elsta fornleif sveitarinnar, næla í Borróstíl, líklega úr kumli (sjá Bo-011 :048). Kalastaðakot byggðist frá Kalastöðum í upphafi 17. aldar og var í fyrstu óskipt að öðru en húsum og slægjum.⁶ Brekka og Bjarteyjarsandur sem

³ IF I, bls. 58.

⁴ Sama, bls. 54.

⁵ Sama, bls. 58.

⁶ JAM IV, bls. 39.

líta má á sem gamlan landnámskjarna voru samtals 60 hdr. og bænhús var á Brekku.⁷ Litlisandur og Miðsandur hafa vafalaust byggst þaðan sem og Hrafnabjörg.

Byggð í Svínadal virðist öllu yngri og þar eru engar stórjarðir. Skarð hefur líklega byggst einna fyrst en þar var bænhús.⁸ Ekki er vitað um önnur bænhús í Svínadal og flestar jarðirnar eru fremur lágt metnar nema Geitaberg, 24 hdr. Ekki er ólíklegt að jörðin hafi byggst fremur snemma þótt ekki sé vitað um bænhús þar. Þórisstaðir byggðust frá Geitabergi, voru fimmtungur þeirrar jarðar en ekki er vitað hvenær sú skipting varð. Ekki greina heimildir heldur frá því hvenær byggð hófst á Draghálsi en líklega hefur það verið heldur síðar en á Geitabergi, enda Dragháls 16 hdr. að dýrleika. Byggð í Svínadal hefur sennilega að miklu leyti verið skipulögð frá valdameiri landnámsmönnum á Hvalfjarðarströnd. Saurbær, sem var miðsvæðis, hefur líklega haft einna mesta möguleika á að hafa áhrif á landnám þar og kann það m.a. að skýra af hverju Saurbær varð sveitarmiðstöð en ekki t.d. Miðfell eða Brekka. Nokkrir bæir í Svínadal byggðust ekki fyrr en á 17. öld eins og áður segir. Kambshóll byggðist fyrst 1677⁹ og Kambsland á svipuðum tíma en það fór í eyði á 18. öld. Báðir bæirnir voru í landi sem var í eigu kirkjunnar, kirkjan í Innra-Hólmi átti helming og hafði hún selstöðu þar sem Kambsland byggðist síðar. Hinn helmingurinn var í eigu kirkjunnar á Kalastöðum.¹⁰ Glammastaðir voru taldir forn jörð en lágu lengi í eyði þar til byggðin var endurreist um miðja 17. öld. Kirkjan í Görðum á Akranesi átti selstöðu á Mástöðum við suðvesturenda Geitabergsvatns allt frá 1220¹¹ og langt fram eftir öldum. Af þessu má sjá að allt svæðið frá Grjótá og norður fyrir mitt Geitabergsvatn hefur verið nytjaland kirkjujarða og líklega mikilvægt bæði vegna skógar og beitar. Um miðja 17. öld varð töluverð uppsveifla í byggð víðast hvar á landinu og þá hefur svæðið verið tekið undir fasta byggð. Þess má geta að Grafardalur sem byggðist einnig á þeim tíma var nýbýli á selstöðu í Vatnshornslandi og tilheyrði því Skorradalshreppi allt til ársins 1955. Á heildina litið hefur byggð í sveitinni víðast hvar verið stöðug og þar er fátt um eyðibýli. Helst ber að nefna nokkur býli sem byggðust um skamma hríð, annað hvort á 17. eða 19. öld. Nánar er fjallað um þau í 5. kafla undir *Bæjarhólar og býli* (bls. 188).

⁷ DI IV, bls. 198.

⁸ JÁM IV, bls. 31.

⁹ JÁM IV, bls. 25.

¹⁰ DI VII, bls. 55-56.

¹¹ DI I, 417-418.

VI. Fornleifaskrá

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar hefur hver sýsla skammstafað heiti (BO, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: BO-137:001). Fornleifaskrá hvernar jarðar hefst á stuttu yfirliti yfir skiptingu jarðarinnar, eignarhald hennar og matsverð, og einnig er gefin stutt lýsing á náttúrufari og búskaparaðstæðum og sléttun túna. Þar á eftir kemur listi yfir fornleifar sem fundist hafa heimildir um.

Í skránni fær hver minjastaður eina grein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hvernar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitað við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagaðblettur, sögustaður eða nátttröll). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða. Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í gráðum og mínútum. Mæling hnattstöðu er gerð með OPS staðsetningartækjum (stillingin WGS 84) og er mælt í miðju hvers minjastaðar. Áætlað frávik frá miðju er ekki meira en 10 metrar að meðaltali. Þar sem getur um „heimild um ... " t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þótt engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins. ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirliggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirliggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt með öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat þá hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustig eru eftirfarandi: 1) engin hættu, 2) hættu og 3) stórhættu. Þeir minjastaðir sem eru fjarri byggð og öllu því umróti sem hugsanlega gæti skemmt þá teljast ekki í

hættu. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað teljast í hættu ef hugsanlegt er talið að þeim verði rótað. Sem dæmi um slíka staði má telja fornleifar í túni en þær teljast í hættu vegna þess umróts sem fylgir ábúð og búskap og minjastaðir sem eru á svæði þar sem landnotkun er óráðin. Í stórhættu teljast minjastaðir þar sem yfirgnæfandi líkur teljast á að stöðum verði raskað vegna áætlaðs eða fyrirsjáanlegs umróts. Sem dæmi um slíka staði má nefna minjastaði sem eru á skipulagssvæði þéttbýlis, inn í skógræktarreitum, innan áhrifasvæðis stórframkvæmda eða sem uppblástur ógnar. Gerð er grein fyrir hver er hættuorsök hverju sinni. Þá er í síðustu línu getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni. Túnakort sem fylgja með skráningunni voru öll teiknuð af Páli Zophaníassyni 1920. Inn á þau hefur verið bætt staðsetningu fornleifa, tóftum þar sem við á og á stöku stað örnefnum.

BO-001 Litli Botn

16 hdr. 1706. Bændaeign. "En um vart keypti [Geirr] land í Neðra-Botni ok færði þangat bú sitt, ok var all gagnsamt." Harðar saga, ÍF XIII, 49 "Litlu síðar fór Hörðr í Botn með allt sitt til Geirs, fóstbróður síns ... Þeim varð kostnaðarsamt þau misseri, því at minni urðu tilföng en þurfti, en Geirr gáði nú verr búskýslu en áðr. Þjuggust þá upp kvikfén, svá at um aumarit eptir fæddi varla búféit fólk. Um haustit eptir váru upp höggvin öll kvikfén gersmlega utan fáar einar kýr." Harðar saga, ÍF XIII, 58- 59. "Öll váru hús upp tekin í Botni at viðum ok flutt út í Hólum." Harðar saga, ÍF XIII, 65. 21.5.1554 fá Guðleif og Þórey Ólafsdætur jörðina Neðra Botn, 16 hdr, í arfaskipti eftir föður sinn Ólaf Narfason - DI XII, 709. 12.2.1570 gefur Guðleif Ólafsdóttir bónda sínum Eyjólf Magnússyni eldra 8 hdr er hún átti í Botni í Hvalfirði fyrir sunnan land - DI XV, 378. 10.7.1570 er Þórey Ólafsdóttir viðstödd gjörning í Botni og bendir það til að hún hafi þá búið þar ásamt manni sínum Arngrími Björnssyni - DI XV, 419-20. Tún 63,307m², 1/17 þýft. Garðar 800m².

BO-001:001 Litli Botn bæjarstæði bústaður 64°23.285N 21°18.808V
"Bærinn er í hvammi undir kjarrivöxnum hlíðum Háafells ...," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Um 1,5 km austur af Botnsskála (Hvalfjarðarbotni) er nokkuð reisulegt steinsteypthús, Litli Botn, um 200 m norðan við malarveg sem liggur inn Botnsdal. Norðan (ofan) við húsið er kjarrivaxin hlíð en sunnan við er tún sem ekki hefur verið slegið síðan 1993-4. Túnið nær suður að téðum vegi sem er á nyrðri bakka Botnsár, um 200 m svæði. Sunnan árinna rís Múlafjall snarbratt með dálitlu undirlendi næst ánni. Steinsteypthúsið er með bárujárnsþaki. Það var reist 1926 á gamla bæjarstæðinu. Húsið er 325 fm - hæð, ris og kjallari. Fjós er sambyggt, að austan, steinsteypthús með haughúsi undir. Fjós hefur einnig staðið áfast gamla bænum, austan við, samkvæmt túnakorti 1920. Ekki er að sjá upphlaðinn bæjarhól en þó eru hugsanlegar leifar bæjarháls norðan vtó húsið, uppi í brekkunni sem hallar til suðurs. Garðurinn, sem sést á túnakorti og er þar umhverfis gamla húsið, er ekki sjáanlegur lengur þó megi greina ójöfnur hér og hvar þar sem hann hefur verið.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 42, Túnakort 1920

BO-001:002 Hesthúshóll þúst fjárhús 65°23.292N 21°19.012V

"Hesthúshóll (Vesturhóll) er vestur af bænum fyrir ofan gömlu heimreiðina. Upp á honum vestast voru fjárhús, sem nú er búið að jafna við jörðu, en austast á honum var hesthúsið.", segir í örnefnaskrá. Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 160 m vestur af bæ 001. Þar er steinadreif en ekki eiginleg tóft. Vestast á grasivöxnum hól, Hesthúshól, innan túns er steinadreif. Heimildamenn kannast ekki við hús á svæðinu enda lítil ummerki sjáanleg fyrir utan nokkra steina. Á suðvesturenda hólins er nokkuð láréttur stallur úr grjóti, um 0,3 m há hleðsla, um 11 m lengd A-V og 3 m breidd. Hleðslan er lægri brekkumegin, 0,3 m en hækkar frá brekkunni og myndar þannig næstum láréttan stall. Grjótið

liggur á yfirborði og gæti uppröðunin verið sökkull af einhverju tagi.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Litla-Botns, 8, Túnakort 1920

BO-001:003 Hesthúshóll tóft hesthú

64°23.306N 21°18.922V

"Hesthúshóll (133) (Vesturhóll (134)) er vestur af bænum fyrir ofan gömlu heimreiðina. Upp á honum vestast voru fjárhús, sem nú er búið að jafna við jörðu, en austast á honum var hesthúsið.", segir í örnefnaskrá. Um 70 m orðaustur af fornleif 002 og um 100 m vestur af bæ 001 er tóft. Á þeim stað var útihús samkvæmt túnakorti frá 1920. Tóftin er austarlega á Hesthúshól. Hlíð Háafells rís ofan við tóftina (norðan við) og svo Hesthúshóllinn áfram í vestur. Graslendi er allt í kring en landið flatt til suðurs, allt að Botnsá. Tóftin er 10 m N-S og 7,5 m breidd og skiptist í 2 hólf. Veggir eru mikið til hlaðnir úr ágætu hleðslugrjóti en torf með. Á norðurvegg, sem er langhæstur eða allt að 1,6 m, má greina 7-8 umföör steina. Nokkrar spýtur liggja á við og dreif í tóftinni. Ekki er að sjá að opið hafi verið á milli hólfanna en á báðum hólfum eru dyr mót suðri.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Litla-Botns, 8, Túnakort 1920

BO-001:004 heimild um fjárhús

64°23.297N 21°18.869V

"Austan í hólum er hvammur. Þar eru fjárhúsin, og fjósið var þar í gamla daga." segir í örnefnaskrá. Samkvæmt túnakorti frá 1920 er útihús um 50 m vestan við bæ 001. Þar eru hús uppistandandi. Að neðan (sunnan) er slétt tún en norðan til og vestan hækkar landið allt til Háafells. Í vestri er Hesthúshóll (sjá fornleifar 002 og 003). Fjárhús og hlaða eru uppistandandi - bárujárnsþak og gaflar en útveggir úr torfi og grjóti. Húsin eru um 19 m löng N-S og um 12 m breidd. Steipt hlaða er ofan við fjárhúsin, sem eru garðahús, en samkvæmt Steinþóri og Þorkeli Jónssonum eru grjót- og torfveggir fjárhúsanna gamlir. Hæsta vegghleðsla er 1,6 m. Framgafl vísar nót suðri. Samkvæmt örnefnaskrá var gamla fjósið á sama stað.

Hættumat: engin hætta

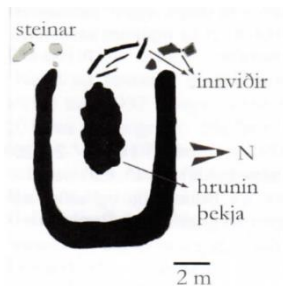
Heimildir: Ö-Litla-Botns, 8, Túnakort 1920.

BO-001:005 Fjósatraðir heimild um traðir

64°23.296N 21°18.757V

Um 6 m norðaustan við fjós, sem er sambyggt bæ 001, sjást traðir. Traðirnar liggja skáhallt til austnorðausturs upp hól sem er aftan við bæinn. Traðirnar, sem kallaðar eru "Fjósatraðir", eru um 70 m að lengd en deyja svo út í brekkunni. Þar sem garðarnir hverfa er afgirt sumarþústaðarland, allt krökkt í birki. Suðurhlíð traðanna er greinileg upphleðsla, 0,5 - 1 m á breidd en norðari brúin er þannig mynduð að tekur hefur verið úr hólum og þannig myndaður kantur. Syðri garðurinn er mest út torfi en þó er eitthvert grjót með. Mesta hæð að norðan er um 0,8 m en að sunnan um 0,4 m þar sem um eiginlega hleðsluhæð er að ræða.

Hættumat: hætta, vegna vatnsaga

BO-001:006 tóft útihús

64°23.299N

21°18.818V

12 m norðvestur af íbúðarhúsi á bæjarhól 001 er tóft. Tóftin er rétt ofan við bæ en fast-austan við bæjarlæk. Tóftin er 4,5 m N-S og 5 m A-V. Mesta hleðsluhæð er um 0,6 m.

Veggir eru úr torfi og grjóti en þekjan, sem er úr bárujárni að hluta, hefur fallið ofan í tóftina nokkurnvegin í heilu lagi. Stoðir og sperrur eru því sjáanlegar.

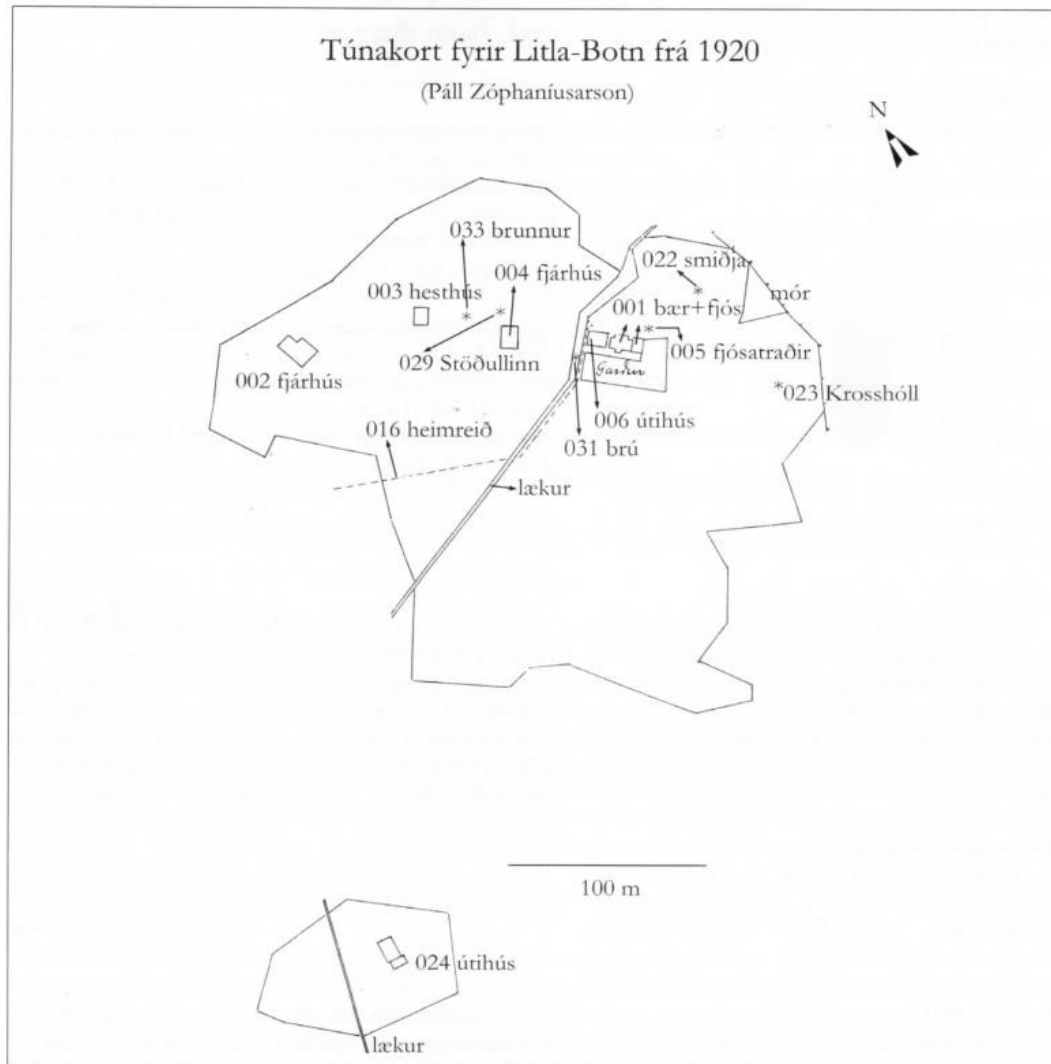
Þorkell Jónsson segir skúrinn hafa verið notaðan sem geymslu og fyrir ljósamótora.

Hættumat: engin hætta

BO-001:007 hellir fjárskýli

64°23.347N 21°21.255V

"Paradís er skógi vaxin brekka í eystri gilbarminum rétt við [Paradísar] fossinn. Rétt neðan við hana er smáhellir, sem var stundum notaður fyrir fê," segir í örnefnalýsingu. Skútinn er 80 -100 m suður af fossinum, ofan í giliinu. Fossinn er 2 km í hávestur af bæ 001. Af þjóðvegi, þegar verið er að koma út úr beygu fyrir Hvalfjarðarbotn á leið norður, sér í gilið ofan við veginn. Klettagil, stórgrytt í botninum.

Kort af túni Litla-Botns 1920

Myndast hefur rými undir austari klettaveggnum, 15 m langt A-V og um 3 m djúpt, dýpst. Hæstur er skútinn um 2,5 m og lækur svo inn. Innst er hann um 0,4 m hár. Gólfskútans er úr mjúkum sandsteini og er loftið þakið hvítri útfellingu. Engar hleðslur eru sjáanlegar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Litli Botn, 1-2

BO-001:008 heimild um lögn

64°23.141N 21°20.607V

"Við [Hólmgarðs]lækinn, þar sem hann rann í ána, voru garðleifar, sem haldið er að hafi verið í samband við veiðiskap.", segir í örnefnaskrá. Laut eða skorningur nær frá Botnsskála og niður að Botnsá. Eftir lautinni rennur lækur, Hólmgarðslækur. Gróin laut sem liggur að grjóteyrum, Botnsá. Engin ummerki mannvirkja fundust enda hefur lækurinn flætt um alla laut í gegnum tíðina og einnig hefur efni verið véltekið í vegagerð á svæðinu næst Botnsánni.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Litli Botn, 2

BO-001:009 Vörðuholt varða

64°23.382N 21°20.878V

"Örnefni milli Mígandalækjar og Hólmgarðslækjar eru neðst upp af Bláhyl, Bláhylsholt, en ofar Vörðuholt austan við Mígandalækinn ...", segir í örnefnaskrá. Um 60 m austan við Mígandalækinn, sem

sést rétt ofan við afleggjara inn í Hvalfjarðarbotn, skammt eftir að beygt hefur verið austur út af þjóðvegi. Um 100 m norðaustan við rafmagnslínu stendur varða á holti. Varðan er 1,3 km vestur af bæ 001. Klapparholt sem rís töluvert úr umhverfi sínu, hálfgróið mosa. Holtið sést víða að, eins er góð útsýn af holtinu; bæði inn Botnsdalinn og út á Hvalfjörðinn, yfir Þyrilsnesið. Varðan á holtinu er ekki stór, 5 umför grjóts og er hæst 0,8 m á hæð.

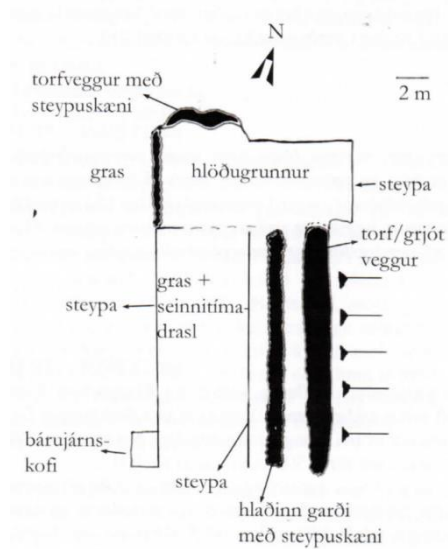
Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Litli Botn, 2

BO-001:010 Stekkjarhús tóft beitarhús

64°23.288N 21°19.840V

"Milli Hvítamels og Stekkjarár er Stekkjarmýri, nær hún frá Botnsá og upp að Stekkjarbletti, en þar eru beitarhús, Stekkjarhús, og búið að rækta túnin í kringum þau, og breyttist þá nafnið í Stekkjartún," segir í örnefnalýsingu. Um 60 m vestur af Stekkjará (sem er einnig nefnd Selá), og 150 - 200 m norður af sveitarvegi, eru rústir Stekkjarhúsa. Tóftin er rétt rúma 800 m vestan við bæ 001. Tóftin er efst (nyrst) í gömlu túni, sem orðið er óslétt, og blasir við frá sveitarveginum. Austan við rústirnar er Stekkjaráin (Selá), í suðri er slétt og framræst tún niður að sveitarvegi.

Norðan við rústir fer landið hækkandi til Selfjalls (sjá fornleif 020). 10 - 15 m austan við rústirnar rennur lækur til suðurs. Rústin er nokkuð stór um sig og eru greinanleg tvö byggingarefni, torf og grjóthleðslur og svo steinsteypa. Fjórúsin snúa N-S, um 15 m löng og um 10 m breið og snýr hlaðan þvert á, 7 m N-S og um 11 m A-V. Austurveggur fjórúsa stendur (7 umför grjóts), 1,2 m hár og er 15 m langur N-S og er 1,5 - 2 m breiður. Króin frá A-vegg út að garða er um 1,5 m breið. Ofan á garðann, sem er vel hlaðinn, 4 - 5 umför, hefur verið steipt plata. Vestan við garðann er steiptur innveggur, 0,4 m á hæð en 15 m langur N-S. Á milli þess veggjar (vesturveggur) og garðans er óslétt gras. Á vesturskammhlið hlöðu er grjóthlaðinn veggur en norður- og austurhliðar eru steiptar. Suðurveggur hlöðu er steiptur að hluta og hlaðinn að hluta. Hlaðan, sem er um hálfum metra dýpri en fjórúsin, er hálf full af drasli: bárujárni, steypu og spónaplötum. Nafn húsanna bendir til þess að stekkur hafi áður staðið á blettinum en hans sjást nú engin merki og gæti hafa lent undir húsunum. Sjá nánar fornleif 035.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Litli Botn, 2

BO-001:011 náma mógrafir

64°23.151N 21°20.139V

"Neðst og vestast í Stekkjarmýri [sjá 010] var mór færður upp, en þótti ekki góður. Síðast var þar tekinn mór 1932.", segir í örnefnaskrá. 40 - 50 m norðan við sveitarveg, um 1,1 km vestsuðvestur af bæ 001, má sjá mógrafir. Hálfur mýri og slétt meðfram vegi - um 100 m spilda á breidd og u.þ.b. 300 m löng A-V. Grafirnar eru mikið til grónar og þurrar. Þótt sjálfar grafirnar séu nokkuð ógreinilegar er þó vel greinilegur bakki þar sem þeim sleppir. Grafirnar eru dreifðar á u.þ.b. 100 x 50 m svæði.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Litli Botn, 2

BO-001:012 Tæpugata gata leið 64°24.080N 21°18.541V

"Selstöðu á jörðin í sínu eigin landi, er hún langt frá, og sá vegur af, sem til selsins lá, so nú má ófært kalla á háskalegum gljúfurs barmi, so nú er sá kostur frá jörðunni.", segir í jarðabók Árna og Páls. "Milli Háafells og Selfjalls [sjá fornleif 020] er Kiðadalur, þar sem Stekkjará [sjá 010] rennur eftir í gili. Innan við miðjan dal rennur Stekkjaráin fast að Háafellinu. Þar lá engjavegurinn efst á gilsbrúninni og var kölluð Tæpugata.", segir í örnefnaskrá. Tæpugata er 1,5 km norður af bæ 001 og fast austan við Stekkjargilið, þar sem það er næst Háafelli.

Vesturhlið Háafells er brött niður að Stekkjará þótt sumstaðar séu nokkuð sléttir bollar á milli hliðar og gils. Hliðin er hálfgróinn melur, mest mosi sem er rofinn á kötlum. Leiðin, nokkuð greinilegur slóði á köflum en hverfur stundum, liggur upp á klettamúla alveg við gilið (austan við á) sem er þverhniptur. Leiðin liggur þó ekki vestast á múlanum, ekki fast við hengiflugið, en hlýtur þó að vera ónotalegt að fara með klyfjað hross eftir götunni þótt gangandi manni standi ekki stuggur af leiðinni. Á um 40 m kafla, heiman við múlan, hefur gatan spillst þar sem runnið hefur úr hliðinni. Þær engjar sem talað er um í örnefnaskrá eru talsvert norður í heiði, sunnan og vestan við Krókatjarnir en þær eru rétt rúman 4,5 km norðnorðaustur af bæ 001.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:JÁM og PV, 4. bindi, bls. 8. Ö-Litli Botn, 4

BO-001:013 *Vörður* varða samgöngubót

64°25.509N 21°19.060V

"Fyrir neðan Dalinn er Hnausabrunn, er nær að Breiðarskógi og beygir þar til suðurs. Þar er holt á brúninni með tveimur vörðum, enda kallaðar, Vörður.", segir í örnefnaskrá. Vörður eru um 450 m norðan við bæ 001. Varðan stendur á stórgrýttu holti í hliðum Háafells. Lítil varða og talsvert hrúnin. Um 20 m norðan við hana eru vörðubrot. Að sögn heimildarmanns hefur varðan verið kennimerki fyrir þá er fóru upp úr dalnum, t.d. upp í Kiðadal eða upp á heiðar í norðausturátt, sjá fornleif O 12.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 4

BO-001:014 *Húsamelur* heimild um leikvöll

64°23.256N 21°18.637V

"Neðan Skógarbrekkna og Breiðaskógs er melhryggur, vestasti hluti hans austan við túnið heitir Húsamelur. Ekki munu hafa staðið á honum stór hús, en nafn sitt dregur hann af húsabyggingum barna, sem hafa um aldir haft sitt hornavölu- og kjálkabúskap.", segir í örnefnaskrá. Um 150 m austan við bæ 001 liggur vegur heim að sumarbústað. Vegurinn liggur um vestari hluta melsins og um 40 m austan við túngirðingu Litla Botns. Melurinn er nú uppgræddur, gróinn smáu birki, lúpínu, mosa og grasi. Engin manngerð ummerki eru sjáanleg.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 4

BO-001:015 *Stekkjarmelur* heimild um leið

64°23.243N 21°19.510V

"Neðan við [Skógarbrekkur] er klapparhóll, girtur klettabelti í hálfhring, sem heitir Klapparholt. Fyrir neðan það er Stekkjarmelur, og nær hann alla leið niður undir Botnsá. Vegurinn út í Stekkjartún [sjá fornleif O10] lá yfir melinn, og mun hann draga nafn sitt af því.", segir í örnefnaskrá. Nú er vegarslóði upp að sumarbústað þar sem gamla leiðin lá. Melurinn er rétt rúma 500 m vestur af bæ 001. Melhóll sem er ræktaður að vestan - algróinn - innan girðingar sumarbústaðarlands en auðn að austan þar sem ekkert hefur verið reynt að rækta, græða upp. Sumarbústaðarslóðinn er vel greinilegur en hann var lagður ofan í gömlu leiðina sem þó sést þokkalega, u.þ.b. 150 m austan við Stekkjarmelinn. Gamla leiðin er eins og myndarleg fjárgata á melnum en austar, sjá fornleif O 16 er slóðin breiðari.

Hættumat: hættu, vegna rofs

Heimildir:Ö-Litli Botn, 4

BO-001:016 *vegur* leið

64°23.259N 21°18.967V

"Heimreiðin að Litla-Botni lá áður fyrir upp með Stekkjarmelnum [sjá fornleif O15], yfir lítið klapparholt fyrir utan túnið. Holtið heitir Mannabyggð.", segir í örnefnaskrá. Um 150 m vestan við bæ 001, beint norður af hliði á núverandi heimreið, sunnan undir Hesthúshóli (sjá 002 og 003), sést gata. Leiðin sker rætur Hesthúshóls að sunnan, um 130 m vestsuðvestur af bæ 001. Neðst í grasi gróinni brekku Hesthúshóls. Sunnan við er sléttá tún. Farið hefur verið á vélknúnum okutækjum eftir leiðinni gömlu því ruslahaugur er vestan Hesthúshóls. Undir hólum er greinilegt, hlaðið garðlag, 1,1 m hátt hæst. Garðlagið myndar neðri mörk hólsins og um leið láréttan stall, rétt rúmlega 2 m breiðan, neðst í hólum. Garðlagið er úr torfi og er vel greinilegt á um 100 m kafla. Norðaustan við bæ 001 eru Fjósatræðir (005) sem eru í sömu stefnu og gatan.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 5

BO-001 :017 *Mannabyggð* þjóðsaga huldufólksbústaður

64°23.293N 21°19.224V

"Heimreiðin [túnakort frá 1920] að Litla-Botni lá áður fyrir upp með Stekkjarmelnum [sjá fornleif O 15], yfir lítið klapparholt fyrir utan túnið. Holtið heitir Mannabyggð. Ekki mátti ríða hart yfir holtið, því trú manna var, að í því byggju álfar eða huldufólk, og átti illt af að hljóta, ef út af því var brugðið. Ofláti einn, sem ekki vildi taka tillit til þessa heilræðis, hleypti hesti sínum yfir holtið, en hesturinn datt

og knapinn stórslasaðist. Nokkru ofar og austar er annað holt, sem heitir Steinkirkja (sjá fornleif 027]. Ekki er það beint líkt kirkju í laginu, en skyggnt fólk taldi sig sjá þrúðbúið huldufólk fara frá Mannabyggð að Steinkirkju á sunnudögum.", segir í örnefnaskrá. Vegarslóði liggur upp Stekkjarmelinn (015), austanmegin. Ef stefnu slóðans er fylgt í austur, má hæglega greina gömlu götuna sem liggur um Mannabyggð sem er lágt holt með klöppum syðst í. Um 330 m vestur frá bæ 001 er holt sem kallast Mannabyggð. Hlíðarfótur miðja vegur milli Stekkjarmels (015) og Hesthúshóls (002, 003) sem er innan túns Litla Botns. Engin mannvirki eru sjáanleg og holtið lítið og lágt og hálfgróið.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 5

BO-001:018 náma mógrafir

"Fyrir vestan túnið var mýrarblettur, sem nú er búið að þurrka upp og breyta í tún, kölluð Mýri, í henni var rist torf og stungnir hnausar í veggheðslur, neðst í henni var stundum færður upp mór, en þótti ekki gott eldsneyti. Mór var síðast tekinn upp í Litla-Botni 1939.", segir í örnefnaskrá. Um 150 m norðvestur af hliði á núverandi heimreið og um 250 m suðvestur af bæ 001 er svæði sem rist var torf og jafnvel tekinn upp mór. Sléttuð tún á alla kanta.rekki slegin lengur). Illa afmarkað svæði því framræsluskurðir koma samanvið. Ummerki mó- og torfristu sjást á um 200 x 30 m spildu.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 8

BO-001:019 *Selfló* heimild um sel

"Hæðirnar sunnan Sóleyjarflóa og að Skútalæk heita Hallbjarnarköst. Austan þeirra eru tvö flóasund samliggjandi, mosahæð skilur þau í sundur. Það vestra heitir Selfló. Efsti í honum eru rústir af seli. Sér þar greinilega fyrir tveimur kofarústum og smágerði.", segir í örnefnaskrá. Selfló gæti ýmist verið töluvert í suðvestur af Krókatjörnum eða í austnorðaustur af tjörnunum, eftir því hvernig örnefnaskrá er skilin. Sumarið 2003 var leitað að selrústum sem ekki fundust. Krókatjarnir eru um 4,5 km norðnorðaustur af bæ 00 l. Heiðaland, mosi, grjótholt á milli og mýrarflóar. Eins og fyrr segir, fundust engar tóftir við fornleifaskráningu sumarið 2003. Svæðið í kringum og sunnan við Krókatjarnir og Einstökutjörn er töluvert gróið á milli mel- og klapparholta. Mýrarflóar eru víða með ásum og gott með vatn. Á því svæði var leitað en á hinu svæðinu, austnorð austan Krókatjarna, sem er vel gróið á kafla, var ekki leitað. Ástæðan er að Digruvörðuhryggur, sem er eitt helsta kennileitið samkvæmt örnefnaskrá, er töluvert norðan við hreppamörk.

Heimildir:Ö-Litli Botn, 6

BO-001:020 *Selfjall* örnefni sel

64°24.203N 21°19.826V

"Norður af Selfjallinu heyrði ég talað um, að hefði verið annað sel, en ekki veit ég, hvar það var, og er þess nú engin merki.", segir í örnefnaskrá. Leitað var en ekkert fannst. Toppur Selfjalls er um rúmlega 1,5 km norðnorðvestur af bæ 001. Gil er á milli Selfjalls, sem er vestan við, og Háafells. Heybandsvegur (sjá fornleif 0 12) lá fast austan við þetta gil, í hlíðum Háafells. Land er aðeins gróið neðst í gílinu en austurhlíð Selfjalls er brött og gróðurvana þegar ofar dregur. Norðan við fjallið er tiltölulega flatlent og mosagróður með mýrarflóum á milli hálfgróinna ása og klapparholta.

Heimildir:Ö-Litli Botn, 6

BO-001:021 heimild um leið

64°24.217N 21°18.512V

"Heybandsvegurinn lá frá Tæpugötu (sjá fornleif 0 12) yfir Skútalækinn neðan [Svarta]skútans og í neið upp bratta valllendisbrekku í botni Kiðadalsins.", segir í örnefnaskrá. Þegar komið er upp klettamúlann (sjá fornleif 012) blasir Svartiskúti við í um 250 m fjarlægð til norðausturs. Rétt framan við skútann liggur gatan yfir læk og í sneiðing upp brekku. Dalbotninn er töluvert gróinn og ekki svo brattur. Skútalækurinn rennur úr Svartaskúta og sameinast Stekkjaránni (sjá fornleif 0 10) u.þ.b. 100 m neðan við skútann. Gatan framan við skútann er nokkuð greinileg, einföld. Hún liggur í sneiðing upp brekkuna upp úr dalbotninum og framhjá vörðu sem þar er á brúnni.

Hættumat: hættu, vegna rofs

Heimildir:Ö-Litli Botn, 6

BO-001:022 *Smiðjuhóll* heimild um smiðju

64°23.277N 21 °18.736V

"Fyrir austan bæinn er annar hóll, kallaður Smiðjuhóll, á honum stóð smiðja, og saust rústir hennar, þar til hóllinn var sléttður.", segir í örnefnaskrá. 40 - 50 m austur af bæ 00 l er lágur hóll, Smiðjuhóll. Lítill og ílangur hóll í túni, snýr NA - SV. Engin ummerki bygginga eru sjáanleg fyrir utan óljóst far í hólinn.

Hættumat: engin hættu
Heimildir:Ö-Litli Botn, 7

BO-001:023 *Krosshóll* þjóðsaga

64°23.246N 21°18.727V

"Krosshóll heitir syðsti hóllinn, neðan við Smiðjuhól [022]. Þar er talið, að bænahús hafi verið forðum, en þess finnst hvergi getið. Þar var trékross í kaþólskum sið, og þótt hefur verða vart þar við álfa og huldufólk. Krosshóll var upphaflega mjög þýfður, áður en hann var sléttaður. Ein þúfan upp á hólum var miklu stærri, og upp úr henni óx stór birkihrisla. Þessa þúfu mátti ekki slá eða hreyfa við hríslunni, því trú manna var, að hér væri bústaður huldufólks. Grein brotnaði af hríslunni eitt sinn, er börn voru þar að leik, og báru þau greinina heim, en er fólk á bænum vissi þetta, var farið með greinina að hríslunni og hún bundin við stofninn.", segir í örnefnaskrá. Hóllinn er um 100 m suðaustur af bæ 001. Grasigróinn, sléttaður og ílangur hóll, NA - SV, í túni. Rafmagnsstaur stendur nú á hólum. Engin ummerki sjáanleg um nokkur mannaverk ef frá er talinn rafmagnsstaurinn.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 7

BO-001:024 heimild um útihús

64°23.170N 21°18.942V

"Neðsti hluti túnsins austan Bæjarlækjar heitir Aukatún, og austast í því voru kofarústir, þar var sagt að draugur ætti sér bústað. Draugur þessi var hrekkjóttur og illa lyntur. Eitt sinn að kvöldlagi, er bóndinn í Litla-Botni ætlaði að hýsa þar hestana sína, kom hann þeim með engu móti inn. Er hann fór að huga að, hverju þetta sætti, sá hann, að draugur stóð í kofadyrunum og bandaði á móti hestunum. Bóndi reiddist, stökk heim og sótti byssu og skaut á drauginn. Orðu þá miklar eldglæðingar, en er þeim linnti var draugsi horfinn, enda gengu hestarnir þá hiklaust inn í húsið. En nokkru seinna dó kona bónda, og var draugsa kennt um að hann hefði heft sin þannig á bónda.", segir í örnefnaskrá. Kofinn á að hafa verið um 250 m suðvestur af bæ 001. Jarðvegur er grunnur - uppgróinn melur sem bæjarlækurinn hefur eyðilagt í tímans rás í leysingum. Engin ummerki mannvirkja að sjá og ekki heldur túns því svæðið er meira og minna sundurgrafið af bæjarlæknum. Stöku birkihrisla á melnum.

Hættumat: hættu, vegna rofs

Heimildir:Ö-Litli Botn, 7

BO-001:025 *Nátthagi* heimild um náthaga

64°23.190N 21°18.993V

"Neðsti hluti túnsins vestan Bæjarlækjar heitir Nátthagi. Áður en hann var ræktaður, voru þar mikil garðbrot og rústir. Ef til vill hafa kvíær verið hafðar þar í haldi.", segir í örnefnaskrá. Nátthaginn var um 50 m vestan núverandi heimreiðar, 60 -70 m norðan hliðs, og um 200 m suðvestan bæjar 001. Túnjaðar, annars órækt. Engar tóftir eða tóftabrot sjást, aðeins túnjaðar og þar sunnan við ósléttuð spilda, um 60 m breið, til suðurs að sveitarvegi. Ekki er ólíklegt að nátthaginn hafi verið sléttaður undir tún.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 7-8

BO-001:026 álagablettur huldufólksbústaður

64°23.293N 21°18.727V

Rétt suðaustan við traðir 005 er álagablettur að sögn heimildarmanns. Nokkuð brött grasbrekka á milli traða (sjá fornleif 005) og Smiðjuhóls (sjá fornleif 022). Stórir steinar kúra hér og hvar í brekkunni og eru hvað þéttastir þar sem talið var að álfar byggju. Sá hluti brekkunnar var ekki sleginn.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 8

BO-001:027 *Steinkirkja* náttúrumin huldufólksbústaður

64°23.344N 21°19.127V

"Heimreiðin [túnakort frá 1920] að Litla-Botni lá áður fyrr upp með Stekkjarmelnum [sjá fornleif 015], yfir lítið klapparholt fyrir utan túnið. Holtið heitir Mannabyggð. Ekki mátti ríða hart yfir holtið, því trú manna var, að í því byggju álfar eða huldufólk, og átti illt af að hljóta, ef út af því var brugðið. Ofláti einn, sem ekki vildi taka tillit til þessa heilræðis, hleypti hesti sínum yfir holtið, en hesturinn datt og knapinn stórslasaðist. Nokkru ofar og austar er annað holt, sem heitir Steinkirkja [sjá fornleif 027]. Ekki er það beint líkt kirkju í laginu, en skyggt fólk taldi sig sjá þrúðbúið huldufólk fara frá Mannabyggð að Steinkirkju á sunnudögum.", segir í örnefnaskrá. Rúma 50 m austan við Mannabyggð (sjá fornleif 017) er Steinkirkja. Talsvert brött, kvisti vaxin hlið austan við Stekkjargil. Lítið og lágt klapparholt - nokkrar klappir rísa þétt saman efst og fremst (syðst) á holtinu. Engin mannaverk að sjá.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Botn, 8

BO-001:028 varða samgöngubót

64°24.286N 21°18.527V

Áberandi varða sem er rétt ofan (norðan) við Kiðadal á heybandsleiðinni sem kölluð var Tæpugata, í það minnsta á kafla (sjá fornleifar 012 og 021). Þegar komið er upp úr Kiðadalnum tekur við eyðileg heiði, mosi og grjót. Varðan er um 1,5 m á hæð og mjókkar upp. Varða þessi sést talsvert langt að, jafnvel sunnan af Hnausabrun, þ.e., fjallsbrúninni ofan við bæ 001. Frá umræddri vörðu sér í aðra vörðu í norðaustri

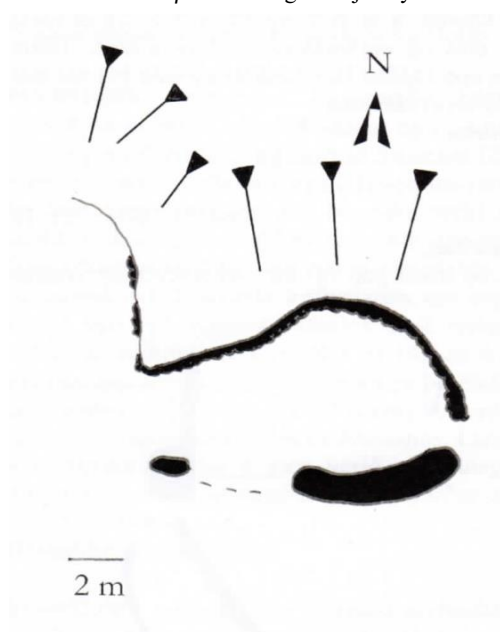
Hættumat: engin hætta**BO-001:029** Stöðullinn þúst kvíar

64°23.30N 21°18.879V

"Austan Hesthúshólsins [sjá fornleifar 002 og 003] og milli Pretts og Bæjarlækjar er Gerðið [sjá fornleif 030]. Hæðarhryggur liggur þvert yfir það og skiptir því í tvennt, Efra- og Neðragerði. Í Efragerði sjást enn garðhleðslur eftir gerði, þar sem kvíær voru geymdar í á nóttunni, enda er Stöðullinn, hér fast fyrir ofan, grasi vaxinn klettastallur, þar sem ærnar voru mjólkaðar á málum. Framan í Stöðli sér enn greinilega fyrir kvíunum, hlöðnum úr stóru grjóti. Síðast var fært frá Litla- Botni 1909.", segir í örnefnaskrá. Um 5 m norður af fjárhúsum er upphækkaður rani, sem talinn er hafa verið kvíar. Ofan við fjárhúsin (002) er gróin brekka, annarsvegar Hesthúshóll í vestri og hinsvegar hækkar landið til norðurs, allt til fjalla. Á milli fjárhúsa og brekku er nokkuð slétt svæði þar sem kvíarnar hafa verið. Fram úr Hesthúshóli gengur rani, 20 m í austur og um 12 m breiddur, sem er að einhverju leyti manngerður. Niður að fjárhúsum, til suðausturs og framan í rananum að suðaustan er hlaðinn veggur, tórsteinóttur. Hleðsla þessi, um 0,6 m há, veldur upphækkuninni en að ofan fjarar hækkunin út þannig að um er að ræða nokkurskonar stall út úr brekkunni. Ofan á grjóthleðslunni er mikill jarðvegur þannig að mesta hæðin er um 1,5 m.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Litli Botn, 8**BO-001:030** Efra-Gerði gerði fjárskýli

64°23.348N 21°18.832V

"Austan Hesthúshólsins [sjá fornleifar 002 og 003] og milli Pretts og Bæjarlækjar er Gerðið. Hæðarhryggur liggur þvert yfir það og skiptir því í tvennt, Efra- og Neðragerði. Í Efragerði sjást enn garðhleðslur eftir gerði, þar sem kvíær voru geymdar í á nóttunni, enda er Stöðullinn, hér fast fyrir ofan, grasi vaxinn klettastallur, þar sem ærnar voru mjólkaðar á málum", segir í örnefnaskrá. Tæpa 100 m norður af bæ 001, uppi í hlíðinni, eru hleðslur - einhverskonar gerði - Efragerði. Engin ummerki Neðragerðis fundust handan hæðarhryggsins né heldur nokkursstaðar nærri. Afliðandi stallur í annars brattri hlíð Háafells, ofan við bæ 001. Gerðið er nokkuð hringlaga, 12 m N-S og 9 m A-V. Að norðan og austan, upp í brekkuna, er eins og stungið hafi verið úr henni og steinar settir við sárið. Að sunnan er meiri hleðsla; garður sem þó er skörðóttur, þ.e. hruninn á kötlum, sérilagi vesturhlutinn. Opið er til vesturs. Talsvert mikið grjót er í hleðslum.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Litli Botn,**BO-001:031** brú

64°23.290N 21°18.826V

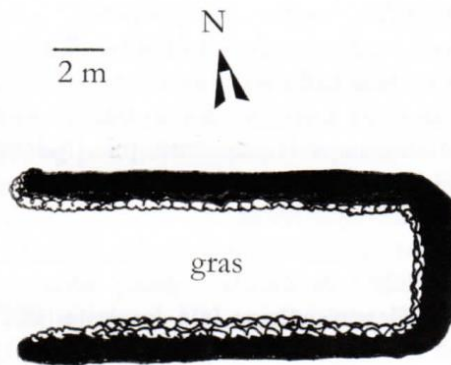
Um 10 m vestur frá bæjarhúsum 001 er brú yfir bæjarlækinn. Hlað. 4 m ofan við núverandi trébrú sjást leifar hlaðinnar brúar. Á báðum bökkum sjást 4 -5 umför grjóts, hvor hleðsla um sig er 3 m breidd (N-S) en lengd brúarinnar hefur verið um 1,5 m. Mesta hæð er um 0,7 m. Á eystri bakkanum liggur gróinn 1,8 m langur timburraftur samhliða læknum.

Hættumat: engin hætta

BO-001:032 tóft rétt 64°23.180N
21°19.075V

Um 80 m vestnorðvestur af hliði að heimreið er hlaðin rétt. Á suðurmörkum túns, vestan bæjarlækjar og um 30 m norðan sveitarvegjar. Ræktuð tún eru í vestri og norðri en í austri er órækt og óslétt vegna þess hve bæjarlækurinn hefur grafið landið sundur. Réttin er eitt hólfi, 17m A-V og 7 m N-S. Byggingarefnið er langmest ávalt grjót en yfirleitt eru veggir grónir efst. Torf hefur verið sett utanvert í veggina sem eru töluvert hrundir, sérilagi að norðan og þá mest inn í réttina. Réttin er opin til vesturs. Mesta hleðsluhæð er um 0,8 m.

Hættumat: engin hætta

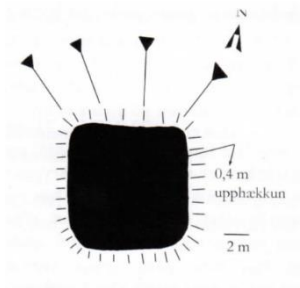

BO-001:033 brunnur

64°23.307N 21°18.888V

Við vestari enda Stöðulsins (sjá fornleif 029) og um 30 m vestan við fjárhús 002 og um 40 m austan við hesthús 003, er brunnur. Grasi gróin brekka. Brunnurinn er um 1 m í þvermál og hefur verið fergður með bárujárn, timbri og steinum. Það vætla úr brunninum sem gengur út úr brekkunni til austurs og rís um 0,3 m yfir landið undan brekkunni. Hleðslur eru varla greinanlegar.

Hættumat: engin hætta

BO-001:034 tóft kálgarður

64°23.286N 21°19.075V

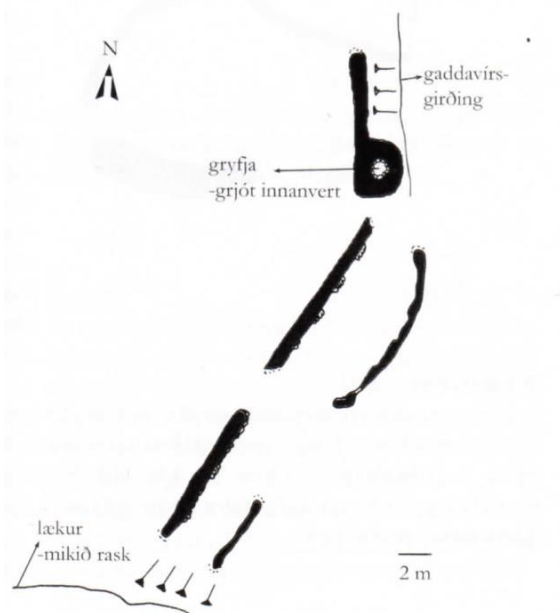
Vestan við Hesthúshól (sjá fornleifar 002 og 003) er seinnitíma ruslahaugur þar sem aflögð áhöld grotna í og við hlaðna upphækkun. Grasi gróið sléttlendi við rætur Hesthúshóls í norðri. Fast sunnan við er sléttuð tún. Tóftin er nokkuð köntuð, 9 m A-V og 10 m N-S, og er harla slétt. Tóftin er öll eins og upphækkun, 0,4 m á hæð. Tóftin teygir sig að norðan upp í hliðar Hesthúshóls og snýr því vel mót suðri. Hún gæti hafa verið sáðreitur.

Hættumat: engin hætta

BO-001:035 tóft+garðlag túngarður

64°23.289N 21°19.889V

Um 40 m norðaustan við Stekkjarhús (fornleif 010) sér í garðlag. Hleðslan er efst (nyrst) í gömlu túni, sem orðið er óslétt, og blasir það við frá sveitarveginum. Austan við rústir Stekkjarhúsa (fornleif 010) er Stekkjaráin (Selá), í suðri er sléttuð og framræst tún niður að sveitarvegi. Norðan við rústir fer landið hækkandi til Selfjalls. 10 - 15 m austan við rústirnar rennur lækur til suðurs. Garður úr torfi og grjóti sem gæti hafa verið túngarður. Garðurinn deyr út í hliðina (norður) en er að jafnaði um 0,5 m hár að sunnan og um 1 m breiður. Hann liggur um 50 m í austnorðaustur, hverfur við áður nefndan læk en birtist svo aftur um 40 m austan við lækinn, í sömu stefnu og áður. Hann heldur áfram í um 14 m en beygir þá í vinkel til suðurs í um 26 m. Því næst beygir hann til suðvesturs í um 28 m, að læknum en hverfur þar. Tvær vel greinilegar tóftir eru utan í túngarðinum og kallast þær hér (B) og (C). (B) er þar sem garðurinn tekur vinkelbeygju til suðurs, um 25 m vestan við Stekkjará. Tóftin er nokkuð hringlaga, 3 m í þvermál. Mikið grjót er innanvert í hleðslum en gras utanvert. Mesta hleðsluhæð er um 0,8 m. Ekkert op er að sjá en norður úr tóftinni, frá vesturhlið, gengur garður úr torfi og grjóti 4 m í

norður. Frá garðinum, sem er um 1 m á breidd, hallar landinu til austurs. Fast austan við tóft B er gaddavírsgirðing sem liggur N - S. (C) er þar sem túngarður beygir til suðvesturs, á suðausturhlíð túngarðs, um 13 m suðvestur af tóft B. Tóftin er fast vestan við sumarbústaðarveg sem liggur samhliða Selánni, á vesturbakkanum; um 50 m austan við Stekkjarhús (sjá fornleif 0 10). Túngarðurinn myndar norðvesturhlíð tóftarinnar, um 1 m á breidd og um 0,7 m á hæð en suðausturhlíðin er ógreinilegri, um 0,5 m á breidd og um 0,3 m á hæð. Tóftin er um 5,5 m á breidd, SA-NV, og um 22 m á lengd, rofin í miðju; því gæti hugsanlega verið um 2 tóftir að ræða. Grjót er töluvert utan með túngarðsvegnum. Tóftin er opin til beggja enda, í suðvestur og norðaustur.

Hættumat: engin hætt

BO-002 Stóri-Botn

20 hdr. 1706. Bændaeign. "Maðr hét Ávangr, írskr at kyni; hann byggði fyrst í Botni; þar var þá svá stór skógr, at hann gerði þar af hafskip." Landnámabók (S), ÍF I, 58. "Ávangr hét maðr írskr, er bjó í Botni fyrstr manna, ok bjó þar allan aldr sinn; þá var þar svá stórr skógr, at hann gerði þar hafskip af ok hlóð þar sem nú heitir Hlaðhamarr." Landnámabók (H), ÍF I, 59. 3.1.1525 selur Ögmundur Skálholtsbiskup Gissuri Sighvatssyni Stóra 'Botn í Hvalfirði í Saurbæjarkirkjusókn fyrir 20 hdr. - DI IX, 262-63. 1706: "Það er sjerdeilis um þessa jörð að marka, að hún liggur í Borgarfjarðarsýslu til kirkjusóknar, og svarar í þessari sýslu þegnskyldu allri, og á hjer sitt varnarþing, ef ábúendur eru um nokkuð kærðir, og so geldur hún presttíund og kirkju hingað til Saurbæjar á Hvalfjarðarströnd, en það tvent, kirkjusókn og þar af dependerandi prests og kirkju skyldur, hefur ekki til þessara sveita fallið fyr en þeir deildu, Sr. Einar Illugason, presturinn á Reynivöllum, og Einar Guttormsson, bóndinn í Stórabotni, í tíð mag. Brynjólfs. Alt þángað til átti þesssi jörð kirkjusókn að Reynivöllum, en galt þó þegnskyldu hingað á Saurbæjarþing, sem fyr er sagt." JÁM IV, 3-4.

1782 hefur konungur til reynslu sent 4 pör af hérum til Suðurlands, þar af tvö í Botns-skóg í Borgarfjarðarsýslu. RLLF II, 274. Tún 44,571 m2, 3/10 þýft. Garðar 692m2. "Vestan við Stóragilið, sem fyrr er nefnt, taka við hjallar, sem heita Fremri-Súlnahjallar; þar var fjallagrasatekja áður fyrr." Ö-Stóri-Botn a, 2-3.

Jörð Stóra-Botns er fjölbreytileg, sléttlendi niðri við Botnsá, hrikaleg gljúfur og flúðir og svo heiðlendi. Nokkrir sumarbústaðir eru í landi Stóra-Botns.

BO-002:001 Stóri Botn bæjarstæði bústaður

64°23.013N 21°17.258V

Stóri-Botn er innsti bær í Botnsdal og er næstur Hvalfelli og Botnssúlum. Um hlað gamla bæjarins (001) liggur fjölfarin gönguleið að fossinum Glym og um Leggjarbrjótsleið. Bærinn stendur norðaustarlega í dalverpinu innst í Botnsdal. Í suðri er sléttlent; tún en í norðri og austri fer landið ört hækkandi því þar taka brekkur Hvalfells við. Í vestri er hálfgróinn melur þar sem heimkeyrslan liggur. Við bæinn, í austri og vestri eru túnbleðlar. Gamli bærinn stóð þar sem nú er steipt hús með kjallara. Steipta húsið var byggt árið 1940 og er bárujárnsklætt. Ummerki torfbæjarins eru engin. Ekki er vitað til að bein eða annað markvert hafi komið upp við byggingu hússins. Fast vestan við húsið er hálfrifið, steipt útihús. Íbúðarhúsið að útihúsinu meðtöldu er 21 m N-S og 14,5 m A-V. Bæjarstæðið er alls um 45 m A-V og um 30°m N-S. Ekki er upphleðsla mikil við bæinn en þó einhver en hún gæti stafað af því að talsvert er af jörðuðum útihúsum rétt við bæinn þar eð síðasti ábúandi var duglegur við að slétta undir tún. Hann sléttaði allt umhverfis bæinn að sögn heimildamanns. Landinu hallar öllu svolítið til suðurs þannig að sú litla hæð sem bærinn stendur á gæti verið náttúruleg að hluta. Um 10 m norðvestan við bæ er steypur súrheysturn. Samkvæmt túnakorti var garður umhverfis gamla bæinn en hann var sléttaður og sést ekki móta fyrir honum.

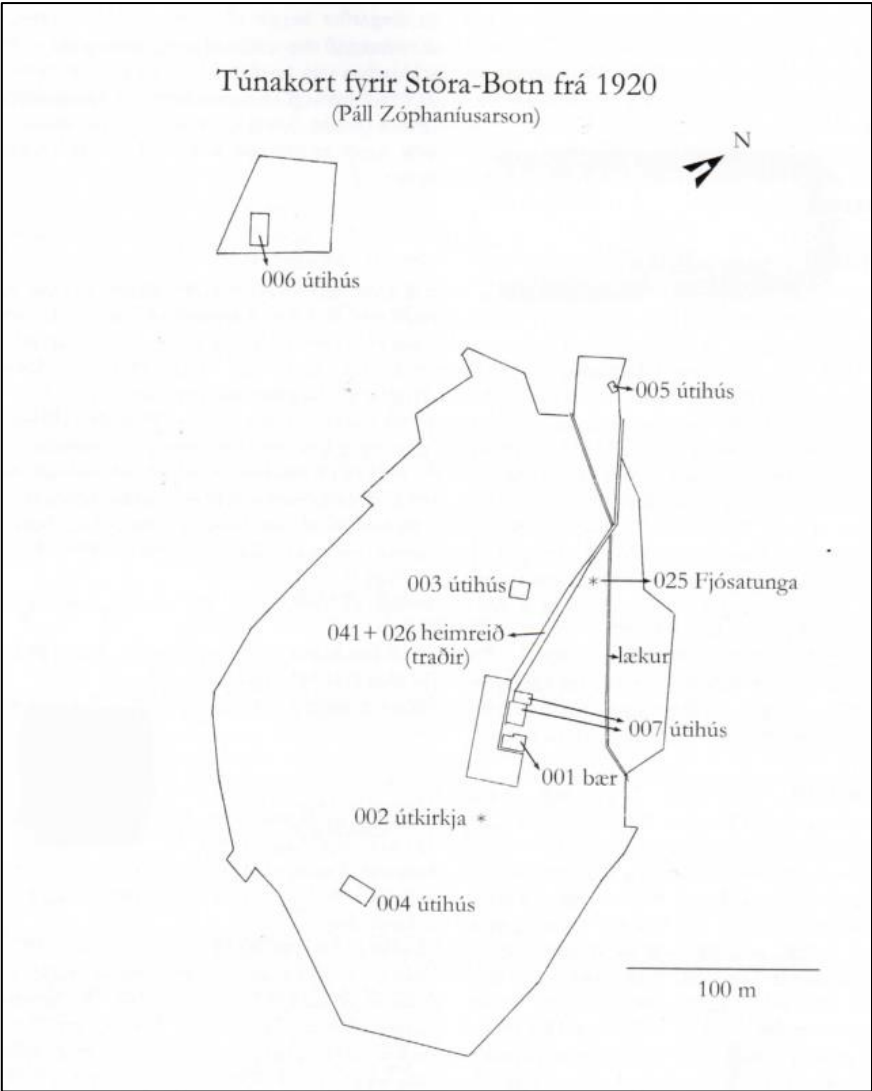
Heimildir: Túnakort 1920

BO-002:002 Kirkjuhóll heimild um hálfkirkja 64°22.988N 21°17.234V

í Jarðabók Árna og Páls segir 1706: "Hjer segir einn gamall maður, að verið hafi hálfkirkja til forna, og kveðst hann hafa talað við konu þá, sem Setselja hjet Ólafsdóttir, hún hafi verið sonardóttir þess prests, er hjet Sr. Böðvar og þjónaði þessari hálfkirkju. Nú er hún so fyrir löngu í auðn komin, að öngvar sjást hennar leifar nje merki." "Sagt er, að til forna hafi verið hér hálfkirkja", segir í Bygðum Borgarfjarðar. Um 40 m suðaustur af bæ 001 er lágur hóll, nefndur Kirkjuhóll að sögn Steinþórs Jónssonar. Sléttað tún allt í kring en úr sér vaxið. Tóft er ekki sjáanleg en hóllinn er stakstæður. Hann gæti verið upphleðsla af mannavöldum, 28 m A-V og 26 m N-S. Hóllinn er láréttur efst en talsvert þýfður, um 1 3 m svæði í þvermál.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: JÁM IV, 3; Bygðir Borgarfjarðar, 47

Kort af túni Stóra-Botns 1920

BO-002:003 heimild um útihús 64°23.015N 21°17.338V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 70 m norðvestan við bæjarstæði 001. Í túni sem hefur verið sléttað. Engin ummerki mannvirkja sjáanleg.
Hættumat: engin hættu
Heimildir: Túnakort frá 1920

BO-002:004 tóft fjárhús 64°22.959N 21°17.174V
Um 120 m suðaustan við bæ 001 eru tóftir fjárhúsa sem sjást á túnakorti frá 1920. Í túni. Um 20 m suðaustar rennur Stóra-Botnsá í gili, annars er tún á alla kanta. Það lítur út fyrir að byggt hafi verið við eða ofan í eldri hús, þ.e. steypdir veggir eru í meirihluta og bárujárnsbrak en austurveggurinn er hlaðinn út torfi og grjóti. Sennilega hefur hann verið notaður áfram, í yngri húsin, ef um er að ræða 2 byggingarstig sem þó þarf ekki endilega að vera. Hlaðnir veggir aðrir eru ekki sjáanlegir, aðeins steypdir. A-veggurinn er um 12 m á lengd N-S, um 2 m á breidd og er hlaðinn úr stóru grjóti, sérstaklega syðst. Stærð húsanna er um 12 m N-S og um 10 m A-V. Mesta

hleðsluhæð er um 1 m. Veggurinn er hlaðinn utan í brekkuna að austan. Tveir garðar eru í tóftinni, hlaðnir en plata hefur verið steipt ofan á. Annað í tóftinni er nýlegt, bárujárnsplötur liggja hér og þar, fergðar með grjóti. Töluvert spýtnabrak er í tóftinni og steypuhrönglar. Bæði sunnan og vestan við tóftina eru greinileg ummerki rasks, dældótt svæði gróíð brennisóleyjum þar sem bárujárn, timbur og baggabönd gægjast upp úr sverðinum.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Túnakort frá 1920

BO-002:005 heimild um útihús

64°23.048N 21°17.460V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús í norðurhorni túns, um 180 m norðvestur af bæjarstæði 001. Það var fast neðan við gömlu leiðina heim að bæ 001. Um 20 m norðan við bæjarlæk er nokkuð slétt og grösugt svæði þar sem barrtrjáir hefur verið plantað. Engin ummerki mannvirkja eru sjáanleg. Jeppaslóði liggur þvert yfir svæðið.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Túnakort frá 1920

BO-002:006 heimild um hesthús

64°23.032N 21°17.643V

Í suðausturhorni vesturtúns, á svokölluðu Vestara-aukatúni, var útihús samkvæmt túnakorti frá 1920, um 300 m vestur af bæ 001. Það var hesthús að sögn heimildamanns og hefur staðið rétt ofan (norðan) við jeppaslóða þar sem hann liggur næst bæjarlæknum. Vestara-aukatún er orðið mjög þýft og mosagróíð Engin ummerki eru sjáanleg.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Túnakort

BO-002:007 heimild um útihús

64°23.025N 21°17.285V

Tvö sambyggð útihús voru skv. túnakorti frá 1920 um 10 m norðvestan við bæ 001.

Þúfnastykki - Bæjalækjargilið er um 50 m norðan við svæðið. Heimreiðin liggur suðvestan við svæðið sem er grösugt; njóli og sína. Greinilegt rask er á svæðinu en sennilega er það frekar nýlegt. Hóla er ofan í steiptan flór eða skíthús, 1, 5 m djúp ofan á seyru. Engin hús eru uppistandandi nema steiptur súrheysturn sem er austanvert á svæðinu. Líklega hafa verið fjós og hlaða sambyggð á staðnum, um 35 m A-V og um 15 m N-S.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Túnakort frá 1920

BO-002:008 Arnesarhellir hellir útilegumannabústaður

64°23.408N 21°11.305V

"Í kletthöfða, sem gengur alveg fram að [Hvalvatni], norðaustan í Miðju Hvalfelli, eru fornir bústaðir manna. Þar hafðist Arnes útileguþjófur við vetrarlangt, og hafa fram til þessa sést merki þarvistar hans í litlum og lélegum hellisskúta, ..." (ÁFÍ 1950, 35). Hellirinn er 3-4 m ofan við vatnsborðið og er fremur lítið í vatninu að sögn heimildarmanns. Hellirinn er í um 4,8 km austnorðaustur frá bæ 001 í loftlínu. Ef hin stórgrytta fjara vestan við vatnið er gengin, gengur maður fram á hellinn. Hellirinn er í klettarana sem gengur austnorðaustur úr Hvalfelli fram að stöðuvatninu í stórgryttri fjöru. Jón Helgason í ÁFÍ 1950 telur að merki veru Arnesar í hellinum séu "... bálkur hlaðinn og leifar gamalla beina. Þar fannst og einu sinni kambur, telgdur úr horni. Líklegt er að útlaginn hafi sótt silung í vatnið ..." Ólafur Briem skoðaði hellinn í júní 1951: "Neðst í kletthöfða, alveg niðri við vatnið, er gjögur, og inn úr því í meira en manns hæð gengur hellirinn, og suður úr honum, hægra megin við hellisopið, gengur afhellir. Aðalhellirinn er um 6x6 m að flatarmáli og 2 til 3 m á hæð. Afhellirinn er um 5 m á lengd og um 2 m á breidd og er manngengur inn til miðs, en lækkar inn við botninn. Í hellinum voru hér og þar smá beinabrot, bæði úr kindum og stórgripum, en engin heilleg bein. Meðal beinanna var eitt, sem greinilega var tálgað í odd. Mest var af beinaleifum í mynni afhellisins, [144] rétt innan við hellisopið. Ekki gátum við séð leifar af bálki né öðrum mannvirkjum." (ÚAT, 143-44). Munnmæli og heimildir um útleið Arnesar raktar í ÚAT, 144-45, er ekki ótvíræð heimild um dvöl hans í þessum helli, sem ætti helst að hafa verið haustið 1757, en þá hafðist hann við á ýmsum bæjum í grenndinni m.a. Botni. Möguleiki er að matarleifarnar í hellinum séu eftir byggðamenn sem stunduðu veiðar í Hvalvatni. Hellirinn er hæstur 3,5 m til lofts, 8 m A-V og um 10 m N-S. Ekki er þó hægt að standa uppréttur á öllu þessu svæði. Afhellir sem slíkur er ekki afgerandi, þótt opin séu 2. Telur heimildamaður jafnvel að hellirinn hafi breyst talsvert hin seinni ár, hafi hrunið töluvert í jarðskjálftanum árið 2000. Engar mannvistarleifar voru sjáanlegar utan stöku glerbrots af gosflösku og nokkurra beinabrota. Hellirinn sést illa, hvaðan sem horft er og nokkuð erfitt er að komast inn í hann án þess að þurfa að vaða út í vatnið. Það kallar á smá klifur ef menn vilja komast í hann þurum fótum.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir:ÁFÍ 1950, 35; Útilegumenn og auðar tóftir (ÚAT), 143-44

BO-002:009 *Hvalvatn* Þjóðsaga 64 °23.088N 21 °08.079V

Í Íslensku vættatali segir: "Maður sem neitaði að gangast við barni sem hann átti við huldukonu í Geirfuglaskeri við Hvalneskirkju breyttist í Illhveli með rauðan haus sem kallað var Rauðhöfði eða Faxi ... Hvalurinn grandaði allt að 19 bátum og drap að lokum syni tveggja fjölkunnugra presta í Saurbæ á Hvalfjarðarströnd og Kjalarnesi ... Þeir teymdu þá hvalinn inn allan Hvalfjörð upp Botnsá og komu honum fyrir í Hvalvatni. Dregur fossinn Glyrnur nafn af atganginum þegar hvalurinn braust upp gljúfrið en stórkostleg hvalbein skulu hafa fundist við vatnið." Hvalvatn er rétt um 5 km austur af bæ 001. Sunnan og austan við Hvalvatn eru grjót-, klappamelar og ásar. Vestan við ris Hvalfellið en norðan við vatnið er töluvert hrjóstrugt svæði en þó hálfgróið. Sunnarlega á A-bakkanum er Skinnhúfuhöfði. Austsuðaustan við höfðann er ós Skinnhúfukvíslar og eru þar smágrýttar sandeyrar. Suðvestan Hvalvatns eru Botnssúlur og Veggir í norðri.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: ÁB, 113.

BO-002:010 *Skinnhúfuhellir* Þjóðsaga 64°23.007N 21 °07.795V

"Norðan við [Skinnhúfuhöfða]kvíslina er höfði við Hvalvatn, sem heitir Skinnhúfuhöfði. Norðan undir höfðanum er hellir sem heitir Skinnhúfuhellir. Öll þessi Skinnhúfunöfn eru dregin af tröllkonu nokkurri, sem eitt sinn átti heima þarna; er um hana talað í Ármannssögu, en þar er vatnið nefnt Súlnavatn. Ekki hefur hún verið stórgerð, fyrst henni nægði skúti sá til bústaðar.", segir í örnefnaskrá. Hellirinn er sunnarlega á austurbakka Hvalvatns. Höfðinn gengur fram í vatnið en hellirinn snýr frá vatninu. Suðaustan við Hvalvatn er flatlendur flói, blautur og hálfgróinn. Skinnhúfuhöfði er klettamyndun austan við Hvalvatn sem gengur fram í vatnið þegar mikið er í því. Hellirinn snýr opi mót austri og er í um 10 m hæð yfir vatnsborðinu. Hellirinn er lengstur um 7 m N-S og um 2,5 m breiður breiðastur. Mesta lofthæð er um 2 m. Afhellir gengur inn úr aðalhellinum til norðurs - hægt er að troða sér í gegnum opið sem er á milli. Afhellirinn er þröngur og dimmur, um 5 m NV-SA og um 2 m breiðastur. Mesta lofthæð er um 3 m. Opið snýr mót norðri og er lítið: um 0,7 m upp-niður og 1 m til hliðanna. Sauðalykt er í hellinum.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir:Ö-Stóri Botn a, 2

BO-002:011 brunnur vatnsból 64 °22.865N 21 °20.346V

Um 250 m vestur af Holukoti (sjá fornleif 017) og um 360 m í hásuður frá aflagðri steypubru yfir Botnsá eru tvær litlar hringhleðslur með 7 m millibili (N-S). Á milli Botnsár og brattrar hliðar Múlafjalls, sem snýr mót norðri, er ekki mikið undirlendi. Neðst (nyrst) við ána er land slétt og mýrlent á ytri (vestari) hluta flatlendisins og talsverður birkiskógur. Eftir því sem ofar dregur í hliðina verður gróður þurrari og strjalli. Ekki eru tré þar sem vatnsbólin eru. Hleðslurnar eru hvor um sig um 1 m í þvermál og rísa um 0, 3 m úr landinu. Undir hleðslunum rennur lækur, á rúmlega 1 m dýpi, sem heyrir vel í. Í syðri hleðslunni er opið ofan í lækinn en nyrðri hleðslan er lokuð, gróið er fyrir opið. Það verður að teljast sennilegt að hér sé á ferðinni einhverskonar vatnsból frá Holukoti (sjá fornleif 017).

Hættumat: engin hætta

BO-002:012 *Biskupsbrekka* heimild um áningarstaður

64°22.500N 21°15.655V

"Vestan í Stórhæð er Biskupsbrekka, og í henni er laug, sem ekki hefur neitt nafn. En oft var að þarna, þegar komið var að austan. Biskupinn hefir einhvern tíma gert það, rétt eins og aðrir dauðlegir menn, og þar af nafnið.", segir í örnefnaskrá. Laugin er rúmlega 1, 5 km suðaustur af bæ 001 og um 80 m vestan við Hvalskarðsá. Þar sem áningarstaðurinn er, eru nýkomnar saman 2 leiðir. Upp úr Botnsdal er farið ein leið, framhjá Biskupabrekku og lauginni, en um 200 m suðaustan við laug skiptist leiðin. Önnur liggur suðaustur til Þingvalla, um Leggjarbrjót en hin suðvestur til Hrisakots í Brynjudal. Gróin, nokkuð brött brekka mót norðvestri. Laugin er í aflíðandi stalli í brekkunni þar sem gott er að hvílast og beita hrossum. Laugin er ekki gömul heldur frá því um miðja 20. öldina. Hún er hlaðin úr tarfi, 21 m A-V og 6,5 m N-S. Uppspretta er í suðausturhorni og er vatnið rétt volgt. Þvert í gegnum lagina seytla úr uppsprettunni til norðurs. Stungið hefur verið úr brekkunni og er suðurbakki laugarinnar hefur verið myndaður þannig. Norðurhliðin er hleðsla úr torfi, einnig vesturhliðin en austurhliðin er brekkan sjálf. Laugin er nú hálfþurr mýri með pyttum hér og hvar. Samkvæmt heimildamanni átti laugin að vera til mannbaða en hélt ekki og var því aldrei notuð að neinu gagni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Stóri Botn a, 5

BO-002:013 *Fjárhústóftir* heimild um beitarhús

64°22.742N 21°16.632V

Í Jarðabók Árna Magnússonar segir: "Selstöður á jörðin langt upp á fjalli erfiðar, þar sem heita Glimseyrar og Hrísháls." Í örnefnaskrá segir: "Fjárhústóftir voru vestan við [Stór]hæðina, eftir gömul beitarhús frá Stóra-Botni, og vestanverðu við tættarnar er Sauðhúsagil." Tóftirnar fundust ekki við fornleifaskráningu sumarið 2003 en staðurinn mun vera töluvert neðan við laugina 0 12 (vestar). Hrísvaxin hlíð sem snýr mót vestri (VNV), fast sunnan við Botnsá. Nokkuð láréttir og grónir stallar austast í hlíð Múlafjalls. Tóftir fundust ekki.

Hættumat: hætta, vegna rofs**Heimildir:** JÁM IV, 6; Ö-Stóri Botna, 5**BO-002:014** *Leggjabrjótsleið* heimild um leið

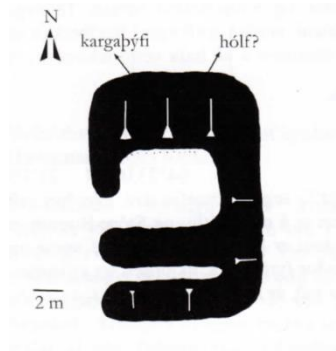
64°22.409N 21°15.584V

"Gamla gatan beygði hjá Stórhæð; þar niður með var grunnt gil með læk.", segir í örnefnaskrá. Um 1,7 km suðsuðaustur af bæ 001, uppi á Stórhæð er gata sem liggur til suðausturs, Leggjabrjótsleið. Heiðaland, mosi og grasskellur. Opin heiði í suðri, flöt. Í norðnorðvestri sér yfir Botnsdal. Hvalfell í austri. Vegurinn liggur í sneiðingi upp Stórhæðina. Jarðýta fór hér um um miðja 20. öldina og sést það. Ýtan hefur sennilega farið ofan í gömlu götuna. Vörðubrot eru hér og hvar með leiðinni. Leiðin liggur til suðaustur, um Leggjabrjót, til Þingvalla og er allgreinileg.

Hættumat: hætta, vegna rofs**Heimildir:** Ö-Stóri Botna, 5**BO-002:015** *Veglágar* heimild um leið

64°22.400N 21°16.191V

"Gamla gatan beygði hjá Stórhæð; þar niður með var grunnt gil með læk. Þar lá og vegurinn suður yfir Hrísháls, og heitir þar Veglágar.", segir í örnefnaskrá. Gatan er sú sama og 014, upp úr Botnsdal, en göturnar kvíslast svo um 200 m suðaustan við Biskupabrekku (sjá fornleif 0 12). Þessi leið liggur suðvestur til Hrisakots í Brynjudal en hin leiðin (sjá fornleif 0 14) liggur suðaustur um Leggjabrjót, til Þingvalla. Við rætur Stórhæðar. Hrísvaxin hlíð sem snýr mót vestri. Leiðin er greinileg þar til leið Leggjabrjótsleið (sjá fornleif 0 14) skiptist frá henni. Þá verður hún aðeins eins og fjárgata.

Hættumat: hætta, vegna rofs**Heimildir:** Ö-Stóri Botna, 5**BO-002:016** *Stekkur* tóft stekkur 64°22.888N 21°18.359V

"Við Botnsá norðvestur frá Nónflataskógi er Stekkur við ána, og utan um rústirnar er Stekkjartún.", segir í örnefnaskrá. Um 800 m suður af bænum Litla-Botni og um 900 m vestsuðvestur af Stóra-Botni (001), alveg við Botnsána, austan við stóran melhrygg sem gengur fram í ána, er stórt, sléttatún. Þar suður af, hinumegin við Botnsá, er tóft undir lágu klettabelti. Flatlendi með Botnsánni við rætur Múlafjalls - grjóteyrar næst ánni en gróður (gamalt tún) í hlíðarrótum. Tóftin er vel greinileg, 16 m N-S og 11 m A-V. Hún skiptist í 2 hólf. Syðra hólfíð er mun minna en hitt: innanmál er 6 m AV og 1 m N-S. Hólfíð er opið til vesturs, veggir eru breiðir, 2 m að jafnaði. Stærra hólfíð, hið norðara, er 4 m N-S og 6 m A-V að innanmáli. Tveggja metra breitt op er á syðst á vesturvegg. Tóftin er mjög grösug: gras, sina, mosi og ljónslöpp. Grjót er töluvert neðst í veggjum. Norðurveggur er mjög þykkur, næstum 5 m og kargapýfið þannig að ekki er ósennilegt að lhólf hafi verið þar til. Mesta hleðsluhæð er 1,2 m.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:** Ö-Stóri Botna, 7**BO-002:017** *Holukot* tóft býli

64°22.929N 21°20.092V

Í Jarðabók Árna og Páls 1706 segir: "Holukot, öðru nafni í Holum, hefur verið að fornu byggt ból að almenningstali; eru girðingaleifar því til vitniss. Enginn minnst nær það hafi í auðn lagst, hitt vita menn, að Stóribotn hefur langt yfir hundrað ár haft og brúkað allar landsnytjar..." "Nokkur hluti af fjallinu hér fyrir utan er nefnt Holufjall. Þar niðri á láglendinu er gamalt eyðibýli, komið í eyði fyrir 1600, og hefur heitið Holukot.", segir í örnefnaskrá. Sunnan Stóru-Botnsár, um 930 m austur af Hlaðhamri (sjá fornleif 018) og um 380 m suðsuðaustur af aflagðri steyptri brú yfir Botnsá, er gróðursetningarreitir grenitrjáa. Slíkir reitir eru tveir sunnan ár, í hlíðarrótum Múlafjalls. Sá reitur sem

hér er til umræðu er heldur neðar (norðar) og austar en hinn. Tóftirnar eru neðst og austast í þessum neðri gróðurreit. Á milli Botnsár og brattrar hlíðar Múlafjalls, sem snýr mót norðri, er ekki mikið undirlendi. Neðst (nyrst) við ána er land slétt og mýrlent á ytri (vestari) hluta flatlendisins og talsverður birkiskógur. Eftir því sem ofar dregur í hlíðina verður gróður þurrari og strjálari. Þar sem tóftirnar eru, á milli hlíðar og mýrar, hefur verið birkilaust rjóður, um 100 m í þvermál. Í seinni tíð hefur verið plantað grenitrjám í rjóðrið, m.a. ofan í tóftirnar.

Láréttur stallur er í hlíðina þar sem Holukot er, um 20 m N-S (inn í hlíðina) og um 40 m A-V. Rjóðrið er allt stórbýft og grasi- og sinugróið. Ekki er eiginlega tóftarlögun að sjá en á einum stað er samhangandi þúfnaklasi sem myndar - L -, sennilega garðlag, 2 m N-S og 3 m A-V og er mesta hæð um 0,9 m. Skammt þar frá sér í nokkuð stóran stein standa upp úr sverðinum. Fyrir neðan fyrrnefndan stall má greina hugsanlega upphleðslu. Um 30 m austan við stærstu þúfurnar rennur litill lækur en þeir eru sjaldséðir í hlíðum Múlafjalls þótt mýrlendi sé nokkuð víða. Stíka hefur verið rekin niður á minjastaðnum. Uppgefin lengd og breidd svæðis er harla ónákvæm því bæði er að hleðslur eru mjög sokknar í jörðu og eins er þéttur greniskógur á staðnum.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Stóri Botna, 7; JÁM, 6

BO-002:018 *Hlaðhamar* þjóðsaga

64°22.898N 21°21.255V

Vestan við Hlaðhamarslaut er Hlaðhamar. Þar segjir sagan, að Avanger hinn írski hafi hlaðið skip það, sem hann smíðaði úr skóginum þar í dalnum. Hefur hvort tveggja gerzt, að vogurinn hefur grynkað og sérstaklega skógurinn eyðzt síðan.", segir í örnefnaskrá. Um 100 m suðustaustan við nýja brú yfir Botnsá, uppi á malarkambi, er skilti sem á stendur: Hlaðhamar.

Í hlíðarrótum Múlafjalls, á gamla vegarstæðinu. Sandur og mól umhverfis.

Engin ummerki gamalla mannvirkja aðeins vegagerðar. Á staðnum hefur verið tekið efni vegaframkvæmdir og er þónokkuð rask á svæðinu af þeim sökum.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Stóri Botna, 8

BO-002:019 *Bollasteinn* heimild um

64°23.056N 21°18.965V

"Norðan við Árnes eru Árneshólmar og Árnestorfur, og sunnan undir melshorninu er Seiðbrekka eða Sauðbrekka. Brekka þessi er nú langt komin með að vera farin öll í ána; þangað var sóttur Bollasteinn.", segir í örnefnaskrá. Um 200 m austan við lítinn sumarbústaðarkjarna á norðurbakka Botnsár er harla hár melhryggur, Árnesmelur en þar koma Litla- og Stóra-Botnsá saman. Tæplega hálfgróinn melhryggur sunnan girðingar en lúpína og birkiskógur norðan girðingar. Seiðbrekka er snarbrött melbrekka sem árnar hafa étið úr. Brekkan þar sem steinninn á að hafa verið tekinn úr, er ógróin vegna vatnagangs.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Stóri Botna, 9

BO-002:020 *Stekkjardalur* örnefni stekkur

64°23.012N 21°18.575V

"Austan við Árnesmel er grunn kjarrlægð nefnd Stekkjardalur.", segir í örnefnaskrá. Norðan við Botnsá, austarlega í dalverpi sem er suðaustan við Árnesmel, sem er á milli Litlu- og Stóru-Botnsár, á að hafa verið stekkur. Fast með Botnsá eru grjóteyrar en fjær ánni er birkiskógur, grenitré, mosi og graslendi. Engin ummerki mannvirkja en þó nokkuð líklegur staður fyrir stekk, skjólsæll og grösugur, sérstaklega fjærst ánni þar sem er grasbolli. Lækur seytlar þar rétt við, úr norðri.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Stóri Botna, 10

BO-002:021 heimild um kolagröf

64°23.001N 21°18.656V

"Austan við Árnesmel er grunn kjarrlægð nefnd Stekkjardalur. Þar er mikið af gömlum kolagröfum", segir í örnefnaskrá. Norðan við Botnsá, suðaustan við Árnesmel, sem er á milli Litlu- og Stóru-Botnsár, er Stekkjardalur. Fast með Botnsá eru grjóteyrar en fjær ánni er birkiskógur, grenitré, mosi og graslendi. Vegna gróðurs er ekki gott að sjá kolagrafir þar sem sagt er að séu í Stekkjardal. Í miðju dalverpi er þó örugglega mjög útlöft kolagröf því hún er ekki vel afmörkuð, um 1,5 m í þvermál og um 0,2 m djúp.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Stóri Botna, 10

BO-002:022 Torfristumyrt náma rista

64°23.035N 21°17.888V

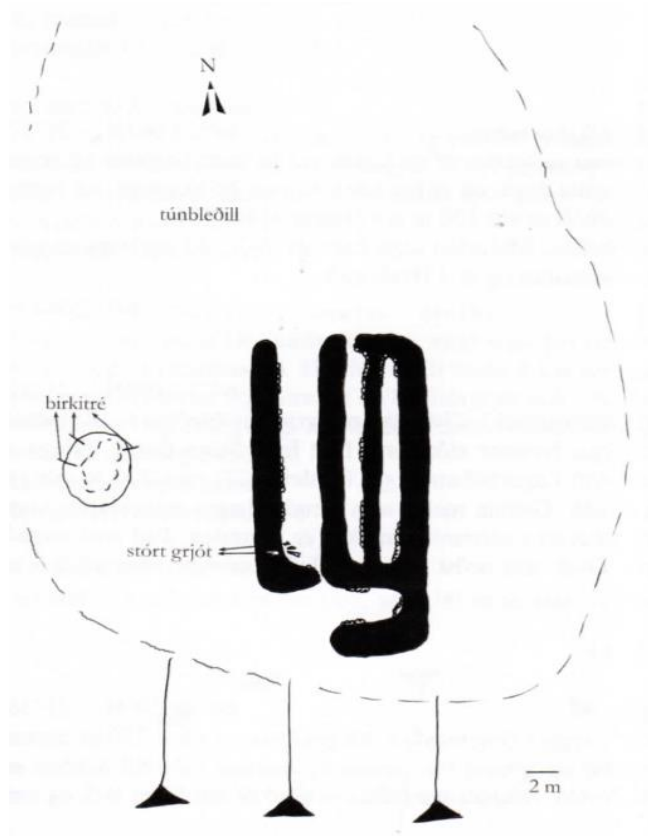
"Torfristumýri er fyrir sunnan Innrimela, en austan við Stekkjardal (sjá fornleif 020).", segir í

örnefnaskrá. Mýrin er um 500 m vestnorðvestur af bæ 001. Melbrekkur í norðri, framræst tún í suðri og gisinn birkiskógur. Landinu hallar aðeins til suðurs. Allt svæðið er gróið. Ummerki torfristu nokkuð víða - sést vel á ónáttúrulegum bökkum - reglulegum. Ekki er um eitt stórt svæði að ræða heldur hafa menn stungið hér og hvar um alla mýrina.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Stóri Botn a, 10

BO-002:023 tóft beitarhús

64°22.849N 21°17.661V

Um 300 m vestur af göngubrúnni yfir Stóru-Botnsá og um 80 m sunnan við sömu á og um 450 m suðvestur af bæ 001 er tóft af beitarhúsum. Í hlíðarrótum Múlafjalls er birkiskógur (Nónflataskógur).

Um 20 m norðan við tóft og um 50 m austan við hana er gamalt tún. Tóftin er tvískipt, um 20 m N-S og um 11 m á breidd. Mesta hleðsluhæð er um 1,3 m. Það er eins og byggt hafi verið annað hús vestan við austara húsið en þó er sú væntanlega viðbygging ekki nýleg. Austara húsið er með garða í miðju. Fyrir suðurgafli austurhúss er hlaða og er ekki innangengt á milli. Vestan við austurhúsið er svo annað hús sem er alveg samhliða fjárhúsinu en ekki er garði greinanlegur. Hlaðan nær ekki fyrir enda þessa húss. Tóftin er algróin grasi, sinu, mosa, brennisóley og krækilyngi. Mikið og stórt grjót er í veggjum og garða þótt það sjáist illa vegna grass. Hlaðan er alveg opin til vesturs. Vestast á norðurvegg austurhúss eru dyr. Vestara húsið er alveg opið norður og eru einnig dyr suður í hlöðuna. Um 4 m vestan við tóftina er lítil hringlaga tóft - hugsanlega heystæði. Mannvirki þetta er um 4,5 m í þvermál og er mesta hleðsluhæð um 0,4 m. Það líkist upphækkun, engin dæld er í miðju.

Hættumat: engin hætta

BO-002:024 Stöðulgil tóft kvíar

64°23.054N 21°17.351V

"Norðan við Þýzkahvamm eru svo í röð Ytri-Stöðulgil, þá austar Ytri-Stöðulgilsmelur, þá InnraStöðulgil, og austan við það er Ytri-Stöðull. Það skal tekið fram, að þessi Stöðulgil eru smálægðir og verðskulda því ekki giljanöfnin eftir núverandi skilningi.", segir í örnefnaskrá. Um 30 m norðan við brú yfir bæjarlæk eru tóftarbrot við eitt Stöðulgiljanna, fast við bárujárnsbragga. Grasvik norðan við bæjarlæk. Afliðandi trjágróin brekka sem hallar mót suðaustri. Á staðnum er bárujárnsbraggi síðan eftir miðja 20. öld. Töluvert rask er á staðnum, sennilega tengt bragganum. Tóftarbrot eru um 10 m norðan við N-gafl braggans - eins og tekið hafi verið úr brekkunni. Hugsanlega hafa verið hér kvíar og brekkan þá notuð sem aðhald. Svæðið er óslétt, sokkin garðabrot með litlum lautum á milli. Grenitrjám hefur verið plantað þétt austan, vestan og norðan við svæðið og gætu þau sem best hulið aðrar minjar.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Stóri Botn a, 10

BO-002:025 Fjósatunga örnefni fjós

64°23.033N 21°17.328V

"Fjósatungan er sunnan við Stykkið vestan milli Bæjarlækjar og traðanna [sjá fornleif 026] heim að bænum.", segir í örnefnaskrá. Vestasti hluti svæðisins, á milli bæjar 001 og brúar yfir bæjarlæk, heitir Fjósatunga. Grasivaxin brekka sem hallar til vesturs og norðurs, að bæjarlæknum, sem rennur fyrst norðan við tunguna en sveigir svo til vesturs. Brúin er vestan við Fjósatungu. Engin ummerki sjáanleg, aðeins sléttuð tún. Þorkell Jónsson kannast ekki við fjós á þessum stað.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Stóri Botn a, 11

BO-002:026 heimild um traðir 64°23.035N 21°17.365V

"Fjósatungan [sjá fornleif 025] er sunnan við Stykkið vestan milli Bæjarlækjar og traðanna heim að bænum.", segir í örnefnaskrá. Traðirnar voru um 10 m suðaustan við brú yfir bæjarlæk.

Núverandi malarheimreið liggur á svipuðum stað og traðirnar. Sunnan við heimreið er sléttáð tún og Bæjargil norðan við. Engin merki traða eru sjáanleg. Heimildamaður segist muna er Jón Þorkelsson, síðasti ábúandi, sléttaði traðirnar endanlega. Heimildamaður segir traðirnar hafa verið heldur sunnar en núverandi heimreið.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Stóri Botn a, 11

BO-002:027 *Fagurhóll* þjóðsaga huldufólksbústaður

64°23.041N 21°17.121V

"Fagurhóll er austan við Bæjarlækinn, efst í túninu suðvestur af mel, sem við hann er kenndur og heitir Fagurhólmur. Í Fagurhól bjó huldufólkið í gamla daga, og er þar kannski enn, þó skammsýnir menn séu hættir að sjá það.", segir í örnefnaskrá. Fagurhóll er um 120 m norðaustur af bæ 001. Hálfgróinn melur - mikil lúpína og stöku birkihrisla. Melurinn snýr hartnær A-V. Af melnum er góð útsýn til vesturs og norðvesturs, yfir á bæ 001, heimatún og út á Hvalfjörð.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Ö-Stóri Botn a, 11

BO-002:028 *Kvíamelur* tóft kvíar

64°23.009N 21°17.022V

"Austur af túninu er svo Kvíamelur, austur af Kúahvammi." "Þar sér enn fyrir grjóthleðslu." "Kvíarnar voru rétt við Kvíamel. Ekki veit ég nákvæmlega, hvenær síðast var fært frá í Stóra-Botni, líklega á milli 1910-1915.", segir í örnefnaskrá. Austan við Fagurhólmur (sjá fornleif 027), um 200 m austan við bæ 001 er Kvíamelur. Vestan í melnum er tóft. Gróinn melur sem stendur lægra en melarnir sinn hvoru megin. Kvíamelur snýr N-S. Birki er töluvert í tóftinni sem ekki er greinileg. Það sem augað greinir er samhangandi þúfnaklasi, 8 m langur. Grjót sést neðst í þessari hleðslu sem er hæst um 0,6 m og breiddin um 1 m þar sem mest er.

Hættumat: hætt, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Stóri Botn a, 11; Ö-Stóri Botn b, 3,6

BO-002:029 *Mógrafir* örnefni mógrafir

64°23.030N 21°16.969V

"Sunnan undir Kálfadalshólnum eru Mógrafir.", segir í örnefnaskrá. Mógrafirnar eru um 250 m austur af bæ 001. Melur er vestan við mógrafasvæðið og gömul tún austan og sunnan við. Að norðan er gisinn birkiskógur. Grafirnar hlykkjast nokkuð víða. Stærsta samfellda svæðið er um 50 m N-S og um 20 m A--V. Grafir eru grónar og hálfþurrar.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Stóri Botn a, 12

BO-002:030 *Gamlistekkur* þúst stekkur

64°22.964N 21°16.239V

"Sunnan við Stekkjarhólinn er svo Stekkjarmýri og Gamlistekkur er sunnan undir hólnum.", segir í örnefnaskrá. Um 70 m vestur af Þvottahelli, sem er suðvestast í Glymsbrekkum, þar sem land fer að hækka fyrir alvöru eru tóftarbröt. Rétt rúma 800 m austur af bæ 001. Gras- og mosabrekka neðan við áberandi, stakan og kollóttan klett. Einhver ummerki mannvirkis en mjög ógreinileg. Svæðið er kargabýft og ómögulegt að sjá heil garðlög. Um 0,6 m djúp gryfja, 1,5 m N-S x 0,5 m A-V, gengur inn í brekkuna. Tóftin er mjög sigin og gróin. Gras og sína gefa vísbendingu um að mannvirki hafi verið á staðnum sem hefur tengst skepnuhaldi því gras er ekki mikið annarsstaðar í nánunda við brekkuna. Graslendið umhverfis gryfjuna er u.þ.b. 10 x 10 m.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Stóri Botn a, 13

BO-002:031 varða óþekkt

64°23.412N 21°15.283V

"Snasi er brekkukast í miðjum Glymsbrekkum; á honum eru þrjár vörður. Hann er vestur af gljúfrinu ofan við Glymsbrekkur.", segir í örnefnaskrá. Á vesturbakka Glymsgljúfurs, efst við fossinn, er varða. Efst á fjallsbrún. Land smágrýtt og hálfgróið. Varðan er mest úr smáu flögugrjóti, keilulaga. Greinilega hefur verið bætt í vörðuna steini og steini af ferðamönnum því hún er orðin ansi digur niður. Varðan er um 1,6 m há.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Stóri Botn a, 13

BO-002:032 Þjófahellir hellir óþekkt

64°23.085N 21°16.975V

"Í Bæjargilinu rétt ofan við túnið er hellir, sem nefndur er Þjófahellir.", segir í örnefnaskrá. Um 250 austnorðaustur af bæ 001, í austanverðu Bæjargilinu, er hellir. Hálfgróið grjótgil. Lækur seytlar eftir því miðju. Hellirinn lætur lítið yfir sér, virðist aðeins vera smá skúti alveg niðri við jörð. Opið er orðið svo lítið, lækjarframburðurinn hleður smám saman fyrir opið, að nauðsyn er að krafla sig inn í hellinn á maganum. Þegar skriðið hefur verið undir um 2 m haft, þá opnast hvelving, 8 m NV-SA og 5 m NA-SV. Mesta hæðin eru tæpir 2 m.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Stóri Botn a, 13**BO-002:033** brunnur

64°23.018N 21°17.120V

Um 20 m norður af hrútakofatóft 042 og um 200 m austur af bæ 001 er brunnur. Skammt norðan við brunninn er ilangur höll, Fagurhóll. Sléttuð tún sunnan og vestan við. Grenitré eru í suðurhlið hólsins. Ekki sér í brunninn því hann er fergður með bárujárnri og er grjót ofan á. Bárujárnsplatan er 2,5 m x 2 m.

Hættumat: engin hætta**BO-002:034 Skálaholt** örnefni óþekkt

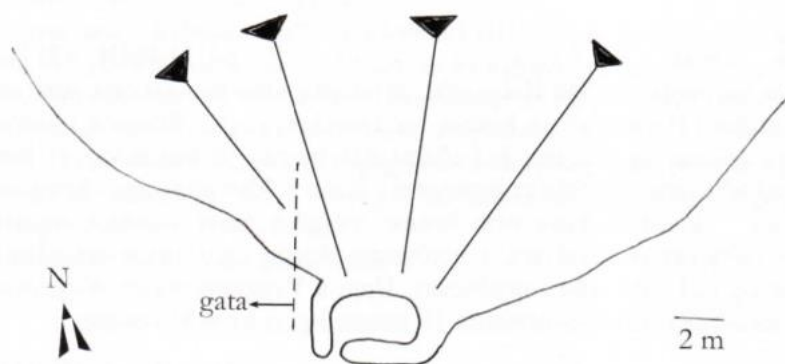
64°24.838N 21°13.991V

"Skálaholt er upp af [Beina]brekkunni, ekki sjást þar neinar rústir, og ekki veit ég til, að þar hafi verið skáli.", segir í örnefnaskrá. Holtið er rétt rúma 4 km norðaustur frá bæ 001 og um 1 km norðvestur frá upptökum Sellækjar (sjá fornleif 037). Stórgrýtt holt - hálf mosagróið. Holtið, ofan við Beinabrekku, er víðáttumikið og ómögulegt að benda á einhvern einn líklegri stað en annan fyrir híbýli manna. Engin ummerki sjáanleg á holtinu.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Stóri Botn b, 4**BO-002:035** tóft óþekkt

64°23.207N 21°17.863V

Um 600 m norðvestur af bæ 001, um 100 m sunnan við sumarbústað Kristins Zimsens og um 140 m norðnorðaustur af

hliði að sumarbústaðnum er tóft. Hún er um 200 m vestur af stóru járnhliði að heimkeyrslu að Stóra-Botni. Skógivaxin brekka - birki ásamt erlendum trjátegundum - er norðan og austan við tóft. Tóftin er utan í brekkunni og efri hlið hennar (norðurhlið) fjarar út í brekkuna. Tóftin, sem er um 5 m A-V og um 3,5 m á breidd, er aðeins 1 hólf. Dyr eru vestast á suðurhlið. Ekkert grjót er að sjá í hleðslum og er mesta hleðsluhæð um 0,6 m.

Hættumat: hætta, vegna trjáreктar**BO-002:036** heimild um útihús

64°23.061N 21°18.925V

"Í Seiðbrekku var kofarúst, er ég man fyrst eftir, en Botnsá hefur brotið svo mikið af brekkunni, að kofarústin er löngu farin. Talið var, að þar hafi verið framinn seiður.", segir í örnefnaskrá. Um 200 m austan við lítinn sumarbústaðarkjarna á norðurbakka Botnsár er harla hár melhryggur, Árnsmelur en þar koma Litla- og Stóra-Botnsá saman. Tæplega hálfgróinn melhryggur sunnan girðingar en lúpina og birkiskógur norðan girðingar.

Engin ummerki tófta eru sjáanleg enda þéttur skógur á toppnum.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Stóri Botn b, 5**BO-002:037 Sellækur** tóft sel

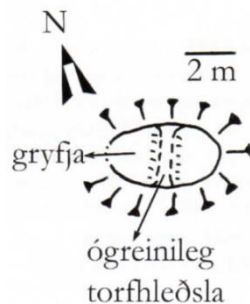
64°23.912N 21°14.195V

Í Jarðabók Árna Magnússonar segir: "Selstöður á jörðin langt upp á fjalli erfiðar, þar sem heita Glimseyrar og Hrísháls." Í örnefnaskrá kemur fram: "Selrústirnar við Sellæk eru efst í oddanum, þar sem Sellækur rennur í Botnsá að austanverðu við lækinn og sjást vel enn. Ekki er mér kunnugt, hvenær

siðast var þar haft í seli.", segir í örnefnaskrá. Um 600 m austan við Sellæk og rétt vestan við ónefndan lækjarfarveg er tóft. Farvegirnir tveir mynda einskonar odda sem mjókkar til norðurs. Tóftin er ofarlega í þessum odda. Slétta 3 km norðaustur af bæ 001. Gróið svæði, mikið til mosi og gras. Svæðið er harla slétt en nokkuð grýtt. Lítið annað að er sjá en ílanga dokk, um 6,5 m A-V og um 5 m N-S. Dokkin er um 0,5 m djúp. Vegghleðslur mjög ógreinilegar en þó glittir í nokkra steina upp úr sverðinum. Op er í vestur. Hugsanlega hafa verið 2 hólfr því bálkur er í miðju, N-S, en er þó ekki mjög greini legur.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:JÁM IV, 6; Ö-Stóri Botn b, 7

BO-002:038 *Kötlug róf* þjóðsaga 64 °22. 796N 21 °22.029V

"Kötlugróf er sunnan við Botnsvog. Í Harðarsögu og Hólmverja er hennar getið: Tveir kvenskörungur mættust þar og slógust, að mig minnir út af hringnum Sótanaut, og urðu hvor annarri að bana. Önnur hét Katla, og þaðan er nafnið komið." (Ö-Stóri Botn b, 7). "Þar eiga þær Þorbjörg katla, móðir Refs í Brynjudal, er ein var þeirra sem fór með Hólmverjum, og Þorgríma smiðkona í Hvammi í Skorradal að hafa deilt um hringinn Sótanaut, sem Hörður Grímkelsson sótti í hauginn draugsins á Gautlandi og Þorsteinn gullknappur á Þyrli hlaut í verklaun, þegar hann vann á Herði. Létust þær heiðurskonur báðar á þeim fundi, og voru líkin rifin og skorin, er þau fundust. Þótti forfeðrum okkar þar síðan reimt, en hringurinn Sótanautur fannst aldrei síðan, enda lítill skaði, því svo hafði draugurinn Sóti á lagt, að hann skyldi verða hvers manns bani, er ætti, utan að það væri kona. En jafnvel sá fyrirvari virðist ekki hafa nægt kerlingunum til lífs." (JH, 32). Kötlugróf er rétt rúman 1 km vestan við Botnsskála, fast suðaustan við þjóðveg; gamla hringveginn.

Snarbrött hlíð Múlafjalls er fast suðaustan við gamla hringveginn og sjórinn fast neðan (norðvestan) við veg. Fast sunnan við akveg (gamla hringveginn) er grasi gróin brekka upp að klettabelti. Þetta grösuga svæði, Kötlugróf, nær frá vegi upp að téðu klettabelti. Kötlugrófin er stallur neðarlega í hlíð Múlafjalls. Grjóthrun úr hlíðinni er á stallinum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Stóri Botn b, 7; JH, 32

BO-002:039 *Haravarða* varða óþekkt

64°24.461N 21°12.431V

"Uppi á Veggjahorninu suðvestast er vörðubrot, kallað Haravarða, nefnt eftir umrenningskonu, sem var nefnt Gunna hara. Hún var á leið suður í Brynjudal, en Botnsá var í miklum vexti. Bóndinn í Stóra- Botni bauð henni að reiða hana fyrir framan sig yfir ána, því aðeins einn hestur var heima við, en hún afþakkaði boðið, gat ekki hugsað sér að koma svo nálægt karlmanni. Kaus heldur að ganga í kringum Hvalvatn, villtist og varð þarna úti. Grasafólk fann bein hennar mörgum árum seinna.", segir í örnefnaskrá. Í suðri er Hvalfell, í suðaustri er Hvalvatn, í norðaustri Veggir og í vestri sér ofan í Hvalfjörð og í Selfjall. Miklir flóar og lítill vötn sjást í norðvestri. Uppi á Veggjarhorni er stórgrýttur klappamelur mosagróinn. Ekki er mikið eftir af Haravörðunni: 10 steinar liggja hrundir í hnapp.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir:Ö-Stóri Botn b, 8

BO-002:040 *Kvöldvörður* varða óþekkt

64°24.186N 21°07.377V

"Skammt undan Kvígindisfellshala eru urðarköst, sem tvær vörður standa á. Þær heita Kvöldvörður en köstin Kvöldvörðuköst.", segir í örnefnaskrá. Í suðri blasa Botnssúlur við, í vestri Hvalfell og í austri Kvígindisfell. Vörðurnar eru rétt rúma 8 km austnorðaustur af bæ 001 og rétt rúma 2 km í norðnorðaustur frá því sem Skinnhöfðakvísl rennur í Hvalvatn, austanmegin. Hálfgrónir melar; litlir flóar á milli mosaflesjanna. 2 vörður með 5 m millibili N-S. Sú syðri er heldur stærri, um 1, 5 má hæð en sú nyrðri er um 0,6 má hæð.

Hættumat: hætta, vegna rofs

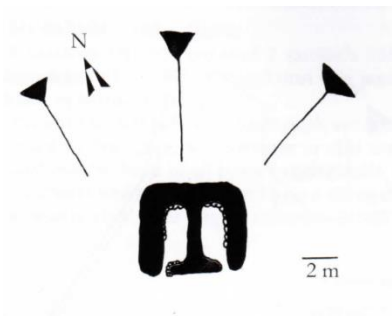
Heimildir:Ö-Stóri Botn b, 8

BO-002:041 *vegur leið*

64°23.055N 21°17.451V

Um 80 m suðaustan við járnhlíð að núverandi malarheimreið sést gamla heimreiðin vel - fast sunnan við núverandi heimreið. Hún er sunnan í grónum mel. Gatan er eins og stallur í melendann, tekið hefur verið úr brekkunni. Gatan er 4 m breiðust og sést vel á um 60 m kafla og er hálfgróin. Steyptir hliðstólpar eru sinn hvoru megin við götuna þar sem hún hefst að norðvestan.

Hættumat: hætta, vegna rofs

BO-002:042 tóft hrútakofi

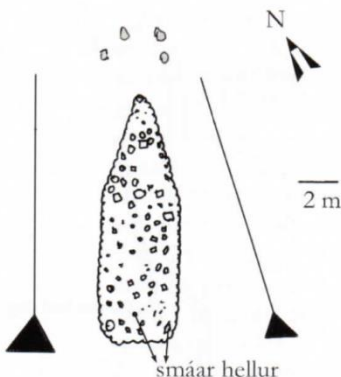
Um 120 m austur af bæ 001 er tóft sem kúrir undir ílöngum, grösugum hól sem snýr A-V, Fagurhóll. Fast norðan við tóftina er ílangur hóll, Fagurhóll. Sléttuð tún sunnan og vestan við. Grenitré eru í suðurhlíð hólins. Tóftin er þakin sinu og mosa. Hún skiptist í 2 hól og eru dyr á báðum hölfum en ekki er innangengt á milli. Dyr snúa báðar í suður. Talsvert er af grjóti í veggjum. Tóftin er um 6 m A-V og um 5 m N-S. Norðurveggur er áberandi hæstur. Tóftin er af hrútakofa.

Hættumat: engin hætta

BO-002:043 tóft óþekkt

Suður undir Víðhamrafjalli, á Svartahrygg, er blásin tóft í móbergsmýnduninni austast í Víðhamrafjallskriki. Tóftin er suður frá hlíðarrótum graslendi og kjarr í lægðinni á (Svartahryggs) sem tóftin er Grjótdreif liggur eftir, um 7 m lengur. Grjótið er mest lítið stærri. Tóftinni hallar allri örlítil niður hallann, um 5 m. Með lyng er í flögugrjótinu.

Hættumat: hætta, vegna rofs

64°23.439N 21°17.342V

milli þess og Hraunhellagils, á Blöðkudal. Undir hæstu Víðhamrafjalli þar sem heitir um 800 m norður af bæ 001 og um 50 m Víðhamrafjalls. Ógróinn melur efst en milli Víðhamrafjalls og hámeisins norðan í. Tóftin er alveg blásin ofan í mel. N-S og um 4 m A-V. Ekkert torf er að sjá flögugrjót en hornsteinar eru heldur til norðurs og hefur grjótið skriðið í odda skriðinu er tóftin því 12 m N-S. Mosi og

BO-002:044 hleðsla óþekkt

64°23.530N 21°17.523V

Sunnan undir Víðhamrafjalli (sjá fornleif 043) er gaddavírsgríðing sem nær hátt upp í hlíðar fjallsins. Fast við gríðinguna, austan við hana, er hringhleðsla. Um 25 m sunnar er annað slíkt mannvirki, alveg eins. Hleðslurnar eru rétt tæpan 1 km norður af bæ 001. Við rætur Víðhamrafjalls er aflíðandi hlíð til suðausturs vaxin grasi, mosa og birki. Hleðslan er um 2,5 m í þvermál, úr grjóti. Aðeins sést ofan á 1 umfar í einföldum hring. Mosi og gras er inni í hringnum. Hinn hringurinn, sem er um 25 m sunnar, er alveg eins nema hvað að gróid er yfir suðurhlíð hans. Þess ber að geta að skjólsælt er á þessu svæði og afbragðs beitaland fyrir sauðfé.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

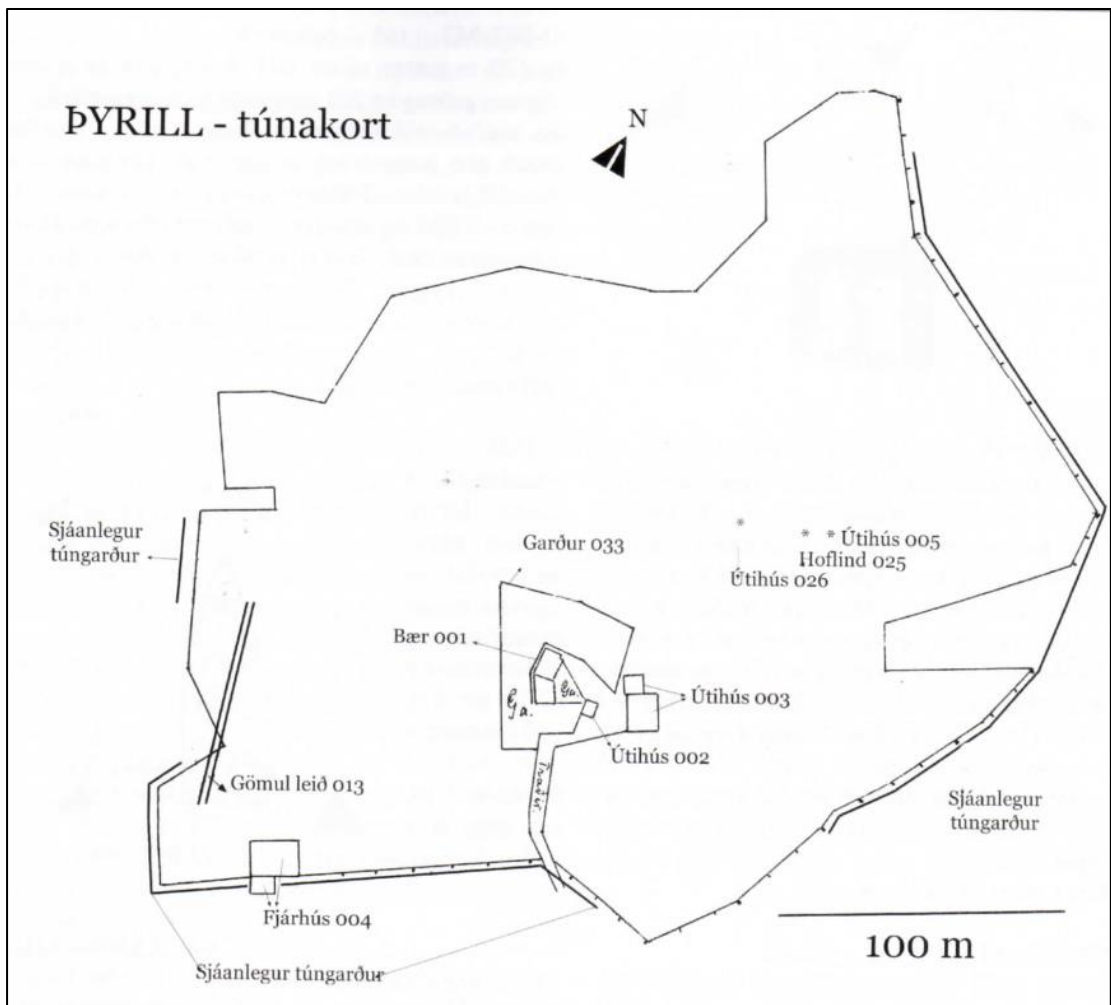
BO-003 Þyrill

30 hdr. 1706. Bændaeign. "Þorsteinn gullknappur bjó þá á Þyrli, grályndr ok undirföru, slægvittr ok vel fjáreigandi." Harðar saga, ÍF XIII, 62, sbr. 87 "[Indriði] fór um morgininn einn saman, ok it gegnsta reið hann til Þyrils. hann steig þá af baki ok gekk ofan Indriðastíg hjá Þyrli ok beið þar, unnz Þorsteinn fór til blóthúss síns ... Hann snýr þá fram fyrir hann ok hjó hann með sverðinu Sótanaut undir kverkina, svá at af tók höfuðit. Hann lýsti þessu vígi á hendur sér heima at Þyrli ... " Harðar saga, ÍF XIII, 90-92. 27.5.1562 var séra Jóni Jónsyni skipt m.a. Þyrli á Hvalfjarðarströnd fyrir 30 hdr í arf eftir Jón Pálsson föður sinn - DI XIII, 734. Geirshólmi í Hvalfirði tilheyrir Þyrli. Tún 54,1 13m2, 1/4 þýft. Garðar 1,313m2.

BO-003:001 Þyrill bæjarstæði bústaður

64°23.298N 21°25.071V

"Bæjarhús jarðarinnar standa undir samnefndu fjalli.", segir í örnefnaskrá. Steinhús með kjallara, byggt 1937, er um 5 m norðaustar heldur en gömlu bæjarhúsin stóðu. Ekki er lengur búið í húsinu en er notað sem afdrep í búskaparsnúningum. Ekki er vitað til að mannvistarlög hafi fundist við byggingu hússins. Húsin á Þyrli eru á milli tinda Þyrilsins og Þyrilsness sem gengur fram í Hvalfjörðinn. Umhverfis húsið eru sléttuð tún. Allt svæðið er í halla í hlíðarrótum fjallsins Þyrils sem gnæfir yfir bænum, girt klettabelti. Suðaustan við húsið er malarborið og flatt hlað, á milli íbúðarhúss og fjárhúss og hlöðu sem enn eru notuð. Steypta húsið stendur á nokkuð láréttum stalli sem gengur út úr hlíðinni

Kort af túni Þyrils 1920

og gæti kallast hóll en þó að öllum líkindum náttúrulegur en ekki upphlaðinn. Lítil ummerki sjást eftir gömlu bæjarhúsin en þó er óslétt og glittir í grjót nokkrum metrum suðvestan við steinhúsið. Eins sker gróður sig úr umhverfinu þar sem gömlu húsin voru, vallhumall áberandi á um 26 m svæði, N-S og um 10 m A-V. Garðlög þau sem eru á túnakorti og voru við gamla bæinn sjást enn greinilega, sjá fornleif 033. Gömlu bæjarhúsin stóðu á meðan var verið að byggja nýja húsið en voru rifin fljótlega eftir að nýbyggingu lauk.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ó-Þyrill, 1

B0-003:002 heimild um útihús

64°23.294N 21°25.147V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 30 m austan við steipt útihús (sjá fornleif 001) hvar nú er sléttað tún. Á milli útihússins af túnakorti og steypuhússins er malarborið hlað - heimkeyrsla. Hlað. Engin ummerki gamalla mannvirkja. Svæðið er á mörkum hlaðs/heimreiðar og túns þar sem girt er á milli. Ólíutankur með handdælu er á staðnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort frá 1920

B0-003:003 heimild um útihús

64°23.305N 21°25.048V

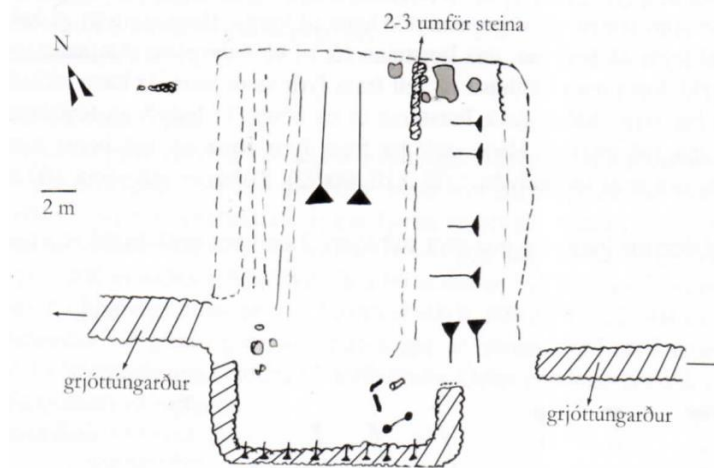
Um 30 m austan við steipt íbúðarhús (sem ekki er búið í) eru fjárhús og hlaða samhliða, steipt með bárujárnþaki. Húsin eru á sama stað og gömlu útihúsin voru en þau eru sýnd á túnakorti frá 1920. Malarborið hlað á milli íbúðarhúss og útihúsa. Gömlu útihúsin hafa verið jöfnuð við jörðu þegar nýju húsin voru steipt. Engin ummerki gömlu húsa eru sjáanleg og ekki vitað með vissu hvað hlutverki þau gegndu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar Heimildir: Túnakort frá 1920

BO-003:004 tóft fjárhús

64°23.234N 21°25.050V

Á túnakorti frá 1920 eru sýnd 2 samhliða útihús í suðurhorni túns. Þar er tóft, um 120 m suður af bæjarhúsi 001. Tóftin er byggð utan í og innan við hlaðinn túngarð (sjá fornleif 014). Tún er á þrjá kanta en heimreið í suðri. Húsin tvö virðast hafa verið sambyggð, sitt hvoru megin við túngarð. Syðra húsið er talsvert greinilegt en hið nyrðra ógleggra. Túnveggur er ekki á milli húsanna þannig ekki er víst að túngarðurinn

hafi verið notaður beint til að þjóna byggingunum, nema hann hafi verið fjarlægður seinna. Ekki sér fyrir innviðum í húsunum en steinar liggja á víð og dreif innan veggja. Steyptur valtari og gömlu sláttuvél til að hengja aftan í klár liggja í tóftunum. Húsið sem er utan við túngarð er 13 m A-V og 7 m N-S. S-veggur sést vel, 5 umfara grjóttveggur sem hallar mjög inn (að túngarði) að ofan og er mesta hleðsluhæð um 1,2 m. A-veggurinn sést einnig vel, u.þ.b. 3 m langur og eru 3-4 umför grjóts. Í V-vegg eru 4 umför grjóts. Nyrðra húsið, innan túngarðs, er stærra en sést ekki eins vel og hitt. Það mótast fyrir 2 útveggjum, V- og austurveggjum sem eru um 12 m langir N-S, og er töluvert óslétt á milli grjóttúngarður veggja. Á milli ytra borðs útveggja sem sjást á yfirborði eru um 18 m A-V. Í norðausturhorni er grjóthleðsla, 2-3 umför, en svo virðist sem öðru lausu grjóti hafi verið hrúgað á staðinn. Innan útveggja glittir í steina sem standa upp úr sverðinum og gætu verið leifar tveggja garða sem virðast hafa snúið N-S.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort frá 1920

BO-003:005 Goðahóll tóft

64°23.358N 21°25.046V

Í riti Kristians Káland um íslenska sögustaði frá 1872-1874 segir: "Ofan við bæinn er svonefndur Goðahóll. Er talið að þar hafi staðið hof það sem nefnt er í Harðar sögu. Tóftin er mjög óljós snýr austur og vestur. Hún er um 6 faðma löng, en mjög mjó, 1 faðmur, svo að hún virðist naumast meira en breið skora; má þó vera að stafi af því, að veggir séu fallnir saman. Dyr virðast hafa verið við syðri langvegg nokkru nær austurenda. [Nmgr. Sigurður Vigfússon gróf upp tóftina, mældi hana og lýsti henni nákvæmlega, taldi hana 17-57 fet. Árb. Forn. 1880-81, 17.] Í húsvegg skammt frá bæjardyrum er neðst í veggnum allstór steinn (um 1.5 álnar langur, 1 álnar hár), nálægt miðju er skálmynduð laut, að stærð eins og fyrir kreptan hnefa. Steinninn nefnist, þótt undarlegt sé, "blótsteinn Harðar", en ýmsir telja, að þar sé steinn sá er Þorsteinn blótaði í hofi sínu, að því er sagan segir."

Sigurður Vigfússon, fornfræðingur, kom að Þyrli sumarið 1880 og gróf í tóftina. Hann segir í Árbók hins íslenska fornleifafélags 1881: "Að Þyrli er forn tótt uppi í túninu fyrir ofan bæinn, sem kölluð eru Hoftóft ... Steinn einn mikill hefir lengi verið í bæjarveggnum, er fram snýr á Þyrli. Hann er og hefir verið kallaður Blótsteinn, og um það eru sagnir, sem einlægt eiga að hafa haldizt, að hann hafi staðið í hofinu eða blóthúsinu á Þyrli ... Hann er úr blágrýti. Síðan tók ég nákvæma mynd af steininum, sem hér fylgir með [myndin er sýnd aftast í árbókinni, bls. 124], hann er 1.25 alin á lengd, 0.75 al. á breidd og 0.5 al. á þykkt. Niðr í hann er klappaðr bolli lítið sporöskjumyndaðr. Að innan er bolli þessi sem hálfkúla að lögun og mjög slétt með lítt ávölum börmum. Hann er að þvermáli 4 þuml. og 2.25 þuml. á dýpt. Að ofan er steinninn mjög slétt af náttúrunni, því að eigi sýnist hann vera höggvinn. Af einu horninu virðist jafnvel að vera brotið síðar, eins og myndin sýnir. Síðan tók ég að grafa tóttina af blóthúsinu. Tóttin snýr í útnorð og landsuðr, afhúsið í útnorð. Hún stendr í nokkrum halla; spottakorn fyrir landsunnan tóttina kernr upp lækr og rennr þar niðr eftir, og minnir mig, að hann sé kallaður blótkelda ... Öll tóttin, þegar hún hafði verið grafin, var 57 fet á lengd út á ytri hleðslur og 17 fet á breidd; afhúsið er 17 fet á lengd, og þannig er það ferskeytt."

Brynjólfur Jónssyni fornfræðingi segist svo frá í Árbók fornleifafélagsins 1904: "Mér var falið að athuga, hvernig blóthústóftin á Þyrli liti nú út. Það eru nú 12 ár síðan Sigurður sál. Vigfússon gróf

hana út, og er hún nú aftur grasi gróin; enda er hún í túni. Fyrir bakvegg hennar sér glögglega og er sem mjótt þrep langs með honum að innanverðu. Einnig sér fyrir vesturgafli og er hann bogadreginn. En eigi mótar neitt fyrir framvegg, millivegg eða austurgafli. Að eins standa steinar upp úr grasrótinni hér og þar, alveg óreglulega. Er hætt við, að úr þeim veggjum hafi verið tekið grjót eftir að S. V. skildi við þá. Nú er annað fólk nýkomið að Þyrli, og vissi það ekkert um blóthústóftina. Að eins einn drengur var þar, sem gat vísað mér á hana. Gjörði eg upprátt af henni, eins og hún kom mér fyrir sjónir."

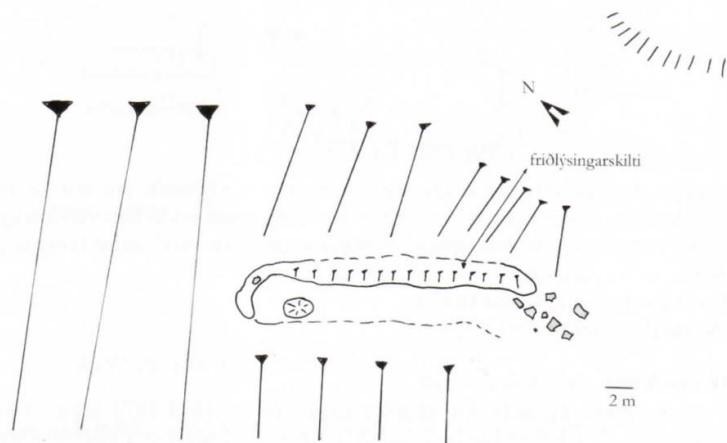
Í Frásögum um fornaldaleifar er minnst á merkilega staði í Hvalfirði.: "9) Geirhólmr á Hval firði, Hardarhæð í Dagverdarnesi, er nú kallast Þyrilsnes, rústir af Hofi Þorsteins Gullknapps á Þyrli og Ónundarholt ynnfrá Brecku, er Hólmveria saga hermir frá.(12)" (FF 1983, 344). Tóftin er friðlýst: "Þyrill. 1) Leifar forns blóthúss, vestur á túninu. Sbr. Árb. 1880-1881: 74-76; Árb. 1904: 18. Skjal undirritað af MP 25.10.1930. Þinglýst 22.01.1931. "(Friðlýsingarskrá 1990). Í Harðarsögu segir: "Hann [Indriði] fór um morguninn einn saman, ok it gegnsta reið hann til Þyrils. Hann steig þá af baki ok gerði gekk ofan Indriðastig hjá Þyrli ok beið þar, unz Þorsteinn fór til blóthúss síns, sem hann var vanur.(2) En er Þorsteinn kom, gekk hann inn í blóthúsil ok fell fram fyrir stein þann, er hann blótaði ok þar stóð í húsinu, ok mæltist þar fyrir ... Síðan gekk Þorsteinn út ok heim (1) Indriði sá ferð hans gerla. Indriði bað hann eigi hlaupa svá mikinn. Hann snýr þá fram fyrir hann ok hjó þegar með sverðinu Sótanaut undir kverkina, svá at af tók höfuðit." (ÍF XIII, 90-92). Tóftin er rétt rúma 100 m norðaustur af bæ 001 .

Tóftin er í túnbrekku í hlíðarfæti Þyrils og snýr mót suðvestri. Túnið er í rækt, borið er á það og það slegið.

Tóftinni er þó hlíft. Tóftin er orðin mjög svo ógreinileg. Hún virðist snúa NV-SA, 20,5 m á lengd og um 6 m á breidd en þó er erfitt að greina hvar norðaustur langvegg sleppir því hann fjarar út upp í brekkuna að norðaustan. Megineinkenni tóftarinnar er fyrrnefndur norðaustur langveggur, eða ruðningur, sem er 20,5 m langur. Hann er hæstur 0,7 m og um 2 m breiður. Við suðausturenda eru 7 steinar, um 0,3 x 0,4 m að jafnaði, í hnapp og liggja tiltölulega óreglulega N-S. Við norðvesturenda mótast fyrir bogadregnum garði - gafli. Suðvestur langhlið er ógreinileg og lítið sem ekkert upphleypt en þó má greina mörk garðsins á þúfum og lægðum í landið.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:KK 1,215; Árb 1881, 71, 74-75; Árb 1904, 18; FF, 344; Friðlýsingarskrá, 19; ÍF 90-92.

BO-003:006 Sildarmannagötur gata leið

64°23.244N 21°21.579V

"Upp af (Skógarbrekkum), upp undir fjallsbrúnum, eru Sildarmannabrekkur. Liggja upp þær fornir götuslóðar, sem heita Sildarmannagötur, áður fjölfarin leið yfir í Skorradal; sagt er að nafnið sé dregið af því, að eitt sinn, til forna, hafi komið mikil sildarveiði í Hvalfjörð og hafi menn úr efri byggðum Borgarfjarðar þá farið þessa leið. Við Sildarmannagötur er talið að Arnar útilegumaður hafi legið og gert leiðina ótrygga ferðamönnum um tíma.", segir í örnefnaskrá. Núverandi þjóðvegur liggur rétt norðaustan við fyrstu vörðuna, Hvalfjarðarmegin. Sú varða er stór og myndarleg og hefur nýlega verið hlaðin upp. Hún er á Arnarmel.

Neðst (suðvestast) er malarkambur sem gengur fram í sjó. Ofan við veg taka við Skógarbrekkur - hálfgrónar birkiskógi upp í hlíðar. Leiðin liggur norðaustur, austan í Þyrli, vestan við Brunnárgil. Selfjall er að austan. Frá vörðunni á Arnarmel, Hvalfjarðarmegin, sér í aðra vörðu uppi á neðsta hjalla Þyrils. Leiðin liggur í fyrstu næstum beint upp um Skógarbrekkur, í norður, upp með Brunná, en sveigir svo til vesturs þegar komið er upp úr Skógarbrekkum. 6 - 8 km norðan við þjóðveg (þaðan sem fyrsta varðan er) kvíslast leiðin uppi á Botnsheiði. Önnur stefnir vestar, ofan í Grafardal en hin austar, ofan í Skorradal.

Hættumat: engin hætta
Heimildir: Ö-Þyrill, 2

BO-003:007 heimild um lögn

64°23.255N 21°21.708V

"Rétt utan við Arnarmel er grasivaxin lægð, sem heitir Vogagarðslág og eftir henni rennur Vogagarðslágarlækur. Er sama um þetta að segja og Hólmgarðslág í Litla-Botnslandi, að þarna sást votta fyrir einhverju mannvirki, sem talið er að hafi staðið í sambandi við veiðiskap.", segir í örnefnaskrá. Efst í Vogagarðslág, um 50 neðan (sunnan) við þjóðveg, eru hugsanlegar tóftir, mjög óskýrar, um 50 m suðaustan við Vogagarðslágaklækinn. Áberandi varða (sjá fornleif 006) er á Arnarmel. Gróin laut frá þjóðvegi og niður að sjó. Mjög sennilega hefur landi verið raskað á svæðinu vegna vegagerðar en þó má greina annað gróðurfur á bletti og smágerða þúfnamyndun. Að öllum líkindum ekki mannvistarleifar.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar
Heimildir: Ö-Þyrill, 2

BO-003:008 gata leið

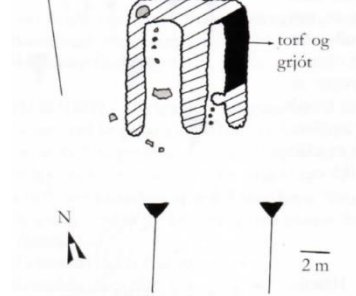
64°23.220N 21°21.676V

"Áður en þjóðvegurinn var lagður yfir brúna á Brunná, lá reiðgatan fyrir neðan Arnarmel og svo upp Vogagarðslágina. Sú leið var farin, þegar svo hásjávað var, að ekki var hægt að fara fjörunnar fyrir neðan.", segir í örnefnaskrá. Þegar fjaran er gengin sunnan að, neðan við Arnarmel þar sem stóra varðan stendur (sjá 006), og komið er svo gott sem vestur fyrir Arnarmelinn, opnast grasigróin laut u.þ.b. 200 m neðan við þjóðveg, um 60 m austan við Vogagarðslágarlækinn (sjá 007). Gróin laut sem nær frá þjóðvegi niður að sjó. Lautin er u.þ.b. 300 m N-S og 300 m A-V. Jeppaslóði liggur um 10 m suðaustan við gömlu götuna en hún liggur úr fjörunni og í norðvestur upp í lautina. Gamla gatan sést best í beygjunni upp í lautina til norðvesturs. Gatan er aðeins einfaldur slóði.

Hættumat: engin hætta
Heimildir: Ö-Þyrill, 2-3

BO-003:009 Stekkur tóft stekkur 64 °23.362N 21 °23.198V

"Brekkur þessar [Breiðubrekkur], sem eru ýmist grasgeirar eða skriður ná út að Kleifum, en það er þar, sem vegurinn liggur tæpast á brúnni með firðinum og hæst er niður... Í lægðinni, utan við kleifarnar, sjást fornar tættur, sem heita Stekkur. Í Stekknum sést greinilega aðalkróin og lambakróin og Stekkjarlágur eru í kringum þær.", segir í örnefnaskrá. Um 40 m ofan (norðan) við þjóðveg er tóft, u.þ.b. 1,5 km austan við bæ 001. Ofan við tóftina er klettastallur sem er hluti af svokölluðum Kleifum. Vestarlega undir klettastallinum er tóftin.

Nokkuð brött, grasigróin brekka Þyrils sem hallar mót suðri og nær allt að fjöruborði í suðri. Brekkan er stórgrýtt vegna hruns úr Þyrilshlíðum.

Tóftin er hlaðin úr grjóti og skiptist í 2 hólfi og er ekki opið á milli þeirra. Tóftin er 9 m löng N-S og 8 m breið og er opin í suður. 1 m innan (norðan) við op austara húss er hleðsla, sem lokar hólfinu nánast alveg en þó eru mjóar dyr fast við vesturvegg. Í vestara hólfi er stór steinn um 2 m innan (norðan) við opið. Steinninn lokar húsinu næstum en þó gætu hafa verið dyr sínar hvoru megin við steinninn. Steinadreif hefur hrunið úr klettum ofan (norðan) við, ofaní tóftina. Austurveggur er talvert gróinn grasi. Mesta hleðsluhæð er 1 m.

Hættumat: engin hætta
Heimildir: Ö-Þyrill, 3

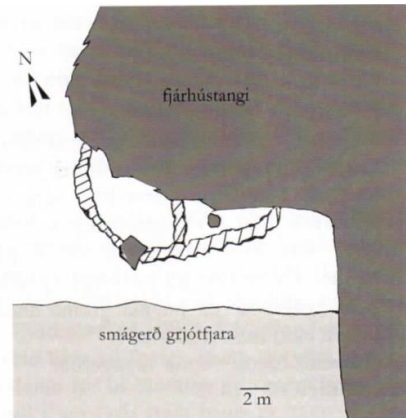
BO-003:010 Fjárhústangi tóft fjárhús 64°23.267N 21°23.635V

"Skammt utan við Stekkinn [009], niður undan hjöllumun, skagar tangi fram í sjóinn, sem heitir Fjárhústangi. Við hann eru gamlar fjárhústættur.", segir í örnefnaskrá. Fast vestan við Fjárhústanga, alveg niður við fjöruborð er ógreinileg tóft. Fjárhústangi er klettur sem teygir sig fram í sjó. Í litlum krika fast vestan við ysta hluta Fjárhústanga er tóft. 6 m grasbelti er á milli Fjárhústanga og steinfjörunnar. Utan í Fjárhústanganum, utan við grasbeltið, er fremur ógreinileg tóft sem er 13 m NV- SA og um 5 m breið. Tóftin hefur að öllum líkindum verið byggð utan í Fjárhústangan og hann

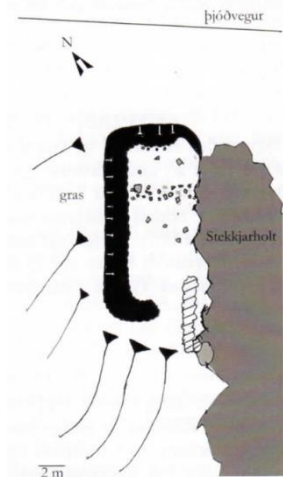
notaður sem austurhlið byggingarinnar sem í eru 2 hólf. Vestara hólfið er heldur stærra en hið austara. Millihleðslan snýr NA-SV. Allar hleðslur eru ógreinilegar og nokkuð stórkarlalegar. Nýlegt hrun er að sjá á svæðinu, úr klettum í Fjárhústanganum. Mesta eiginlega hleðsluhæð er um 0,6 m.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Pyrill, 3

BO-003:011 Stekkjarholt tóft rétt

"Vestan við Leitið heitir Stekkjardalur, mýrardrag, er liggur niður að voginum. Innan við dalinn er Stekkjarholt. Vestan undan því er fjárrétt jarðarinnar.", segir í örnefnaskrá. Réttin er um 340 m suðsuðaustur af bæ 001, fast suðvestan við Þjóðveg þar sem hann liggur um Stekkjarholt. Réttin blasir við frá veginum.

Utan í kletturana kúrir réttin. Talsvert mikil dokk er vestan við réttina sem nær frá Þyrilshlíðum og allt niður að sjó. Dokkin er grasgróin en nokkuð grýtt austur undir Stekkjarkholtinu. Réttin snýr því sem næst N-S (NNA-SSV), 19 mál lengd og 7,5 m A-V. Mesta hleðsluhæð er 1m. Austari langhlið er kletturani, efsti hluti Stekkjarkholts. Á suðurhlið réttar er op við klettinn. Vesturhliðin er að mestu leyti úr grjóti, talsvert hefur hrunið úr henni, en grasflái er að utanverðu. Norðurhlið er einna mest úr torfi þótt grjót sé innan við. Réttinni hefur verið skipt í 2 hólf, aðeins norðan við miðju. Milliveggurinn snýr A-V. Landinu hallar talsvert til vesturs og suðurs utan við réttina.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Pyrill, 4

BO-003:012 Fjárhústangi tóft naust

"Suður af Móunum og Húsaáss megin eru klettabelti, með brekkum sunnan í, sem heita Ásabrekkur. Inn af þeim er svo Fjárhústangi.", segir í örnefnaskrá. Tóftin er um 1,4 km suðvestur af hliði að Þyrilsnesi, á fjörukampi suðvestan á nesinu, rétt rúma 2 km suðvestur af bæ 001. Hallandi, gróin grund. Jarðvegur er þunnur. Tóftin er vallgróin og sigin. Hún snýr N-S, 7 m en brotið er af henni að sunnan; sjávarmegin. Sjáanleg breidd er rétt um 5 m. Grjót sést í sárinu á sjávarbakkanum. Tóftin er bátлага en er ekki upphleyppt - líkari nausti en fjárhúsi. Mesta hleðsluhæð um 0,6 m.

Hættumat: stórhætta, vegna rofs

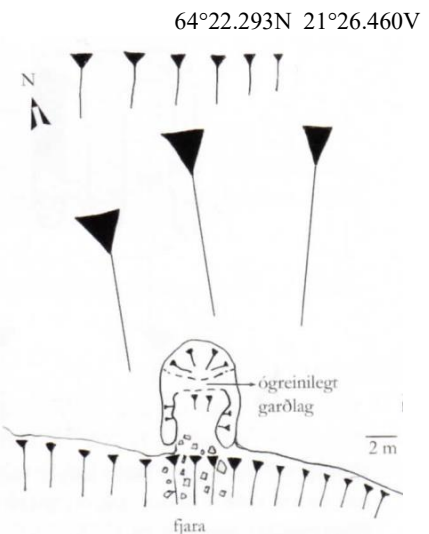
Heimildir: Ö-Pyrill, 11

BO-003:013 vegur leið

"Niður undir eystra túnhorninu er holt, sem heitir Háholt. Reiðvegurinn lá áður á milli túngarðsins (sjá fornleif 0 14) og holtsins.", segir í örnefnaskrá. Um 150 m suðvestur af bæ 011 og um 100 m austnorðaustur af afleggjara út í Þyrilsnes, er gata. Túngaðar - fast utan í túngarði. Leiðin er vel greinileg á um 70 m kafla. Gatan er um 5 m breidd mest og markast norðurhlið götunnar af túngarði en suðurhliðin er 1,5 - 2 m hlaðinn kantur, mest úr grjóti. Fyrsti bílvegurinn lá á mjög svipuðum slóðum - hann sést bæði austan og vestan við leiðina sem um ræðir. Leiðin liggur um Háholtið en um 60 m nær sjónum var Holtið sprengt fyrir núverandi Þjóðvegi. Leiðin er gamli Þjóðvegurinn - reiðleiðin - sem fyrsti bílvegurinn var lagður eftir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Pyrill, 4

BO-003:014 garðlag túngarður

64°23.402N 21°25.239V

"Reiðvegurinn [013] lá áður á milli túngarðsins og holtsins.", segir í örnefnaskrá. Túngarðurinn liggur umhverfis túnið á Þyrl í en þó ekki á norðvesturhlíð. Garðurinn er vel greinilegur þar sem hann sést. Túnjaðar í hliðarróturn þyrils. Landi hallar öllu til sjávar. Túngarður er nær einvörðungu úr grjóti, harla stóru að jafnaði. Á norðvesturhlíð er hann alveg horfinn en er annars óvenju heill þótt víða sé hann talsvert hruninn. Í austurhorni túns er gat í veggnum; í vesturhorni er túngarður ekki sjáanlegur fyrir utan 30 m stubb sem sennilega er hluti túngarðsins en stubburinn er meira út torfi en aðrir hlutar túngarðsins. Þess má geta að frá vesturhorni túns er lengst að fara til að ná í grjót úr skriðum Þyrils. Alls er garðurinn um 530 m langur, allt að 1,5 m breiður og mest um 0,7 m á hæð.

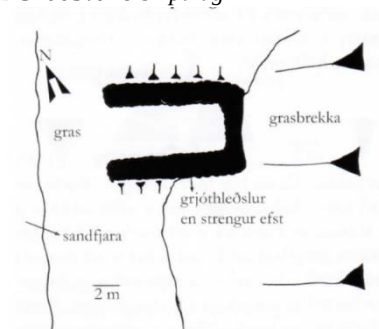
Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Þyrill, 4**BO-003:015** heimild um leið

64°22.514N 21°26.287V

Rétt tæpan 1 km suðvestur af hliði að Þyrilsnesi (sjá fornleif 027), suðaustan við Harðarhæð, sér fyrir gamla heybandsveginum úr nesinu. Suðaustan við Harðarhæð, sunnanmegin á nesinu. Gróid svæði sem hallar öllu til austurs að sjónum. Gatan er greinanleg af og til á um 100 m kafla, ætíð rétt neðan (austan) við núverandi akveg fram nesið. Gatan er stundum tvö- eða þreföld en oftast þó einföld.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar**Heimildir:**Ö-Þyrill, 4**BO-003:016** Skipalág tóft naust

64°23.194N 21°25.446V

"Vestan við Mjósund er svo Strýtuholt, vestan við það er Skipalág. Þar voru skip og bátar geymdir. Sjást naust þeirra enn", segir í örnefnaskrá. Um 360 m vestur af bæ 001 - tæpa 100 m suðvestur af þjóðvegi er tóft. Dalverpi niður af norðvestasta hluta túns nær niður að sjó. Um 5 m ofan (norðaustan) við sandfjöru, sem er 150 - 200 m breið NV-SA, er tóft af nausti. Það er norðarlega í fjörunni. Naustið er heillegt, að jafnaði sjást 7 umför grjóts. Veggir eru úr grjóti en grasflái er utanvert á veggjum. Naustið snýr A-V, 10 m langt og 7 m breitt. Endaveggurinn (A-veggur) er grafinn inn í brekku og er þar hleðsla, 4 - 5 umför og hallar mjög inn í brekkuna. Naustið er alveg opið í vestur, að sjónum. Norðan við naustið er eins og tekið úr brekkunni og þannig myndað slétt svæði, um 10 m í þvermál. Svæðið er óslétt og gróid.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Þyrill, 4**BO-003:017** Helguvík sögustaður

64°23.384N 21°25.630V

Vestan við lægðina [Skipalág - 003:016] er kletthóll mikill, sem heitir Helguhóll. Dregur hann nafn sitt af Helgu jarlsdóttur eins og fleiri staðir hér um slóðir. Vestan við hólinn er Helguvík, þar sem Helga kom að landi eftir sund sitt úr Geirshól ma.", segir í örnefnaskrá. Rétt sunnan við líparitvinnslustöðina er mikil sandfjara: Helguvík. Breið og djúp sandfjara sem afmarkast af kletthól; Helguhól í austri og klettanefi sem gengur fram í sjó í vestri. Engin ummerki mannvirkja eru sjáanleg í vikinni.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Þyrill, 4-5**BO-003:018** Vörðuholt örnefni óþekkt

64°23.479N 21°25.423V

"Austan við Kúadal, skammt fyrir vestan túnið, er Vörðuholt, en neðan undir því fallega gróin brekka, Jarðarberjabrekka.", segir í örnefnaskrá. Um 480 m norðnorðvestur af bæ 001 og 150 - 200 m ofan (norðaustan) við bárujárnsklætt, lítið hús sem er í tengslum við líparitvinnslustöðina. Þar er Vörðuholt. Húsið er rétt ofan þjóðveggar, um 100 m suðaustan við líparitverksmiðju. Nokkuð láréttur stallur í hliðarfæti Þyrils, undir norðvesturhorni fjallsins. Efst á holtinu eru vörðubrot - nokkrir litlir steinar í hrúgu.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Þyrill, 5

BO-003:019 *Bláskeggsá sögustaður*

64°23.477N 21°25.849V

"Í Bláskeggsárgljúfri er áin Bláskeggsá. Nafn sitt hefur hún af Þorvaldi bláskegg, sem um er getið í Harðarsögu og sem féll á eyrunum við ósa árinna fyrir Hólmverjum. Bláskeggsá var á merkjum landnáms Þorsteins Sölmundssonar.", segir í örnefnaskrá. Um 700 m norðnorðvestur af bæ 001 er ós Bláskeggsár, um 50 neðan við þjóðveg þar sem hann liggur fast við Líparítvinnslustöðina. Óseyrar; grjóteyrar; malarnám. Að sjálfsögðu er engin mannaverk að sjá við ósinn.

Hættumat: engin hætt**Heimildir:** Ö-Þyrill, 5**BO-003:020** *Neðri-Kampur* mannvirki herminjar

64°22.498N 21°27.766V

Á Þyrilsnesi eru töluverðar herminjar. 2 braggahverfi voru í nesinu, Efri- og Neðri-Kampur. EfriKampur er austar, nær meginlandi, og er suðvestan við suðvestasta hluta Harðarhæðar (sjá fornleif 029) - alls hryggjarins. Ef farið er eftir vegi út í Þyrilsnesið, malarvegi, er farið í gegnum Efri-Kampinn. Brött brekka skiptir kampinum í tvennt. Ef haldið er áfram eftir veginum, í vestur eftir nesinu, er komið í Neðri-Kamp. Þar endar malarvegurinn. Um 0,5 km eru á milli kampanna. Harla slétt grund á vestast á Þyrilsnesi. Land gróið og fremur blautt en klappaholt á milli. Neðri kampurinn er heldur minni en sá efri (sjá fornleif 038), færri húsaleifar og þéttari.

Hættumat: engin hætt**BO-003:021** *Grafarmýri* örnefni mógrafir

64°23.675N 21°25.178V

"Vestur af þessari mýri [Breið] tekur við önnur mýri, sem heitir Grafarmýri. Ytri endi hennar er á mótis við brúna á Bláskeggsá.", segir í örnefnaskrá. Á milli suðurenda Grafarmýrarholts og neðsta hjallans í vestanverðu Þyrilshorni eru mógrafir. Lárétt mýri í hlíðarrótum Þyrils - vesturhorni. Mógrafasvæðið er um 20 x 40 m. Grafirnar eru fremur grunnar og hálfþurrar.

Hættumat: engin hætt**Heimildir:** Ö-Þyrill, 5-6**BO-003:022** *Indriðastigur* þjóðsaga leið

64°23.845N 21°25.207V

"Upp af Innri-Flötum er vel manngengt niður og vestur af Þyrilinum. Heitir þar Indriðastigur. Þaðan er svo klettastallur eða leiti meðfram Þyrilinum alla leið heim að túni. Indriðastigur heitir eftir Indriða á Indriðastöðum í Skorradal, því hann gekk eftir stígnum og leitinu, er hann kom að Þyrli að fyrirlagi konu sinnar til að sækja höfuð Þorsteins gullknapps. Var þarna þægilegt að komast heim að bænum óséður.", segir í örnefnaskrá. Innan við miðjan dal er áberandi skarð eða geil í klettabeltið sem liggur skáhallt í suðvestur (séð úr dalbotni). Skarðið sést ekki fyrr en komið er innarlega í Litlasandsdal. Brött og laus skriða upp að klettabelti í hlíð Þyrilsins. Vestan við "stíginn" er klettastólpi sem gengur aðeins fram úr klettabeltinu. Skarðið nær frá rótum klettabeltisins upp á topp Þyrils. Neðan við skarðið eru lausar skriður og hefur runnið úr skarðinu því rás er neðan við "gilið" - skarðið. Auðvelt hefur verið að komast óséður niður skarðið.

Hættumat: engin hætt**Heimildir:** Ö-Þyrill, 6**BO-003:023** *Helguskarð/Helguskora* sögustaður

64°23.586N 21°24.854V

"Brún Þyrilsins er skörðótt og veðruð.

Tvö skörðin hafa nöfn. Vestasta skarðið, framan í fjallinu, heitir Helguskarð, en venjulega nefnt Helguskora. Þangað fór Helga Jarlsdóttir með syni sína og faldi sig þar.", segir í örnefnaskrá. Í norðnorðaustri gnæfir toppur Þyrils yfir bæ 001. Skarð í efstu brún klettabeltis. Ef horft er upp í Þyrilinn frá bæ 001 blasa 2 tindar við, annar norðar og hinn sunnar. 2 skörð eru greinileg á milli toppanna, annað minna og norðar en hitt sunnar og stærra. Nyrðra og minna skarðið heitir Helguskarð en hitt nefnist Bæjargil.

Hættumat: engin hætt**Heimildir:** Ö-Þyrill, 7**BO-003:024** *Sauðaból* heimild um

64°22.692N 21°26.157V

"Rétt vestan við mýrina, norðan í Harðarhæð, eru fallegir grasgeirar og grasbrekkur. Sá geiri, sem er næstur Breiðumýri heitir Sauðaból, en sá næsti Tvílabageiri.", segir í örnefnaskrá. Ekki er vitað með vissu hvar Sauðaból er en þó er einn sá staður í Þyrilsnesi sem hlýtur að teljast líklegur, bæði út frá örnefnaskrá og Böövari Þorsteinssyni bónda á Þyrli. Rétt norðan Harðarhæðar (sjá fornleif 029) er klettastrýta en á milli hennar og Harðarhæðar er grasi gróinn slakki. Á vestanverðu nesinu er gróinn blettur á milli kletta. Slakki þessi eða brekka nær nokkurnveginn frá Harðarhæð og niður að þverhnípi við sjóinn. Efst er brekkan snarbrött en verður meira afliðandi eftir því sem neðar dregur. Brekkan er um 80 m löng og um 40 m breið. Engar mannvirkjaleifar eru sjáanlegar en staðurinn er gróinn og skjólsæll.

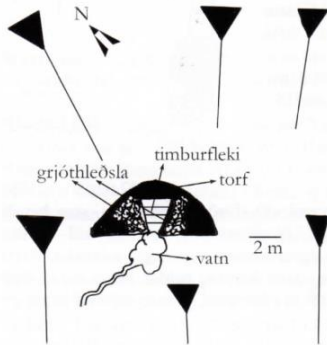
Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Þyrill, 10

BO-003:025 Hoflind brunnur brunnur

64°23.350N 21°25.038V

"Ásinn er enn nefnt Hofið, þar sem blótshúsið [005] stóð, og lind er þar, sem heitir Hoflind; neðan við lindina er kallaður Brunnvöllur. Nafn sitt dregur hann af því að lækurinn frá lindinni var þar leiddur í hlaðinn brunn. Þangað var vatn sótt...", segir í örnefnaskrá. 6 - 8 m sunnan við fornleif 005 ("blóthús") er brunnur eða lind. 3 m vestan við lindina er raflínustaur. Lindin er í túbrekku í hliðarfæti Þyrils sem snýr mót suðvestri. Túnið er í rækt, borið er á það og það slegið. Brunnurinn er hlaðinn, 6 - 7 umförr steina sjást ofan við vatnsborð (1,3 m) en ekki er vitað hve langt niður hleðslan nær. Byggt hefur verið yfir grjóthleðsluna, timburraftar þversum yfir brunninn, bárujárnþak yfir röftunum og svo torf þar ofna á. Heildarhæðin er um 1,6 m. Mannvirkið er hringlaga, um 4 m í þvermál. Vatn seytlar úr brunninum, undan brekkunni í vestsuðvestur. Þar sem vatnið kemur út er op og timburfleki þar fyrir sem lokar opinu. Opið er 0,7 m breitt neðst en 1,3 m efst. Lindin sér enn bænum (útihúsum) fyrir vatni og er greinilega viðhaldið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Þyrill, 9

BO-003:026 heimild um fjós

64°23.336N 21°25.064V

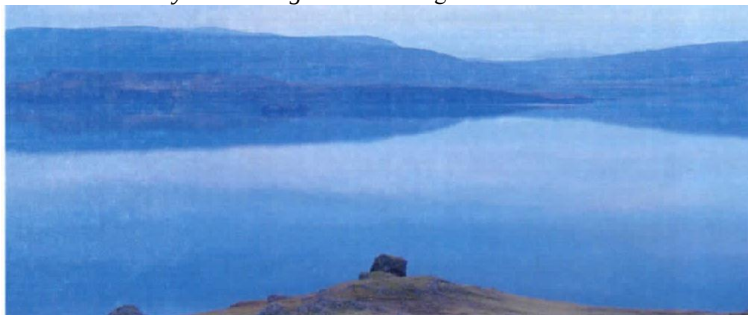
"Ásinn er enn nefnt Hofið, þar sem blótshúsið [sjá fornleif 005] stóð, og lind er þar, sem heitir Hoflind; neðan við lindina er kallaður Brunnvöllur. Nafn sitt dregur hann af því að lækurinn frá lindinni var þar leiddur í hlaðinn brunn. Þangað var vatn sótt áður en lindin var leidd inn í brunnhús, sem var bak við fjósið. Innangengt var í brunnhúsið úr fjósinu.", segir í örnefnaskrá. Um 30 m suðvestan við brunn (sjá fornleif 025) gæti Brunnvöllur hafa verið hvar fjósið stóð. Túbrekka í hliðarfæti Þyrils sem snýr mót suðvestri. Túnið er í rækt, borið er á það og það slegið. Engin ummerki mannvirkja eru sjáanleg neðan við brunninn/lindina, aðeins sléttuð túbrekka en um 30 m neðan við brunninn (suðvestur) er tiltölulega sléttur og láréttur blettur. Þar gæti hafa verið fjós þótt engin sjáist ummerkin. Eðlilegt er að álykta að brunnhús hafi staðið nokkru neðan við lindina (núverandi brunn).

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Þyrill, 9

BO-003:027 Þyrilsnes/Dögurðarnes sögustaður

64°22.898N 21°25.478V

"Nesið allt heitir nú Þyrilsnes, en eftir Harðarsögu hefur það áður heitið Dögurðarnes. Nesið er nokkuð hálent og þar hafa sögulegir gerzt [svo], sem var dráp Hólmverja.", segir í örnefnaskrá. "Í Harðar sögu nefnist það Dögurðarnes, og nafnið er skýrt þannig að bændahópurinn sem stefndi gegn Hólmverjum, hefði etið þar dagverð og gert ráð sín til að ginna útilegumennina í

gildru. Ströndin móti hólmanum er brött og klettótt, og yzt er hamar og lítið nes út frá honum. Þetta nes hlýtur að vera tanginn, sem sagan nefnir. Þar segir, að útilegumenn létu gabbast til að vera fluttur úr hólmanum gegn gríðaboði, en sáu ekki mannfjöldann á nesinu fyrr en báturinn kom fyrir tangann." (K.K. I, 216). Í Frásögum um fornaldaleifar er minnst á Þyrilsnes: "... Hardarhæð í Dagverdarnesi, er nú kallast Þyrilsnes, ..." (FF II, 344). Malarvegur liggur út í nesið og er beygt út af Þjóðvegi til suðurs. Nesið er grýtt - klettholt víða, sérstaklega vestanmegin en grösug svæði víða austanmegin (SA). Þyrilsnesið liggur nokkurnvegin ANA-VSV.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Þyrill, 9-10; KK, 216; FF, 341-347

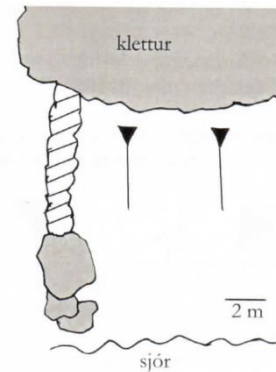
BO-003:028 Réttarholt hleðsla rétt

64°22.926N 21°25.298V

"Þegar komið er á sjálfa mjóddina, er þar að austanverðu dálítið graslendi, sem ber nafn mjóddarinnar Mjónes, en við sjóinn, rétt við Mjónesið, er holt með rétt undir, Réttarholt.", segir í örnefnaskrá. Um 20 m sunnan við gamalt girðingarstæði (NV-SA), alveg niðri við sjóinn, er grjótgardur sem snýr NV-SA og er um 700 m suðsuðvestur af bæ 001. Klappafjara. Hleðsla gengur um 10 m til suðausturs út frá lágu holti. Það flæðir alveg að garðinum á flóði. Ekki er að sjá nein önnur ummerki en þennan grjótgardsstubb sem er stórkaralegur heldur og að jafnaði um 1,5 m á breidd. Mesta hleðsluhæð er um 0,5

Hættumat: hættu, vegna rofs

Heimildir: Ö-Þyrill, 10

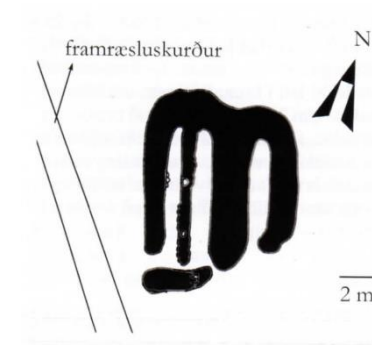
BO-003:029 Harðarhæð sögustaður 64°22.626N 21°26.203V

"Þar sem nesið er hæst heitir Harðarhæð, og er auðvitað kennd við Hörð Grímkelsson, sem leitaði undan óvinum sínum, upp á hæðina, og var veginn þar.", segir í örnefnaskrá. Grasigróin hæð - ávalur klettur. Að norðan er nánast þverhniptur klettur en að sunnan og suðvestan er grasigróin brekka. Nyrst á hæðinni er stakur klettur og geil sunnan við hann. Þá ris annar klettur, heldur hærri, og er það Harðarhæð. Í suðvestri frá hæðinni er grasiendissvæði, um 200 m í þvermál, sem er talsvert lægra en hæðin sjálf. Efst á Harðarhæð er lítil varða.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Þyrill, 10

BO-003:030 Húsaás tóft beitarhús 64°22.421 N 21°26.686V

"Suður af Breiðumýrinni og holtinu ... er langt og mjótt mýrarsund, sem heitir Mjóamýri, og vestan við hana barð, sem nefnt er Móar. Þá er Húsaás og Húsamýri. Undir Ásnum voru fjárhús áður fyrr.", segir í örnefnaskrá. Um 1,3 km suðvestan við hlið að Þyrilsnesi, sem er á Mjónesi, og fast austan við nýlegt tún sem Böðvar Þorsteinsson bóndi sléttaði og framræsti, er tóft. Suðvestan við Harðarhæð (sjá fornleif 029). Fast austan við túnið er lágur klapparani sem snýr N-S. Í norðri blasir vestasti hluti Harðarhæðar (sjá fornleif 029) við. Í suðri er sjórinn og í vestri sér fram Þyrilsnesið. Tóftin er vel greinileg en nokkuð hlaupin í þúfur. Hún snýr N-S, 11 m á lengdina og er 8 m breið. Tóftin skiptist 2 m í 2 hólf, hið vestara er stærra og er garði eftir endilangri miðju þess húss. Dyr eru syðst á vesturvegg og hugsanlega líka austast á suðurvegg. Austara húsið er minna og gæti verið heytóft og er opin til suðurs. Ekki er innangengt milli húsanna.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Þyrill, 10

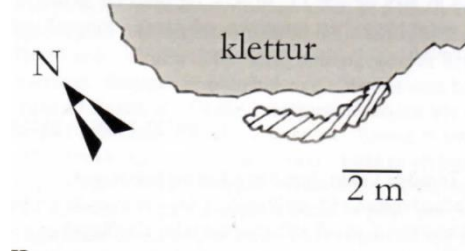
BO-003:031 Geirsdys sögustaður legstaður

64°22.328N 21°27.764V

"Geirsdys heitir nú sunnan til í nesinu framarlaga. Fyrir norðan, austan og vestan hana er mýri, sem nú er kölluð Geirsmýri. Dys þessi er lágr hól, víðr um sig, og flatar bergklappir suðr frá; ofan á miðjan hólnum eru lagðar steinaraðir 30 fet á lengd frá austri til vestrs, enn 18 fet eða meira á breidd; steinlagið er tvefalt ... Fór eg fram í Þyrilsnes og gróf í Geirsdys, sem áður er nefnd. Á henni eru auðsjáanleg

mannaverk, eins og eg gat um áður. Eg gróf þar gröf niður 4 ál. á lengd og 2 á breidd og 2 ál. á dýpt alt niður í slétta berghellu, hreinsaði þar vandlega, og hugði að öllu, enn fann þar engan hlut og engin veruleg kennimerki ... Mannvirki þetta er, eins og áður er sagt, mikið ummáls, einkannlega á lengdina." (S.V. í Árbók fornleifafélagsins 1881). "Syðst í Geirstanga sést fyrir gömlum þúfum, sem taldar voru dysjar Hólmverja og nefndar eru Geirs(tanga)þúfur. ", segir í örnefnaskrá. Ekki fannst hinn lági hóll með steinaröðum ofan á sem Sigurður Vigfússon talar um í Árbók 1881. Suðvestast á nesinu er slétt grasgrund. Aðeins er þýft á smá kafla.

Grund sem hallar allri til suðurs, að sjó. Dysin er ekki þekkt í dag en 2 staðir koma helst til greina. Yst á grundinni, við fjöruna, er lítill torfkampur, ekki ósvipaður röskuðu garðlagi. Þar gæti hafa verið grafið - sennilega hefur Sigurður Vigfússon grafið þar. Um 150 m vestsuðvestar, í hallamýri, er lítill grjóthleðsla utan í klöpp sem einnig gætu mögulega verið leifar af dys. Hleðslan er talsvert mikið hrunin en myndar eins og lítið gerði við klöppina, 5 m NV-SA og 1 m breið sjálf hleðslan. Breiddin frá klöpp og að ytra byrði hleðslu er um 2 m. Hleðsluhæð um 0,5 m.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Árb 1881, 74-77; Ö-Þyrill, 11;

BO-003:032 Geirshólmur sögustaður

64°22.928N 21°27.458V

"Geirshólmur eða Geirshólmur er í Harðarsögu oft nefndur aðeins Hólmur, nú Geirshólmi eða Harðarhólmi. Hann heitir eftir Geir föstbróður Harðar. Þangað fara þeir með fylgdarmenn sína, þegar þeir telja sér ekki lengur óhætt í Botni og lifa á ránum, þar til bændur vinna þá með brögðum. Hólminn er suðvestan við Þyril um mílufjórðung frá landi. Hann rís þverhniptur úr sæ, dökkir klettur á allar hliðar, ekki mjög háir 15-20 álnir, ílátur að ofan, grasvaxinn, kringlóttur eða sporöskjulagað. Neðan við hólmann er klettafjara, nokkurra álna breið, og fellur sjór yfir um ílóð. Þar er lending á ýmsum stöðum, oftast að austan, því þar er uppgangan. Á einstöku stað, þar sem grasið nær dálítið nær dálítið lengra niður í klettinn og hann virðist ekki eins þverhniptur og annars staðar, er eyin kleif, fótfeita hér og þar í bergskorum; handfestu má fá í klettasnosum eða grasi, og er þá klifrað í krákustígum upp á hólmann. Hólminn er lítill, og frá miðju hans fæst sýn yfir hann allan. Hann liggur frá norðaustri til suðvesturs, um 50 faðma langur og 22 faðma breiður (1), hæstur um miðju, en hallar lítið eitt til beggja enda. Mjóstur er hann til suðurs, og á oddanum er hamar, lægri og mjórri. Að ofan er hann algróinn og gras mikið, hvarvetna sundurgrafinn lundaholum. Harðar saga segir að útlagarinn hafi gert sér skála, sem náði næstum eftir endilangri eyinni, aðeins að norðan var svo mikið rúm, að ganga mátti milli gafldyr og klifsins, þar sem gengið er upp; þá var hólminn aðeins gengur að norðan. Nú sést ekki votta þar fyrir neinu einstigi. Leynigryfjur voru fyrir vestan skálann. Engar minjar sjást um hús eða annað slíkt mannvirki og ef til vill eiga lundarnir þar sök. Skiljanlegt er, að skálinn skyldi vera svo stór, en samt hefur verið erfitt fyrir 80-200 menn að komast þar fyrir, en sagt er, að svo margir hafi útilegumenn verið.(2)" (KK, 215-16). Sigurður Vigfússon segir í Árbók fornleifafélagsins árið 1881: "Ég setti á hólminn mynd af skálanum Harðar og Hólmverja með punktum. Gjörði eg það eftir lýsingu sögunnar, sem sýnist vera einkar nákvæm og rétt, og svo eftir ásigkomulagi hólms að ofan." Í Frásögum um fornaldaleifar er minnst á hólmann sem merkisstað: "Geirshólmi á Hvalfirði ..." (FF, 344). Ekki var farið út í hólmann við fornleifaskráningu sumarið 2003. Samkvæmt Böövari Þorsteinssyni bónda eru engin ummerki mannvistar þar. Á stríðsárunum var hólminn notaður sem skotmark og því allur brunninn að sögn Böövars. Hólminn er rúma 600 m í norðaustur frá vestasta hluta Þyrilsness.

Heimildir: KK, 215-6; Árb 1881, 71-2; FF, 341-347

BO-003:033 garðlag kálgarður

64°23.302N 21°25.111V

Norðan og vestan við bæjarstaði 001 eru greinileg garðlög sem hafa sennilega afmarkað matjurtagarð. Garðarnir liggja saman í horn, norðvestan við bæ 001.

Túnbrekka sem vísar mót vestri. Garðarnir virðast hafa verið tveir, hvor niður af öðrum, í stöllum. Aðeins tvær hliðar eru sjáanlegar á þessum gördum, norður- og vesturhliðar. Þar sem garðlög ytri (fjær bæ 001) garðsins koma saman, er í um 25 m fjarlægð frá bæjarstaðinu gamla. Norðurhlið þessa ytra garðs er um 40 m löng. Garðurinn er að mestu úr frekar stóru grjóti en einnig torfi. Vesturhliðin er um 30 m löng en er annars samskonar og norðurhliðin. Mesta hleðsluhæð er 0,9 m. Nær bæjarstaðinu gamla, er annar samskonar garður, þ.e. 2 hliðar: norður- og vesturhliðar. Norðurhlið er um 20 m löng A-V og vesturhliðin er um 12 m N-S. Minna grjót er í þessum hleðslum en eru þó hærri, mest 1,2 m.

Þykkt veggja er um 1 m.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort

BO-003:034 þúst óþekkt

64°23.364N 21°25.032V

Um 13 m ofan (NA) við Hoflind (sjá fornleif 025) er tóftasvæði. Túnbrekka í hlíðarfæti Þyrils og snýr mót suðvestri. Túnið er í rækt, borið er á það og það slegið. Þústin er í nokkuð láréttum bolla. Ekki er tóftarlag að sjá heldur frekar lögulegar og stórar þúfur ásamt nokkrum nokkuð stórum steinum. Svæðið er um 13 m N-S og um 1 m A-V og breiðar heldur til norðurs. Hugsanlega er þústin mannvirki sem hefur verið byggt þétt innanvert við gamlan túngarð (sjá fornleif 035) sem sér fyrir fast suðaustan við þústarsvæðið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-003:035 garðlag túngarður

64°23.386N 21°25.017V

Í norðausturhorni túns er gróinn garðlagsstubbur. Túnbrekka í hlíðarfæti Þyrils og snýr mót suðvestri. Túnið er í rækt, borið er á það og það slegið. Garðlagið snýr NNA-SSV og er um 10 m langt. Suðsuðvestan við garðlagið er um 10 m eyða en þá hefst hann aftur í rétt um 10 m og sveigir heldur til austurs, í átt að tóftarleifum 034. Garðlagið er 1 - 1,5 m á breidd og mesta hæð er 0,4 - 0,5 m.

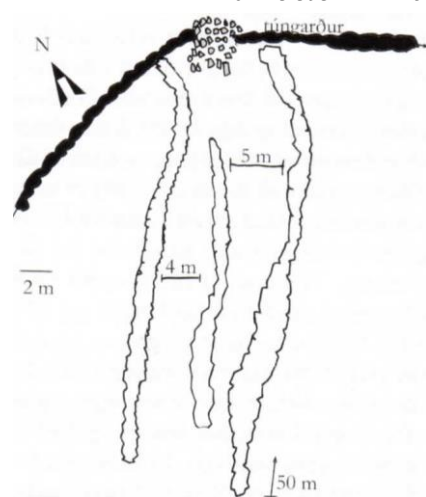
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-003:036 garðlag

64°23.393N 21°25.088V

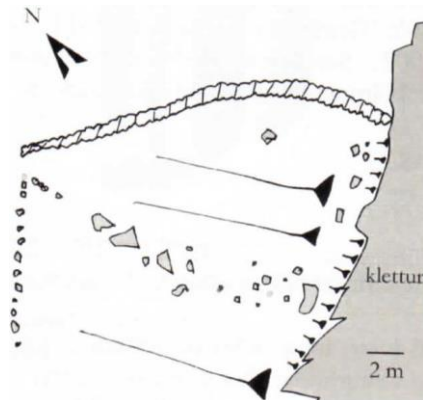
Ofarlega í Þyrilstúni u.þ.b. fyrir miðju A-V og tæpa 200 m norðan við bæ 001, eru 3 samsíða garðar eða ruðningar sem snúa NA-SV. Efst í túni, í hlíðum Þyrilsins. Landið farið að hækka talsvert; harla brött brekka. Garðarnir eða ruðningarnir eru hver um 1 - 2 m á breidd og um 50 m á lengd NA-SV. Mikið grjót er í gördunum. Á milli þess austasta (SA) og þess í miðið eru um 5 m en 4 m á milli þess vestasta (NV) og þess í miðið. Erfitt er að sjá hvort garðarnir eru manngerðir eða náttúrulegir. Garðarnir gætu hafa verið gerðir sem einhverskonar áveitumannvirki en gætu allt eins verið eftir aurskriður úr Bæjargilinu sem er efst í Þyrilinu sem menn hafa svo ýtt saman, af túninu. Ósennilegt er að um gamlan túngarð eða túngarða sé að ræða en þó er það ekki útilokað. Núverandi túngarður (sjá fornleif 014) liggur rétt norðan og austan við ruðningana 3. Talsverð grjóthruga er efst við ruðningana, á mörkum þeirra og núverandi túngarðs.

Hættumat: hætta, vegna rofs

BO-003:037 hleðsla rétt

64°24.039N 21°24.237V

Um 20 m austan Bláskeggsár, undir klettarana sem er innan (norðaustan) við miðjan Litlasandsdal, er grjótgarður. Graslendisbolli við árbakkann, u.þ.b. 40 m í þvermál. Austan við bollann rísa Þyrilshlíðar. Grjótgarðurinn liggur 20 m NV-SA frá árbakka (graslendisbolla) til suðausturs í klettarana. Garðurinn er ekki vel hlaðinn, grjótið er stórt og ekki endilega lögulegt. Upp við klettarann, um 8 m til suðvesturs, er fremur óregluleg grjótdreif sem er sennilega leifar grjótgarðs sem tefnir til norðnorðvesturs; í átt að bollanum þar sem hinn garðurinn byrjar. Svo virðist sem um einhverskonar aðhald sé að ræða á milli klettarans og árinna.

Hættumat: engin hætta

BO-003:038 Efri-Kampur mannvirki herminjar

64°22.439N 21°27.367V

Á Þyrilsnesi eru töluverðar herminjar. 2 braggahverfi voru í nesinu, Efri- og Neðri-Kampur. Efri-Kampur er austar en Neðri-Kampur 020, nær meginlandi, og er suðvestan við suðvestasta hluta Harðarhæðar (sjá fornleif 029) - alls hryggjarins. Ef farið er eftir vegi út í Þyrilsnesið, malarvegi, er

farið í gegnum Efri-Kampinn. Brött brekka skiptir kampinum í tvennt. Hálfgróið melholt með mýrarstykki á milli. Efri-Kampur er nokkuð á miðju nesi (A-V) sunnarlega. Við kampinn eru 2 greinileg byssuhreiður, 4 - 5 m í þvermál, hringlaga um 1 m djúpar gryfjur þar sem hlaðið er fyrir með grjóti eða torfi. Ofan við brekku eru leifar 5 húsa og 1 steypur grunnur sem snýr A-V 4 m og 2 m á breidd. Neðan við brekkuna eru í það minnsta leifar 1 1 húsa: hleðslur, múrsteinar og steyptir grunnar.

Hættumat: engin hætta

BO-003:039 mannvirki herminjar

64°23.674N 21°25.564V

Steypur byrgi úr heimsstyrjöldinni síðari er á háu holti austan við Bláskeggssá, um 20 m sunnan við gamla þjóðveginn sem liggur að elstu steinbrú landsins Bo-004:009. Byrgið er um 300 m suður af brúnni. Gróið holt. Grafir hefur verið hola og steypur upp veggir í henni. Byrgið er áttthyrnt og rúmir 4 m í þvermál. Steypur er blönduð mól. Virðist sem byrgið hafi verið múrað að innan en múrhúðin er nú tekin að flagna af. Grillir í steypustyrktarjárn hér og hvar. Dýpt byrgisins er allt að 1,8 m. Op hefur verið í suðaustur, allt að 1,2 m breitt. Einnig er um 0,5 m breitt op í vestur og frá því liggur grunn rás niður brekkuna, e.t.v. leifar af ræsi. Ekki er sérlega gott útsýni úr byrginu nema til vesturs, yfir gamla veginn upp með Bláskeggssá vestanverðri. Þess má geta að 14 m norður af byrginu er hugsanleg tóft fast sunnan við gamla veginn. Þetta er þúst, um 5 m í þvermál. Um 6 m norður af henni og norðan vegarins er önnur svipuð þúst. Ekki er gott að segja hvort þetta eru raunverulegar mannvirkjaleifar.

Hættumat: engin hætta

BO-004 Litli Sandur

10 hdr. 1706. · Skálholtsstóls jörð. "Fyrrum var jörðin eign Skálholts, 10 hundruð að fornu mati ... " Byggðir Borgarfjarðar, 43 Túnakort 1920: Tún 35,955, 1/22 þýft. Garðar 908m2.

BO-004:001 Litli Sandur bæjarhóll bústaður

64°23.943N 21°26.960V

"Bærinn stóð vestast í landareigninni, undir brekku austanvert í hvammi, sem Miðsandsá fellur um. Niður undan bæjarstæðinu er nú íþróttavöllur, en undirlendi jarðarinnar er mjög takmarkað," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Bærinn stóð 200-300 m austur af Miðsandsá og 200-300 m norðan þjóðveggar. Á stríðsárunum tók breski herinn sér bólfestu á tveimur jörðum fyrir botni Hval Garðar, Litla-Sandi og Miðsandi, með þeim afleiðingum að bændur flosnuðu upp og þar var ekki stundaður búskapur framur þótt reyndar væri búið á Miðsandi til 1952. Bærinn stóð hvammi vestan undir brekku en uppi á hæðinni eru bensingeymar. Vestur af bæjarstæðinu hefur verið tún allt að Miðsandsá. Það er nú ræktarlítið. Engin merki sjást lengur um bæinn og túnstæðinu öllu hefur mikið verið raskað. Eina verulega gróskan á svæðinu er þó þar sem bærinn hefur staðið. Þar er aflangur rani sem snýr SA-NV, allt að 70-80 m langur og 30-40 m breiður. Hann gæti verið náttúrulegur að hluta. Nyrst á hólum vottar óljóst fyrir hleðslu sem liggur SA-NV og er 10-12 m löng, líklega leifar af kálgarði. Ofan við hólinn, á brekkubrúnni er heljarmikill skurður sem grafinn var á stríðsárunum og átti að beina hugsanlegu bensínflóði úr geymunum til sjávar. Til er loftmynd af Litla-Sandi sem tekin var í október 1943. Þá er bærinn rústir einar, enda reif Stefán Eyjólfsson bóndi hann og flutti efni með sér er hann hraktist af jörðinni. Á myndinni sjást rústir, einföld röð sambyggðra húsa með burstum sem snúið hafa gaflir mót vestri. Vestan undir þeim er sambyggður kálgarður. Annar kálgarður hefur verið fast norðaustan við bæinn. Sami háttur hefur verið á 1920, það sést á túnakorti frá þeim tíma. Á ljósmyndinni sjást braggar í túninu sunnan og suðvestan við bæinn (sjá nánar nr. 007). Það var fyrsta skálhverfið á svæðinu og hýsti byggingarverktaka. Þar var síðar verið gerður fótboltavöllur sem ekki er lengur í notkun. Skurðir hafa verið grafnir neðan við bæjarstæðið og gætu hugsanlega hafa raskað mannvistarleifum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 43; Friðþór Eydal, 108; Túnakort 1920

BO-004:002 Álagabrekka álagablettur

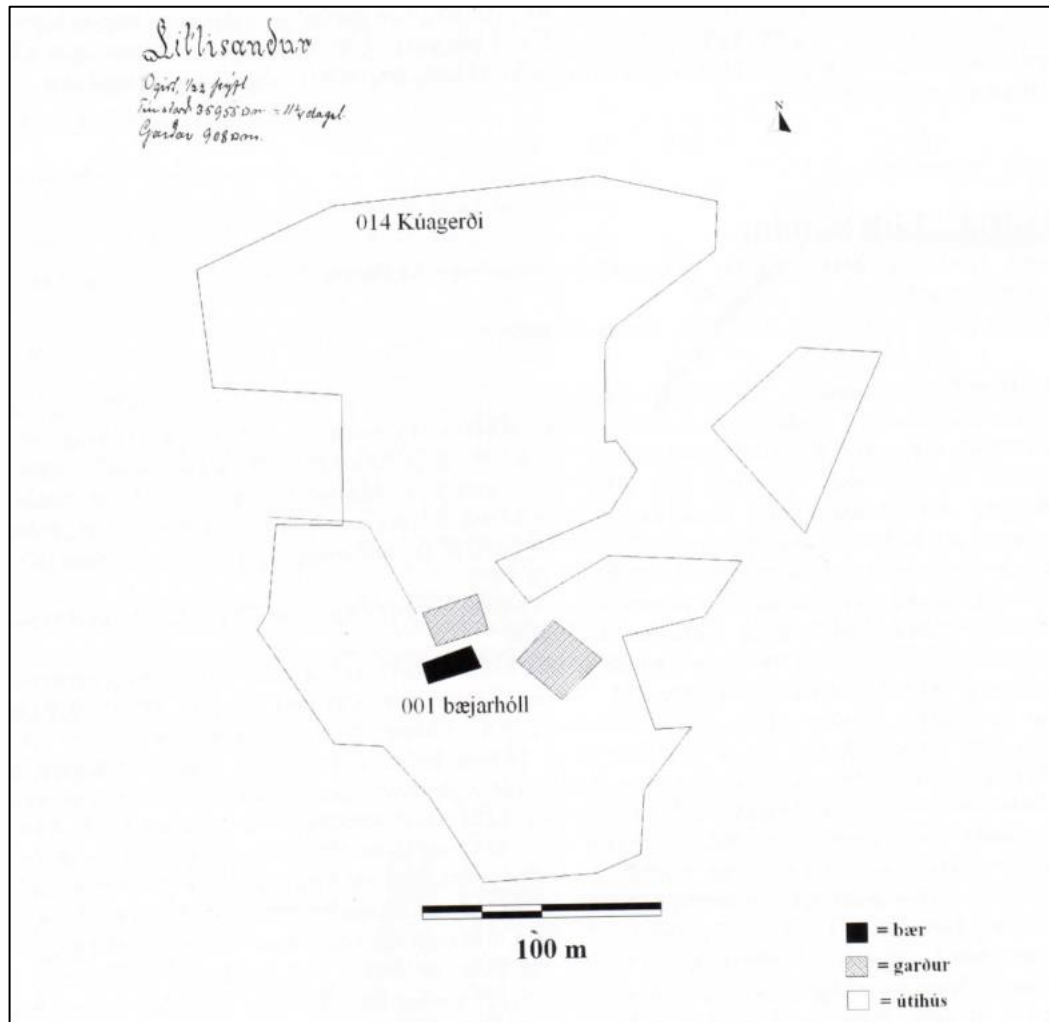
64°23.885N 21°26.861V

"Mót suðaustri er snarbrött brekka í túninu allhá, sem heitir Álagabrekka. Hana mátti alls ekki slá enda hefur það ekki verið neitt eftirsóknarvert," segir í örnefnalýsingu. Gamli bærinn (001) stóð undir lágru brekku. Skammt suðaustan við bæinn sveigir brekkubrúnninn frá suðri til austurs og verður brekkan þar snarbrött og allt að 15-20 m há. Það er Álagabrekka. Brött en gróin brekka, varla er stætt í henni sökum bratta.

Sagt er frá brekkunni í riti Halldóru B. Björnsson, Jörð í álögum: "Blettur þessi er svo magnaður, að engum hefur gagnast að því að heyja hann. Það brást aldrei, að þeir, sem það gerðu, misstu á því ári uppáhaldsgrip úr búinu, venjulega reiðhest sinn eða konunnar, stundum snemmbæru. Og þetta gerðist með svo undarlegum hætti, að ekki verður heimfært undir neitt venjulegt, sem skepnur hendir, né talið til eðlilegra slysfara. Algengast var, að skepnan stirðnaði upp á básnum einhverja nóttina skömmu eftir að tekið var á gjöf, og varð að aflífa hana, væri hún ekki dauð þegar að var komið. Stundum kom það fyrir, að gripurinn hljóp hreinlega fram af brekkubrúninni og hálsbraut sig. Og alltaf skyldi þetta vera bezti gripurinn á bænum." Á stríðsárunum var tvisvar sinnum reynt að hrófla við Álagabrekku.kunni. Í fyrra skiptið ætluðu Bretar að gera þar jarðhús, geymslu fyrir kartöflur. Skall þá á svo mikið óveður að braggi tókst á loft og einn maður lét lífið. Síðar ætluðu Bandaríkjamenn að grafa mikinn skurð frá tönkunum í hliðinni fyrir ofan og gegnum Álagabrekkuna, til að veita burt hugsanlegu olíuflóði. Það gekk mjög brösuglega og fullkomustu verkfæri brotnuðu.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Litli Sandur, 1; Halldóra B. Björnsson, 13

Kort af túni Litla-Sands 1920

BO-004:003 *Lambhústún* örnefni lambhús

"Efsti hluti túnsins var svo nefndur Lambhústún," segir í örnefnalýsingu. Nú kannast enginn lengur við Lambhústún. Á túnakorti frá 1920 sjást engin útihús í Litlasandstúni og ekki er heldur hægt að greina útihús í túninu á loftmynd sem tekin var 1943. Af orðalaginu er helst að ráða að Lambhústún hafi annaðhvort verið uppi á Álagabrekku 002, beint upp og austur af bæ eða nyrst í túni, uppundir brekku sem markar það að norðanverðu. Á hvorugum staðnum sjást útihúsarústir.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

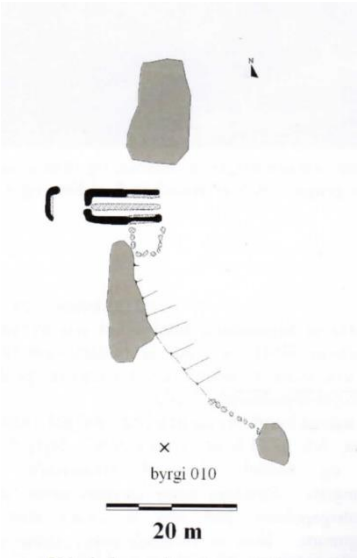
Heimildir:Ö-Litli Sandur, 1

BO-004:004 *Sneiðar* heimild um leið 64°24.121N 21°24.063V
"Austan við Gljúfurá kemur fjalllendi og Sneiðar, hestavegurinn upp," segir í örnefnalýsingu. Leið þessi lá norðaustur eftir Litlasandsdal, vestan Bláskeggsár og svo upp Sneiðar. Nú er bíslóði inn dalinn. Í botni hans eru melhólar með grónum lægðum á milli. Innst í dalnum er brött hlíð með klettum efst, vegurinn liggur upp hana í krókum. Víða sjást moldartroðningar í námunda við bíslóðann. Göturnar lágu upp Sneiðar og sameinuðust Síldarmannagötum á Botnsheiði. Svo lá leiðin yfir í Skorradal.
Hættumat: engin hætt
Heimildir:Ö-Litli Sandur, 1

BO-004:005 *Stekkjardalur* örnefni stekkur 64°23.970N 21°26.388V
"Austast í [Foss]mýrinni er það svo sem lækurinn kemur ofan úr Stekkjardal og heitir auðvitað Húsalækur," segir í örnefnalýsingu. Húsalækur rennur um Stekkjardal vestan við Húsaholt 008. Nyrsti hluti hans er í vel afmörkuðu dalverpi og er það 460 m ANA af bæjarhól 001. Grösugt dalverpi. Engar tóftir sjást þar en í óljós þúst er innst í dalnum, vestan Húsalækjar en sunnan við annan læk sem rennur í hann. Ekkert tóftarlag er þó á þústinni. Ekki er ólíklegt að stíað hafi verið vestan undir Húsholti sem er austan lækjarins, þar er skúti sem hlaðið hefur verið fyrir (sjá 011). Mögulegt er að Stekkjarlækur dragi nafn sitt af þeirri hleðslu. Þess má geta að miklu hefur verið raskað í námunda við Stekkjardal á stríðsárunum, jarðvegi ýtt til o.fl.
Hættumat: engin hætt
Heimildir:Ö-Litli Sandur, 2

BO-004:006 *Myllulækur* örnefni mylla 64°23.858N 21°26.204V
"Myllulækur og Húsalækur koma saman utan við Klifið, rétt ofan við þjóðveginn," segir í örnefnalýsingu. Myllulækur rennur austan við Húsaholt 008 og sameinast Húsalæk sunnan við það. Lækurinn rennur um gróið dalverpi. Engin rúst er sjáanleg og ekkert vitað um myllu á þessum slóðum.
Hættumat: engin hætt
Heimildir:Ö-Litli Sandur, 2

BO-004:007 heimild um herminjar 64°23.879N 21°27 .067V
"Þegar Ísland var hernumið í síðari heimsstyrjöld, settu Bandamenn upp mikla oliubirgðastöð í landi Litla-Sands. Voru byggðir 44 oliugeymar víðs vegar í hlíðunum... Á stríðsárunum voru hér miklar herbúðir, og var þá m.a. reist hafskipabryggja," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Nánar er fjallað um umsvif hersins í Hvalfirði í bókinni Vigdrekar og vopnagnýr eftir Friðþór Eydal. Á bls. 108 í þeirri bók er loftmynd af Litla-Sandi sem tekin var í október 1943. Á myndinni sést skálahverfi byggingaverktaka, sem reis í túni Litla-Sands, nánar tiltekið á svonefndum Grundum. Skálahverfið var sunnan og vestan við gamla bæinn (001). Nú er á þessum stað slétt svæði, gróið en ræktarlítið. Í seinni tíð var gerður fótoltavöllur á Grundunum en hann er ekki lengur í notkun. Engar leifar sjást lengur af bröggum á þessum stað. Af myndinni má sjá að húsin voru í tveim meginklösum, annar var sunnan bæjar og taldi a.m.k. fimm langa bragga. Hinn var vestan bæjar og náði allt að. Miðsandsá, í honum voru um 20 hús. Í bók sinni segir Friðþór að í þessu hverfi hafi m.a. verið vörugeymslur og verkstæði.
Hættumat: hætt, vegna ábúðar
Heimildir:Byggðir Borgarfjarðar, 43; Friðþór Eydal, 108

BO-004:008 *Húsaholt* tóft beitarhús 64°23.912N 21 °26.365V
"Austast í mýrinni er það svo sem lækurinn kemur ofan úr Stekkjardal og heitir auðvitað Húsalækur. Milli hans og Myllulækjar sem er nokkuð austar eru nokkuð háir klettir sem heita Húsaholt," segir í örnefnalýsingu. Húsaholt er mjög áberandi klettholt norðan þjóðveg. Það markar Stekkjardal 005 að austan

og er 480 m austur af bæ 001. Uppi á holtinu er tóft af beitarhúsum. Hátt og mikið klettholt, tilkomumikið og fagurt. Grónar en brattar brekkur eru í því að austan og vestan en klettaborgir tróna á því efst.

Tóftin er efst á holtinu, í grónu skarði sem gengur A-V milli klettaborga. Hún lítur ekki út fyrir að vera gömul. Hún snýr A-V og eru dyr að austan, alls er hún 12 x 6 m að stærð. Garði gengur eftir húsinu endilöngu og leifar af hlöðu sjást vestan við húsið en aðeins vesturgafllinn stendur uppi, grjóthlaðinn. Að hlöðunni meðtalinni er tóftin alls um 18 m löng. Líklegt er að timbur hafi verið í norður- og suðurhlið hlöðunnar. Hleðslur eru hvarvetna stæðilegar en þó mikið grónar, mest um 1,2 m háar. Flatlendi er mjög lítið í skarðinu og er rétt svo að húsið komist þar fyrir, þannig hallar austurendi þess lítillega í austur og vesturendi í vestur. Sunnanvert við austurenda hússins hefur verið hlaðin lítil rétt í skjóli við klett. Hún er einföld og um 6 x 6 m stór, hefur líklega verið rekið inn næst húsinu, á norðausturhorni réttarinnar. Hleðslur hennar eru hrundar en ógrónar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ó-Litli Sandur, 2

BO-004:009 brú brú

64°23.822N 21°25.428V

"Gamli þjóðvegurinn, sem liggur að brúnni er nú uppgróinn og aðkeyrslan beggja vegna brúarinnar mikið skemmd og hrunin í ána. Sjálf brúin er einnig allhrörleg. Hún er um 8 m löng og um 4 m breið, steipt upp utan um kjarna úr hlöðnu grjóti. Boginn yfir ána og styrktarveggirnir sem ganga út til hliðanna eru steiptir úr járnbentri steinsteypu. Viðarbjálkarnir sem hvíla ofan á brúnni eru orðnir fúnir og eyddir, einkum á vesturhellingi hennar," segir í riti Guðmundar Ólafssonar um friðlýstar minjar í

Borgarfjarðarsýslu. Brúin er á Bláskeggsá, 1,2 km austur af bæ 001. Hún var friðlýst árið 1978, enda talin elsta steipta brú á landinu. Áin rennur í gljúfri en vestan megin er gróið nes sem þó hallar til austurs, að ánni.

Gamli þjóðvegurinn tekur á sig mikinn krók að brúnni. Að vestanverðu liggur hann úr suðri í sneiðingum utan í brattri brekku, fer austur yfir ána en beygir þá snarlega aftur í suður. Brekkan að austanverðu er ekki nærri jafn brött og sú að vestan. Brúin er með grjóthlöðnum undirstöðum. Grjótið virðist tilhoggið og hefur verið límt saman með steypu. Undirstöðurnar eru í ágætu ásigkomulagi, allt að 3-4 m háar hvorumegin. Ofan á þeim er steiptur bogi yfir ána en hann lítur ekki mjög traustlega út, enda aðeins 10-20 sm þykkur. Ofan á honum er stálbiti beggja vegna, sunnan megin og norðan, og ofan á hann hafa verið lögð tréborð sem nú eru að mestu leyti úr sér gengin. Alls er brúin um 8 m löng og 4 m breið.

Hættumat: engin hætta

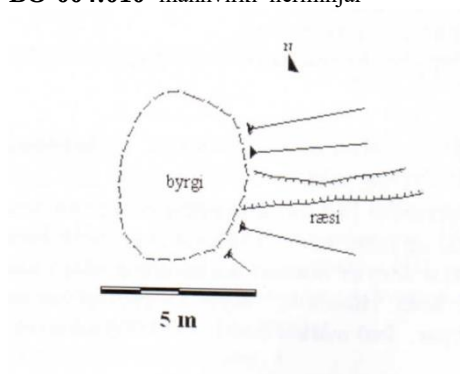
Heimildir: GÓ, 28; Friðlýsingaskrá, 19

BO-004:010 mannvirki herminjar

64°23.896N 21°26.393V

Tvö mannvirki úr heimsstyrjöldinni síðari eru fremst á Húsaholti, aðeins 30-40 m suður af beitarhúsum 008. Mannvirkin eru syðst á holtinu, á einum hæsta punkti þess. Gott útsýni er þaðan yfir fjörðinn Austar en hringlaga byrgi (A) sunnan undir melhól. Það er sporöskjulaga, 5,5 m N-S en 3,5 m A-V. Byrgið er niðurgrafið og hlaðið upp að innanverðu úr teypuhnullungum. Sýnilega hefur steypan verið látin storkna í strigapokum, það sést á förum utan á hleðslueiningunum. Hún er blönduð mól. Allir eru steinarnir ámóta stórir, um 30 x 25 sm og á bilinu 8-12 sm

þykkir. Hæst er hleðslan að austanverðu, 9-10 umför af steinum eða um 1,2 m há. Vesturhliðin er aðeins 2-3 umför eða rúmir 20 sm á hæð. Rás liggur til austurs frá byrginu en er nú að mestu samfallin, sést aðeins sem dæld í melhólinn. Líklegt er að þar hafi verið ræsi sem hafi átt að veita vatni úr byrginu. Þar sem rásin mætir byrginu er einmitt spýta undir veggnum, um 1 m löng, og hefur vatn átt greiða leið undir hana. Að sögn Bððvars Þorsteinssonar var byrgið varðstöð, ef til þess kæmi að verja þyrfti veginn. 15 m VSV af byrginu eru leifar af steypu skýli (B) þar sjást heillegir en fallnir steypuveggir á milli tveggja kletta. Liggja veggirnir í heilu lagi hver ofan á öðrum sem og þak sem einnig hefur verið steyppt. Alls hefur húsið verið á að giska um 2,5 x 2,5 m.

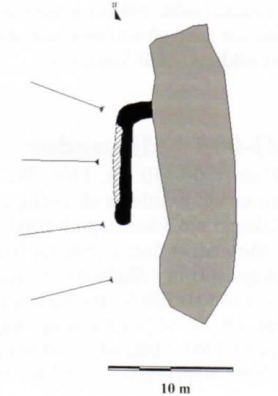
Hættumat: engin hættu

BO-004:011 tóft rétt

64°23.899N 21°26.417V

Stór klettur er syðst á Húsaholti. Undir honum að vestan er hleðsla, um 20 m suðvestur af beitarhúsatóftum 008. Kletturinn slútir fram að vestan svo þar myndast smáskúti, þó ekki hellir. Fram af skútunum er gróin brekka. Hlaðið hefur verið fyrir skútann svo úr verður aflöng rétt, um 8 x 3 m stór. Hún snýr SV-NA og er opin í suðvestur. Hleðslan er geysipýkk og vegleg, allt að 1,5 m há en 2 m breið, aðeins gróin að innanverðu. Mikið hefur hrunið úr henni inn í skútann.

Hættumat: engin hættu

BO-004:012 Sellækur örnefni sel

64°24.175N

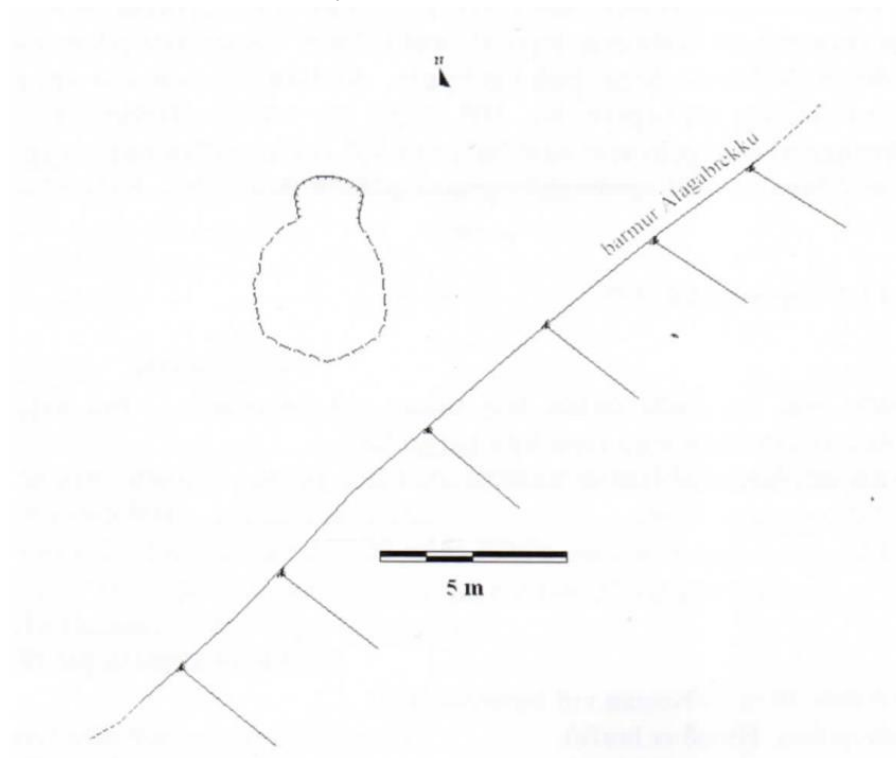
21°24.691V

"Innan við Nautahjalla, Míganda, Slysageira og Flatir kemur svo niður Gljúfuráin sem fyrir var getið og kemur úr Gljúfurdal. Næsti lækur fyrir innan Gljúfurá heitir Sellækur og rennur líka í Bláskeggssá," segir í örnefnalýsingu. Lækurinn rennur í Bláskeggssá úr vestri um 1,8 km norðaustur af bæ 001. Ekki er kunnugt um selrústir í námunda við lækinn. Líti ll lækur, rennur að miklu leyti um gróið land þar sem fjallinu sleppir. Engar greinilegar tóftir sjást á svæðinu. Vestan við lækinn neðst er lítil flöt og upp af henni mikið og grænt stórþýfi í brekku mót suðri. Ef haldið er vestur á bóginn, um 100 m, er komið upp á hæð og þar er mikil grænka og þýft beggja vegna lækjar á svæði sem er a.m.k. 50 x 50 m stórt. Hugsanlegt er að mannvirkjaleifar leynist einhversstaðar í þýfinu en ekki er það þó augljóst.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Litli Sandur, 2

BO-004:013 mannvirki herminjar 64 °23.884N 21 °26.862V

Hlaðið byrgi frá stríðsárunum er í suðurbrún Álagabrekku 002. Slétt flöt en fram af henni er snarbrött brekka. Skammt vestan við byrgið er mikill skurður sem grafinn var á stríðsárunum til að veita hugsanlegu bensínflóði fram í sjó. Grafið hefur verið fyrir byrginu og veggirnir síðan hlaðnir upp að innanverðu, nema á um 2,5 m breiðum kafla að norðaustan. Veggir eru hlaðnir úr steypuhnullungum, sömu gerðar og í byrgi 010. Sjást allt að 8 umför af þeim og er hæðin er allt að 1,5 m. Innanmál byrgisins er 4 x 4 m. Útsýni er gott suður yfir Hvalfjörð.

Hættumat: engin hættu

BO-004:014 *Kúagerði* örnefni 64°24.056N 21 °27.004V

"Upp af Grundunum heitir Kúagerði og vestur af því út við ána er klettur sem heitir Snasi," segir í örnefnalýsingu. Kúagerði er skv. lýsingunni nyrst í túni, upp undir brekku sem afmarkar það að norðan. Ræktarlítið tún. Engin mannvirki eru sjáanleg. **Hættumat:** engin hætt

BO-004:015 *Einstakavarða* varða landamerki

"Einstakavarða. Hún er á merkjum móti Fitjum," segir í örnefnalýsingu. Ekki var farið að vörðunni sumarið 2003.

Heimildir:Ö-Litli Sandur, 3

BO-005 Miðsandur

10 hdr. 1706. 10 hdr. 1706. Skál holtsstólsjörð. "Kolgrímr [á Ferstiklu] sendi orð Botnverjum, at þeir ættu saman knattleika ok sköfluleika á Sandi; þeir játuðu því." Harðar saga, ÍF XIII, 61. "En Þorvaldr bláskeggr bjó á Sandi, gildir bóndi ok mikill fyrir sér." Harðar saga, ÍF XIII, 62.

"Undirlendi er lítið, en hér var fyrrum talinn góður töðuvöllur." BB II, 44. "Miðsandur var fyrrum eign biskupsstólsins í Skálholti, 10 hundruð að mati ... Búendur hrökkluðust frá Miðsandi 1942, þegar herinn settist að í Hvalfirði. Höfðu þeir fénað sinn á öðrum jörðum í sveitinni, meðan stríðið geisaði, en fluttu aftur á býlið að því loknu og bjuggu til 1952. Þá keypti Ríkissjóður jörðina, og hún var hersetin að nýju til 1967." BB, 44 "Það má geta þess eins og með Litlasand, að þetta verður ekki bújörð framar. Jarðrask allmikið hefur farið hér fram og er að fara fram, staðir ekki finnanlegir o.s.frv." Ö-Miðsandur, 1 Túnakort 1920: Tún 53,309m², 1/8 þýft. Garðar 1,000m². "Undirlendi er lítið, en hér var fyrrum talinn góður töðuvöllur." Byggðir Borgarfjarðar, 44.

BO-005:001 *Miðsandur* bæjarhóll bústaður

64°23.889N 21°27.402V

"Bærinn var á flötunum upp frá miðri vikinni vestan við Þyrilsklif," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Bærinn stóð vestan Miðsandsár, um 370 m vestur af Litlasandi Bo-004:001 og rúmum 50 m norðan Þjóðveggar.

Þar stendur nú gamalt, steinsteyppt íbúðarhús í suðausturjaðri braggahverfis sem Hvalur hf. á. Íbúðarhúsið stendur á gamla bæjarstæðinu. Túnið í kring hefur að langmestu leyti verið lagt undir braggahverfið á stríðsárunum. Aðeins smáblettur er óspilltur austan hússins. Húsið er steinhús á tveimur hæðum með kjallara undir, byggt 193 l. Vestan þess er stór skemma og norðan við er einingahús. Lágur hóll er austan við húsið, alls rúmlega 20 x 20 m stór og algróinn, um 1 m hár. Nyrst í honum er hringlaga niðurgroftur, vafalaust eftir eitthvert mannvirki, 2,5 m í þvermál og tæpur metri á dýpt. Líklegt er að hóll þessi samanstandi að einhverju leyti af upphlöðnum mannvistarleifum en vesturhluti hans gæti hafa lent undir íbúðarhúsinu þegar það var byggt. Miðsandsbærinn sést vel á loftmynd í riti Friðþórs Eydal, Vígdrekar og vopnagnýr, bls. 108. Hún var tekin í október 1943. Bæjarhúsin hafa þá verið mjög aðþrengd af bröggum sem risið hafa fast við vestanverðan bæjarvegg. Húsin eru þrjú eða fjögur talsins, með burstum, öll sambyggð og snúa göflum mót suðri. Kálgarður hefur verið sunnan við bæinn.

Hættumat: hætt, vegna ábúðar

Heimildir:Byggðir Borgarfjarðar, 44; Friðþór Eydal, 108.

BO-005:002 heimild um útihús

64°23.891N 21°27.391V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóðu þrjú, samhliða útihús fast austan við bæjarhúsin. Þau hafa væntanlega verið á bæjarhól 001. Austan við húsin voru tveir litlir kálgarðar. Gróinn hóll. Engin merki sjást lengur um húsin og ekki er vitað hvaða hlutverki-þau gegndu. Má þó leiða að því líkum að eitt hafi verið fjós og annað hlaða.

Hættumat: hætt, vegna ábúðar

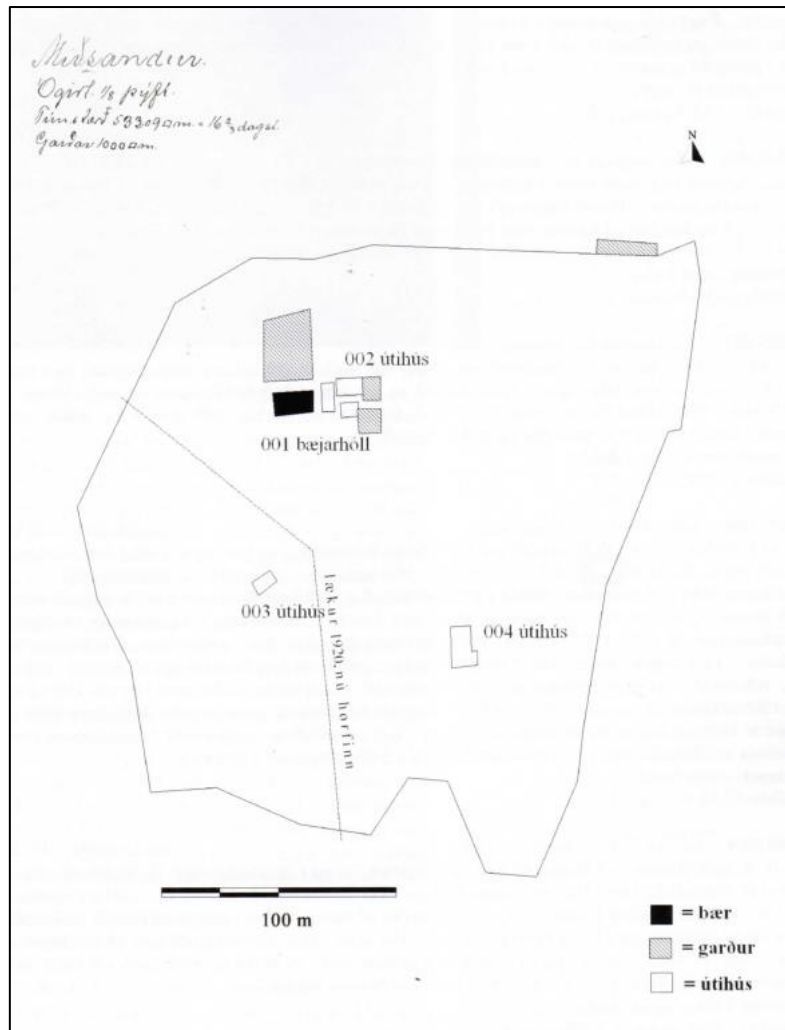
Heimildir:Túnakort 1920

BO-005:003 heimild um útihús 64°23.880N 21°27.528V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóð útihús 70 m suðvestan við bæjarhól 001. Þar er nú stór skemma inni í braggahverfinu. Húsið er horfið.

Hættumat: hætt, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

Kort af túni Miðsands 1920

BO-005:004 heimild um útihús

64°23.844N 21°27.335V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóðu útihús um 100 m suðaustan við bæjarhól 001.

Þar er nú vegur, samsíða þjóðvegi að norðan. Húsin eru horfin.

Hættumat: hættu, vegna vegagerðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-005:005 heimild um stekk

64°23.882N 21°28.120V

"Eystri-Staparnir takmarka að utan víkina, sem Miðsandsbærinn stendur við. Innst í þeim er hvammur, sem heitir Sjávargerði, og enn innar er annar hvammur, innan við Stapana, hann heitir Apótek.

Ókunnugt er um, af hverju þetta nafn er dregið, en svo lengi sem elztu menn muna hefur hvammurinn verið nefndur þetta. Í hvamminum var stekkur ...," segir í örnefnalýsingu. Nafnið Apótek virðist ekki þekkt lengur. Af lýsingu að dæma er Apótek í króknum þar sem Stapar mæta landi, 570 m VNV af Miðsandsbæ (001). Sléttur hvammur upp af fjörunni, vel markaður af klettum en opinn til suðaustur, að sjónum. Engin tóft er sjáanleg í hvamminum. Líklega hefur herinn haft þar umsvif á stríðsárunum. Heldur vestar en í miðjum hvamminum er gróin grjóthruga sem virðist hafa verið rutt til. Sumsstaðar grillir í járnarusl sem líklega hefur verið urðað.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Miðsandur, 1-2

BO-005:006 *Miðaftansvarða* heimild um eyktamark 64°23.831N 21°28.474V
" ... hæsta holtið á Stöpunum heitir Vörðuholt. Þar var Miðaftansvarðan frá Miðsandi, en hún er horfin," segir í örnefnalýsingu. Holtið blasir við frá Miðsandi. Það er sunnan Þjóðveggar, 860 m VSV af bæ (001). Grýtt og hátt holt. Í framhaldi af því gengur lægri hryggur til suðausturs, í átt að sjó. Engin varða er lengur á holtinu. Þar hefur verið reist krossmark úr járnstöngum.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Miðsandur, 2

BO-005:007 *Torfristubarð* örnefni rista 64°23.952N 21°27.998V
"Utast þar við Digralæk er Torfristubarð, og vestan við það, út við læk, er smáhvammur, sem heitir Melkriki," segir í örnefnalýsingu. Torfristubarð er nú inni á lóð NATO sem er milli Húsa- og Digralækjar. Húsalækur hefur væntanlega verið kenndur við fjárhús 009. Þar hefur miklu verið umturnað, hús risið, vegir verið lagðir og tankar byggðir.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Miðsandur, 2-3

BO-005:008 *Réttarkriki* hleðsla rétt 64°24.025N 21°27.439V
"Upp af [Skriðuvelli] út við Húsagilið [sjá 009] heitir Réttarkriki, og þar var rétt áður fyrr ...," segir í örnefnalýsingu. Krikinn er ofan við braggahverfi í Miðsandstúni, 250 m NNV af bæjarhól 001.

Náttúrulegur kriki eða hvammur, djúpur og vel afmarkaður. Miðsandsá rennur með honum að vestan en að austan og norðan markast hann af snarbrattri brekku. Sunnarlega í hvamminum er afgirtur skógræktarreitur, um 20 x 20 m stór. Þar sem brekkan mætir ánni norðvestast í kriknum eru smáklettur. Út frá þeim hefur verið hlaðið til suðurs, meðfram árbakkanum og að stórum, stökum kletti. Aðeins sést grunnur hleðslurmar, tvöföld steinaröð og eitt umfar, 1,2 m breið og um 10 m löng. Syðst í Réttarkriknum, sunnan við austurhluta skógræktarreitsins, er grunnur bolli, skeifumyndaður og markast af klettum á allar hliðar nema að sunnan. Við suðurendann er dálítið af lausagrjóti og hefur hugsanlega verið hlaðið þar fyrir, enda kjörið aðhald. Bollinn er um 6 x 6 m stór.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Miðsandur, 3

BO-005:009 *Fjárhúsballi* örnefni fjárhús 64°23.990N 21°27.419V
"Upp af Réttarkriknum við Húsagilið heitir Fjárhúsballi," segir í örnefnalýsingu. Fjárhúsballi er beint norðan við Réttarkrika 008. Hár og gróinn hóll en ekki gróskumikill. Ekkert er vitað um fjárhús í námunda við Húsagil eða á Fjárhúsballa. Af gróðurfari að dæma virðist líklegra að fjárhús hafi staðið sunnan undir balanum en ekki á honum sjálfum. Þar sjást engar mannvirkjaleifar. Á loftmynd af Miðsandstúni frá 1943 sést að braggar stóðu fast sunnan undir balanum og suðaustan við hann hafa verið skotgrafir. Hugsanlegt er að útihús hafi horfið af þessum sökum.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

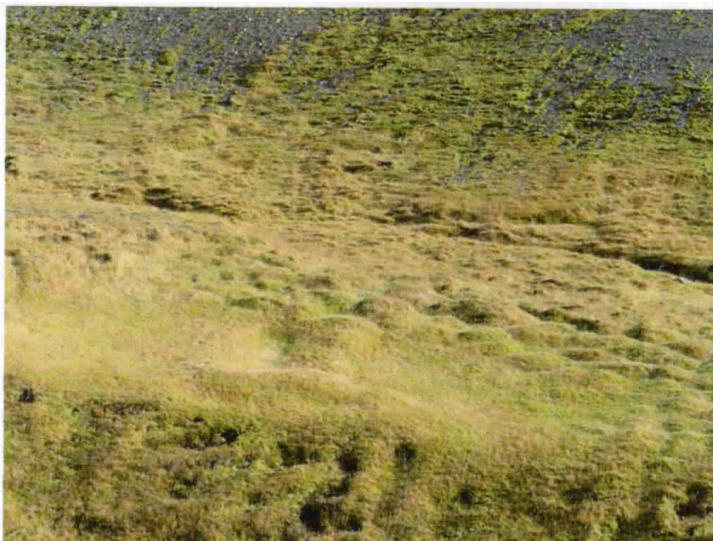
Heimildir:Ö-Miðsandur, 3; Friðþór Eydal, 108

BO-005:010 *Selhnúksbrekka* heimild um sel 64°24.255N 21°27.243V
"Upp af þessu [Hellrabrekku & Árgljúfri] í miðjum hliðunum taka svo við grasi vaxnar brekkur, þær heita í röð vestur eftir Selhnúksbrekka... Í Selhnúksbrekku er gamalt sel," segir í örnefnalýsingu. Selhnúksbrekka er því sem næst beint norður og upp af Miðsandi 001. Miðja hennar er 600-700 m norður af bæjarhól 001 í beina loftlínu. Grösug brekka, fremur brött og hallar mót suðri. Lækjadrög eru hér og þar og sumsstaðar moldartlög. Enginn þeirra sem rætt var við kannaðist við tóftir í Selhnúksbrekku. Gengið var um alla brekkuna en hvergi fundust tóftir. Á fjórum eða fimm stöðum eru þó gróskumiklir þúfnakragar en ekki tóftalag á neinum þeirra.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Miðsandur, 3

BO-005:011 Sel tóft sel 64°24.644N 21°26.373V

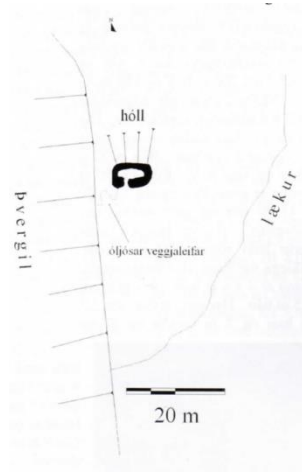
"Milli Þvergil og Miðsandsár heita Lambatungur. Í þeim er gamalt sel, og brekkan, þar sem það var, heitir einmitt Sel," segir í örnefnalýsingu. Miðsandsá rennur til sjávar austan við Miðsandsbæinn 001. Ofan bæjar hækkar land snarlega og rennur hún þar í djúpu gljúfri. Þvergil rennur í ána úr norðvestri tæplega 1,5 km norður og upp af bæ 001. Austan við það en vestan Miðsandsár eru Lambatungur. Tóft er í þeim vestanverðum, á bakka Þvergils. Lambatungur eru vel afmarkaðar. Þverhnipt gljúfur eru beggja megin við þær en grynna mjög þar sem árnar koma saman sunnan við tungurnar. Brött og hrjóstrug fjöll eru á allar hliðar en yfir skarðið sunnan við sér út á Hvalfjörð. Hins vegar sér ekki niður í byggðina á Hvalfjarðarströnd. Tungurnar sjálfar eru gróðurrrýrar og blásnar og eftir

þeim ganga berir melhryggir hér um bil frá norðri til suðurs. Milli hryggjarma, eftir tungunum miðjum, gengur grunnt gil og eftir því rennur lækur. Vestan lækjarins sunnarlega er stök tóft í grónum en harðlendum hvammi. Hún er á austurbakka Þvergils. Slétt er í hvamminum en austan og suðaustan við er mikið stórbýfi að læknum. Hár bakki er norðan við tóftina og upp af honum melhöll.

Tóftin er fremur fornleg að sjá, með signum og breiðum veggjum. Hún er einföld, snýr austur-vestur og er 7 x 4,5 m stór. Norðurveggurinn er ekki eiginleg upphleðsla heldur hefur tóftin verið grafin inn í brekkuna. Dyr hafa verið vestarlega á suðurvegg. Veggir eru allt að 2 m breiðir og 0,6 m háir, algrónir svo að hvergi sér í grjóti. Þverhnipt en hálfgróin brekka er 3-4 m vestan við tóftina, niður í Þvergil. Á bakka hennar mótast fyrir litlum þústum fast við tóftina sem gætu verið veggjaleifar. Þannig er ekki óhugsandi að fleiri mannvirki hafi verið á Seli en hrúnið í gilið.

Hættumat: hættu, vegna rofs

Heimildir: Ö-Miðsandur, 4

BO-005:012 mannvirki herminjar 64°23.926N 21°27.548V

"Herbúðirnar, sem stóðu norðan við veginn á hæðinni vestan við bæinn voru fjarlægðar [sjá 013]. Enn standa á undirlendinu braggabyggingar frá stríðsárunum. Hvalur hf. á þær og notar sem skrifstofu, eldhús og starfsmannahús," segir í örnefnalýsingu. Margir bragganna standa enn og er þetta eina heillega varðveitta braggahverfi á Íslandi. Þeir eru í Miðsandstúni, vestan og norðan við bæjarhól 001. Braggarnir eru á tungu sem markast af Miðsandsá að austan en Húsagili að vestan. Til er loftmynd af braggahverfinu sem tekin var í október 1943. Alls hefur svæðið verið rúmlega 200 x 180 m stórt frá norðri til suðurs. Suðaustast á því voru tveir stórir braggar, líklega skemmur, nú horfnir. Ofan eða norðan við þá var löng röð af bröggum sem markaði svæðið að austanverðu, fast vestan við gamla íbúðarhúsið (sjá 001). Allir sneru þeir austur-vestur. Níu braggar úr syðri hluta hennar eru horfnir en sex standa eftir. Fast norðaustan við þá standa enn þrír braggar sem eru nokkuð á skjön, snúa suðvestur-norðaustur. Norðan við þá voru skotgrafir sem lágu sikk-sakk upp að brekkurótum, um 100 m langar. Þær eru nú alveg horfnar. Að norðanverðu var röð af bröggum sem sneru norður-suður. Þeir standa allir, sex talsins og tveir sambyggðir braggar stakir norðaustan við þá. Að vestanverðu,

við Húsagil, voru tvær braggabyrpingar sem nú eru alveg horfnar. Báðar samanstóðu af 8-9 bröggum sem mynduðu hér um bil skeifu eða hálfhring, sem var opinn í austur. Þar hafa nú verið byggðar skemmur. Í miðju braggahverfisins nokkrir sambyggðir braggar sem mynda ferhyrning og fast norðan við þá er langur braggi sem snýr austur-vestur. Sunnan við ferhyrninginn var önnur þyrping bragga sem allir sneru norður-suður en þar standa einungis tveir, sinn í hvorum jaðrinum en á milli þeirra hafa verið byggðar skemmur. 1943 voru hátt í 60 braggar á svæðinu en eftir standa tæplega 30.

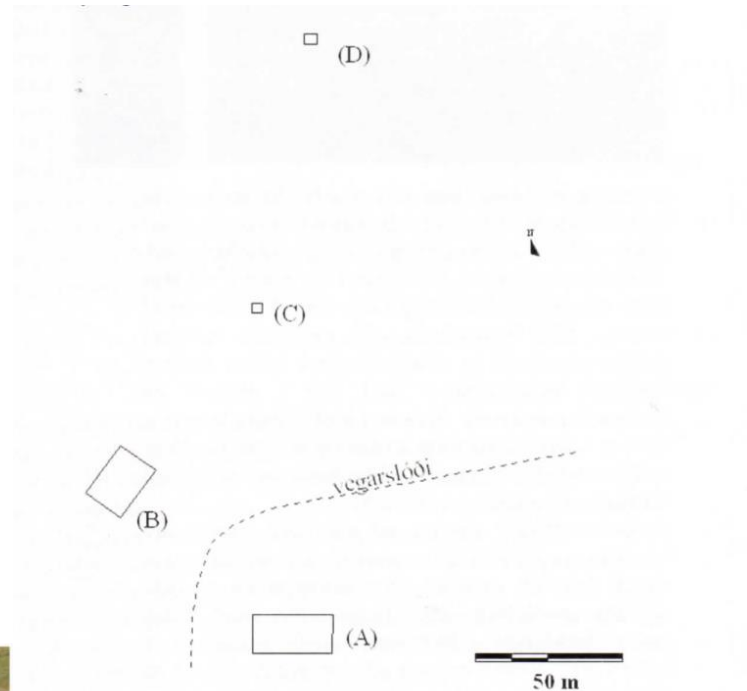
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Friðþór Eydal, 108

BO-005:013 mannvirki herminjar

64°23.967N 21°28.465V

"Herbúðirnar, sem stóðu norðan við veginn á hæðinni vestan við bæinn voru fjarlægðar. Enn standa á undirlendinu braggabyggingar frá stríðsárunum. Hvalur hf. á þær og notar sem skrifstofur, eldhús og starfsmannahús [sjá 014]," segir í örnefnalýsingu. Herbúðirnar sem nú eru horfnar stóðu fast norðan við þjóðveg, 800-900 m VNV af Miðsandi 001. Slétt graslendi sem liggur A-V, undir fjallsrótum. Bóndinn á Miðsandi hafði ræktað tún á staðnum þegar herinn kom. Enn sjást nokkrar menjar um braggahverfið: Steyptir grunnar og uppistandandi hús sem líklega hafa verið skotfærageymslur. Alls er svæðið um 200 m N-S og 150 m AV. Verða minjar hér aðgreindar með bókstöfum til einföldunar. (A) er steyppt plata undan húsum syðst og vestast á svæðinu. Hún er 27 x 13 m og snýr A-V. Rúmum 50 m norðar er annar húsgrunnur, (B), 20 x 13 m stór og snýr norðaustursuðvestur. (C) er steyppt skúr undir þaki rúmum 50 m norðar. Líklega var hann skotfærageymsla. Hann er 4 x 4 m stór og veggir um 2,5 m háir. Dyr eru í suður, um 2,3 m háar og 2 m breiðar en

plötur hafa verið negldar fyrir þær að hluta. Beggja megin við dyrnar eru 4 göt í gegnum vegginn og vísa þau skáhallt upp á við, inn í geymsluna. Tilgangur með þeim er óljós. Skúrinn stendur opinn og leitar fé þar skjóls. (D) er samskonar skúr 70-80 m NNA af (C). Gerð hans er að öllu leyti eins en ekki hefur þó verið neglt fyrir dyrnar. Báðir skúrarnir eru í þokkalegu ástandi og standa fullkomlega en steypa í veggjum er mjög farin að láta á sjá.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 44

BO-005:014 gata leið

64°24.231N 21°27.033V

"Austan við Selhnúk [sjá 010], upp með ánni, heitir Miðsandsneið. Um hana er leiðin upp í dalinn bak við hnúkana, en hann heitir Miðsandsdalur," segir í örnefnalýsingu. Farið hefur verið upp með árgljúfrinu vestanverðu, þar er aðeins um eina leið að ræða undir hnúknum. Grónar brekkur eru sunnan í hæðinni en sandhryggir þegar ofar dregur. Troðinn kindaslóði sést utan í gljúfrinu, þegar háhæðinni er næstum náð. Það gætu verið leifar af götunni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Miðsandur, 4

BO-005:015 Sjávargerði örnefni

64°23.855N 21°28.309V

"Eystri-Staparnir takmarka að utan víkina, sem Miðsandsbærinn stendur við. Innst í þeim er hvammur, sem heitir Sjávargerði," segir í örnefnalýsingu. Síðar í sömu skrá segir: "Sjávargerðið, sem fyrr var

nefnt, er hvammur austan á Eystri-Stöpun ... " Örnefnið er ekki lengur þekkt en Sjávargerði er af lýsingu að dæma hvammur sem er um 130 m austur af staðnum þar sem Miðaftansvarða 006 var áður. Grösugur hvammur í töluverðum halla mót suðaustri. Hann markast af klettarrönum að suðvestan og norðaustan, fram af honum eru klettarniðir í sjó. Engin mannvirki sjást í hvamminum. Hugsanlegt er að hann hafi verið kallaður "gerði" þar sem hann er náttúrlega vel afmarkaður eða "girtur".

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Miðsandur, 1-2

BO-006 Brekka

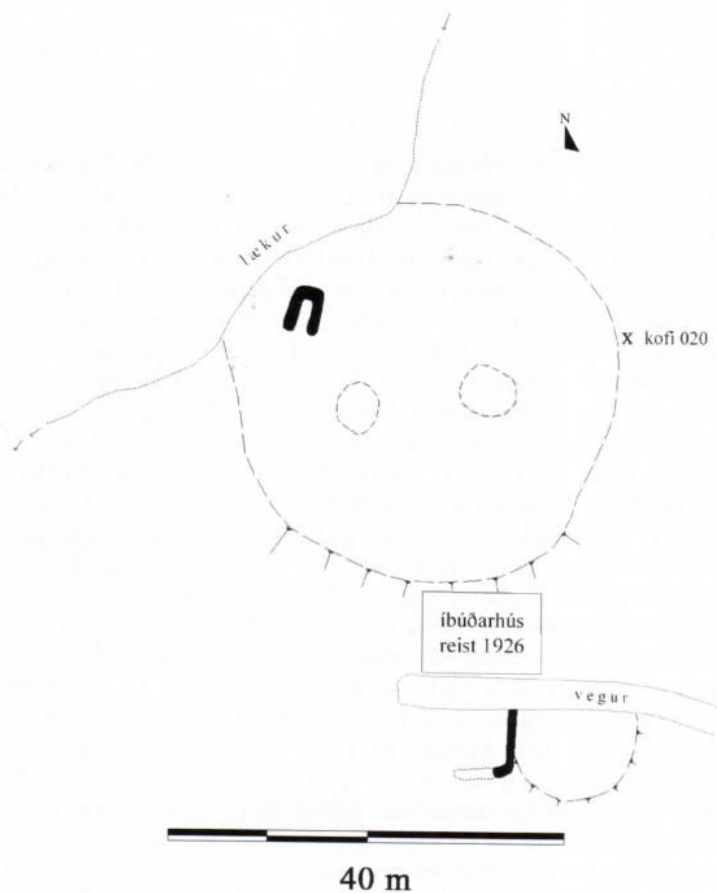
30 hdr. 1706. 30 hdr. 1706. Skálholtsstólsjörð. "Með [Illuga Hrólfsyni frá Hólmi til brúðkaups] var Þorsteinn öxnaþroddur ór Saurbæ, mikill bóndi, ok Þormóður ór Brekku á Hvalfjarðarströnd." Harðar saga, ÍF XIII, 29. "Önundr Þormóðsson af Brekku var í móti Herði skipaðr, vinsæll maðr ok ramr at afli. Sjá leikr var allharðr. En áðr kveld kæmi, lágu dauðir af Strandverjum sex menn, en engi af Botnverjum. Fóru nú heim hvárrirtveggju. Önundi fylgdu allir þeir, er utan váru af Strönd. En er þeir kómu skammt inn frá Brekku, þá bað Önundr þá fara fyrir, - "en ek vil," segir hann, "binda skó minn." Þeir vildu ekki frá honum ganga. Hann settist niðr, ok heldr hart; í því dó hann ok var þar jarðaðr. Þar heitir nú Önundarhóll." Harðar saga, ÍF XIII, 62. [Í Geirshólmi] fór [Hólmverjar] um þing með allt sitt; þeir tóku ferju mikla í Saurbæ ... en sexæring frá Þormóði af Brekku ... " Harðar saga, ÍF XII, 64. 22.4.1533 gengur dómur í máli Viðeyjarklausturs og Jóns Þorgautssonar en Jón sagðist aðeins hafa fengið 4 af þeim 20 hdr sem Helgi ábóti hafði lofað honum fyrir hálfa jörðina Brekku á Hvalfjarðarströnd í Saurbæjarkirkjusókn. Dómsmenn segjast hafa frétt að Jón hefði selt hálfa jörðina fyrir 16 hdr ef hann fengi þá peninga sem honum líkaði og þar að uaki hafi hann í raun fengið greitt sem svarar 18 hdr. Jón var því dæmdur fyrir handtaksrof - DI IX, 657-58. 1547-48 Jtem met Brecke v legekjar. xvijj for. vj kyrckequelder. landskyldt en quelle. ij lege ij vether smor dt. her dode en garnell ko en vng set ij sted ij landskyldt en iijj vether garnell ko oc en [vöd] vadmel oc i thonde meel dt. oc bleff hannem mellthonden tillgeffuet for effneued oc andet sin vmag. - Fógetareikningar, DI XII, 107. 1548-49 Jtem mett Brecke v legekjar. xvijj foer. 6 ke[r]ckequelder. landskyldt en ko oc en wod wedmell oc en thonde meel ij lege ij vether smor dt. oc ij landskyldt en v aur garnell ko oc en wod uedmel oc en thonde meell dt. oc bleff hannem mioll thonden till geffet for effneUed oc and[e]t sin vmagh oc bleff her en garnell ko bilort taget oc en vng sat ij steden ighen. - Fógetareikningar, DI XII, 134. 1549-50: Jtem mett Brecke v kior xvijj foer 6 kyrckequelder. landskyldtjc. en wod edmell oc en tonde meell ij lege ij vether smor etc. og j landskyldt en v r gamle ko oc en vod vedmel sate ief thene ko med iorden oc en garnel her ighen meltanden til geffuit for sin vmag. - Fógetareikningar, DI XII, 149. 1550: 7. Jtem mett Brecke v lege kior xvijj foer vj kirckequelder landskiold er jc en wod Uedmell oc en tonde meell ij leg ij wetther smor etc. oc j landskyldt en v ar garnell ko etc. oc xx alner vedmel qiiithed ieg meltanden met hanem for draphelser og andet sin vmag. - Fógetareikningar, DI XII, 169. 24.6.1552: Wtgiff paa miell [frá Viðey] Jtem Ollauer paa Brecke for indholt [1/2] tonde miell. Jtem feck hand paa Mosfélitt forterringh som bleff forteritt den thitt wij droge tiill alting ij [1/2] tonde miell, DI XII, 386. 24.6.1552: Jtem metth Brecke viij legequiller och vj kirckequiller. landskyld er jc. och j waade wattmell och j tonde miell. ij lege ij vetther smor. dt. och ij landskyld en iii aar garnell ko och aa lane vattmeli. dt. quithitt iegh mieltonde mett hannum for dags halse og anden sijn vmag. - Fógetareikningar, DI XII, 395. 27.9.1563 selur konungur Skálholtsdómkirkju Viðeyjarklausturjarðir, þ.á.m. Brekku fyrir 40 hdr. - DI XIV, 157. 1706 var Brekka talin eiga skógarhögg í Saurbæjarkirkjuskóg en Saurbæjarkirkjújörðin Staðarhöfði á Akranesi átti í staðin mótak í stólsjörðinni Heynesi - JÁM IV, 12. 1706: "Skógarhögg til eldiviðartaks ætlar ábúandinn jörðina eiga í Saurbæjarkirkju skógi á Hvalfjarðarströnd eftir þeim munnmælum að Saurbæjarstaðar jörð, Staðarhöfði á Akranesi, skuli þar í mót eiga móskurð til eldiviðar í Heynesslandi, sem er stólsjörð" JÁM IV, 12 Túnakort 1920: Tún 73,146m2, 2/11 þýft. Garðar 1,145m2. 1706: "Töðuvöllur merkilega góður." JÁM IV, 12

BO-006:001 Brekka bæjarhóll bústaður

64°23.972N 21°30.316V

"Bærinn stendur í brekku móti suðvestri, norðan þjóðveg, vestast í landinu nærri Álftaskarðsá, sem er á merkjum ofan vegar," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Í örnefnalýsingu segir: "Í Jarðfalli er forn sjávarbotn, og eru þar hörpudiskar og fleiri skeljar, og við uppgröft vegna byggingar á heimabænum sást, að deigulmórin (leirinn) blandaður sandi, hafði verið notaður í eldstæði (langel)." Gamli bærinn á Brekku stendur um 100 m vestur af nýrra íbúðarhúsi á bænum. Ekki er vitað annað en hann standi á gamla bæjarstæðinu.

Norðan við gamla íbúðarhúsið eru tveir ávalir hæðarhryggir sem heita skv. örnefnalýsingu Krosshóll (sem er vestar) og Fjárhúshóll (sjá 005). Rennur lækur milli þeirra og sveigir síðan vestur fyrir húsið. *Gamla* íbúðarhúsið var byggt 1926, tvær hæðir og kjallari.

Það er í niðurníðslu. Ekki er teljandi hóll undir því en norðan við það er greinilegur, lágur hóll. Að vestanverðu markast hann af áðurnefndum læk en að austan af suðurenda Krosshóls. Hóllinn er um 40 x 40 m stór og vel afmarkaður en lágur, mest um 1 m. Í hólnum sjást grunnar dældir á 2-3 stöðum. Ekkert lag er á þeim en þær vekja grun um að hóllinn sé að mestu leyti mannvistarleifar. Vestast á hólnum er lítil útihúsatóft, um 5 x 5 m stór, snýr með dyr í suðvestur. Veggir hennar eru hálfgrónir og um 0,7 m háir. Uppistandandi hús með hlöðnum veggjum stendur við jaðar bæjarhóls, undir Krosshól, sjá nr. 007. Heimkeyrsla að gamla íbúðarhúsinu liggur úr austri. Undan henni, suðaustan við gamla íbúðarhúsið, gægist hóll sem gæti verið samtengdur bæjarhól, rúmlega 20 x 10 m stór og snýr A-V. Vestan við hann, beint framundan gamla íbúðarhúsinu, sjást leifar af hlöðnum kálgarði. Einungis sjást austurhlið og hluti suðurhliðar, alls um 10 x 8 m. Hleðslurnar eru signar og úr lagi gengnar. Á mynd í Bygðum Borgarfjarðar, bls. 23, sést að miklar byggingar voru áður samfastar gamla íbúðarhúsinu að vestanverðu, líklega fjós og fleiri útihús. Þau hafa verið rifin. Þess má að lokum geta að ekkert virðist vitað frekar um meintan langeld sem á að hafa fundist undir íbúðarhúsinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Bygðir Borgarfjarðar, 23; Ö-Brekka, 4

BO-006:002 heimild um útkirkja 64 °23.972N 21°30.316V

1397: Kirkia að Brecku skal vera halfkirkia. syngia annann hvern dag helgann.

lvka presti ij merkur

takast heima tiunder oc lysitollar. "Hjer segja menn hálfkirkja hafi að fornu verið, og enn sjást þess kirkjugarðs merki.

Stendur þar nú skemmuhús, en enginn minnst þar hafi þjónustugjörð framin verið," segir í Jarðabók Árna og Páls. Nú er engin vísbending þekkt um hvar bænhúsið kann að hafa staðið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JÁM, 11; DI IV 198

BO-006:003 Lambhúshóll heimild um lambhús 64°23.978N 21°30.201V

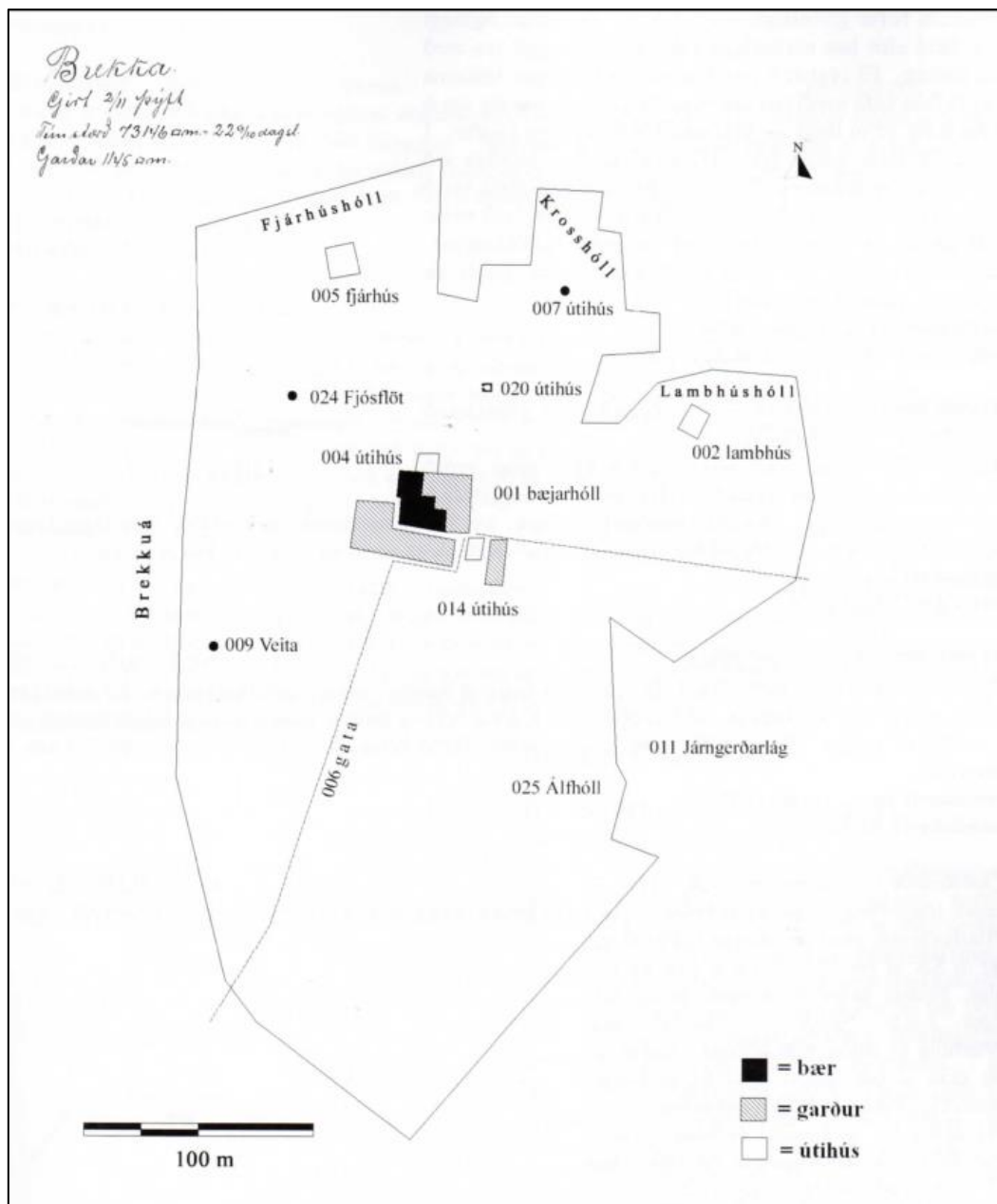
Í örnefnalýsingu segir: "Austur af íbúðarhúsi er hóll, sem heitir Lambhúshóll. Efst á þeim hól voru áður lambhús, hrútakofi og heyhlaða." Á túnakorti frá 1920 er sýnt hús um 100 m NA af bæ 001. Líklegt er að það hafi verið útihús á Lambhúshól.

Gróinn, aflangur hóll eða rani sem snýr N-S.

Engar tóftir sjást á hólnum en grænka er vestan í honum norðanverðum. Nyrst á hólnum er dæld sem gæti verið eftir undirstöður húss. Hún er um 8 x 5 m á stærð og snýr A- V.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Brekka, 2; Túnakort 120

Kort af túni Brekku 1920

BO-006:004 heimild um útihús

64°23.976N 21°30.302V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 10 m norðan við gamla bæinn 001

Þar er bæjarhóll 001. Líklega hafa þessi hús staðið á bæjarhól eða við hann norðanverðan. Erfitt er þó að slá því föstu, enda ekki vitað hvort steinhúsið gamla stendur á nákvæmlega sama stað og bærinn gerði 1920. Ekki er útilokað að útihús þetta sé sama hús og skemman sem enn stendur, sjá 020.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-006:005 Fjárhúshóll tóft fjárhús 64 °24.003N 21 °30.330V

"Fyrir vestan Krosshól er Fjárhússund og þar vestur af Fjárhúshóll. Þar voru fjárhús til 1942," segir í örnefnalýsingu. Líklega eru þetta sömu hús og sýnd eru á túnakorti frá 1920, rúma 100 m NV af bæ 001.

Hár og kúptur, náttúrulegur hóll, vel gróinn.

Húsunum hefur greinilega verið rutt út. Þó mótur óglöggt fyrir dæld eftir þau norðarlega á hólnum en veggir eru með öllu horfnir. Ef rýnt er í svörðinn má greina lögun húsanna sem virðast hafa verið tvö sambyggð hús, hvort um sig um 6 m breitt og 10 m langt og hafa snúið N-S, með op í suður. Í eystra dældinni vottar fyrir leifum af garða. Norðan við hólfín er mjög grunn og óljós dæld þar sem gæti hafa verið hlaða. Þess má geta að um 40 m NV af tóftinni, við rætur Fjárhúshóls, er töluverð hrúga af hálfgrónu hleðslugrjóti. Hugsanlegt er að þar hafi verið rutt saman grjóti úr mannvirki, jafnvel umræddu húsi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Brekka, 2; Túnakort 1920

BO-006:006 Matarhóll heimild um áfangastað

64°24.066N 21°29.671V

"Austan við Jarðfallssund efst er að nokkru grasi gróið klapparholt, sem heitir Matarhóll. Þar mataðist engjafólk,"

segir í örnefnalýsingu. Holtið er norðan þjóðveg, um 550 m norðaustur af bæ 001. Um 20 m langt holt sem liggur NA-SV. Meirihluti engjanna hefur væntanlega verið suður af því, þar er mýrlendi.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 4

BO-006:007 heimild um útihús

64°23.991N 21°30.268V

"Upp á Krosshól voru tóftir; þar hafa sennilega verið gripahús," segir í örnefnalýsingu. Krosshóll er hóllinn sem er fast norðaustan við bæjarhól 001. Kúptur hóll og gróinn, er aflangur og liggur hér um bil frá norðri til suðurs. Engar tóftir sjást nú á hólnum. Hann hefur líklega verið sleginn með túninu í seinni tíð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

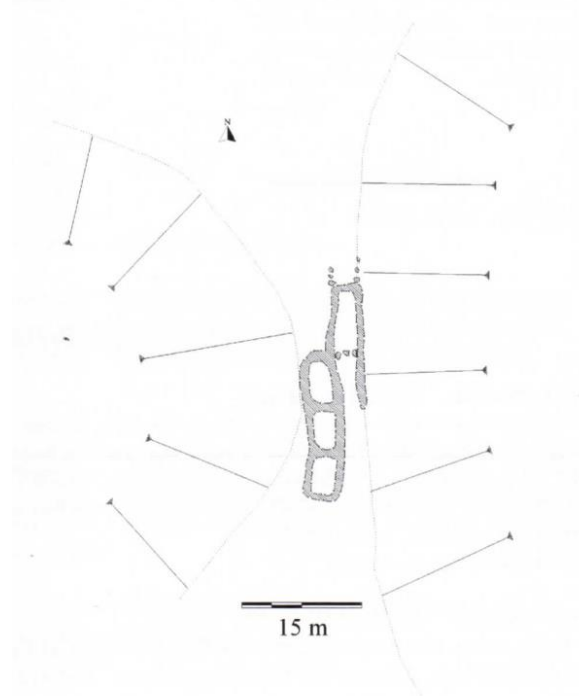
Heimildir: Ö-Brekka, 2

BO-006:008 Réttarhólar tóft rétt

64°23.852N 21°30.131V

"Innan túngirðingar eru Réttarhólar, og á milli þeirra rústir af gamalli rétt," segir í örnefnalýsingu.

Réttarhólar eru skammt sunnan við þjóðveg, 200 m SA af bæ 001. Tveir grýttir og háir hólar. Þröngt skarð er á milli þeirra sem liggur h.u.b. NA-SV. Skarðið milli Réttarhóla er mjög gott aðhald í sjálfu sér þótt ekki sé þar mikið rými til að byggja mannvirki. Réttin er hlaðin í skarðinu sem er ekki nema 5-7 m breitt í botninn. Þar er langt hólf, e.k. almenningur og þrír dylkar við hann að vestan við syðra mynni skarðsins. Alls bær rústin yfir um 27 x 10 m stórt svæði. Almenningurinn er alls 15-16 m langur og hefur verið rekið inn í hann að sunnan. Syðst er hann aðeins um 2 m breiður en allt að 4 m nyrst. Þvert yfir hann miðjan eru leifar af einfaldri grjóthleðslu og getur verið að hún hafi skipt honum í tvennt. Óljósar hleðsluleifar ganga frá báðum hliðum almenningsins til norðurs og hugsanlegt að stakt hólf hafi verið þar, við norðurendann. Dilkarnir þrír liggja samhliða honum í beinni röð og eru allir álíka stórir: breidd um 5 m og lengd 6 - 7 m. Hvergi sjást op á þeim, enda eru hleðslur allar hrundar og mosagrónar. Grjót er í hleðslum og hefur verið fremur smátt.

Hættumat: engin hætta
Heimildir: Ö-Brekka, 3

BO-006:009 Veita örnefni áveita

64°23.978N 21°30.382V

"Suður af Flata er Veita, sem er votlent mýrarstykki," segir í örnefnalýsingu. Veita er 50-60 m VSV af bæ 001, undir snarbratti vesturhlíð Hryggjar. Hún nær frá henni allt að ánni sem er á merkjum við Bjarteyjarsand. Blautt en flatt mýrarstykki. Skurður hefur verið grafinn í seinni tíð, norðarlega í því til vesturs, út í ána, til að ræsa stykkið fram. Engin merki um áveitu eru sjáanleg.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Brekka, 2

BO-006:010 heimild um leið

64°23.935N 21°30.385V

"Upp með hring, milli Hryggjar og Flatar, lá heimreiðin áður fyrr," segir í örnefnalýsingu. Gamla heimreiðin sést enn vel, hún liggur til suðurs og svo suðvesturs frá bæ 001.

Gróid tún. Ekki hefur verið vegur á þessum stað í seinni tíð og heimreiðin er algróin. Hún er lík uppgrónum skurði um 2-3 m breiðum og allt að 0,6 m djúpum. Ekki er útilokað að allra næst bænum hafi verið upphlaðnar traðir. Suðvestast hefur leiðin legið skáhallt niður brekku. Heimreiðin hefur verið upphlaðin utan í henni. Hún sést á alls um 150 m löngum kafla.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

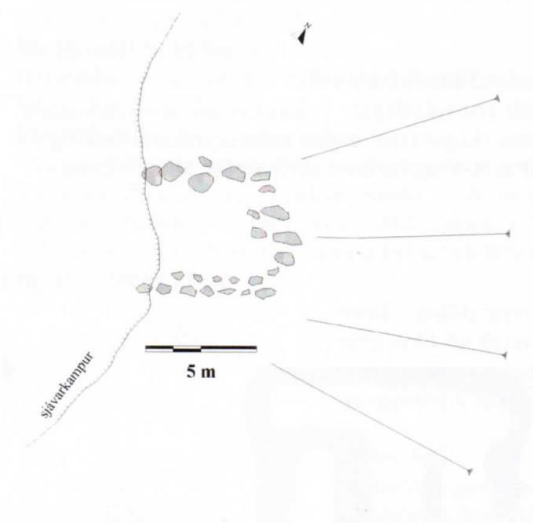
Heimildir: Ö-Brekka, 3

BO-006:011 Járngerðarlág örnefni rauðablástur 64 °23.890N 21 °30.175V

"... suður af Flöt nefnist Járngerðarlág," segir í örnefnalýsingu. Láginn er fast ANA við Álfhól 025, milli hans og hóls sem heimagrafreitur er á. Fremur mýrlend lág. Um hana liggur gamall vegur, sem nú er ekki notuð, heim að gamla íbúðarhúsinu. Engin mannvistarmerki sjást í láginni og alls ekki víst að hún dragi nafn sitt af járngerð, gæti allt eins heitað eftir konunni Járngerði.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Brekka, 3

BO-006:012 Naust tóft naust 64°23.689N 21°30.293V

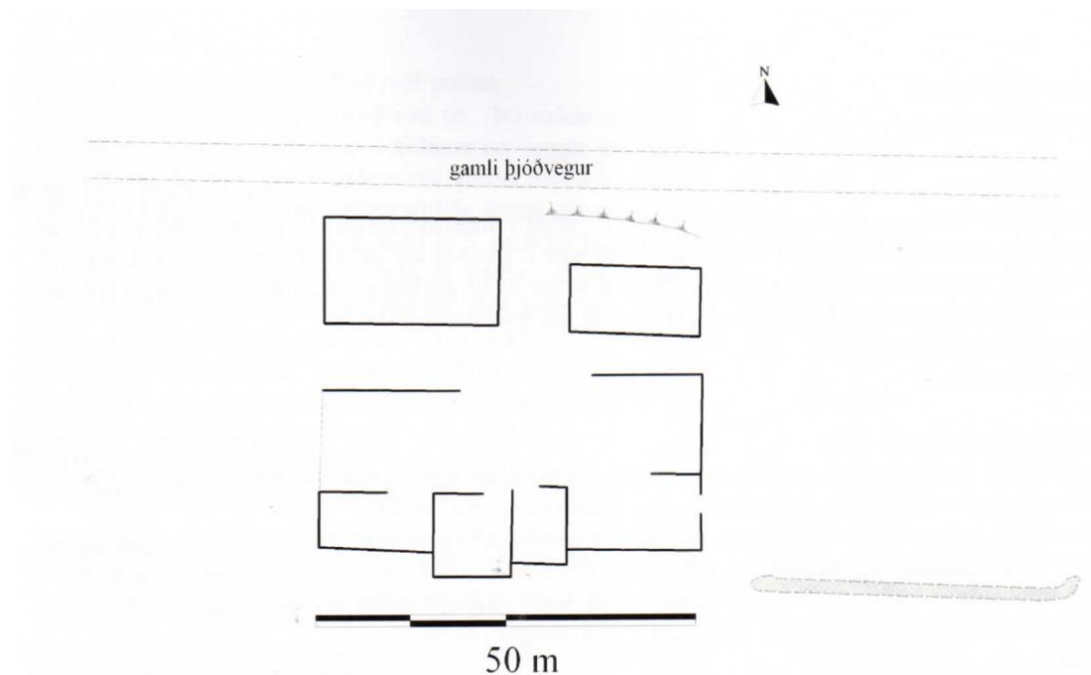
"Niður við fjörur, neðan gamla þjóðvegarsins, heita Bakkar, og austur af Bökkum, neðan Réttarmels [013], er Naustflati, og þar vestan Brekkuhöfða, Naust," segir í örnefnalýsingu. Nauststóftin er í krikanum þar sem Brekkuhöfði mætir ströndinni, 525 m beint suður af bæ 001. Lítil, gróin flöt upp af sjávarkamp. Nauststóftin er enn vel greinileg. Hún er grjóthlaðin, 7 m breið og 8 m löng, snýr SV-NA og er opin til suðvesturs. Líklega hefur brotnað framan af suðaustur langvegg. Í honum eru næstum eingöngu undirstöðurnar eftir og er það tvöföld hleðsla úr stórgrýti. Meira grjót er eftir í hinum veggjunum þótt þeir séu alveg hrundir.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Brekka, 3

BO-006:013 Brekkurétt tóft rétt 64°23.754N 21°30.151V

"Norður af Naustflata er Naustbrekka [012], og í norðaustur Réttarmelur, nú að mestu leyti ræktað tún... Á Réttarmel var Brekkurétt og síðast réttað þar haustið 1912, og nú búið að ræna grjótinu úr henni til vegagerðar o.fl.," segir í örnefnalýsingu. Leifar réttarinnar eru enn vel greinilegar norðan í Brekkuhöfða, um 400 m SSA af bæ. Vel gróin flöt í smáhalla mót norðri. Gamli þjóðvegurinn hefur legið fast norðan við réttina. Undirstöður veggja í réttinni sjást vel en þær eru farnar að sökkva og gróa. Það er ljóst að allt umframgrjót hefur verið tekið til handargagns. Ástand veggjaleifa er nokkuð misjafnt, þannig sjást sumsstaðar veglegar undirstöður, allt að 2 m breiðar en annarsstaðar er með naumindum hægt að rekja veggina. Þannig má gera ráð fyrir að einhver hólfi og milliveggir séu alveg horfin. Alls er réttarrústin um 50 x 45 m stór, ferhyrnd í laginu og öll hólfin eru ferhyrnd. Líklega hefur verið rekið inn að norðanverðu, þar er rúmlega 5 m breitt op en einnig eru op á vestur- og austurhlíð. Réttin skiptist upp í átta hólfi. Nyrst eru tvö hólfi aðskilin, það vestara um 15 x 20 m A-V en

hið eystra um 10 x 15 m A-V. Á hvorugu hólfanna sést op. Sunnan við þessi hólf gengur líkt og gangur gegnum réttina þvera A-V og eru op á honum á báðum endum. Þó er miðkafl gangsins með öllu horfinn. Sunnan við hann er aflangt, stórt hólf, líklega almenningur, 50 m A-V og um 12 m breiður. Vesturgafi hans er óljós. Syðsti hluti réttarinnar skiptist í fjögur hólf sem öll opnast til norðurs, inn í áðurnefnt stóra hólf. Austasta hólfíð er stærst, um 15 x 10 m A-V en hin þrjú heldur minni. Frá suðausturhorni réttarinnar hefur verið hlaðinn vörslugarður til austurs, um 40-50 m langur. Hann er hruninn og raunar ekki víst hann hafi verið vegleg hleðsla, líkist meira grjótruðningi.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 3

BO-006:014 heimild um útihús

64°23.955N 21°30.302V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús fast suðvestan við gamla bæinn 001.

Þar er heimkeyrsla og tún sunnan hennar. Engar rústir eru sjáanlegar. Líklegt er að húsið hafi staðið þar sem nú er dálitill hóll, áfastur bæjarhóll 001. Hann skagar fram undan heimkeyrslunni sem liggur suður fyrir gamla íbúðarhúsið. Hóllinn er um 20 x 10 m A-V og rís hæst norðvestast, allt að 0,8 m.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Brekka, 2

BO-006:015 tóft leikvöllur

64°23.859N 21°30.167V

"Á vestri Réttahólum er smárétt, almenningur og tveir dilkar. Þetta hefur sennilega verið hlaðið af börnum, sem hafa verið að líkja eftir fullorðna fólkinu," segir í örnefnalýsingu. Réttin er beint vestur og upp af réttarrúst 008, 240 m SSA af bæ 001. Gróin flöt er uppi á hólum en allar hliðar hans eru brattar.

Grjóthlaðin, ferköntuð tóft, 3,5 x 5,5 m og snýr A-V. Dyr eru á miðjum norðurvegg. Veggir eru allt að 0,8 m háir og alveg ógrónir en illa hlaðnir, gæti það bent til að þeir hafi verið hlaðnir verið af börnum. Frá SA-horni utanverðu liggja leifar af hleðslu í sveig til austurs, hún er um 4 m löng. Inni í byrginu er töluvert af gömlum eldhúsáhöldum og hlutum, vafalaust leikföng, t.d. gamall ketill, kollur, leirkersbrot o.s.frv. 5 m norður af tóftinni er annað byrgi, hrúnið og óvandað. Það er um 2 x 2 m stórt.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 3

BO-006:016 Hádegisvarða varða eyktamark

64°23.718N 21°30.123V

"Brekkuhöfði, allfyrirferðamikill höfði, 62 metra hár yfir sjávarmáli, stendur niður við sjó í suðaustur frá bænum ... Uppi á höfðanum er varða, sem heitir Hádegisvarða ...," segir í örnefnalýsingu. Höfðinn er stakur og áberandi, 500 m SSA af bæ 001. Höfðinn er ágætlega gróinn efst en þar eru nokkrir grjóthólar. Allar hliðar eru brattar og útsýni með ágætum.

Grjóthólarnir uppi á höfðanum eru fimm talsins og á hverjum einasta þeirra er hlaðin varða. Ekki er

alveg ljóst hver þeirra er Hádegisvarða. Þó er helst að gíska á tvær þeirra sem standa nyrst á höfðanum, þær eru mest áberandi heiman frá séð. Allar vörðurnar eru ólögulegar grjóthrúgur, minna en 1 m háar. Fast norðaustan við þá nyrstu og austustu vottar fyrir hugsanlegum leifum af óreglulega hlöðnu byrgi, um 2 x 1,5 m stóru.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 3-4

B0-006:017 *Vörðuholt* örnefni

64°24.158N 21°29.776V

"Vestan við Jarðfallssund eru þrjú holt, og heitir efsta holtið Vörðuholt, og vestan við það Vörðubarð," segir í örnefnalýsingu. Þrjú stök holt eða hólar eru um 150 m vestan við Jarðfall þar sem það kemur ofan úr Galli. Þetta er um 550 m norðaustur af bæ 001. Holtin skera sig nokkuð úr en eru ógróin að mestu. Mýri er suðvestan við. Dálítið lausagrjót er á efsta holtinu en ekki ótvíræðar vörðuleifar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 4

B0-006:018 *Önundarhóll* sögustaður legstaður

64°23.910N 21°29.340V

"Fyrir austan ... [Vörðuholt - 006:017] er Önundarmýri og norður af henni Önundarhóll. Hans er getið í Harðar sögu og Hólmverja," segir í örnefnalýsingu. Önundarhóll er rúma 100 m sunnan við Þjóðveg, tæpa 800 m austur af bæ 001. Hár og veglegur hóll, áberandi kennileiti, ógróinn að mestu. Hann er þverhniptur að sunnanverðu. "Önundarholt ynnfrá Brekku, er Hólmverja saga hermir frá" FF, 344 Samkvæmt sögunni var í hólum heygður Önundur Þormóðsson frá Brekku. Hann lést eftir harða leika við Hörð Grímkelsson. Í sögunni segir um þennan atburð: "En áðr kveld kæmi, lágu dauðir af Strandverjum sex menn, en engi af Botnverjum. Fóru þeir nú heim hváirtveggju. Önundi fylgdu allir þeir, er utan váru af Strönd. En er þeir kómu skammt inn frá Brekku, bað Önundur þá fara fyrir, - "en ek vil," segir hann, "binda skó minn." Þeir vildu ekki frá honum ganga. Hann settist niður, ok heldr hart; í því dó hann og er þar jarðaðr. Þar heitir nú Önundarhóll." í neðanmálsgrein segir enn fremur: "Önundarhóll er á mýrunum milli Brekku og Miðsands, örskammt frá veginum, sjávarmegin. Önundar er hvergi annars staðar getið"

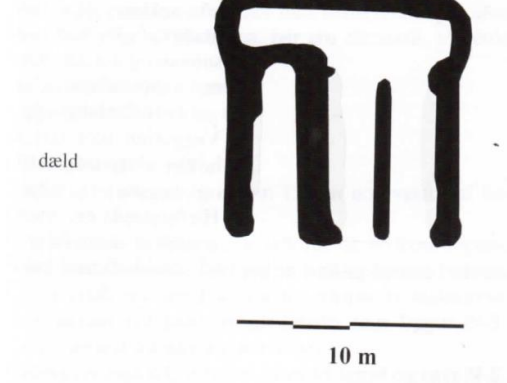
Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 4; FF, 341-347; ÍF XIII, 62

B0-006:019 tóft beitarhús

64°24.054N 21°29.330V

"Austan við Stekkjarlæk er Eystra-Stekkjjarholt, en vestan við lækinn er Vestra-Stekkjjarholt... Niður af Stekkjjarholtunum eru Stekkjarrústunum. Á árunum milli 1930 og '40 voru byggð fjárhús á tekkjarrústunum, en voru rifin 1942," segir í örnefnalýsingu. Tóftir beitarhúsanna eru upp við Gallsrætur, um 70 m austan Stekkjarlækjar en 800 m ANA af bæ 001.

Sléttar grundir eru frá fjallsrótum allt suður að Þjóðvegi. Beitarhúsarústirnar eru greinilegar en ekki bólar á tekkjarrústum. Því virðist sem þær hafi með öllu vikið fyrir beitarhúsum. Tóftirnar eru af tveimur sambyggðum húsum sem snúa N-S og hefur garði verið í eystra húsinu. Hvort hús um sig hefur verið 5,5 m breitt. Aftan eða norðan við húsin er hlaða sem snýr þvert á þau og hefur verið grafin inn í hliðina. Hún er um 12 x 4 m A-V og allt að 1 m djúp. Alls eru tóftirnar 12 x 11 m stærð. Grjót sést mjög víða í veggjum sem ná allt að 1,2 m hæð. Heillegust er hleðsla í austurvegg innanverðum. Tæpum 5 m vestan við húsin er greinileg dæld, um 4 m í þvermál og hugsanlegt að þar séu leifar mannvirkis.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 5

BO-006:020 hús útihús

4°23.981N 21°30.290V

Uppistandandi kofi með hlöðnum veggjum er undir vestanverðum Krosshól, fast við norðausturmörk bæjarhóls 001.

Við rætur gróins hóls.

Kofinn er 4 x 5 m stór og snýr SV-NA, dyr eru í SV. Hann er byggður fast upp við Krosshól sem er brattur og þjónar hlutverki NA veggjar. Þannig er kofinn aðeins hlaðinn á þrjár hliðar. Veggir eru hlaðnir úr torfi og grjóti, nú grónir að mestu en þó sér í hleðslugrjót að framanverðu. Hæð þeirra er allt að 1,4 m og þykkt svipuð. Dyraumbúnaður úr timbri hangir enn uppi en þakið er að falla inn, því ekki innangengt í húsið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-006:021 Seltún tóft sel

"Í oddanum milli Efra-Reyrhólgils og Áltaskarðsár er Seltún. Þar sjást ennþá veggjabrot," segir í örnefnalýsingu. Áltaskarðsá rennur í gili norðvestan við bæ, hún heitir Brekkuá þegar neðar dregur og er á merkjum Brekku og Bjarteyjarsands. Reyrehólgil efra og neðra liggja í Áltaskarðsá úr austri einna syðst í Áltaskarði. Þar er tóft, norðan við mót Efra-Reyrhólgils og Áltaskarðsár. Hún er 1,1 km beint norður af bæ 001.

Lítill, grasi vaxin eyri er neðst í tungunni. Hún er harðlend og stórgrýtt næst ánni. Gróska er ekki mikil. Skarðið er vel gróið að austanverðu þegar ofar dregur, vallendisbrekkur mót vestri.

Tóftin er tvískipt, byggð uppvið bratta brekku sem rís norðan við eyrina. Hún er alls 17 x 12 m stór frá austri til vesturs. Vestara hólfið er 6 x 4 m og snýr N-S. Op er nyrst á vesturvegg og við það sést hleðslugrjót.

Hugsanlega hafa einnig verið dyr á suðurvegg - þar er mjótt skarð í vegginn. Í framhaldi af þessu hólfi liggur aflangt hólfið í austurs í dálitlum sveig, 10 m langt, 6 m breitt vestast en mjókkar lítillaga til austurs og er þar um 4 m. Hólf þetta hefur verið grafið inn í brekkuna að nokkru leyti en hlaðið fyrir það að sunnan og austan. Op er austarlega á suðurlangvegg. Veggurinn sem skilur hólfin að er veigalítill og lægstur í miðju. Hleðsluhæð er mest um 0,8 m en hleðslur í vestara hólfinu eru almennt veglegri en í því eystra. Er helst að gíska á að þar hafi verið kofi með þaki en austurhólfið hafi verið aðhald fyrir skepnur.

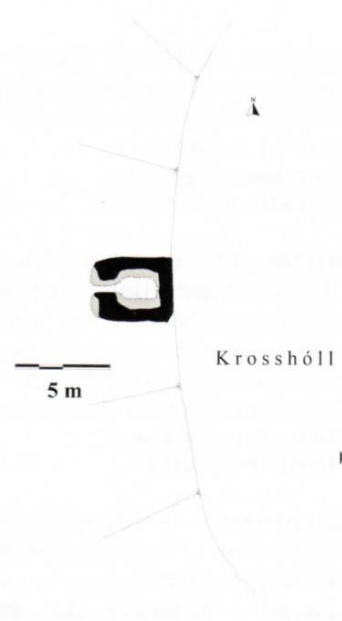
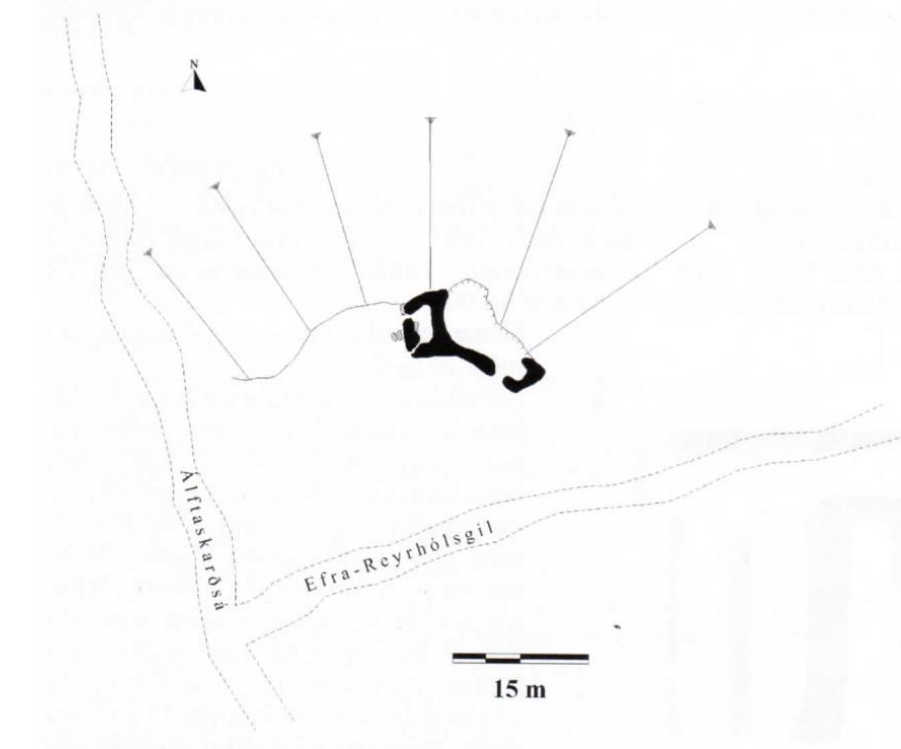
Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 7-8

BO-006:022 heimild um leið

64°24.609N 21°30.330V

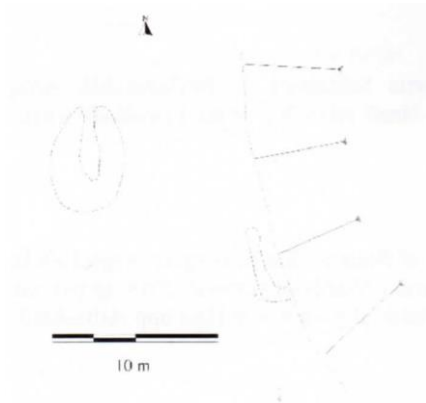
"Fyrir ofan Seltún [021] heita Köst, allstórt svæði. Áður fyrr sáust þar götusneiðingar, sem lágu upp í Áltaskarð," segir í örnefnalýsingu. Upp af selinu eru melhólar með grónum drögum á milli. Bratti er töluverður.

Ekki sjást greinilegir götuslóðar nú í brekkunum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 8

BO-006:023 tóftir óþekkt

64°24.644N 21°30.266V

Norðan við Seltún 021 gengur afgangur hryggur NA-SV og markar Reyrhólsgil efra að norðanverðu. Norðan við hrygginn er grösugt dalverpi í halla mót suðvestri. Efst í því, utan í áðurnefndum hrygg, eru mjög óljósar tóftir. Grösugur bolli.

Tóftirnar eru algrónar og mjög signar. Töluvert þýfi er í bollanum, sérstaklega norðvestan við tóftirnar og skil veggja og þýfis ekki alltaf skýr. Sunnar er einföld tóft, um 6 x 5 m stór, opin í norðvestur. 5 m austur af henni er einföld, aflöng tóft hlaðin utan í brekku, um 5 x 3 m NV-SA, opin í norðvestur. Veggir eru mest 0,2-0,3 m háir.

Hættumat: engin hætta

BO-006:024 Fjósflöt örnefni fjós 64°23.990N 21°30.350V

"Vestan í Fjárhúshól [005] er Kinn, en suður af honum Fjósflöt," segir í örnefnalýsingu. Fjósflöt er fast vestan við bæjarhól 001. Vel afmörkuð flöt sunnanundir Fjárhúshól. Milli hennar og bæjarhóls rennur lækur. Heildarflatarmál er um 50 x 50 m en engar rústir er að sjá.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-006:025 Álfhóll örnefni huldufólksbústaður 62°23.895N 21°30.282V

"Suðaustur af Flöt er höll, sem heitir Álfhóll," segir í örnefnalýsingu. Höllinn er austan við heimkeyrsluna en norðan þjóðvegjar, 150 m SA af bæjarhól 001.

Ávalur og gróinn hryggur sem liggur hér um bil A-V. Vestan við hann er bunga, heldur lægri, áföst honum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 3

BO-006:026 Hesthólsmyri álagablettur 64°24.114N 21°30.239V

"Austan við Árdal er Fjárhúsmelur, upp af Fjárhúshól [005], og fyrir austan melinn er Hesthólsmyri. Á þessari myri voru álög, að hana mátti eigi nytja til heyskapar. að bóndinn missti allt sitt fé í sjóinn næsta haust, og veiktist fram úr því og andaðist," segir í örnefnalýsingu. Mýrin er tæpa 300 m norður af bæ 001. Mýransund, þrengist til suðurs og verður að læk. Hugsanlegt er að mór hafi verið tekinn þar sem mýrin byrjar að þrengjast, þar eru áberandi, lóðréttir bakkar.

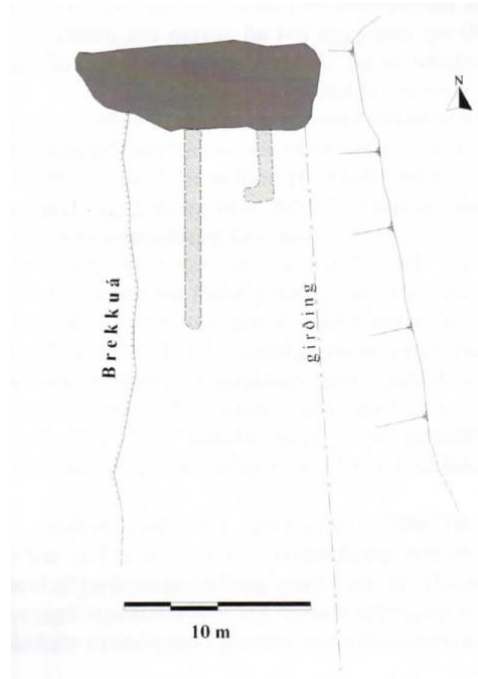
Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Brekka, 6

BO-006:027 tóft rétt

Rúst af hlaðinni rétt er um 150 m norðvestur af bæ 001, við Brekkuá. Á árbakka, sunnan undir stórum og sérkennilegum, þríhyrndum kletti. Líklega er það kletturinn Strípur, sem getið er í örnefnalýsingu. Strípur er stakstæður en austan við hann er klettabelti sem liggur N-S. Gott aðhald frá náttúrunnar hendi.

Réttin er einföld, alls 6 x 14 m að stærð og snýr N-S. Hlaðið er á tvo vegu út frá klettinum en hann þjónar hlutverki norðurveggjar. Vestari hleðslan er 14 m löng en sú eystri aðeins rúmir 5 m. Skammt austan við hana er girðing til suðurs. Einnig hefur verið girt

í glufu sem er á milli Stríps og klettabeltisins austan við. Hleðslur standa mjög vel, þær eru þykkar og veglegar og yfirleitt tvö eða þrefaldar, allt að 1,2 m háar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Brekka, 6

BO-006:028 *Seldalssel* heimild um sel

"Niður við Kúhallará, syðst í Seldal, eru seltóftir, sem heita Seldalssel. Í Jarðamatsbók Árna Magnússonar og Páls Vídalín er þess getið, að Brekka geti lánað selstöðu," segir í örnefnalýsingu. Ekki var farið í Seldalssel sumarið 2003.

Heimildir:Ö-Brekka, 9

BO-006:029 heimild um leið

"Norðan við flötina [Kambsfloöt] er Skarðssel [030], og vestur af flötinni Skarðshryggur. Vegaslóði lá eftir honum endilöngum," segir í örnefnalýsingu. Ekki var farið í Skarðssel sumarið 2003 og því var slóðinn ekki skoðaður. Hugsanlega hefur hann komið í framhaldi af götum sem lágu upp Álftaskarð, sjá 022.

Heimildir:Ö-Brekka, 8

BO-006:030 *Skarðssel* örnefni sel

"Upp af Köstum, vesturaf Vestra-Kambshorni, er kambsfloöt. Norðan við flötina er Skarðssel...," segir í örnefnalýsingu. Ekki var farið í Skarðssel sumarið 2003.

Heimildir:Ö-Brekka, 8

BO-006:031 *Selflóasel* heimild um sel

"Við [Kúhallar]ána, innst í Selflóa, er Selflóasel. Þar sjást enn rústir af fornum mannvirkjum," segir í örnefnalýsingu. Ekki var farið í Selflóa sumarið 2003.

Heimildir:Ö-Brekka, 8

BO-007 Bjartheyjarsandur

30 hdr. 1706. 30 hdr. Bændaeign.

Túnakort 1920: Tún 47 ,338m2, 1 /8 þýft. Garðar 638m2.

BO-007:001 *Bjartheyjarsandur* bæjarhóll bústaður

64°23.917N 21 °30.574V

"Bærinn er við rætur hliðarinnar, norðan við þjóðveginn. Austan við bæinn fellur lækur niður hliðina," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Bæjarhús á Bjartheyjarsandi standa öll í beinni röð austur-vestur og snúa framhliðum mót suðri. Vestast eru tvö nýleg íbúðarhús, þá kemur gamalt íbúðarhús, byggt um 1930 og sambyggt því að austan eru útihús, fjós og hlaða. Gamli bærinn mun hafa staðið þar sem fjóshlaðan er nú. Á túnakorti frá 1920 sést að hús var sambyggt honum að austanverðu. Kálgarður var fast sunnan við bæ.

Heimkeyrslan liggur að húsunum úr suðri en sveigir svo til vesturs meðfram allri húsalengjunni.

Alls engin hólmyndun sést sunnan við bæjarhúsin, þar er trjárækt og síðan slétt flöt að þjóðvegi. Hins vegar er hóll aftan eða norðan við húsin og eru einhver þeirra grafin inn í hann að nokkru leyti. Hóllinn teygir sig allt að 80-90 m til vesturs og hlýtur að teljast líklegt að hann sé náttúrulegur að einhverju leyti. Um 20 m norðan við fjóshlöðuna hækkar hóllinn skyndilega og er sérkennilega strýtumyndaður austast. Þessi hluti hólsins virðist líklegur til að vera myndaður úr upphlöðnum byggingarefnum og hugsanlegt er að strýtumyndaði hóllinn sé öskuhóll. Þessi hluti hæðarinnar er alls um 40 x 50 m stór. Yfir vesturenda hans liggur vegur til norðurs að fjárhúsum. Hóllinn sjálfur er snöggbittinn, enda að mestu inni í hestagirðingu. Snarbratt er niður af honum til austurs og er hann þar allt að 4 m hár. Aðrar hliðar eru aflíðandi og að vestan rennur hann saman við lægri hól sem líklega er náttúrulegur. Þegar grafið var fyrir framan fjóshlöðuna fyrir um 20 árum fannst þar kvarnarsteinn á um 1 m dýpi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Byggðir Borgarfjarðar, 22; Túnakort 1920

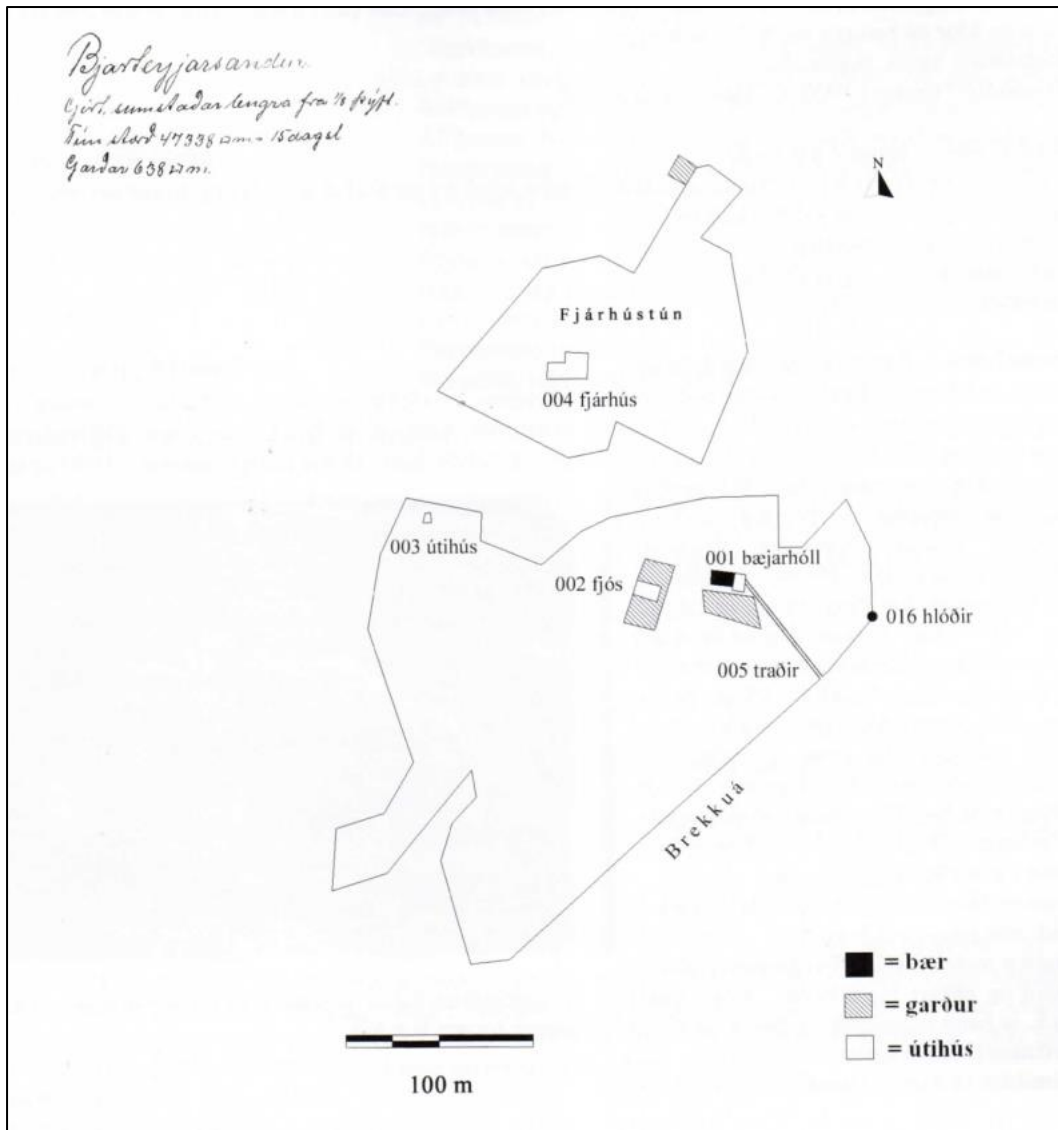
BO-007:002 *Fjósgarður* heimild um fjós

64°23.899N 21°30.619V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 40 m VSV af gamla bænum 001 sem stóð þar sem fjóshlaðan er nú. Girtur garður var umhverfis húsin, líklega kálgarður.

Þar er nú garður framan við íbúðarhús sem byggt var 1973.

Engin mannvirki eru sjáanleg en staðurinn var kallaður Fjósgarður. Þar er nú skjólgríðing sem markar

Kort af túni Bjarneyjarsands 1920

húsagarðinn að austanverðu. Þegar grafið var fyrir girðingunni á árunum 1987-1988 var komið niður á grjóttvegg. Faðir Sigurjóns Guðmundssonar giskaði á að þar væri kominn fjósveggur.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-007:003 heimild um útihús 64°23.913N 21°30.769V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru úthús 120 m VNV af fjósi 002, í norðvesturhorni aðaltúnsins.

Þar er nú sléttuð tún.

Engin merki sjást um húsið.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-007:004 *Fjárhústún* heimild um útihús 64 °23.998N 21 °30.563V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru úthús um 130 m NV af gamla bænum 001, á túni sem var aðskil ið aðaltúninu. Í örnefnalýsingu segir: "Brekurnar, sem eru í túninu móti austri, heita Húsabrekkur, og næst brekkunni er Fjárhústún." Núverandi fjárhús standa á Fjárhústúni, um 150 m norður af bæ 001.

Þar voru áður eldri fjárhús. Steinsteipt fjárhús. Umhverfis þau er sléttá tún en Húsabrekkur austan við, snarbrattar mót austri. Eldri fjárhús stóðu áður á Fjárhústúni, heldur austar en þau sem nú eru. Þau voru byggð um 1930 en rifin þegar nýju húsín voru reist. Enn eldri fjárhús hafa væntanlega staðið á túninu áður en þau eru nú með öllu horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Bjarteyjarsandur, 2

BO-007:005 heimild um traðir

64°23.905N 21°30.519V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 hafa upphlaðnar traðir legið frá gamla bænum 001 og til suðausturs.

Þar er nú vegur framan við bæjarhúsin.

Traðirnar eru alveg horfnar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-007:006 Dys heimild um legstað

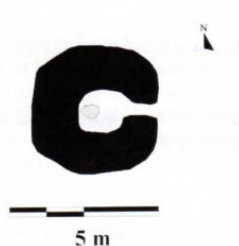
64°23.734N 21°30.916V

"Innan við Landsbakkann, austan við gamla þjóðveginn, er klettur sem heitir Axlarberg ... vestan við bergið og utan í því er Dys. Þar var dysjaður Þorvarður Árnason, er fyrirför sér í ánni 1805. Gerði hann það upp við Stríp ...," segir í örnefnalýsingu. Í Árbók hins íslenska fornleifafélags 1950 segir:

"Annar dag janúarmánuðar 1805 gerðist sorglegur atburður á þessum slóðum. Aldraður maður, Þorvarður Árnason, ættaður vestan yfir Hvítá, dvaldist á Bjarteyjarsandi hjá syni sínum, er þá bjó þar. Hann hvarf þennan dag að heiman, og fannst hann hálsskorinn í læknum milli Bjarteyjarsands og Brekku. Að sið þeirra tíma fékk hann ekki leg í vígðum reit, heldur var dysjaður utan og neðan við túnið á Bjarteyjarsandi." Dysin er 440 m suðvestur af bæ 001, vestan við suðurenda Axlarbergs. Óræktað er fast við bergið en vestur og norður af því eru tún. Dysin er ólöguleg grjóthruga eða -fylling í dæld, alls um 4 x 2,5 m A-V. Gróðið er í kringum hana en sjálf grjótdreifin er alveg ógróin og ekkert lag á henni. Engu líkara er en upphlaðinn bakki sé með Dysinni að sunnanverðu, a.m.k. er hann reglulegur og beinn, rúmlega 5 m langur og um 1 m hár.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 1; Árb 1950, 52

BO-007:007 tóft útihús 64 °24.007N 21 °30.534 V

Stök tóft er á flötunum neðan Húsabrekku (sjá 004), 170 m norður af bæjarhól 001. Sléttar og grónar flatir austan undir snarbrattri og hárra brekku. Tóftin er 4 x 4 m stór, dyr hafa líklega verið í austur. Grjót sést í veggjum sem eru töluvert gengnir til, um 0,5 m háir. Gróska er lítil en tóftin svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 1

BO-007:008

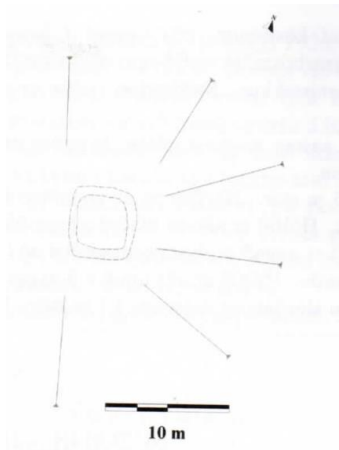
tóft smalakofi 64°24.476N 21°30.889V

Leifar af hlöðnu byrgi eru á háu holti upp af Fornastekk (sjá 015), 1,1 km norður af bæ 001. Hátt og grýtt hrúnið en rústin er sporöskjulaga, um 2 x 2 m stór. Op er í rústinni er vel gróin hundapúfa. Engar heimildir eru um Útsýni er geysigott til suðurs og vesturs og ekki ólíklegt að

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 2

sumarbústaðahverfinu í holt. Byrgið er alveg norðvestur. Inni í mannvirki á þessum rústin sé af smalakofa.

BO-007:009 Kvíahalli þúst kvíar

64°24.088N 21°30.546V

"Brekurnar, sem eru í túninu móti austri, heita Húsabrekkur, og næst brekkunni er Fjárhúsatún. Ofan við það, neðst í Bördunum og austast, heitir Kvíahalli" segir í örnefnalýsingu. Af þessari lýsingu að dæma er Kvíahalli brekkan norðan við Húsabrekkur, tæpa 170 m norður af fjárhúsum 004 og um 50 m vestur af Brekkuá. Þar er gróin skál í brekku mót austri sem ekki er nærri eins brött og Húsabrekkur. Óljóst mótast fyrir ferhyrndri tóft í skálinni, um 6 x 6 m stórri. Hún er alveg hlaupin í þúfur og því erfitt að greina veggjaskil. Grjót sést hvergi.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 2

BO-007:010 Stekkur heimild um stekk

64°24.113N 21°30.785V

"Norður frá Langholtinu er Stekkjarmýri, og norðaustur af henni Drög... Þar vestar var Stekkur, sem enn sér móta fyrir, og Stekkjarholtið ... " segir í örnefnalýsingu. Stekkurinn var um 100 m austur af Stekkjarholti og 400 m NNV af bæ 001. Lítið, þýft holt er austan við Stekkjarholt en ræktuð tún allstaðar umhverfis það. Stekkurinn hefur verið austast á holtinu, í túnjaðrinum. Sigurjón Guðmundsson man eftir honum en hann var rifinn og svæðið sléttuð til ræktunar.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 2

BO-007:011 Torfholt örnefni rista

64°23.918N 21°31.219V

"Neðst og austast í Bergsmýrinni, rétt ofan við veginn og utan við lækinn, er holt, sem heitir Torfholt" segir í örnefnalýsingu. Torfholt er um 500 m norður af bæ 001.

Aflangt holt, tún eru umhverfis það. Yfir holtið liggur vegur að sumarbústöðum í Bjarteyjarsandslandi.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 2-3

BO-007:012 Akurlág örnefni akur

64°23.873N 21°30.531V

"Þar vestur af, niður af bæ, er mikið af Niðurtúninu nefnt Stóraflöt. Um þessi svæði liggur vegurinn nú. Vestur af Stóraflöt er Akurlág," segir í örnefnalýsingu. Ekki er gott að segja til um hvar Akurlág hefur verið. Líklega hefur hún þó verið suðaustan við bæ 001, neðan núverandi þjóðvegur, ekki langt fyrir vestan Brekkuá. Sléttar flatir. Engin merki sjást um akur.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, J-2

BO-007:013 Pálstrúst heimild um bústað

64°23.853N 21°31.277V

"Vestan við Klauf, nyrzt, heitir Krókur, og nyrzt í honum er Pálstrúst. Þar var smákot, sem enginn veit um aldur á, en örlög þess urðu að hverfa undir veginn, þegar hann var lagður framhjá Króknum. Hefur þetta verið tómthús og ekki staðið lengi" segir í örnefnalýsingu. Ekki var rætt við neinn heimildamann sem man eftir Pálstrúst. Líklega hefur hún farið undir gamla veginn sem er þarna á bilinu 50-100 m sunnan núverandi þjóðvegur. Pálstrúst hefur verið u.þ.b. 600 m suðvestur af bæ 001.

Krókur er breiður en grunnur hvammur sem gengur inn í stórt holt að norðanverðu.

Ekki sér til rústa á svæðinu.

Hættumat: hættu, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 3

BO-007:014 Gerði örnefni

64°23.870N 21°30.603V

"Vestur af henni [Akurlág 012] er Gerði, og neðst og vestast í því heitir Harðhaus," segir í örnefnalýsingu. Ekki er vitað hvar Gerði var, annað en að það var vestan við Akurlág.

Sléttar flatir neðan þjóðvegur. Engar mannvirkjaleifar eru sjáanlegar.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 2

BO-007:015 Fornistekkur tóft stekkur

64°25.944N 21°34.136V

"[Kúalágaköst] eru milli Hrossamýrar og Kúalága. Vestur af köstunum, eða vestast í þeim, er Fornistekkur. Þar eru gamlar rústir" segir í örnefnalýsingu. Sumarbústaðahverfið sem óðum stækkar í landi Bjarteyjarsands, norðvestur af bæ, er nú íðulega nefnt Fornistekkur. Stekkurinn sjálfur er í gili norðvestarlega í hverfinu, rúma 950 m NV af bæ 001.

Fremur djúpt, gróð gil sem lækur rennur um. Stekkurinn er austan megin í giliinu, byggður utan í gilbarminn. Trjám hefur verið plantað í giliinu umhverfis stekkin.

Tóftin, sem er tvískipt, lætur lítið yfir sér og er alls um 11 x 5 m stór. Norðan til er greinilegt hól, dálítið niðurgrafið, 5 x 4 m og snýr A-V. Op er á því til vesturs. Hólfið er aðeins hlaðið á þrjár hliðar, enda þjónar gilbarmurinn sem austurveggur. Sunnan við hólfið er annað óljósara sem virðist að hluta grafið inn í gilbarminn. Hefur verið hlaðið með því að sunnanverðu. Hólfið er alls um 6 x 5 m og snýr N-S. Engin hleðsla er fyrir vesturhlið. Veggir Fornastekkkjar eru algrónir og mest um 1, 1 m háir. Ekki sér í grjóti í þeim.

Hættumat: hætta, vegna trjárehtar

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 3-4

BO-007:016 heimild um hlóðir

64°23.914N 21°30.426V

Samkvæmt Sigurjóni Guðmundssyni voru áður hlóðir við Brekkua, beint austur af bæ 001. Nú eru skemma og vélageymsla næst ánni og hefur miklu verið raskað í kringum þær. Hlóðirnar eru löngu horfnar. Þar var m.a. soðið hvalrengi.

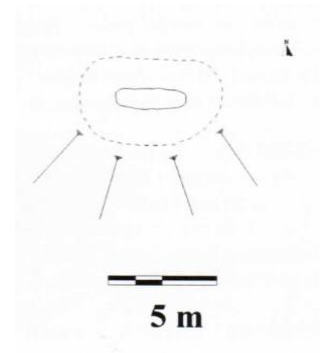
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-007:017 Bræðraselsbrekka tóft sel

"Austan við [Bjarteyjarsands]lækinn, móts við Moldbrekkur, heitir Bræðraselsbrekka. Þar hefur verið haft í seli, og vottar fyrir rústum" segir í örnefnalýsingu. Tóftarleifar eru um 100 m norðvestan við nyrsta og vestasta sumarbústaðinn í Bjarteyjarsandslandi. Vel gróin brekka mót suðri en hliðin verður mjög brött þegar ofar dregur. Tóftin er algróin og mjög sigin, einkum að vestan, alls um 5 x 7 m að stærð og snýr A-V. Engar dyr sjást, enda veggirnir nánast útlattir. Neðan við tóftina eru moldarflög og melar. Um 10 m ofan við hana, undir brekkurótum, eru dældir sem gætu mögulega verið mannvirkjaleifar en þó líklegra að þær séu af náttúru völdum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 3

BO-007:018 Álþóll örnefni huldufólksbústaður

"Þá tókum við aðra umferð ofar í túni. Þar er framhald af Eyrinni, sem fyrr var getið, og eru ekki aðskildar neitt. Nú erum við heldur ofan við bæ, og nær honum er lítill hóll, sem heitir Álþóll," segir í örnefnalýsingu. Ekki er ljóst hvar Álþóll var. Af lýsingunni að dæma gæti það þó verið strýtumyndaður hóll sem lýst var með bæjarhól 001.

Grasi gróin og bitinn hóll á bæjarhól.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Bjarteyjarsandur, 2

BO-008 Hrafnabjörg

15 hdr. 1706. Saurbæjarkirkjujörð. Fyrir 1300: "Sa er circio maldage i saurbæ a hvalfiarþar strand. at kirkia a suarbæiar land allt oc annata færsticlo. hit þriþia [at] ramna berge." DI I 265. sbr. [1367] - DI III 223; 1397 - DI IV, 197-198; [1491.-1518]: - DI VII, 55; 1575: Kirkian ad Saurbæ ... thessar Jarde. ... Hrafnabiorg Landgij llde x v aurar. DI XV 631-632

Túnakort 1920: Tún 31,126m2, 1/5 þýft. Garðar 1,303m2 .

BO-008:001 Hrafnabjörg bæjarstæði bústaður

64°23.681N 21°31.574V

"Bærinn stendur í skjóli vestan við lágan kletthöfða sem er austast í landareigninni við ströndina," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Nú eru tvenn bæjarhús á Hrafnabjörgum. Eldri bærinn stendur á gamla bæjarstæðinu, vestan undir Hrafnabjörgum sunnanverðum. Yngri bæjarhús eru um 200 m norðar, nær þjóðvegi.

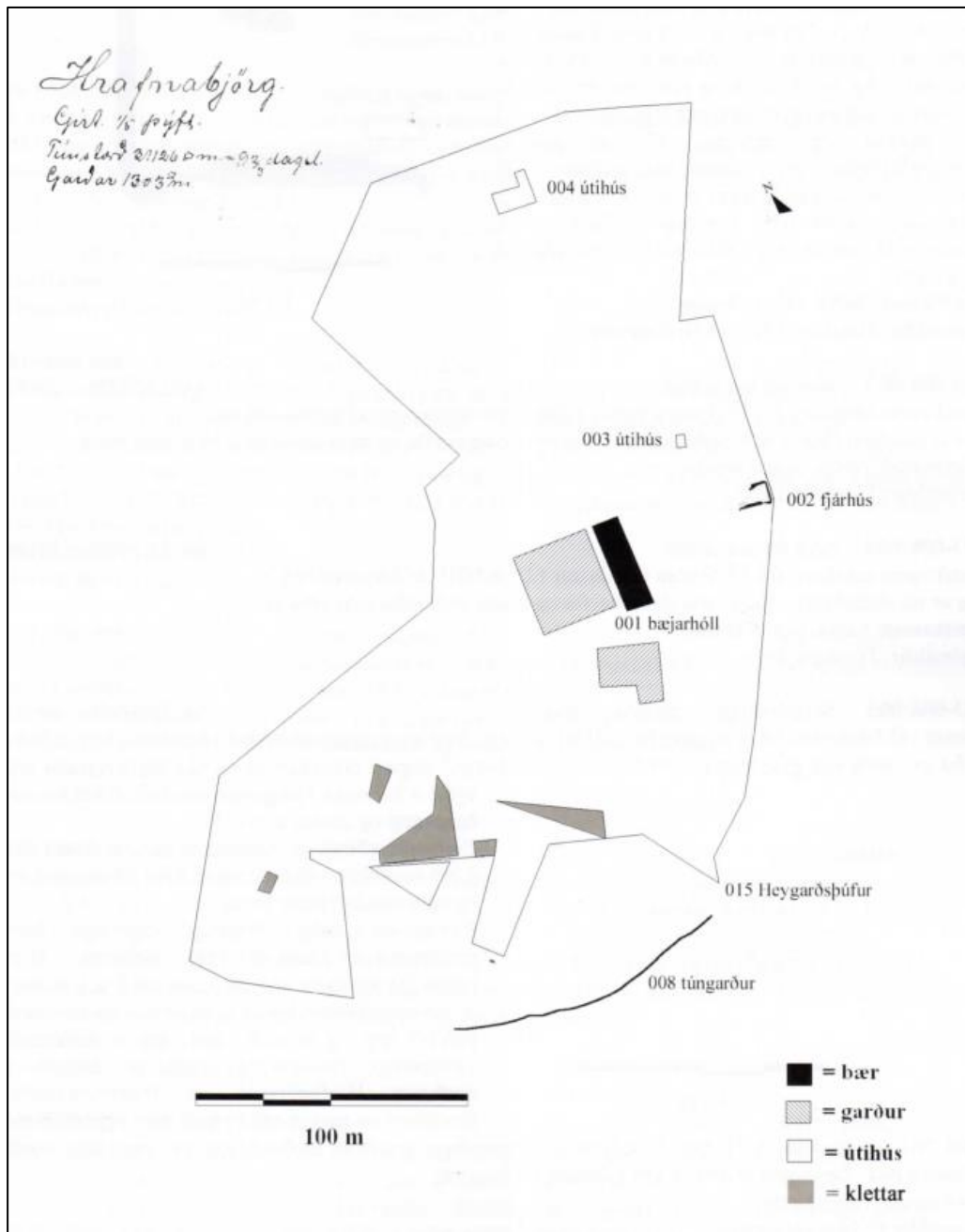
Bærinn stendur austast í sunnanverðu túni, í skjólgóðum hvammi.

Núverandi íbúðarhús var byggt 1926 en síðar hefur verið byggt við það. Sunnan við það er fjós með haughúsi undir og hlaða. Norðan við er hins vegar skúr. Kjallari er undir íbúðarhúsinu en hann er lítið niðurgraffinn. Sárálítið mótar fyrir hól undir húsunum og húsráðendur hafa aldrei orðið varir við mannvistarleifar við framkvæmdir á bæjarstæðinu. Síðast var grafið þar fyrir palli fyrir nokkrum árum, norðan við íbúðarhúsið og mun skammt niður á klöpp. Um 20 m austan við fjósið er greinileg upphækkun í túni, utan í brekku sem hallar mót suðvestri. Árið 1920 hefur verið kálgarður á þessum stað ef marka má túnakort frá þeim tíma. Hugsanlegt er að hóllinn sé að hluta upphlaðnar mannvistarleifar, með öðrum orðum gamall bæjarhóll. Hann er rúmlega 20 x 20 m stór, rúrnlega 1 m hár og í honum sjást nokkrar óljósar dældir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 35; Túnakort 1920

Kort af túni Hrafnabjarga 1920

BO-008:002 *Lambhúsklauf* tóft fjárhús 64°23.718N 21°31.534V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 50 m austur af bæjarhól 001. Líklega er Lambhúsklauf kennd við þessi hús eða forvera þeirra. Um Lambhúsklauf segir í örnefnalýsingu: "Innan við bæinn eru há björg sem heita Hrafnabjörg... Þrjár lægðir skipta björgunum að mestu í sundur. Þær heita Fjósclauf [014], sem er utust, þá er Lambhúsklauf og efst er Fjárhúsklauf [006]."

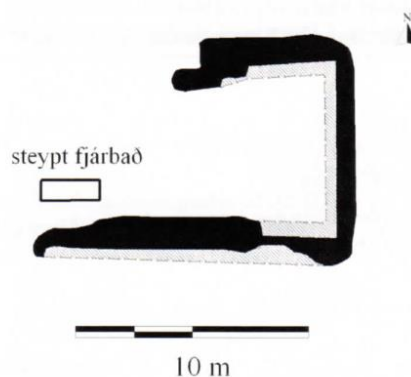
Við rætur grösugrar brekku sem gengur niður frá Hrafnabjörgum.

Á þessum stað eru greinilegar leifar fjárhúss og hlöðu, alls um 15 x 11 m stór tóft. Skammt er síðan hlaðan fauk. Eftir standa veggir hennar, listilega hlaðnir úr köntuðu stórgrýti. Sumir steinarnir eru svo stórir að væntanlega hefur þurft vélaafl til að bifa, þeim. Steypt plata er ofan á veggjunum sem eru allt að 2 m háir. Alls hefur hlaðan verið um 11 m breið NA-SV en 7 m löng A-V. Fram af henni eru leifar af fjárhústóft til suðvesturs. Meirihluti húsanna hefur verið rifinn og rutt innanúr tóftinni. Þó stendur suðurveggur enn bærilega og er allt að 2 m þykkur og tæplega 10 m langur. Veggjarhleðslur sjást í honum utanverðum. Við innanverðan suðurenda hans er steypt fjárbað sem væntanlega hefur verið í syðsta garða húsanna.

Töluvert af dóti er inni í tóftinni, m.a. búnaður til reykingar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Hrafnabjörg, 1

BO-008:003 heimild um útihús

64°23.721N 21°31.571V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús rúma 20 m norðvestur af fjárhúsum 002.

Þar er grasþýfi í halla móti suðvestri. Húsin eru alveg horfin og muna ábúendur ekki eftir þeim.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-008:004 heimild um útihús

64°23.740N 21°31.636V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 120 m NNV af bæjarhól 001.

Þar er nú sléttað tún. Húsin eru alveg horfin og muna ábúendur ekki eftir þeim.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

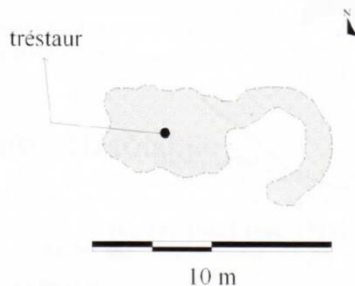
BO-008:005 *Sesseljubyrgi* hleðsla óþekkt

64°23.670N 21°31.376V

"Innan við bæinn eru há björg sem heita Hrafnabjörg. Þau eru brattari að vestan en austan. Upp á þeim syðst er varða eða grjóthrúga, sem heitir Sesseljubyrgi," segir í örnefnalýsingu. Leifar byrgisins eru syðst á hábungu bjarganna, um 160 m hér um bil beint upp og austur af bæ 001. Fram af hæðinni er snarbratt til suðurs, fram í sjó. Lítið sem ekkert undirlendi er uppi á bungunni en björgin eru hálfgróin mosa. Rústin er mjög ólöguleg, eiginlega bara grjóthrúga en líkist þó ekki vörðurúst. Hún liggur frá austri til vesturs og er um 5 x 3 m stór. Á austurendanum hefur nokkrum steinum verið hróflað upp og stendur staur upp úr hrúgunni, væntanlega landamerki, enda er byrgið á 10 merkjum Hrafnabjarga og Bjarteyjarsands. Grjótdreif er austan við byrgið, hún liggur í boga út frá því og myndar hólfið, um 5 x 5 m. Hugsanlega eru það hleðsluleifar en gæti líka verið náttúru mynd. Geysigott útsýni er yfir fjörðinn frá byrginu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Hrafnabjörg, 1

BO-008:006 *Fjárhúsklauf* tóft útihús

64°23.765N 21°31.612V

"Innan við bæinn eru há björg sem heita Hrafnabjörg... Þrjár lægðir skipta björgunum að mestu í

sundur. Þær heita Fjósklauf [014], sem er utust, þá er Lambhúsklauf [002] og efst er Fjárhúsklauf," segir í örnefnalýsingu. Tóft er um 150 m norður af bæ 001, rúma 5 m austan við heimkeyrsluna. Tóftin er skammt norðan við klauf sem líklega er Fjárhúsklauf.

Stutt, gróin brekka mót vestri utan í Hrafnabjörgum.

Tóftin er um 5 x 5 m og snýr með dyr í suður. Hún er einföld og veggir standa vel, ná allt að 1,5 m hæð innan tóftar en hún virðist dálítið niðurgráfin. Hleðslur eru ekki að fullu grónar að innanverðu, þar sér í grjóti. Oftast eru lambhús stærri en þetta, tóftin líkist helst hesthús- eða hrútakofatóft.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Hrafnabjörg, 1

BO-008:007 *Miðaftanshóll* varða eyktamark

64°23.920N 21°32.215V

Í örnefnalýsingu segir: "Fyrir utan hann [Svarthamarslæk] er þá næst Stekkjarmelur [kenndur við stekk 013], og utan við melinn eru þrjú smáholt, sem heita Stekkjarholt. Neðsta holtið er með vörðu á, og heitir það Miðaftanshóll, það er eyktamark frá Brekku." Holtið er um 100 m sunnan þjóðveg, um 670 m NV af Hrafnabjargabænum.

Stakur, lítill hóll, toppmyndaður og að mestu gróinn.

Lítið vörðubrot er á hólnum, tæplega 0,4 m hátt og lítið um sig.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Hrafnabjörg, 2

BO-008:008 *Haugstangi* örnefni legstaður

64°23.546N 21°32.660V

Í örnefnalýsingu segir: "Utan við Grafartjörn, út með sjónum, heitir Grafarmýri [010], og niður af útjaðri hennar er svo tangi fram í sjó, Haugstangi." Tanginn er 900 m suðvestur af bæ 001.

Breiður tangi sem gengur skammt fram í sjó. Mikil sjávarmöl er fremst á honum en mýri upp af.

Ekkert er vitað um tilurð nafnsins en þó ósennilegt að það sé dregið af orðinu "haugur" í merkingunni legstaður. Lítið klettaholt er á tanganum og á því stór, haugmynduð hundapúfa. Þá hlaðast haugar af mól upp á sjávarkampinum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Hrafnabjörg, 1-2

BO-008:009 *Þvottaholt* örnefni þvottastaður

64°23.704N 21°31.867V

"Rétt utan við bæinn og [Svarthamars]lækinn er holt, sem nú í seinni tíð hefur verið nefnd Þvottaholt,"

segir í örnefnalýsingu. Holtið er um 250 m vestur af bæ 001.

Klettaholt sem liggur norður-suður. Tún liggur fast upp að því að austanverðu.

Líklega hefur verið þvegið í Svarthamarslæk og þvottur þurrkaður á holtinu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Hrafnabjörg, 1

BO-008:010 *Grafarmýri* náma mógrafir

64°23.665N 21°32.493V

"Þar niður af, við sjóinn, er eyri, sem heitir Tjarneyri, og Grafartjörn er utust á eyrinni... Utan við Grafartjörn, út með sjónum, heitir Grafarmýri ...," segir í örnefnalýsingu. Grafarmýri er beint upp af Haugstanga 008, rúma 700 m vestur af bæ 001.

Hluti mýrarinnar hefur verið ræstur fram oggerður að túni. Þó er óspillt svæði norðan við túnin. Greinilegar mógrafir sjást þar. Það er samfelld mógrafasvæði, a.m.k. 50 x 70 m stórt og snýr N-S. Grafirnar eru grunnar, mest um 0,5 m á dýpt, en votar í botninn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Hrafnabjörg, 1

BO-008:011 *garðlag* vörslugarður

64°23.695N 21°31.412V

Efst í Fjósklauf 014, sem er syðsta klaufin á Hrafnabjörgum vestanverðum, er garðhleðsla.

Gróin en grýtt klauf, klettaborgir marka hana að sunnan og norðan.

Hlaðið hefur verið þvert yfir klaufina miðja. Hleðslan er úr grjóti og nær alveg hrúnin, allt að 2 m breið. Hún er tæplega 25 m löng. Líklega hefur verið aðhald fyrir skepnur á þessum stað.

Hættumat: engin hætta

BO-008:012 *Húsholt* örnefni beitarhús

64°23.704N 21°32.248V

"Utan við Þvottaholtið [009] er mýri, sem heitir Holtamýri, og utan hennar heitir Húsholt...", segir í örnefnalýsingu. Húsholt er um 300 m ofan eða norðaustan við Grafarmýri 0 10 og 550 m VNV af bæ 001. Langt og grýtt holt sem liggur N-S. Gott beitarland er sunnan og austan við holtið, að mestu mýrlent. Nafnið bendir til að hús hafi staðið á holtinu eða við það, líklega beitarhús. Þar sjást þó engin tóftamerki. Töluvert rask er við holtið, þar er t.d. urðað rusl.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Ö-Hrafnabjörg, 2**BO-008:013** *Gamlistekkur* tóft stekkur

64°24.081N 21°32.217V

"Vestan í Svarthamri er brött brekka, sem heitir Svarthamarsbrekka og neðan hennar, upp af Stekkjarmel, er Gamlistekkur. Það sér fyrir tvennum stekkjartóttum. Sá eldri [svo í hdr.] er þarna upp við fjallsræturnar. Neðri rústirnar hafa verið minna notaðar, og hafa ekki neitt nafn," segir í örnefnalýsingu. Nú sést aðeins ein tóft á þessum stað. Hún er tæpa 100 m norðaustur af Svarthamarsrétt, en það er steinsteyp, hringlaga fjárrétt fast norðan þjóðvegjar. Hann er 905 m NV af bæ 001.

Tóftin er inni í afgirtu safnhólfi við réttina. Þar er grösug en bitin brekka í halla mót suðri. Lækur rennur fast austan við.

Tóftin er óljós og sigin. Hún er tvískipt, a.m.k. 15 x 6 m stór og snýr N-S. Rekið hefur verið inn að sunnan. Innra hólfi er minna, um 5 x 5 m. Veggir eru 0,3 m háir, signir og algrónir. Um 5 m norðan við réttina vottar óljóst fyrir leifum hólfs sem gæti hafa verið um 5 x 5 m stórt. Austurhlíð virðist þó vanta sem og hluta norðurhlíðar. Lítil gróska er á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Ö-Hrafnabjörg, 2-3**BO-008:014** *Fjósklauf* örnefni fjós

64°23.695N 21°31.412V

"Innan við bæinn eru há björg sem heita Hrafnabjörg... Þrjár lægðir skipta björgunum að mestu í sundur. Þær heita Fjósklauf, sem er utust, þá er Lambhúsklauf [002] og efst er Fjárhúsklauf [006]," segir í örnefnalýsingu. Fjósklauf er klaufin sem er nánast beint upp af bæ, þar er hleðsla 011.

Gróin, vel afmörkuð klauf.

Væntanlega er klaufin kennd við fjós sem staðið hefur neðan við hana og fast við bæinn, jafnvel á bæjarhól 001. Þar sjást nú engar leifar gamalla útihúsa.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Ö-Hrafnabjörg, 1**BO-008:015** *Heygarðspúfur* örnefni heygarður

64°23.645N 21°31.450V

Í örnefnalýsingu segir: "Meðfram sjó, neðst í túninu er stykki, sem ekki sést frá bæ og heitir Leynir, og vestur með björgunum eru kallaðar Heygarðspúfur." Heygarðspúfur eru líklega skammt ofan við austurenda túngarðs 020.

Grasþýfi undir Hrafnabjörgum, ofan við austurenda Leynis. Engin mannvirki sjást á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Ö-Hrafnabjörg, 1**BO-008:016** mannvirki herminjar

64°23.650N 21°31.869V

Vestan við Svarthamarslæk, tæpa 80 m austur af byrgi 021, er steypst stífla frá stríðsárunum.

Gróid er umhverfis stífluna en hún er í farvegi sem nú er þurr.

Stíflunni hefur ekkert verið haggð og er hún hið álitlegasta mannvirki. Hún er 6 m löng A-V, bogadregin og um 1,2 m há. Vatn hefur átt greiða leið gegnum lítinn stókk neðst á henni, út í Svarthamarslæk. Hlaðið hefur verið um 10 m til norðurs frá báðum endum hennar, væntanlega til að beina vatnrennsli á réttan stað. Þó hefur ekki verið eiginlegt lón ofan hennar, aðeins grunn renna, jafnbreið stíflunni. Rúmum 50 m ofar við lækinn sjást leifar af einfaldri, steyptri stíflu sem hefur verið um 5-6 m löng en ekki eins vegleg og sú neðri. Aðeins er vestasti hluti uppistandandi. Hlaðnir hafa verið upp bakkar ofan við stífluna, hugsanlega um lítið lón en þó virðist einnig mögulegt að þar hafi staðið lítið hús. Svo virðist sem vatn í farveginn sem neðri stíflan stendur í hafi verið leitt frá

mannvirki þessu. Austan lækjarins sjást ryðguð járnör í lækjarbakkanum og liggja þau undir upphlaðna bakkann. Eins og sést á lýsingunni er ekki vitað nákvæmlega hvaða hlutverki þessi mannvirki gegndu en þó líklegt að vatn hafi verið leitt þaðan í braggana sem stóðu um 50 m suðvestar (sjá 021).

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-008:017 *Djúpagil* heimild um draug

"Lítið eitt austar [en Harðivöllur - Bo- 009:025] er svo Djúpagil. Þar er sagt vera reimt. Áður urðu margir þess áberandi varir, en minna gætir þess nú sem eðlilegt er, síðan bifreiðar tóku að þjóta hvæsandi og hvínandi eptir þjóðveginum, sem þarna liggur rjett ofanvert. Ýmsum getum hefir verið að því leitt, hverjar orsakir hafi staðið að reimleikum þessum. Allt slíkt er í óvissu, en helst giskað á,

að þeir muni stafa frá einhverjum atburðum, er gerst hafi á eyðibýlinu til forna," segir í örnefnalýsingu. Djúpagil liggur allt ofan úr fjalli og niður fyrir þjóðveg um 1,4 km norðvestur af bæ 001.

Djúpt melgil, lítt gróið.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Ferstikla a, 1

BO-008:018 mannvirki herminjar 64 °23.622N 21 °31.890V

Leifar af bröggum úr stríðinu eru fast vestan við Svarthamarslæk, um 70 m SA af byrgi 021.

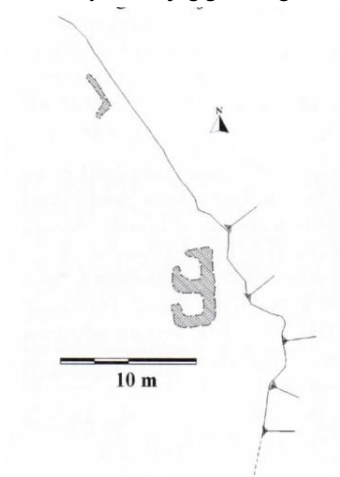
Suðaustan í melholti.

Aðeins sjást undirstöður bygginga. Hafa þær verið a.m.k. 7-8 talsins, á svæði sem er alls um 120 x 80 m stórt. Verða minjar hér merktar með bókstöfum til einföldunar. Austast á svæðinu eru undirstöður bragga (A) sem hefur snúið SA-NV, alls 7 x 13 m stór. Sárálitlar steypuleifar sjást en greinilegir malarruðningar eru með öllum köntum. Út frá SA-enda hefur verið annað hús til vesturs, álíka stórt. Líklega hafa einnig verið byggingar í krianum á milli þeirra, þar er sléttur flötur og steypuleifar á nokkrum stöðum. (B) er um 20 m vestar, steipt plata undan húsi, 12 x 6 m stór og snýr NA-SV. Gróið er yfir nyrsta hluta plötunnar. Milli (A) og (B) eru töluverðar steypuleifar. Beint ofan eða norðan við (B) er áberandi sléttur, grasi gróinn flötur og má vera að þar hafi verið hús. Járnbogi, líklega úr bragga, liggur þar ofan á. Töluvert járnarusl er á svæðinu öllu, t.d. leifar af gömlum ofni á grunni (B) og einnig um 100 m norðan við, líklega eru það leifar af gömlum kolaofni. (C) er um 15 m suður af (B), óljós húsgrunnur um 6 x 5 m stór og vottar fyrir steypuleifum í austurhluta hans. (D) er rúmum 70 m sunnar, niðri á sléttum eyrum, mjög greinilegar undirstöður undan bragga. Hann er eina húsið á þessum stað sem Ragnheiður Guðmundsdóttir

(f. 1956) man eftir. Á bernskuárum hennar var oft skautað á tjörn skammt frá bragganum og hlýjuðu krakkar sér þá innandyra. Það sem nú sést er steipt plata, 8 x 14 m stór N-S og mikið járnarusl á henni. (E) eru leifar enn eins bragga sem sýnilega hefur staðið lengi, hann er 140 m NV af (C) og aðeins tæpa 50 m SV af byrgi 021.

Engin steipt plata er sjáanleg en greinilegt far í melnum, 8 x 17 m SA-NV og eru allt að 1,5 m háir malarruðningar meðfram því. Leifar af járnbogum og fleira rusli eru í grunninum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-008:019 hleðsla 64°23.545N 21°31.391V

Hrafnabjargahólmi er skammt undan landi suður af bænum og er gengt út í hann um fjöru. Þar er dálítið æðarvarp. Hólminn er lítill, vart meira en um 30 m í þvermál. Hann er vel gróinn að ofan en klettur niður í sjó á flestar hliðar, brattastir að sunnanverðu.

Austast í hólmanum, á brún hans þar sem hann er lægstur, eru hleðslur, vafalaust gerðar til skjóls fyrir æðarkollur. Þar sjást tvö samblaðin hólfið, alls um 6 x 4 m. Bæði opnast þau í vestur. Hleðslur eru farnar að láta á sjá, eru mest 3-4 umföer en alveg ógrónar. Hvort hólfið um sig er um 2 x 2 m að innanmáli. Tæpum 15 m norðvestar er stök, L-laga hleðsla sem myndar lítinn skjólgarð,

um 2,5 x 1 m. Ástand hennar er svipað og þeirrar fyrirnefndu.

Hættumat: engin hætta

BO-008:020 garðlag túngarður

64°23.627N 21°31.441V

Leifar af túngarði eru niður við sjó, meðfram suðurhlíð túnsins. Þessi hluti túnsins var nefndur Leynir, enda sést hann ekki frá bæ.

Gróid tún að sjó. Austasti hluti þess er fallinn í órækt.

Garðurinn á upptök sín vestan undir Hrafnabjörgum og er þar 1-2 m ofan sjávarkamps. Þar er hann nær alveg gróinn og liggur til vesturs. Um 15 m vestan við upptökin er garðurinn kominn alveg fram á sjávarkampinn og hefur sjór hreinsað af honum allan jarðveg svo að eftir standa berar hleðslurnar en þó alveg heilar. Sést þar að garðurinn er vel hlaðinn úr köntuðu stórgrýti, 0,8 m breiður og allt að 1,3 m hár, 4-5 umför grjóts. Líklega er þess skammt að biða að hluti garðsins hverfi í sjó. Alls má rekja hann 100 m til vesturs en vestasti hlutinn, er óhrjáleður, aðeins steinn og steinn á stangli. Þannig er ástandið á um 20 m kafla. Líklegt er að garðurinn hafi þjónað hlutverki varnargarðs ekki síður en túngarðs, hann hefur átt að koma í veg fyrir að sjór bryti af túninu. Nú er sjór tekinn að vinna á hleðslunum en það eru alls um 10 m um miðbik garðsins sem eru í mestri hættu.

Hættumat: stórhætta, vegna rofs

BO-008:021 hús herminjar

64°23.646N 21°31.967V

Uppistandandi byrgi frá stríðsárunum er sunnan Þvottaholts 009, 320 m VSV af bæ 001.

Melholt með stökum klettum í.

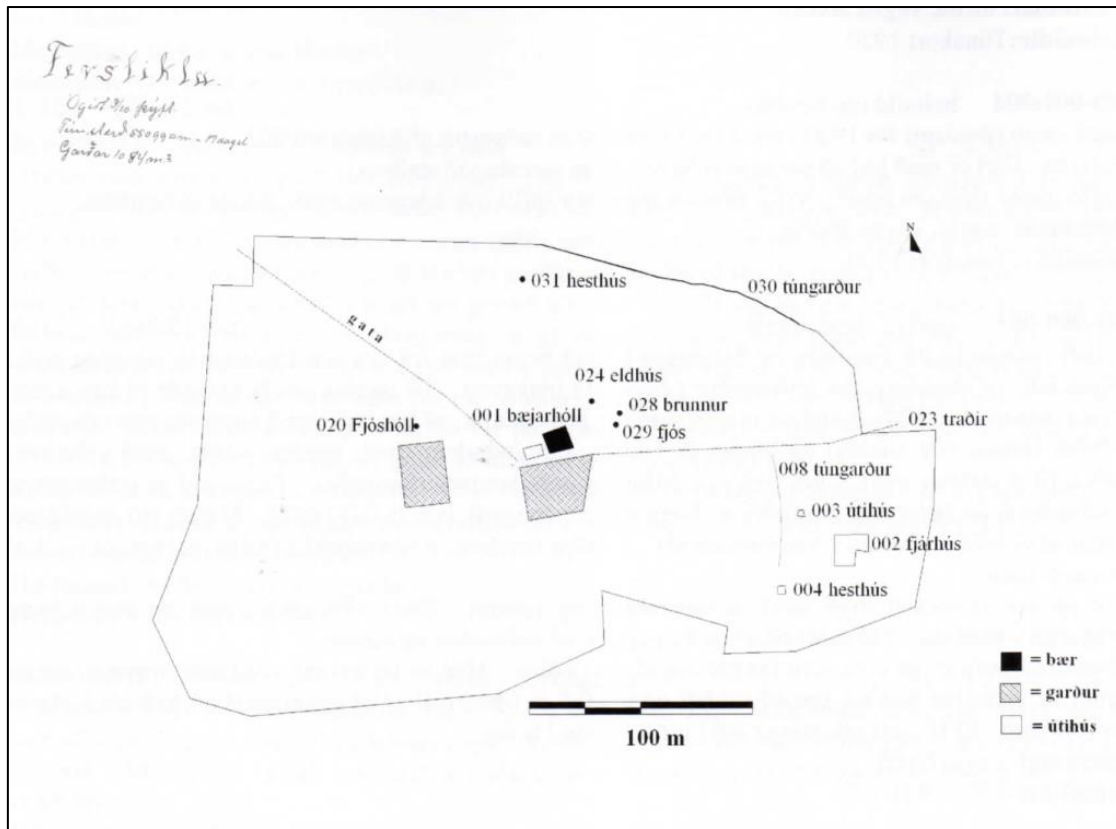
Byrgið er í ótrúlega góðu ástandi, veggir hlaðnir úr múrsteinum og þak enn uppi. Það er 3 x 5 m stórt og snýr N-S. Byrgið er niðurgrafið en þó rís suðurveggur þess um 1,7 m upp úr jörðu. Á honum er stór gluggi. Neðri brún hans nemur við jörðu utan frá séð en alls er hann um 2 m langur og 50-60 sm hár. Hlaðinn kantur er meðfram glugganum að utanverðu. Jarðvegi hefur greinilega verið ýtt upp að vestur-, norður- og austurhlíðum byrgisins, þá hefur verið tyrft yfir þakið. Þannig er mannvirkið vel falið og lítur út eins og hóll úr norðri séð og líklega einnig úr lofti. Útveggirnir eru hlaðnir úr múrsteinum sem hafa verið límdir saman með steinsteypu. Hæð veggja er allt að rúmum 2 m sé staðið inni í byrginu. Því er skipt upp í tvö herbergi. Gengið er inn í það syðra á miðri vesturhlíð, þá eru strax dyr á vinstri hönd inn í það nyrðra. Herbergin sýnast jafnstór en ekki er gengt inn í byrgið, enda er það fullt af timbri, járnplötum og plastrusli. Innveggir hafa verið rauð- eða bleikmálaðir, a.m.k. upp á miðjar hliðar. Enn er hurð á hjörum á útidyrum. Vestan við útidyrnar er niðurgröftur og leifar af steiptum vegg, þar hefur væntanlega verið gengið niður tröppur inn í byrgið. Þótt byrgið standi enn uppi er ástand þess frekar bágborið og líklega ekki langt þar til þakið fer að falla. Það er borið uppi af trébitum sem hvíla á veggjum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-009 Ferstikla

16 hdr. 1706. Saurbæjarkirkjueign til 1915. "Kolgrímr enn gamli, son Hrólfs hersis, nam land út frá Botnsá til Kalmannsár ok bjó á Ferstiklu ... " Landnámabók (S), ÍF I, 58. "Kolgrímr hinn gamli, [son] Hrólfs hersis ok Unnar Hákonardóttur, Grjótgarðssonar jarls ... fór ór Þrándheimi til Íslands ok nam Hvalfjarðarströnd hina neðri frá Bláskeggsá til Laxárok út til lækjar þess, er fellr út frá Saurbæ ok bjó á Ferstiklu." Landnámabók (H), ÍF I, 65. "Kolgrímr inn gamli, son Álfs hersis ór Þrándheimi, bjó í Ferstiklu í þenna tíma; hann var landnámsmaðr. ... Kolgrímr sendi orð Botnverjum, at þeir ætti saman knattleika og sköfuleika á Sandi; þeir játuðu því." Harðar saga, ÍF XIII, 61. "Fám vetrum síða kom skip í Breiðavík. Þar var á Tindr Hallkelsson ok Þórðr Kolgrímsson frá Ferstiklu." Harðar saga, ÍF XIII, 96. Fyrir 1300: "Sa er circio maldagei saurbæ a hvalfiarþar strond. at kirkia a suarbæiar land allt oc annata færsticlo. DI I 265 sbr. (1367] - DI III 223; 1397 - DI IV, 197-198; (1491-1518]: - DI VII, 55; 1575: .Kirkian ad Saurbæ ä ... thessar Jarðer. Ferstikla. landskyllid xv. aurar. DI XV 631-632 Túnakort 1920: Tún 55,099m2, 3/10 þýft. Garðar 1,084m2.

Kort af túni Ferstiklu 1920

BO-009:001 Ferstikla bæjarhóll bústaður

64°24.516N 21°35.662V

"... sunnan við þjóðveginn er bærinn á hjalla ..." segir í Byggðum Borgarfjarðar. Nú er tvíbýli á Ferstiklu. Austari bærinn stendur á gamla bæjastæðinu, efst í túni og um 100 m sunnan við þjóðveg. Heimkeyrslan liggur að bænum úr norðri og er malarhlað norðan við húsinn. Íbúðarhúsið er vestast en austan við það eru eldra íbúðarhús og sambyggð útihús. Báðir Ferstiklubæirnir standa á hæðarhrygg sem liggur frá austri til vesturs.

Gamli bærinn var rifinn haustið 1912. Hluti hans hlýtur þó að hafa fengið að standa um hríð, enda var búið í baðstofunni meðan nýtt steinhús var byggt. Steinhús þetta stendur enn í bæjarröðinni, sambyggt núverandi íbúðarhúsi. Þó er á milli þeirra hús sem byggt var sem viðbót árið 1929. Gamla baðstofan var vestast í bæjarröðinni, hér um bil þar sem núverandi íbúðarhús er, hún sneri dyrum í vestur. Austan hennar voru tvö burstahús með timburgöflum. Hólmyndun undir húsunum sem nú standa er ekki mikil en þó sést hún ef staðið er sunnan og neðan undir húsunum. Bæjarhóllinn hlýtur að vera illa farinn vegna bygginga. Íbúðarhúsið er með steiptum, niðurgrofnum grunni. Austast í bæjarröðinni eru fjós og hlaða, hvorutveggja með mikið niðurgrofnum grunnum. Sunnan við íbúðarhúsið er trjágarður. Erfitt er að meta stærð bæjahólsins en húsalengjan er alls um 50 m A-V.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 28

BO-009:002 heimild um fjárhús

64°24.457N 21°35.533V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 140 m SA af bæ 001.

Þar eru nú steinsteipt fjárhús í túni. Áður stóðu hlaðin fjárhús á sama stað. Þó telur Vífill Búason að þau hafi ekki verið byggð fyrr en um 1925. Þetta voru garðahús með hlöðu við norðurenda og stóðu húsin heldur neðar en hlaðan. Húsin tóku 120-130 kindur. Nú sjást engin merki um eldri hús á þessum stað.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-009:003 heimild um útihús

64°24.473N 21°35.550V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 10 m NV af fjárhúsum 002 og um 20 m norður af úthúsum 004. Vegarlóði til suðurs að fjárhúsum. Tún er beggja megin við hann. Engin merki sjást

um húsin og Vífill Búason, f. 1929, man ekki eftir þeim.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-009:004 heimild um hesthús

64°24.454N 21°35.562V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús rúma 20 m suðvestur af fjárhúsum 002.

Slétt tún. Girt er með því að sunnanverðu um 15 m sunnan við staðinn.

Engin merki sjást um húsið. Vífill Búason man eftir lítilli tóft á þessum stað, líklega af hesthúsi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-009:005 varða landamerki

64°25.216N 21°36.529V

"... hafi merkin [milli Ferstiklu og Saurbæjar] legið beina tínu frá sjó, um Prjónastrák og eptir miðju Dýjasundi, sjónhending alla leið norður í Eyravati innanvert. Til merkis um þetta hefir til þessa mátt greina mannvirki í [Dýja]sundinu miðju, sem ber þess minjar, að þar hafi verið stunginn upp talsverður svörður (hnaus eða snidda) og hlaðin úr honum allmyndarleg, sívöl, uppmjó varða, með viðarkol í miðju, til ævarandi merkis um þýðingu þúfurmar sem landamerkjavarða." Dýjasund er suðvestur af Þverhnúkum en tæpa 600 m norður af klettinum Prjónastrák [sjá Bo-010:028]. Miðað við núgildandi landamerki telst staðurinn í Saurbæjarlandi. Í miðju sundinu, á vesturbakka lítillar tjarnar, er nokkuð áberandi þúfa.

Stór og vel afmörkuð mýri með mosapembum og stórum. Dúar víða undan fæti og eru nokkrar smátjarnir í sundinu. Það markast af melhryggjum að suðaustan og austan.

Áður nefnd þúfa er sú eina sem fangar augað á svæðinu. Hún er þó hvorki sívöl eða uppmjó, aðeins siginn og grösugur hnúður, um 40 sm hár og um 0,5 m í þvermál. Vel getur verið að það séu leifar af torfvörðunni. Ekki sjást greinileg merki um torfristu í kring.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Ferstikla a, 7

BO-009:006 Stöðulbrekkur heimild um kvíar

64°24.594N 21°35.752V

"Við vestri rönd [Sneið]brekkunnar heitir Sneiðarmelur. En austar og ofar verða Stöðulbrekkur, mjög litlar," segir í örnefnalýsingu. Í annarri lýsingu segir: "Ekki er örugg ásetning, hvenær var hætt að mjólka ær í kvíunum, en talið, að það hafi verið á fyrstu árum aldarinnar - síðar tekið upp stuttan tíma

eftir fyrri stríð. Kvíarnar eru undir mól, sem lækurinn hefir borið fram og hækkaði farveginn ofan við vegarræsið - beint neðan við Stöðulinn." Staðurinn þar sem Ferstikluskáli er nú var kallaður Stöðullinn. Kvíar voru í laut í Bæjargili fast þar austan við, vestan við læk sem þar rennur og fast norðan við þjóðveg. Þetta er 160 m NNV af bæ 001.

Þar er nú mól, framburður lækjarins og uppfylling undir veginum teygir sig út í lautina.

Kvíarnar eru horfnar, þær fóru undir framburð og uppfyllingu. Sumarið 2003 voru rafveitumenn að grafa við þjóðveginn. Að sögn Vífils Búasonar rákust þeir þá á hleðslur úr kvíunum.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Ferstikla a, 8; Ferstikla b, 1

BO-009:007 Kvörnin varða

64°24.761N 21°35.891V

"Við vestri rönd [Sneið]brekkunnar heitir Sneiðarmelur. En austar og ofar verða Stöðulbrekkur [006], mjög litlar. Þar á brúninni uppundan er vörðubrot gamalt, sem kallast Kvörnin, ekki ólík malkvörn að sjá," segir í örnefnalýsingu. Varðan sést heiman frá bæ, hún er uppi á brún NNV við Ferstikluskála, tæpa 500 m NV af bæ.

Melur sem nú er farinn að gróa upp. Gott útsýni er frá vörðunni.

Varðan er grjóthrúgald uppi á kletti. Hún er óregluleg en strýtumynduð, 50-60 m há og tæpur metri í þvermál. Undirstöður vörðunnar eru grónar. Ekki er vitað um tilgang með hleðslunni, þó hugsanlegt að varðan hafi verið eyktamark.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Ferstikla a, 8

BO-009:008 garðlag túngarður

64°24.485N 21°35.554V

Leifar af gömlum túngarði sjást í Ferstiklutúni, rúma 100 m SA af bæ 001 og 20-30 m vestur af fjárhúsum 002. Slétt tún í halla mót suðri.

Sléttað hefur verið yfir garðinn að mestu, hann sést aðeins sem gróinn hryggur í túninu og liggur N-S. Hann sést fyrst neðan vegar sem liggur til austurs frá bæ og þaðan má rekja hann um 40 m til suðurs og í smáboga til suðvesturs. Hann er 2-3 m breiður og 0,3 m hár, algróinn. Á túnakorti frá 1920 sést að

túnið nær allt að 80 m austur fyrir garðinn. Því er líklegt að hann hafi verið við mörk eldra túns og verið fallinn 1920.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar Heimildir:Ö-Ferstikla a, 8; Ferstikla b, 1

BO-009:009 Akurgerði heimild um akur

64°24.581N 21°35.696V

"Þarna, rjett austur yfir gilið [frá Stöðlinum - [sjá 006], ofan vegarins er staður allmerkur fyrir nafnið Akurgerði, en var styt og kallað Gerði. Þarf ekki að útskýra hvað í nafninu felst. Minnir á gamla tíma þá einkum stórbændur, opt landnámsmenn sjálfir sáu til korns. Til þess var valinn þurr og skjólgóður staður, svo sem eins og þarna, og þá hlaðnir garðar um gerðin til skjóls, eptir því sem með þurfti. Eigi þarf að fara í graf götur til að sjá, að um gerðið að ofan og sjálfsagt allt um kring, hefir verið hlaðinn öflugur garður til skjóls við norðanáttinni og til varnar mölinni, sem þarna ber hærra, að melurinn vestantil að ofan, hefir sigið niður á garðinn og þeir svo gróið saman í eitt, svo að þarna hefir myndast ævarandi skjólgarður, sem enn balir [sic] á. Austurhluti gerðisins stóð sem ræktað tún fram yfir síðustu aldamót," segir í örnefnalýsingu. Gerðið var þar sem þjóðvegurinn liggur nú um 120 m norðan bæjar 001. Svæðið norðan þjóðvegur er gróið að hluta en jarðvegur virðist þunnur. Engar leifar sjást lengur af Akurgerði. Efni virðist hafa verið ýtt upp í þjóðveginn að norðanverðu. Að sögn Vífils Búasonar var hlaðið með gerðinu að norðan og vestan. Það náði allt frá Bæjargili og til móts við heimkeyrslu á Ferstiklu 1.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir:Ö-Ferstikla a, 8-9

BO-009:010 Miðmorgunsvörður varða eyktamark

64°24.745N 21°34.173V

"Drög að upptökum [Stekkjarlækjar, sjá 013] eru suðvestan undir Miðmorgunsvörðum. Bera þær við lopt að sjá heimanað," segir í örnefnalýsingu. Vörðurnar eru uppi á hæð rúmlega 1,5 km norðaustur af bæ 001. Melbunga. Ekki var farið á staðinn en úr fjarska virðast Miðmorgunsvörðurnar tvö lítil vörðubrot.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Ferstikla a, 9

BO-009:011 heimild um fjárhús

64°23.833N 21°34.006V

"Rjett vestan við túnstæði Harðavallar [025] er holt, sem kallast Harðavallarholt og nokkru þar vestar og neðar er smápýft valllendi, eigi mjög lítið, sem nefnist Skollamói, ef til vill af því að mönnum þótti skolli seinlegt og þreytandi að hjakka þar í smápýfinu. Rúst er þar að finna, sem telja má leyfar af fjárhúsi eða stekk," segir í örnefnalýsingu. Skollamói er 200-300 m vestur af Harðavelli 025, við sjóinn. Grösugur en mjög þýfður mói. Hann er vel afmarkaður og nær ekki stór, líklega um 200 x 100 m að stærð. Hann markast af melum á allar hliðar nema að sunnan, þar er sjórinn. Engin rúst er sjáanleg í Skollamóa og Gísli Búason man ekki eftir að hafa séð hana. Líklegt er því að hún sé horfin í þýfi. Eina mannvirkið sem sést eru leifar af hlöðnum torfgarði við suðausturjaðar móans, um 5 m norðan við sjávarbakka. Hann liggur NA-SV og sést á um 12 m löngum kafla en fjarar út til beggja enda. Garðurinn er um 0,5 m breiður og 0,2-0,3 m hár. Hann virðist lítið siginn. Líklegast er að á þessum stað hafi einhver tíma verið girðing og þetta séu leifar af hleðslu undan henni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Ferstikla a, 10-11

BO-009:012 Smiðjumói heimild um smiðju

64°24.385N 21°34.859V

"Svo nokkru vestar í beinni línu, neðan götunnar, er svonefndur Smiðjumói, niðurundan ... Smiðjumóabrekku. Má telja víst, að þar hafi verið smiðja til þess, að dengja ljái, þá staðið var við slátt á mýrinni og þykjast menn jafnvel sjá þess minjar enn í dag. Smiðjan stóð skammt frá læknum er takmarkar mýrina að vestan og kallast Stekkjarmýrarlækur ...," segir í örnefnalýsingu. Smiðjumói er sunnan þjóðvegur, 500-600 m austur af bæ 001.

Gróskumikið grasþýfi en hálfgrónir melar umhverfis. Ofan við Smiðjumóa, milli hans og þjóðvegur, liggur gamli þjóðvegurinn. Sunnan móans er hins vegar skjólbelti úr trjám.

Engin glögg rúst er í móanum. Þar er hátt gras, land á þessu svæði er friðað fyrir skepnum vegna skógræktar. Þó hefur trjám ekki verið plantað í sjálfan Smiðjumóa. Þar sem móinn rís hæst, um miðbikið eru nokkrar áberandi þúfur sem gætu verið mannvirkjaleifar. Þá er iðagræn þúst um 100 m vestar, við austurbakka Stekkjarmýrarlækjar. Hún er um 5 x 7 m stór og mjög skörp brún á henni að unnanverðu. Ónýt heyrúlla liggur á þústinni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Ferstikla a, 11-12

BO-009:013 *Stekkjarbörð* heimild um stekk

64°24.264N 21°35.239V

"Er nú kornið að nokkru stóru svæði, sem einu nafni kallast Börð, en Stekkjarlækur skiptir í tvennt. Að austan eru Stekkjarbörð. Þar er gamli stekkurinn með gömlum merkjum. Hefur stekkurinn áreiðanlega staðið þar frá aida öðli, það sýnir þjetta og frjóa túngresið sem þar vex á stóru svæði í kring og svo stekkjarins eigin rúst," segir í örnefnalýsingu. Stekkurinn var austan við dálítið gil, tæpa 600 m suðaustur af bæ 001.

Brekka mót suðri. Þar er nú moldarflag, land hefur verið plægt upp fyrir trjárækt og jarðvegi bylt við á stóru svæði. Lerki hefur verið plantað í plógförin.

Stekkurinn er alveg horfinn. Á þessum stað var komið tún um 1950 og líklegt að þá hafi stekknunum verið raskað að einhverju leyti. Svo hefur hann horfið endanlega við skógræktarframkvæmdir.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar**Heimildir:**Ö-Ferstikla a, 12**BO-009:014** *Gömlugrafir* heimild um mógrafir

64°24.453N 21°35.756V

"Neðan við túnið og allt vestur að Bæjargili, liggur Bæjarmýrin, en hún er allvíðáttumikil. Ofarlega vestantil kallast Gömlugrafir, fornar mógrafir," segir í örnefnalýsingu. Gömlugrafir voru í mýrinni um 130 m suðvestur af bæ 001. Skurður er milli gamla heimatúnsins og Bæjarmýrar. Þessi hluti mýrarinnar hefur verið gerður að túni. Mógrafirnar eru alveg horfnar. Vífill Búason man vel eftir þeim og telur víst að þær hafi verið eldri en grafir í Oddsmýri 017. Þegar hann tók svæðið undir tún skoðaði hann mólögin í skurðunum og taldi að þarna hefðu varla verið meira en 2 stungur af mó en hins vegar voru allt að 7 stungur í Oddsmýri.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Ferstikla a, 12**BO-009:015** heimild um lendingu

64°24.249N 21°35.684V

"Þar lengra niður er Vestrarmýrartagl, en gagnvart til austurs er svo Eyrarmýrartagl og niðrundan því er lendingin (bátalending), vestan við Lendingarmel og fram af honum Lendingartangi ...," segir í örnefnalýsingu. Lendingarmelur var stundum kallaður Lendingarhöll. Þetta er kúptur og áberandi melhöll við sjávarbak.kann tæpa 500 m suður af bæ 001. Lendingin hefur verið vestan við hann.

Þar er bogadregin vík, malarborin og laus við stórgrýti. Klettur skýla henni að vestan og austan. Upp af víkinni eru háir, mýrlendir bak.kar. Engin mannvirki sjást við víkina og Gísli Búason man ekki eftir leifum af naustum eða uppsátrum.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Ferstikla a, 12**BO-009:016** *Miðmundavarða* varða eyktamark

64°24.229N 21°36.058V

"Við mynni Bæjargils, á klettanös að austan, voru til skamms tíma leifar af vörðu, sem kallaðist Miðmundarvarða," segir í örnefnalýsingu. Bæjargil er djúpt gil vestan við Ferstiklu 2. Það liggur til suðurs, að sjó. Varðan var við mynni þess, rúma 600 m SSV af bæ 001.

Harðlundur, gróinn sjávarbakki, allt að 5 m hár. Skammt er niður á mól. Varðan er horfin en ekki vitað hvers vegna. Klettur eru utan í bakkanum sem snýr að sjó en svo virðist sem brim nái að brjóta talsvert úr þeim. Ekki er óhugsandi að varðan hafi farið í sjóinn.

Hættumat: hætta, vegna rofs**Heimildir:**Ö-Ferstikla a, 12**BO-009:017** *Oddsmýri* heimild um mógrafir

64°24.284N 21°36.298V

"Vestan Bæjargils, upp frá sjó, er melur, eigi svo lítill, sem kallaður er Móhraukamelur, þangað var mór fluttur úr Oddsmýri ...," segir í örnefnalýsingu. Oddsmýri er á merkjum við Saurbæ, 600-700 m V og SV af bæ 001. Mýrin hefur næstum öll verið gerð að túni.

Engin merki sjást um mógrafir. Gísli og Vífill Búasynir muna þegar mór var tekinn á þessu svæði, niður við sjó. Voru það allt að sjö stungur. Líklegt er að Saurbæingar hafi einnig tekið mó í mýrinni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Ferstikla a, 7, 13**BO-009:018** *Hallgrímslind* þjóðsaga vatnsból

64°24.544N 21°35.840V

"Undir háu túnbrekkunni að vestan er Hallgrímslind. Sagt er, að sr. Hallgrímur hafi vígt lindina og því beri hún nafn hans," segir í örnefnalýsingu. Lindin kemur upp í Bæjargili, beint vestan við Ferstiklu 2. Mjög brött en gróin brekka er ofan í gilið að austanverðu.

Vatn sprettur fram á tveimur eða þremur stöðum undir brekkunni og rennur svo í litlum læk til

suðvesturs út í Bæjargil. Austan við syðstu lindina er áberandi dæld og ekki útilokað að þar hafi einhverntíma verið grafinn brunnur. Rennsli í lindinni er mjög lítið þegar þetta er ritað. Gísli Búason man að vatn var oft sótt í lindina og borið í húsin. Þá var farið upp sneiðing í bröttu brekkunni, þar vottar enn fyrir alveg grónum götuslóða utan í brattanum.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Ferstikla a, 13

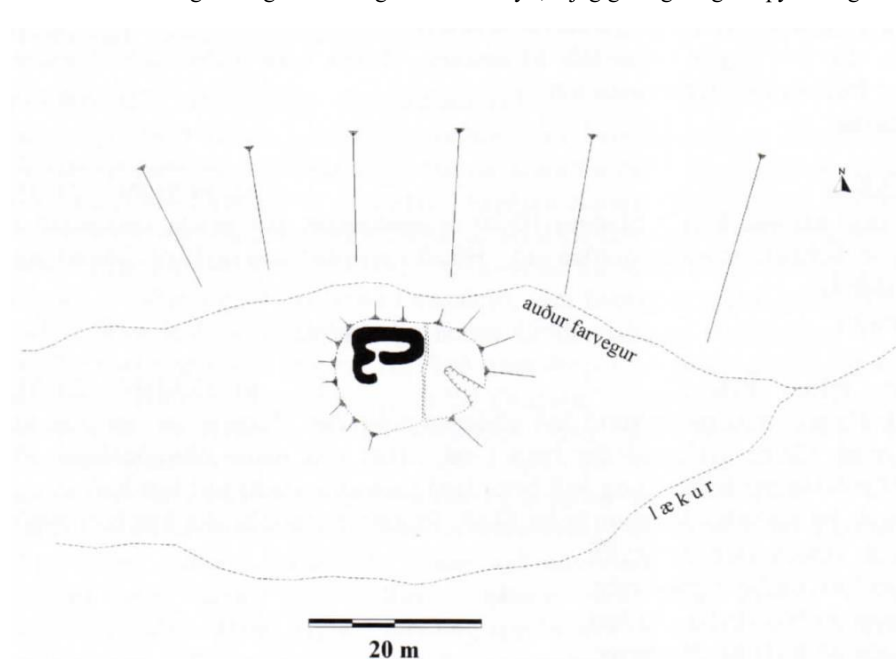
BO-009:019 Ferstiklusel tóftir sel

64°25.522N 21°34.083V

"Mýrarsundin næst og suðaustan Erfingja [Bo-010:013] eru samnefnd dysinni og kölluð Erfingjasund, en austur af þeim eru svo önnur sund, stærri og minni, kölluð Selssund, kennd við hið forna Ferstiklusel. Rústir þess eru mjög glöggar, standa þar á litlum grashól, rjett austan við Selgilið, sem upptök hefur í vesturhlið Þúfufjalls," segir í örnefnalýsingu. Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Selstöðu á jörðin í eigin landi sæmilega góða." Rústir selsins eru fast norðan við Sellæk, rúma 300 m austur af Erfingja og 2,2 km NNA afbæ 001.

Gróin grund vestan undir skriðurunnum, hálfgrónum brekkum. Fram af þeim steypist Sellækur í fallegum fossi tæpum 100 m ofan við rústirnar sem eru á kúptum hól. Lækurinn rennur nú sunnan við hólinn en annar farvegur er norðan við hann, nú auður. Norður af hólnum er langur melur sem liggur N-S en sunnan við eru grösug mýrarsund.

Umræddur hól er greinilega rústabunga að mestu leyti, mjög grösugur og stórbýfður og alls um 16 x 14 m stór og allt að 1 m

hár. Á honum er greinileg tóft en allfornleg og sigin. Hún skiptist í tvö hól og er alls um 10 x 8 m stór. Stærri hólfið er norðar og snýr A-V, það er 10 x 5 m stórt. Dyr eru á suðurlangvegg, heldur vestar en fyrir miðju. Þar sést dálítið grjót innan veggja sem annars eru algrónir. Sé gengið út um dyraopið er lítið hól á hægri hönd, óleggja en rústin og um 4 x 3 m stórt. Veggir eru þykkir og völdugir, allt að 0,9 m háir innanfrá en þó mikið signir, og allt að rúmlega 2 m breiðir. Tóftin er niðurgráfin um allt að 0,5 m. 8 m suðaustur af henni er aflöng dæld grafin inn í hóljaðarinn. Hún er Hugsanlega eru þetta leifar

af mannvirki þótt eiginlegar 5 x 2 m NV-SA en ekki nema um 0,3 m djúp. hleðslur séu engar.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Ferstikla a, 13-14; JÁM IV, 16

BO-009:020 Fjóshóll þúst fjós

64°24.517N 21°35.718V

"... Fjóshóllinn ... Þessi nöfn eru fast við bæinn og sjálfsagt ævagömul," segir í örnefnalýsingu. Fjóshóll er 20-30 m norðvestur af íbúðarhúsinu á Ferstiklu 1, fast sunnan við veg sem liggur að íbúðarhúsinu á Ferstiklu 2.

Ávalur og áberandi hól, grösugur en sleginn. Á honum er fánastöng.

Hóllinn ber þess merki að vera rústahóll. Hann hefur skarpar brúnir á alla kanta, einna síst þó að sunnaverðu þar sem er aflíðandi og samfelld brekka. Hóllinn er um 20 m í þvermál og 1,5-2 m hár eftir því hvar er staðið við hann. Árið 1943 var grafið fyrir vindrafstöð í hólinn og þá var komið niður á mikið af hleðslum. Einnig hefur Vífill Búason komið niður á ösku norðan við hólinn. Ekki er beinlíní tóftarlag á hólnum. Þó mótast fyrir dæld vestan við flaggstöngina en hún gæti verið eftir vindrafstöðina. Árið 1920 var kálgarður annaðhvort uppi á hólnum eða sunnan í honum. Það sést á túnakorti frá þeim tíma.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Ferstikla b, 2; Túnakort 1920

BO-009:021 sögustaður legstaður

64°24.600N 21°35.746V

"Hæst gnæfir fjallið, um mílufjórðung innar en bærinn Ferstikla. Vestan við hann liggur gil á ská niður fram hjá túninu. Það er Skroppugil. Rennur lækur í gili. Þar á enn að vera hægt að greina dys Skroppu hinnar fjölkunnugu frá Saurbæ," segir í riti um íslenska sögustaði. Skroppugil er það sem í daglegu tali er nefnt Bæjargil. Dys Skroppu er ekki lengur þekkt. Þó rámar Gísli Búason í að talað hafi verið um Skroppudys hjá læknum í gili nálægt kvíum 006. Þröngt og djúpt gil með skriðurunnum hliðum. Það gryn timer og gleikkar ofan þjóðvegjar.

Ekkert sem líkist dys er að sjá í gili.

Hættumat: engin hættja

Heimildir: KK, 217

BO-009:022 þúst óþekkt

64°24.488N 21°36.020V

Hugsanlegar tóftaleifar eru tæpa 300 m VSV af bæjarhól 001. Þetta er vestan Bæjargils og um 100 m austur af stóru úti húsi sem stendur í svonefndum Krókum. Íðagræn, smápýfð brekka í halla mót suðri. Engar greinilegar tóftir sjást en í brekkunni er lítill hól, um 10 m í þvermál, sem minnir á rústahól og dálítill vallendisblettur eða túnbleðill sunnan við hann. Ofan hólsins er dæld en síðan vel gróinn melhóll í sveig til austurs, að Bæjargili. Alls er svæðið um 100 x 50 m stórt og snýr N-S.

Hættumat: engin hættja

BO-009:023 frásögn traðir

64°24.494N 21°35.565V

Á túnakorti frá 1920 sést traðir lágu til austurs frá gamla bænum 001.

Tún er nú austan bæjar en eftir því liggur vegarslóði til austurs. Þarna voru traðir með hlöðnum veggjum, allt að axlarháum. Þær voru sléttaðar undir tún.

Hættumat: hættja, vegna ábúðar

BO-009:024 frásögn eldhús

64°24.510N 21°35.622V

Samkvæmt Vífli Búasyni stóð hlaðinn kofi á hlaðinu 10-20 m norðaustan við gamla steinhúsið á bæjarhól 001. Norðurjaðar malarhlaðs en tún er norðan við. Húsið var notað sem reykkofti framtil um 1940. Það var sagt gamalt eldhús.

Hættumat: hættja, vegna ábúðar

BO-009:025 Harðivöllur tóftir býli

64°23.828N 21°33.634V

"Harðevöllur, öðru nafni Skollamóe, ætla menn verið hafi að fornu bólstaður. Enginn veit nje man til þess rök að segja, nema hvað alleina girðingaleifar bera vitni. Hitt vita menn óbrigðanlega, að beneficium Saurbær á Hvalfjarðarströnd hefur átt og haft þetta land mótmælisslaust yfir hundrað ár, og brúkað þar slægjur og engjatak, þá staðarhöldurum hefur líkað. Enginn minnst heldur hjer hafi bygð verið fyr en Sr. Hannes á vorum dögum leyfði fátækum manni að gjöra hjer hús, og hafa grasnautn. Lagði sá sjálfur við til húsanna, er búa skyldi. Sá hjet Gísli, er fyrstur bygði úr auðn að leyfi Sr. Hannesar, og bjó í tólf ár", segir í Jarðabók Árna og Páls. Í örnefnalýsingu segir: "Að líkindum mun nú enga heimild að finna fyrir því, hvenær og hvernig á því stóð, að þarna hófst byggð. Það gat hafa verið snemma Harðivöllur hefir ekki verið þurraþúð heldur grasbýli, líklega fremur landlítið. Túnstæði er þar talsvert, og sterkar líkur eru til þess, að fyrst og fremst hafi landspildan á milli Djúpagils og Hrafnagils, sem frá brekkum og niður að sjó kallast Eystritunga, verið lögð undir býlið, sem beitarland og slægna. Nálægt miðju þessarar spildu er grasgefið svæði, eigi alllítið, sem enn í dag, ásamt landspildunni í heild, opr nefnist Kirkjutunga. Nafnið hlýtur að stafa frá þeim tímum, þá prestar Saurbæjar höfðu rjett til grasnytja í Harðavelli, en það telur Á.M. að þeir hafi haft í meir en 100 ár. ... Sumir telja víst, og er það mjög sennilegt, að land þessarar jarðar hafi ekki aðeins náð yfir nefnda Eystritungu, heldur einnig landspildu þá vestan Hrafnagils að næsta gili þeim megin, er síðar verður nefnt og kallast Ingugil." Harðivöllur er við sjóinn 2,1 km austur af bæ 001. Harðlend grund í halla mót suðri, að sjó. Uppsprettilind rennur í dragi vestarlega um hana. Austan við

Harðavöll er nýlegt dæluhús.

Kafagras er á Harðavelli. Um miðbik hans, tæpum 10 m austan við lindina grillir þó í tóftabrot. Eru það tvö hólfi, líklega sambyggð. Hið vestara er um 4 x 4 m, líklega með dyr í suður, en það austara er 7 x 4 m og snýr A-V. Dyr á því eru ekki ljósar og ekki er heldur alveg skýrt hvort það tengist fyrirnefnda hólfinu, veggir eru ógreinilegir þar sem þau virðast mætast. Frá austurhluta eystra hólfsins vottar óljóst fyrir hleðslu til norðurs, 5-6 m langri. Veggir eru mest um 0,3 m háir og ekki miklir um sig. Samkvæmt Gísli Búasyni voru rústirnar mun greinilegri áður fyrr en nú er land á þessum slóðum friðað fyrir skepnum vegna skógræktar. Þó hefur engu verið plantað í námunda við rústirnar. Leifar túngarðs sjást ekki. Mannvistarleifarnar sem hér hefur verið lýst gefa ekki tilefni til að ætla að lengi hafi verið búseta á Harðavelli. Ekki sést bæjarhóll eða merki þess að oft hafi verið byggt á staðnum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: JÁM IV, 15; Ö-Ferstikla, 2

BO-009:026 frásögn herminjar

64°24.840N 21°35.937V

Samkvæmt Vífil Búasyni var skotgröf við rætur Kvarnarbrekku, austan við mynni Leirdals og um 640 m NNV af bæ 001. Þetta er um 80-100 m austur af veginum um Leirdal.

Malarbrekka en neðsti hluti hennar er nú algróinn grasi og lúpínu. Öspum hefur verið plantað meðfram girðingum í námunda. Skotgröfin er horfin, hefur líklega sigið saman og svo lent á kafi í gróðri. Tilgangur með skotgröf á þessum stað var að vakta veginn um Leirdal ef ske kynni að Þjóðverjar tækju land í Hrútafirði og kæmu landleiðina suður. Önnur skotgröf var norðvestar í Leirdal, Saurbæjarmegin, sjá Bo-010:016.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

BO-009:027 Dragaleið heimild um leið

64°25.326N 21°35.237V

Gömul þjóðleið lá um Leirdal til norðurs, yfir Ferstikluháls og áfram upp milli Glammastaða- og Geitabergsvatns og yfir Dragháls. Þá var komið niður í Skorradal um Geldingadraga. Einnig hefur verið farið yfir Dragann úr Svínadal. Kristian Kalund lýsti leiðinni svo milli 1872 og 1874: "Litlu vestar liggur ein aðalleið Borgarfjarðar af Hvalfjarðarströnd yfir Ferstikluháls og inn í Svínadal. Þessi dalur liggur næstum samhliða Hvalfjarðarströnd frá vestri til austurs og telst til hennar sem hrepps og sóknar... Síðan liggur svonefnd Dragaleið, sem hvorki er há né erfið, niður í Skorradal utanverðan. Það er þessi leið, sem Harðar saga nefnir Geldingadraga. Það nafn á að vera þannig til komið, að Hörður hafi á heimleið úr einni ránsferð sinni dregið tvo geldinga á undan hópnum til að mynda slóð í snjónum. Nú er leiðin venjulega nefnd Draginn." Leirdalur er vel afmarkaður með fremur flötum botni syðst. Birkiskógur vex í vesturhlíðum hans. Beint hefur legið við að fara þessa leið, enda er Leirdalur greiðfær og sker sundur fjallgarðinn milli Svínadals og Hvalfjarðarstrandar. Þar liggur nú vegur og er hann líklega á svipuðum stað og göturnar hafa verið áður.

Ekki er vitað um greinilegar leifar af gömlum reiðgötum neinsstaðar á leiðinni. Hins vegar sjást leifar af gömlum, ruddum malar-slóða austan við núverandi veg í Leirdal, nálægt svonefndu Hallsbæli. Líklega hefur hann verið bílfær. Einnig sjást leifar gamals vegar nálægt suðvesturhorni Geitabergsvatns. Hann liggur í sneiðing upp brekku og var þar nefndur Brattagata. Umræddur vegur var kerrufær. Þá heitir Gatnalág við austurenda Glammastaðavatns, skammt suður af réttartóft Bo- 025:011. Í örnefnalýsingu Dragháls segir: "Tvífoss heitir, þar sem lækirnir úr Brennigili og Dragagili falla saman í einum fossi, sinn af hvorri brún. Norðlingavað [Bo-027:034] er skábrot hjá Norðlingabakka. Það var í alfaraleið, ef farið var niður árbakkana austan við ána. Leiðin fluttist vestur fyrir ána [Draghálsá], þegar póstvegur var lagður þarna (1898-9?)," segir í örnefnalýsingu Dragháls. Ekki fundust fleiri ritheimildir um póstveginn. Af þessu má skilja að póstvegurinn hafi legið eins og leiðin sem hér hefur verið lýst en áður en hann kom til sögunnar hafi verið farið hvort sem betur lá við: austan eða vestan Draghálsár.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: KK, 217; Ö-Þórisstaðir, 2; Ö-Geitaberg, 1; Ö-Dragháls, 13

BO-009:028 frásögn brunnur

64°24.504N 21°35.597V

Austast í bæjarröðinni á Ferstiklu lér hlaða. 10-15 m austan við hana var brunnur. Þar er nú malaruppfylling. Samkvæmt Vífil Búasyni hefur þar verið fyllt upp með um 6 m þykku lagi af mól. Brunnurinn er alveg horfinn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-009:029 frásögn fjós

64°24.503N 21°35.623V

Fast suðvestan við brunn 028 kom Vífill Búason niður á hleðslur þegar hlaðan, sem nú stendur austast í bæjarröðinni á Ferstiklu 1, var reist. Þar er nú steipt plan, illa farið, á 6 m þykkri malaruppfyllingu.

Hleðslurnar líktust hlöðnum flór og því er hugsanlegt að fjósið á Ferstiklu hafi einhverntíma staðið á þessum stað. Öllu efni af svæðinu var rutt burt, norður fyrir bæinn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-009:030 garðlag túngarður

64°24.527N 21°35.529V

Leifar túngarðs sjást með norðurhlíð Ferstiklutúns, skammt sunnan Þjóðveggar. Hann virðist mun yngri en garðleifar 008. Þar hefur nú verið ræktað skjólbelti fast sunnan vegar og sumstaðar nánast ofan í garðinum. Sunnan þess er tún sem nýlega hefur verið plægt og plantað í.

Austurendi garðsins er rúma 100 m NA af bæ. Þaðan má rekja hann óslitið rúma 130 m til vesturs. Hann er allt að 0,8 m hár og algróinn. Um miðbikið er hann reglulegur og lítið siginn en vestast verður hann óglöggur, færist nær Þjóðvegi og rennur að lokum saman við uppfyllingu sem er undir veginum. Hann nær þó allt að heimkeyrslunni að Ferstiklu l.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

BO-009:031 frásögn hesthús

64°24.558N 21°35.674V

Vífill Búason man eftir tóft fast sunnan við vesturenda túngarðs 030, austan við heimkeyrsluna að Ferstiklu l. Þar er nú endi á miklu skjólbelti sem skýlir Ferstiklutúni fyrir norðanátt.

Húsið er horfið. Vífli var sagt að tóftin væri af hesthúsi.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

BO-010 Saurbær

Kirkjustaður. "Bræðr tveir þjoggu í landnámi Finns ok Orms, Hróðgeirr hinn spaki í Saurbæ, en Oddgeirr at Leirá; en þeir Finnr ok Ormr keyptu þá brott, því at þeim þótti sér þrönglent ... " Landnámabók (H), ÍF I, 69 sbr S, ÍF I, 68. [Son Oddgeirs] var Þorsteinn oxnabroddr, faðir Hróðgeirs, föður Ogurs í Kambakistu." Landnámabók (S, H), ÍF I, 374. "Með [Illuga úr Hólmi til brúðakups] var Þorsteinn oxnabroddr ór Saurbæ, mikill bóndi ... " Harðar saga, ÍF XIII, 29. "[Hólmverjar] tóku ferju mikla ór Saurbæ frá Þorsteini oxnabrodd til fulltingjar sér ... " Harðar saga, ÍF XIII, 64. "En er mjög leið á sumarit, fór Hörðr við fjórða mann ok tuttugunda til Saurbæjar, því at Þorsteinn oxnabroddr hafði hælzt um þat, at Skroppa, fóstira hans fjölkunnig, mundi svá geta gert, at honum yrði ekki mein at Hólmverjum, með fjölkynngi sinni. Ok er þeir kómu at landi ... Þeir sá griðung mikinn á melnum upp frá naustum Nú koma þeir á bæinn. Sk.roppa var heima ok dætr bónda, Helga ok Sigríðr, en Þorsteinn var í seli í Kúvallardal; þat er í Svínadal." Harðar saga, ÍF XIII, 67. um 1180: "Svá bar til, at Snælaug var vistum í Saurbæ á Hvalfjarðarströnd. Þar lagði þokka á hana Þórðr prestur, son Böðvars í Görðum á Akranesi .. " Þorláks saga helga, Bsk I, 284. um 1180: "Biskup svaraði: "í Saurbæ hefir ek ætíat mína ferð, en eigi í Bæ." Þorláks saga helga, Bsk I, 287. 1237: "Viða var annarsstaðar rænt, í Saurbæ ... " Sturl, 393. 1257: "Þorgils var í Saurbæ aðra nóttina og varð öngvu keypt." Sturl, 730. 1424: jtem idem homines jon persy et pasdall et robert thorkel cum socijs suis alijs circa quadraginta plusquam triginta leucas intrauerunt terram volentes occidere me. baltazar et olaum nicholasson et nobis (non) inuentis quosdam famulos et olavum duwe et thomam jude captiuaauerunt alium in ecclesia saurbe et alium extra et spoliauerunt de ecclesia et cimiterio gladios balistas loricas et equos tam istorum quam aliorum qui se receperant infra ecclesiam eandem propter incursus et horrorem predictorum. DI IV, 329 (Skýrsla Hannisar Pálssonar). Saurbæjar er getið í Sturlungu, þar bjó Halldór prestur Dálksson. Árið 1940 var 20 ha. spilda úr landi Saurbæjar, nánar tiltekið á Kúhallareyrum við Glammastaðavatn, seld Þórisstöðum. Byggðir Borgarfjarðar, 50. Hjáleigur og afbýli: Gufugerði, Oddakot, Hjallagerði, Fúsakot, Eyrarland. "Hér var þingstaður sveitarinnar frá aida öðli," segir í Byggðum Borgarfjarðar, 45.

Túnakort 1920: Tún 92,5 l 7m2, 1/3 þýft. Garðar 1,744m2.

BO-010:001 Saurbær bæjarhóll bústaður

64°24.318N 21°37.626V

"Bærinn stendur fremur lágt, eða neðar nokkuð frá hlíðinni," segir í örnefnalýsingu. Núverandi íbúðarhús stendur á bæjarhólum, við vesturenda kirkjugarðsins. Í örnefnalýsingu eru miklar vangaveltur um að bærinn hafi fyrst staðið vestur í Stekkjarflóa (011), síðan verið fluttur á Gufugerði (025) og að lokum á núverandi stað. Lítið er gert úr þessu hér, enda fátt sem styður hugmyndina. Heimkeyrsla liggur að bænum úr norðri og er malarplan norðan megin við hann. Hóllinn er í aflíðandi brekku mót suðri. Bæjarlækur rennur meðfram honum að vestanverðu.

Íbúðarhúsið sem nú stendur var byggt 1938 en í örnefnalýsingu er stuttlega minnst á eldra timburhús sem Jón Benediktsson lét reisa 1892. Bæjarhóllinn mun mikið skemmdur. Á milli 1980 og 1985 var gerður garður sunnan og suðvestan við húsið. Var þá miklum jarðvegi rutt til með jarðýtu. Mikið kom

upp af hleðslum, ösku og gripum, t.d. gjarðahringjum en ekkert var hugað að því frekar. Hóllinn er snarbrattur til vesturs, niður að bæjarlæknum og algróinn þar, allt að 3-4 m hár en vafalaust náttúrulegur að hluta. Mestar líkur virðast á að vesturhlutinn sé óspilltur. Frá hólnum hallar einnig til suðurs, þar fyrir neðan standa fjós og hlaða í slakka, líklega byggð milli 1940 og 1950. Girðing er við íbúðarhúsið austanvert, milli húsagarðs og kirkjugarðs. Greinilegur en lágur rani liggur frá bæjahólnum yfir í kirkjugarðinn, alls um 20 m langur, og

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Saurbær a, 1, 8

BO-010:002 *Hallgrímskirkja* kirkjugarður kirkja 64 °24.302N 21 °37.579V

(1180): Sa er circio maldagei saurbæ a hvalfiarþar strond. at kirkia a saurbæiar land allt oc annata færsticlo. hit þriþia [at] ramna berge. fiorþa i hofþa. fimta i katanese. Sævar garþr halfr.

Sva er mælt vm lond þesse avll er hær æro nu talip. at engom skal fra loga at osækio. hvargi sœm staþ þann varþvæiter.

Þar liggia til circio eyr .XV. oc LX. saupar. fimm cugillde i gellðfe. til fimmtan hundraþa vaþmala i busgognom oc husbuninge. hæstar sex gælider. oc ænge værre en fimtan aura cugillde.

En su ær af vinna staþar þæss. at þar scola væra prestar tvæir

Þar scal vera otto songr oc messa hvern leghelgan dag oc messa hvern rumhelgan dag. ij messor hvern dag rumhelgan vm langa fosto oc fosto daga j gagnfostom.

Þar sculu fylgia omagar tveir. quengilldr oc carlgilldr

Þar scal ala þurfamenn iamn marga hionum. oc eigi fleire nema vili. Jóns messo vm þing. Petrs messo. Olafs Messo. allra hælagra Messo. jola nott. Mario Messo vm föstu, scirdags aftan. þvatt nott fyrer pasca.

Sa scal abyrgiasc circio. at hon brenne eigi. oc circio fe. er staþ varþvæiter; Máld DI I 265

c. 1200: Kirknaskrá Páls, DI XII 10

1257: Þar bjó Halldór prestur Dálksson; Þorgilssaga skarða, Sturl, 730

[1352]: Saurbæ

Kirkiu j saurbæ fylgia xj kyr. þriar oc xx ær. þriar hestar. fimm gellðfiar kvgilldi. xx. hundrad j metfie. þrenn messuklædi oc ij hokla lausa. iij sloppa. ij alltaraklædi. ij kanntarakápu. krossar iij. mariu skript oc johannis baptistæ og olafs skript. kertistikur iij. vatzketill. glodaker. baksturjarn. merki ij. xx bækur. Máld DI III 68

(1367): lxxxiii. Jons kirkia Biskups j saurbæ a hualfiardarstrond a heima land allt med gognum og giædum hrafnabiorg ferstikle kalanes hofða siofargard halfan.

les Vilchinsbok. vtann vilchinzmal dage helldur meira.

Jtem stendur hier:

Þar er tueggia presta skyld og omaga kuenngilldz; Hítardalsbók DI III 223

1397: CCXXXIII. Saurbær.

Jonskirkia baptistæ j Saurbæ aa Hualfiardarstrond a heimalannd allt med gognumm oc giædumm. Hrafnaberg. Ferstiklu. Karanes. Hofða. Siofargard halfann.

xij kyr. ij naut tuævetur. ij veturgomul.

xxx asaudar. vij sauder tuævetur. xij veturgarnier. vj hross.

vc vadmala.

xx hundrud j metfie.

þrenn messoklæde oc ij hokla lausa. iij kaleika. ij sloppa. ij kantarakapur. alltaraklædi iij. vattzkietill. baksturjarn. glodarkier. merki ij oc xx bækur. krossa iij. Mariuskriptt oc Johannis baptistæ. Olafs skriptt. Tabulum nytt oc brijk yfer alltari.

Portio arliga iij merkur.

Jtern aa kirkiann iij kyr. vj hross.

iiij voder tuitugar.

portio fiell nidur oll firir kirkiu vppgiord. og a sira Bjorn ad giora golfit i kirkiuna; Máld DI IV

197-198

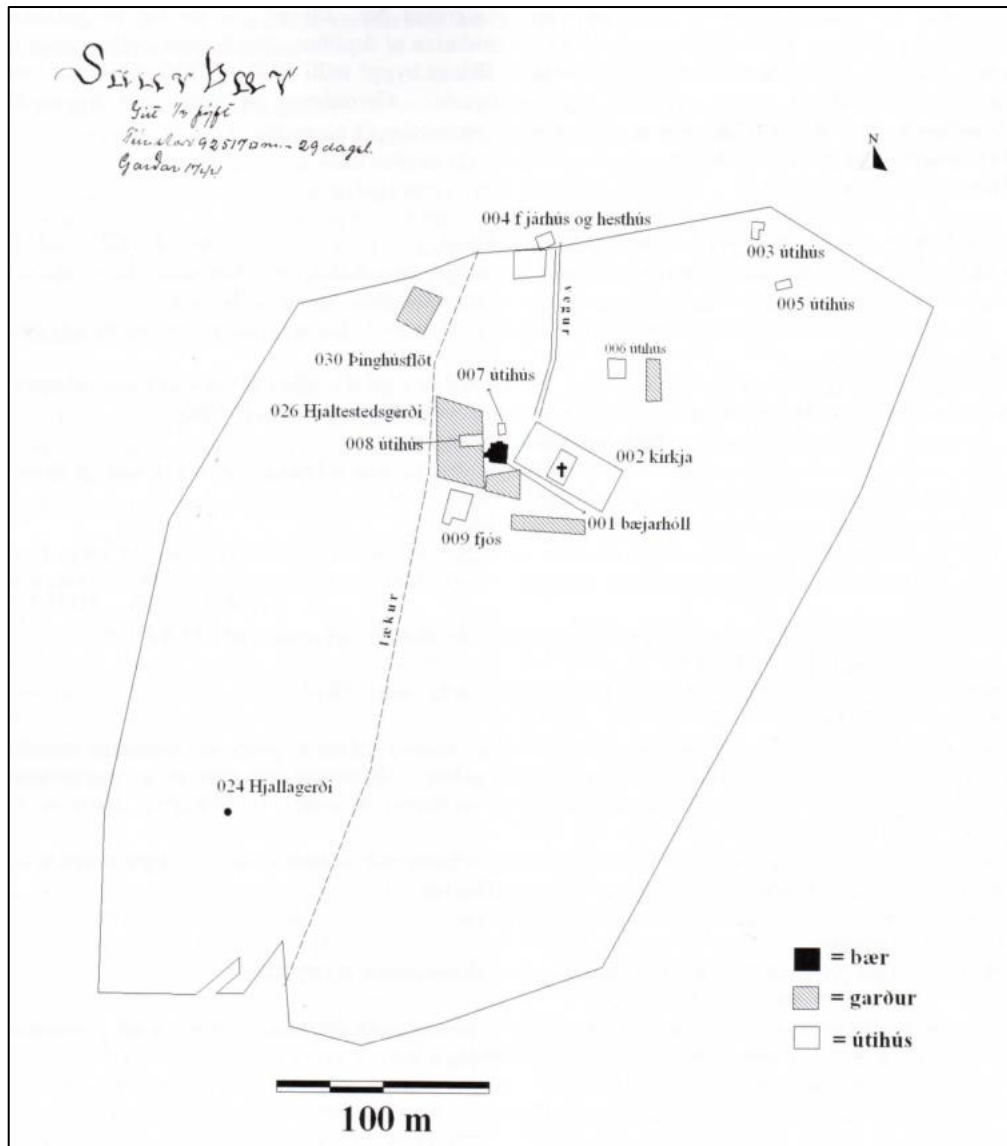
21.3.1434: [jörðin Geitaberg] ligr j saurbæiar þingum aa hvalfiardastraund; DI IV 538

[1491-1518]: Kirkia sancti johannis baptiste i saurbæ a hualfiardarstrond a heimaland allt.

Jtem a hvn viij. kyr. oc vij. asaudar kugilldi. oc vij. hundrud i koplvm.

annar reikningsskapur allur. sa sem fallid hefer hier til. er kuittur med þui mote. ad sira jon skaptason skal giora vpp kirkivna suo ad hvn se semiliga standandi. Máld DI VII, 55 [AM 257 4to; AM Apogr. 2655]

[1491-1518]: Kirkiu maldagi aa Saurbæ aa Hualfiardarstraund.

Kort af túni Saurbæjar 1920

Kirkian j saurbæ aa Hualfiardarstraund aa heimaland allt med gaugnum og gædum. Hrafnaberg. Ferstiklu. Karanes. Haufta. Sæfargard halfan.

Jtem .iiij.c j osi j garda kirkju sokn. Máld DI VII, 55 [AM 238 fol, bl. 118b (Bessastaðabók)]

1575: Máld DI XV 63 l-632

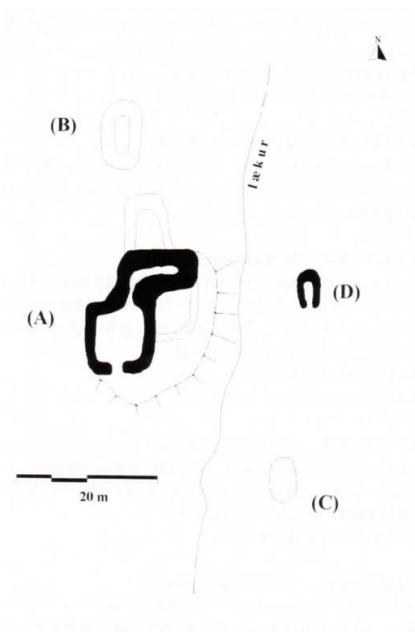
27.2.1880: Leirár- og Melasóknir lagðar undir Saurbæ; (PP, 118) [lög] Núverandi kirkja í Saurbæ stendur norðaustur af bænum en sunnanundir henni er kirkjugarður og grunnur gömlu kirkjunnar sem var notuð til 1957. Gamli kirkjugrunnurinn er 20-30 m ASA af íbúðarhúsinu sem er á bæjarhól 001. Kirkjugarðurinn er á sléttum stalli í brekku mót suðri. Stallurinn er hæstur þar sem elsti hluti kirkjugarðsins er, umhverfis kirkjugrunninn, en annar stallur lægri er þar austan við.

Nýja kirkjan var byggð á uppfyllingu á mýri sem fyrst þurfti að ræsa fram. Einnig var kirkjugarðurinn stækkaður til austurs með uppfyllingu og er jarðsett þar nú. Gamli hluti kirkjugarðsins hefur verið sléttður svo að hvergi sést misfella. Snarbratt er fram af garðinum til suðurs, líklega að mestu vegna uppfyllingarinnar. Hann er girtur með venjulegri girðingu nema að vestan, þar er sérkennileg múrsteinahleðsla og sáluhlið í stíl. Kirkjugrunnurinn gamli er suðvestarlega í garðinum, reglulegur og vel hirtur, 6 x 8 m stór frá austri til vesturs. Hann er grjóthlaðinn og um 0,3 m hár. Elstu legsteinar garðsins eru þar í kring, yfirleitt þó ekki eldri en frá um 1900. Einföld, hellulögð stétt liggur frá gamla

Mýri en rústin er á þurru bletti. Lækur rennur fast austan við. Álitlegur og gróskumikill rústahóll. Á honum sjást greinilegar rústir og einnig eru stakar rústir í námunda við hólinn. Verða þær hér merktar með bókstöfum til aðgreiningar. Alls er rústahóllinn rúmlega 30 x 20 m stór N-S. (A) er stærsta rústin. Hún er á hólnum og snýr N-S, opin í suður og er alls 10 x 10 m. Hóllinn gægist undan henni að suðaustanverðu. Austan við tóftina er sambyggt hólf, heldur lægra en hún og óljósara, hlaupið í þúfur, rúmir 5 x 5 m. Frá norðausturhorni tóftarinnar liggur um 3 m langur gangur inn í sambyggða tóft sem snýr A-V og er 12 x 5 m stór að utanmáli en aðeins um 1 m breið að innan. Veggir hennar eru allt að 1,5 m þykkir og grjót sést í þeim utanverðum. Undan norðurlangvegg mótar fyrir hólf til norðurs, um 9 x 7 m stóru N-S. Það er sambyggt en virðist eldri en aðalrústirnar og tilheyrir vafalaust eldri byggingum. (B) er tæpa 5 m norður af allra nyrsta hluta rústahóls (A). Það er stök og óljós tóft, einföld, 9 x 6 m stór og snýr N-S. Veggir eru hlaupnir í þúfur og aðeins um 0,4 m háir. Grjót sést ekki í þeim og dyr sjást hvergi. (C) er austan lækjarins, 20-30 m austur af (A). Það er greinileg þúst á grösugri flöt, 6 x 9 m að stærð, snýr N-S og um 0,3 m há. Ekki sjást þar veggjaskil. (D) er 20 m norður af henni, tóft með greinilega vegg, 4 x 7 m stór frá norðri til suðurs og dyr snúa í suður. Tóftin er mjög sigin og gömul að sjá, engin gróska í veggjum.

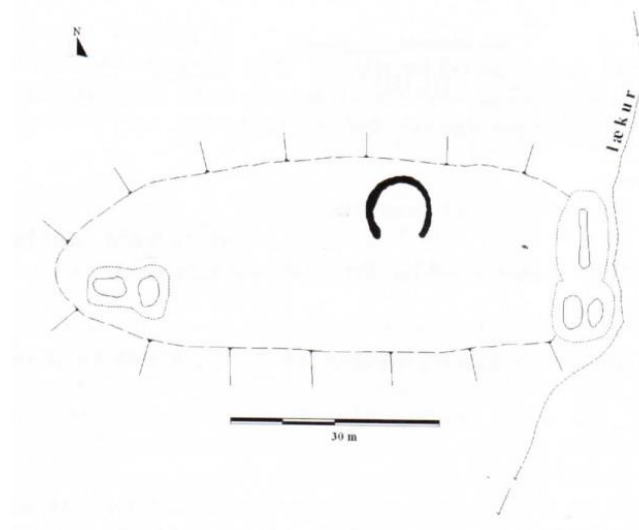
Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Saurbær a, 2

BO-010:011 Stekkjarflói tóftir

"Ætlað er að í öndverðu hafi bærinn fyrst verið byggður í dæld vestur í engjum í svonefndum Stekkjarflóa. Þar eru seyrur nokkrar, sem bærinn á að bera nafnið af. Markar þar enn fyrir eldri og yngri rústum", segir í örnefnalýsingu. Rústirnar eru

64°24.247N 21°38.903V
nákvæmlega 1 km vestur af bæ 00 I og 530 m suðvestur af Stekk 010. Raf- eða símalínur liggja yfir rústirnar sunnanverðar. Stór slakki í mýri. Hækkar land víðast hvar upp frá honum en einna minnst þó til suðurs, í átt að sjó. Lítill lækur rennur vestan við en blaut mýri er að sunnan. Ofar er þurrlendara og ræktarlegt tún 30-40 m norðaustan við. Þetta er ekki dæmigert bæjarstæði. Að minnsta kosti 3 tóftir sjást á aflöngum hól í mýrinni sem gæti verið meira eða minna samansettur úr mannvirkjaleifum. Alls er hólinn um 65 x 25 m stór og snýr austur-vestur. Rústirnar eru gjörsamlega hlaupnar í þúfur og bitnar af hrossum svo að varla sést heill veggspotti. Vestast á hólnum eru greinilega leifar af tóft á svæði sem er um 10 x 6 m, líklega hefur hún verið tvískipt og snúið austur-vestur. Hleðslur eru aðeins um 0,2 m háar og algrónar. 25 m austar er hleðsla sem myndar skeiðulaga hólf, opið í suður, það er um 10 m í þvermál en vegghleðslur eru litlar um sig. Um 15 m austar, austast á hólnum er þýfður rústabingur, líklega þrískiptur. Nyrst er

langt hólf sem liggur norður-suður, óglögg, um 6 x 12 m. Sunnan við það eru tvö hólf samhliða A-V hvort um sig rúmlega 5 x 4 m stórt. Hvorki útlit rústanna né staðsetning styður sögusagnir um að hér sé komið gamalt bæjarstæði.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Saurbær a, 2

BO-010:012 *Þrívörðuholt* örnefni

64°24.071N 21°39.248V

"Vestan við Stekkjarflóa [011] heitir Þrívörðuholt", segir í örnefnalýsingu. Holtið er 1,4 km vestur af Saurbæ 001, upp af lágum klettatanga sem gengur fram í sjó. Lágt klettaholt sem liggur hér um bil norður-suður. A holtinu eru nokkrar nibbur með hundapúfum á en ekki sjást merki um hlaðnar vörður.

Vífill Búason man ekki eftir vörðum Þrívörðuholti.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Saurbær a, 2

BO-010:013 *Erfingi* dys legstaður

64°25.590N 21°34.446V

"Dysin er um 5 m vestan og ofan vegarins yfir Ferstikluháls. Hún er sporöskjulaga, um 4x7 m í þvermál. Vesturhlíð hennar er hlaðin upp í allt að 1,2 m hæð. Sú hleðsla virðist ekki ýkja gömul. Að öðru leyti er hún mikið hrunin til austurs undan brekkunni, og eru steinar nokkuð dreifðir umhverfis hana á því svæði," segir í riti Guðmundar Ólafssonar um friðlýstar fornleifar í Borgarfjarðarsýslu.

Ennfremur segir Guðmundur: "Margar sögur voru um draugagang þarna á hálsinum, þar sem menn urðu fyrir ásókn. Margir hafa orðið til þess að kasta smásteinum í dysina, en samkvæmt gamalli venju átti að kasta þremur steinum í dysjar, þegar farið var fram hjá þeim í fyrsta skipti, svo að ekki henti mann neitt óhapp. Steinarnir voru líklega í upphafi tákn hinnar heilögu þrenningar. Sú merking mun síðar hafa skolest til hjá almenningi, og töldu sumir að steinarnir voru til friðþægingar fyrir mann hest og hund." Í örnefnalýsingu segir: "Norðar nokkuð [en Hallsbæli], fast við götuna, þá halla tekur niður af hálsinum, er svo Erfingi, stór og ásjáleg steindys, sem hefir þá sögu, að þar hafi hlotið legstað maður, er smali var á bænum Draghálsi. Hafi hann óskað sjer, að hljóta leg þar einhvernstaðar á landareigninni. Þessu var þó ekki gaumur gefinn, en haldið með hann áleiðis til greftrunnar í Saurbæ. Gjörðist kistan svo þung, er þarna kom, að fádæmum sætti og eina úrræðið að leggja hann þar í dys. Þaðan blasir bærinn Dragháls við, en fáum föðmum sunnar er hann, ásamt landareign, með öllu horfinn. Hvernig á nafninu stendur, veit enginn, en getið er til, að Erfingi sje nafn mannsins, er í dysinni liggur." Ö-Saurbær. Dysin er fast vestan við veginn yfir Ferstikluháls, 3,4 km austur af Saurbæ 001. Hún var friðlýst árið 1965.

Dysin er austan í melhæð, mjög gróðurlítið er umhverfis.

Óregluleg hrúga af grjóti, mestmegnis smáu. Hún er nú um 8 x 5 m stór frá austri til vesturs, hæst vestast, um 1,5 m. Upp úr hrúgunni stendur járnkross. Dysin var hlaðin upp fyrir mörgum árum en nánast engar leifar sjást nú af þeirri hleðslu. Nú eru landamerki milli Saurbæjar og Ferstiklu um dysina eða því sem næst.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: GÓ, 21; Ö-Saurbær a, 3-4

BO-010:014 *Sauðhúsálág* tóft beitarhús

64°25.395N

21°35.423V

"Beint til norðurs, milli Þverhnúka og Vesturhnúka, gengur Sauðhúsálág til Vatnaskógar, kennd við sauðhúsatættur á lágri hæð vestan til í dalbotni," segir í örnefnalýsingu. Tóft er á háum hól austan við Vesturhnúka en sunnan Þverhnúka, vestan við veginn um Leirdal áður en komið er upp á Ferstikluháls. Þetta er 2,6 km NA af Saurbæ 001.

Gróðurryr og grýtt hæð, mikið blásin. Sauðhúsálág er mýrarsund norðan við hæðina.

Á hæðinni eru tóftir af litlum garðahúsum með heytóft áfastri.

Tóftirnar snúa N-S með dyr í suður og heygarði norðan við, alls um 5 x 12 m stóar. Veggir eru hrundir en rústin lítið gróin og sér víða í grjóti. Lítið er eftir af vesturlangvegg. Tóftin er á lítilli gróðurtorfu en gróska er þar engin.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: Ö-Saurbær a, 3

BO-010:015 *Æðaroddi* tóftir býli

64°25.922N 21°35.672V

"Þar niður undan [Vesturhnúka] gengur Æðaroddi við enda Selóss, afrennsli miðvatnsins. Þar var lengi selstöð frá Saurbæ og síðar byggð til skamms tíma, en nú í auðn. Hjet sá Grímur Gíslason, er síðastur bjó þar ásamt konu sinni Margrjetu Jónsdóttur, mestu greiða hjón," segir í örnefnalýsingu. Í annarri lýsingu segir: "Oddakot, byggt á selstöðunni í Æðarodda." "Selstöðu á staðurinn í eigin landi þar nálægt, sem heitir Æðaroddi." segir í Jarðabók Árna og Páls. Rústir Oddakots eru sunnan við austurenda Eyrarvatns, rétt við ós Selár sem rennur milli Glammastaðavatns og Eyrarvatns. Staðurinn er 3,4 km NNA af Saurbæ 001.

Rjóður í birkiskógi, á dálitlu nesi sem gengur til norðurs fram í ósinn. Umhverfis er ræktarlegur birkiskógur sem hefur verið friðaður um áratuga skeið.

Töluverður rústahóll er í rjóðrinu og greinilegar bæjarrústir á honum. Grónar flatir eru norðan og sunnan við hólinn en mest hallar frá honum til vesturs. Alls eru rústirnar um 16 x 13 m umfangs frá norðri til suðurs og skiptast í 5-6 hólf. Vestast eru greinileg þrjú samhlíða hólf en misstór. Það nyrsta er langt og mjótt, rúmlega 10 x 4 m A-V og hefur dyr í vestur. Miðhólfíð er rúmir 4 x 4 m, alveg opið í vestur og er reglulegur stallur fram af því. Líklegt er að timburgafl hafi verið þar. Dyr eru á þessu hólf í suður, inn í syðsta hólfíð sem er rúmir 6 x 5 m N-S. Öll þrjú hólfín opnast til austurs, inn í geil sem þar er og gæti verið hússtæði. Ekki sjást reglulegar hleðslur á henni en hún er um 5 x 15 m stór og snýr norðri til suður. Norðan við hana er greinileg hólmyndun á svæði sem er um 14 x 25 m N-S. Þar sjást engar heilar vegghleðslur en á tveimur stöðum vottar fyrir dældum sem gætu verið húsaleifar. Rústahóllinn er því alls um 16 x 25 m stór. 10 m norður af norðvesturhorni hans eru leifar af stakri rúst, mjög ógreinilegar. Aðeins sjást tveir veggir sem mynda hér um bil rétt horn, alls 5 x 6 m stórt. Að síðustu er tóft beint framundan rústunum að vestan, hún er 6 x 13 m að stærð frá austri til vesturs, mjög regluleg og gæti jafnvel verið yngri en bæjarrústirnar. Hún hefur þykka og mikla vegg, allt að 1 m háa. Við vesturendann er nú bilastæði sem gæti hafa skemmt þann enda tóftarinnar. Svæðið er töluvert notað sem leiksvæði frá Vatnaskógi.

Hættumat: hætt, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Saurbær a, 4; Ö-Saurbær b, 1; JÁM.,16

BO-010:016 mannvirki herminjar

64°25.084N 21°35.861V

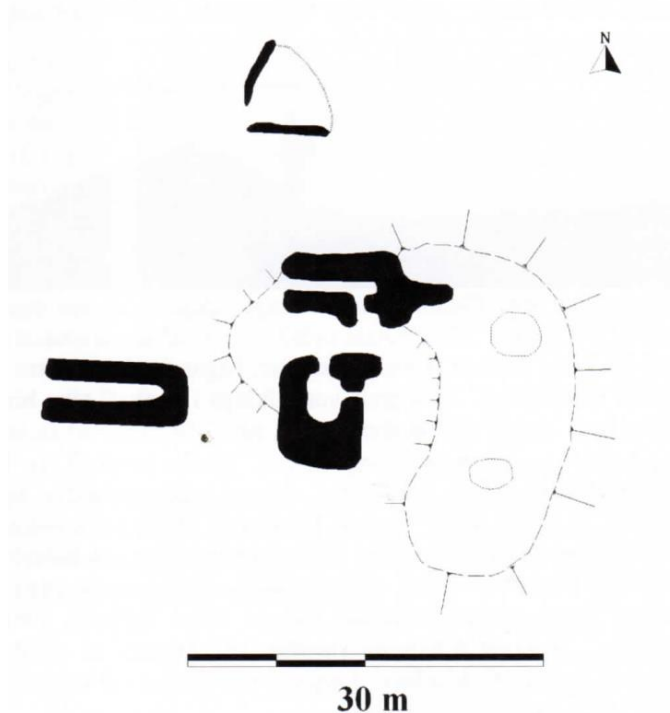
Skotgrafir úr síðari heimsstyrjöld voru á hárrí hæð vestan við Leirdal, rúma 800 m ANA af Þrjónastrák 028 og tæpa 700 m SV af beitarhúsatóft 014.

Birkiskógur er víða í vesturhlíðum dalsins en melur er efst á hæðinni.

Leifar skotgrafanna sjást mjög óglögg enda eru þær alveg samansignar. Þó vex gróðurrrönd í grunnri dæld sem rekja má eftir melnum. Virðist sem skotgrafirnar hafi legið í sikk sakk og verið a.m.k. 15 m langar. Tilgangur með skotgröf á þessum stað var að vakta veginn um Leirdal ef ske kynni að Þjóðverjar tækju land í Hrutafirði og kæmu landleiðina suður. Önnur skotgröf var austanvert við mynni Leirdals, Ferstiklumegin, sjá Bo-009:026.

Hættumat: engin hætt

Heimildir: GÓ, 21; Ö-Saurbær a, 3-4

BO-010:017 *Fúsakot* heimild um býli

64°26.675N 21°38.352V

"Fóru þeir kringum Fúsakot, flestallt hjuggu niður ... Þarna hafði verið byggð í aðeins 2 ár í leyfi sr. Hannesar Björnssonar, er tók við Saurbæ af sr. Hallgrími Pjeturssyni. Þar var og kallað í Bitra (Jb.Á.M). Eru þar furðu miklar rústir eptir svo skamma ábúð, einnig glöggar, að svo löngum tíma liðnum," segir í örnefnalýsingu. Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Fúsakot, öðru nafni Bitra, stendur uppi í Svinadalnum fyrir ofan hálsinn. Nýbýli, sem sál. Sr. Hannes Björnsson reisti fyrst á vorum dögum, þar sem aldrei hafði fyrri byggð verið. Það liggur í heimastaðarins Saurbæjar landi, og verður ekki nafn gefið dýrleika þess, því að býli þetta hafði öngva grasnautn nema staðarins eigin, var og aldrei tíundað ... Töðuvöllur var enginn og þær einar slægjur, sem staðarhaldarinn ljeði af heimatúni með því, sem ábúandi gat hent úr högum staðarins ... Bygðin hjelst í tvö ár, og ekki lengur fyr nje síðar, er og örvænt aldeilíss að byggjast kunni án heimastaðarins stórskaða ... " Fúsakot er ekki lengur þekkt. Það var í skóginum suðvestan við Eyrarvatn, neðan þjóðveggar og ekki langt frá því að hafa verið gegnt Grjótá. Kotið er merkt inn á herforingjaráðskort. Þéttur birkiskógur og nokkuð margir sumarbústaðir. Fúsakots var leitað tvívegis sumarið 2003 en fannst ekki. Vífill Búason man eftir að hafa kornið að því og séð óverulegar rústir fyrir löngu síðan. Þegar hann fyrir nokkrum árum ætlaði að vitja um kotið ásamt fleira fólki var ekki nokkur leið að finna það. Verður að teljast líklegt að það sé horfið í skóg eða hafi lent inni á sumarbústaðalóð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Saurbær a, 4; JÁM IV, 17**BO-010:018** heimild um rétt

64°24.138N 21°37.867V

"Við mynni Saurbæjarlæks er dágóð bátalending og skammt vestar fjárrétt, í viki milli sjáfarlekta," egir í örnefnalýsingu. Réttin var tæpa 100 m vestur af lendingu 019, í klettunum sem marka lendinguna að vestanverðu. Náttúruleg, sæsorfin kví milli kletta, alls um 15-20 m löng N-S og 7-8 m breið. Til að gera aðhaldið fjárhelt hefur aðeins þurft að hlaða fyrir að norðanverðu og e.t.v. upp í tóku gloppur í klettunum sem eru allt að rúmlega 2 m háir. Engar hleðslur sjást lengur og hefur brim væntanlega sópað þeim burt. Samkvæmt Vífli Búasyni voru aldrei miklir eða varanlegir veggir í kvínni heldur hlaðið upp í eftir því sem þurfa þótti.

Hættumat: hætta, vegna rofs**Heimildir:**Ö-Saurbær a, 5**BO-010:019** heimild um lendingu

64°24.143N 21°37.745V

"Við mynni Saurbæjarlæks er dágóð bátalending ... ¹¹ segir í örnefnalýsingu. Lækurinn rennur vestan bæjar og lækjarósinn er tæpa 350 m suður af bæ 001. Sandfjara en grýtt næst sjó. Á þessum stað er vík sem sker sig grunnt inn í landið, með lágum klettum að vestan og austan.

Engin mannvirki, hróf eða naust, sjást ofan við lendinguna.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Saurbær a, 5**BO-010:020** *Eyrarland* þúst býli

64°26.094N 21°34.188V

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Kuhallar Eirar, og í Svinadal, nýbýli af heimalandi staðarins Saurbæ á Hvalfjarðarströnd, byggt fyrst af sál. Sr. Hannesi Björnssyni fyrir vart 40 árum, þar sem aldrei hafði til forna bær nje byggð verið. Það hefur stundum legið í eyði, stundum byggt og so er nú." "Vestan og ofantil á eyrum þessum [Kúvallareyrar] leyfði sr. Hannes Björnsson byggð um 1670-80, er stóð í nokkur ár, en fór í auðn vegna vatnságangs og fannkyngi (Jb.Á.M). Þar má enn sjá glöggar minjar," segir í örnefnalýsingu Saurbæjar. Í örnefnalýsingu Þórisstaðar segir: "Eyrarnar, sem bærinn [Þórisstaðir] er nú á, heita Kúvallareyrar. Utan við, þar sem bærinn er nú, er gömul rúst, Rúst. Hún er eftir Eyrarland, en það var býli hér endur fyrir löngu, og hefur þessi rúst verið nefnd svo á síðari tímum." Í Byggðum Borgarfjarðar segir: "Seint á 17. öld var stofnað býli á Kúhallareyrum [svo] í landi Saurbæjar. Búskapur stóð þar stutt. 1940 var þetta land (20 ha) keypt til Þórisstaða ... " Rústin svonefnda var 300-400 m vestur af nýja Þórisstaðabænum og 4,3 km NA af Saurbæ.

Þar er nú golfvöllur, rennisléttur og snöggur.

Enn er greinileg þúst á vellinum þótt ekki sjáist veggjaskil. Hún líkist rústahól og er rúmlega 1 m há, 16 x 14 m stór NV-SA. Ekkert grjót sést í hólnum og hann er sleginn með vellinum. Utan í honum norðaustanverðum er sandgryfja, um 4 x 3 m stór. 5 m norðvestur af rústabungunni er óljóst þúst, að mestu útsléttuð sem gætu verið leifar af annarri tóft. Hún lægri en rústahóllinn, hér um bil sporöskjulaga og um 6 x 8 m stór. Dæld er í miðju hennar.

Hættumat: stórhætta, vegna ábúðar**Heimildir:**JÁM IV, 18; Ö-Saurbær a, 6; Ö-Þórisstaðir, 3; Byggðir Borgarfjarðar, 50

BO-010:021 þúst sel

64°25.944N 21°34.136V

"Sunnan í lágum hól, austan Selgils, rjett upp undan eyrunum miðjum, má enn merkja æfaformar rústir, er menn halda leyfar af selstöð Þorsteins Oddgeirssonar Öxnabrodds, er þar var staddur, þá Hólmverjar fóru til Saurbæjar til rána og drápu Skroppu föstru hans, eptir að hún hafi gjört þeim glett með sjónhverfingum sínum," segir í örnefnalýsingu. Guðni Ólafsson frá Þórisstöðum man eftir rústum syðst og vestast á stöku túnstykki sem er ofan Kúvallareyra. Þar er þúst, 280 m suður af Eyrarlandi 020. Sléttað tún.

Þústin er nokkuð greinileg þótt hún hafi verið sléttuð út að mestu, rúmir 10 m í þvermál og allt að 0,8 m há. Vestan við túnið rennur Sellækur en frá þústinni og niður að læknum er mikil grænka.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Saurbær a, 6**BO-010:022** heimild um kvíar

64°24.501N 21°37.616V

"Þegar upp frá túninu eða öllu heldur stöðlinum í Saurbæ, vestan Bæjarlæks, rís dálítið leiti sem kallast Gufugerði," segir í örnefnalýsingu. Ekki er nú vitað hvar stöðullinn var annað en að hann hefur verið sunnan Gufugerðis 025 en norðan túns. Mestallt svæðið er grösugt. Bæjarlækurinn rennur um það austan heimreiðar en sveigir síðan undir hana til vesturs.

Engar tóftir sjást á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Saurbær a, 6**BO-010:023** dys legstaður

64°24.529N 21°37.648V

"Þegar upp frá túninu eða öllu heldur stöðlinum í Saurbæ, vestan Bæjarlæks, rís dálítið leiti sem kallast Gufugerði [025]. Þar ljet Ólafur prestur Hjaltested (1838-48) heygja uppáhalds reiðhest sinn með týjum og sést þar enn dysin," segir í örnefnalýsingu. Dysin er undir gerðinu sunnanverðu, fast sunnan við óverulegar rústaleifar sem þar sjást (sjá 025).

Grasi gróið holt. Óregluleg grjóthruga, að mestu ógróin, um 2 m í þvermál.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Saurbær a, 6-7**BO-010:024** Hjallagerði tóftir býli

64°24.209N 21°37.759V

"Skammt suðvestur frá bænum í túnjaðri, stóð Hjallagerði, er mælt, að í tíð Hallgríms og bæði fyrir og eptir, hafi þar verið lítil hjáleiga frá Saurbæ og hefir, til þessa, mátt greina þar kofarústir, en sem nú mun vera sljettað yfir," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemd sem gerð var við skrána segir: "Hjallagerði var býli eða bústaður. Það var í byggð 1840-1850, en líklega ekki í tíð Hallgríms, eins og sagt er í skránni." Þetta er líkleg tilgáta, enda er Hjallagerðis ekki getið í Jarðabók Árna og Páls 1706. Mjög óljósar kofarústir eru utan túns, rúma 200 m suðvestur af bæ 001. Þær gætu hafa tilheyrt Hjallagerði.

Órækt utan syðsta hluta vesturtúns. Um miðbik hennar er grýttur melur.

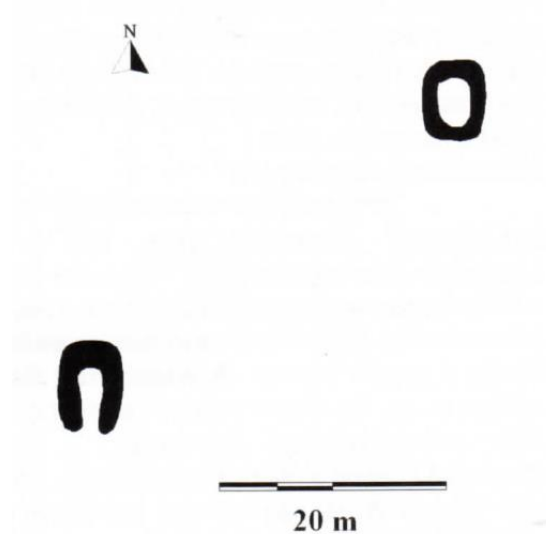
Mjög óverulegar rústir og algrónar. Sú eystri er rúma 10 m sunnan við túnjaðar, virðist einföld og ferhyrnd, um 5 x 4 m stór. Hún er á kafi í grasi og veggir ekki nema um 0,2 m háir. Hin rústin er um 30 m suðvestar og mun ógreinilegri, um 5 x 7 m stór N-S, líklega hafa verið dyr í suður. Framan við hana er hundapúfa á mel. Vel má vera að megnið af Hjallagerði hafi lent undir túninu norðan við en þar sjást engin húsamerki.

Þar sjást engin húsamerki.

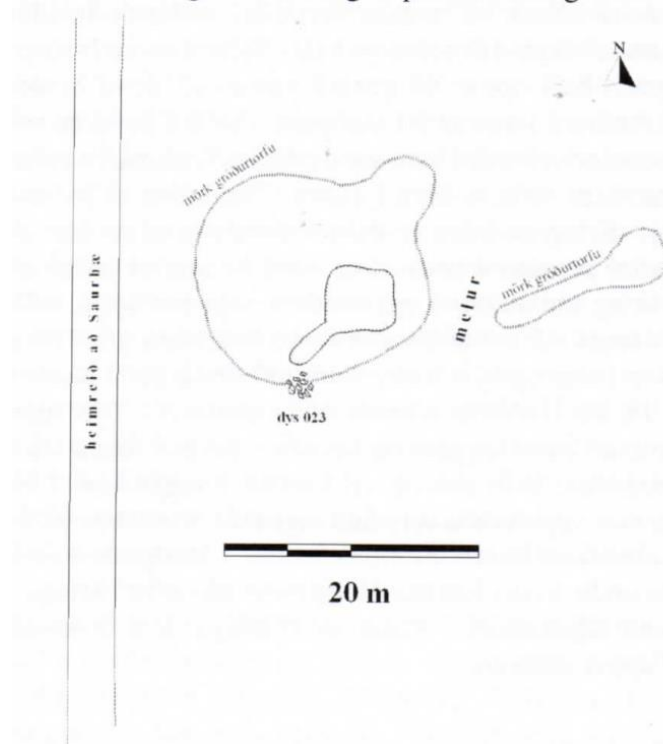
Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Saurbær a, 7; Ö-Saurbær c, 1**BO-010:025** Gufugerði tóftir bústaður

64°24.537N 21°37.638V

"Þegar upp frá túninu eða öllu heldur stöðlinum [022] í Saurbæ, vestan Bæjarlæks, rís dálítið leiti sem kallast Gufugerði," segir í örnefnalýsingu. Síðar í sömu lýsingu segir: "Þess er þegar getið og talið víst, að upphaflega hafi bærinn Saurbær verið reistur í lægð vestur í nefndum Stekkjarflóa [011]. Hafi hann svo á sínum tíma, verið fluttur talsvert austar og nær hliðinni og byggður upp á nýju leiti því, er

nú kallast Gufugerði og áður er nefnt. Þaðan er líka miklu víðsýnna og bæjarstæði betra en vestar í flóanum og mun fegurra en þar sem nú stendur bærinn. Óljóst er um það hve lengi bærinn stóð á Gufugerði. En á hvorumtveggja staðnum fyrir sig, gat það hafa verið lengi, eftir rústunum að dæma ... Hjer um bil miðsvegar, ofantil á núverandi túnstæði, eru furðumiklar fornar rústir, er vel geta verið leifar bæjarhúsa, fjóss, heygarðs o.fl. Þessar minjar, ásamt fornri þjóðsögn, mega teljast ærið sterkar heimildir um, að þarna hafi búið verið ...," segir í örnefnalýsingu. Ennfremur segir: "Hugsanlegt er einnig, að á sínum tíma hafi þarna verið hjáleiga frá prestsetrinu, er svo hafi lagst niður og gleymst - nema nafnið. Menn hafa getið þess til, að á Gufugerði hafi bærinn staðið þá Hallgrímur flutti að Saurbæ, en um það skortir allar heimildir. Og þar sem jarðabók Árna Magnússonar getur heldur ekkert um Gufugerði, má telja víst að þar hafi byggð lagst niður löngu fyrir tíð Hallgríms í Saurbæ.

Má vera, að vegna nafnsins hafi menn síðar sett það í samband við bæjarbrunann 1662." Gufugerði er í kriknum sunnan þjóðvegur en austan heimreiðarinnar að Saurbæ, 400 m norður af bæ 001.

Melur sem er gróinn efst og er þar töluverð gróska.

Mjög óljósar rústir eru efst á hólum vestantil, á kafi í grasi. Ber þar mest á hólfi sem er rúmlega 6 x 6 m stórt. Út frá því til suðvesturs örlar á öðru hólfi sem er um 3 x 5 m stórt og sunnan við það er grjóthrúga þar sem hestur er dysjaður, sjá 023. Tóftabrotin eru á hól sem alls er rúmlega 20 x 20 m stór. Austan við hann er rof og melur í því en austast á gerðinu er stór og áberandi hundapúfa. Af rofinu að dæma sem og melnum umhverfis getur tæplega verið langt niður á mel undir mannvistarleifunum. Gufugerði hefur mikið látið á sjá vegna vegagerðar og annarra framkvæmda og mun nú aðeins svipur hjá sjón. Sneitt var af rústunum vegna vegagerðar, væntanlega einkum að norðan- og vestanverðu og síðar var opnað malarnám norðan við rústirnar sem nú er hætt að nota.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Saurbær a, 7-8

BO-010:026 *Hjaltestedsgerði* heimild um tún

64°24.323N 21°37.701V

Hluti túnsins sem er beint vestur af bæ 001, vestan bæjarlækjar, nefndist áður Hjaltestedsgerði. Það var girt með hlöðnum túngarði. Sléttað tún í halla mót suðri. Séra Ólafur Hjaltested (f. 1801, d. 1848) var mikill talsmaður þess að menn færðu út tún sín. Hann lét girða óræktarblett og rækta upp með beðaslettum. Var gerðið girt á þrjá vegu en bæjarlækurinn rann með því að austan. Nú eru öll ummerki horfin en garðurinn sem markaði norðurhlíð gerðisins var til töluverðra vandræða þegar túnið var sléttað um 1950, enda mikið grjót í honum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Saurbær a, 8

BO-010:027 *vegur leið*

64°24.295N 21°38.231V

Tæpa 500 m vestur af bæ 001 sjást leifar af upphlöðnum vegi. Hann er um 550 m sunnan við núverandi þjóðveg. Hálfgróinn melur en vestan hans er lækjardrag.

Hleðslan sést á tæplega 10 m löngum kafla frá austri til vesturs. Hún er óljós og talsvert máð, enda umhverfi blásið. Hún hefur verið um 2,5 m breið en syðri kanturinn er mun greinilegri en aðrir hlutar, 0,2 m hár. Hlaðið hefur verið að litlum læk sem rennur í dragi austan við. Ef til vill hefur verið brú yfir hann en engar leifar hennar sjást nú. Líklega hefur vegurinn legið áfram til vesturs með ströndinni, í átt að Kalastöðum, en ekki víst hann hafi verið upphlaðinn víða.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Saurbær a, 8

BO-010:028 *Prjónastrákur* þjóðsaga

64°24.927N 21°36.820V

"Austan Saurbæjarlæks, þar sem hæst ber, er klettur einstakur og nefnist Prjónastrákur", segir í örnefnalýsingu. Síðar í sömu lýsingu segir: "Áður er getið um klettinn Prjónastrák, mæla menn, að klettur þessi beri nafn af því, að þangað hafi Guðríði, konu Hallgríms, opt orðið gengið einslega og það stundum meðan maður hennar var að guðþjónustu og sjest sitja þar með prjóna sína. En erindið þangað

átti þó að vera annað og meira, sem sje það, að í blóra við þrjónana hafi hún haft með sjer vasalíkneski af Múhameð spámanni og tignað það og tilbedið á þessum stað. Maður hennar átti lengi að hafa haft hana grunaða, en þó ekki tekist að gjöra hana uppvísa að þessu athæfi -svo vel fól hún líkneskið- uns hann, eitt sinn, hraðar messugjörð sem mest hann má og leggur svo tafarlaust leið sína upp í gil það, sem áður er nefnt og kemur svo norðan við klettinn, konu sinni mjög í opna skjöldu, þar sem hún var með líkneskið fyrir framan sig og ugði ei að sjer. Átti þá Hallgrímur að hafa náð því og eyðilaggt. Er ekki ólíklegt, að Guðríði hafi sárnað þessar aðferðir mans síns, enda fylgir það sögunni." Kletturinn er 1,3 km NNA af bæ 001.

Mikið ber á honum efst á brún í skógi vaxinni hlíð.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurbær a, 2-3, 9

BO-010:029 *Hallgrímssteinn* þjóðsaga

64°24.374N 21°37.134V

"Beint í austur frá staðnum, yfir ána, tekur við melur allstór, á honum hérumbil miðjum, stendur einstakur steinn, gríðarstór, er nefnist Hallgrímssteinn ...," segir í örnefnalýsingu. Síðar í sömu lýsingu segir: "Menn hafa það jafnvel fyrir satt, að Hallgrími hafi opt orðið gengið austur að steini hinum mikla, er áður um getur og stendur einstakur þar á melnum í austur frá staðnum. Steinn þessi er við hann kenndur og kallast Hallgrímssteinn. Klettur þessi er svo mikill um sig og hár, að naumast verður upp á hann klifið, ef ekki væri fúrus [svo] í steininn, sem veita nokkra fótfestu. Steinninn er þvínær flatur að ofan og má maður vel hafast þar við uppi. Kringum hann er dálítill flötur, grasi gróinn að nokkru... Einna tíðförlast hafði honum orðið að steini þessum á þeim tíma, sem honum er ætlað að hafa ort Passíusálmana. Sást hann þá opt á gangi kring um steininn og stundum sitja þar uppi, milli þess, er hann hvíldi sig á grasfletinum. Munnmælin segja, að þar undir steininum hafi hann grafið hitt fyrsta frumrit sálmana, að verkinu loknu, gengið svo heim og sýnt konu sinni hið hreinritaða handrit og sagt, að þarna skyldi hún sjá aðaldagsverkið sitt. Þá átti Guðríður að hafa sagt í styttingi. "Þjer mun sjálfum vænst um þykja." Tók hún þó við handritinu, að hans áeggjan og las yfir. Að því loknu fékk hún það aptur manni sínum. Hann spyr hvernig henni líki. "Allt gott og vel kveðið," segir hún. "Þó mestur kjarninn (eða krapturinn) í einu versinu." Klerkur spyr hvaða vers hún eigi við. Vísar hún þá til síðasta versins í 6. sálmi: Bið ég þín böndin hörðu bindi nú hvern minn lið o.s.frv." Hallgrímssteinn er 415 m austur af bæ 001. Hann er á mel, suðaustan undir ávalri bungu. Hálfgróinn melur er í kring. Steinninn er allt að 1,7 m hár sé staðið við hann að sunnan. Hann er rúmlega 2 x 2 m að grunnflatarmáli. Með nokkurri lagni má vel komast upp á steininn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurbær a, 5, 10-11

BO-010:030 *Þinghúsfliot* heimild um þingstað

64°24.341N 21°37.692V

"Hér var þingstaður sveitarinnar frá aida öðli," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Þinghús er sagt hafa staðið á svonefndri Þinghúsfliot sem var norðan við Hjaltestedsgerði 026 og um 60 m vestur af bæ 001.

Þar er nú norðvestasti hluti heimatúnsins. Sléttað tún, aflíðandi mót suðri. Öll merki um þinghúsið eru horfin en Vífill Búason telur sig muna eftir rústum. Á túnakorti frá 1920 sést að þá var kálgarður á þessum stað en ekki er ljóst hvort hann hefur verið á rústunum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Byggði Borgarfjarðar, 45

BO-010:031 *Hallgrímsbrunnur* heimild um brunn

64°24.467N 21°37.605V

Í ritinu Frásögur um fornaldarleifar segir: "Hallgríms brunnr svo kalladr, skamt fyrir ofan Tun - Síra Hailgrímr Petursson vígdi þann Brunn, þá hann var hér Prestr. Reynslan hefir kent, að bæði maunnum og Sképnum hefir batnad af að drecka vatnid úr þeim Brunni." Kristian Kalund kom að Saurbæ upp úr 1870 og segir í riti sínu: "Við bæinn er Hallgrímsbrunnur, sem hann vígði, og er talið, að honum fylgi lækningamáttur fyrir menn og skepnur." Hallgrímsbrunnur er um 5 m austan við heimkeyrsluna en 280 m norðan við bæ 001.

Sléttur grasbakki en snarlækkar svo til austurs, ofan í gilið sem bæjarlækurinn rennur eftir.

Lítill lind sem kemur upp í kvos og rennur til austurs, út í bæjarlæk. Norðan hennar hækkar land upp að Gufugerði (025). Lindin mun hafa raskast töluvert við vegagerð og aðrar framkvæmdir. Brunnur var hlaðinn í henni 1937 en hann er með öllu horfinn.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir:KK, 218; FF, 267

BO-010:032 *Brenna* örnefni kolagröf

"Kringum Brennu og út að Ós, allt er sem í flagi ... Um örnefni þetta vita nú fáir eða enginn. Getið er

til, að hjer sje átt við stað þar sem gjört hafi verið til kola," segir í örnefnalýsingu. Nú veit enginn hvar Brenna er. Vafalaust hefur víða verið gert til kola í Saurbæjarlandi þótt ekki sé nú vitað um sjáanlegar kolagrafir. Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Skóg á staðurinn í heimalandi mikinn og víðan. Hann brúkast til eldiviðar heima og á þeim jörðum staðarins, sem áður er sagt, og fyrir kolgjörð alla staðarins og nauðsynja kolgjörð þeirra staðarins landseta, sem á Ferstiklu og Hrafnabjörgum búa." **Heimildir:** Ö-Saurbær a, 4; JÁM IV, 17

BO-011 Kalastaðir

44 hdr 1706, 1 847. Bændaeign. 1257: "Reið Þorgils þá út um kvöldið á Kalastaði. Þar hófu þeir bónorð við Eirnýju dóttur Halldórs prests fyrir hönd Ásbjarnar Illugasonar og svaraði hún því seinlega en Halldór prestur og Þorsteinn son hans tóku því vel." Sturl, 730. 27.5.1562 var Ámunda Jónsyni skipt Kalastöðum á Hvalfjarðarströnd fyrir 60 hdr í arf eftir Jón Pálsson föður sinn - DI XIII, 734. 29.9.1567 selur Ámundi Jónsson Vigfúsi Jónssyni bróður sínum Kalastaði fyrir jarðir að andvirði 60 hdr - DI XV, 21-22. 21.10.1567 gefa sr. Böðvar Eyjólfsson og Pall sonur hans upp kaupþilkall til Kalastaða DI XV, 29-30. 1.3.1596 skýrir Þórður Guðmundsson lögmaður frá því að fyrir 30 árum hafi hann að kröfu Vigfúsar Jónssonar eiganda Kalastað og Halls Ólafssonar eiganda Eystra Miðfells gert um landamerki jarðanna: J fyrstu skyldi sa steirn rada sem stendur upp a fiallinu og kalladur er Koladrangur. Þaðann riettsinis og ofann i steininn þann sem stendur i læknum fyrir nedan almenningz reidgoturnar. og kalladur er Forumannasteirn. ur þeim steini siönhending og ofann i þann lækiarskurd ern geingur ofann i vatnid þar þvertt ofann undann. DI XV, 57-58. Um 1600: "Setselja Árnadóttir giptist Illuga Vigfússyni á Kalastöðum lögréttumanni, bróður Orms í Eyjum." Bsk 11,645 sbr. 602. 17. öld: Solveig Böðvarsdóttir giptist Jóni ýngra, syni Vigfúsar Jónssonar og Ragnhildar Þórðardóttur, lögmanns frá Kalastöðum." Bsk II, 605. 1706: Í Jarðabók Árna og Páls er dýrleiki jarðarinnar alls 60 hdr. en að frádregnu Kalastaðakoti [BO-012], sem byggt er úr heimalandinu, fellur dýrleikinn niður í 44 hdr. Kirkjustaður fram á 17. öld. Tvíbýli var á jörðinni á 18. öld og jörðin í bændaeign. Afrétt á jörðin engan en forna selstöðu í Kambslandi. Var það land kirkjueign meðan kirkja var á Kalastöðum. Töldu ábúendur Kalastaða sig í fullum rétti að hafa geldfé þar í sumarþing. JÁM III, 37-38. Hjáleigur og þurabúðir: Móakot og Lækjarós.

Tún árið 1920: Stærð 66,645 m² eða 21 dagsláttar. Þar af 3/10 þýft. Garðar 1,138 m². 1706: "Skóg hefur jörðin mikinn og góðan, og þó ekki raftvið, er hann nú so mikið eyddur, að valla nægir til kolagjörðar og eldiviðar ábúendum ... Torfrista og stunga lök og lítt nýtandi ... Móskurður til eldiviðar nægur ... " Auk þess upptalið: Fremur léleg silungsveiði (líklega í Hólmsvatni), selveiði, reki (lítill), skelfiskfjara og heimræði (þá fiskur er í firðinum). "Þann part jarðarinnar lands, sem til sjáfar veit, brýtur sjór smám saman, og þó ei óðara en so að bili sætir, so að ekki verður merkileg þurfd á." JÁM IV, 38. "Jörðin liggur að sjó við Hjalvalfjörð og á merki móts við Saurbæ, Svarfhól og Kalastaðakot... Upp frá sjónum skiptast á holt og hallandi mýrar. Þar liggur ræktunarlandi ... nú framræst til túnræktar. Ofan við þjóðveginn taka við klapparholt og melabungur með grasbrekkum á milli ... Kjarlendi er dálítið." BB II, 39.

BO-011:001 Kalastaðir bæjarhóll bústaður

64°23.745N 21°41.471V

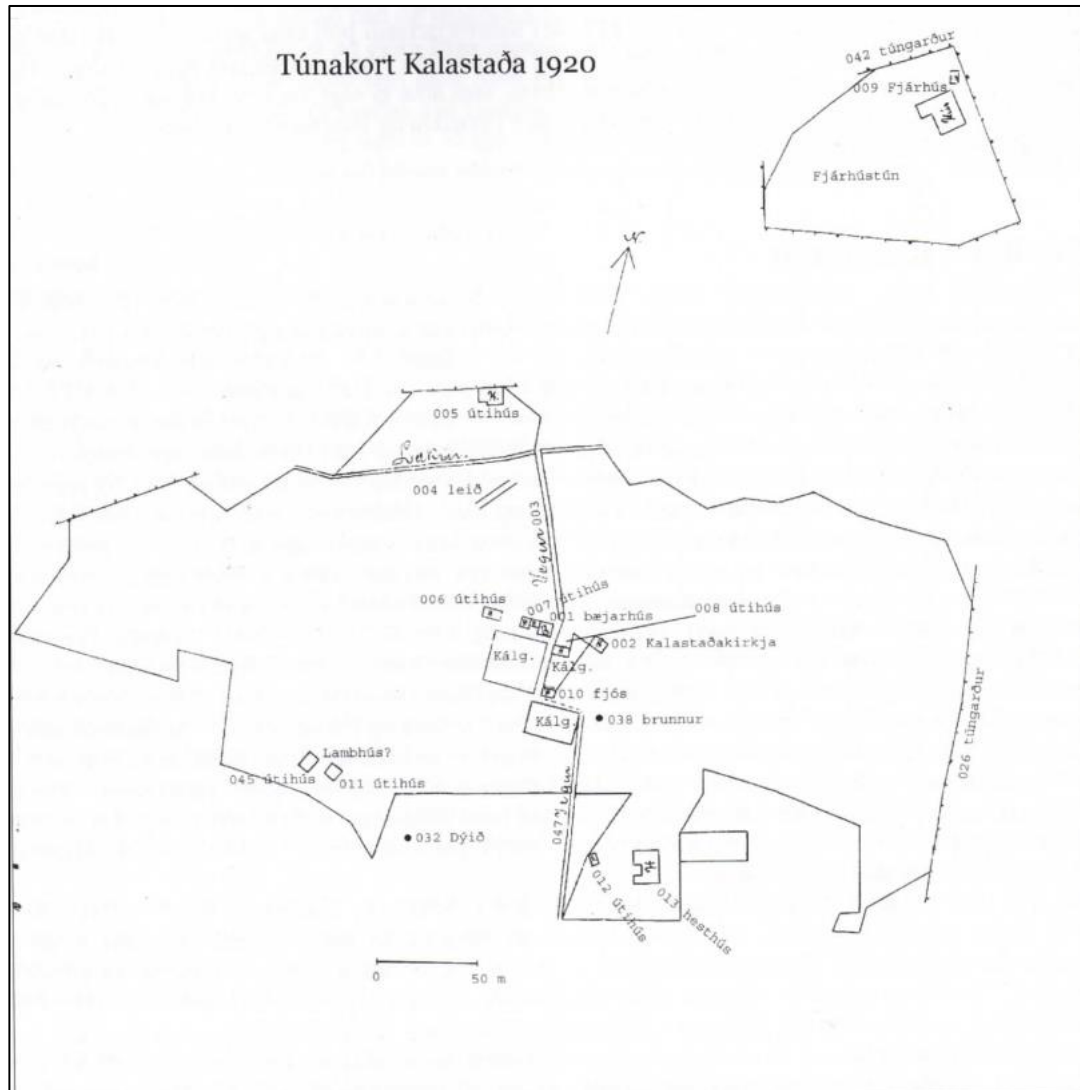
Bærinn stóð suðvestur af Kalastaðahæðum. Bærinn stóð austast á bæjarhólnum sem teygði sig til vesturs og er hóllinn um 20 metra vestan við Kalastaði 1. Þar er nú vélageymsla sambyggð fjósi.

Norðan bæjarstæðis eru brattir bakkar niður að bæjarlæknum sem rennur þar til vesturs áður en hann tekur stefnu vestan við túnið í suðurátt, til sjávar. Sunnan bæjar er aflíðandi halli alla leið niður að sjó. Bæjarhóllinn hefur verið sléttaður undir tún og byggfá honum vélageymsla og fjós.

Upp úr 1900 var reist timburhús með steiptum kjallara á bæjarhólnum og stóð það til 1954, þá var það flutt á Akranes. Þar var síðar reist vélageymsla og er kjallari timburhússins enn sjáanlegur inni í vélageymslunni. Í bæjarhólnum sjást dældir og hryggir þrátt fyrir sléttun og þar mótast enn fyrir rústum útihúsa 006 og 007 sem stóðu vestur frá bænum samkvæmt túnakorti frá 1920. Bæjarhóllinn er um 50 x 35 metrar og hefur suður- og vesturhluti hans aðallega hefur orðið fyrir raski. Á vesturhlutanum er fyrrnefnd vélageymsla en áfast við hana á suðurhluta hólins er fjós með haughúsi sem er grafið inn í hólinn. Bæjarhóllinn er mikið raskaður en líklega má enn finna óraskaðar fornleifar á kolli hans, vestan við vélageymslu og norðan fjóssins.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; BB II, 39

Kort af túni Kalastaða 1920

BO-011:002 tóft+garðlag kirkja

64°23.753N 21°41.422V

Í fornleifaskrá segir: "Leifar af fornri kirkjutóft, með kirkjugarði, sem mótar fyrir í túninu austur frá bænum." ÁÓG. Kirkjutóftin er nánast á hlaði Kalastaða milli íbúðahúsanna. Á túnakorti frá 1920 er sýnt útihús sem nú er tóftin inni í kirkjugarðinum. Líklegt er að það hafi verið reist á rústum kirkjunnar.

Grasi gróin flöt og blómagarður vestan og norðan kirkjugarðsins. Sléttað tún er austan við og vegur að Kalastöðum II sunnanvið.

Máldagar úr fornbréfasafni (DI):

1397: Kirkia að Kalastodumm er halfkirkia syngia annanhvern dag helgann.

lvka presti ij merkur.

skal heima taka heima tiunder oc lysitolla; Máld DI IV 198

[1491-1518]: gamall mldagi.

Kirkia sancti petri apostoli a kalastodvm a hualfiardarstrond a kamsland halft oc þar v. kvgilddi. oc þa er biskup steffan vigde halfkirkniuna þar gaf hann leyfe til ad þar se hion saman vigd bor skird oc konur j kirkiu leiddar. þeirra manna sem þar eru heimelisfaster. Máld DI VI, 55 [AM 257 4to; AM Apogr. 2656; AM 263 fol, bl. 71]

[1491-1518]: Kalastada maldagi.

Kirkian aa kalastaudum aa allt halft Kamsland milli Griotar og Kamsar aa motz vid Holms kirkiu og eitt fliot j Lagsaa fyrir vtan Midllzmulu. Henni fylgia .iiij. kyr og .xij. ær.

þar skal syngja annann huern dag helgan. luk presti í merkur. skulu takast heima tíundir og liostollar. Máld DI Vil, 55-56 [AM 238 4to, bl. 1 18 (Bessastaðabók)]

1663: Kalastaðakirkja lögð niður; (PP, 1 18).

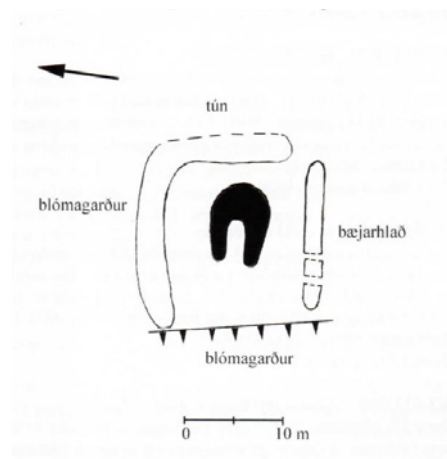
1706: "Hjer hefur að fornu hálfkirkja verið, og hjelst hún við til þess fyrir 10 árum var húsið af felt. En um alla tíð Sr. Hannesar Björnssonar og síðan, það eru 37 ár, hefur hjer aldrei þjónustugjörð framin verið. Um tíð Sr. Hallgríms minnst þeir ekki, sem nálægir eru" JÁM IV. Af þessu má sjá að kirkjan hafi hangið uppi til 1696, þá hafi

hún verið rifin. 1907:

Kirkja var á Kalastöðum til forna; helmingskirkja móti Saurbæjarkirkju að sagt er."BJ. 1920: Á túnakorti sést að kirkjutóftin gegnir hlutverki útihúss. Í riti Guðmundar Ólafssonar um friðlýstar fornleifar í Borgarfjarðarsýslu er kirkjugarðinum lýst: "Ummál garðsins er um 22 x 20 m. Innan hans, nokkru austan við miðju, er ferhyrmd tóft, um 7,5 x 5 m að utanmáli, sem snýr í austur-vestur. Tóftin hefur torfveggi á þrjá vegu, sem eru um 1 m að þykkt, en er opin mót vestri. Veggir garðsins eru um 0,5 m háir en þeir eru orðnir nokkuð útflattir, um 2 m breiðir. Austurgafli garðsins er kominn í þýfi og suðausturhornið vantar. Á suðurhliðinni eru tvö rof í vegginn á kirkjugarðinum. Það eystra gæti hafa verið hlið. Hluti af vesturhliðinni er horfinn... Sléttað var yfir svæðið innan kirkjugarðsins og utan við kirkjutóftina fyrir nokkrum áratugum svo að auðveldara væri að slá blettinn." Kirkjugarðurinn er ferningslaga. Hann er á sléttum grunni og af honum er lágur bakki niður í blómagarð sem nú er vestan við. Þar hefur verið plantað trjáum. Austurgafli tóftarinnar er áberandi þykkari en norður-og suðurhlið, um 3 metrar. Á túnakorti 1920 er tóftin merkt sem útihús í horni garðs sem þá var austan bæjar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; BB II, 39; GÓ: Guðmundur Ólafsson, 24; DI; ÁÓG: Ágúst Ó. Georgsson. Fornleifaskrá, 19; BJ: Brynjúlfur Jónsson. "Rannsóknir fornleifa sumarið 1907", 14; JÁM IV, 37.

BO-011:003 gata leið

64°25.778N 21°41.493V

Heimreiðin að Kalastaðabæ er á sama stað nú og hún var 1920 samkvæmt túnakorti. Hún liggur frá norðvestri í suðaustur heim á hlað. Heimreiðin liggur yfir læk og lækjarbakka. Ekki er ljóst hvort gamla heimreiðin var bara vegur eða traðir. Á túnakortinu sést hún hefur verið rúmlega 80 metra löng.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:004 gata leið

64°23.759N 21°41.499V

Heimreiðin 003 liggur yfir dragið, sem bæjarlækurinn rennur eftir, og lækjarbakkana. Í bakkanum vestan við heimreiðina sést móta fyrir sneiðingi frá læknum og upp bakkann til vesturs, norðvestur af gamla bæjarstæðinu. Bakkarnir eru brattir og grasi grónir fram á lækjarbakkann.

Sneiðingurinn er nokkuð breiður, um 1,5 metra breiður og um 20 metra langur. Hann er kominn á kaf í gras.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-011:005 heimild um útihús 64°23.796N 21°41.562V
Á túnakorti frá 1920 er sýnt útihús um 30 metrum ofan (og norðan) bæjarlækjar og 120 metra norðvestan bæjarhóls 001. Þar liggur nú þjóðvegurinn. Ofan Kalastaðalækjar og neðan þjóðvegur í gróskumikilli brekku sem hallar mót suðri. Ekki sést til fornleifa, húsið hefur alveg horfið í veginn eða í raskinu í kringum hann.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:006 heimild um útihús 64°23.736N 21°41.504V
Á túnakorti frá 1920 sést stakt útihús sem stóð vestan bæjarhúsaraðar, u.þ.b. 30 m vestur frá bænum 001. Þar sem gamli bærinn stóð er nú vélageymsla. Sléttað tún. Enn sést móta fyrir bungum og dældum í bæjarhólum sem teygir sig vestur frá vélageymslunni og ætla má að þar séu leifar þessa húss og útihúsa 007.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:007 heimild um útihús 64°23.745N 21°41.471V
Á túnakorti sjást tvö samhliða útihús vestan við bæinn 001, samföst honum. Þar sem bærinn sjálfur stóð er nú vélageymsla. Þar sem hús þessi stóðu er núna sléttað tún. Húsin voru rifin upp úr 1930. Enn sést móta fyrir bungum og dældum í bæjarhólum á u.þ.b. 10 x 5 metra svæði vestur frá vélageymslunni og ætla má að þar séu leifar húsanna.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:008 heimild um útihús 62°23.747N 21°41.450V
Um 10 metra suðaustan við bæjarstæði 001 og vestan kirkjugarðsins 002 var kálgarður samkvæmt túnakorti. Í norðvesturhorni garðsins var útihús. Þar sem húsið stóð mætast nú malarborið bæjarhlaðið og blómagarður Kalastaða I. Ekkert sést lengur til húss þessa. Garðurinn var óreglulega þríhyrningslaga og í hverju horni hans stóðu útihús (002, 008 og 010).

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:009 Gömlufjárhúsin þúst fjárhús 64°23.861N 21°41.496V
Nýrst í Fjárhústúni sem er ofan þjóðvegur norðvestur af bæ, voru tvö hús skv. túnakorti frá 1920. Þar sem fjárhúsin stóðu er gróskumikill og iðagræn rústaabunga í gamla túninu. Um 90 metra vestar standa nú steinsteyppt fjárhús. Túngarður (sjá 042) liggur þarna rétt um 5 metrum ofan við.

Ósléttað, gróskumikið gamalt tún. Árið 1930 voru reist ný fjárhús á rústum eldri fjárhúsa. Nýrri fjárhúsin voru með torfveggjum en járnþaki. Hjá þeim stóð einnig hlaða úr timbri. Fjárhúsin voru rifin 1955 og þá byggð steinsteyppt fjárhús sem enn standa 90 metrum vestar. Ekki sjást greinileg mörk rústabungunnar en hún er hér um bil 10 x 10 metrar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:010 heimild um fjós 64°23.734N 21°41.485V
Um 30 metrum suðaustur af bæjarstæði 001 og um 40 metrum suðvestan kirkjugarðstöftar 002 var fiós. Það var við suðurjaðar kálgarðs sem sýndur er á túnakorti frá 1920 (sjá einnig útihús 008).

Nú eru þar mót grasigróinnar brekku og malarborins hlaðs. Á þessum stað stóð fjós úr torfi og grjóti. Á rústum þess var reist annað fjós um miðja öldina sem var rífið á 9. áratugnum og sléttað yfir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:011 Lambhústún þúst útihús 64°23.673N 21°41.544V
Á túnakorti frá 1920 sjást tvö útihús suðvestur frá bæ. Í túninu sjást tvær rústabungur. Sú eystri er um 130 metra frá bæjarstæði 001 rétt norðan við skurð sem liggur austur - vestur. (Vestari þústin er nr. 045 í skránni.) Þarna er núna sléttað tún og búið að planta trjám milli túns og skurðar.

Þegar Þorvaldur Magnússon bóndi sléttaði túnið komu þarna upp kol og skeljabrot. Í Jarðabók Árna og Páls frá árinu 1706 segir: "Skelfiskfjara gagnvænleg til beitu og matar, þver mjög." JÁM IV. Eystri þústin í túninu er um 7 metrar í þvermál. Í örnefnaskrá segir enn fremur: "Lambhústún var neðst í túni ... " Hugsanlegt er að annað þessara húsa, eða bæði, hafi verið lambhúsið sem túnið var kennt við.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; JÁM IV, 38; Ö-Kalastaðir, 62

BO-011:012 þúst útihús 64°23.689N 21°41.390V
Á túnakorti frá 1920 er sýnt lítið útihús 30 metrum vestur af hesthúsi 0 13 og 120 m suðvestan tóftar í kirkjugarði 002. Á þeim stað er þúst í túninu. Ósléttað en framræst svæði. Magnús Stefánsson heimildamaður man eftir rústum af torfkofa á þessum stað. Hann var fallinn úr notkun 1925. Mörk þústarinnar eru óljós en hún er um 5 metrar í þvermál. Skurður gengur í gegnum hana eða við suðurenda hennar.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:013 heimild um hesthús 64°23.689N 21°41.352V
Á túnakorti er sýnt stórt útihús um 140 metra suðaustan bæjarstæðis 00 l. Þar var hesthús. Þúst er í túninu um 30 metra austan útihúss 0 12. Ósléttað en framræst svæði. Hesthúsið var rífið eftir miðja 20. öld. Við það var heygarður. Aðeins sést græn þúst og grjót úr húsinu neðan við hana. Mörk þústarinnar eru óljós en hún er um 10 metrar í þvermál.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:014 *Smiðjudalssund* heimild um kolagröf 64°24.623N 21°40.010V
"Hér [Svarfhólshálsi] er dalur inn með honum og heitir Smiðjudalur. Hann er bak við svonefnda Saurbæjarhlíð og þar utast er nefnt á henni Hlíðarhorn. Í Smiðjudalnum bak við hlíðina er mýrarsund, sem heitir Smiðjudalssund. Þar sjást merki þess að þar hefur verið mikil kolagerð hér áður fyrr.", segir í örnefnaskrá. Í athugasemdum og viðbótum við örnefnaskrá segir ennfremur: "Sjá má ýmis ummerki, sennilega kolagerð, á nokkrum stöðum í Smiðjudal." Dalurinn eða dalverpið er bæði mjótt og grunnt en nokkuð langt. Beggja vegna eru klettur og klappir á hryggjunum en dalurinn er vaxinn birkikjarri.
Ekki sást til fornleifa við vettvangsathugun.
Hættumat: engin hætta
Heimildir: Ö-Kalastaðir, 59; Ö-Kalastaðir ath. og viðb, 2

BO-011:015 *Stekkjarsker* örnefni stekkur 64°23.752N 21°40.414V
"Neðst í [Kalastaðahæðum] ... Niður við sjó er þurrlendara og kallað Börð, öðru nafni Stekkjarbörð.
Börð þessi eru talin ná jafnvel inn að merkjum. Upp af Börðunum upp í hæðunum er Stekkurinn 030. Annars er hér um tvær stekkjarrústir að ræða. Fram undan Börðunum úti á firðinum eru tvö sker, Klakkar, sem eru austar, og vestar fram af eldri stekkjarrústunum langt sker, Stekkjarsker. Klakkar koma upp um hálfvallin sjó en Stekkjarskerið með lítið föllnum sjó. Milli Stekkjarskers og lands er Stekkjarsund. Þar þornar um stórstraumsfjöru.", segir í örnefnaskrá. Stekkjarskerið er litlu vestar en sumarbústaðir sem standa nokkuð ofan Barðanna. Upp af Stekkjarskeri eru þurri grónir bakkar. Þar ofan við eru mýrar og bleyta upp að Börðunum sem eru þurr.
Stekkur fannst ekki við vettvangsathugun.
Heimildir: Ö-Kalastaðir, 59

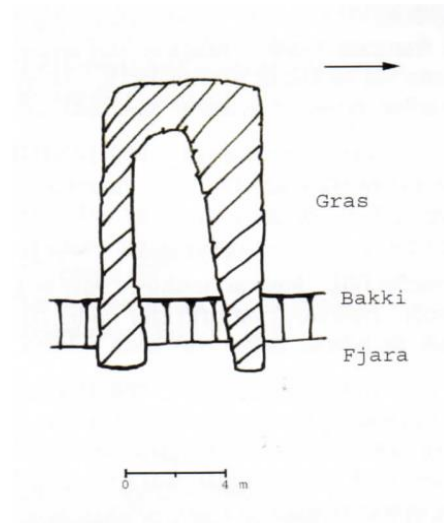
BO-011:016 *Móholt* heimild um mógrafir 64°23.550N 21°41.162V
"Beint upp af Landtanga er Móholt.", segir í örnefnaskrá. Móholt er um 450 m suður af gamla bæ 001. Holtið liggur í austur - vestur. Holtið er þurrt og efst á því klappargarður sem á eru myndarlegar hundapúfur. Ofan eða norðan holts eru sléttuð tún en ósléttuð er um 50 neðan og sunnan holtsins, niður að skurði sem þar er.
1706: "Móskurður til eldiviðar nægur." JÁM IV. "Í Móholti var mótak, þar til um árið 1943. Góður mór, en ekki fleiri en 4 stungur víðast hvar.", segir í athugasemdum og viðbótum við örnefnaskrá. Mógrafir sáust ekki við vettvangsathugun en Magnús Stefánsson heimildamaður sagði að mór hefði víða verið tekinn neðan túns.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Ö-Kalastaðir, 59; Ö-Kalastaðir ath. og viðb, 2; JÁM IV, 38

BO-011:017 *Lendingarvík* heimild um lendingu 64°23.432N 21°41.197V
" ... vestan við Landtangann er Lendingarvík. Þar var sögð bezta lending í Hvalfirði, mögulegt að lenda þar í hvaða átt sem var.", segir í örnefnaskrá. Landtangi er um 500 m suðaustur frá bæjarstæði Kalastaða. Lendingarvíkin er hrein sandfjara milli klettanna í Landtanga og Nesinu. Kalastaðatúnið

nær alveg niður að fjörunni.

1706: "Heimræði þá er fiskur er á Hvalfirði, þver mjög ... Lending góð" JÁM IV. Bátur var á Kalastaðum til 1940.

Heimildir: Ö-Kalastaðir, 59 -60; JÁM IV, 38

BO-011:018 Naust tóft naust

64°23.390N 21°41.256V

"Vestan við Lendingarvík er tangi, sem heitir Nes ... í Nesinu er Naust.", segir í örnefnaskrá. Naustið er vestast í Lendingarvík 017 og vörin neðan við.

Naustið er í fjöruborði neðan túns. Rústin er á grónum sjávarbakka en gengur aðeins niður í fjöruna sem er stutt og smágrýtt niður að lendingunni. Sjórinn sleikir austasta hluta rústarinnar þar sem hún gengur niður af bakkanum.

Naustið er hlaðið úr grjóti og snýr op í austur. Suðurlanghlið stendur ágætlega, þar sem sjórinn nær ekki til, 6 umför af steinum, norðurlanghlið og vesturgafi eru alveg hrunin og hefur hleðslan hrúðið inn í rústina að mestu. Naustveggirnir ganga til austurs niður af sjávarbakkanum og niður í fjöruna og þar eru þeir hrundir. Rétt neðan naustsins er landing sem virðist hafa verið rudd.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Kalastaðir, 60

BO-011:019 Móakot heimild um býli

64°23.297N 21°41.565V

"Vestan við Lendingarvík 017, er tangi, sem heitir Nes ... Þarna í nesinu var kot endur fyrir löngu nefnt Móakot. Mun allt vera farið í sjóinn.", segir í örnefnaskrá. Býlið mun hafa staðið þar sem kallast Lækjaróstangar og er nú brimsorfinn tangi sem gengur í sjó fram til suðurs og suðvesturs. Tanginn er rúmlega 800 metra í suður frá Kalastaðabæ 001.

Þarna hefur mikið landbrot átt sér stað og eina graslendið sem eftir er í tångunum er tunga sem teygir sig til vesturs umflotin sjó á flóði.

Í Jarðabók Árna og Páls frá árinu 1706, segir: "Móakot segja menn verið hafi hjáleiga af jörðunni Kalastöðum, bygt um fáein ár, enginn minnst nær eður hvaðlengi, so vita menn og ekki landskuldahæð eður kúgilda fjölda eður neinar kvaðir. Grasnautn alla og hlunnindi hefur þetta býli haft af heimaðjörðunni og þar fyrir utan ekkert. Örvænt er að hjer megi aftur byggja, því túnstæði, sem verið hefur, sýnist hafa bæði ilt og lítið, er nú í hrjósturmó komið." JÁM IV. Í Jarðatali Johnsens er vísað í heimild frá 1804. Þar segir: Hjáleigan Móakot horfin í sjóinn. JJ. Ekkert sést til byggðaleifa í nesinu nema ef vera skyldi að garðlag 046 hafi tilheyrð býlinu.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

Heimildir: Ö-Kalastaðir, 60; JÁM IV, 39-40, JJ, 105

BO-011:020 Lækjarós bæjarstæði býli

64°23.416N 21°41.725V

Niður við sjó, austan við Kalastaðalæk í um 650 metra suðvestur frá Kalastaðabæ, stóð býlið Lækjarós.

Það stóð neðst í núverandi túni við vík sem er milli Lækjaróstanga og nær út fyrir Kalastaðalæk. Í túninu sést greinilega hóllinn sem býlið stóð á.

Bæjarstæðið og umhverfi þess er nú sléttuð tún en sjór brýtur sífellt af því svo að bakkarnir niður í fjöruna eru 1-3 metra háir. Í örnefnaskrá kemur fram að seint á 19. öld og fram á þá 20. hafi verið búið í Lækjarósi sem var þurrabúð niðri við sjó við Kalastaðalæk. "Lækjarós var þurrabúðarkot, sem var austan við ós lækjarins ... Þar var fólk þar til rétt eftir aldamót, um 1908-1910. Þessi hluti nassins var sléttuð um 1954, og var þá vel hægt að greina tóftarbrot, en þá nærri sjávarbökkum sem sífellt brýtur af í sjó.", segir í Ö-Kalastaðir ath. og viðb. Í Byggðum Borgarfjarðar segir: "Byggð var þar 1878-1896, 1918-1919." BB II. Greinileg bunga er í túninu. Hún er um 45 metra í norður - suður og 25 metra í austur - vestur og u.þ.b. 1 metra há. Í hólum sjást hryggir og dældir svo grunnt gæti verið á rústirnar. Sjórinn brýtur sífellt af hólum sunnanverðum og í bakkanum sjást mannvistarleifar; kol, móaska og brennd bein. Ekki er óhugsandi að sjórinn sé að brjóta af öskuhauginn, öskunni hafi verið hent suður fyrir bæ.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

Heimildir: Ö-Kalastaðir 60; Ö-Kalastaðir ath. og viðb., 1; BB II, 53; JÁM IV, 37

BO-011:021 *Haugur* heimild um legstað

64°23.039N 21°42.498V

"En vestar taka svo við nafnlausar mýrar, þar til lengra kemur, þá heitir Haugsmýri næst sjó. En fyrir framan hann [svo] er klettur nefndur Haugur. Norðvestur af honum var fornmannahaugur kominn í sjó nú.", segir í örnefnaskrá.

Stórgrýtt fjara með klettum upp af og grasi þar ofan við.

Brynjúlfur Jónsson fornfræðingur kannaði fornmannahauginn 1903. Honum segist svo frá: "Þá er eg fór út Hvalfjarðarströndina, heyrði eg þess getið, að fornmannshaugur væri í Haugsnesi út frá Kalastöðum og væri sjór farinn að brjóta hann. Fór ég því þangað og fékk með mér menn frá Kalastöðum í því skyni að grafa út hauginn. En þá er til kom, sást að hann var fyrir löngu útgrafinn og það svo vandlega, að öll hleðsla sem innan í honum hafði verið, var tekin burtu, nema einungis á þá hlið er fjærst var sjó. Þar var hleðslan nokkurnvegin óhöggð. Utan með var haugurinn þó enn uppi standandi, nema skarð var komið í hann þeim megin sem að sjónum vissi. En það var þó víst eftir menn, en ekki eftir sjóinn. Sjálfur bakkinn liggur að skarðinu en nær ekki inn í það enn sem komið er. Svo væri haugurinn óhaggaður þess vegna. En líklega brotnar hann bráðum af. - Ekkert var þar að finna, eins og nærri má geta."BJ. Í örnefnaskrá Kalastaðakots er talað um að Haugsnesinu fylgi sú sögn að þar hafi Hólmverjar verið dysjaðir. Þarna hefur sjórinn brotið mikið af landinu og sjálfur Haugur orðinn sprunginn og sorfinn af sjávangangi. Ekkert sést til fornmannahaus þessa.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir:Ö-Kalastaðir, 60; Ö-Kalastaðkot I; BJ: Brynjúlfur Jónsson. "Um Haugsneshauginn.", 19

BO-011:022 *Biskupsvarða* heimild um landamerki

64°23.019N 21°42.468V

"En á Haug [021], sem sumir segja að heiti Haug[s]klettur er Biskupsvarða, trúlega kennd við Brynjólf biskup síðan hann var að skipta Kalastaðalandi og mynda Kalastaðakot. Er hún þá síðan á 17. öld og ætti að varðveitast.", segir í örnefnaskrá. Haugur gengur í sjó fram og er á merkjum milli Kalastaða og Kalastaðakots. Haugur hefur brotnað mikið af sjávangangi og er orðinn strípaður af öllum hleðslum.

Ekkert sést af Biskupsvörðu á klettinum lengur.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir:Ö-Kalastaðir, 60

BO-011:023 *Mannabeinsholt* þjóðsaga legstaður

64°23.349N 21°42.325V

"Norður af Haugsmýri er Mannabeinsholt. Norðan við það er mjótt mýrardrag, sem heitir Stríðsmýri ...

Í Stríðsmýrinni er sagt að hafi blásið upp bein.", segir í örnefnaskrá.

Holtið er þurt og hækkar talsvert til norðurs. Norðan við það er Stríðsmýrin, ekki mjög blaut.

Ekki sést til fornleifa á svæði þessu. Hugsanlega eru örnefni sett í samband við Hólmverja sögu því í örnefnaskrá Kalastaðakots er talað um að Haugsnesinu (sjá Haug 021) fylgi sú sögn að þar hafi Hólmverjar verið dysjaðir. Þessi örnefni gætu því hafa fléttast saman í gegnum aldirnar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kalastaðir, 60; Ö-Kalastaðakot, 1

BO-011:024 hleðsla brú

64°23.720N 21°41.945V

Efri götur 611-001 lágu að Miðfellsbæjunum. Neðan klettastapans Kala 028 var vegurinn upphlaðinn.

Undir klettinum er mýri. Vegurinn hefur verið byggður upp á tæplega 20 metra löngum kafla. Hann er um 1,5 metra breiður og sést hleðslan sést vel í kantinum, 2-3 umför af steinum. Vegurinn er vel greinilegur á þessum kafla þó það sé gróið yfir hann. Á þessum stað er gamli vegurinn um 30 metra ofan þjóðveg.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

BO-011:025 *Réttarholt* heimild um rétt

64°23.571N 21°42.257V

"Norðar, norður af Gatnamel [049] er holt, sem heitir Réttarholt...", segir í örnefnaskrá. "Má merkja hleðslu út frá smáklettum.", segir í athugasemdum og viðbótum við örnefnaskrá. Réttarholt er lágt, fremur ávalt klettaholt neðan þjóðvegur rétt austan landamerkjagirðingar milli Kalastaða og Kalastaðakots. Tvö Réttarholt eru í Kalastaðalandi, þetta sem hér er skráð er vestan bæjar, hitt nr. 030 er austan bæjar. Kletta-og klappaholt með steinum og urð neðan við. Holtið liggur í austur - vestur. Ekki sást til fornleifar, hugsanlega dregur holtið nafn sitt af tóftinni/aðhaldinu vestan Kalastaðalækjar sem er rúmlega 380 metra suðaustur af Réttarholtinu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kalastaðir, 60; Ö-Kalastaðir ath. og viðb, 2

BO-011:026 garðlag túngarður

64°23.741N 21°41.171V

Hlaðinn túngarður er við austurmörk túns. Hann hefst við Kalastaðalæk, heldur í suður upp Réttarholtið 039 og beygir til vesturs inn í túnið neðan holtsins.

Garðurinn liggur þar yfir mýri og holt, og inn í núverandi tún.

Túngarðurinn er hlaðinn úr torfi og grjóti. Hann er um 320 metra langur um 0,2 metra hár. Hleðslugrjótið verður strjálle og dreifaðara eftir því sem garðurinn gengur lengra inn í túnið og hverfur svo. Nokkrir stórir steinar eru í túninu á þessum stað og hafa björgin verið notuð í garðinn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-011:027 Náttmálavarða varða eyktamark

64°23.972N 21°42.642V

"Þegar kornið er upp fyrir gamla veginn og þjóðveginn, er á merkjum Skjólborg [BO-012:026]. Hún er niðurundan svonefndri Öxl en það er endinn á öxlinni á hálsinum hér uppaf....Uppi á Öxlinni er Náttmálavarða.", segir í örnefnaskrá. Varðan er í norðvestur frá bæ séð, vestast á Öxlinni. Hún er á merkjum milli Kalastaða og Kalastaðakots.

Hún er vestast á Öxlinni, ber við himin og því áberandi í landslaginu. Af henni er nokkuð bratt vestan og sunnan undir en að austanverðu er holtið aflíðandi og landið hækkar til norðurs. Þarna skiptast á klettur, gróin holt og mýrar.

Varðan er hrinn og lítur fremur út eins og rústabunga með grasgrónum hundabúfum, iðagræn. Hún gegndi hlutverki eyktamarks frá Kalastöðum og varð síðar landamerki.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kalastaðir, 60

BO-011:028 Kali dys legstaður

21°41.953V 64°23.723N

Kali er grasgróinn klettastapi rétt ofan þjóðvegur um 400 metra norðvestur af bæ. "Dys Kala landnámsmanns er sögð vera grjóthruga sunnanverðu við Kalaklett.", segir í athugasemdum við örnefnaskrá.

Sunnan og austan undir Kala er urð, mosi og gras. Dysið sést vel umkringt mosagrónum steinum sem afmarka það að vestan- og austanverðu. Að sunnan liggur gamall upphlaðinn vegur 611 :001.

"Svo segja munnmæli, að Kali hafi heitið fornmaður, er fyrstur hafi byggt Kalastaði og hafi bærinn nafn af honum. Á Kali að liggja sunnanundir klettaási, sem þar er fyrir vestan bæjarlækinn. Er þar sýnt dys hans. Það er grjótdyngja, auðsjáanlega borin saman af mönnum, nál, 3 faðm. löng og nær 1 ½ faðm. breið. Lengdin snýr norður suður. Steinarnir í dysinni eru fullstórir hleðslusteinar og tiltölulega jafnir. Svo er hún niðursokkin, að eigi tekur hún nú upp úr grassverði. Í fyrra sumar (1906) var lausamaður á Kalastöðum, og byrjaði hann á að rífa dysina upp. Gerði hann alldjúpa holu í hana nær norðurendanum. En svo gafst hann upp við fyrirtækið, því eigi var annað að sjá, en urðin lægi miklu dýpra niður. Eigi kastaði hann því grjóti, sem hann hafði tekið, ofan í holuna aftur. Stendur hún því opin, og má sjá stærð grjótsins niðureftir, sem nú var lýst. Vel má vera, að dysin hafi í fyrstu verið hlaðin upp sem stórt leiði, en sigið niður og aflagast á löngum tíma... Hæpið er, að það sé Kali, sem þar er dysjaður. Nafnið virðist vera vestrænt að uppruna, en fært í íslenska mynd. Og hafi Kali sá, er Kalastaðir hafa nafn af, verið kominn vestan um haf, þá er sennilegt að hann hafi verið kristinn, og hefir hann þá naumast verið dysjaður þannig. Um þetta er ekki hægt að fullyrða." BJ. Í Fornleifaskrá kemur fram að Matthías Þórðarsona þjóðminjavörður hafi friðlýst dysina árið 1930. ÁÓG. Mosavaxnir steinar, líklega hleðsla, afmarka dysina að austanog vestanverðu. Á milli hleðsinanna er mikil steinahruga með mismunandi stórum steinum sem mynda fremur jafnfallið lag milli vestur- og austurhliðar. Hleðsla er sjáanleg til norðurs meðfram mosanum á vesturlanghlið. Dysin skiptist í tvennt því gróin mosapemba liggur þvert yfir hana norðanverða. Að líkindum hefur vegurinn klórað aðeins í dysina að neðanverðu (sunnanverðu).

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kalastaðir, 59-60; Ö-Kalastaðir ath. og viðb., 1; BJ: Brynjúlfur Jónsson. "Rannsóknir fornleifa sumarið 1907.", 13-14; ÁÓG: Ágúst Ö. Georgsson. Fornleifaskrá, 19.

BO-011:029 Lindin heimild um vatnsból

64°23.371N 21°41.844V

"Vestan við [Kalastaða]lækinn var hér áður falleg slétta, sem hét Eyrin, nú er hún horfin. Sjórinn braut hana fyrir síðustu aldamót. Á Eyrinni miðri var Lindin. Þar þraut aldrei vatn, og þangað var sótt vatn harðindaveturinn 1881-1882 frá fleiri bæjum. En Lindin hvarf einnig, þegar sjórinn braut eyrina.", segir í örnefnaskrá. Eyrin er nú grjóteyri sem fer í kaf á flóði en upp af henni er enn eru grasflöt neðan jávarbakka sem er sjálfsagt einu leifar Eyrarinnar. Ekkert sést til Lindarinnar lengur, hún er horfin vegna sjávargangs.

Hættumat: hætta, vegna rofs

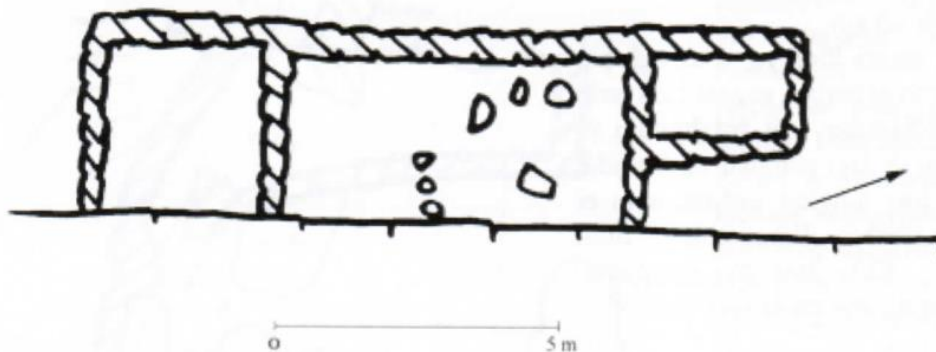
Heimildir: Ö-Kalastaðir, 60

BO-011:030 Stekkjarholt tóft stekkur

64°23.898N 21°40.704V

"Norðaustur af túni norðan við veg vestur af efri enda Kalastaðahæða heitir Kvöldklettur og neðarlega í hæðunum er Stekkjarholt.", segir í örnefnaskrá. Stekkurinn er um 30 metra neðan þjóðveg, norðvestur undir lágu klettabelti. "Kalastaðahæðir er hryggur sem gengur hér þvert fyrir og lokar útsýni að innan.", segir enn fremur í örnefnaskránni.

Aðhaldið er undir grónu klettaholti, stekknun hallar til sjuðvesturs. Landið er þurr er þar sem stekkurinn er en blautt niðurundan.

Aðhaldið er í skjóli norðvestur undir klettavegg sem er um 1,5 metra há og gegnir hlutverki veggis. Það er um 13 metra langt og 4 metra breitt og snýr á lengdina í norður - suður. Stekkurinn er í halla mót suðri. Hann skiptist í þrjú hólf, að

mestu hlaðinn úr grjóti. Hvergi sést op, enda er hann mjög fallinn saman og gróið yfir hluta hleðsinanna. Efsta (nrysta) hólfíð er minnst og nær ekki að klettaveggnum sem myndar austurvegg neðri hólfanna, það er um 2,5 x 3 metrar. Miðhólfíð er stærst, langhliðin um 7 metrar en hleðslan milli hólfanna um 3,5 metrar. Neðst (syðsta) hólfíð ferningslaga um 3,5 metra á hlið. Lag aðhaldsins/stekklarinnar er ekki mjög stekklarlegt.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Kalastaðir, 61, 59

BO-011:031 Krosshóll þjóðsaga huldufólksbústaður 64 °23.770N 21 °41.243V

"Austast í túni er kletthóll, sem heitir Krosshóll. Í honum býr huldufólk, er margir hafa orðið varir við. Má t.d. nefna það, að eitt sinn á túnaslætti í þurrki eru þeir að slá þar Jón Þorsteinsson (faðir Snæbjarnar) og Samson stjúpsonur hans. Heyrðu þeir þá söng undirþýðan. Héldu þeir fyrst að þetta væri smaliinn í Saurbæ, en er athugað var sást að hann var hvergi nálægur", segir í örnefnaskrá. Hóllinn er áberandi í umhverfi Kalastaða. Hann er strýtumyndaður með klettum efst og bröttum brekkum vestantil. Austuraf er brekkan meira afliðandi. Um hólinn neðanverðan er klettakragi. Krosshóll er grasivaxinn og í brekkur hans hefur verið plantað trjám. Hann er um 50 metra frá austri til vesturs og 30 metrar frá norðri til suðurs.

Uppi á Krosshóll eru litlar ferhyrningslaga laga holur eða gryfjur og þarna léku börn sér í búi á fyrri hluta 20. aldar, að sögn Magnúsar Stefánssonar heimildamanns.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Kalastaðir, 61

BO-011:032 Dý brunnur vatnsból 64 °23.675N 21 °41.484V

"Í neðri túnjaðri aðeins vestan bæjar var dý. Það var ræst fram um 1910, hlaðið upp og gert að vatnsbóli. Í Jarðabók Á.M. er talað um þetta vatnsból, að það bregðist ekki, ef notað er aðeins fyrir kvikfé, en bregðist ef af er brugðið og þá til jafnlengdar næsta vetur. Það er nefnt Dý.", segir í örnefnaskrá. Dýið er um 130 metra suðvesturs við bæjarstæði 001 og liggur við skurðenda sem hefst rétt neðan núverandi fjóss og liggur í suður.

Þar er brunnurinn í öslægju milli skurðar og túns. Umhverfis hann er mikið gras, bleyta, sem rennur úr m.a. brunninum, og svað. Í Jarðabók Árna og Páls frá 1706 er sagt frá vatnsbóli: "Vatnsból í uppsprettu brunni segja menn aldrei

bregðast fyrir kvikfje, ef til einskiss annars brúkað er, en sje það til annars brúkað, segja menn það bregðist næsta mál eftir, og komi ei til nota fyrr en að komandi vetri. Þetta kalla ábúendur margreynt í 40 ár eður fremur." JÁM IV. Ekki er víst að Dýið og brunnurinn í Jarðabókinni sé hinn sami. Um brunninn er hleðsla úr grjóti og torfi. Hann er talsvert stór um sig nálægt 3 metra í norður - suður og um 2 metra í austur - vesturs, sporöskjulaga. Hann er orðinn nokkuð úr lagi genginn, sérstaklega vesturhlíðin sem hefur troðist niður vegna ágangs búpenings auk þess sem hann hefur verið bygður að nokkru leyti.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

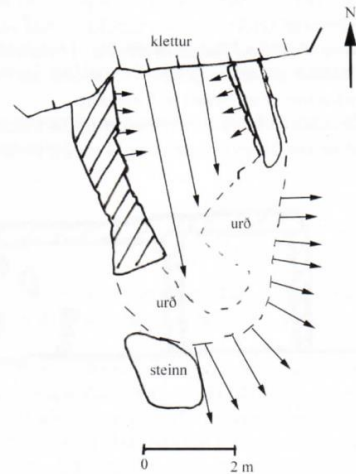
Heimildir: Ö-Kalastaðir, 62; JÁM IV, 38

BO-011:033 tóft rétt

64°23.497N 21°41.809V

"Lítið eitt upp með [Kalastaða]læknum [frá sjó] rennur hann gegnum kletta, vestur af mógröfunum 034. Eru þar kallaðir Klappir.", segir í örnefnaskrá. Sunnan undir Klöppunum rétt vestan lækjarins er tóft. Klappirnar liggja frá austri til vesturs og er landið grasi gróið umhverfis. Sunnan undir holtinu er gróin urð og rétt autan við rennur lækurinn milli klappanna. Undir klettunum er smásléttá nokkra metra fram en svo er ákveðinn halli alla leið niður að sjó. Tóftin er úr grjóti, um 6 metra löng og 4 metrar þar sem hún er breiðust. Klettaveggurinn gegnir hlutverki norðurhlíðar og ganga hleðslurnar í út frá honum til suðausturs. Hleðslurnar eru úr lagi gengnar og hrundar en sjást greinilega þar til þær tengjast urðinni sem er þarna sunnan undir, þá verður illgreinanlegt milli hrundra veggja og urðar. Ekki sést því óyggjandi hversu stór þessi hleðsla var né sést móta fyrir opi.

Hættumat: engin hætta

BO-011:034 náma mógrafir

"Lítið eitt upp með [Kalastaða]læknum [frá sjó] rennur hann gegnum kletta, vestur af mógröfunum. Eru þar kallaðir Klappir.", segir í örnefnaskrá. Austan lækjar er framræst mýri og ræktuð að hluta. Í henni sést a.m.k. ein stór mógröf sem er skorin af skurði sem gengur í suðaustur - norðvestur.

Mýrin er sundurskorin af skurðum þvers og kruss og rennur Kalastaðalækur vestast í henni. Austurmörk og suðurmörk mýrarinnar er sléttá Kalastaðatúnið en að norðan þurr melur.

Gröfin er hringlaga um 10 metra í þvermál og um 30-40 cm djúp. Í gegnum hana gengur skurður svo hún er þurr að kalla. Að líkindum hafa verið fleiri mógrafir í mýrinni sem hafa horfið vegna framræslu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö- Kalastaðir, 60

BO-011:035 heimild um leið

64°23.759N 21°41.499V

"Gamli vegurinn lá yfir túnið þar til Jón Þorsteinsson (faðir Snæbjarnar og Ásmundar) flutti hann útfyrir. Enn sér dæmi um umferðina þá voru taldir 18 skorningar eftir götur, í túninu.", segir í örnefnaskrá. Búið er að slétta túnið, gera skurði og vegi. Líkur eru til að gamli vegurinn hafi legið eftir bökkunum ofan (sunnan) lækjar, að sögn Þorvalds Magnússonar heimildamanns. Ekki sést lengur til gatnanna. Að líkindum er þetta hluti af leið 049.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Kalastaðir, 61

BO-011:036 heimild um mógrafir

64°23.306N 21°41.575V

"Vestan við Lendingavík 017 er tangi sem heitir Nes.", segir í örnefnaskrá. "Á Nesinu er víðar mótak með svipuðum árangri [ekki fleiri en 4 stungur].", segir í athugasemdum og viðbótum við örnefnaskrá. Nesið er nú sléttá tún fram í fjöru og öll ummerki mógrafa horfin. Í Jarðabók Árna og Páls frá árinu 1706, segir: "Móskurður til eldiviðar nægur" JÁM IV. Samkvæmt heimildamönnum, Magnúsi og Stefáni Stefánssonum var mótaka hér og hvar í mýrunum kringum túnið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Kalastaðir, 60; Ö-Kalastaðir ath. og viðb, 2

grunninum og til vesturs, það er sléttar hellur og býsna grónar, alls 12 talsins. Sú allra vestasta gæti verið gamall legsteinn, á henni vottar óljóst fyrir krossmarki. Á túnakorti frá 1920 sést að þá hefur kirkjugarðurinn verið um 50 x 22 m stór.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Byggðir Borgarfjarðar, 45

BO-010:003 heimild um útihús

64°24.372N 21°37.499V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 150 m NA afbæjarhól 001. Þetta er tæpa 10 m norðan við NA-hornstaur kirkjugarðsins. Tún í órækt. Húsið er horfið.

Heimildir:Túnakort 1920

BO-010:004 heimild um fjárhús

64°24.363N 21°37.601V

Samkvæmt túnakorti voru tvö sambyggð útihús rúma 80 m norður af bæ 001. Vífill Búason man eftir gömlum fjárhúsum þar og var hesthús sambyggt þeim. Þetta er við norðvesturhorn garðsins sem er umhverfis kirkjuna. Nú órækt, hátt gras og njóli. Húsin eru horfin en þó mótur fyrir grænni þúst sem nær vestur á bakka bæjarlækjar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-010:005 heimild um útihús

64°24.361N 21°37.487V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús rúma 20 m suðaustur af útihúsi 003. Tún í órækt. Húsið er horfið. Þetta er um 10 m austur af austurhlið kirkjugarðs.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-010:006 heimild um útihús

64°24.336N 21°37.568V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 70 m norðan við gömlu kirkjuna 002 og um 60 NA af bæ 001. Húsið hefur verið þar sem nú liggur hellustétt upp að dyrum Saurbæjarkirkju, heldur nær sáluhlíði en kirkjutröppum. Húsið er horfið en töluverð uppfylling er undir stéttinni og sunnan við hana.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-010:007 heimild um útihús

64°24.326N 21°37.627V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóð útihús á bæjarhól 001, fast norðan við bæinn 001. Þar er nú bílastæði úr möl. Húsið er horfið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-010:008 heimild um útihús

64°24.329N 21°37.642V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóð útihús fast norðvestan við bæ 001, um 15 m vestur af útihúsi 007. Það var í austurenda kálgarðs. Kálgarðurinn hefur líklega verið í brekkunni sem hallar frá bæjarhól til vesturs, að bæjarlæk. Húsið hefur þá verið í brúninni þar ofan við. Það er alveg horfið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-010:009 heimild um ljós

64°24.301N 21°37.645V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóð útihús 20-30 m sunnan við bæ 001. Það mun hafa verið ljós. Þar stendur nú ljós sem reist var milli 1940 og 1950.

Húsið er við rætur bæjarhóls.

Ekkert sést eftir af eldri byggingum. Samkvæmt Vífli Búasyni var áður flóraður vegur milli bæjar og fjóss en hann er alveg horfinn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-010:010 Stekkur tóft beitarhús

64°24.524N 21°38.735V

"Þeim megin, neðar vegarins, eru þó strjálir birkirunnar, sem planta sig misjafnt niður á börð og rendur engjamýranna og milli þeirra og kallast Skógartögl. Í þeim jaðri engjanna innantil við miðja hlið, stóðu lengi beitarhús, sem nú eru tættur einar," segir í örnefnalýsingu. Tóftir þessar eru 960 m VNV af bæ 001 og tæpum 100 m sunnan við þjóðveg. Vífill Búason telur að staðurinn hafi verið nefndur Stekkur.

BO-011:037 heimild um ristu

64°23.521N 21°41.186V

"Meðan reiðingar voru notaðir, var torfrista rétt neðan við túnið, þar sem nokkuð þurrlegt var. Varð það einnig notað á torfbök húsa.", segir í örnefnaskrá.

Neðan gamla túns er nú búið að gera sléttuð tún og ræsa fram.

Í Jarðabók Árna og Páls frá árinu 1706, segir: "Torfrista og stúnga lök og lítt nýtandi." JÁM IV. Heimildamönnunum Magnúsi og Stefáni Stefánssonum ber saman um að rista í Kalastaðalandi hafi ekki verið góð en það var þó reynt víða þar sem því var mögulega við komið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Kalastaðir ath. og viðb, 3; JÁM IV, 38

BO-011:038 heimild um brunn

64°23.720N 21°41.398V

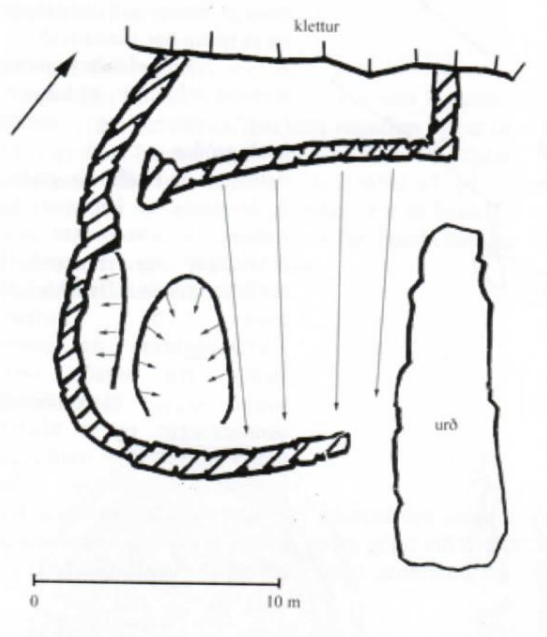
Við hornið á kálgarði, sem sést á túnakorti frá 1920, og suðaustur við fjós 010 var brunnur. Brekka sem snýr móti suðri. Þegar fjósið var sléttað var því rutt niður brekkuna.

Brunnurinn var mjög djúpur og þraut aldrei. Yfir honum var brunnhús en nú eru öll ummerki horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-011:039 Réttarholt tóft rétt

64°23.706N 21°41.176V

"Suður af Krosshól 031 í túnjaðri er Réttarholtið.", segir í örnefnaskrá. Rétt austur við túnjaðar er réttin, sunnan undir Réttarholti.

Holtið er grasi gróið og það á einnig við réttina. Framundan holtinu er talsverð urð. Réttin er sunnanundir allt að 2 metra háum klettum Réttarholtsins. Réttin er hlaðin úr grjóti og skiptist í tvö hól, efra og neðra. Hún er um 13 m í suðvestur - norðaustur og 17 metrar í norðvestur - suðaustur. 14 metra hleðsla út frá klettaveggnum myndar suðvesturhliðina. Efra og minna hólfið stendur vel, það er um 3 x 15 metrar um sig. Það var notað fram á miðja 20. öld. Veggir neðra hólfsins eru hrundir auk þess sem þarna er mikil urð og erfitt greina í sundur urð og hrunda veggi og sjá hvernig réttin hefur uppbyggð í byrjun. Austan og neðan við minna hólfið er t.a.m. mikil urð sem slíkt á við um og því ekki víst hvernig austurveggur neðra hólfs var. Opíð í efra hólfið var vestast á suðurvegg, opíð í neðra hólfið sést ekki fyrir víst en það hefur verið að austanverðu.

Hættumat: hætta engin hætta

Heimildir: Ö-Kalastaðakot, 61

BO-011:040 heimild um fjós

64°23.726N 21°41.201V

"Austast í túni er klettahóll, sem heitir Krosshóll...Suður af Krosshól í túnjaðri er Réttarholtið. Á því er klettarani nefndur Litlihóll.", segir í örnefnaskrá. Fjós var vestan undir Litlahól að sögn Magnúsar Stefánssonar heimildamanns,, Grasi gróið og ekki sést að þarna hafi staðið útihús. Þarna var byggt lítið fjós úr torfi og grjóti eftir 1930 og var kletturinn austurveggurinn. Það var aðeins notað skamma hríð og síðan rífið.,

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-011:041 varða samgöngubót

64°23.074N 21°42.349V

Austan við klettinn Haug 021, sem er á merkjum milli Kalastaða og Kalastaðakot, eru klettaholt upp af sjónum. Á einu þeirra er áberandi há hundapúfa. Þar undir er hleðsla sem nú er hrúnin. Ofan holtsins er sandmelur og þar ofan við Haugsmýrin.

Grasigróið kletta- eða klapparholt með sjóinn sunnan (neðan) við en sandmel að norðan (ofan).

Varðan er alveg hrúnin saman. Það sést í grjótið milli grasþúfnanna sem hafa myndast af fugladriti. Líklega hefur varðan verið mið eða einhverskonar samgöngubót, hún hefur t.a.m. sést vel af sjó. Hún

er um 2 x 2 metrar um sig.
Hættumat: engin hætta

BO-011:042 garðlag túngarður 64°21.861N 21°41.496V

Ofan þjóðveggar, norðaustan gamla bæjar 001 er Fjárhústún. Þar stóðu fjárhús 009 samkvæmt túnakorti frá 1920. Efst eða nyrst í túninu er túngarður. Hann sést greinilega frá læk sem rennur austan við steinsteyptu fjárhúsin og þar liggur hann til norðausturs að hornstaur.

Ósléttað. Gróið innan garðs og niður að þjóðvegi en ofan garðsins taka við móar og mýrar.

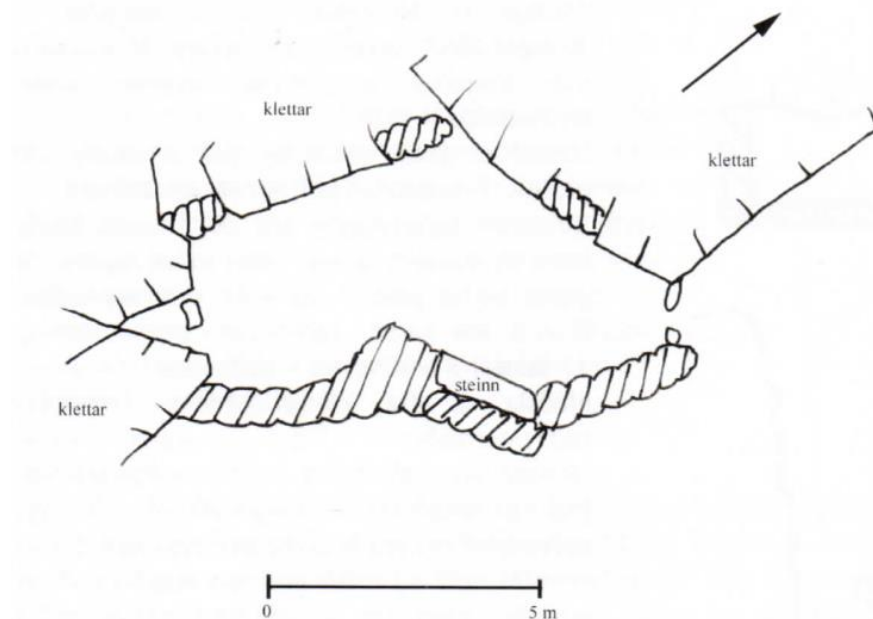
Garðurinn er um 90 metra langur frá suðvestri til norðausturs og um 10 metra til suðurs frá austurhornstaur. Hann er vel greinanlegur frá læk sem er austan núverandi fjárhúsa. Hann er hlaðinn úr torfi og grjóti og á honum var gaddavírsstrengur áður fyrr og stendur austur- hornstaurinn enn. Neðan hornstausins stóðu Gömlu fjárhúsin 009.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:043 tóft rétt

Norðarlega á Smiðjudalshrygg, sem liggur milli Smiðjudals og Lambadals er hlaðin rétt í dæld suðaustan undir klettum Lambadalsmegin (á hryggnum vestanverðum). Ef gengið er upp úr Lambadal þar sem hann er breikkar mest er renna milli

64°24.806N 21°39.992V

klettanna og er réttin þar sunnanvið. Á

Smiðjudalshryggnum skiptast á klappir, birkikjarr, lyng, mosi og annar heiðagróður.

Aðhaldið er hlaðið úr grjóti. Á lengdina er það um 10 metra í suðvestur norðaustur og er opið í norðausturenda. Breiddin er mest 5 metrar. Klettaveggurinn og stórir steinar eru notaðir sem veggir vestan-og sunnanmegin, og er hlaðið upp í glufur (5-7 umföng af steinum). Austur- eða fremur suðausturveggur er hlaðinn en mikil urð er þarna svo hrundar hleðslur eru illgreinanlegar frá urðinni. Inn í sjálfri réttinni er lítið grjót og er hún er

orðin mjög gróin. Þarna er skjól úr öllum áttum og klettaveggurinn, sem tekur stefnu í norður frá opi réttarinnar, hefur auðveldað innrekstur. Ekki er vitað hvenær réttin var í notkun.

Hættumat: engin hætta

BO-011:044 garðlag landamerki

64°24.980N 21°39.227V

Norðarlega í Smiðjudal opnast sund frá suðaustri til norðvesturs þvert yfir dalinn. Við klettaenda norðvestanmegin er garður, eiginlega við enda Smiðjudalshryggjar og liggur í norður - suður.

Suður af garðinum eru klappir og heiðagróður en þar sem garðurinn gengur til norðurs fer hann yfir sandmel, grónar mýrar og endar í birkikjarri. Í Smiðjudalnum austan garðsins er birkiskógur en vesturaf einkennist landslagið af sandmelum og grónum blettum þar til kemur niður í Lambadal. Garðurinn er vel greinanlegur um 10 metra í norður frá klettunum. Þá fer hann yfir sandmel og er sokkinn í hann og er illgreinanlegur þegar út í mýrina þar norður af er komið. Hann er um 50 metra langur. Hleðslan er hrúnn en næst klettinum sjást 2-3 umföng af steinum. Hlutverk garðsins er óvíst en þetta gæti verið gamall landamerkjagarður milli Kalastaða og Svarfhóls, að sögn Þorvalds Magnússonar heimildamanns.

Hættumat: engin hætta

BO-011:045 Lambhústún þúst útihús

64°23.580N 21°41.557V

Á túnakorti frá 1920 sjást tvö útihús suðvestur frá bæ. Í túninu sjást tvær þústir. Sú vestari er um 140 metra frá gamla bæjarstæði 001 rétt norðan við skurð sem liggur austur - vestur. (Eystri þústin er nr. 045 í skránni.)

Sléttað tún og búið að planta trjám milli túns og skurðar.

Þegar Þorvaldur Magnússon bóndi á Kalastöðum sléttaði túnið komu þarna upp kol og skeljabrot. Jarðabók Árna og Páls frá árinu 1706 segir: "Skelfiskfjara gagnvænleg til beitu og matar, þver mjög." JAM IV. Eystri hóllinn í túninu er um 7 metrar í þvermál. Í örnefnaskrá segir: "Lambhústún var neðst í túni ..." Þarna gætu lambhúsin sem túnið er nefnt eftir hafa staðið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; JAM IV, 38; Ö-Kalastaðir 62

BO-011:046 garðlag túngarður

64°23.306N 21°41.575V

"Nesið endar í svonefndum Lækjaróstöngum ... Þarna í nésinu var kot endur fyrir löngu nefnt Móakot 019.", segir í örnefnaskrá. Í Lækjaróstöngum eru garðsleifar sem liggja í norðaustur - suðvestur. Tangarnir sjálfir teygja sig til suðvesturs umkringdir sjó á alla vegu nema í norðaustri. Á tanganum er grastunga og á henni hornstaur Kalastaðatúns í u.þ.b. .. 20 metra norðvestur frá garðsendanum.

Mikið landbrot er í nésinu og hefur sjórinn brotið af túninu þarna allt í kring og myndað nokkuð háa bakka, sérstaklega fram af Lækjarósi 020. Sjór gengur sífellt yfir nesið.

Garðurinn liggur í norðaustur - suðvestur. Hann er vel greinanlegur norðaustast á grastungunni en hverfur svo í fjörugrjótið. Utar á nésinu á Móakot að hafa verið og hugsanlega er garðlagið tengt býlinu e.t. v. túngarður. Garðurinn er mjög siginn, hann hefur verið hlaðinn úr grjóti en ekki eru eftir nema 2 umföer eftir þar sem mest er.

Hættumat: stórhætta, vegna rofs

BO-011:047 gata leið

64°23.718N 21°41.397V

Á túnakorti frá 1920 er sýndur vegur sem lá suður frá kálgarðshorni og niður túnið til suðurs, í átt til sjávar. Túnið er ósléttað þar sem vegurinn liggur og sést rétt móta fyrir honum í grasinu.

Ekki er ljóst hversu langt vegurinn náði en Magnús Stefánsson og Stefán Stefánsson heimildamenn telja hann ekki hafa legið alla leið niður að sjó. Hann er illgreinanlegur nema á rúmlega 10 metra spotta neðan við gamla kálgarðinn. Þar er hann 2-3 metra breiður. Á túnakorti er lengd hans, innan túns, 100 m. Nú eru sléttuð tún neðan gamla túns þar sem vegurinn endar skv. túnakortinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-011:048 gripir

Kúpt næla fannst í urð í holti fyrir austan tún á Kalastöðum.

Austan túns á Kalastöðum eru margar urðir t.a.m. við Réttarholt 039 og er því hætt við að nákvæm staðsetning á fundarstaðnum fáið seint.

Í riti Kristjáns Eldjárns, Kuml og haugfé í heiðnum sið á Íslandi, segir " ... Þjms. 7931. Kúpt næla af hreinræktaðri Borróstíls gerð, 10.9 sm að l. Mynd af nælunni er Smykker 48. Mjög vel smíðuð ... "

Heimildir: KEKH2000, 354-355

Nælan frá Kalastöðum. Michéle Smith teiknaði. *Kuml og haugfé*, 2. útgáfa bls. 354.

BO-011:049 heimild um leið

64°22.422N 21°42.361V

Gömul alfaraleið lá um Hvalfjarðarströnd. Leiðin greindist ofan við Kalastaði í efri götur, sem lágu í átt að Eystra Miðfelli (sjá Bo-014:008) og neðri götur. Neðri göturnar lágu til út að Katanesi: "Norðan við Stríðsmýrina [BO-011:023] er Gatnamelur. Eftir honum lá vegurinn að Katanesi og út með firðinum.", segir í örnefnaskrá. Vegur þessi liggur yfir holt, móa, mela og mýrar milli bæjanna.

Vegurinn er víða horfin en enn sést móta fyrir honum í sandinum á Gatnamel sem graslínu sem liggur þar yfir. Auk þess sést móta fyrir honum í Kalastaðakotslandi þar sem tvöföld steinaröð liggur yfir sandmel um 2 metra breið. Það er fyrir neðan svokallað Langasund. Á öðrum stöðum er hann horfinn í gras, sokkinn í mýri eða jafnvel horfinn í tjörn eins raunin er norðaustan við gamla kaupfélagshúsið í landi Kalastaðkots. Vegurinn lá frá Saurbæ, greindist við túnhornið á Kalastöðum, annar vegurinn fór út með sjó, það er sá sem hér um ræðir en en hinn fór með fjallsrótum. Þessi neðri vegur getur hafa tengst umsvifum við kaupfélag og bryggju sem var í landi Kalastaðakots eftir aldamótin 1900.

Heimildir:Ö-Kalastaðir, 60

BO-012 Kalastaðakot

1686: Jarðardýrleiki 15 hdr. BL, 138. 1./06: Jarðardýrleiki 16 hdr. og talin byggð úr landi Kalastaða í byrjun 17. aldar. Þá var jörðin óskipt að öðru en slægjum og húsum. JÁM IV, 39. Niðri við sjó hafði Kaupfélag Hvalfjarðar útibú og stendur húsið enn, þar er einnig bryggja. Landsvirkjun keypti 6,5 ha lands vestast í landinu, þar er spennistöð. BB II, 38. Hefðbundum búskap var hætt á jörðinni upp úr 1990. Tún árið 1920: Stærð 60,611 m². Þar af 1/4 þýft. Garðar 1,176 m². 1706: "Móskurður til eldiviðar nægur og hægur." Öll hlunnindi og skógaritök eru þau sömu og sagt er um Kalastaði því jörðin var óskipt að öðru en slægjum og húsum á þessum tíma. JÁM IV, 39. "Jörðin er allstór. Suðvestan við þjóðveginn er jafnlent, hallandi mýrlendi með smá holtum, en flatara er nær dregur Hólmavatni. Ofan við þjóðveginn er holt og vallendisbrekkur með mýrardrögum á milli, gott beitiland." BB II, 38. Þar sem jörðin er jafnlend og mýrlend hentar hún vel til framræslu og ræktunar. Í Kalastaðakoti hefur verið ræktað gríðarmikið og landslagið gjörbreytt frá því sem áður var. Þannig var það þegar orðið að miklu leyti þegar Sveinn Hjálmarsson heimildamaður flutti að Kalastaðkoti 1966. Af þessum orsökum eru mörg örnefni, einni þau sem vísa á fornleifar glötuð í núverandi umhverfi.

BO-012:001 Kalastaðakot bæjarhóll bústaður

64°23.242N 21°43.514V

"Bæjarhúsin eru suðvestan við þjóðveginn í aflíðandi halla af smá holtum á dálitlum mel." BB II. Mikið hefur verið sléttað í Kalastaðakoti og umhverfi þar gjörbreytt frá því sem áður var. Bæjarhóllinn hefur verið neðan steinsteypst fjóss sem nú stendur, vestan megin lækjar, sem hefur verið leiddur í skurð sem liggur norður - suður. Malarborið hlað og sléttað tún eru allt í kringum bæjarhólin, nema að austan, austan megin lækjarins, þar sem hefur verið framræst en ekki sléttað. Á bæjarhólnum var reist timburhús með steinsteypum kjallara 1906. Kjallarinn (platan) er enn á hólnum. Bæjarhóllinn virðist ekki hafa verið stór, 30 x 20 metra, en mörkin eru óskýr. Hólinn er um 1 metra hár og hallar mót suðri og suðvestri. Niðurundan hólnum eru leifar kálgarðs að sögn Sveins Hjálmarssonar heimildamanns. Mörk garðsins eru mjög óskýr og er hann hlaupinn í njóla.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:BB II, 38

BO-012:002 Fjánhústún örnefni fjárhús

64°23.370N 21°43.722V

Um 30 metra suð-suðaustur af fjárhúsum 0 14 og 250 metra norðaustur frá bæjarstæði 00 l er þúst. Á túnakorti frá 1920 eru sýnt útihús á Húsatúni (Fjánhústún í örnefnaskrá) sem kemur heim og saman við þústina. Sléttað og framræst tún. Í túninu sést þúst þar sem útihúsið stóð, hún er 5 x 4 metrar og 0,2 metrar á hæð.

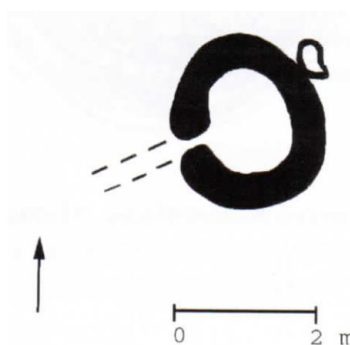
Hættumat: hættu, vegna ábúðar

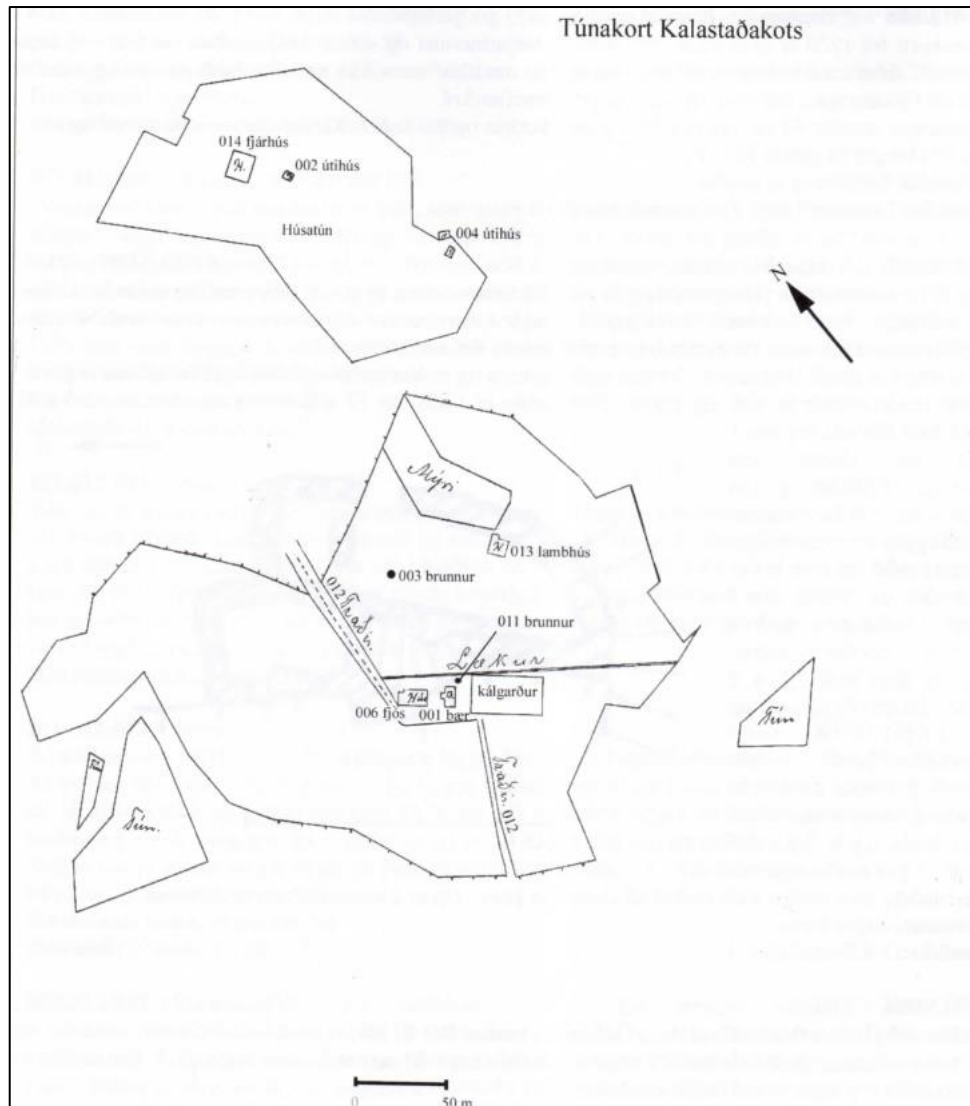
Heimildir:Túnakort 1920; Ö-Kalastaðakot, 57

BO-012:003 brunnur vatnsból

Brunnur er u.þ.b. 90 metra norðvestur af gamla bæjarstæðinu 001 og beint niður undan nýja íbúðarhúsinu á ósléttaðu svæði. Túnið er ósléttað en framræst, þar hefur verið plantað trjám. Brunnurinn er um 2,5 metrar í þvermál. Umhverfis hann er 40 cm hár kantur úr tarfi. Úr brunnum rennur vatn til suðvesturs en hann er nú byrgður.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Kort af túni Kalastaða 1920

BO-012:004 heimild um útihús

64°23.363N 21°43.567V

Á túnakorti frá 1920 eru sýnd tvö útihús í suðausturhorni Húsatúns. Þau hafa staðið um 150 metra norðaustur af fjárhúsunum 014 og hlöðu sem enn stendur. Vegur í gegnum Húsatún og að hlöðunni liggur við staðinn sem þau hafa verið á. Sléttað tún, framræst og ræktað.

Ekki sést óyggjandi hvar útihúsin stóðu en við vettvangsathugun sáuðst óljósar þústir í túninu. Húsin voru ekki sambyggð skv. túnakorti en hafa staðið örfáa metra frá hvort öðru.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-012:005 heimild um mógrafir

64°23.349N 21°43.699V

Kalastaðatún var mjög blautt. Mór var tekinn í mýri ofan og austan bæjar 001. Þar er nú sléttað og ræktað tún. Það er upp af Klöpp 010. Túnið er framræst og skurðir meðfram því.

Í Jarðabók Árna og Páls frá árinu 1706, segir: "Móskurður til eldiviðar nægur og hægur." JÁM IV.

Ekki sjást nein merki um mógrafir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JÁM IV, 39

BO-012:006 Fjósatunga heimild um fjós

64°23.253N 21°43.527V

Á túnakorti frá 1920 er sýnt útihús rétt norðan bæjarhússins og vestan lækjar. Það var fjós. "Vestan við húsið, niður með nafnlausum læk, sem rennur um túnið er stykki, sem ber bæði upp úr og niður úr og heitir Fjósatunga ... þar voru tættur.", segir í örnefnaskrá.

Í Fjósatungu stendur nú steinsteypt fjós og mjólkurhús og þar sem lækurinn var er nú heimreið og tún.

Ekki sést lengur til gamla fjóssins.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

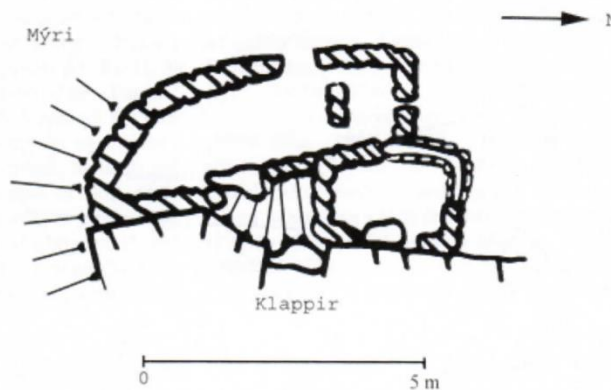
Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Kalastaðakot, 4

BO-012:007 Stekkjarholt tóft stekkur

64°23.372N 21°42.742V

"Upp af þessum mýrum [Haugsmýri] ... Er mikill klettaás hærra uppi. Þá á honum eru sléttaðar klappir og hundapúfa. Þetta holt heitir Stekkjarholt.", segir í örnefnaskrá. Stekkurinn er vestast undir holtinu, um 670 metra norðaustur frá gamla bæjarstæði gamla Kalastaðakots 001.

Stekkarholt er gróið klappaholt. Vestan undir holtinu og stekknunum er mýri en á sjálfu holtinu er þurrt. Grónar stekkjarrústir úr torfi og grjóti. Stekkurinn er í allt um 12 x 6 metrar og skiptist í 2-3 hólf. Mesta hæð hleðslu eru um 1 metri en flestar eru hleðslurnar hrundar og vart hærri en 0,5 metrar. Klettaveggur er notaður sem austurlanghlið þar sem því er við komið og hlaðið upp í glufur. Stekkurinn snýr á lengdina í norður - suður. Nyrst er lítið hólf 2,5 x 2 metrar. Ekkert óyggjandi op sést á því. Af miðri vesturhlið þess gengur tæplega 2 metra garður til vesturs og myndar austurhlið stærra hólfis, u.þ.b. 2,5 x 5,5 metrar. Í því norðarlega eru leifar hleðslu sem virðast hafa miðað að skiptingu þess. Op er á vesturhlið stærra hólfisins.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Kalastaðakot, 1

BO-012:008 Seldalur örnefni sel

64°24.293N 21°42.372V

"Norðan við Öxlina [Náttmálavarða á Öxlinni er númer BO-011 :027] er dalur, sem heitir Seldalur, og eftir honum rennur Seldalslækur. ..", segir í örnefnaskrá. Mynni dalsins er rúmlega 1 km norður af Kalastaðakoti og liggur í suðvestur-norðaustur. Dalurinn er þróngur, grasi vaxinn og mjög deigur og mýrlundur milli tveggja klapparása.

Engar óyggjandi rústir sjást í dalnum. Þess ber þó að geta að fremst/innst í dalnum eru þrjár þústir í sinuflækju. Þær eru á tungu milli tveggja lækja sem koma saman og mynda Sellæk rétt nokkrum metrum neðan við neðstu þústina. Neðarlega eiginleg alveg í mynni dalsins eru tvær þústir. Þær standa í sinuþembu, sú efri stærri um sig en sú neðri. Sellækur rennur u.þ.b. 30 metra vestan við þústir þessar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Kalastaðakot, 2

BO-012:009 Föllumannasteinn heimild um áfangastað

64°23.767N 21°44.187V

"Vestan við [Drangdalslæk]... neðan hliðar, er stórt og mikið grágrýtisbjarg, sem heitir Föllumannasteinn og er neðan við almannaveginna gamla, reiðgöturnar [BO-014:008]. Sagt er, að hann

hafi nafn af að þar hafi föllumenn setið og hvílt sig áður fyrr. Einnig er sagt, að þar hafi orðið úti maður, sem hafi verið úthýst frá Kalastaðakoti, en það fær ekki staðizt. Nafnið er miklu eldra en Kalastaðakot. Það er til 1567", segir í örnefnaskrá. Steinninn er rúmlega 1 km norðvestur af gamla bæjarstæðinu í Kalastaðakoti 001. Hans er getið í fornu skjali en 1.3.1596 skýrir Þórður Guðmundsson lögmaður frá því að fyrir 30 árum hafi hann að kröfu Vigfúsar Jónssonar eiganda Kalastaða og Halls Ólafssonar eiganda Eystra Miðfells gert um landamerki jarðanna: J fyrstu skyldi sa stein rada sem stendur upp á fiallinu og kalladur er Koladrangur. Þaðann riettsinis og ofann í steinninn þann sem

stendur í læknum fyrir nedan almenningz reidgoturnar [sjá Bo-014:008] . og kalladur er Forumannasteirn. ur þeim steini siðnhending og ofann í þann lækiarskurd sem geingur ofann í vatnid þar þvertt ofann undann. DI XV, 57-58.

Grasi gróid er kringum steinninn og fremur mýrlent. Aberandi og stakstæður klettur, allt að 2 metra hár.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kalastaðakot, 3; DI XV, 57-58.

BO-012:010 *Klöpp* heimild um býli

64°26.232N 21°43.656V

"Vestan við túnið í Kalastaðakoti er holt, sem heitir Hjallholt. Þar var býli fyrir 70 árum. Það var nefnt Klöpp.", segir í örnefnaskrá. Klöpp var um 110 metra í vestur frá gamla bæjarstæðinu 001. Þar stendur nú endurvarpsstöð frá RÚV. Bærinn stóð á klapparhólum eða við hann. Hann er brattur til allra átta nema hallinn er aflíðandi til norðausturs. Hólinn er grasi gróinn og sléttað tún nær að honum að norðan en mýri er sunnan og suðvestan undan. Undir Klöppinni að sunnanverðu er kálgarður. Ekki sést neitt óyggjandi af bæjarstæðinu nú en klöppin er grasi vaxin. Um 30 metra vestan við klöppina er ógreinileg þúst í grasinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö- Kalastaðakot, 3

BO-012:011 *brunnur vatnsból*

64°23.238N 21°43.487V

Rétt um 20 metra austan við bæjarstæði 001 er brunnur. Hann er á bakkanum vestan við læk sem hefur verið veitt í skurð. Lækurinn er í skurði og allt grasi vaxið í kring, á ósléttuðu en grasi vöxnu túni.

Lítið sést af brunnum. Hann var ekki hlaðinn en í honum mikið vatn. Hann var notaður langt fram eftir 20. öld. Ýtt hefur verið ofan af gamla bæjarhlaðinu ofan í skurðinn sem lækurinn rennur eftir og því er umhverfið talsvert raskað. Umhverfis brunnum að ofanverðu er graskanur og hefur brunnurinn verið byrgður með trébretti. Úr honum rennur í lækinn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-012:012 *heimild um traðir*

64°23.173N 21°43.674V

Á túnakorti frá 1920 eru sýndar traðir sem liggja frá gamla bæjarhlaðinu 001 til suð-suðvesturs í átt að Klöpp, um 90 metra langur spotti. Í dag liggur malarborinn vegur þessa sömu leið, fyrst til suðvesturs í átt að Klöpp 010 og endurvarpsstöð RÚV en nýi vegurinn beygir til sauðasturs í átt til sjávar en traðirnar á túnakortinu eru ekki sýndar lengri en að Klöpp eða vesturmörkum túns.

Sléttað tún er austan megin vegar en þýfð hestagirðing austan við. Allt framræst.

Ekki sést til traðanna í dag.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-012:013 *Lambhúsflöt þúst lambhús*

64°23.258N 21°43.410V

Á túnakorti frá 1920 er eitt útihús um 90 metra norðaustur frá bæ 001: "Þar austur af [Fjósatungu 006] er Lambhúsflöt.", segir í örnefnaskrá. Sveinn Hjálmarsson heimildamaður benti á staðinn, þar er nú þúst. Þústin er iðagræn upp úr sinunni á ósléttða gamla túninu. Mörk þústarinnar eru óljós enda var hún sléttuð út. Hún er þó hér um bil 15 metrar í þvermál. Lambhúsin var búið að slétta 1966.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920; Ö-Kalastaðakot, 4

BO-012:014 *Húsatún* heimild um fjárhús

64°23.384N 21°43.747V

Á túnakorti frá 1920 sést stórt útihús nyrst í Húsatúni. Það var fjárhús. Það stóð 330 metra norðvestur af gamla bænum 001. Nú stendur þar hlaða en fjárhúsin hafa verið rifin.

Sléttað tún er umhverfis hlöðuna nema þar sem fjárhúsin stóðu framundan þeim. Þar vex njóli og arfi í grasinu. Fjárhúsin sem voru rifin 1990 höfðu þrjár burstir sem sneru í norðvestur. Hliðarnar voru hlaðnar úr grjóti að mestu en upp að þeim ýtt jarðvegi. Járn var á þökum. Þessi hús voru við lýði 1966.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-012:015 *Kvíabali* heimild um kvíar

64°23.371N 21°43.446V

"Svo er Kvíabali norðaustur af Beðunum. Þar var melur og færivíarnar fluttar þangað.", segir í örnefnaskrá. Kvíabali var 200 metra norðaustur af hlöðu og fjárhúsi 014, samkvæmt Sveini Hjálmarssyni, heimildamanni. Sléttað tún, framræst og ræktað. Ekki sést til fornleifa. Hugsanlegt er að melurinn taki nafn af færivíum en þær skildu ekki eftir sig spor.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Ö-Kalastaðakot, 4

BO-012:016 *Litlakot* bæjarstæði býli 64°23.340N 21°43.840V
"Litlakot/Pórukot... nefndist grashúsbyli, er stóð í túnfæti Kalastaðakots. Byggð hélst hér l 860-1877 og 1881-191 0."BB II. Rústir Litlakots eru á ósléttuðu svæði um 110 metra suðvestur frá fjárhússtæði 014 en þar stendur enn hlaða. Rétt neðan bæjarstæðisins er stórt bjarg. Ósléttuð og óslegið gróskumikið svæði. Mýri er sunnan og suðvestan við en annars sléttuð tún. Sveinn Hjálmarsson heimildamaður telur að á þessum stað, suðvestan fjárhússtæðisins, sé eirn möguleikinn að verið hafi býlið. Mikið gras vex á rústabungunni og er hún iðagræn upp úr sinunni. Bungan er um 1 metra há suðvestast og hér um bil 16 x 14 metrar um sig. Vegna sinunnar sjást hvorki hvorkir hryggir né dældir og líkast því sem hafi verið sléttuð yfir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:BB II, 53

BO-012:017 heimild um traðir 64°23.258N 21°43.530V
Samkvæmt túnakorti lágu gömlu traðirnar heim að bæ í norður út frá fjósi 006 og svo gerir heimreiðin enn. Túnið er framræst og sléttuð beggja vegna vegarins. Ekki sést til gömlu traðanna.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1920

BO-012:018 *Skjólborg* örnefni fjárskýli 64°23.662N 21°42.596V
"Þegar kornið er upp fyrir gamla veginn og þjóðveginn, er á merkjum Skjólborg.", segir í örnefnaskrá. Skjólborg er há klettaborg vestur af klettinum Kala [BO-011 :028]. Undir borginni að vestan og suðvestan eru brattar grasigrónar brekkur en austantil eru aflíðandi klettaholt og móar. Hlaðið hefur verið upp í skorning milli klettanna efst í borginni. Hleðslan gæti verið hluti af landamerkjum því merkjagirðing milli Kalastaðakots og Kalastaða liggur þarna um. Gæti einnig verið til að auka skjólið en þarna sóttu skepnur í skjól sem er algert fyrir austanátt. Hleðslan er um 1,5 metra löng og hleðsluhæðin um 80 cm. Í hleðslunni eru 4 steinaraðir. Fjörborgir þekkjast ekki á svæðinu og dregur borgin líklega nafn af náttúrulegu lagi sínu og því hún hafi gefið skepnum skjól.

Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Kalastaðir, 60

BO-012:019 heimild um lendingu 64°22.865N 21°43.306V
" ... vestan Hauganess, niður við sjóinn, er gróið tún, sem heitir Klöpp. Þarna var lendingin og var það kallað Tangi. Fram á vikinni er sker, sem heitir Hádegissker og nær bæ en það eru flúðir sem heita Klakkar.", segir í örnefnaskrá. U.þ.b. 100 metra austan gamla kaupfélagshússins sem stendur niður við sjó neðan Kalastaðakots er lending. Á tunganum er grastunga en norðan hennar og austan er vík sem fellur í á flóði. Sunnan eru klettatangar, suðvestur af er fjara þar sem lendingin er. Vestur af liggur grastunga að kaupfélaginu gamla. Á grastanganum liggur brotið spil. Neðan við til suðvesturs er lendingin. 7 metrar eru frá spilinu niður af bakkanum niður í fjöruna og þar niður af er lendingin. Breidd lendingarinnar er um 3 metrar.

Heimildir:Ö-Kalastaðakot, 3

BO-012:020 náma mógrafir 64°24.168N 21 °42.557V
Um miðjan Seldal 008 eru mógrafir. Þær eru við og austan Sellæks sem rennur eftir miðjum dalnum. Dalverpið er gróið, mýrlent og mosagróið milli klapparhryggjanna sem mynda dalinn. Grafirnar eru óreglulegar í laginu um 30 metrar í þvermál. Dýpt þeirra er um 30 sm.
Hættumat: engin hætta

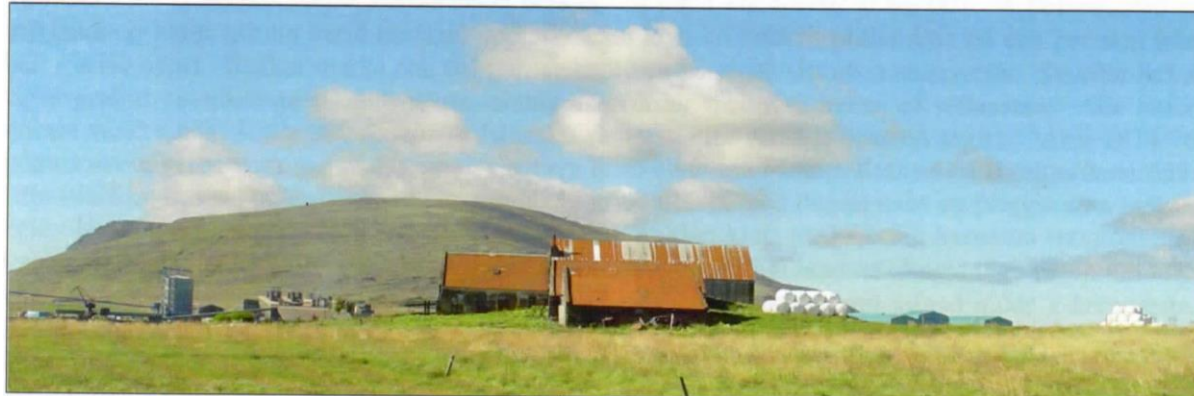
BO-013 Katanes

16 hdr. 1706. Saurbæjarkirkjueign. "Kalman var ok írskr, er áin er við kennd, ok bjó fyrst í Katanesi." Landnámabók (H), ÍF I, 61 - ekki getið í S. "Þeir Illugi sækja þá eptir þeim Herði fast, en þeir halda fram fyrir nesit. Þá gaf Hörðr nafn nesinu ok kallaði Katanes, því at honum þótti þar margr kati fyrir fara." Harðar saga, ÍF XII, 72. Fyrir 1300: "Sa er circio maldagei saurbæ a hvalfiarþar strond. at kirkia a suarbæiar land allt oc annat a færsticlo. hit þripia [at] ramna berge. fiorþa i hofþa. fimta i katanese." DI I 265 sbr. [1367] - DI III 223; 1397 - DI IV, 197-198; [1491-1518]: - DI VI, 55; 1575: Kirkian ad

Saurbæ Kirkian að Saurbæ á ... thessar Jarðer. ... Katanes landgillde c. - DI XV 631-632. Túnakort 1920: Tún 40,548m², 1/3 þýft. Garðar 1,045m².

BO-013:001 *Katanes* bæjarhóll bústaður 64°21.874N 21°45.153V

"Bæjarhúsin stóðu framan í hól, Bæjarhólnum; við norðurgafla húsanna kom jörð töluvert upp á vegg, segir í örnefnalýsingu. Núverandi bæjarhús standa á bæjarhólnum. Hann er sunnarlega í túni, tæpa 100 m norður af sjávarkampinum. Sléttað tún er sunnan og vestan bæjar. Heimkeyrslan liggur heim á hlað úr suðvestri.

Bæjarhóllinn er greinilegur, einkum norðan við gömul, steinsteyp útihús sem standa á honum austast. Greinlega hefur verið rutt úr hólnum við byggingu húsanna, þannig nemur hóllinn að norðan við þakskegg þeirra en hugsanlega hefur honum verið rutt upp að veggjum. Vestan við húsinn er stór hlaða og fjós með haughúsi og þar sunnan við er íbúðarhúsið. Norðan við útihúsin er vegur meðfram þeim í stefnu A-V að rúllubaggastæðu. Þegar þessi slóði hefur verið gerður virðist sem rutt hafi verið úr nyrsta hluta hólins. Í örnefnalýsingu er síðasta torfbænum í Katanesi lýst: "Katanesbærinn, sem ég [Valgarður L. Jónsson] ólst upp í, var byggður 1896, sama ár og faðir minn fæddist. Bjarni Bjarnason lét byggja hann. Bæjarhúsin voru þannig: Baðstofa 6x2 álnir, Norðurendi, tvær rúmlengdir, Suðurendi, tvö stafgölf, og Kamis eða Litlaherbeggi (gekk undir þessum nöfnum); þar var eitt rúm, þvert. Fyrir vestan Kamisþilið var smágangur. Úr honum gengið í þessi þrjú verelsi og svo fram, þar um gang, sem hét Dimmugöng. Næst komu bæjardyr, inn af þeim hlóðareldhús, en vestasta burstin var á búrinu; þar skilvinda og mjólkurilát o.fl. Bærinn var alþiljaður og var talinn hið vandaðasta hús þess tíma."

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Katanes, 13, 14

BO-013:002 heimild um útihús

64°21.846N 21°45.279V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús rúma 120 m vestur af bæjarhól 001.

Þar er hryggur í sléttuðu túni. Húsin eru horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-013:003 tóft útihús

64°21.936N 21°45.264V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 160 m norðvestur af bæ 001. Þar er nú tóft í sléttuðu túni.

Tóftin er um 4 x 4 m stór og hefur líklega haft dyr í vestur. Veggir eru um 1,2 m breiðir og um 0,3 m háir. Einn stór steinn er austast á tóftarvegg.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-013:004 *Hesthúsflöt* heimild um útihús

64°21.922N

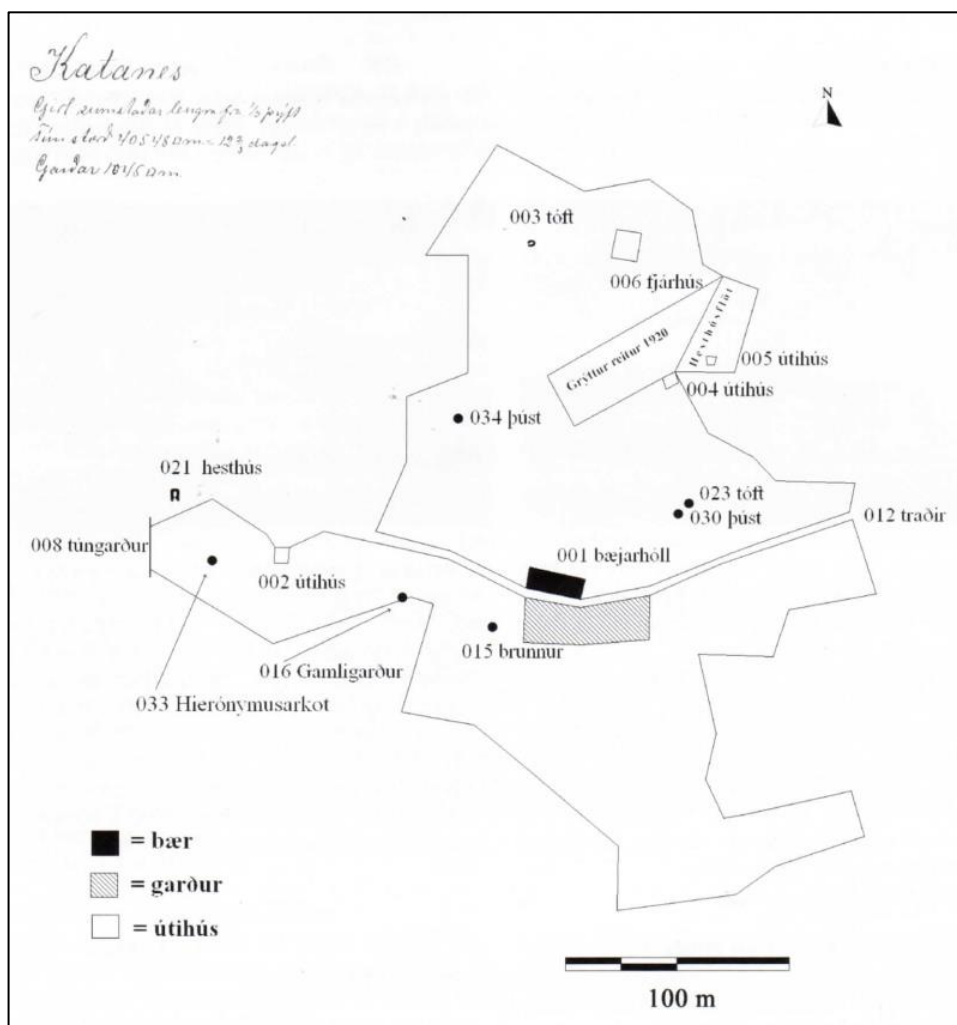
21°45.160V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 90 m norður af bæjarhól 001, um 30 m suðvestan við útihús 005. Húsið hefur verið skammt austan við vegarslóða sem nú liggur að vélageymslu norðan Katanessbæjar. Sléttað tún. Engar leifar sjást af húsinu. Þegar Brandur Jónsson gerðist bóndi í Katanesi 1965 var tóft á þessum slóðum sem líklega hefur verið þetta

hús eða útihús 005. Tóftin var lítil og ekki ósvipuð þeirri sem hér hefur númerið 003. Sléttað var yfir túnið og efni úr tóftinni notað til að fylla upp í dæld sem var skammt vestar, þar sem nú er vegarslóði að vélageymslu. Í örnefnalýsingu Kataness er talað um Hesthúsflöt á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920; Ö-Katanes 12

Kort af túni Kataness 1920

BO-013:005 Hesthúsflöt heimild um útihús

64°21.929N 21°45.140V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 30 m austur af útihúsi 004.

Sléttað tún. Engin merki sjást um húsið. Þegar Brandur Jónsson gerðist bóndi í Katanesi 1965 var tóft á þessum slóðum og hefur líklega verið af þessu húsi eða útihúsi 004. Tóftin var lítil og ekki ósvipuð þeirri sem hér hefur númerið 003. Sléttað var yfir túnið og efni úr tóftinni notað til að fylla upp í dæld sem var skammt vestar, þar sem nú er vegarslóði' að vélageymslu. Í örnefnalýsingu Kataness er talað um Hesthúsflöt á þessum stað.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

80-013:006 Gamla-Húsatún þúst útihús 64°21.943N 21°45.220V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 45 m austur af útihúsi 003. Þetta er 20-30 m suðvestur af vélageymslu sem er norðan Katanessbæjar.

Sléttað tún. Enn sjást óglöggar leifar húsa. Sléttað hefur verið yfir þau að mestu leyti en útlínur eru samt greinilegar og rísa um 0,2 m yfir yfirborð. Tóftin er slegin ásamt túninu umhverfis. Alls er hún um 15 x 12 m stór og snýr suðaustur-norðvestur. Í henni eru tvö samhliða hölf og er hugsanlegt að hleðslan sem aðskilur þau sé af garða. Í örnefnalýsingu segir: "Vestan við EfraMóholt við Gamla-Húsatúnið er smámelur. suðvestur af Gömluhúsum og

Húsatúni er Vesturtún ". Virðist vel mögulegt að þessi tóft hafi einmitt verið af Gömluhúsum og túnið umhverfis verið nefnt Gamla-Húsatún.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920; Ö-Katanes 12

BO-013:007 *Katanestjörn* þjóðsaga

64°22.403N 21°45.147V

"Upp í miðjan Leynirinn kom lækjarspræna; í hana lá Dýrskurður frá Katanestjörn. Sá skurður var grafinn til að fjarlægja hið fræga Katanesdýr, 1876, og dró nafnið af því," segir í örnefnalýsingu. Tjarnarstæðið er norðan bæjar, norðurbakki þess er rétt um 1 km norður af bæ 001. Á þessum stað er mýrlendi og hefur tjörnin verið þurrkuð upp að mestu leyti en nokkrir pollar sitja þó enn þar sem hún hefur verið dýpst. Bakkar marka enn vel tjarnarstæðið en þó einna síst að sunnanverðu. Skurður hefur verið grafinn úr tjörninni til suðvesturs, einnig er skurður meðfram henni að suðaustan. Alls hefur tjörnin verið a.m.k. 500 x 300 m stór. Í Íslensku vættatali eftir Árna Björnsson segir: "Árið 1874-76 þóttust menn verða varir við undarlegt dýr nálægt tjörn einni hjá bænum Katanesi á Hvalfjarðarströnd. Eftir blaðafregn var það á stærð við þrevetran nautgrip, aflangt með digran haus og þriggja álna langan hala. Það átti að hafa sex klær á stuttum fótum, afar mikinn kjaft með fjórum hvössum framtönnum. Það synti hraðar en það hljóp og elti menn og sauðfé. Með fulltingi landshöfðingja lágu menn um hrið við tjörnina. Skurður var grafinn úr henni í átt til sjávar og dagsverkum jafnað niður á hreppsþú. Aldrei fundu menn þó skepnuna."

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Katanes, I; ÁB, 81

BO-013:008 garðlag túngarður

64°21.858N 21°45.388V

Leifar túngarðs sjást um 200 m vestur af bæjarhól 001, beint suður af Beggakofa 021. Í túnjaðri. Slittrur af grjóthlöðnum túngarði sjást og má rekja hann 30-40 m milli vegarins heim að Katanesi og tóftar 021. Aðeins eitt umfar grjóts sést og eru það meðafstórir steinar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-013:009 *Bátsrústin* heimild um naust

64°21.876N 21°45.723V

"Það mun hafa verið laust eftir aldamótin síðustu, að stóran árabát rak í Leynir. Þetta mun hafa verið seint um haust, ef ég man rétt eftir frásögn föður míns. Ekki hafðist upp á eiganda bátsins; var hann því dreginn á land og hlaðið naust í kringum hann, nokkra faðma frá sjávarbakkanum. Þessi rúst sést enn; hún er rétt innar en bryggjubrotið, sem þarna var hlaðið 1946-47 sem væntanleg Ferjubryggja; þessi rúst var kölluð Bátsrústin eða Grænárústin í Leynir," segir í örnefnalýsingu. Nú liggur vegur á bakkanum á þessum stað. Engar leifar sjást af rústinni og má ætla að hún hafi horfið undir veginn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Katanes, 2

BO-013:010 *Stekkur* heimild um stekk

64°22.093N 21°46.356V

"Skollholt er nokkuð ofar í flóanum [en Smáholt] Vestast í Skollholti stendur stór steinn, Skollholtssteinn Austan til í Skollholtinu, norðan í því, undir klettasnös, er hlaðinn Stekkur úr grjóti og torfi. Hann var lengi notaður sem fjárrétt í tíð föður míns, en er aflagður fyrir löngu," segir í örnefnalýsingu. Skollholt nefnist holtið norðaustan við álverið á Grundartanga. Norðaustasti hluti þess er tæplega 1 km norðvestur af bæ 001. Aflangt holt sem liggur austur-vestur eða því sem næst. Holtinu hefur verið raskað mikið vegna framkvæmda við álverið. Miklu efni, aðallega mold, hefur verið sturtað yfir holtið og dreift yfir svæðið norðan við það. Líklega er það uppmoksturinn frá þeim tíma er verksmiðjan var byggð. Engar leifar sjást af stekki, hann hefur lent undir uppmokstrinum.

Hættumat: hætta, vegna rasks

Heimildir:Ö-Katanes, 3

BO-013:011 Torfristuholt örnefni rista

"Upp í miðju stykki Björgvins, þarna við Klaufastaðamerkin, er svolítið holt, sem heitir Torfristuholt. Því komst ég að af hreinni tilviljun, því nafnið mun hafa verið gleymt. Þannig var, að ég fann sundurrifna snepla af gömlu landamerkjakorti. Þegar ég raðaði þessum lélegu sneplum saman, kom þetta nafn í ljós ... " Umrætt Björgvinsstykki var 25 dagsláttur að stærð (7-8 hektarar). Það náði frá Klaufastaðamerkjum, áleiðis að Skollholti og svo til suðurs í átt að sjó. Af lýsingu að dæma hefur það verið langt og mjótt. Nú er ekki vitað með vissu hvað Torfristuholt var en líkast til hefur það verið heldur austar en mitt álverið og jafnvel heldur norðan við það. Líklega hefur holtið lent undir álverinu eða uppfyllingu norðan þess.

Hættumat: hætta, vegna rasks

Heimildir:Ö-Katanes, 4

BO-013:012 heimild um traðir

64°21.866N 21°45.263V

"... axlarháar traðir í gegn um túnið á Katanesi. Þær voru allar í stórum hlykkjum; götuslóðinn var sem sé eltur. Blessaður karlinn hann Ólafur fððurafi minn átti þetta mikla verk og mörg önnur í Katanesi í hlöðnum veggjum og þá túnsléttunum ...", segir í örnefnalýsingu. Traðirnar sjást á túnakorti frá 1920. Þær lágu heim að bæ úr vestri, suðurfyrir bæjarhúsin og svo áfram til austurs, út að túnjaðri.

Sléttuð tún. Traðirnar eru alveg horfnar. Þær hafa verið a.m.k. 200 m langar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Katanes, 4; Túnakort 1920

BO-013:013 Viðleguholtin heimild um tjaldstæði

64°22.704N 21°46.060V

"Austast með Eiðisvatni, og heldur lengra til austurs, eru Viðleguholtin. Þar var tjaldað, þegar heyjað var við Eiðisvatn, á Fitjunum austan við það, einnig út með Vatninu ...", segir í örnefnalýsingu. Viðleguholt eru líklega lítil, þurr holt við suðausturenda Eiðisvatns. Mýrar eru umhverfis. Þess má geta að Katanes á ekki land með allri austurhlíð vatnsins heldur aðeins til móts við Kríttjörn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Katanes, 5

BO-013:014 Selás tóft sel

64°22.479N 21°46.049V

Í örnefnalýsingu segir: "Selásinn er 400 m suður í flóanum frá Eystra-Miðfellsmerkjum. Selásinn er melur á hæð; hann liggur frá vestri til austurs, nokkuð grýttur austan til. Þar austast er gömul, græn byggingarrúst; þar mótast þó enn fyrir veggjarbrotum. Þarna mun selið hafa verið og líklega beitarhús seinna, þá líklega sauðahús; þetta hefi ég heyrt gamla menn segja. En selið mun niður lagt sem slíkt fyrir líklega um 100 árum." Ás þessi er 300-400 m suðvestur af Hólmavatni og 1,3 km NNV af Katanesbænum 001.

Grýttur og gróðurlítill, lágur ás. Háspennulínur liggja yfir hann og er vegarslóði undir þeim til norðausturs en sveigir svo í norður upp með Hólmavatni. Tóftin er 5 m sunnan við veginn. Þetta er iðagræn en lág bunga sem liggur austur-vestur, 14 x 6 m stór. Hún er bitin af hrossum og hlaupin í þúfur, veggir eru mjög signir, mest um 0,4 m háir. Þrátt fyrir

það sést að tóftin skiptist upp í þrjú hólf sem virðast öll opin í suður. Miðhólfíð hefur verið þeirra stærst, allt að 5 x 3 m. Hvergi sést grjótt í veggjum. Sunnan og suðaustan við tóftina eru moldarflög með stórum steinum. Ekki er augljóst að tóftin hafi verið notuð sem beitarhús.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir:Ö-Katanes, 7

BO-013:015 heimild um brunn 64°21.849N 21°45.202V

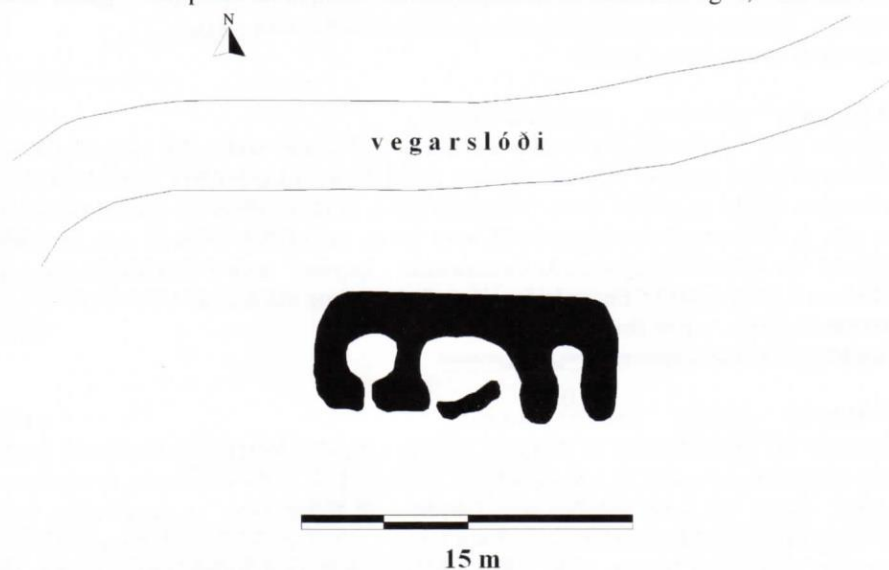
"Brunnar voru tveir s.v. af bænum," segir í örnefnalýsingu. Annar brunnurinn var um 20 m suðvestur af fjósi sem stendur suðvestast á bæjarhól 001 ..

Þar er kriki þar sem heimreiðin sveigir í suður frá bílastæði við íbúðarhúsið.

Óljós dæld sést um 3 m sunnan við beygjuna. Hún er um 0,1 m djúp og um 1 m í þvermál. Sveinn Brandsson man eftir brunnum en fyllt var upp í hann. Ekki er vitað hvar hinn brunnurinn (035) var.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Katanes, 7

BO-013:016 *Gamligarður* heimild um túngarð

64°21.853N 21°45.321V

"Upp af Björgvinsstykki, austast í Leynir, en vestan túngarðsins gamla, er nokkuð votlent stykki, nú tún, sem ég kallaði alltaf Fífustykki, því það var alltaf hvítt af fífu," segir í örnefnalýsingu. Síðar í sömu lýsingu segir: "Suðvestur af bænum voru brunnarnir. .. vestan við þá Gamligarður. (Gamli túngarðurinn orðinn að túni)," segir í örnefnalýsingu. Nú sjást leifar túngarðs (sjá 008) um 200 m vestur af bæjarhól 00 I en hann er vestan við það sem áður hét Fífustykki og getur því ekki verið Gamligarður. Hann hefur verið austar, ekki ólíklega á grýttum hrygg sem liggur N-S í túninu en er nú gróinn að mestu og mjög sléttur.

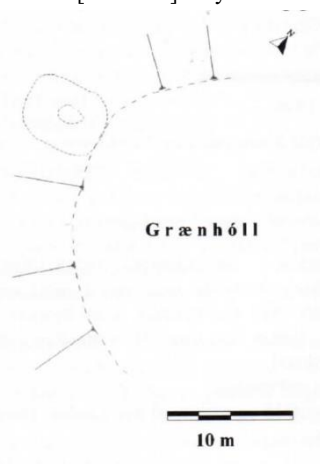
Sléttað tún.

Gamligarður er alveg horfinn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Ö-Katanes, 2, 14**BO-013:017** *Grænhóll* tóft óþekkt

64°22.698N 21°44.983V

"Vestan við [Kalmans]ármynnið eru smáhólar, Vatnhólar. Nokkru neðar með ánni vestan við hana er Grænhóll; hann er

nokkuð stór og grænt land og uppgróið þar í kringum ævagamlar húsarústir ... Eins og flestir vita er talað um Kalmann (svo) sem landnámsmann í Katanesi. Ég minnst þess að heyra eldri menn tala um, á mínum unglingsárum, að bær Kalmans mundi hafa staðið á Grænhól. Það er margt, sem gæti bent til þess, þá sérstaklega, að áin rennur þarna framhjá, sem er reyndar bara lækjarspræna, sem alltaf rennur vatn um." Hóllinn er nálægt suðausturenda Hólmavatns, um 150 m suðvestan við mynni Kalmansár og 1,5 km NNA af bæ 001. Litill kletthóll, gróinn að mestu. Mýrarflæmi eru umhverfis en lágur grjóthryggur gægist upp úr mýrinni suðvestur af Grænhól og heldur greinilega áfram til vesturs í átt að Skollholti þótt hann sjáist bara á köflum. Ekkert túnstæði er við Grænhól og sáralítið graslendi. Kalmansá rennur austan við hann, niðurgrafinn en á köflum djúpur mýrarlækur.

Aðeins sést ein rúst við Grænhól og hún heldur lítilfjörleg. Því virðast sagnir um miklar húsaleifar þar stórlega ýktar. Tóftin er vestanundir hólum, sporöskjulaga og alveg hlaupin í þúfur. Hún er um 8 x 6 m og snýr austur-vestur, dyr sjást ekki. Hugsanlegt er að tóftin sé af heystæði eða litlu fjárskýli.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:** Ö- Katanes, 9-10**BO-013:018** *Vaðsteinar* heimild um vað

64°22.677N 21°44.044V

"Þar sem Kalmansá rennur í gegnum sjávarkampinn getur hún orðið alldjúp, þegar hásjávað er; það heitir Kalmansárós. Tveir steinar standa upp á endann niður í flæðarmálinu í árfarveginum; sá efri er stærri. Þetta eru Vaðsteinar, sem segja til um, hvenær óhætt er að riða þarna yfir ósinn. Eftir að meira en hálfallið er að og fremri steinninn að fara í kaf, er ekki gerlegt að leggja í ósinn ...," segir í örnefnalýsingu. Kalmansárós er 1,7 km austur af Katanesi 001. Áin er á merkjum Kalastaðakots og Kataness. Steinarnir eru úti í ósnum og eru um 5 m á milli þeirra. Þeir eru alsettir hrúðurkörllum nema allra efst. Áin er ekki mjög vatnsmikil en það breytist vafalaust á háflóði.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:** Ö-Katanes, 10**BO-013:019** *Kalmansárvað* heimild um vað

64°22.677N 21°44.677V

"Nokkru ofan við ósinn er áin breiðari og grjót í botni; það var Kalmansárvað og alltaf farið nema mjög lágsjávað væri," segir í örnefnalýsingu. Líklega hefur vaðið verið um 170 m ofan við ósinn.

Þar er áin grunn og breiðir úr sér.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:** Ö-Katanes, 10**BO-013:020** *Stekkjarhóll* tóftir beitarhús

64°22.260N 21°44.614V

"Austuðaustur af Katanestjörn, utarlega á Austurflóa, er hóll með húsarústum (gömul beitarhús); hann heitir Stekkjarhóll, Nafnið bendir til þess, að þarna hafi einnig verið stekkur eða fjárrétt," segir í örnefnalýsingu. Hóllinn er 200-300 m norðan við sumarbústað sem stendur um miðja vegu milli

Kal mannsáróss og Kataness, tæpa 850 m norðaustur af bæ 001.

Stakur hóll í mýri sem hefur verið ræst fram, skurður er grafinn austur-vestur fast norðan við hann.

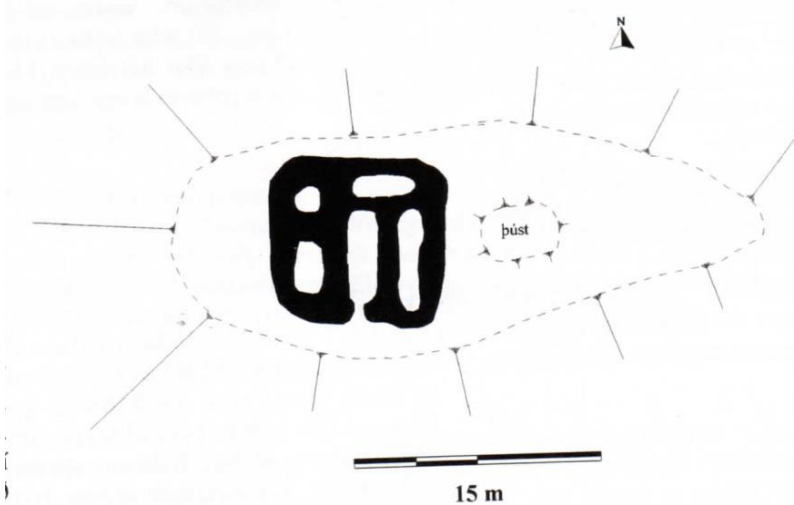
Hóllinn er töluvert mikill um sig og allt að rúmir 2 m á hæð. Klettur korna undan honum austast og því er hóllinn líklega náttúru myndun að mestu

leyti. Hann snýr suðvestur-norðaustur og er um 25 x 15 m stór. Hann er mjög þýfður og nauðbitinn en greinilega mótar fyrir rústum á honum, líklega af beitarhúsum. Þær eru alls um 12 x 12 m og skiptast í þrjú hólf sem virðast hafa legið þvert á hólinn, þ.e. suðausturnorðvestur.

Vestasta hólfið hefur verið einna minnst en hin tvö allt að 8 m löng og vottar fyrir dæld norðan við þau, hugsanlega heygarði. Op er á því vestara, í suður. Fast austan við tóftina vottar fyrir þúst, um 5 x 6 m stórri og gætu það verið leifar af rúst. Hvergi sér í grjót á rústunum og hvorki vottar fyrir gördum né jöturn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Kataness, 11

BO-013:021 Beggakofi tóft hesthús

64°21.863N 21°45.370V

Í örnefnalýsingu segir: "Á því [Björgvinsstykki sem var á mörkum Gamlatúns og Leynis] stóð Beggakofi; það var hesthús, sem Björgvin byggði um 1930, en er nú fallið." Tóftin sést enn 10 m norðan við túnjaðar, um 200 m vestan við bæjarhól 001. Þar er mólendi en mýri skammt norðan við tóftina. Tóftin er greinileg, um 5 x 8 m stór, einföld og snýr með dyr í suður. Hún er algróin og ekki sér í grjót í veggjum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-013:022 náma mógrafir

64°22.018N 21°44.949V

"Bjarnaskurður kemur suðaustur úr Katanestjörn til sjávar; vestan við hann korna Móholtin. Þau eru tvö, Neðra-Móholt og Efra-Móholt. Mógrafir voru austan við þessi holt og vestan fyrir endann á Efra-Móholti," segir í örnefnalýsingu. Greinilegar mógrafir eru austan við lítil og lág holt, 310 m norðaustur af bæjarhól 001. Grösug, þýfð mýri. Mógrafasvæðið er a.m.k. 50 x 70

m stórt og býsna samfelld. Grafirnar eru mjög grunnar, mest um 0,3 m svo að rétt vottar fyrir bökkum þeirra, einkum að vestanverðu. Þær eru algrónar í botni og ekki mjög blautar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Kataness, 11-12

BO-013:023 tóft óþekkt

64°21.897N 21°45.095V

Leifar af tóft eru um 70 m norðaustur af bæjarhól 001. Þar er graslendi, nú girt í kring og hross höfð þar í girðingu. Á þessum stað gróf Brandur Jónsson og lenti í grjóti, líklega hleðslum. Á yfirborði er tóftin skeifulaga, um 4 x 7 m. Laust grjót er í hliðum en ekki um að ræða eiginlega vegg. Í miðju sést að grafið hefur verið úr mannvirkinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

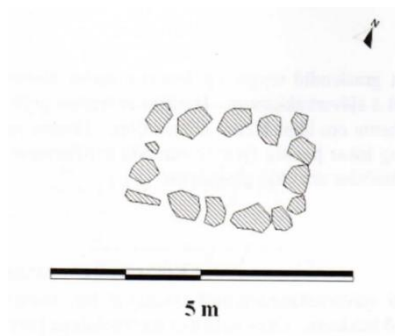
BO-013:024 tóft óþekkt

64°21.975N 21°44.978V

Lítill tóft er á holti um 230 m norðaustur af bæjarhól 001.

Aflangt holt eða grjóthryggur sem liggur suðvestur-norðaustur inni í hestagirðingu.

Fremur óregluleg, grjóthlaðin tóft, 3 x 2 m og snýr líkt og hryggurinn SV-NA. Hún er nær því að vera ferköntuð en sporöskjulaga. Aðeins eitt eða tvö umföör grjóts eru í veggjum og engar dyr eru

sjáanlegar. Tóftin lítur ekki út fyrir að vera gömul, enda eru hleðslur alveg ógrónar og lítið sokknar. Helst lítur út fyrir að sá sem þarna byrjaði að hlaða hafi aldrei lokið við ætlunarverk sitt.

Hættumat: hætta, vegna rasks

BO-013:025 *Merkjavarða* heimild um landamerki 64°21.739N 21°46.354V

"Merkjagirðingin milli Klafastaða og Björgvinslands [sem var syðst og vestast í Katanesslandi] endar á Merkjavörðu; hún er ofan við veginn inn að Katanesi", segir í örnefnalýsingu. Merkjavarða er nú horfin og ekki vitað nákvæmlega hvar hún var. Þó er líklegt að hún hafi verið um miðbik álversins sem nú er á Grundartanga.

Hættumat: hætta, vegna rasks

Heimildir: Ö-Katanes, 4

BO-013:026 *Langavör* heimild um lendingu 64°21.824N 21°45.448V

"Langavör er vestan við Leynirshöfða (svo)," segir í örnefnalýsingu. Höfði þessi gengur fram í sjó austan Leynis, um 250 m suðvestur af bæ 001.

Náttúrulegt vik gengur inn að fjörunni milli skerja sem eru þakin þangi og þara.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Katanes, 12

BO-013:027 *Bæjarvör* heimild um lendingu 64°21.818N 21°45.167V

"Bæjarvörin er svo beint niður undan bæjarhlaðinu vestan til. Það eru nokkrir tugir metra frá bænum niður á sjávarbakkann," segir í örnefnalýsingu. Bæjarvör er rúma 80 m vestur af Höfðavör 028.

Smávik er í ströndina. Vestan við það gengur lágur höfði fram í sjó en hann fer á kaf á flóði.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Katanes, 12

BO-013:028 *Höfðavörin* heimild um lendingu 64°21.807N 21°45.059V

"Svo koma Klakkarnir, og austur við Höfðann vestanverðan er Höfðavörin. Þar var báturinn settur upp í krikann við Höfðann; þarna er allgóð lending, hrein vör og sandi orpin," segir í örnefnalýsingu. Þetta er fast vestan við Höfðann, en hann er við sjóinn um 150 m suðaustur af bæ 001. Sandvör sem er grýtt næst sjónum, klettur eru að austanverðu og ganga inn í landið.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Katanes, 12

BO-013:029 *Sokkalaus* heimild um þvottastað 64°21.814N 21°45.082V

"Vestan við [Höfða]vörina [013:028] er klöpp; ofan í hana er grópaður brunnur, ég held af náttúrunnar höndum. Þetta er Sokkalaus; þarna vorum við látin þvo sokka og slá úr þeim á klöppinni. Einnig var ullin þvegin við sjóinn úr keitu og skoluð úr sjónum, síðan breidd á bakkana," segir í örnefnalýsingu. Lágur klappahryggur markar Höfðavör 028 að vestanverðu. Sokkalaus er þar í einni nyrstu klöppinni. Sæsofinn skál er í klöppinni. Hún er um 40 x 50 sm stór og allt að 30-40 sm djúp í norðurenda. Engin mannaverk sjást á skálinni eða við hana.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Katanes, 12-13

BO-013:030 þúst óþekkt 64°21.897N 21°45.100V

Mjög áberandi aflöng þúst, líklega manngerð, er um 8 m suðvestur af tóftaleifum 023.

Smáþýft graslendi, hestagirðing. Þústin lítur út eins og stórt leiði, er aflöng og regluleg og snýr hér um bil austur-vestur. Hún er 6 x 2,5 m stór og rúmlega 0,5 m há, algróin svo að hvergi sér í grjóti. Sker sig mjög úr graslendum umhverfis.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-013:031 *Höfðaréttin* hleðsla rétt 64°21.875N 21°44.902V

"... austast á Höfðanum er Stórhóll; þar áttum við börnin okkar bú. Austan við hann á sjávarbakkanum var fjárrétt, Höfðaréttin, lengi notuð, nú mikið fallin, trúlega; hún var gerð úr grjóti," segir örnefnalýsingu. Stórhóll er áberandi hóll tæpa 200 m suðaustur af bæ 001, hálfgróinn klapparhóll.

Fram af honum eru klettur fram í sjó en austan við hann svolítið graslendi.

Mjög óglöggjar leifar sjást af réttinni. Þetta er þar sem graslendið teygir sig lengst í austur austan Stórhóls en lækkar svo snögglega svo úr verður lítil hvílt á sjávarbakkanum. Hvilftin er fremur grýtt, um 8 x 4 m stór og snýr NA-SV. Fram eða suðaustur af henni eru lágir klettir niður í fjöru. Hrunin og mjög óljós hleðsla gengur frá klettunum til norðvesturs og lokar þannig fyrir vesturenda hvilftarinnar. Hún rennur saman við stórgrýti og er 3-4 m löng. Aðrar hleðslur eru ekki greinilegar.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Katanes, 13

BO-013:032 þúst óþekkt

64°21.826N 21°44.993V

Nokkrar áberandi þústir, hugsanlega manngerðar, eru á sjávarbakkanum suðaustan við bæ, vestan Stórahóls en austan svonefnds Höfða. Graslendi, þurrt við bakkann. Ofan bakka er nú tiltölulega þurrt en þar var áður mýri sem nefnd var Hörmung. Þústirnar eru þrjár eða fjórar talsins, allt að 1,5 x 2,5 m stórar. Þær eru grasi grónar og skera sig mjög úr sléttlendinu umhverfis. Samkvæmt Sveini Brandssyni er grjóti í þústunum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-013:033 *Hérumíusarkot* heimild um býli

64°21.834N 21°45.323V

"Þar fyrir vestan [Gamlagarð - 013:008] kom Kotatún (aldrei kallað annað í minni tíð). Vestan til á því, á Klapparhæðinni neðantil, var bær Hérínymusar Gíslasonar. Þessi bær var fallinn, þegar við komum að Katanesi í maí 1922, en veggir stóðu uppi, og við rifum þá og græddum þar tún. Baðstofu glugginn var mót suðri, önnur bæjarhús byggð norðan við baðstofuna," segir í örnefnalýsingu. Í Byggðum Borgarfjarðar segir um sama kot: "Klökk hét þurrabúð í Katanesslandi, sem var byggð 1896-1898 og 1904-1905. Býlið gekk undir nafninu Hierónymusarkot, kennt við Hierónymus Gíslason, sem síðustu æviár sín var húsmaður í Katanesi. Það stóð vestan við bæinn í Katanesi, upp af Katanessskerjum, milli sjávar og götunnar inn með sjónum." Nú er ekki vitað með vissu hvar kotið stóð. Af lýsingu að dæma er þó líklegast það hafi verið tæpa 150 m suðvestur af bæ 001, fast suðvestan við klapparhól í túni sem nú er að mestu uppgróinn. Þar er áberandi og ávöl hæð í túni.

Sléttað tún. Hæðin er algróin en sker sig nokkuð úr annars sléttu túninu og er ekki ósvipuð litlum bæjarhól þótt erfitt sé dæma af útlitinu einu saman. Hún er um 15 m í þvermál og um 1m há.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Katanes, 14; Byggðir Borgarfjarðar

BO-013:034 þúst útihús

64°21.894N 21°45.277V

75 m suður af tóft 003 er greinileg þúst í túni. Sléttað tún en um 5-10 m norður af tóftinni er órákt. Þústin er slegin líkt og túnið umhverfis. Mjög líklegt er að leifar mannvirkja leynist í þústinni en hafi verið sléttaðar út að mestu. Hún sker sig mjög úr túninu og ris allt að 0,4 - 0,5 m yfir umhverfið, stærð um 7 x 7 m.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-013:035 heimild um brunn

"Brunnar voru tveir s.v. af bænum," segir í örnefnalýsingu. Annar brunnurinn er hér skráður nr.015 en ekki er vitað hvar hinn var.

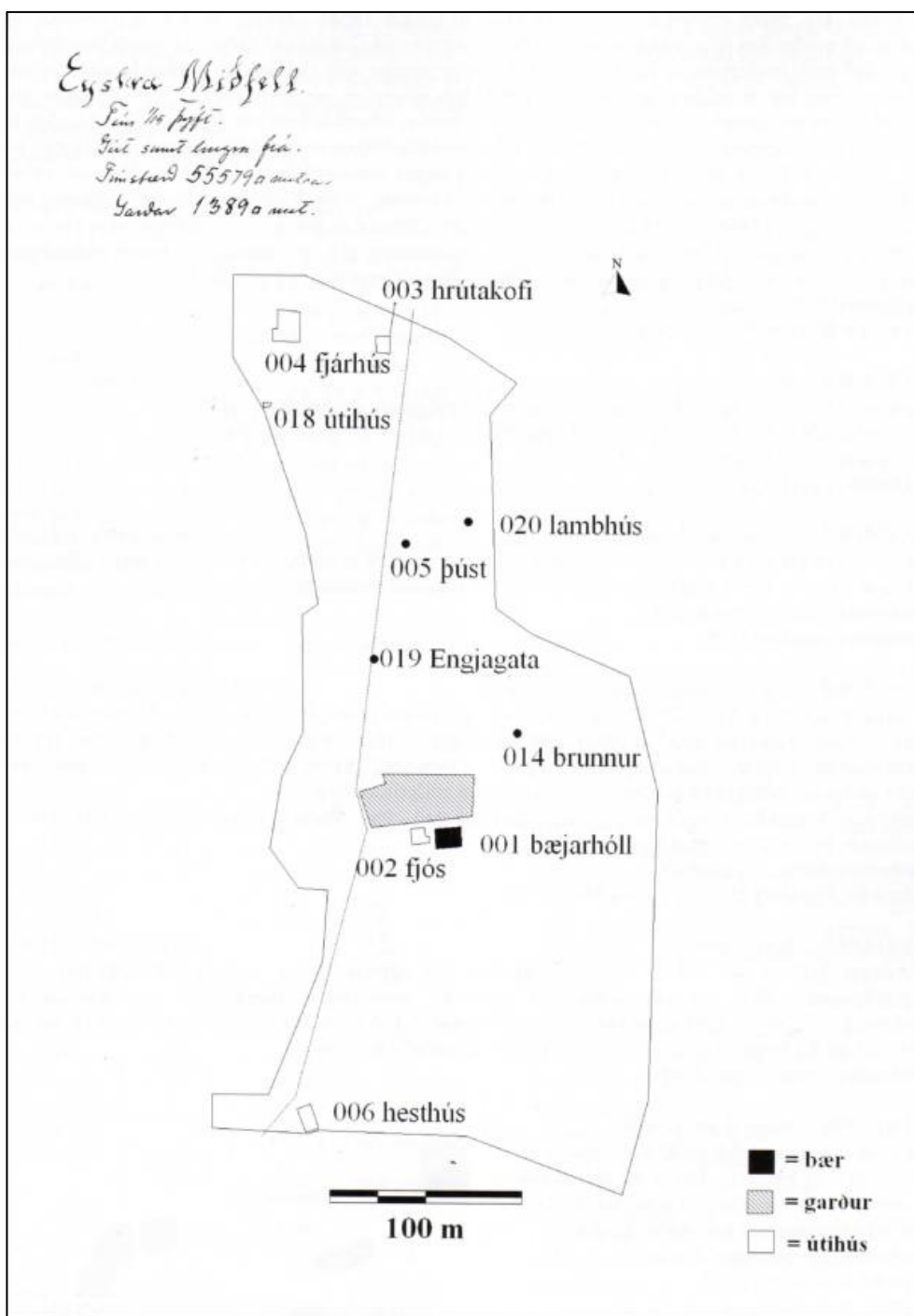
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Katanes, 2

BO-014 Eystra Miðfell

40 hdr. 1706. Bændaeign. "Fiðr enn auðgi Halldórsson Hognasonar, hann nam land fyrir sunnan Laxá og til Kalmansár ok bjó at Miðfelli." Landnámabók (S), ÍF I, 64, sbr. H - ÍF I, 65. "[Signýju Valbrandsdóttur] átti Þorgeirr, son Finns ór Miðfelli ins auðga Halldórssonar, Höгнаonar; hann var þá andaðr, er sjá saga gerist." Harðar saga, ÍF XIII, 7. "Þeir [Illugi og Hörðr] riðu !:æ) um Miðfell ok svá til Breiðabólstaðar [í Reykholtssdal]." Harðar saga, ÍF XIII, 53. "Brandr hét maðr, son Þorbjarnar kolls undan Miðfelli; hann kom at Geir í skerinu ok barðist við hann ok drap þann, er honum fylgdi." Harðar saga, ÍF XIII, 72. 1.3.1596 skýrir Þórður Guðmundsson lögmaður frá því að fyrir 30 árum hafi hann að kröfu Vigfúsar Jónssonar eiganda Kalastaða og Halls Ólafssonar eiganda Eystra Miðfells gert um landamerki jarðanna: J fyrstu skyldi sa steirn rada sem stendur upp a fiallinu og kalladur er Koladrangur. Þaðann riettsinis og ofann í steininn þann sem stendur í læknum fyrir nedan almenningz reidgoturnar. og kalladur er Forumannasteirn. ur þeim steini siönhending og ofann i þann lækiarskurd sem geingur ofann i vatnid þar þvertt ofann undann. DI XV, 57-58.

Túnakort 1920: Tún 55,579m², L/15 þýft. Garðar 1,389m².

Kort af túni Eystra-Miðfells 1920

B0-014:001 Eystra Miðfell bæjarhóll bústaður

64°23.873N 21°45.521V

"Bæjarstæðið er norðan við þjóðveginn, í skjóli Miðfells múla," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Nú eru tvö íbúðarhús á Eystra-Miðfelli. Það syðra er á gamla bæjarstæðinu en hitt 150-200 m norðar.

Íbúðarhús og útihús standa á suðurbrún mikils hólrana sem teygir sig allt að rúma 120 m í norður.

Raninn var yfirleitt nefndur Hóllinn. Ekið er að húsunum úr suðri.

Gamla íbúðarhúsið, sem var járnklætt timburhús, byggt um 1900, stóð fast vestan við núverandi íbúðarhús, þ.e. syðra íbúðarhúsið á Eystra-Miðfelli (byggt 1958). Húsið var flutt af bæjarhól og stendur nú norðaustan túns, undir svonefndu Stekkjarholti (sjá Gamlastekk 009). Á gamla hússtaðinu er nú hlað milli íbúðarhúss og hlöðu. 20-30 m norðar stendur stök skemma en norðan hennar hækkar hólraninn enn, þar er nú heybaggastæði. Syðsti hluti hólsins er um 80 m breiður A-V og hallar frá honum til vesturs, suðurs og austurs. Ljóst er að hóllinn er að miklu leyti náttúrulegur og erfitt að geta sér til um mörk eiginlegs bæjarhóls. Framan við syðri brún hólsins er lágur hól, allt að 20 x 15 m SVNA. Sunnan við hann klofnar heimreiðin í tvennt og liggur vestari hlutinn yfir hólinn. Hóllinn virðist samtengdur bæjarhól og gætu hafa staðið mannvirki á honum. Uppi á háhólnum norðan við húsinn eru engar rústir en snarbratt er fram af hólnum til vesturs. Smárof er þar utan í brekkunni efst, þar sér í klöpp og þannig ljóst að þessi hæsti hluti hólsins samanstandur ekki af upphlöðnum mannvistarleifum. Líklegt er að það sé einungis syðsti hlutinn. Áætluð stærð á bæjarhól er h.u.b. 80 x 80 m.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 27

BO-014:002 heimild um fjós

64°23.869N 21°45.526V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóð útihús fast vestan við gamla íbúðarhúsið, sjá 001.

Þar er nú hlaða suðvestast á bæjarhól. Á þessum stað var fjós, nú með öllu horfið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-014:003 heimild um hrútakofa

64°23.976N 21°45.473V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóðu útihús nyrst í túni, um 250 m norður af bæ 001. Engar leifar sjást af húsinu. Samkvæmt Valgarði Jónssyni var það að líkindum hrútakofi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-014:004 *Lambhúsatún* heimild um fjárhús

64°23.984N 21°45.499V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús nyrst og vestast í túni, 40-50 m vestur af hrútakofa 003.

Þetta er sami staður og getið er um í örnefnalýsingu: "Hvammur, vestan við Hólinn, þar við er Lambhúsatún, rústir út sléttaðar af VLJ [Valgarði L. Jónssyni]. Þarna stóðu fjárhúsin áður en þau voru flutt á Melinn." Smáþýfð flöt sunnan undir grýttri en hálfgróinni brún.

Samkvæmt Valgarði Jónssyni voru fjárhús á þessum stað. Þau eru nú horfin en dálítið sést af grjóti í sverðinum, þó engar heillegar hleðslur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Eystra-Miðfell VJ, 1

BO-014:005 þúst óþekkt

64°23.949N 21°45.444V

Rústalegur hól er um 150 m NNA af bæjarhól 001, tæpum 100 m sunnan við íbúðarhús Jóns Valgarðssonar. Slétt tún við norðurjaðar Hólsins. Greinilegur, kúptur hól sem sker sig úr túnsléttunni. Hann er algróinn og tæpir 10 m í þvermál, 1-1,2 m hár. Hóllinn er algróinn og sléttur og ekki sér í grjót í honum. Ekki er vítað til að hús hafi staðið á hólnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-014:006 heimild um hesthús

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús 150-160 m SSV af bæ 001. Þar er nú sléttáð tún. Ekkert sést til hússins. Valgarður Jónsson telur að á þessum stað hafi staðið hesthús.

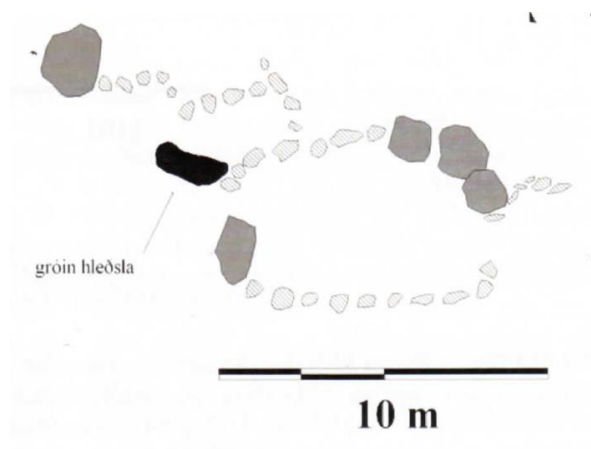
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-014:007 *Nýi-Stekkur* tóft stekkur

"Nýi-Stekkur, hlaðin rétt úr grjóti, stendur uppi að mestu," segir í örnefnalýsingu. Tóft Nýja-Stekks er upp við fjallsrætur, 315 m NA af Gamlastekk 009 og 30-40 m ofan við Gamlaveg 008.

Ágætlega gróin en stórgrýtt brekka. Í henni

eru björg sem fallið hafa úr fjallinu.

Greinileg, tvískipt rétt, hlaðinn um nokkur björg. Alls er hún um 16 x 7 m stór. Syðra hólfið er um 8 x 5 m A-V og hefur verið rekið inn í það að austanverðu. Út frá norðurenda opsins gengur 2-3 m löng hleðsla til austurs, að stórum steinum sem þar eru. Norðvestan við hólfið er lítil kró, opin í suðvestur, um 2 x 4 m stór. Út frá norðvesturenda hennar eru hleðsluleifar í sveig um 3 m til vesturs. Hleðslur réttarinnar eru lágar og mosagrónar, mest um 0,4 m eða 2-3 umför grjóts.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Eystra-Miðfell VJ, 1

BO-014:008 *Gamlivegur* vegur leið

64°23.924N 21°44.693V

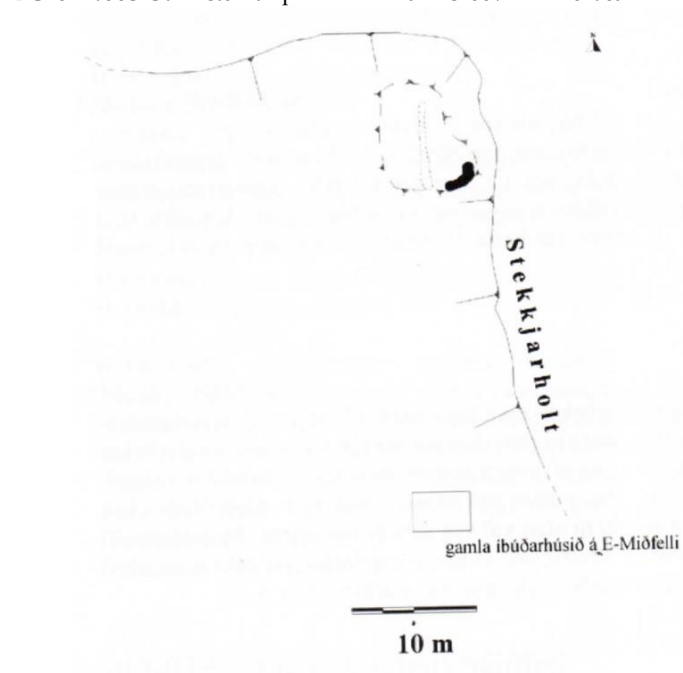
"Gamlivegur. Þarna var götuslóðinn, síðar ruddur bílvegur, stendur enn að mestu" segir í örnefnalýsingu. Gamlivegur sést enn vel víða undir fjallsrótum, t.d. rétt um 20-30 m sunnan við Nýjastekk 007. Gamla gatan fór neðan Kala [BO-01 1 :028] og Skjólborgar. Þá neðan við Föllumannastein [BO-012:009], sem er grágrýtisbjarg í landi Kalastaðakots. Gatan var kvísl af gamalli alfaraleið um Hvalfjarðarströnd. Hún sameinaðist svo öðrum götum (sjá BoOl 1 :049) ofan við Kalastaði. Grónar brekkur.

Hálfróinn malarvegur, 3-4 m breiður sem liggur frá vestri til austurs. Ekki sjást greinileg merki um eldri götuslóða. Götunnar er getið í fornu skjali en 1.3.1596 skýrir Þórður Guðmundsson lögmaður frá því að fyrir 30 árum hafi hann að kröfu Vigfúsar Jónssonar eiganda Kalastaða og Halls Ólafssonar eiganda Eystra Miðfells gert um landamerki jarðanna: J fyrstu skyldi sa steirn rada sem stendur upp a fiallinu og kalladur er Koladrangur. Þaðann riettsinis og ofann i steininn þann sem stendur i læknum fyrir neðan almenningz reidgotumar. og kalladur er Forumannasteirn. ur þeim steini siönhending og ofann i þann lækiarskurd sem geingur ofann i vatnid þar þvertt ofann undann. DI XV, 57-58.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Eystra-Miðfell VJ, 1; DI XV, 57-58.

BO-014:009 *Gamlistekkur* þúst stekkur 64°23.887N 21°45.089V

"Stekkiarholt, þar gamlistekkur hlaðinn úr torfi og grjóti, stendur uppi" segir í örnefnalýsingu. Stekkjarholt er um 350 m austur af bæ 001. Við það sunnanvert er nú gamla íbúðarhúsið á Eystra-Miðfelli, notað sem sumarbústaður. Stekkjartóftin er um 40 m norður af húsinu, vestan undir norðurenda holtsins.

Lágt klapparholt sem liggur N-S. Gróið er undir því að vestanverðu. Lág hæð liggur frá norðurenda holtsins til vesturs og stekkurinn er þar í krika sunnan undir hæðinni.

Stekkiarþústin er mjög sigin og gróskumikil og sést varla nokkurt lag á henni. Hún virðist hafa snúið SV-NA og verið um 10 x 8 m stór. Suðaustast örlar á hleðslugrjóti og eftir þústinu endilangri vottar fyrir veggjarleifum. Öspum hefur verið plantað þvert fyrir suðurenda stekkiarins og á hæðinni sem er norðvestan við vex greni.

Hættumat: hættu, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Eystra-Miðfell VJ, 1

BO-014:010 *Brýnarúst* heimild um óþekkt

64°23.142N 21°46.517V

"Vestan þess [Hrafnsholts] er svo Brýnaholt og í jaðri þess er rúst, sem heitir Brýnarúst. Þar virðist hafa verið einhver bygging," segir í örnefnalýsingu. Í yngri lýsingu segir: "Brýnaholt og Brýnarúst, kannast engin hér við, vestan við Hrafnholt getur það ekki verið, þar er enginn steinn eða rúst." Brýnaholt er á merkjum Galtarholts og Eystra-Miðfells, 1,6 km suðvestur af bæ 001. Holtið er lítið og lágt, mikið grjót í því en samt ágætlega gróið. Mýrar eru umhverfis það, nú framræstar að miklu leyti. Aðeins austasta brún holtsins tilheyrir Eystra-Miðfelli og þar er enga rúst að sjá, ekki heldur

annarsstaðar á holtinu. Merkjaskurður sveigir austur fyrir holtið, enda var ekki unnt að fara þvert í gegnum það með gröfu. Ekki er útilokað að skurðurinn hafi skemmt rústina hafi hún verið á austurbrúninni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell, 2

BO-014:011 *Kotamói* örnefni bústaður

"Kotamói liggur alla götu við túnið, og er gáta eigandans að hjer hafi einhvörntíma hjáleiga verið. Engin vita menn rök til þess, nema líkindi þaug, sem nafnið segir. Það vita menn, að ekki verður hjer byggt, nema til meins og skaða heimajörðunni, og hjer nú fjárhússtæði" segir í Jarðabók Árna og Páls. Örnefnið Kotamói er ekki þekkt nú og ekkert er vitað um hjáleigu í landi Eystra-Miðfells.

Heimildir:JÁM IV, 37

BO-014:012 *Mógrafatflöt* heimild um mógrafir

64°23.794N 21°45.768V

"Mógrafarflöt, austasta fl. í Neðsta-Hvarfi. Þar voru mógrafir áður, við Melinn" segir í örnefnalýsingu. Mógrafarflöt er um 250 m suðvestur af bæ 001. Þar eru nú framræst og slétt stykki. Mógrafirnar eru alveg horfnar en Þorvaldur Valgarðsson man eftir þeim. Þær voru á allstóru svæði.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell VJ, 1

BO-014:013 varða landamerki

64°22.763N 21°46.516V

"Vestur af Kríltjörn eru holt, sem heita Bjarnarholt. Mikið af þeim er í Galtarholtslandi, en varða er á þeim er sýnir hvar merkin eru," segir í örnefnalýsingu. Bjarnarholt eru um 2,2 km suður af bæ 001. Aflangt holt sem liggur austur-vestur, bróðurpartur þess er í Galtarholtslandi. Merkjagirðing liggur nú um holtið frá norðri til suðurs. 2 m vestan við hana, á norðurbrunn holtsins, er algróin grjóthruga, um 1,5 m í þvermál en dæld í hana miðja. Á tveimur stöðum hefur verið hlaðið að girðingastaurum til að styðja við þá og hugsanlegt að grjótið hafi verið tekið úr vörðubrotinu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell, 2

BO-014:014 *Lindatflöt* brunnur vatnsból

64°23.895N 21°45.431V

"Lindarflöt, þar er gamla vatnsbólíð. Lindin n.a. við bæjarhúsin ... " segir í örnefnalýsingu. Lindin er enn ósnert austan við heimkeyrslu að húsi Jóns Valgarðssonar, um 80 m NA við bæ 001. Sléttað tún er umhverfis, nú beitarhólf. Lítil uppspretta í þýðri dokk, um 3 x 7 m stór SA-NV. Smáspræna rennur frá henni til suðaustur en hún er mjög vatnslítill. Hlaðinn brunnur var í Lindinni og ávallt hafður hleri yfir. Vatn var leitt úr henni í gamla bæinn. Í tímans rás hefur brunnurinn fyllst upp en ekki verið raskað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell VJ, 1

BO-014:015 heimild um mógrafir

64°23.824N 21°44.573V

"Stekkjarmýri, þar voru gamlar mógrafir, sem Grafarlækur mun bera nafn af" segir í örnefnalýsingu. Stekkjarmýri er líklega kennd við Gamlastekk 009, enda er hún skammt austan við hann. Grafarlækur rennur tæpa 400 m austan við Stekkjarholt. Mýrin er nú að mestu komin undir tún og lækurinn í skurð. Þó er töluverð órækt ofan eða norðan við túnið. Þar, vestan lækjarins, vottar fyrir mógröfum. Ein þeirra er vel greinileg fast vestan við lækinn og um 50 m ofan við veg sem þarna liggur. Hún er um 10 x 4 m stór og alveg uppgróin, snýr N-S. Norður og norðvestur af henni eru reglulegir bakkar og börð sem gætu verið leifar mógrafa. Hugsanlegt mógrafasvæði er alls um 300 x 200 m stórt A-V.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell VJ, 1

BO-014:016 *Merkjarúst* tóft beitarhús

64°23.482N 21°44.742V

"Merkjarúst, við Kalastaðakotsmerki, innan Graflækjar [015], gamalt húsabrot" .segir í örnefnalýsingu. Merkjárúst er um 200 m NV af spennistöð á Brennimel, 950 m SA af bæ 001. Eins og nafnið gefur til kynna er rústin á merkjum við Kalastaðakot. Smápýft holt, skurður hefur verið grafinn sunnan við það. Um 20 m norðan við holtið er rof. Greinilegur rústahóll, allt að rúmlega 1,5 m hár og íðagrænn, liggur N-S í halla mót suðri. Á honum markar óljóst fyrir útlinum byggingar, um 14 x 6 m N-S en hún er alveg hlaupin í þufur. Þó virðist hún breiðust um miðjuna. Hóllinn er talsvert stærri en rústin eða alls um 20 x 10 m. Allra syðst í honum örlar á grjóti. Jón Valgarðsson minnir að hann hafi heyrt að rústin væri af beitarhúsum.

Hættumat: hætta, vegna rofs
Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell VJ, 2

BO-014:017 *Grænarúst* þúst óþekkt 64°23.572N 21°45.287V
"Vestur af læknum í flóanum er rúst nefnd Grænarúst," segir í örnefnalýsingu. "Grænarúst, í Bringum, uppá hávaðanum, þar niður af Hestholt, nefnt af okkur" segir í yngri örnefnalýsingu. Grænarúst er rétt tæpa 600 m SSA af bæ 001, 460 m vestur af Merkjarúst 016.
Þýft, lítið holt. Það er í 90° horni milli tveggja skurða, annar er norðan en hinn vestan við. Ræktuð tún eru vestan og norðan við en rústin er í norðvesturhorni á öræktuðu stykki.
Ekkert húsalag er á Grænarúst. Hún er þýfður, óreglulegur blettur sem er lítið eitt hærri en land umhverfis. Ekki er gróska í henni og engir sjáanlegir veggir eða veggjaleifar. Bletturinn er um 20 m í þvermál. Við suðausturjaðar hans er dálítið af lausagrjóti.

Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell, 1; Ö-Eystra-Miðfell VJ, 2

BO-014:018 heimild um útihús 64°23.988N 21°45.534V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús 40 m SSV af fjárhúsum 003. Smáþýft holt. Húsið er horfið.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1920

BO-014:019 *Engjagata* gata leið 64°23.958N 21°45.462V
Á túnakorti frá 1920 sést að gata lá allt frá suðvesturhorni túns og upp til norðurmarka þess, þvert í gegnum túnið vestan við bæ. Samkvæmt Valgarði Jónssyni var gatan kölluð Engjagata. Engjar á Eystra-Miðfelli voru einkum norðvestan bæjar, undir fjallsrótum.
Nú eru sléttuð tún að mestu leyti þar sem gatan lá áður. Leifar Engjagötu sjást enn utan í vesturbrún Hólsins, 95 m norður af gamla bæjarstæðinu 001. Er hún líkust troðningi sem hlaðið hefur verið meðfram að vestanverðu en hleðslan er orðin sigin og ógreinileg. Hún sést á alls 70-80 m kafla og liggur norður-suður. Í seinni tíð fóru kýrnar mikið um götuna á leið frá fjósi í haga, var hún þá oft nefnd Kýrtröð.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1920

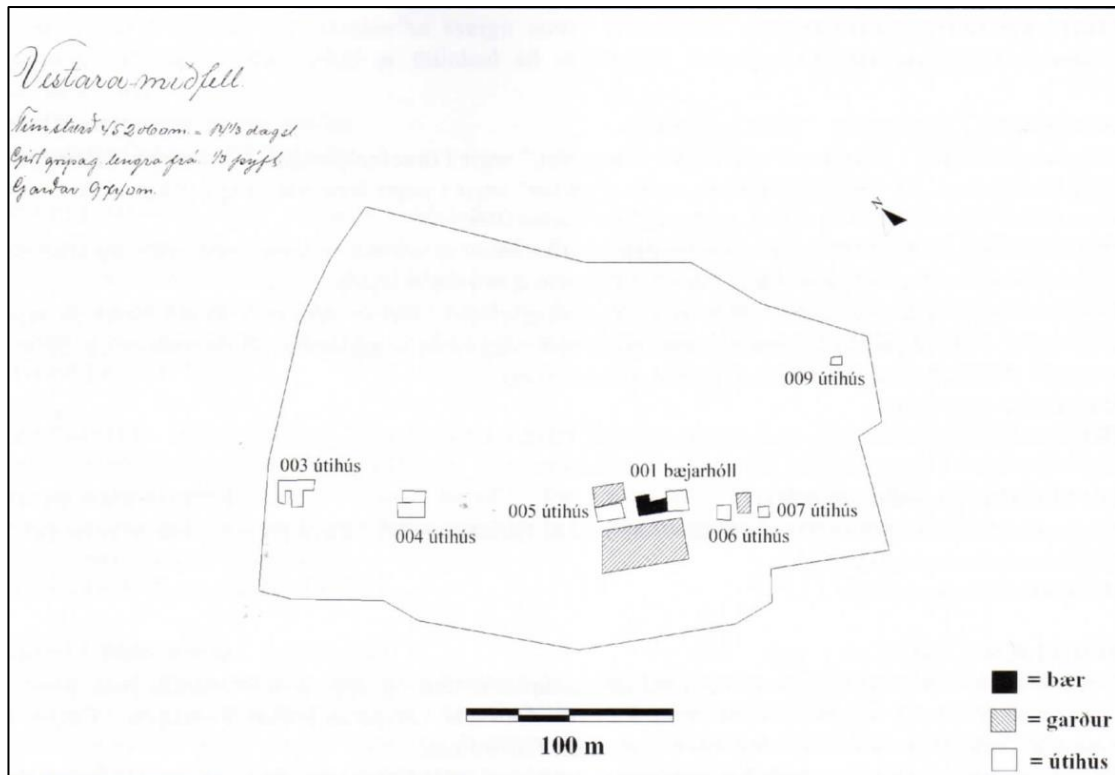
BO-014:020 *Lambhús* heimild um lambhús 64°23.946N 21°45.410V
"Íbúðarhús og bílskúr JV. Bílsk. stendur þar sem mætast lönd Kalastaðakots og Miðfells er stór steindrangur, Koladrangur," segir í örnefnalýsingu. Tóftin var þar sem nú er bílskúr suðaustan við íbúðarhús Jóns Valgarðssonar. Umhverfis eru slétt tún.
Húsið er alveg horfið.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell, 1

BO-014:021 *Koladrangur* örnefni kolagröf 64°24.456N 21°42.992V
"Austarlega í landi jarðarinnar, þar sem mætast lönd Kalastaðakots og Miðfells er stór steindrangur, Koladrangur," segir í örnefnalýsingu. Koladrangur er mjög áberandi og blasir við frá þjóðveginum.
Hann er austan megin í Drangsdal, um 1,3 km norðan þjóðveggar og rúma 2 km NV af bæ 001.
Hann er á klettabelti sem markar dalinn að austan. Víða er gróið norður og vestur af klettinum en engar skógarleifar og engin ummerki sjást um kolagerð
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Eystra-Miðfell, 1

BO-015 Ytra (Vestra) Miðfell

20 hdr. 1706. Bændaeign.
Túnakort 1920: Tún 45,206m², 1/3 þýft. Garðar 974m².

BO-015:001 *Vestra Miðfell* bæjarhóll bústaður 64°24.209N 21°46.039V
Nýbýlið Hlíð var stofnað í landi Vestra-Miðfells árið 1951 og fljótlega eftir það var búskap hætt á gamla bænum. Uppgert íbúðarhús stendur á bæjarhólnum rúma 100 m vestur af Hlíð.
Snyrtilegt, járnklætt hús stendur stakt á ávölum og áberandi hól í túni. Skjólbelti er norðaustan við húsið. Hóllinn sem húsið stendur á er greinilega náttúrulegur að nokkru leyti, hryggur sem liggur NVSA. Bæjarhóllinn sjálfur er nálægt 55 x 40 m að stærð og nær um 10 m framfyrir húsið. Íbúðarhúsið

Kort af túni Vestra-Miðfells 1920

var byggt 1926 og ekki vitað annað en það standi á sama stað og eldri bær. Það er hæð og um 40 fermetra kjallari undir henni, þrír kvistir vísa í suðvestur. Greinileg en lág bunga er á hólnum, austan heimkeyrslurmar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-015:002 heimild um kirkju

64°24.209N 21°46.039V

Í Jarðabók Árna og Páls 1706 segir: "Eins manns sögn er hann hafi heyrt hjer skuli til forna bænhús eður kirkja verið. Engin önnur vita menn til þess rök eður líkindi." Engin staðfesting hefur fengist á þessari sögn í heimildum og engin örnefni geta bent á staðsetningu bænhússins. Ekki er vitað til þess að bein hafi nokkru sinni fundist við framkvæmdir á bæjarhólnum. Hafi verið bænhús á VestraMiðfelli er líklegast að það hafi staðið í næsta nágrenni við bæjarhól 001.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JÁM IV, 34

BO-015:003 heimild um útihús

64°24.259N 21°46.125V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 120 m norður af bæjarhól 001. Þar er sléttuð tún. Húsið hefur staðið framarlega á hrygg sem liggur NV-SA. Engin merki sjást um hús á þessum stað. Hins vegar er fjárhústóft 008 um 45 m norðar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-015:004 heimild um útihús

64°24.236N 21°46.105V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru tvö samhliða útihús um 80 m norðvestur af bæjarhól 001. Um 60 m norðvestur af 001 eru uppistandandi steinsteyptir veggir úr haughúsi. Norðan við haughúsið man Eyjólfur Jónsson eftir uppistandandi reykkofa, að mestu hlöðnum úr torfi og grjóti. Hann var byggður utan í barð. Þar er nú óræktarblettur þar sem vex mikill njóli utan í hæðarhrygg sem liggur NV-SA.

Húsið er horfið. Líklega hefur reykkofinn verið síðustu leifar þessara tveggja útihúsa.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-015:005 heimild um útihús

64°24.210N 21°46.046V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 5 m norðvestan við bæinn, á bæjarhól 001. Matjurtagarður hefur verið áfastur húsinu að norðan. Þar er nú malarhlað en norðan við það er lágur en

ávalur hóll. Húsið er horfið. Líklegast er að það hafi verið fjós.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-015:006 heimild um útihús

64°24.187N 21°46.012V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 20 m suðaustur af bæ 001. Það hefur verið á fremri brún hæðarhryggs sem liggur NV-SA eftir öllu túninu. Húsið er horfið. Á þessum stað er greinlegur en algróinn, upphækkaður stallur með dældum í, líklega eru þetta ummerki eftir steinsteypu útihús. Húsið hefur verið við norðvesturjaðar hans.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-015:007 heimild um útihús

64°24.180N 21°46.001V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús 10-15 m suður af útihúsi 006. Það hefur verið á fremri brún hæðarhryggs sem liggur NV-SA eftir öllu túninu. Húsið er horfið. Á þessum stað er greinlegur en algróinn, upphækkaður stallur með dældum í, líklega eru þetta ummerki eftir steinsteypu útihús.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-015:008 tóft fjárhús 64°24.283N 21°46.144V

Fjárhústóftir eru í túnjaðri 160 m norðvestur af bæjarhól 001.

Þær eru fast við jaðar túnsins, utan í brún aflíðandi brekku sem hallar mót suðvestri. Ekki hefur verið sléttað á þessum stað.

Tóftirnar eru 7 x 11 m stórar og snúa NA-SV með dyr í suðvestur. Einn garði er eftir tóftinni endilangri. Hann er algróinn sem og veggirnir. Aðeins grillir þó í grjóti á nokkrum stöðum. Tóftirnar eru dálítið niðurgrafnar. Norðan við þær er einfalt hól sambyggt en ekki jafn greinilegt og tóftirnar sjálfar. Það er einnig opið í suðvestur, um 6 x 8 m, hugsanlega heygardur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-015:009 heimild um útihús

64°24.199N 21°45.888V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús 120-130 m suðaustur af bæ 001. Þar er brött en slétt og vel gróin brekka mót suðvestri. Land er tekið að hækka upp í hlíðar Miðfells múla. Engin merki sjást um húsið. Staðurinn er utan túngirðingar nú og ekki ljóst hvort svæðið hefur verið sléttað.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1920

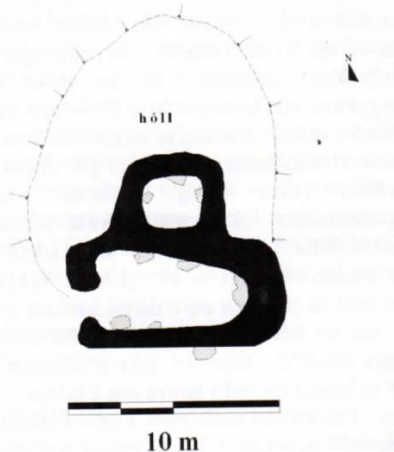
BO-015:010 Steinholtsvað heimild um vað

64°24.850N 21°47.049V

"Þar vestar á mótis við, þar sem Skarðsá kemur í Laxá að norðan, heitir Áramótanes. Nokkru neðar er Steinholtsvað á ánni ...", segir í örnefnalýsingu. Vaðið er 1,4 km norðvestur af bæ 001, skammt neðan ármótanna. Sléttar grundir eru beggja megin ár en hækkandi bakkar upp frá þeim. Áin breiðir úr sér á vaðinu og er allt að 40 m en þrengist skammt neðan við, þar er veiðistaður í ánni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Vestra-Miðfell, 1

BO-015:011 Stekkurinn tóft stekkur 64°24.606N 21°46.525V

"Upp af Áramótanesinu er nokkuð stór melur sem heitir Stekkjarmelur, og við hann eru rústir eftir Stekkinn", segir í örnefnalýsingu. Stekkurinn er rúma 800 m norðvestur af bæ 001, fast vestan við vegarslóða sem liggur að Laxá. 300-400 m suðaustar stendur stök hlaða við veginn.

Melurinn er að miklu leyti gróinn upp. Hann er algjört bersvæði og þar er ekkert náttúrulegt aðhald. Sumarbústaður er 200-300 m sunnar. Skurður á upptök sín

fast austan við Stekkinn og liggur frá honum til norðurs.

Stekkurinn hefur verið byggður fast sunnan við lítinn hól. Hann er tvískiptur og alls 11 x 9 m stór. Er stærra hólfið sunnar, um 10 x 6 m og snýr A-V. Rekið hefur verið inn í það að vestan. Lítið hólfið er inn af því, líkast til lambakró, tæplega 5 x 5 m stór. Hún rís hærra en stóra hólfið. Ekki sést op á milli hólfa. Áberandi hundapúfa er austan við lambakróna. Viða sést í grjót í veggjum.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Vestra-Miðfell, 1

BO-015:012 Grjótstekkur tóft stekkur

64°23.850N 21°46.626V

"Þar sem gatan liggur af þjóðvegi upp að bænum heitir Galtarholtsmelur. Ofan hans er örmjótt mýrarsund og ofan þes er forn rúst, sem heitir Grjótstekkur," segir í örnefnalýsingu. Grjótstekkur er 800 m suðvestur af bæ 001, um 50 m austan vegarins heim að Hlíð.

Melur sem farinn er að gróa talsvert upp.

Nokkuð greinleg rúst, ágætlega gróin en líklegt virðist að hún hafi verið nánast örfoka áður. Hún er tvískipt og alls 7 x 7 m stór. Vestara hólfið er 7 x 4 m N-S, opið í suður en austan við það er hólfið sem er 3 x 4 m, á því sést ekkert op. Veggir eru ekki heillegir og lítill jarðvegur er í þeim. Þeir markast af grjótdreifum undir mosaþembum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Vestra-Miðfell, 1

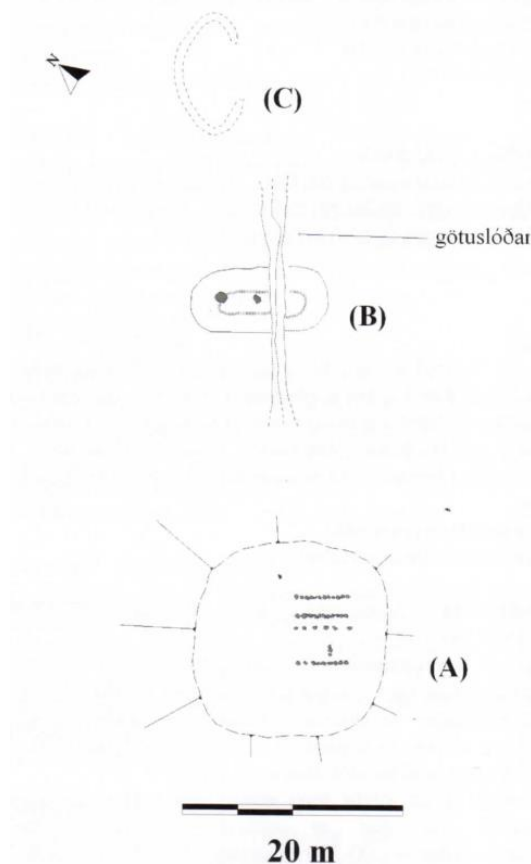
BO-015:013 Mýrarkot tóftir bústaður

64°24.041N 21°47.030V

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Mýrarkot, hjáleiga, byggð fyrst í manna minni þar sem aldrei hafði fyrri byggð verið, varaði bygðin ekki full 30 ár og lagðist því í auðn, að menn fengust ekki til fyrir 5 eður 6 árum." Í örnefnalýsingu er staðurinn einnig nefndur Grænhóll: "Vestan undan bænum eða öllu heldur suðvestan neðan við hallann er Grænhóll öðru nafni Mýrarkot. Þar eru allfarnar byggingaleifar, enda er talið að þar hafi verið byggð." Mýrarkot er úti í flóanum rúma 800 m suðvestur af bæ 001.

Þar ganga nú hross í girðingu. Mýrarkot er á aflöngum hrygg sem liggur NA-SV og sker sig úr annars kennileitasnaðu landi. Mýri er norðan við en heldur þurrara að sunnanverðu.

Á Mýrarkoti sjást leifar nokkurra manvirkja sem verða hér merkt með bókstöfum til einföldunar. Myndarlegur, smáþýður rústahóll, (A), er syðst á hryggnum, rétt tæplega 20 x 20 m stór og allt að 1 m hár. Gróska er mikil í hólnum. Hann er nauðbitinn en hvergi þó rofinn, hleðslur eru alveg útflattar og illgreinanlegar. Þó gægjast víða stakar grjóthleðslur upp úr sverði, allar aðeins eitt umfar. Ördugt er að sjá heila vegg eða hólfið út úr þeim en í meginatriðum er þó um að ræða 4 samsíða hleðslur sem liggja SA-NV. Allar eru þær þráðbeinar, 7-8 m langar og milli þeirra eru á bilinu 1-3 m. Frá syðstu hleðslunni liggur einföld steinaröð þversum í átt að næstu hleðslu

sem er 3 m norðaustar. Líklegt er að miðhleðslurnar séu hluti af sama vegg, marki ytri og innri brún hans. Að öðru leyti er ekki unnt að greina heilar vegghleðslur eða hólfi. Brúnir rústahólsins renna saman við þýfið umhverfis, einkum að suðvestan og norðan. (B) er tæpum 25 m norðaustur af (A). Það er mjög óljós rúst með allt að 2-3 m breiðum veggjum sem eru mjög signir. Hún snýr NV-SA og hallar dálítið til suðausturs. Mörk hennar eru ekki alveg ljós en þó er hún a.m.k. 7 m breið og 8 m löng. Við suðausturendann skera götuslóðar rústina í sundur en líklega hefur hún náð lengra og verið alil að 15 m löng. Ekki sjást á henni dyr. (C) er önnur rúst sem er óljós og rétt svo markar fyrir henni. Hún er 15 m NA af (B). Hún er ásléttasta hluta hryggjarins, á harðlendi. Rústin virðist sporöskulaga en markast einungis af einfaldri þúfnaröð. Hún er um 14 x 6 m stór og snýr líkt og (B) NA-SV. Austurhlíð er alveg mád og hugsanlegt að þar hafi verið dyr. Fleiri mannvirki eru ekki greinleg en gætu þó leynst í þýfinu umhverfis áður nefndar rústir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Vestra-Miðfell, 1; JÁM IV, 35

BO-015:014 *Fornistekkur* heimild um stekk

"Upp af Ármótanesinu er nokkuð stór melur sem heitir Stekkjarmelur, og við hann eru rústir eftir Stekkinn [011]. Austur í flóanum er annar melur. Við hann er annar stekkur, miklu eldri. Hann heitir Fornistekkur", segir í örnefnalýsingu. NNA af Stekknum er lítill melur og safnast vatn í tjörn NA við hann. Þar eru engar rústir. Annar melur sem gæti verið átt við er beint austur af Stekk, hér um bil við rætur Miðfells múla. Þar stendur stök hlaða vestan við veginn. Ekki sést heldur töft á þeim stað. Eyjólfur Jónsson man ekki eftir neinni töft sem kemur heim og saman við lýsinguna á Fornastekk. Hugsanlegt er að töftin hafi lent undir hlöðunni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Vestra-Miðfell, 1

BO-015:015 hleðsla óþekkt

64°24.193N 21°45.833V

Utan túns í brattri hlíð, 165 m austur af bæ 001, er stakur klettur. Frá honum til suðurs vottar fyrir fornlegri hleðslu. Hlíðin er gróin grasi og mosa en skammt er niður á grjót.

Hleðslan er alveg sokkin og sést aðeins einföld grjótröð. Hún er um 10 m löng. Hugsanlegt er að þetta sé leifar af túngarði.

Hættumat: engin hætta

BO-015:016 frásögn mógrafir

64°24.018N 21°46.260V

Mógrafir voru í mýri um 400 m suður af bænum Hlíð.

Þar eru nú sléttuð stykki. Grafirnar voru í syðsta stykkinu. Þær eru alveg horfnar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-016 Hurðarbak

10 hdr. 1706. Innrahólmiskirkjueign. 1575: Kirkian á Jnnra Hólme á Akranese. á XLc í heimalande og vtlondum. að tilgreindu Hurðarbake og hálffu Kambslande. DI XV, 630.

Túnakort 1920: Tún 31,321 m², 1/4 þýft. Garðar 425m².

BO-016:001 *Hurðarbak* bæjarhóll bústaður

64°24.683N 21°44.751V

"Árið 1967 var bærinn fluttur á melbungu, sem er í dalsmýnninu, fram undan rótum múlans, en stóð áður innar og nær múlanum," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Gamli bærinn stóð austarlega í miðju túninu, 400-500 m austur af núverandi bæjarstæði og hér um bil gegnt Hóli sem er norðan Laxár.

Túnið er enn ræktað og slegið. Það er afgangt frá austri til vesturs og er í smá halla mót norðri.

Jafnað var úr úr rústum gamla bæjarins þegar sá ný var byggður. Nú sjást aðeins mjög óglögg merki bæjarhóls sem er útflattur og sleginn líkt og túnið í kring. Útlínur hans eru ekki allsstaðar skýrar. Grjót sést hvergi og engin veggjamerki. Áætluð stærð hóls er um 40 x 30 m og er hann ívið lengri norðursuður. Gamli bærinn var úr blönduðu byggingarefni, timbri, tarfi og grjóti. Á túnakorti frá 1920 sést að þrjú útihús voru áföst bænum að suðvestan. Árni Ólafsson man eftir fjósi og hlöðu þar. Þessi hús eru nú með öllu horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 37; Túnakort 1920

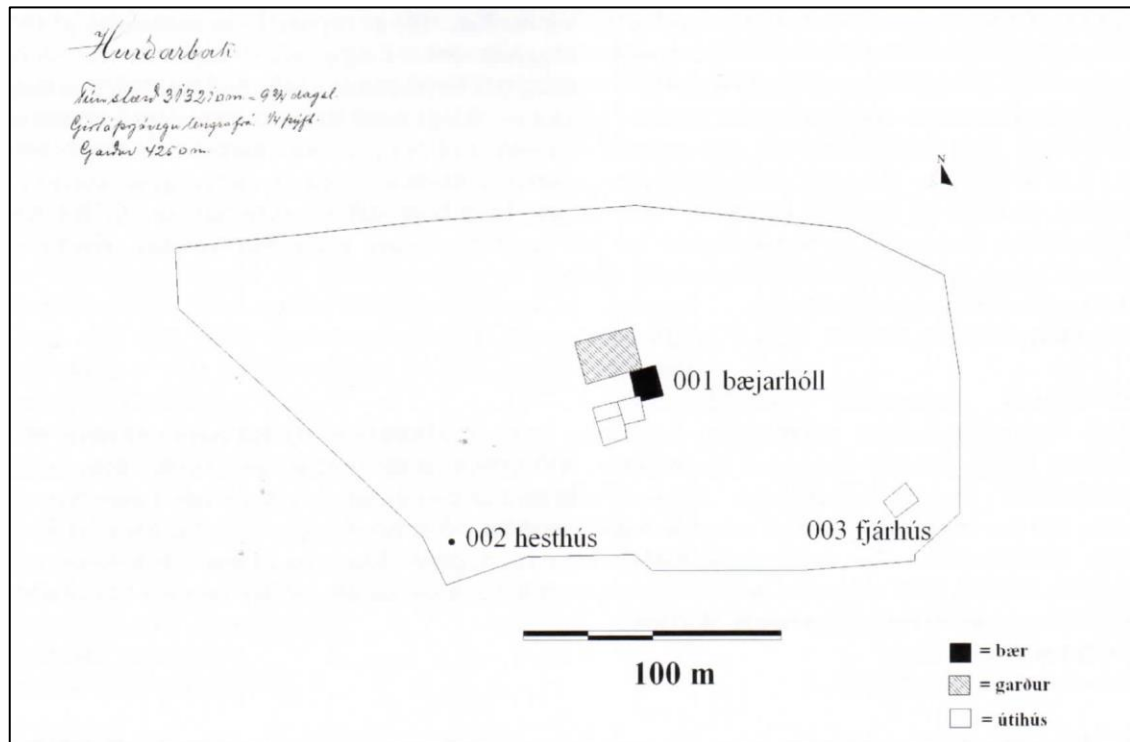
BO-016:002 frásögn hesthús

64°24.649N 21°44.813V

Samkvæmt Árna Ólafssyni var hesthús úr torfi og grjóti í suðurjaðri túnsins, 60-80 m SSV af bæjarhól

001. Túnjaðar en gróðurlítill órækt er ofan við. Engar leifar sjást af húsinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Kort af túni Hurðarbaks 1920

BO-016:003 heimild um fjárhús

64°24.649N 21°44.621V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 100 m ASA af bæjarhól 001. Þar er sléttað tún en órækt skammt ofan við. Samkvæmt Árna Ólafssyni voru þetta fjárhús sem tóku um 100 kindur. Þau eru alveg horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-016:004 Fornistekkur garðlag stekkur

64°24.612N 21°44.331V

"Næst utan við Urðina tekur við grasigróin hvilft, sem heitir Hvammur, og þar utar er Breiðaskriða, sem þekkist á því, að hún nær, þar sem hæst er, upp undir klettana. Utan við skriðuna neðarlega er gömul rúst, nefnd Stekkur," segir í örnefnalýsingu. Í annarri lýsingu segir: "Stekkur hét Fornistekkur." Mjög litlar leifar sjást nú af Fornastekk, aðeins stök hleðsla. Hún er í brekku um 360 m ASA af bæjarhól 001. Í örnefnalýsingu Svarfhóls er aðeins minnst á stekk á Hurðabaki. Þar segir: "Álíka löng stekkjaleið var á Hurðabaki og Hóli og hér [þ.e. rúmlega 5 mín. en seinfarnara með mjólkurfötur] og hér en á Hurðabaki var yfir blautan mýrarflóa að fara Á Hóli og Hurðabaki eru samskonar rústir en þær sjást ekki vel, enda hlaðnar úr mýrartorfi." Vel gróin brekka í halla mót norðri. Einu menjarnar sem nú sjást um Fornastekk er alveg hrundið og sokkið garðlag liggur í sveig niður brekkuna, frá suðri til norðvesturs. Það sést á um 10 m kafla, er tæplega 1 m breitt og 0, 1 m hátt.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Hurðarbak a, 1; Ö-Hurðarbak b, 1; Ö-Svarfhóll, 5-6

BO-016:005 Hattarsteinn þjóðsaga huldufólksbústaður 64 °24.465N 21 °45.686V

"Utan við gilið er hæð, sem heitir Bæjarkast og nær út að lægð, sem er fyrir utan klettana og heitir Hattalægð. Þar uppi í lægðinni, nokkuð hátt uppi, er stór steinn, sem heitir Hattarsteinn. Hann dregur nafn sitt af huldumanni þeim, er höttur heitir og á þarna heima," segir í örnefnalýsingu. Í annarri lýsingu segir: "Hattarsteinn heitir Höttur. Móðir Sveins kallaði hann Hött. Hattarlág er beint niður af honum. Mátti líkja steininum við mann sem sat á hækjum." Steinninn er hátt uppi í hlið, 850 m suðvestur af bæjarhól 001. Geysimikill og sérstakur, stakur klettur sem virðist þó ekki jarðfastur. Hann hefur líklega fallið úr fjallinu ofan við einhverntíma fyrir llöngu. Hann er allt að 5 m hár og um 8 m í þvermál.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Hurðarbak a, 2; Ö-Hurðarbak, 1

BO-016:006 heimild um stekk

64°24.963N 21°45.197V

"Hann [Eystri-Hringur] er beint niður frá bæ, og innan við hann er hæð, sem heitir Hóll, og innan við hann eru gamlar stekkjarrústir," segir í örnefnalýsingu. Staðurinn er tæpa 700 m NV af bæjahól 001. Harðlendum völlum, lækur rennur um hann, við Hólinn austanverðan og út í Laxá. Hólinn er ekki hár eða áberandi en eina sýnilega hæðin á þessum slóðum Rústirnar eru horfnar, jafnað var úr þeim. Þúfnakragi er austan við Hólinn, milli hans og lækjarins, um 20 x 10 m stór A-V. Hugsanlegt er að þar leynist mannvirkjaleifar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Ö-Hurðarbak a, 2**BO-016:007** frásögn mógrafir

64°24.809N 21°45.261V

Mógrafir voru í mýri um 470 m NV af bæjarhól 001. Þar eru nú tún á framræstum stykkjum sem liggja A-V. Mógrafirnar eru alveg horfnar. Þar var enn tekinn mör þegar Árni Ólafsson man á árunum 1940-1950.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**BO-016:008** gata leið

64°24.654N 21°43.928V

Leifar af götutroðningum sjást til austurs frá Hurðabaki, með fjallsrótum. Göturnar sjást einna best um 600 m austur af bæjarhól 001. Mjög grösugt er á þessum slóðum en þegar fjær dregur fjalli taka við mýrar sem nú hafa verið ræstar fram. Greinilegir troðningar, tveir eða þrír samhliða, liggja í átt að Svarfhóli. Þeir eru sumsstaðar á upphækkun, allt að 2-3 m breiðri en mjög siginni, sem gætu verið leifar af upphlöðnum vegi.

Hættumat: engin hætta**BO-017 Hóll**

16 hdr. 1706. Skálholtsstólsjörð.

Túnakort 1920: Tún 34,5 l 8m2, 1/2 þýft. Garðar 480m2.

BO-017:001 Hóll bæjarhóll bústaður

64°25.291N 21°44.559V

"Bærinn stendur á lágum hól í dalbotninum, sunnan við þjóðveginn," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Gamli bærinn stóð í húsagarðinum sem nú er sunnan við íbúðarhúsið á Hóli. Greinilegur hóll og stendur húsið á nyrðri hluta hans. Það er járnklætt og kjallaralaust, bílvegur liggur að því úr norðri. Tún er sunnan við hólinn. Þar hafa nýverið verið byggð tvö lítil íbúðarhús. Þrátt fyrir að bæjarstæðið sé á hól sem er að mestu náttúrulegur er bæjarhóllinn samt greinilegur, ávöl bunga sunnan við og líklega að hluta undir núverandi íbúðarhúsi. Hann er allt að 60 m langur A-V og um 30 m N-S en 2 m á hæð. Greinilega hallar frá honum til allra átta en þó einna síst til vesturs. Fjós og hlaða voru vestan við bæ en endurnýjuð um 1940 og þá flutt austur fyrir. Síðasti hluti gamla bæjarins var ekki rifinn fyrr en um 1988 en búið var í honum til 1986. Á honum voru tvær burstir og kjallari undir að hluta. Þegar gamli bærinn var rifinn var hluti hólins lækkaður um allt að 1 m.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Byggðir Borgarfjarðar, 34**BO-017:002** heimild um fjós

64°25.288N 21°44.618V

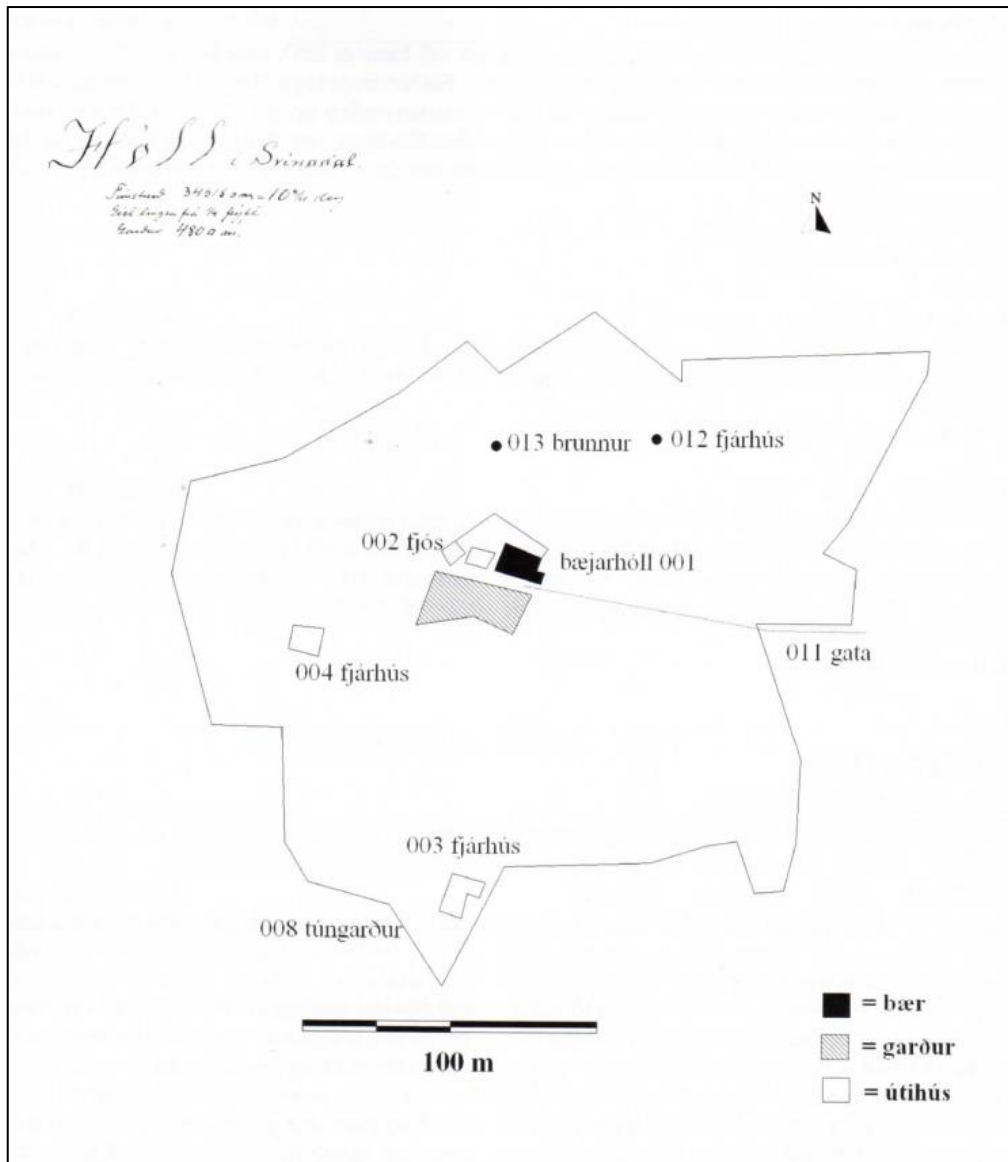
Á túnakorti frá 1920 sjást tvö samhliða útihús fast vestan við bæjarhúsin. Samkvæmt Guðmundi Friðjónssyni voru það hlaða og fjós. Þau hafa verið á vesturhluta bæjarhóls 001. Þar er nú vegur fram fyrir íbúðarhúsið og gömul, járnklædd skemma þar vestan við. Húsin eru horfin. Þau voru aflögð um 1940 og nýtt fjós og hlaða þá byggð austan við bæinn. Þau hús eru reyndar einnig horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Túnakort 1920**BO-017:003** heimild um fjárhús

64°25.234N 21°44.548V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 100 m suður af bæ 001. Guðmundur Friðjónsson man eftir fjárhúsum þar, um 20 m austan við nýjasta og syðsta íbúðarhúsið á Hóli. Sléttað tún. Smábunga er í túninu þar sem fjárhúsin voru. Þau tóku um 60 kindur og höfðu hlaðna útveggi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Túnakort 1920

Kort af túni Hóls 1920

BO-017:004 heimild um fjárhús

64°25.256N 21°44.666V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús í túni rúma 60 m suðvestur af bæ 001. Guðmundur Friðjónsson man eftir fjárhúsum þar. Á staðnum er nú vegur niður að nýlegu íbúðarhúsi á Hóli.

Fjárhúsin eru alveg horfin. Þetta voru hundrad kinda hús með hlöðnum veggjum og fremst í þeim var pláss fyrir um 6 hross.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

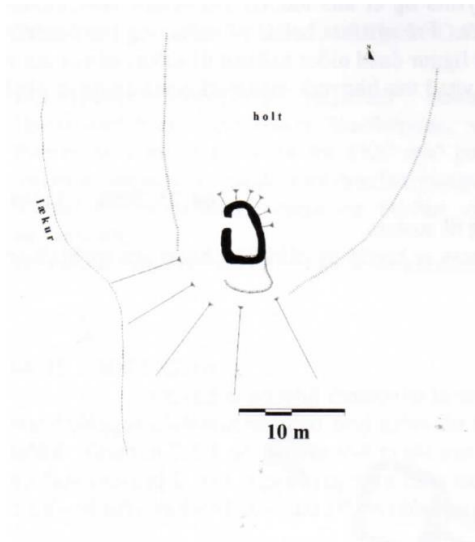
Heimildir: Túnakort 1920

BO-017:005 Stekkurinn tóft stekkur 64°25.680N 21°43.914V

"Niður af Breiðinni er lægð, sem heitir Holtslág. Vestan við hana er langt holt, sem heitir Stekkjarholt. Neðan við það er rúst eftir Stekkinn," segir í örnefnalýsingu. Stekkurinn er norðan við þjóðveginn, rétt tæpa 900 m NA af bæjarhól 001. Vegarslóði liggur hér um bil upp að honum.

Grösugt svæði sunnan undir aflöngu klettaholti sem liggur frá norðri til suðurs. Sunnar er mýri en lækur rennur vestan við holtið.

Tóftin er greinileg, hún hefur verið byggð utan í brekku. Aðeins eitt hólf er vel greinilegt, 7 x 4 m stórt

N-S, dyr eru á því nyrst á vesturhlið. Grjóthleðslur sjást víða í veggjum sem eru allt að 0,6 m háir. Að norðanverðu er hólfíð grafið inn í holtið en suður- og vesturhliðar eru upphlaðnar. Sunnan við hólfíð vottar fyrir niðurgrafinni dæld sem gætu verið leifar annars hólfis, um 5 x 3 m A-V. Frá því hallar til suðurs og mýri tekur við fyrir neðan.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Hóll a, 1

BO-017:006 heimild um mógrafir

"Niður af Gvendarholti taka við Börð þar er mikið af mógröfum ...," segir í örnefnalýsingu. Mógrafirnar voru um 260 m austur af bæ 001. Þar eru nú sléttuð og framræst stykki austur af fjárhúsum. Grafirnar eru alveg horfnar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Hóll a, 1

BO-017:007 Tíðaskarð gata leið

64°25.819N 21°44.477V

"[Svartihryggur] nær niður á klettahrygg, sem er á merkjum að vestanverðu og nær næstum því óslitinn frá fjalli niður að Laxá, aðeins aðskilinn af tveim skörðum; það efra heitir Tíðaskarð ...," segir í örnefnalýsingu. Í annarri lýsingu segir: "Um Tíðaskarð lá kirkjugatan frá Tungu." Tíðaskarð er rúma 500 m NV af Stekk 005. Um 30 m breitt skarð í lágan klettahrygg sem liggur frá norðri til suðurs. Mýrar eru bæði austan og vestan við skarðið. Skarðið er vel gróið og greinileg merki sjást um götur þar. Sú mesta er utan í hryggnum sem markar skarðið að norðanverðu, ógróin og fara hross þar um. Uppgrónir götuslóðar sjást hins vegar í botni skarðsins.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Hóll a, 1; Ö-Hóll b, 1

BO-017:008 garðlag túngarður 64°25.214N 21°44.613V

Leifar af túngarði sjást 150 m sunnan við bæjarhól 001 og um 30 m vestur af syðsta og nýjasta íbúðarhúsinu á Hóli. Gróin brekka mót suðri eða suðvestri.

Girðing er á garðinum sem er um 0,2 m hár og 0,4 m breiður, gróinn að mestu en þó sér í grjót hér og þar. Nyrðri upptök hans eru undir hornstaur á girðingu og liggur hann þaðan til suðausturs, alls 100 m. Áður náði garðurinn lengra til norðurs en hefur þar verið sléttaður. Þó sjást fáeinir steinar á stangli úr honum allt að 100 m norðan við norðurenda, hér um bil beint vestur af bæjarhól 001.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-017:009 þúst óþekkt

64°25.253N 21°44.429V

Mjög áberandi þúst er í túnjaðri, 120 m suðaustur af bæjarhól 001. Hún er á brekkubrún og hallar frá henni til suðurs og suðausturs. Túnið er slegið. Þústin líkist litlum rústahól og gæti hún verið undan útihúsi. Hún er 12 x 6 m stór A-V en ekki er rústalag á henni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-017:010 tóftir óþekkt 64°25.256N 21°44.041V

Mjög óljósar leifar a.m.k. tveggjamannvirkja eru á óræktuðu stykki 420 m SA af bæjarhól 001.

Mjög þýft óræktarstykki, a.m.k. 100 x 300 m stórt. Það rís hærra en stykkinn umhverfis en þau hafa öll sem eitt verið ræst fram og sléttuð í tún.

Erfitt er að gera sér grein fyrir lögun og gerð mannvirkjanna, enda eru veggir mjög signir og hlaupnir í þúfur. Nyrðri tóftin, (A) er þó gleggri, hún er vestarlega í norðurenda stykkisins. Hún er mjög þýfð en þó mótast fyrir veggjum einfaldrar byggingar sem snúið hefur N-S og verið um 10 x 6 m stór. Líklega hefur verið op á suðurgafli. Hún er á hól sem er dálítið stærri en sjálf rústin. Hin rústin, (B) er rúmlega 25 m

suðaustar. Ekkert lag er á henni, hún líkist stalli í þýfinu og er alls um 10 x 8 m stór A-V. Lítið moldarflag er fast austan við og þar er mikið lausagrjót. Frá rústinni hallar til suðurs og þar í rofum milli þúfna sér í mikið grjót. Frá austurenda tóftarinnar liggur dæld niður hallann til suður, hún er um 6 x 4 m N-S og má vera að séu leifar af tóft. Ekkert er vitað um hlutverk mannvirkjanna en þó er ekki ólíklegt að þau séu leifar beitarhúsa eða fjárskýla.

Hættumat: engin hætt

BO-017:011 heimild um leið

64°25.295N 21°44.483V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 lá heimreið frá bæ 001 og til austurs.

Þar er nú bílvegur til austur, að skemmu og túnnum. Gatan er horfin og ekki ljóst hvort um upphlaðnar traðir var að ræða.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-017:012 *Búahús/Jónshús* tóft fjárhús

64°25.338N 21°44.556V

Óljós fjárhúsatóft er um 60 m NA af 001, 30-40 m norður af núverandi fjósi og útihúsum.

Afgirt, þýft stykki sem ekki hefur verið sléttað. Óljóst sér móta fyrir tveimur samhliða vegggleðslum og eru 1-1,5 m á milli þeirra. Þær liggja A-V og hvor um sig er 8-9 m löng og 1,5-2 m breið. Báðar hleðslurnar eru algrónar. Guðmundur Friðjónsson man ekki eftir greinilegri tóft á þessum stað en heyrði talað um að þarna hefðu staðið fjárhús. Þau hétu annaðhvort Búahús eða Jónshús, eftir bræðrum sem eitt sinn bjuggu á Hóli.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-017:013 frásögn brunnur

64°25.332N 21°44.633V

Guðmundur Friðjónsson man eftir grjóthlöðnum brunni um 60 m vestur af fjárhústatóftum 0 12.

Þar er nú grasflöt fast norðan við aðkeyrslu að vélaskemmu sem er nyrsta húsið á Hóli.

Brunnurinn er horfinn. Hann var grjóthlaðinn og allt að rúmur metri á dýpt.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-017:014 vegur leið

64°25.196N 21°45.074V

Ruddur kerruvegur lá til vesturs frá Hóli og sjást leifar hans enn. Hann hefst ofan við stóran stein tæpum 200 m suðvestan bæjarhóls 001. Utan túns er land að mestu gróið en jarðvegur ekki mikill og töluvert um grjót. Hægt er að rekja veginn áfram til vesturs í bugðum, alls 250-300 m og er hann almennt um 2-3 m breiður. Hann er ruddur. Vestasti hlutinn liggur um skarð gegnum klettaholt. Um 330 m vestur af bæjarhól 001 hefur vegurinn legið yfir læk og þar hefur verið hlaðin brú úr grjóti, um 1,5 m löng en er nú alveg hrunin. Vegurinn lá niður að vaði á Laxá, sjá 016. Ekki er vitað hvenær hann var fyrst lagður en hann var notaður fram til um 1950. Þá komst Hóll í vegarsamband.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-017:015 náma mógrafir

64°25.155N 21°45.193V

Greinilegar mógrafir sjást í mýri sunnan svonefndrar Hólsborgar sem er klettaborg á merkjum milli Hóls og Tungu. Þetta er 500-600 m suðvestur af bæ 001. Mýri. Mógrafir sjást á allstóru, samfelldu svæði, a.m.k. 100 x 70 m stóru. Samkvæmt Guðmundi Friðjónssyni var mór tekinn þarna allt til um 1948. Grafirnar eru reglulega skornar, allt að 1 m djúpar og votar í botni.

Hættumat: engin hætt

BO-017:016 heimild um vað

64°25.046N 21°45.382V

Vað var á Laxá nánast á merkjum milli Hóls og „föngu, 800 m suðvestur af bæ 001. Kerruvegur 0 14 lá að þessu vaði. Grónir árbakkar. Áin er ekki tiltakanlega breið á vaðinu en hún hefur breytt sér töluvert í áranna rás.

Hættumat: engin hætt

BO-018 Efra Skarð

30 hdr. 1706. Bændaeign. 1706 voru tvö skógarítök eignuð jörðinni "annað í Saurbæjarstaðarlandi á Hvalfjarðarströnd, en annað í Svarfhólslandi í Svinadal, og hafa um stundir haft í hefð og brúkun til eldiviðar sjer og kolagjörðar, voru hjer og sýnd skjöl fyrir þessum ítökum, hvörjum ágreinir við þá copiu, sem ábúnadinn á Svarfhóli frambar, dat 1575; en Skarðsmannaskjöl eru öll ýngri, og því ei örvænt að ítakið hafi mátt síðar tilkoma.

Móskurð til eldiviðar brúka menn í stólsjarðarinnar Tungu landi, og hefur biskupinn Mag. Brynjúlfur tilgreint það mótak frí Skarðsmönnum, þá er hann seldi Skarð 1653. Nú er það mótak eytt

að mestu ... " JÁM IV, 32-33.

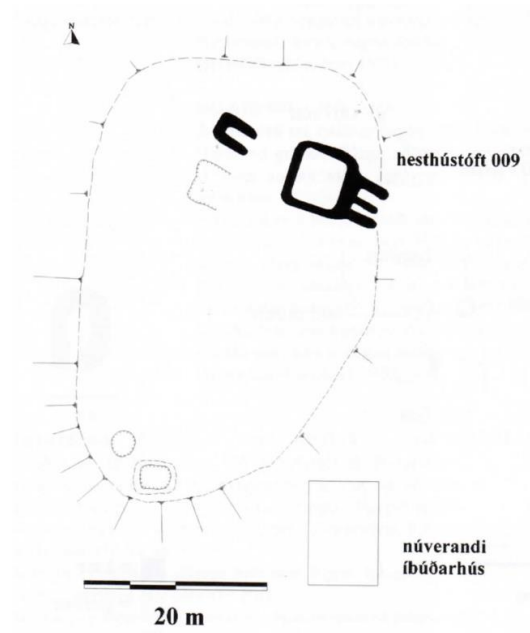
Túnakort 1920: Tún 59,021 m², 1/18 þýft. Garðar 340m².

BO-018:001 Efra Skarð bæjarhóll bústaður

64°25.927N 21°45.419V

"Bæjarstæðið er undir rótum Skarðshyrnu, vestan við Skarðsá," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Bærinn sem sést á túnakorti frá 1920 stóð þar sem íbúðarhúsið er nú. Fast norðvestan við það er ósnortinn bæjarhóll. Samkvæmt örnefnalýsingu var hann einfaldlega kallaður Hóll.

Sléttað tún er sunnan, vestan og norðan við hólinn en vegarslóði liggur upp með honum að austanverðu.

Á hólnum hafa ekki staðið hús í manna minnum, nema hesthús og tóftin af því sést enn, sjá 009. Þegar foreldrar Magnúsar Ólafssonar komu að Efra-Skarði um 1930 byggðu þau upp gamalt timburhús sem stóð suðaustan við hólinn, þar sem íbúðarhús Magnúsar er nú. Á hólnum er hátt gras og mikil sina. Hann er allt að 2,5 m á hæð, brattastur og hæstur að sunnanverðu. Hóllinn er tæplega 60 m langur N-S en 30-40 m AV. Á honum er rúst af hesthúsi, sjá 009. Á tveimur stöðum öðrum sjást útlínur mannvirkja. Annars vegar er það um 6 m norður af hesthústóft 009. Þar mótast óljóst fyrir veggjum húss, um 6 x 5 m og virðist það hafa snúið SA-NV, með dyr í suðaustur. Veggir eru um 0,3 m háir og algrónir. Óljóst vottar fyrir hólfi fast suðvestan við, um 3 x 5 m. 30 m suðvestur af þessari þúst, allra fremst á hólnum eru tvö niðurgrafin hólfi. Það syðra er um 6 x 5 m A-V, allt að 1 m djúpt og gæti verið gömul súrheystóft. Hitt hólfið er fast norðan við það, grunn skál sem er um 4 m í þvermál. Rof eftir 1,5 m langt og 30-40 sm hátt. Þar grillir í torfhleðslu og undir kindur er í hólnum að suðvestan, um henni sér í viðarkol og brennd bein.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 25

BO-018:002 þúst hálfkirkja

64°25.927N 21°45.401V

1706 segir í Jarðabók Árna og Páls: "Hjer hefur til forna hálfkirkja verið og er hún af fallin fyrir so löngu, að ekki minnst menn húsið hafi uppi verið." "Til forna var hér hálfkirkja," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Engin örnefni lifa eða sagnir um beinafundi á Efra-Skarði. Þó var þúst sem er allra nyrst og austast á bæjarhól 001 alltaf kölluð "kirkjutóftin". Á þessum stað er bæjarhóll tekinn að lækka mikið, þústin gengur líkt og tota út frá honum. Sléttað tún er fast norðan og austan við hana. Ef vel er að gáð mótast óljóst fyrir tveimur samhliða bungum sem gætu verið veggjaleifar, hvor um sig er um 5 m löng og um 3 m eru á milli þeirra. Byggingin hefur þá snúið N-S en það er ólíklegt fyrir kirkju.

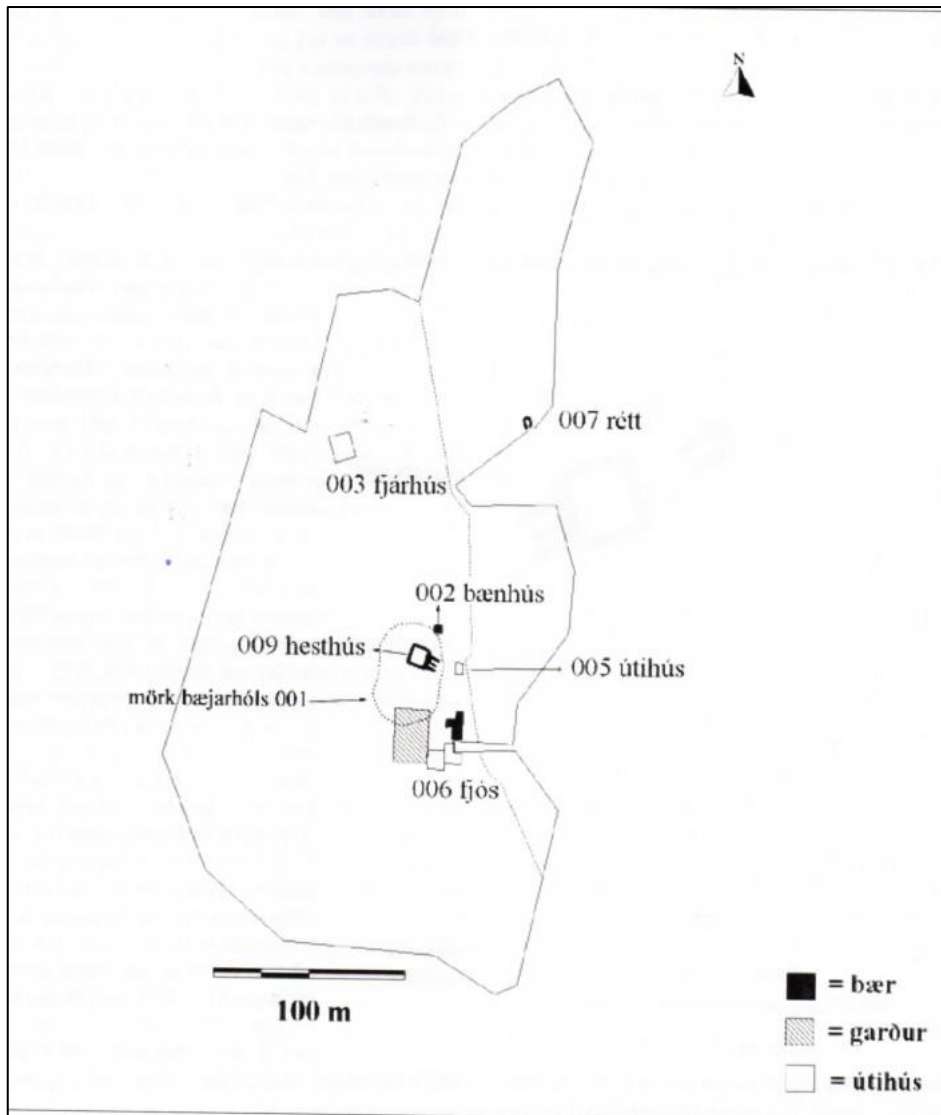
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JÁM IV, 31; Byggðir Borgarfjarðar, 25

BO-018:003 heimild um fjárhús 64°25.981N 21°45.404V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 100 m norður af gamla bænum sem stóð þar sem íbúðarhúsið er nú. Þar er túnjaðar. Norðan við hann stendur stök, járnklædd hlaða.

Á þessum stað voru fjárhús. Þau sjást á loftmynd af túninu sem tekin var 1989. Þau höfðu hlaðna vegg en gaflar og þak voru járnklædd. Stutt er síðan húsin voru rifin og grjótinu ýtt saman í hól. Efst

Kort af túni Efra-Skarðs 1920

á honum trónir stór steinn.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

B0-018:004 tóft óþekkt

64°25.520N 21°46.584V

Tóft er tæpa 400 m NNA af tóft 008 á Byrgisrima og um 1,2 km suðvestur af bæjarhól 001.

Smápýft mýrarflæmi. Rústin er stök og sker sig vel úr mýrinni, hún rís allt að 1 m yfir umhverfið. Gróska er í henni og steinar sjást á stangli en þó er ekkert húsalag á henni, hún er líkust smáhól. Hún snýr NA-SV og er um 20 x 15 m stór. Suðaustast á þústinni mynda þúfur hugsanlegt hólf, sporöskjulaga, um 6 x 4 m stórt. 2 m norðaustur af því vottar fyrir 2-3 m langri, algróinni hleðslu. Ekki er vítað hvaða mannvirki voru á þessum stað, þó er líklegast að það hafi verið e.k. skjól fyrir skepnur sem haldið var til beitar í mýrunum í kring.

Hættumat: engin hættu

B0-018:005 heimild um útihús

64°25.910N 21°45.380V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóð útihús 20-30 m NA af gamla bænum 001. Það hefur verið á bakka bæjarlækjarins. Grasræma, um 10 m breið, milli lækjarins og vegarstöða að fjárhúsum. Lækurinn

rennur nú í skurði.

Magnús man eftir húsinu undir þaki, það var notað sem eldiviðargeymsla. Veggir þess voru hlaðnir úr torfi og grjóti. Húsið hefur verið rífið og líklega sléttað að nokkru leyti, þá hefur vesturhluti þess hugsanlega farið undir vegarslóðann. Á blettinum er nú grænka á svæði sem er um 6 x 5 m stórt.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-018:006 heimild um fjós

64°25.893N 21°45.417V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru tvö samhliða útihús fast sunnan við bæjarhúsin 001. Þau voru fast sunnan við núverandi íbúðarhús á Efra-Skarði. Á þessum stað er lágur og ósleginn hóll sunnan við hlaðið, um 30 m í þvermál. Engar byggingaleifar sjást á honum. Húsin voru úr blönduðu byggingarefni, torf- og grjóthlaðnir veggir en timburgrind og járnklæðning.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-018:007 tóft rétt

64°25.986N

21°45.259V

Á túnakorti frá 1920 er merkt "rétt" í túni, rúma 100 m austur af fjárhúsum 003. Harðlend grund, líklega að mestu mynduð af framburði Skarðsár sem rennur skammt austan við. Jarðvegur virðist þunnur. Hross ganga í girðingu á grundinni.

Sigin tóft er á þessum stað, um 5 m vestan við mjóa kvísl úr Skarðsánni. Hún er einföld, 4,5 x 6 m, snýr N-S og er með op á suðurvegg. Veggir eru 1,5 m þykkir, alveg signir en örlar á hleðslugrjóti á nokkrum stöðum. Gróska í veggjum er sáralítill. 4 m norðan við tóftina er lágur hæðarhryggur. Í suðurhluta hans, 6 m norðan við tóftina sér greinilega fyrir sokkinni grjóthleðslu sem liggur A-V og er um 6 m löng.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-018:008 Byrgisrimi tóft fjárskýli

64°25.333N 21°46.790V

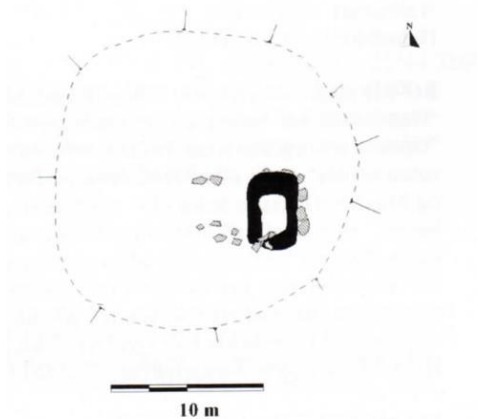
"Niður að læknum ofan við Byrgismel er Byrgisrimi. Hann er kenndur við fjárbyrgi sem þar var, og sér enn fyrir rústum þess," segir í örnefnalýsingu. Byrgið er 30- 40 m sunnan við veginn sem liggur í Leirársveit, 1,6 km suðvestur af Efra-Skarði 001.

Riminn er þurrt og aflangt holt sem liggur frá norðri til suðurs, mýrlent er umhverfis það.

Rústin er norðarlega á rímanum. Hún er sporðskjulaga og þýfð, um 20 m í þvermál. Hún sker sig úr og lausagrjót gægist upp á nokkrum stöðum. Ekki er þó ljóst hvort öll þessi þúst er manngerð. Austarlega á henni miðri mótar fyrir tóft með grjóti í veggjum, hún er mikið sigin. Alls er hún um 6 x 4 m stór og snýr N-S, líklega með dyr í suðurátt. Vesturveggur er algróinn en mikið lausagrjót er við suðurgafli. Austurveggur virðist hafa hrunið út á við, til austurs.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Efra-Skarð, 1

BO-018:009 tóft hesthús

64°25.922N 21°45.420V

Ungleg hesthústóft er austarlega á bæjarhól 001. Tún hefur verið sléttað alveg upp að hólum sem er þýfður og sinugróinn. Tóftin er alveg óskemmd. Hún er af stórum hesthúsum og heygarði, alls 10 x 16 m og snýr SA-NV. Hesthúsið sjálft er um 7 x 7 m stórt, opið í SA og er jata eftir því miðju. Heygarðurinn er um 9 x 10 m stór og mjög stæðilegur, veggir lítið farnir að síga og ná allt að 0,8 m hæð. Hins vegar eru hesthúsveggirnir signir, aðeins um 0,4 m háir. Teikning af rústinni er með bæjarhól 001.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Efra-Skarð, 1

rennur nú í skurði.

Magnús man eftir húsinu undir þaki, það var notað sem eldiviðargeymsla. Veggir þess voru hlaðnir úr torfi og grjóti. Húsið hefur verið rífið og líklega sléttað að nokkru leyti, þá hefur vesturhluti þess hugsanlega farið undir vegarslóðann. Á blettinum er nú grænka á svæði sem er um 6 x 5 m stórt.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

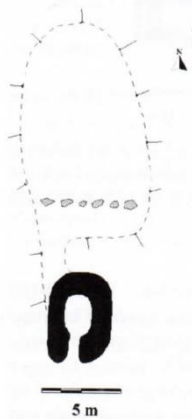
BO-018:006 heimild um fjós

64°25.893N 21°45.417V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru tvö samhliða útihús fast sunnan við bæjarhúsin 001. Þau voru fast sunnan við núverandi íbúðarhús á Efra-Skarði. Á þessum stað er lágur og ósleginn hóll sunnan við hlaðið, um 30 m í þvermál. Engar byggingaleifar sjást á honum. Húsin voru úr blönduðu byggingarefni, torf- og grjóthlaðnir veggir en timburgrind og járnklæðning.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-018:007 tóft rétt

64°25.986N 21°45.259V

Á túnakorti frá 1920 er merkt "rétt" í túni, rúma 100 m austur af fjárhúsum 003. Harðlend grund, líklega að mestu mynduð af framburði Skarðsár sem rennur skammt austan við. Jarðvegur virðist þunnur. Hross ganga í girðingu á grundinni.

Sigin tóft er á þessum stað, um 5 m vestan við mjóa kvísl úr Skarðsánni. Hún er einföld, 4,5 x 6 m, snýr N-S og er með op á suðurvegg. Veggir eru 1,5 m þykkir, alveg signir en örklar á hleðslugrjóti á nokkrum stöðum. Gróska í veggjum er sáralítill. 4 m norðan við tóftina er lágur hæðarhryggur. Í suðurhluta hans, 6 m norðan við tóftina sér greinilega fyrir sokkinni grjóthleðslu sem liggur A-V og er um 6 m löng.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-018:008 Byrgisrimi tóft fjárskýli

64°25.333N 21°46.790V

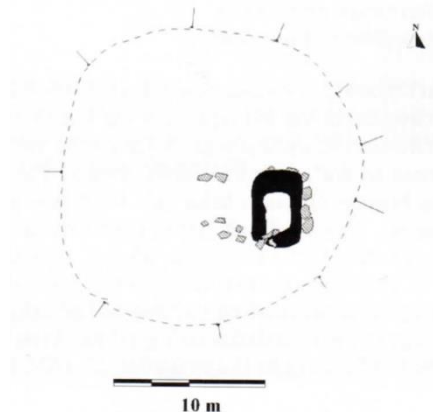
"Niður að læknum ofan við Byrgismel er Byrgisrimi. Hann er kenndur við fjárbyrgi sem þar var, og sér enn fyrir rústum þess," segir í örnefnalýsingu. Byrgið er 30-40 m sunnan við veginn sem liggur í Leirársveit, 1,6 km suðvestur af Efra-Skarði 001.

Riminn er þurrt og aflengt holt sem liggur frá norðri til suðurs, mýrlent er umhverfis það.

Rústin er norðarlega á rímanum. Hún er sporöskjulaga og þýfð, um 20 m í þvermál. Hún sker sig úr og lausagrjót gægist upp á nokkrum stöðum. Ekki er þó ljóst hvort öll þessi þúst er manngerð. Austarlega á henni miðri mótari fyrir tóft með grjóti í veggjum, hún er mikið sigin. Alls er hún um 6 x 4 m stór og snýr N-S, líklega með dyr í suðurátt. Vesturveggur er algróinn en mikið lausagrjót er við suðurgæfl. Austurveggur virðist hafa hrúnið út á við, til austurs.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Efra-Skarð, 1

BO-018:009 tóft hesthús

64°25.922N 21°45.420V

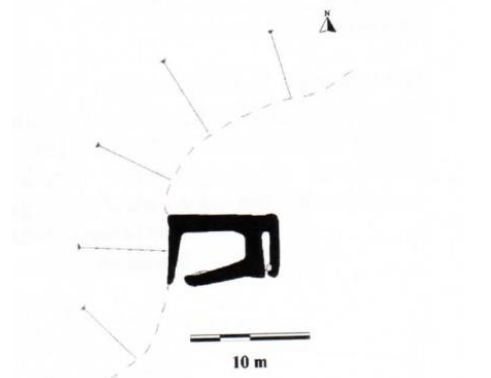
Ungleg hesthústóft er austarlega á bæjarhól 001. Tún hefur verið sléttað alveg upp að hólum sem er þýfður og sinugróinn. Tóftin er alveg óskemmd. Hún er af stórum hesthúsum og heygarði, alls 10 x 16 m og snýr SA-NV. Hesthúsið sjálft er um 7 x 7 m stórt, opið í SA og er jata eftir því miðju. Heygarðurinn er um 9 x 10 m stór og mjög stæðilegur, veggir lítið farnir að síga og ná allt að 0,8 m hæð. Hins vegar eru hesthúsveggirnir signir, aðeins um 0,4 m háir. Teikning af rústinni er með bæjarhól 001.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Efra-Skarð, 1

BO-018:010 Stekkur tóft stekkur

"Fyrir utan Blámel er mýri sem heitir Stekkur," segir í örnefnalýsingu. Stekkjartóft er sunnan undir Blárnei, við Skarðsá, rúma 700 m NNA af bæjarhól 001.

Lítill og skjólgóður hvammur, dálítið mýrlendur í botni, sunnan undir háum mel. Vel markaður með háum bökkum að norðan og vestan. Skarðsáin markar hann að austanverðu. Tóftin er byggð utan í norðvesturhorn hvarnrsins. Hún er tvískipt, 9 m löng frá austri til vesturs, 5 m breið austast en allt að 6 m vestast. Stærri kró er vestan megin, um 6 x 6 m, op er til suðurs á henni. Hún stendur hærra en minni króin sem snýr N-S og er um 3 x 5 m, einnig opin í suður. Aðeins örlar á grjóti á fáeinum stöðum í veggjum sem eru allt að 1 m háir. Ekki er að sjá að opið hafi verið milli hólfa.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Efra-Skarð, 2

BO-018:011 Lambhúsmói örnefni lambhús

64°26.099N 21°45.170V

"Lambhúsmói er nær bæ upp undir brekku og nær niður í Dýjamýri ...," segir í örnefnalýsingu. Móinn er um 380 m NNA af bæjarhól 001. Hvammur við Skarðsá. Þýfður mói er vestantil í honum og upp í brekku sem markar hann að vestanverðu. Skurður hefur verið grafinn upp við brekkuna vestast og til suðurs, niður í Dýjamýri. Engi merki um tóft eru þar og Magnús Ólafsson kannast ekki við mannvirkjaleifar í Lambhúsmóa.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Efra-Skarð, 2

BO-018:012 Grundarkot heimild um bústað

"Grundarkot var hjáleiga, sem var byggð frá jörðinni á 17. öld ...", segir í Byggðum Borgarfjarðar.

"Grundarkot, eyðihjáleiga, hefur í auðn verið síðan skriðan fordjarfaði jörðina, en var fyrst uppbyggt innan 60 ára", segir í Jarðabók Árna og Páls. Grundarkots er ekki getið í örnefnalýsingu Efra-Skarð og Magnús Ólafsson hefur ekki heyrt þess getið. Skriðan er geysilegt framhlaup úr fjallinu ofan við bæinn. Hún er allt að 700 m norðvestur af Efra-Skarði. Skriðan er allt að 400-500 m breið og nær langleiðina frá fjalli og niður að vegi. Engin mannvistarmerki sjást í námunda við Skriðuna. Ekki er víst að Grundarkot hafi beinlínis lent undir skriðunni, hugsanlegt er að jörðin hafi spillt svo mikið og slægjulönd minnkað eftir að hún féll að ekki hafi lengur verið rúm fyrir tvö býli á jörðinni. Þannig er mögulegt að Grundarkot hafi verið nær Efra-Skarði en Skriðan, jafnvel í túninu.

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 25; JÁM IV, 33

BO-018:013 Hauksleiði þjóðsaga legstaður

"Helga-leiði heitir og í túni á Fiskilæk í sömu sókn, er það þúfa aflaung 4 al. á lengd frá nordri til suðurs, auðsjáanleg Manna- verk, urngirdt 4hyrindurn torfgardi. Rétt áþekkt þessu að skopulagi og legu er Hauksleiði á Efraskardi í Leirársókn, skal þar hafa heýgdur verið Haukur sá, ed fyrstur byggdi þá jörðu." Hauksleiði er ekki þekkt í dag.

Heimildir: FF, 272

BO-018:014 tóft fjárhús 64°25.978N 21 °45.530V

Fjárhústóft er vestan túns, 125 m NV af bæjarhól 001.

Framræst og sléttast stykki. Tóftin eru af garðahúsum sem snúa N-S og eru opin í suður. Engin hlaða er við þau. Veggir eru mikið grónir svo að hvergi sér í heilar hleðslur. Alls eru húsin 10 x 6 m stór. Hluta veggja hefur líklega verið rutt til því að stórgrýti liggur í tóftinni miðri. Þessi fjárhús voru síðust notuð fyrir 1950.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-018:015 náma mógrafir

64°25.431N 21°46.548V

Mógrafir eru í stykki vestan við Byrgislæk (008), 1,3 km SV af bæ 001 og um 20 m norðan við þjóðveg. Mýri. Smádökkir eru í stykkinu en ekki mjög greinilegar mógrafir. Magnús Ólafsson man þegar mór var tekinn á þessum stað, líklega fyrir 1950. Þótti hann betri en mór í Gömlugröfum, sjá 017. Alls er svæðið um 100 x 70 m stórt.

Hættumat: engin hætta

BO-018:016 Stekkjarkast örnefni stekkur

64°26.213N 21°45.896V

"Niður af Kötulág er Stekkjarkast, sem nær niður í myn. Brekkan utan við kastið heitir Stekkjarbrekka," segir í örnefnalýsingu. Stekkjarkast er uppgróinn skriðtaumur 550 m NV af bæ 001 og Stekkjarbrekka þar vestan við. Gróskumikill en mýrlendur hvammur er vestan við kastið. Engin tóftamerki eru finnanleg og Magnús Ólafsson man ekki eftir tóftum á þessum stað.

Hættumat: engin hætta

BO-018:017 Gömlugrafir náma mógrafir

64°26.180N 21°45.779V

Í örnefnalýsingu segir: "En upp af Gömlugröfum, er Stekkjarbrekkan [016], sem fyrr var getið." Gömlugrafir voru rúma 500 m NV af bæjarhól 001. Mýri er sunnan við Stekkjarbrekku. Austan við Stekkjarkastið rennur lækur niður í mýrina. Við hann örlar aðeins á uppgrónum mógröfum á svæði sem er um 30 x 30 m stórt.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Efra-Skarð, 2

BO-018:018 garðlag óþekkt

64°26.047N 21°45.173V

Leifar af hlöðnum garði sjást 130 m NNA af tóft 007.

Gróinn en harðlendur og grýttur árbakki. Syðri endi garðsins er skammt frá mjórri kvísl sem liggur í boga frá Skarðsá. Hann liggur til NNV og má rekja hann um 15 m. Hleðslur eru signar og aðeins eitt umfar af grjóti sjáanlegt. Hugsanlegt er að þetta séu leifar af túngarði þótt þær séu utan við núverandi túnrækt. Þá gæti garðurinn hafa verið varnargarður, átt að koma í veg fyrir að áin flæddi eða bæri grjót inn á túnið. Við ána er mikið lausagrjót en innan garðs að mestu grjótlaust.

Hættumat: engin hætta

BO-018:019 frásögn óþekkt 64 °26.226N 21 °44.728V

Magnús Ólafsson man eftir mannvirkjum norðaustan undir Blámel. Þau tók af í geysilegu flóði í Skarðsánni nálægt 1950. Stekkur 010 er sunnan undir melnum. Aflangur og djúpur hvammur liggur meðfram ánni. Hann er fullur af lausagrjóti og ruðningum sem áin hefur borið á land. Engar mannvirkjaleifar sjást þar nú. Magnús telur að þarna hafi verið stekkur eða lítill rétt.

Hættumat: hætta, vegna rofs

BO-019 Tunga

10 hdr. 1706. Skálholtsstólsjörð, Heynesumboð. 1706: Munnmæli eru að þessi jörð hafi að fornu verið skift þriðjungur úr Hóls landi, og skuli þetta vera vii c, en Hóll xvi c. Öngvan vita menn sann á þessu, því að framyfir allra manna minni hafa þetta verið kallaðar tvær jarðir, og Tunga tíundast fyrir x c." JÁM IV, 30-31. "Hún komst í bændaeign 1787."

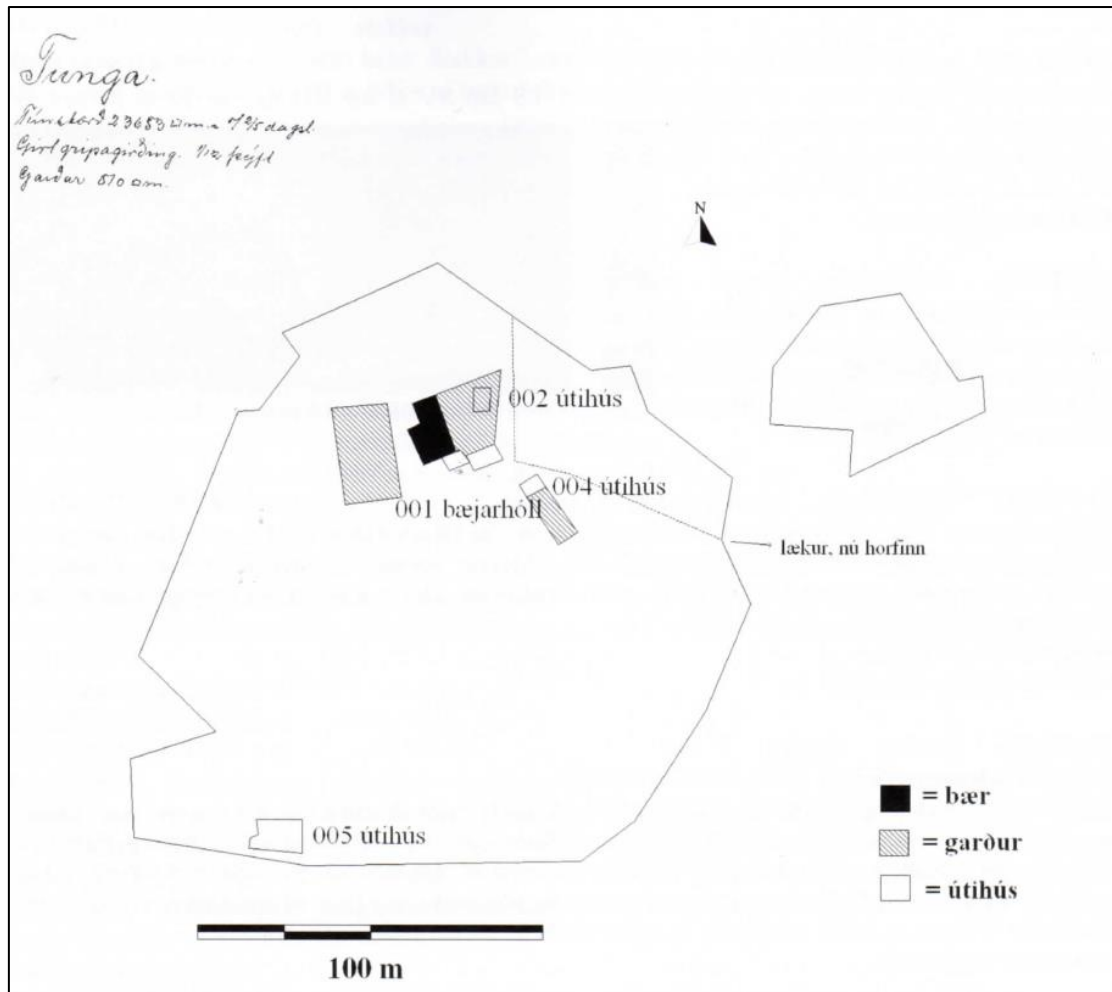
Túnakort 1920: Tún 23,653m², 1/12 þýft. Garðar 510 m².

BO-019:001 Tunga bæjarhóll bústaður

64°25.735N 21°45.221V

"Bæjarstæðið er frá fornu fari við rætur Heiðarinnar, fyrir minni Skarðsdals, við Efraskarðsá, sem er á merkjum," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Núverandi íbúðarhús eru allt að 500 m sunnar en gamla bæjarstæðið. Á gamla bæjarstæðinu stendur gamalt íbúðarhús, nú uppgert og hefur verið byggt við það. Þar er veitinga- og samkomuhúsið Skessubrunnur. Á túnakorti frá 1920 sést að tvö lítil hús hafa verið sambyggð íbúðarhúsi að suðaustan. Ekki er vitað annað en gamli bærinn hafi staðið á sama stað og íbúðarhúsið sem reist var 1927.

Húsið stendur vestast á hól. Frá honum gengur gróinn rani til suðausturs, þar eru fleiri hús og m.a. heitir pottar. Bæjarhól og nánasta umhverfi hans hefur verið raskað gríðarlega. Gamla íbúðarhúsið er tveggja hæða og járnklætt, virðist ekki niðurgrafið. Áfast því að austanverðu er veitingahúsið á steypum, niðurgröfnum sökkli. Pallur hefur verið byggður sunnan við íbúðarhúsið og eru staurar,

Kort af túni Tungu 1920

niðurgravnir, undir honum sunnan og vestan við húsið. Frá hólum hallar til suðurs og vesturs en austan við það eru lágir hólar. Svo virðist sem jarðvegi hafi verið skipt út allan hringinn í kringum gamla húsið og Skessubrunn, mold tekin burt en mól sett í staðinn. Vegur liggur upp á hólinn úr vestri á geysimikilli uppfyllingu sem er utan í hólum. Öspum hefur verið plantað í hóljaðarinn að sunnan og vestan. Vestan við hólinn lækur land um rúma 2 m, þar er nú malarplan með fjórum litlum sumarbústöðum. 20-30 m suðaustan við Skessubrunn er stórt þjónustuhús á rana sem liggur til suðausturs frá bæjarhól, syðst á honum er baðhús. Norðan við Skessubrunn er mikil jarðvegsmön, um 3 m há, hefur líklega verið mokað upp til skjóls. Hún er alveg ógróin. Mögulegt er að jarðvegur úr bæjarhólum hafi verið notaður í hana þótt sáralitlar mannvistarleifar sjáist í jarðveginum. Þó fannst þar gamall ljár og kjammi. Ljóst er að hólinn sem bærinn hefur staðið á er að miklu leyti náttúrulegur og því er erfitt að giska á stærð eiginlegs bæjarhóls. Þó er hann ekki minni en 40 x 40 m.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 49; Túnakort 1920

BO-019:002 heimild um útihús

64°25.738N 21°45.184V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús í húsagarði fast austan við gamla bæinn 001. Það hefur væntanlega verið þar sem nú er veitingahúsið Skessubrunn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-019:003 garðlag túngarður

64°25.810N 21°45.167V

Leifar af túngarði sjást um 130 m norður af gamla íbúðarhúsinu á bæjarhól 001.

Þar gróid svæði, nú í órækt. Garðurinn sést fyrst vestan við veg sem liggur yfir bæjarhólinn og til norðurs að nokkrum sumarhúsum. Þaðan má rekja hann um 12 m til austurs, að veginum sem er um 4 m breiður. Austan vegarins er garðurinn einnig greinilegur á allt að 40 m kafla A-V. Garðurinn er

hruninn og siginn grjótgardur, um 1 m breiður og 0,2 m hár. Víða sést eitt umfar grjóts en sumsstaðar er alveg gróið yfir hleðslurnar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-019:004 heimild um útihús

64°25.721N 21°45.182V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús 30-40 m suðaustur af gamla bæ 001. Kálgarður var áfastur því að sunnanverðu. Gróinn rani sem gengur frá bæjarhól 001 til suðausturs.

Þar standa nú hús, þjónustuhús og sunnan við það eru heitir pottar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-019:005 heimild um útihús

64°25.677N 21°45.255V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 110 m SSV af gamla bæ á bæjarhól 001.

Þar er nú alveg slétt tún, skurður liggur frá austri til vesturs við suðurenda þess. Húsin eru alveg horfin. Af stærð þeirra á túnakorti að dæma má ætla að það hafi verið fjárhús.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-019:006 *Merkjaklöpp* áletrun landamerki

64°25.052N 21°45.382V

"Niðri við Laxá, á merkjum móti Hóli, er klöpp, sem heitir Merkjaklöpp. Á hana hefur verið klappað L.M.," segir í örnefnalýsingu. Nokkrar klappir eru á merkjum, 1,3 km suður af Tungu en 800 m suðvestur af Hóli. Jarðfastar klappir utan í bakka, hallar móti suðri.

Ekki sést áletrun á neinni klappanna og ábúendur í Tungu og á Hóli hafa aldrei séð hana. Nú er girt á merkjum en syðsti hluti girðingarinnar er spottakorn austan við klappirnar, enda er þar betra girðingarstæði. Hugsanlegt er að hin eiginlega Merkjaklöpp hafi horfið í ána, enda hefur hún grafið sig dálítið inn í landið að norðanverðu á síðustu áratugum að sögn margra ábúenda í norðanverðum Svínadal.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Tunga, 1

BO-019:007 *Veita* örnefni áveita

"Við túnið er forarsvaki, sem heitir Veita, og hólar þar upp af Veituhólar," segir í örnefnalýsingu. Ekki er gott að sjá af þessari lýsingu hvar Veita hefur verið, enda er þess ekki getið við hvaða hlið túnsins hún hafi verið. Þó er einna líklegast að hún hafi verið annaðhvort sunnan eða suðaustan við tún. Þar eru nú ræktuð tún en virðast nokkuð blaut.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Tunga, 2

BO-019:008 varða eyktamark

64°25.495N 21°45.929V

"Nokkru neðar er í flóanum holt, sem heitir Nónholt. Á því er varða ...," segir í örnefnalýsingu. Varða sem fellur ágætlega undir þessa lýsingu er 720 m suðvestur af bæjarhól 001.

Hún er nyrst á aflöngu, grýttu holti sem liggur N-S. Umhverfis eru flóamýrar.

Mosagróið vörðubrot á klettanibbu. Það er um 1 m í þvermál og 0,4 m hátt, sést vel heiman frá bæ.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Tunga, 2

BO-020 Hlíðarfótur

24 hdr. 1706. Bændaeign. 17. öld: "Vigfús Torfason giptist Íngibjörgu, dóttur Illuga Fúsasonar og Setselju Árnadóttur á Kalastöðum. Þau bjuggu á Hlíðarfæti." Bsk II, 602. 1706 talin eiga skógarítak í Svarfhólslandi - JÁM IV, 28.

Túnakort 1920: Tún 48,556m², 1 / 16 þýft. Gardar 566m².

BO-020:001 *Hlíðarfótur* bæjarhóll bústaður

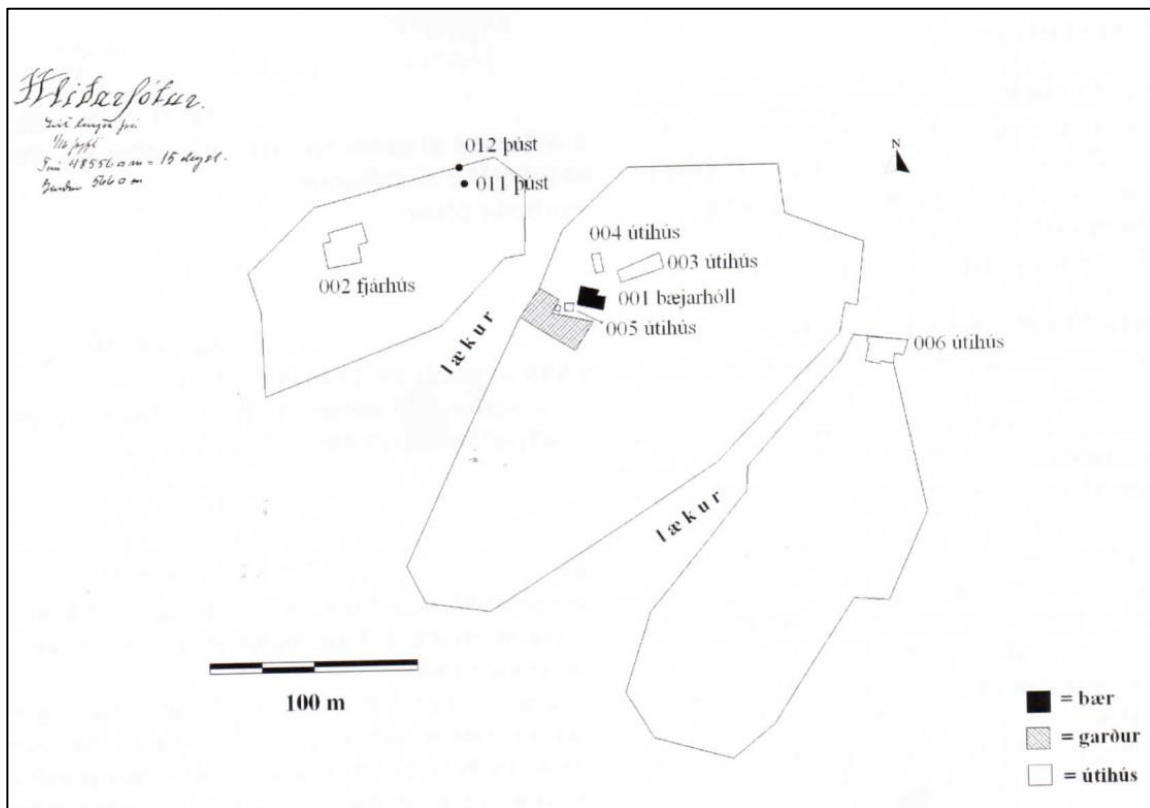
64°25.776N 21°42.985V

"Bærinn er í dálitlum hvammi, er myndast milli lágra ása, sem ganga fram í dalinn frá Heiðinni," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Gamli bærinn á Hlíðarfæti stóð 30-40 m vestur af núverandi íbúðarhúsi.

Þar er nú óbyggt svæði, kriki milli lækjar og heimkeyrslu, sem er sunnan við bæjarstæðið gamla.

Sléttur hóll, hann er ekki hærri en svæðið sem íbúðarhúsið stendur á. Frá honum hallar til vesturs og norðurs, að læknum, og til suðurs. Austan við íbúðarhúsið hallar niður af hólum til austurs, niður að

Kort af túni Hlíðarfótar 1920

læk sem rennur í dragi en er nú kominn í skurð. Þannig er bæjarhöllinn á tungu milli tveggja lækja. Á grasblettinum vestan við íbúðarhúsið mótast enn fyrir hluta af sökkli gamla íbúðarhússins; ekki hefur því miklu verið rutt ofan af bæjahólum þegar sléttað var. Gamla húsið var úr timbri, hafði tvær burstir og var með steiptum kjallara undir að hluta. Núverandi íbúðarhús er kjallaralaust en virðist byggt á uppfyllingu. Erfitt er að meta stærð bæjarhóls og einkum hvar hann endar að austanverðu. Lengd hans er þó líklega ekki minni en 60 m A-V og breiddin um 40 m og hann er 1,5 m háð.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 33

BO-020:002 þúst fjárhús

64°25.784N 21°43.119V

Samkvæmt tónakorti frá 1920 var útihús rúma 100 m vestur af bæ 001, á túnskika sem er aðskilinn frá aðaltúninu með læk. Stykki sem nú er í órækt, trjám hefur verið plantað í suðurhluta þess.

Á þessum stað voru fjárhús. Þau sjást á málverki frá 1969 sem til er á Hlíðarfæti, voru með þrjár burstir mót suðri og hlöðu aftan við. Tóftir húsanna sjást á loftmynd sem einnig er til á bænum og var tekin 1989. Nú hefur þeim verið ýtt út. Eftir er þúst, um 20 x 15 m stór frá austri til vesturs, mjög vel afmörkuð að sunnanverðu og þar allt að 1,6 m há.

Hættumat: hættu, vegna trjáræktar

Heimildir: Tónakort 1920

BO-020:003 heimild um útihús 64°25.797N 21°42.975V

Samkvæmt tónakorti frá 1920 var útihús 10-15 m norðaustan við bæinn 001. Þar er nú jarðvegsfylling, e.k. mön sem skýlir bænum fyrir norðanátt. Húsið er horfið.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Tónakort 1920

BO-020:004 heimild um útihús 64°25.796N 21°42.978V

Samkvæmt tónakorti frá 1920 var útihús um 10 m vestan við útihús 003.

Norðurbrún bæjarhóls 001. Fast austan við staðinn er jarðvegsmön. Húsið er horfið.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Tónakort 1920

BO-020:005 heimild um útihús

64°25.776N 21°42.990V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru tvö samhliða útihús fast suðvestan við gamla bæinn 001 en þó ekki sambyggð honum. Þar er nú heimkeyrslan að bæ. Húsin eru horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Túnakort 1920**BO-020:006** heimild um hesthús

64°25.792N 21°42.788V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 140 m austur af bæjarhól 001. Þar er tún, sunnan við veg sem liggur að vélaskemmu. Á þessum stað voru hrútakofi og hesthús, sambyggð. Tóftin af húsunum sést vel á loftmynd frá 1989 en hefur nú verið sléttuð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:** Túnakort 1920**BO-020:007** Stóranes tóftir bústaður

64°25.139N 21°43.347V

"Utan við Dýjamýrarskurð er stórt nes, sem áin rennur utan um. Þetta nes heitir Stóranes. Þar eru rústir eftir mjög gamlar byggingar, en nú á síðari hluta 19. aldar var byggt þar býli, sem bóndinn nefndi Stóranes, en aðrir eftir honum og kölluðu það Narfakot, og það nafn er nú á rústum þess," segir í örnefnalýsingu. " ... fór endanlega í eyði 1914," segir í Bygðum Borgarfjarðar. Rústirnar eru 2,9 km suður af bæ 001, fast austan við landamerkjagirðingu við Hól. Óræktað stykki á flatlendi, fremur þurrt, smáþýft og grasgefið. Ræktað stykki eru vestan við, í Hólslandi. Fast sunnan við tóftirnar er skurður sem grafinn var sumarið 2002 og handan við hann er nýhafin hörrækt.

Þrjár rústir eru greinilegar á Narfakoti og verða hér merktar með bókstöfum til einföldunar. Þær eru á svæði sem er um 65 x 50 m stórt. Nyrst á svæðinu er tóft (A) sem er alls 11 x 13 m stór og snýr A-V.

Hún gæti verið af litlum bæjarhúsum, er þrískipt og snúa öll hólfin N-S. Tvö þau eystri eru álíka stór, um 11 x 4 m hvort og virðist hafa verið op á milli þeirra á miðjum millivegg. Bæði opnast þau í suður. Þriðja hólfið er vestan við þau en mun minna, um 5 x 5 m. Dyr hafa verið á því vestast á suðurvegg. Veggir eru signir og grónir, mest um 0,7 m háir. Norðan við tóftina kemur lækjarfarvegur úr norðri og sveigir austur fyrir hana. Hann er nú auður en gæti hafa verið vatnsból. 50 m NV af tóftinni er sérkennilega sléttur blettur í þýfinu, mýrlundur og gróskumikill, um 5 m í þvermál. Það gæti verið gamalt brunnstæði. Rúst (B) er rúmum 40 m suður af (A), fremst á skurðbakka. Ekki er að sjá að rústin hafi skemmst við skurðgröftinn en vart hefur mátt tæpara standa. Ásigkomulag hennar er mjög svipað og (A), veggir signir og grónir. Alls er rústin um 12 x 12 m stór. Hún samanstendur af tveimur hólfum sem snúa þvert hvort á annað. Hið eystra snýr N-S og er um 5 x 12 m stórt, opið í suður og einnig virðist vera op nyrst á austurvegg og nyrst á vesturvegg, inn í hitt hólfið sem er opið í vestur og um 8 x 6 m stórt. Þúst er eftir því endilöngu, hugsanlega leifar af garða. Hólfin tvö mynda þannig "L" en í krikanum á milli þeirra er hugsanlegt að hafi verið þriðja hólfið, þar vottar óljóst fyrir veggheðslu. Engar mannvistarleifar sjást í sniði skurðsins sem er fast uppvið suðurendann og bendir allt til að rústin sé af skepnuhúsum. (C) er

rúma 20 m norðvestur af (B). Það er líklega rústir fjárhúsa með heygarði. Húsið er 8 x 4,5 m að stærð og snýr N-S, opið í suður. Heygarðurinn er sambyggður því að norðanverðu og snýr þvert á það, hann er jafnstór húsinu en lítið eitt breiðari, um 8 x 5 m. Nýleg músarhola er neðantil í utanverðum vesturvegg fjárhússins. Í uppkastinu utan við holuna sjást móðskumolar, kol og brennd bein. Hugsanlegt er að hús þessi hafi verið byggð upp á eldri rústum. Annars eru hvergi sjáanleg merki um eldri byggingaleifar á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Hlíðarfótur, 1; Byggðir Borgarfjarðar, 33

BO-020:008 *Grænhóll* hleðsla óþekkt

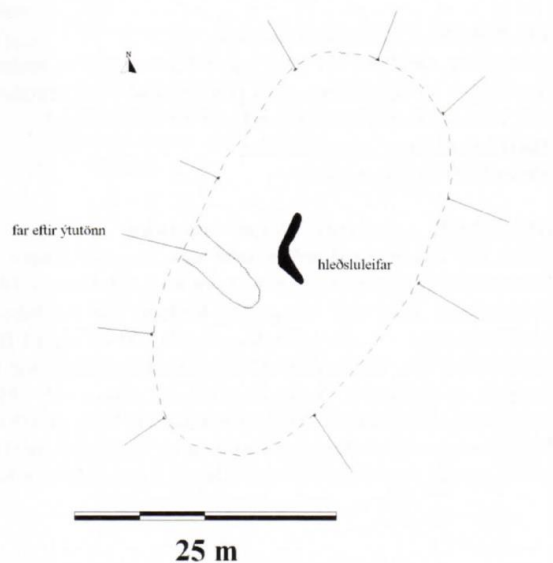
64°25.553N 21°43.103V

"Flóinn upp frá Dýjamýri og Stóranesi er nafnlaus, nema einstaka holt, sem þar er að finna. Er þá fyrst að nefna Grænhól, sem er einstakur rústarhóll, beint niður undan túni," segir í örnefnalýsingu. Grænhóll er um 420 m suðvestur af bæ 001 og 15-20 m sunnan við Þjóðveg, 30-40 m vestar en gegnt heimkeyrslunni að Hlíðarfæti. Óræktarblettur, framræst og sléttastykki er sunnan við hann.

Grænhóll er mjög áberandi en líklegt er að hann sé að mestum hluta náttúrulegur. Hann er í sömu línu og holtin norðan við hann: Gráholt, Vörðuholt og Gildruholt 009. Hóllinn liggur SV-NA og er alls um 40 x 25 m stór, allt að 3 m hár. Vestan við hápunkt hans er djúpt, uppgróið far, líklega eftir ýtutönn. Nánast ekkert grjót sést í hólnum en NA við hólkollinn sér fyrir hugsanlegum hleðsluleifum sem mynda "L", um 5 x 5 m. Utan í hólnum austanverðum er dálítill grænkublettur þar sem gætu verið tóftaleifar. Gamall, uppgróinn vegarslóði liggur utan í norðanverðum hólnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Hlíðarfótur, 1

BO-020:009 *Gildruholt* hleðsla refagildra
64°25.985N

21°43.161V

"Svo eru tvö holt fyrir utan og neðan bæinn. Neðst er Vörðuholt og þar upp af Gildruholt, kennt við tófugildru sem þar var," segir í örnefnalýsingu. Gildruholt er 370 m norður af Vörðuholti 013 og 400 m NNV af bæ 001. Hálfgróið klapparholt. Leifar refagildru sjást norðarlega á holtinu. Hún er hrúin en þó nokkuð ljóst að rústin getur ekki verið af vörðu. Hún er um 70 sm í þvermál og næstum því ferhyrnd. Suður- og austurhlíð eru úr mjög stórum steinum í grunninn. Vesturhluti gildrunnar er hins vegar hrúgald af minni steinum sem og flötum hellum. Líklega hefur gildran opnast í vestur eða norðvestur.

Hættumat: engin hætta

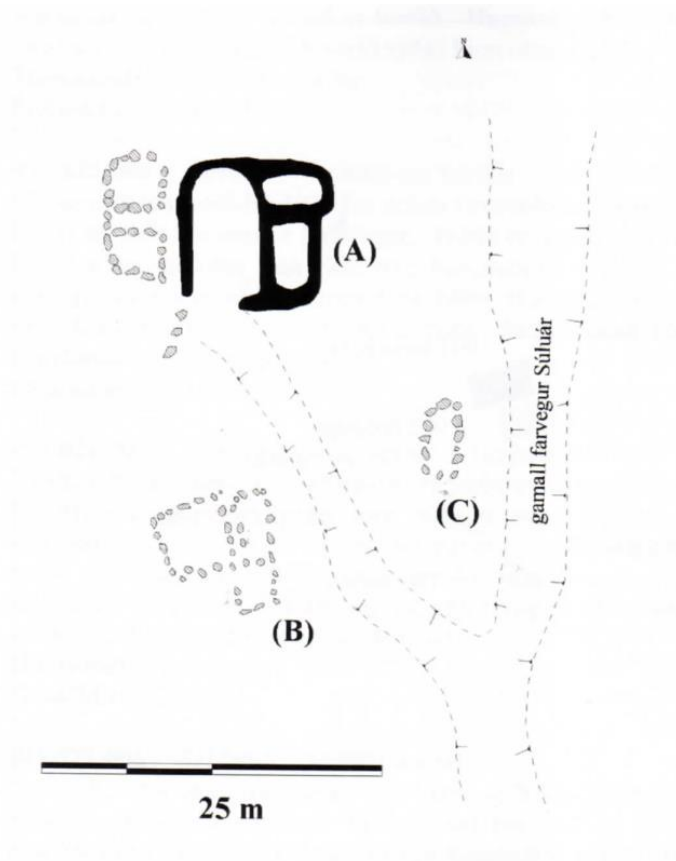
Heimildir:Ö-Hlíðarfótur, 1

BO-020:010 *Hlíðarfótsrétt* tóft rétt

64°25.840N 21°42.444V

"Austan við bæinn heitir Réttarballi; þar var Hlíðarfótstétt," segir í örnefnalýsingu. Rústir Hlíðarfótsréttar eru 450 m austur af bæ 001, á uppgrónum mel sem væntanlega er framburður Súluár að mestu. Fremur gróðurryr melur, víða standa mjög stórir steinar upp úr honum. Gamall, auður árfarvegur er austan við og áfram til suðurs.

Þrjár aðskildar tóftir sjást á melnum: Marghólfa. rétt (A) og tvö stök réttarhólf (B) og (C). (A) er í dokk í melnum og vel hugsanlegt að grafið hafi verið fyrir henni svo að minna þyrfti til að hlaða upp vegg. Hún skiptist í 5 eða 6 hólf og er alls um 18 x 14 m. Hún er grjóthlaðin. Í miðjunni, þar sem dokkin er dýpst, er lítill almenningur sem snýr N-S, er um 6 x 14 m stór og opnast í suður. Austan við hann eru tvö hólf sambyggð, það syðra 6 x 4 m stórt og snýr N-S en hið nyrðra 4 x 7 m stórt og snýr AV. Virðist sem nyrðra hólf sé að hluta byggt á eldri veggjum sem gægjast undan því að norðanverðu. Vestan við áðurnefndan almenning eru einnig tvö hólf en þar er komið upp á vesturbakka dokkarinnar. Þessi hluti réttarinnar er mun óljósari en sá austari og hefur líklega verið skemur haldið við. Hann skiptist upp í tvö hólf, hvort um sig tæpir 5 x 5 m að stærð. Ekki sjást op á veggjum en dálítill eyða er á milli hólfanna tveggja og hugsanlegt að þar hafi verið enn einn dilkur, þá ekki nema um 4 x 2 m stórt A-V. Veggir eru alveg hrundir á þessu svæði en austurhluti réttarinnar stendur hins vegar ágætlega og er allt að 1 m að hæð. Suðurveggurinn er veglegastur, allt að 1 m þykkur og eru hleðslur í honum þreða fjórfaldar á breiddina. (B) er um 17 m SSA af réttinni (A). Það er stök rétt á bersvæði en veggir hennar eru hrundir. Hún er tvískipt og snýr SV-NA, alls um 10 x 7 m að stærð. Suðaustan við nyrðra

hólfíð vottar fyrir smákró, tæplega 5 x 5 m stórr. Einfalt hólf (C) er 18 m NA af (B), það er um 7 x 4 m stórt og snýr hér um bil N-S. Lítið grjót er í veggjum á bæði (B) og (C). Hugsanlegt er að þau hafi aldrei verið eiginlegar réttir heldur eingöngu hlaðin til gamans af börnum. Einnig er mögulegt að grjót hafi verið fjarlægð úr veggjunum til að hlaða upp austurhlutann á réttarrúst (A). Frá opinu á (A) liggur nokkuð djúp, náttúruleg dæld til suðausturs og sameinast þar enn stærri dæld. Þetta eru greinilega gamlir farvegir eftir kvíslir úr Súluánni. Líklegt er að fê hafi verið rekið eftir þessum farvegum og inn í réttina, þeir hafa verið þokkalegt aðhald til beina því á rétta slóð.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Hlíðarfótur, 2

BO-020:011 þúst útihús

64°25.801N 21°43.030V

Þúst er vestan lækjarins sem markar bæjarhól 001 að vestanverðu, 50 m norðvestur af honum.

Fremur óslétt stykki sem nú er í órækt. Íðagræn bunga, um 10 x 6 m að stærð, snýr N-S. Þórarinn Þórarinnsson minnir að fyrrum ábúandi á Hlíðarfæti hafi sagt að

útihús hafi verið á hólnum. Ekki sést grjót í þústinni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-020:012 þúst brunnur

64°25.809N 21°43.043V

Óljós þúst er 15-20 m NNV af þúst 0 1 1.

Fremur óslétt stykki sem nú er í órækt. Rafmagnsgirðing er fast norðan við þústina. Þórarinn Þórarinnsson minnir að fyrrum ábúandi á Hlíðarfæti hafi sagt að þarna hafi verið tekið vatn, verið brunnur eða brunnhús. Þústin er um 10 x 5 m og snýr A-V. Hringlaga geil er í vesturenda hennar og hugsanlega op frá henni til vesturs.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-020:013 Vörðuholt varða óþekkt

64°25.793N 21°43.275V

Vörðuholt er 230 m vestur af bæjarhól 001. Hálfgróið, lágt holt með klöppum og klettum.

Lítið vörðubrot er sunnarlega á holtinu en þar stendur ekki steinn yfir steini og er það einugis um 0,2 m hátt. Ekki er vitað um tilgang með vörðu á þessum stað en hún gæti þó hugsanlega hafa verið eyktamark.

Hættumat: engin hætta

BO-021 Eyri

16 hdr. 1706. Skálholtsstólsjörð. "Var síðar seld með konungsbréfi 1791." BB II, 26

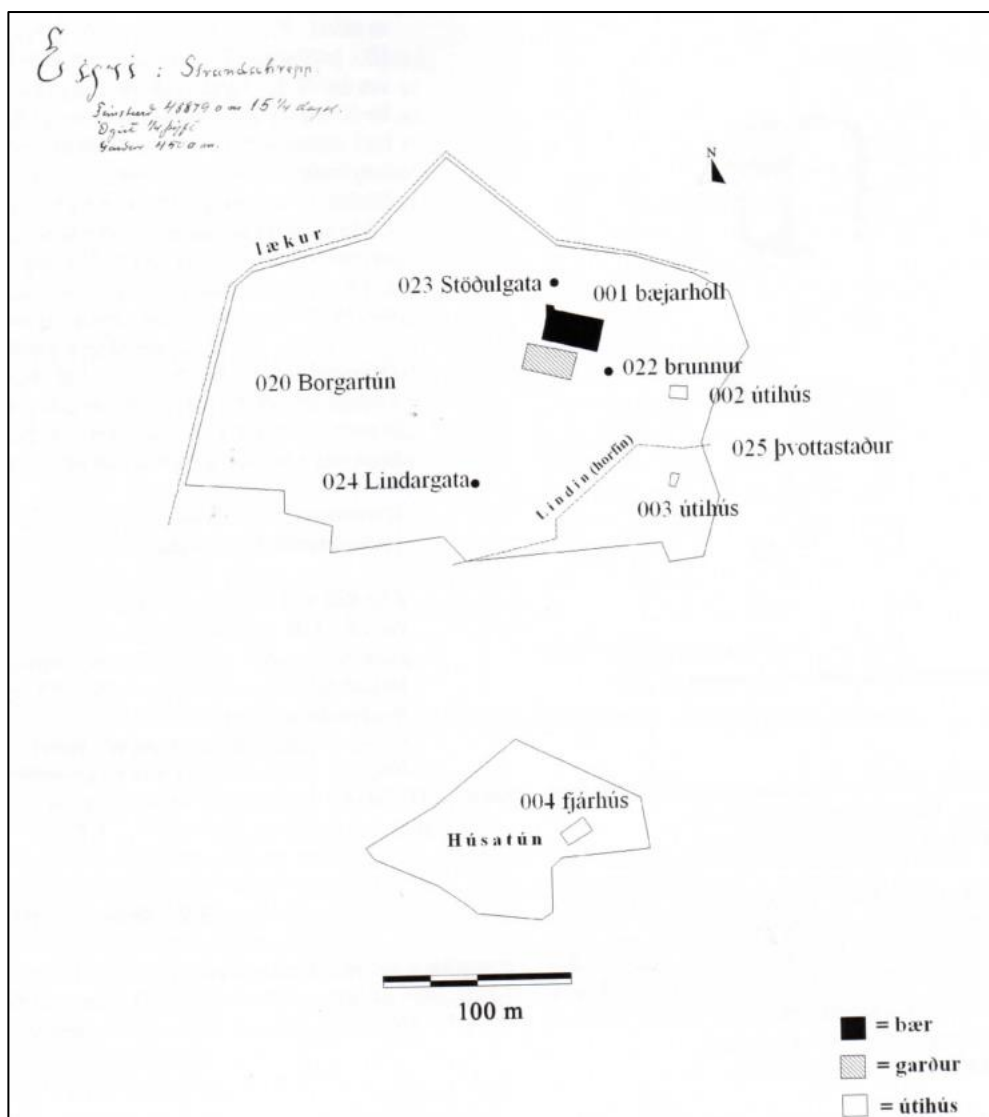
Túnakort 1920: Tún 48,879m², 1/4 þýft. Garðar 450m².

BO-021:001 Eyri bæjarhóll bústaður

64°25.861N 21°40.168V

"Bærinn stendur á klapparholti norðan við þjóðveginn, kippkorn frá rótum Eyrarþúfu," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Gamli bærinn á Eyri stóð allt að 230 m vestur af núverandi bæjarstæði.

Þar er nú sléttáð tún. Síðasti bærinn á þessum stað stóð allt til um 1975 en var þá rifinn og rústunum ýtt út. Þar sem hann stóð sjást nú harla lítil merki um byggð, enda bæjarstæðið orðið rennislétt. Þó vottar fyrir lágri bungu í túninu en að sögn Hjórdísar Benediktsdóttur stóðu fjós og hlaða á honum, fast norðvestan við bæinn. Líklega eru það síðustu leifar bæjarhóls. Hóllinn er 0,5 - 0,6 m hár og um 40 x

Kort af túni Eyri 1920

30 m stór N-S. Ekki sjást dældir í honum og hvergi grjótt. Ljóst er að höllinn hefur verið lækkaður talsvert við sléttun túnsins. Gamli bærinn var að mestu úr timbri og járn en þó voru útveggir að einhverju leyti hlaðnir. Hann hafði tvær burstir sem vísuðu í suður. Kjallari var undir hluta bæjarins, þar var eldhús, en skemma var austan við hann." Fjós og hlaða voru fast norðvestan bæjar eins og áður segir og skv. Erlu Guðmundsdóttur voru göng milli fjóss og bæjar sem hægt var að nota í vondum veðrum. Þau voru mjög lágreist og sjaldan notuð þegar hún var á Eyri.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 26

BO-021:002 heimild um útihús

64°25.831N 21°40.066V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús 50-60 m austur af bæjarhól 001. Þar er sléttuð tún. Húsið er horfið.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-021:003 heimild um útihús

64°25.807N 21°40.068V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús 40 m sunnan við útihús 002.

Þar er nú sléttáð tún. Húsið er horfið. Hugsanlega hefur þetta verið hesthús en í örnefnalýsingu er talað um að Hesthústún hafi verið syðsti hluti túns, sjá 028.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-021:004 Húsatún heimild um fjárhús

64°25.795N 21°39.818V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús í svonefndu Húsatúni, um 260 m suður af bæ 001.

Þar er nú slétt tún sunnan Þjóðvegjar. Húsið er horfið en á staðnum er lágur hóll, um 20 m í þvermál. Erla Guðmundsdóttir man ekki eftir húsunum en á mynd sem til er í hennar förum sjást þau vel. Líklega er myndin tekin töluvert fyrir 1950. Hún er af fölk í heyskap og tekin í suðaustur. Eyrarfoss sést í baksýn og ber húsin hér um bil í hann. Þetta hafa klárlega verið fjárhús með hlöðu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-021:005 Merkjaklettur áletrun landamerki

64°25.918N 21°37.720V

"Niðri við Laxá sem er á suðurmörkum jarðarinnar var á mótum Kambshóls og Eyrarlands steinn sem hét Merkjaklettur. Á hann voru höggðir stafirnir L.M. Merkjaklettur er horfinn nú," segir í örnefnalýsingu. Nú er girt á merkjum, þar er ristarhlíð 2 km austur af bæjarhól 001. Kletturinn var fast neðan við ristarhlíðið. Skógi vaxinn árbakki skammt neðan við þar sem Laxá rennur úr Eyrarvatni. Kletturinn er horfinn, honum var ýtt upp í veginn af misgáningi. Í staðinn var settur ljós steinn á merkin með samþykki beggja landeigenda.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Eyri, 1

BO-021:006 Seldalur heimild um sel

64°26.544N 21°37.936V

Þar niður af koma tveir stapar, Efri-Stapi og Neðri-Stapi, lágar klettaflúðir... Austur af Stöpunum er Seldalur, grasi gróið dalverpi. Ekki var haft þar í seli frá Eyri, miklu fremur frá öðrum bæjum," segir í örnefnalýsingu Eyrar. Í örnefnalýsingu Kambshóls segir: "Þegar komið er upp úr Neðstubrekkum, er talsvert skóglaut vallendisstykki, sem nefnt er Slakki. Vestur og norður af Slakkanum gengur dalverpi, sem heitir Seldalur. Þar ber lítið á rústum, en vel getur skeð, að þar hafi verið sel fyrr á öldum." Seldalur er uppi í fjalli austan Grjótár, undir Kambinum svonefnda. Þetta er 2,2 km norðaustur af Eyri 00 L. Umhverfis dalinn er nú talsverð sumarbústaðabyggð en þó ekki í honum sjálfum. Dalurinn er vel afmarkaður, liggur NA-SV, niður hlíðina. Breidd hans er víðast hvar aðeins um 20-30 m. Skógur er í hlíðum dalsins en ekki í botninum sem er dálítið mýrlendur. Bílvegur liggur upp með dalnum austanverðum og þvert yfir hann nyrst.

Engar tóftir eru sjáanlegar og hvorki ábúendur á Eyri né Kambshóli kannast við að hafa heyrt um þær. Líklegasti staðurinn fyrir mannvirki er vestan til í hér um bil miðjum dalnum, þar er lítill hvammur og í honum smá þústir sem gætu hugsanlega verið mjög signar mannvirkjaleifar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Eyri, 1-2; Ö-Kambshóll, 2

BO-021:007 Bjarnafjóseldi þúst óþekkt

64°26.236N 21°37.547V

Bjarnafjóseldi " ... er á mörkum, Kambshóls- og Eyrarlönd skiptast um hana. Þar mótast fyrir rústum, en faðir Ólafs [Ólafssonar], uppallinn þarna, vissi ekki til að þarna hefði verið byggð," segir í örnefnalýsingu Eyrar. Í örnefnalýsingu Kambshóls segir: "Vestur af Miðás er Bjarnafjós. Þar vottar fyrir gömlum rústum og örnefni þetta er ævagamalt. Að þarna hafi verið einhver hús, þegar Kalastaðabóndinn nýttu landið, er ekki ólíklegt." Bjarnafjóseldi er rétt tæpan 1 km suðvestur af Kambshóli en 2,2 km norðvestur af Eyri 001. Stórt mýrarsund, sumarbústaðir eru á holtum allt í kringum það. Ábúendur á Eyri og Kambshóli kannast ekki við rústir í sundinu og engar rústir blasa þar við. Norðaustast í því, sunnan undir skógi vöxnu holti vottar þó óljóst fyrir mannvirki, um 7 x 7 m stóru og litlu hólfi sunnan við það. Þetta minnir við fyrstu sýn á litla rétt en staðurinn er svo blautur að hann verður að teljast ólíklegur kostur fyrir mannvirki. Mýri er innan veggja. Hugsanlegt er að þetta sé grunn mógröf með ruðningum á bökkum. Um 20 m vestan við staðinn hefur verið grafið fyrir sumarbústað nýlega.

Þetta myndir sýnir á mynd af staðnum. Húsið er horfið en á staðnum er lágur hóll, um 20 m í þvermál. Erla Guðmundsdóttir man ekki eftir húsunum en á mynd sem til er í hennar förum sjást þau vel. Líklega er myndin tekin töluvert fyrir 1950. Hún er af fölk í heyskap og tekin í suðaustur. Eyrarfoss sést í baksýn og ber húsin hér um bil í hann. Þetta hafa klárlega verið fjárhús með hlöðu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Eyri, 2; Ö-Kambshóll, 2

BO-021:008 *Vörðuás* varða óþekkt

64°26.005N 21°38.605V

"Vestan við [Háaás] út undir Grjótá er Mjóidalur. Suður og niður af honum er Vörðuás. Á honum er varða," segir í örnefnalýsingu. Varðan er vestast á hól í vesturjaðri Eyrarskógar, austan Grjótár. Þetta er 1,2 km austur af Eyri 001. Skógi vaxinn hóll. Þrír sumarbústaðir eru sunnan í honum.

Varðan stendur vel, er rúmlega 1 m há en hefur verið hlaðin upp í seinni tíð. Óvíst er hvort hún hefur gegnt sérstöku hlutverki, hún gæti þó hafa verið vegvísir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Eyri, 2

BO-021:009 *Grafarmýri* heimild um mógrafir

64°25.717N 21°39.622V

"Svo koma tvö graslendi út með Laxá. Þau heita Innri-Hringur og Ytri-Hringur sem er næst fossinum.

Þetta er mýrlandi og vallendi. Upp af Hringnum er Grafarmýri. Þar var tekinn upp mór. Það var ekki mikið mótak en var notað lengi," segir í örnefnalýsingu. Mógrafirnar voru norðaustan við Eyrarfoss í Laxá. Þar eru nú framræst og sléttuð stykki og túnrækt á þeim.

Mógrafirnar eru horfnar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Eyri, 2-3

BO-021:010 *Kvíalækur* heimild um þvottastað

64°25.918N 21°40.351V

"Ekki var þvegið í Skolalæk heldur í Kvíalæk ... Ofan úr Ytra- og Innra-Gili kemur niður lækur sem heitir Kvíalækur ...," segir í örnefnalýsingu. Kvíalækur rennur norðan við tún og svo í sveig vestan við það, austan undir Kvíaholti 019. Vatnsmikill lækur með grónum bökkum.

Ekki er vitað hvar var þvegið í læknum.

Heimildir: Ö-Eyri, 6-7

BO-021:011 *Neðra-Kot* tóftir bústaður

64°26.196N 21°39.604V

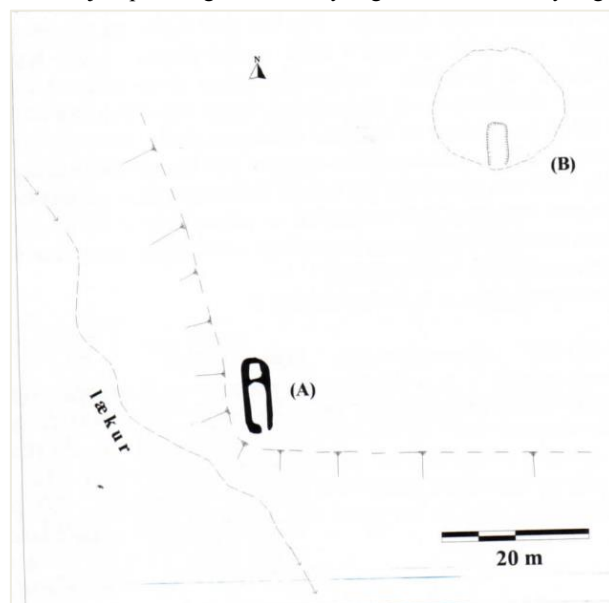
"Kotaskógur er austan bæjar. Þar er skógarkjarr. Engar rústir sjást þar," segir í örnefnalýsingu. Síðar í sömu lýsingu segir:

"En upp af Húsamýrinni norður og upp af bænum er Neðra-Kot. Þar eru tóftir, en enginn veit nú hvað þarna hefur verið," segir í örnefnalýsingu. Líklegt er að Kotaskógur hafi verið kenndur við Neðrakot. Tóftir Neðrakots eru tæpa 800 m NA af bæjarhól 001. Holt ofan við mýri, líklega er það Húsamýri. Lækur rennur vestan við holtið.

Í suðvesturbrún holtsins er greinileg tóft, (A). Hún er niðurgrafin, um 12 x 4 m stór, snýr N-S og er tvískipt. Fremri hlutinn er mun dýpri en sá nyrðri, allt að 1,2 m og opinn til suðurs. Mikið grjót sem hefur hrúnið úr hleðslum er innan veggja. Nyrðri hlutinn er um 4 x 4 m stór. 40-50 m norðaustar, á háholtinu, er þúfnabingur, (B), um 20 x 20 m stór. Sunnan í honum vottar óljóst fyrir hólf, um 8 x 4 m stóru og snýr það N-S. Þarna eru því einhverjar byggingaleifar en varla miklar, enda er hingurinn ekki nema 0,5 m hár og alls enginn rústahóll. Í kringum hann er blásinn melur. Ekki er gott að dæma af þessum rústum hvort byggð hefur verið á Neðra-Koti. Líklegast er að greinilega rústin í brún holtsins sé af gömlum beitarhúsum sem Húsamýrin dragi nafn sitt af.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Eyri, 4

BO-021:012 *Stekkur* heimild um stekk

64°26.295N 21°39.446V

"En upp af Húsamýrinni [sjá 011] norður og upp af bænum er Neðra-Kot. Þar eru tóftir, en enginn veit

nú hvað þarna hefur verið. Enn ofar er Stekkur upp og út af Húsamýrinni. Þar sést móta fyrir rústum,"
 egir í örnefnalýsingu. Ekki fundust rústir sem koma heim og saman við þessa lýsingu en Stekkjarhóll er 1 km NA af bæ 001.
 Upp afrústinum á Neðra-Koti 011 er ávöl hæð, gróin neðst.
 Ólafur Ólafsson minnst þess að öll hæðin hafi einfaldlega verið nefnd Stekkur þegar hann bjó á Eyri. Hvorki hann né Erla Guðmundsdóttir, móðir hans, kannast við stekkjarústir á þessu svæði. Reyndar er mikið stórþýfi suðvestan undir hæðinni en engar greinilegar tóftir.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Eyri, 4

BO-021:013 Selsbrekka örnefni sel

"Vestan við Vestragilið taka við Flatir. Upp af Flötunum er Einstakistallur og Selsbrekka ...," segir í örnefnalýsingu. Fjallið upp af bæ er snarbratt og hátt og hamrar í því efst. Áður fyrr var aðeins gengt þar upp á einum stað, í Uppgöngum, en þær eyðilögðust af skriðuföllum milli 1960 og 1970. Selsbrekkan er þar upp af brúninni, líklega örlítið austar en beint norður af bæ.

Sáralítill gróður er upp af brúninni. Ekki var farið í brekkuna sumarið 2003 og verður að teljast með ólíkindum að haft hafi verið í seli svo hátt uppi í illgengu og gróðurlausu fjalli.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Eyri, 4

BO-021:014 Réttarlág heimild um rétt

64°26.262N 21°40.120V

Flatir eru vestan við Vestragil, sem er annað tveggja áberandi gilja í fjallinu ofan við bæ. Í örnefnalýsingu segir: "Vestan við Flatir er Djúpadalur. Vestan við Djúpadal er Réttarlág. Þar voru kvíar meðan fært var frá og þar mótur fyrir réttarbrötum. Þá eru Uppgöngur." Samkvæmt þessari lýsingu ætti Réttarlág að vera uppundir fjalli, um 750 m norður af bæjarhól 001.

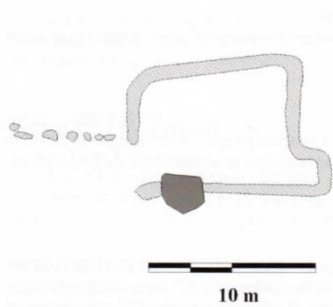
Býsna stórt svæði er milli Djúpadals og Uppgangna. Á öllu því svæði er geysimikið grjót sem fallið hefur úr fjallinu. Á 7. áratugnum féllu geysimiklar skriður á þessu svæði og eyðilögðu m.a. alveg Uppgöngur. Engin réttarbröt fundust á svæðinu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Eyri, 4

BO-021:015 tóft rétt

64°25.931N 21°40.147V

Tóft af rétt er 10-15 m vestan við vestara íbúðarhúsið á Eyri og 110-120 m norður af bæjarhól 001.

Túnjaðar. Norðan við hann rennur lækur.

Tóftin er einföld, 13 x 10 m og snýr A-V, op er unnarlega á vesturhlið. Hlaðinn hefur verið einfaldur garður frá norðanverðu opinu út til vesturs, um 8 m langur. Tóftin er næstum ferhyrnd en lítil kró, rúmír 2 x 2 m, gengur þó frá henni til austurs allra syðst. Hleðslur standa víðast hvar vel og eru ógrónar, allt að 5-6 umför grjóts og nær hæð allt að 1 m. Leiksvæði barna er inni réttinni, þar eru dekkjarólur, klifurgrind og vegasalt. Ekki hefur neinsstaðar verið hróflað við hleðslum.

Hættumat: engin hætta

BO-021:016 Torfristulág heimild um ristu

64°26.162N 21°42.106V

"Gvendarbali og Harðvellisbali eru norðaustur af Hnausabakkamýri. Milli Harðvellisbala og Hnausabakkamýrar er Torfristulág. Þar þótti gott torf en var langt að flytja það blautt," segir í örnefnalýsingu. Nákvæm staðsetning á Torfristulág er ekki þekkt nú og erfitt að átta sig á einstökum, nafngreindum stykkjum á svæðinu sem er fremur einsleitt. Þó er ljóst að lágin er í mýrunum austan við Súluá, sunnan undir Hlíðarfótarkambi. Þetta er u.þ.b. 1,6 - 1,7 km norðvestur af bæ 001.

Mýrarflæmi.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Eyri, 6

BO-021:017 Rúst heimild um óþekkt

64°25.940N 21°40.885V

"Þá hér skammt vestur af Stórholti Norðanveðursbali... Svo er næst þessu einstakur klettur í flóanum sem heitir Einbúi. Þar austan við eða upp undan Einbúa er rúst sem heitir aðeins Rúst," segir í

örnefnalýsingu. Einbúi er stakur klettur 600 m vestur af bæjarhól 001.

Stakur klettur í mýri. Skurður er um 20 m sunnan við hann og annar fast norðan við. Trjárækt er á stóru svæði í kring. Á holtinu er stórt vörðubrot. Engin rúst er sjáanleg austan við Einbúa. Þar eru reyndar náttúrulegar grjóthrúgur, hálfvegis á kafi í mýri en ekkert mannlegt. Stundum er hugtakið "rúst" notað um náttúrulegar, þurrar upphækkanir í flóum.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Eyri, 6

BO-021:018 *Mókrókur* heimild um mógrafir

64°25.688N 21°41.166V

"Næst Dýjum heitir Skolalækjartangi og þá Skolalækur... Þarna niður af er Mókrókur. Þar var tekinn upp mór og voru þar gamlar grafir," segir í örnefnalýsingu. Mókrókur er um 850 m VSV af bæjarhól 001. Krókinn er búið að ræsa fram og slétta, þar eru tún. Mógrafirnar eru horfnar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eyri, 6

BO-021:019 *Kvíaholt* örnefni kvíar

64°25.924N 21°40.389V

Holt sem heitir Kvíaholt er vestan við Krókinn á Kvíalæk, þar sem hann beygir frá austri til suðvesturs.

Það er rúma 200 m VNV af bæjarhól 001, utan túns. Grýtt, aflangt holt. Engin tóft er sjáanleg á holtinu eða við það.

Hættumat: engin hætta

BO-021:020 *Borgartún* heimild um fjárskýli

64°25.848N 21°40.346V

"Fyrir vestan bæinn er túnið nefnt Borgartún. Þar hefur verið fjárborg og má sjá móta fyrir hringnum," segir í örnefnalýsingu. Stórt og mikið tún er vestur af bæjarhól 001.

Engin merki sjást um hringinn, enda hefur túnið verið sléttað vandlega og líklega lækkað við það. Erla Guðmundsdóttir og Ólafur Ólafsson muna eftir upphækkun í hér um bil miðju túninu, þ.e. um 140 m vestur af bæjarhól 001, en ekki líktist hún hring.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eyri, 7

BO-021:021 heimild um fjárhús

64°25.925N 21°35.968V

Fjárhús voru áður fast vestan við núverandi íbúðarhús á Eyri.

Bílastæði er vestan við húsið. Húsin eru alveg horfin. Útveggir þeirra voru hlaðnir úr torfi og grjóti en þak var úr járn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-021:022 *Brunntunga* frásögn brunnur

64°25.846N 21°40.158V

"Stykkið austur og suður frá bæ heitir Brunntunga," segir í örnefnalýsingu. Brunntunga var 20-30 m suðaustan við bæjarhól 001. Þar er slétt tún. Í tungunni var brunnhús úr timbri, með steiptum grunni yfir hlöðnum brunni. Þessi mannvirki eru nú horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eyri, 7

BO-021:023 *Stöðulgata* heimild um leið

64°25.917N 21°40.229V

"Norðan við bæ er stykki sem heitir Rófa og Stöðulgata er beint norður úr túni," segir í örnefnalýsingu. Enginn kannast nú við örnefnið Stöðull eða Stöðulgata á Eyri. Norðan við bæjarhól 001 er nú órækt að Kvíalæk. Engin merki sjást um götu í þýfinu. Hugsanlega hefur hún legið að Kvíaholti 0 19.

Heimildir:Ö-Eyri, 7

BO-021:024 *Lindargata* heimild um leið

64°25.833N 21°40.198V

"Lindargata er beint suður úr túni þar sem nú er heimavegurinn," segir í örnefnalýsingu. Hér er átt við heimreiðina eins og hún var að gamla bænum, 001. Slétt tún er sunnan við bæjarhól 001.

Gatan er horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eyri, 7

BO-021:025 heimild um þvottastað

64°25.836N 21°40.180V

"Lindargata er beint suður úr túni þar sem nú er heimavegurinn. Þarna var lind í túninu þar sem oft var þvegið," segir í örnefnalýsingu. Lindin var lækur sem rann forðum austan og sunnan við bæjarhól 001.

Hún er nú alveg horfin og vottar varla fyrir henni í sléttu túninu.

Ekki er vitað nákvæmlega hvar í Lindinni var þvegið. Erla Guðmundsdóttir heyrði aldrei getið um þvott þar, aðeins í Kvialæk sjá 010.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eyri, 7

BO-021:026 *Húsklettur* þjóðsaga

64°25.923N 21°39.956V

"Rétt við fjárhúsin er Húsklettur. Þar bjó huldufólk. Í honum er smáblettur eins og sæti sem ekki mátti slá, og börnum var bannað að vera þar með nokkur ærsl," segir í örnefnalýsingu. Kletturinn er fast sunnan við núverandi íbúðarhús á Eyri. Kletturinn er aflangur frá NA-SV, hæstur syðst, allt að 2,5 m.

Hann er stakur og áberandi, ógróinn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Eyri, 7

BO-021:027 frásögn öskuhaugur

64°25.917N 21°40.177V

Samkvæmt Erlu Guðmundsdóttur var rusli alltaf hent við stóran stein sem er 105 m norður af bæjarhól 001 og 35 m suðvestur af réttartóft 0 15. Stór steinn í óræktuðu, þýðu stykki.

Engin hólmyndun sést við steininn og ekki vitað hve lengi rusli var hent á þennan stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-021:028 *Hesthústún* örnefni hesthús

"Hesthústún var syðst í túninu," segir í örnefnalýsingu. Örnefnið er ekki þekkt lengur og ekki ljóst hvort Hesthústún hefur verið syðst í heimatúninu eða syðst á svonefndu Húsatúni sem var sunnan þjóðvegjar. Á hvorugum staðnum sjást tóftir. Hugsanlegt er að útihús sem sýnd eru á túnakorti og eru hér nr. 003 hafi verið hesthús.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eyri, 7

BO-021:029 *Lambhússtykki* örnefni lambhús

"Upp við fjárhúsin er Húsatún [004] og Lambhússtykki er hluti af því," segir í örnefnalýsingu. Húsatún er merkt inn á túnakort frá 1920. Ekki er vitað hvaða hluti þess var kallaður Lambhússtykki og á skikanum sést aðeins eitt útihús á kortinu frá 1920, fjárhús 004.

Sléttað tún. Þar sjást engar rústir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Eyri, 7

BO-022 Svarfbóli

16 hdr. 1706. Bændaeign.

Túnakort 1920: Tún 45,334m², 1/5 þýft. Garðar 580m². "Sveinn [Hjálmarsson f. 1901] hefur eftir fólki sem orðið var gamalt þegar hann var ungur að fram um 1800 hafi Svarfhólsháls verið meira og minna skógi vaxinn að norðanverðu, allt í Skálaskarð." Ö-Svarfhóll, 2

BO-022:001 *Svarfhóll* bæjarhóll bústaður

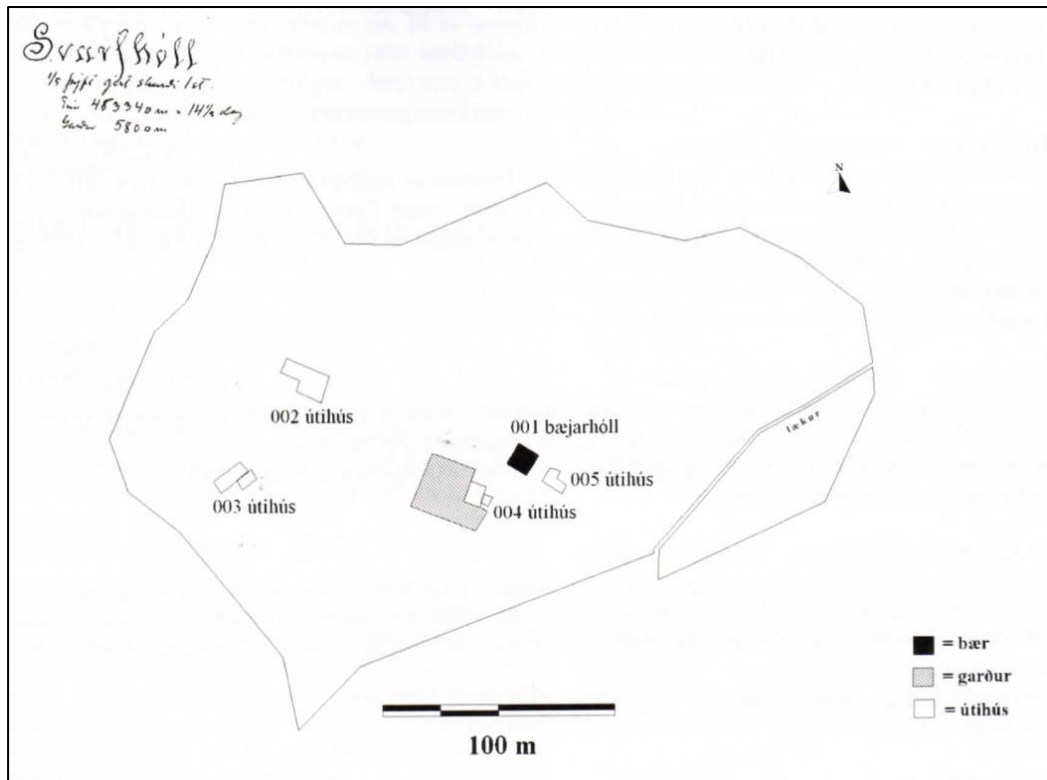
64°25.125N 21°41.623V

"Bærinn stendur á lágum melhrygg í dalbotninum um miðbik landsins," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Gamla bæjarstæðið á Svarfhóli er 300-400 m austur af núverandi íbúðarhúsi. Í örnefnalýsingu er sagt frá því þegar bærinn var fluttur: "Hún [Dagmálavörða 008] var eyktamark miðað við gamla bæinn á Svarfhóli, en 1934 var bærinn færður þangað sem hann er nú. Þá var reist steinhús og fékkst steypuefni í melnum þar sem bærinn stendur. Erfitt var að koma efninu á gamla bæjarstæðið með þeim tækjum sem þá var völ á og var því það ráð tekið að reisa nýja húsið þar sem steypuefnið var." Þar er nú sléttað tún með hólum og hæðum.

Bæjarhóllinn er hér um bil í miðju túninu og sést vel, hann er hæsti punktur þess. Hóllinn er um 50 x 50 m stór og alsléttur, hann er sleginn með túninu. Land lækkar mikið frá honum til vesturs, norðvesturs og austurs en aflíðandi brekka er til suðurs. Norðaustan við hólinn eru dálitlar mishæðir í framhaldi af honum, þó heldur lægri. Engar misfellur eða grjót er að sjá í bæjarhólunum. Töluverður jarðvegur var fluttur af túninu við sléttun og t.a.m. var bæjarhóllinn lækkaður um allt að 1 m. Reynir Ásgeirsson varð var við mikið af hleðslugrjóti, harðar gólfskánir, brunnin bein og ösku í hólunum við þessar framkvæmdir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Byggðir Borgarfjarðar, 48; Ö-Svarfhóll, 3

Kort af túni Svarfhóls 1920

BO-022:002 þúst útihús

64°25.107N 21°41.764V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 80 m vestur af bæ 001.

Húsið hefur staðið á hrygg sem liggur til vesturs frá bæjarhól. Á honum er sléttað tún.

Húsið er horfið en áberandi og kúptur hóll er í túninu, um 10 m í þvermál. Reynir Ásgeirsson hefur lent í grjóti í hólnum við túnvinnslu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-022:003 heimild um útihús

64°25.060N 21°41.762V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru tvö sambyggð útihús um 40 m suður af útihúsi 002. Húsin hafa staðið á hrygg sem liggur til vesturs frá bæjarhól. Á honum er sléttað tún. Húsin eru alveg horfin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-022:004 heimild um útihús

64°25.113N 21°41.620V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru tvö sambyggð-útihús 10-20 m suðvestur af bæ 001. Þau hafa því vafalaust verið á bæjarhól 001. Sléttað tún. Húsin eru alveg horfin. Vestan og sunnan við þau hefur verið stór kálgarður en ekki sjást heldur merki um hann.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-022:005 heimild um útihús

64°25.124N 21°41.609V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús innan við 10 m austan við bæ 001. Það hefur verið á bæjarhól 001. Sléttað tún. Húsið er alveg horfið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

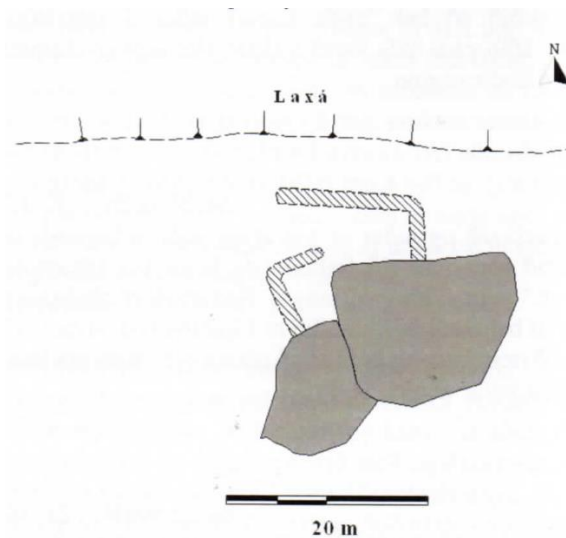
Heimildir: Túnakort 1920

BO-022:006 tóft+garðlag rétt

64°25.691N 21°39.779V

Hlaðin rétt er sunnan við Laxá, skammt neðan við Eyrarfoss. Tóftin er 1,8 km NA af gamla bæjastæði

001. Klettaranum liggur að Laxá úr suðvestri og fer hækkandi eftir því sem nær dregur ánni. Tóftin er norðvestan undir honum næst ánni, þar er lítill grasbali. Gott aðhald er á staðnum vegna árinna og klettanna.

Réttartóftin er tvískipt. Nyrðra hólfíð er norðan undir háum kletti, 14 m langt frá austri til vesturs og allt að 7 m breitt, opið í vestur. Aðeins er hlaðið á tvær hliðar, enda þjónar kletturinn sem suðurveggur. Syðra hólfíð er vestan undir sama kletti og opnast í norður, inn í stærra hólfíð. Það snýr N-S og er 8 m langt og allt að 6 m breitt. Þar er einnig aðeins hlaðið á tvo vegu en kletturinn skýlir að austan og sunnan. Veggir réttarinnar eru hlaðnir úr stóru, köntuðu grjóti og standa þeir vel, einkum í stærra hólfinu og eru þar allt að 1 m á hæð. Líklega er mannvirkið ekki gamalt. Um 20 m suðvestur af réttinni er garður hlaðinn út frá klettaranum til vesturs. Hann er að mestu hruninn og mosi tekinn að vaxa á hleðslum. Garðurinn má rekja um 75 m til vesturs en í bláendann sveigir hann til SV og krækir svo fyrir endann á melhól til suðurs. Líklega hefur

garðurinn verið hlaðinn svo auðveldara væri að reka að réttinni.

Hættumat: engin hætta

BO-022:007 heimild um leið

64°25.382N 21°37.857V

"Hún [Merkjalág] nær upp að Brennifelli og niður að götu sem liggur frá Svarfhóli á Móadal," segir í örnefnalýsingu. Móadalur liggur frá Eyrarvatni sunnanverðu til suðurs, að Hvalfjarðarströnd rétt ofan við Saurbæ. Gatan hefur því legið til austurs frá Svarfhóli en síðan sveigt til suðurs um dalinn.

Skógi vaxnar hliðar eru norðan í Brennifelli. Nú liggur vegur um Móadal að Vatnaskógi og Svarfhóli. Gamla gatan er ekki þekkt nú og vafalaust komin á kaf í skóg hafi hún ekki lent undir núverandi bílvegi. Beint hefur legið við að fara um Móadal á leið á ströndina, enda sker hann í sundur fjallgarðinn milli Svinadals og Hvalfjarðarstrandar og er greiðfær. Væntanlega hefur Tíðavaðsgata 0 12 sameinast þessari leið einhversstaðar norðan undir Kalastaðahálsi.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 2

BO-022:008 Dagmálavarða varða eyktamark

64°25.025N 21°40.932V

"Frá honum [Línukrika] vestur að gili hér nokkuð innan bæjar sem heitir Kvíagil [010] og síðar getur eru klettir sem heita Dagmálaklettir ... Uppi á Dagmálaklettum er Dagmálavarða sem sést greinilega. Hún var eyktamark miðað við gamla bæinn á Svarfhóli ...," segir í örnefnalýsingu. Samkvæmt þessari lýsingu er Dagmálavarða austan Kvíagils, í fjallsbrúninni. Örnefnið er ekki þekkt lengur.

Mosavaxnir klettir. Smávörðubrot, hið eina sem fannst, er 200-300 m austan við Kvíagil, tæpa 600 m SA af bæjarhól 001 í beinni lofðinu. Vörðubrotið samanstendur af 6-7 stórum steinum og er ekki mikið mosavaxið. Dálítið lausagrjót er fast norðan við og gæti varðan hafa hrúnið fram fyrir sig.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 2-3

BO-022:009 varða eyktamark

64°25.377N 21°40.279V

"Miður morgun á Svarfhóli var á Stapa í vesturjaðri Svarfhólsskógar, miðja vega frá Laxá að hálsinum.

Það er klettastapi með vörðu á," segir í örnefnalýsingu. Stapi er stakur klettaranum 1,2 km ANA af bæjarhól 001, 200 m suður af Hrossakletti (sjá 017). Lágur klettaranum sem liggur SV-NA. Vegur liggur fast vestan við hann að sumarbústað. Örlítið vörðubrot er á Stapanum miðjum, þar sem hann er hæstur, komið á kaf í mosa. Aðeins sést í 3-4 steina og dálítið lausagrjót fast suðaustan við. Einhver hefur fjarlæggt grjót úr vörðunni nýverið, mosi hefur verið rifinn upp af vörðubrotinu og sár er eftir.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 3

BO-022:010 Kvíagil heimild um kvíar

64°25.081N 21°41.364V

"Kvíar voru rétt austan og sunnan af túninu á Svarfhóli. Kvíagil rennur þar fram hjá. Kvíarnar voru

vestan við gilið, voru torfkvíar. Fráfærur lögðust hér niður 1907 er Sláturfélag Suðurlands var stofnað... Austan við gilið, móts við kvíarnar, neðan kletta, er skriðubali sem heitir Kvíabali. Misskilningur er að kvíar hafi verið í Kvíabala í gamla daga," segir í örnefnalýsingu. Kvíagil kemur ofan úr Svarfhólshálsi og fer undir veg sem liggur til austurs frá Svarfhóli. Gilið fer undir veginn um 220 m austur af bæjarhól 001. Þar er gilið orðið að læk, enda komið niður á jafnsléttu. Lækjarbakkarnir eru grónir. Engin tóft er sjáanleg. Hún gæti hafa verið á sléttri flöt sem er skammt sunnan við veginn. Þá er mögulegt að hún hafi horfið undir veginn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 3

BO-022:011 Réttarballi heimild um rétt

64°24.812N 21°42.910V

"Vestur af Miðmundagili þar sem hæst ber er Skálarskarð og niður af því alveg niðri á láglendi er hvammur sem heitir Skál. Innan við Skál var réttað áður fyrr við fráfærur og heitir þar réttarballi, skriðubali sem liggur ofan í mýrina. Þar er réttarbrot," segir í örnefnalýsingu. Réttarballi er óþekktur í dag en hefur skv. lýsingunni verið um 1,2 km vestur af bæjarhól 001. Skálin er í fjallinu fast austan við merki við Hurðabak. Neðan við hana hefur land verið ræst fram og búið er að planta öspum býsna þétt. Þar neðan við eru framræst og sléttuð tún. Hvergi sjást leifar af rétt.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 4

BO-022:012 Tíðavaðsgata heimild um leið

64°25.598N 21°38.885V

"Þá förum við aftur inn eftir og byrjum aftur niður undan Merkjalág í jarðfastan stein við Laxá rétt innan við götu sem liggur að ánni og heitir Tíðavaðsgata, og þar var Tíðavað á Laxá, gömul kirkjuleið að Saurbæ, en lagðist niður 1913-14 þegar girt var af skóglendi Vatnaskógur," segir í örnefnalýsingu. Vað sem kemur heim og saman við þessa lýsingu er merkt á kort Landmælinga, 300-400 m ofan eða austan við Eyrarfoss. Sveigur er á ánni og hún breiðir úr sér. Flatar, uppgrónar eyrar eru norðan ár en mýrlendur bakki að sunnan, skógi vaxin hlíð fyrir ofan hann. Þar er sumarbústaðabyggð. Gatan sést ekki lengur, skógurinn er þéttur og lággróður mikill. Væntanlega hefur hún sameinast götunni um Móadal (007) norðan undir Kalastaðahálsi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 4

BO-022:013 Tíðavað heimild um vað

64°25.645N 21°38.904V

"Þá förum við aftur inn eftir og byrjum aftur niður undan Merkjalág í jarðfastan stein við Laxá rétt innan við götu sem liggur að ánni og heitir Tíðavaðsgata, og þar var Tíðavað á Laxá, gömul kirkjuleið að Saurbæ, en lagðist niður 1913-14 þegar girt var af skóglendi Vatnaskógur," segir í örnefnalýsingu. Vað sem kemur heim og saman við þessa lýsingu er merkt á kort Landmælinga, 300-400 m ofan eða austan við Eyrarfoss. Sveigur er á ánni og hún breiðir úr sér. Flatar, uppgrónar eyrar eru norðan ár en mýrlendur bakki að sunnan, skógi vaxin hlíð fyrir ofan hann. Þar er sumarbústaðabyggð.

Hættumat: engin hætta

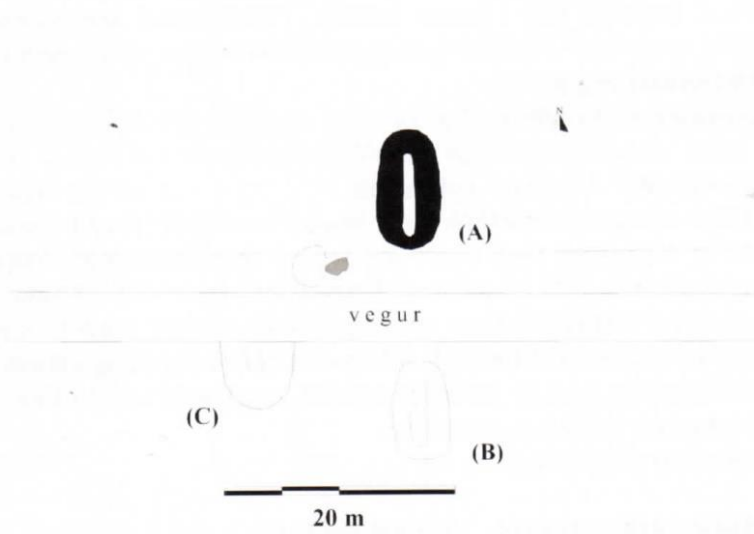
Heimildir: Ö-Svarfhóll, 4

BO-022:014 Fjárhúshóll tóftir beitarhús

64°25.460N 21°39.782V

"Fjárhúshóll er allstór hóll, skógi vaxinn, talsvert miklu utar en Fagrabrekka, nær hálsinum, Fjárhús voru á hólum e-ð fram yfir 1869," segir í örnefnalýsingu. Hóllinn er í Svarfhólsskógi, 1,6 km ANA af bæjarhól 001. Hann er 200-300 m norðan við aðalgötuna sem liggur gegnum skóginn og vegarslóði liggur til norðausturs að sumarbústöðum sunnan í hólum.

Lágur hóll vaxinn birkiskógi en rjóður er í honum sunnan megin. Allt um kring er birkiskógur og sumarbústaðir á víð og dreif um hann. Tveir bústaðir eru í námunda við hólinn, annar um 150 m suðvestan við hann og annar um 150 m suðaustan við. Mýrarblettur er um 100

m austan við hólinn.

Þrjár tóftir sjást í rjóðrinu í hólnum sunnanverðum, á svæði sem er alls um 35 x 35 m stórt. Sú greinilegasta, (A), er 5 m norðan við vegarslóða að sumarbústöðum, í halla mót suðri. Hún er alveg sigin, einföld, 10 x 6 m stór og snýr N-S. Skora er eftir tóftinni miðri en ekki sjást dyr á henni þótt þær hafi líklega snúið í suður. Skógur er fast upp við tóftina nyrst. Rúmum 5 m SV við hana er stór, stakstæður steinn og vestan við hann lítil dæld, um 3 m í þvermál en regluleg, hugsanlega leifar af mannvirki. Tóft (B) er er 12 m suðaustar en (A), fast sunnan við vegarslóðann. Hún er við rætur hólsins og er mjög grösugt í kring, einkum vestan við hana. Tóftin er um 8 x 5 m stór, snýr N-S og er alveg sigin en ris þó heldur hærra en (A) eða allt að 0,5 m. Dyr sjást ekki og aðeins ytri veggjabrúnir eru glöggar, veggir hafa fallið inn á við og gróið upp. Um 10 m vestar er tóft (C), iðagræn þúst sem gægist sunnan undan veginum. Hún er mjög óljós og hefur líklega skemmt mikið við vegagerð. Eftir er þó tóftarbrót sem snýr N-S og er um 5 x 6 m stórt.

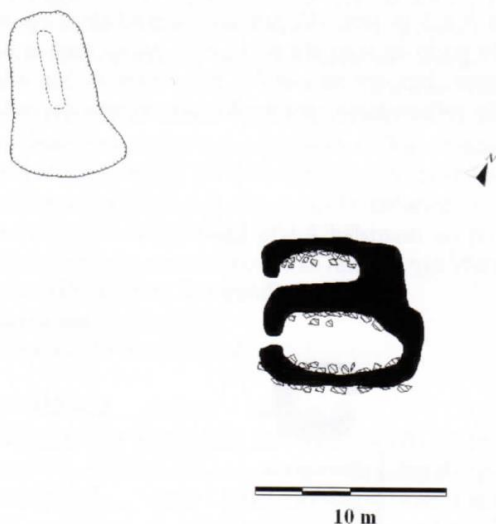
Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 5

BO-022:015 Gamlistekkur tóftir stekkur

64°25.351N 21°41.150V

"Þó spölkorn austan við túnið er brekka vestan í móti, nefnd Gamlistekkur. Ónotalegt var að bera fullar mjólkurfötur að bæ eins og hann var áður, hvað þá nú. Þessi leið var fyllilega 5 mín. gangur lausgangandi, en lengur gengið með mjólkurfötur... Gamlastekksrústir eru mjög greinilegar af svona gömlum rústum að vera," segir í örnefnalýsingu. Á öðrum stað í lýsingu segir að fráfarur hafi lagst af upp úr 1907 þegar Sláturfélag Suðurlands var stofnað. Ekki er vitað hvort Gamlistekkur var notaður svo lengi. Stekkurinn er í meljaðri 560 m ANA af bæjarhól 001.

Hann er á grastorfu í vesturjaðri melsins. Vestan melsins er lítið gil og handan þess lágur klettur sem liggur til suðvesturs. Stekkurinn er greinilegur, gröska er í honum en jarðvegur ekki mikill, því hafa hleðslur ekki sokkið í tímans rás. Tóftin er þrískipt, alls 9 x 9 m stór. Syðsta hólfid er einfalt og aflangt, opið í vestur, 5 x 9 m stórt. Samsíða hólf er norðan við það, einnig opið í vestur en er mjórri og styttra, um 4 x 5 m. Inn eða austur af því er lítið hólf, líklega lambakró, um 2-3 m í þvermál. Hleðslur stekkarins eru að mestu hrundar og ekki nema um 0,3 m háar en mosi grær á þeim. Um 10 m vestur og niður af tóftinni vottar fyrir mannvirki. Helst lítur út fyrir að þar hafi átt að byggja, e.t.v. fjárhús, en aldrei verið lokið við verkið. Alls sést 10 x 6 m stór niðurgrafin og regluleg dokk sem snýr NV-SA. Eftir henni liggur endilangri liggur bálkur, líkur garða og suðaustast í henni er hólf sem snýr þvert á hann, hugsanlega drög að hlöðu eða heygarði.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 5 og 3

BO-022:016 Grænatóft heimild um bústað

64°25.047N 21°42.243V

"Í Svarfhólslandi eru trúlega mjög gamlar rústir. Vestan af mel þeim sem núverandi Svarfhólshús standa á, á ytri bakka Miðmundagils, var sjáanleg gömul bæjarrúst. Nú er búið að slétta þarna allt í kring, allan móann. Var þá sléttað yfir rústirnar og niður í tóftarholurnar en engu bylt. Þetta er hólmyndað þótt ekki sé það hátt. Þeir sem vita um þetta ættu að geta fundið það enn. Rústin hefur svo lengi sem vitað er verið kölluð Grænatóft. Greinilega sást móta fyrir bæjardyrum, baðstofu og einhverju þriðja húsi. Búr og eldhús var á bak við, alveg sama form og var á minni háttar bæjum þegar Sveinn Hjalmarsson [f. 190 I] var barn. Ekkert er vitað um þessar tóftir. Móðir Sveins sagði að þetta hefði engum breytingum tekið svo lengi sem hún mundi eftir," segir í örnefnalýsingu. Grænatóft var rúma 500 m VSV af bæjarhól 001. Þar er nú sléttað tún á austurbakka Miðmundagils. Skjólbelti er meðfram því að vestanverðu. Smáhæðir og hólar eru hér og þar í túninu. Heldur meiri grænka er við gilið um miðja vegg milli heimreiðar að Svarfhóli og Laxár. Ekki vottar þó fyrir rústum, enda hefur jarðvegi verið rutt ofan af túninu við sléttun.

m austan við hólinn.

Þrjár tóftir sjást í rjóðrinu í hólnum sunnanverðum, á svæði sem er alls um 35 x 35 m stórt. Sú greinilegasta, (A), er 5 m norðan við vegarslóða að sumarbústöðum, í halla mót suðri. Hún er alveg sigin, einföld, 10 x 6 m stór og snýr N-S. Skora er eftir tóftinni miðri en ekki sjást dyr á henni þótt þær hafi líklega snúið í suður. Skógur er fast upp við tóftina nyrst. Rúmum 5 m SV við hana er stór, stakstæður steinn og vestan við hann lítil dæld, um 3 m í þvermál en regluleg, hugsanlega leifar af mannvirki. Tóft (B) er 12 m suðaustar en (A), fast sunnan við vegarslóðann. Hún er við rætur hólsins og er mjög grösugt í kring, einkum vestan við hana. Tóftin er um 8 x 5 m stór, snýr N-S og er alveg sigin en rís þó heldur hærra en (A) eða allt að 0,5 m. Dyr sjást ekki og aðeins ytri veggjabrúnir eru glöggar, veggir hafa fallið inn á við og gróið upp. Um 10 m vestar er tóft (C), iðagræn þúst sem gægist sunnan undan veginum. Hún er mjög óljós og hefur líklega skemmst mikið við vegagerð. Eftir er þó tóftarbrot sem snýr N-S og er um 5 x 6 m stórt.

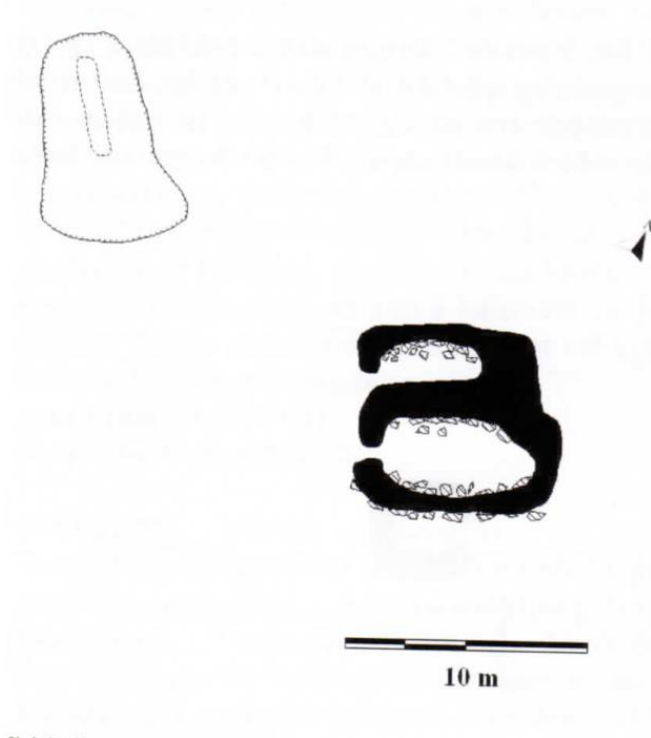
Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 5

B0-022:015 *Gamlistekkur* tóftir stekkur

64°25.351N 21°41.150V

"Þó spölkorn austan við túnið er brekka vestan í móti, nefnd Gamlistekkur. Ónotalegt var að bera fullar mjólkurfötur að bæ eins og hann var áður, hvað þá nú. Þessi leið var fyllilega 5 mín. gangur lausgangandi, en lengur gengið með mjólkurfötur... Gamlastekksrústir eru mjög greinilegar af svona gömlum rústum að vera," segir í örnefnalýsingu. Á öðrum stað í lýsinguinni segir að fráfarur hafi lagst af upp úr 1907 þegar Sláturfélag Suðurlands var stofnað. Ekki er vitað hvort Gamlistekkur var notaður svo lengi. Stekkurinn er í meljaðri 560 m ANA af bæjarhól 001.

Hann er á grastorfu í vesturjaðri melsins. Vestan melsins er lítið gil og handan þess lágur klettur sem liggur til suðvesturs. Stekkurinn er greinilegur, gröska er í honum en jarðvegur ekki mikill, því hafa hleðslur ekki sokkið í tímans rás. Tóftin er þrískipt, alls 9 x 9 m stór. Syðsta hólfið er einfalt og aflangt, opið í vestur, 5 x 9 m stórt. Samsíða hólfið er norðan við það, einnig opið í vestur en er mjórara og styttra, um 4 x 5 m. Inn eða austur af því er lítið hólfið, líklega lambakró, um 2-3 m í þvermál. Hleðslur stekkjans eru að mestu hrundar og ekki nema um 0,3 m háar en mosi grær á þeim. Um 10 m vestur og niður af tóftinni vottar fyrir mannvirki. Helst lítur út fyrir að þar hafi átt að byggja, e.t.v. fjárhús, en aldrei verið lokið við verkið. Alls sést 10 x 6 m stór niðurgrafin og regluleg dokk sem snýr NV-SA. Eftir henni liggur endilangri liggur bákur, líkur garða og suðaustast í henni er hólfið sem snýr þvert á hann, hugsanlega drög að hlöðu eða

heygarði.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Svarfhóll, 5 og 3

B0-022:016 *Grænatóft* heimild um bústað

64°25.047N 21°42.243V

"Í Svarfhólslandi eru trúlega mjög gamlar rústir. Vestan af mel þeim sem núverandi Svarfhólshús standa á, á ytri bakka Miðmundagijs, var sjáanleg gömul bæjarrúst. Nú er búið að slétta þarna allt í kring, allan móann. Var þá slétt að yfir rústirnar og niður í tóftarholurnar en engu bylt. Þetta er hólmyndað þótt ekki sé það hátt. Þeir sem vita um þetta ættu að geta fundið það enn. Rústin hefur svo lengi sem vitað er verið kölluð Grænatóft. Greinilega sást móta fyrir bæjardýrum, baðstofu og einhverju þriðja húsi. Búr og eldhús var á bak við, alveg sama form og var á minni háttar bæjum þegar Sveinn Hjálmarsson [f. 1901] var barn. Ekkert er vitað um þessar tóftir. Móðir Sveins sagði að þetta hefði engum breytingum tekið svo lengi sem hún mundi eftir," segir í örnefnalýsingu. Grænatóft var rúma 500 m VSV af bæjarhól 001. Þar er nú sléttá tún á austurbakka Miðmundagils. Skjólbelti er meðfram því að vestanverðu. Smáhæðir og hólar eru hér og þar í túninu. Heldur meiri grænka er við gilið um miðja vegin milli heimreiðar að Svarfhóli og Laxár. Ekki vottar þó fyrir rústum, enda hefur jarðvegi verið rutt ofan af túninu við sléttun.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Ö-Svarfhóll, 7

BO-022:017 tóft rétt

Stakur klettur er um 500 m suðvestur af rétt 006. Líklega er það Hrossaklettur sem frá greinir í örnefnalýsingu: "Hrossaklettur er í austurjaðri Flóans. Dregur efalaust nafn af því að hross hafa haft þar skjól. Fé fennti þar stundum eftir fjárskiptin 1951 en það var óþekkt áður." Undir klettinum er tóft af lítilli rétt.

Réttin er sunnan undir klettinum, í skoru milli hans og klettarana sem er sunnan við. Skoran er vel gróin. 20-30 m norðaustur af er verið að byggja sumarbústað. Réttin er einföld, 11 x 6 m stór og snýr SV-NA. Aðeins er hlaðið á skammhliðum en klettaveggirnir verja aðhaldið að norðvestan og suðaustan. Hleðslurnar eru hrundar og mikið grónar, sérstaklega sú syðri. Líklega hefur verið rekið inn sunnan megin.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Ö-Svarfhóll, 5

64°25.486N 21°40.238V

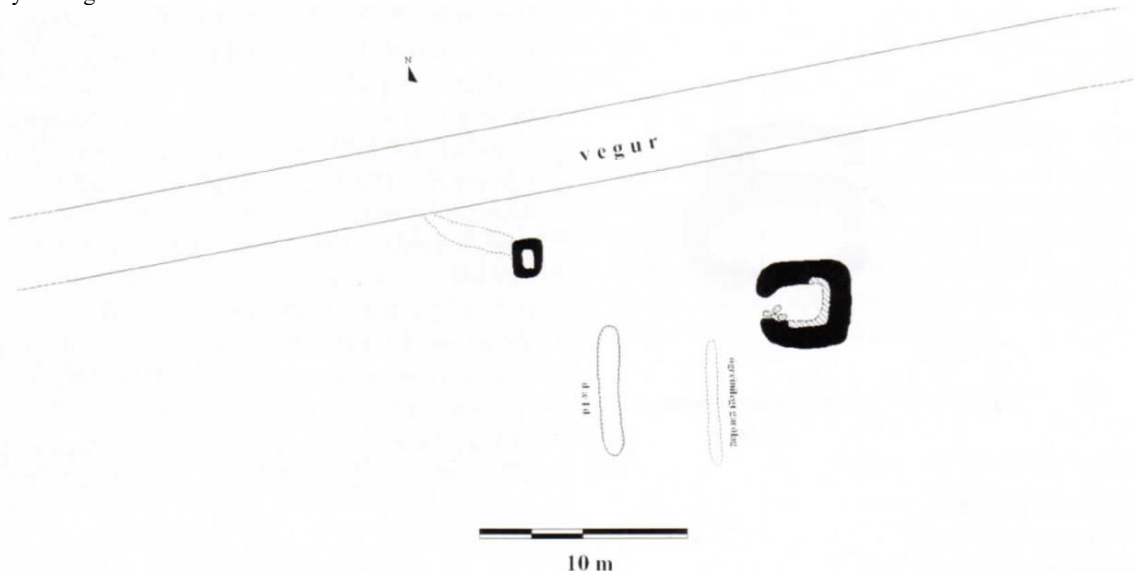
BO-022:018 tóftir smiðja

Tvær litlar tóftir eru 5-6 m ofan eða sunnan við veg sem liggur austur frá Svarfhóli, í Svarfhólsskóg. Þær eru tæpa 200 m SA af bæjarhól 001.

Graslendi en ofan við er hóll í hliðarrótum.

Eystri tóftin er einföld með op á vesturvegg. Hún er 5 x 5 m stór. Veggir standa þokkalega og eru ógrónir að innanverðu. Þeir hafa verið hlaðnir úr ávölu grjóti og sjást allt að 4 umför grjóts, hæð er um 1 m. Tveimur öspum hefur verið plantað inni í tóftinni, þær eru nú um 2,5 m háar en stofnar ekki gildir. Birki hefur verið plantað í vegg og umhverfis tóftina ásamt greni. Reynir Asgeirsson hefur

64°25.066N 21°41.441V

heyrt að tóftin sé af smiðju. 3 m suðvestan við hana vottar fyrir garðlagi, um 7 m löngu N-S. Um 3 m vestur af því er áberandi dokk sem liggur N-S, 7 x 1,5 m stór og 0,5 m djúp. Hugsanlega eru það leifar mannvirkis. Að lokum er agnarsmá tóft 4 m NNV af dokkinni, fast við veginn. Hún er 2 x 1,5 m N-S, grenitré vex inni í henni. Óljós veggspotti liggur frá tóftinni til vesturs en hverfur undir veginn.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

BO-022:019 garðlag túngarður

Garðbrot, hugsanlega leifar af túngarði, sést um 150 m suður af bæjarhól 001, neðan við veg sem liggur til austurs frá Svarfhóli. Í graslendi sem plantað hefur verið í. Garðurinn liggur N-S og sést hann á 6-7 m löngum kafla. Hann er algróinn, siginn og óreglulegur, 0,4-0,5 m hár.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

64°24.991N 21°41.689V

BO-022:020 varða landamerki

64°25.195N 21°38.108V

Í örnefnalýsingu segir: "Austast á Brennifelli þar sem það er farið að lækka er varða. Þar mætast lönd Svarfhóls og Saurbæjar" Varðan er 2,8 km ASA af bæjarhól 001. Hún sést ágætlega frá veginum um Svarfhólsskóg. Urð er efst á fellinu en skógur hvarvetna í hliðum þegar neðar dregur. Mikið er af flötum hellum kringum vörðuna, fyrirtaks hleðslugrjótt. Landamerkjavarðan er allra austast á fellinu en um 30 m suðvestar er vel há og stæðileg, líklega ekki gömul, sem einhver hefur hlaðið til gamans. Enn ein varða en öllu minni er þar vestur af. Landamerkjavarðan þekktist á gamalli girðingu sem nú er fallin en hornstaurinn stendur enn fast norðan við hana. Hún er vel hlaðin, hringlaga í grunninn en mjókkar upp, hæð rúm 1,3 m. Nokkuð af gulum skófum vex á hleðslum. Fast suður og suðaustur af vörðunni eru hleðsluleifar, vafalaust undan merkjagirðingunni.

Hættumat: engin hætt

BO-022:021 gripir

64°25.180N 21°38.572V

"Er sonur Sveins [Hjálmarssonar sem fæddur var 190 I] var unglingur fann hann gamlan steðja á mel u.þ.b. ½ km frá vörðunni í Svarfhólsskógi [sjá 020]. Hann er frábrugðinn öðrum steðjum sem Sveinn hefur séð og kveðst hann þó hafa séð marga steðja og suma gamla hjá mönnum sem stunduðu járnsmíði. Telur Sveinn hét e.t.v. komnar minjar um kolagerð og járnsmíðar á þessum slóðum. (Steðjinn átti að fara á Þjóðminjasafnið en Sveinn veit ekki hvort hann er kominn þangað.)," segir í örnefnalýsingu. Staðurinn þar sem steðjinn fannst er ekki þekktur nú og heldur er lýsingin ónákvæm, enda ekki gefin upp átt frá vörðunni. Þó er er helst að giska á að hann hafi fundist 0,5 km vestur eða norðvestur af vörðunni, annars hefði staðurinn verið í Kalastaða- eða Saurbæjarlandi. Á þessu svæði er nær óslitin hellugrjótsurð efst á hálsinum en þó með stöku gróðurtorfu á milli. Skógur er neðar í hliðum. Engin mannvistarmerki fundust við vettvangskonun. Varla þarf þó að efast um að kolagerð hafi verið í hliðum Brennifells.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Svarfhóll, 2

BO-022:022 hleðsla landamerki

64°24.782N 21°41.290V

"Langaborg er klappaholt með klettum eða hryggur. Austurendi hennar er allt að því í hádegisstað frá Svarfhóli, tæplega þó Á austurenda Lönguborgar uppi á fjalli er varða og úr henni er lína vestan við Skálarskarð," segir í örnefnalýsingu. Varða þessi hefur verið á merkjum móti Kalastöðum. Kvíagil 010 er hér um bil beint suður af bæjarstaðinu gamla (001). Austurendi Lönguborgar er vestan við Kvíadal, sem er uppi á hálsinum í framhaldi af Kvíagili. Berar klappir. Engin merki sjást um vörðu austast á Lönguborg. Hins vegar eru hleðsluleifar á borginni hér um bil miðri, 550 m vestur af austurendanum. Hleðslan líkist þó ekki vörðu, hún samanstendur af aðeins 5 - 6 stórum steinum. Hugsanlega eru það leifar af refagildru. Ekkert er vitað um örlög vörðunnar á Lönguborg.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Svarfhóll, 4

BO-022:023 Merkjavarða heimild um landamerki

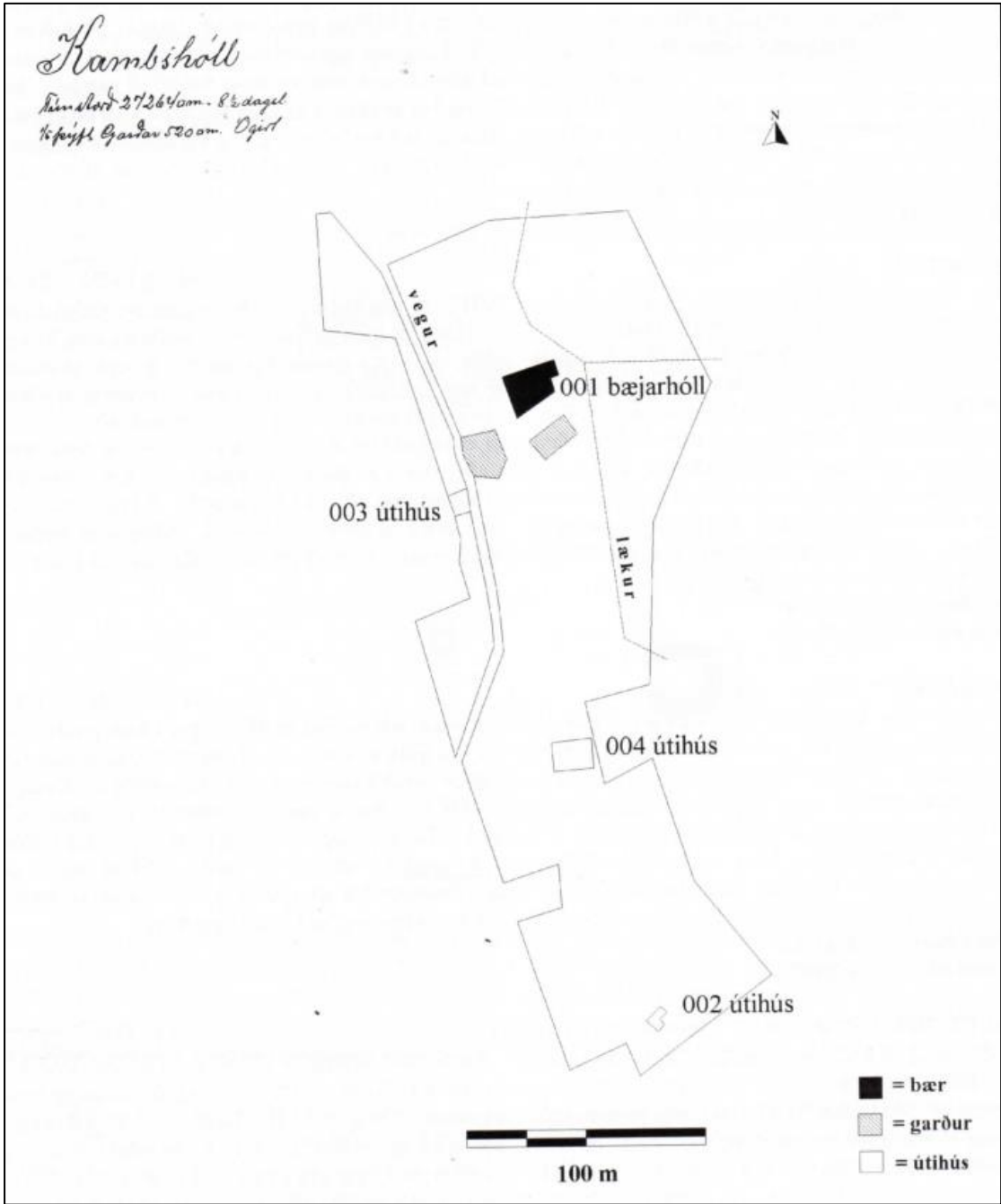
64°24.516N 21°43.279V

"Langaborg er klappaholt með klettum eða hryggur. Austurendi hennar er allt að því í hádegisstað frá Svarfhóli, tæplega þó Á austurenda Lönguborgar uppi á fjalli er varða [021] og úr henni er lína vestan við Skálarskarð í Merkjavörðu sunnan við Merkjaskoru í brún móti Hurðarbaki. Merkjaskora er innsta skora af þremur sem eru með stuttu millibili í hálsbrúnina. (Merkjavarða var vörðubrot)," segir í örnefnalýsingu. Merkjaskora er nokkuð áberandi, í þverhníptu klettabelti efst í fjallsbrún 1,7 km VSV af bæjarhól 001. Girðing er á merkjum niður frá henni og allt norður að Laxá. Upp af skorunni eru klappir og síðan melur. Austan við melinn er mjótt mýrarsund í skoru sem liggur N-S. Ekki sést til vörðu eða vörðubrots ofan við Merkjaskoru. Girðingartjáa liggur upp skoruna, yfir melinn og skáhallt út á mýrarsundið. Þar beygir hún til austurs.

Hættumat: engin hætt

BO-023 Kambshóll

"10 hdr. 1706. Kalastaðakirkjueign. 1706: "byggt fyrst fyrir 29 árum þar sem aldrei hafði fyr bólstaður verið." JÁM IV, 25. [1491-1518]: "Kirkian aa kalastaudum aa allt halft Kamsland milli Griotar og Kamsar aa motz vid Holms kirkju" DI VII, 55-56. [1491-1518]: Kirkia sancti petri apostoli a kalastodvm a hualfiardarstrond a kambslan halft oc þar v. kvgilldi. DI VII, 55. 1 575: Kirkian ä Jnnra Hölme ä Akranese. ä XLc i heimalande og vtlondum. ad tilgreindu Hurdarbake og hälffu Kambslande. DI XV, 630. "Um 1700 voru hér tvö býli, Kambshóll og Kamsland, bæði stofnuð á 17. öld ... Þorvarður Auðunsson, prestur í Saurbæ, gaf Kambshól 1767 til styrktar kristnidómsfræðslu meðal fátækra ungmenna í sveitinni. Nú er hann í eigu Hvalfjarðarstrandarhrepps." BB II, 40 Túnakort 1920: Tún 27 ,264m2, 1 /5 þýft. Garðar 520m2.

Kort af túni Kambshóls 1920

BO-023:001 *Kambshóli* bæjarhóll bústaður 64°26.543N 21°36.551V
"Bæjarstæðið er við rætur Heiðarinnar. ...," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Gamli bærinn á Kambshóli stendur allra nyrst í túni, á háum hól um 300 m ofan og vestan við íbúðarhúsið sem nú er. Gamla húsið er steinhús, byggt 1931. Það stendur á hól við hliðarrætur og er ekið upp að því úr austri. Lækir renna bæði austan og vestan við bæjarstæðið. Framan og austan við bæinn er töluverð uppfylling sem gerir hólinn meira áberandi en ella, ekki mun langt síðan hún var sett. Mikil gróska er í uppfyllingunni. Vegna hennar er snarbratt fram af hólnum til suðurs og hann allt að 5 m hár þar. Steinhúsið stendur greinilega á sama stað og bærinn sem sýndur er á túnakorti 1920 og hefur því verið reist á rústum hans. Vegna uppfyllingarinnar er erfitt að átta sig á umfangi og mörkum bæjarhóls, en hann er 30-40 m í þvermál. Líklegt er að hann sé að hluta náttúrulegur, aðallega að norðanverðu. Hallfreður Vilhjálmsson hefur heyrt að ennþá eldra bæjarstæði hafi verið fast sunnan við þennan hól. Þar er nú slétt, afgirt flöt sem tilheyrir húsagarði gamla bæjarins. Stendur rafmagns- eða símastaur upp úr henni miðri. Engin rústamerki eða þústir sjást þar en Hallfreð rámar í að þar hafi mótað fyrir hleðslum. Frá flötinni hallar lítillega til allra átta en lækir marka hana að austan og vestan. Hún er hér um bil 60 x 60 m stór. Nyrst á flötinni, við rætur hólsins sem gamli bærinn stendur á, hefur verið gerður lítill kartöflugarður, um 12 x 5 m stór austur-vestur. Í moldinni þar sjást víða viðarkol.

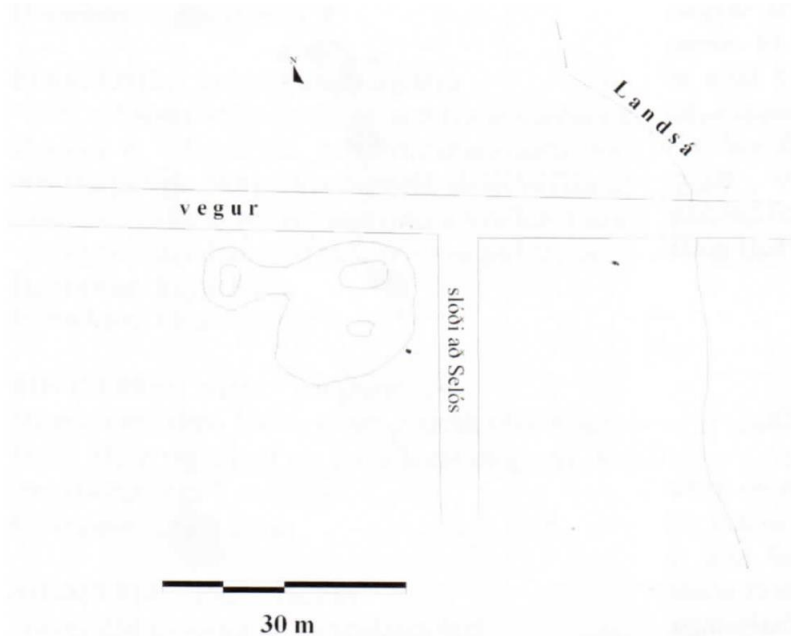
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Byggðir Borgarfjarðar, 40

BO-023:002 heimild um útihús 64°26.433N 21°36.506V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús í suðurenda túns, 260 m suður af bæjarhól 001. Smáþýft tún, nú beitarhólf. Húsið er horfið.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1920

BO-023:003 heimild um útihús 64°26.531N 21°36.574V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 40 m suðvestur af bæ 001. Slétt ílöt á austurbakka lækjar sem rennur vestan bæjarhóls í slakka. Húsið er horfið.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1920

BO-023:004 heimild um útihús 64°26.489N 21°36.507V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús rúma 100 m suður af bæ 001. Þar eru nú aðalfjánhúsin á Kambshóli. Ekki sést til eldri húsa. Af stærð á túnakorti að dæma hafa það verið fjárhús.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1920

BO-023:005 *Kambsland* tóft býli 64°26.389N 21°35.629V

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Selstöðu á jörðin [Innri-Hólmur] þar sem heitir Kambsland og er hún nú byggð, þar hefur og skógur verið, sem nú er að mestu eyddur, og valla bjargvænn til eldiviðar." Í Byggðum Borgarfjarðar segir: "Kambsland var býli milli Glammastaða og Kambshóls í Svínadal, niður undir Landsfjalli. Byggt um og eftir 1670 í sellandi Innra-Hólms, en kirkjan átti þar land. Jörð þessi var metin á 10 hundruð að fornu mati. Byggð stóð fram á 18. öld." Í örnefnalýsingu segir: Mýrin niður af þessu [Háabakka] heitir Land og nær alla leið niður að 30 m vatninu [Eyrarvatni]. Þarna eru rústir eftir kotið, sem heitir Kambsland, en er oftár nú nefnt

Landskot." Rústir kotsins eru tæpa 800 m SA af bæjarhól 001, í krika fast sunnan við þjóðveg en vestan við vegarslóða sem liggur suður að

Selós, gegnt Oddakoti (Bo-010:015). 20-30 m breið, óræktuð ræma er sunnan við þjóðveg, að girðingu sem markar norðurhlið á sléttuðu túni. Norðan vegar er harðlendi á vesturbakka er um 10 m breið dæld samsíða þjóðvegi og þar hefur efni sýnilega verið ýtt upp í veginn. Greinilegur, lágur rústahóll, alveg hlaupinn í þúfur. Hann er um 15 x 17 m stór A-V og 0,6 - 0,8 m hár. Hvergi sjást veggjaskil en mótur þó óljóst fyrir tveimur dældum. Önnur er nyrst, um 5 x 3 m stór A-V, hin 4-5 m sunnar og er um 2 m í þvermál. Norður- og vesturbrún rústabungunnar eru skýrar og vel afmarkaðar en hinar hliðarnar renna saman við þýfið umhverfis. Frá norðanverðri vesturbrún liggur rani til vesturs frá hólnum, 5 m langur og 3 m breiður. Við vesturenda hans er mjög sigin tóft, sporöskjulaga og líklega eilítið niðurgráfin, 7 x 6 m stór N-S en hæð veggja um 0,3 m. Hvergi sér í grjóti á svæðinu.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir:JÁM IV, 55; Byggðir Borgarfjarðar, 52; Ö-Kambshóll, 3

BO-023:006 Kvíahóll hús útihús

64°26.539N 21°36.641V

"Næst fyrir utan túnið er hóll, sem heitir Kvíahóll, þar sér fyrir gömlum kvíarústum," segir í örnefnalýsingu. Hóllinn er 50-60 m beint vestur af gamla bæ 001. Þurr hóll utan túns en mýrlent er sunnan við hann. Við hólinn er uppistandandi kofi með grjóthlöðnum veggjum, að nokkru leyti grafinn inn í hólinn. Afi Hallfreðar Vilhjálmssonar byggði hann upp úr gömlum rústum, líklega kvíarústunum, um eða upp úr 1960. Kofinn er 5 x 6 m stór og snýr N-S með dyr á suðugafli. Veggir eru eins og áður segir grjóthlaðnir, allt að 1,2 m háir en að mestu grónir að utanverðu nema allra fremst, við gaflinn. Hann er úr timbri en þak er úr járn og hvílir á veggjunum. Mænirinn er heldur vestar en eftir miðju húsi. Að innan hefur húsið verið klætt með plötum. Kofinn var m.a. hafður fyrir hænsn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Kambshóll, 1

BO-023:007 Miðaftansvarða varða eyktamark

64°26.523N 21°36.880V

"Utan við Kvíalæk [sjá 006] er grjóthóll með tveim vörðum á, í þeirri neðri var refagildra til forna [012], en á hinni var klukkan 6. Enda hét hún Miðaftansvarða, en hólinn var nefndur Vörðuhóll," segir í örnefnalýsingu. Vörðuhóll er rúma 250 m vestur af gamla bæ 001. Melhóll. Vörðuna ber við himin frá bænum séð. Aðeins lítið brot er eftir af vörðunni og gróin hundapúfa á því. Nýleg girðing liggur frá norðri til suðurs um hólinn aðeins 2 m austan við vörðuna.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Kambshóll, 1

BO-023:008 heimild um leið

64°26.539N 21°36.641V

"Kirkjuás lá frá Kvíahól (006) niður á við, í stefnu á Vatnsósinn, kirkjuleiðin hefur legið eftir honum," segir í örnefnalýsingu. Mýrlent er fast neðan við Kvíahól en þurrara þegar neðar dregur. Gatan er alveg horfin og ekki eru til nánari upplýsingar um hvaða leið hefur verið farin að Saurbæ. Hún hefur legið til suðvesturs frá Kambshóli. Hugsanlega hefur verið vað við Vatnsósinn en það er ekki þekkt nú. Þá er mögulegt að haldið hafi verið niður með Laxá og farið yfir á Tiðavaði Bo-022:013, þar hafi gatan sameinast Tiðavaðsgötu Bo-022:012

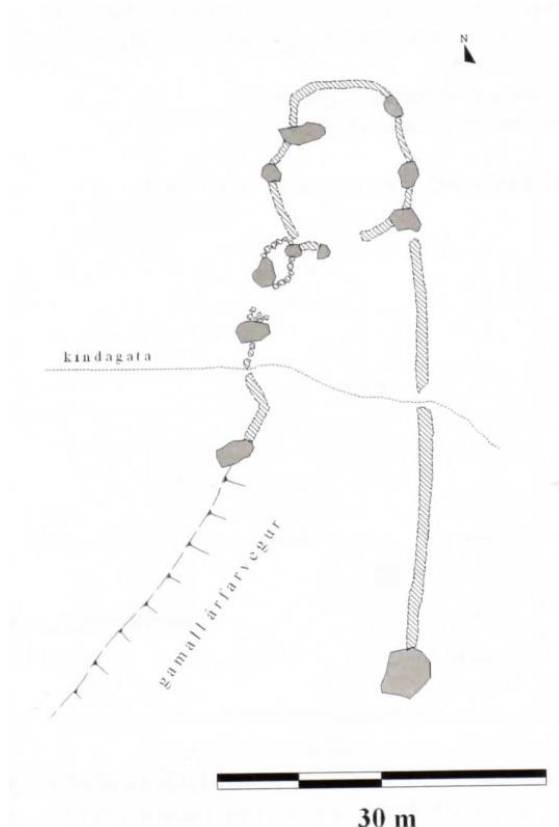
Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kambshóll, 1

BO-023:009 Kambsréttir tóft rétt

64°26.589N 21°35.950V

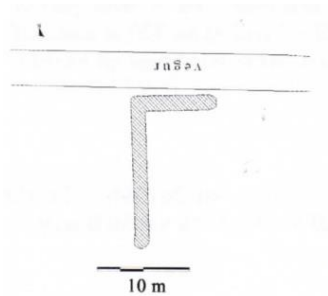
"Þar sem vegurinn kemur niður að vatninu (þetta er gamli vegurinn frá bænum) er holt austan við Eyrarnar, það heitir Kambsréttir. Það lítur út eins og gömul aðrekstrarrétt, ekki er neitt annað um þetta nafn vitað," segir í örnefnalýsingu. Rústin er rúma 300 m vestur af stekk 016 og tæpa 500 m austur af gamla bæ 001. Hálfgrónir,

stórgrýttir melar, líklega að mestu myndaðir af árframburði og e.t.v. skriðum. Gróska er engin. Rústir Kambsréttar eru enn mjög greinilegar og ná yfir svæði sem alls er um 55 x 15 m stórt N-S. Nyrst er grjóthlaðið réttarhólf, 13 x 15 m stórt frá norðri til suðurs, opið í suður. Hlaðið er um stóra kletta sem áin hefur borið með sér. Hleðslan miðast við þá og er því réttin óregluleg í laginu. Hleðslur standa allvel, sérstaklega í suðausturhluta réttar, allt að tæplega 1 m á hæð. Utan við suðvesturhornið er lítil kró sambyggð, um 4 x 2 m stór og snýr N-S. Frá opi rústarinnar til suðurs og suðvesturs er djúp dæld, greinilega gamall árfarvegur. Hlaðið hefur verið frá réttinni á austurbakka hans, alls tæpa 40 m til suðurs. Sama hefur verið gert á vesturbakkanum en þar er hleðslan aðeins tæplega 15 m löng og styðst við kletta á leiðinni. Þannig hefur fê verið rekið eftir farveginum og hleðslurnar auðveldað aðrekstur að réttinni. Hallfredur Vilhjálmsson lék sér oft við Kambsréttir sem barn og man eftir að hafa fundið þar brýni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Kambshóll, 1

BO-023:010 hleðsla rétt

64°26.539N 21°36.423V

Leifar af gamalli rétt eru um 100 m austur af gamla bæ 001. Hún er fast sunnan við veginn milli gamla bæjar og núverandi íbúðarhúss. Gróið svæði vestan við læk. Aðeins sjást tvær hliðar af réttinni, vestur- og norðurhlið, báðar grjóthlaðnar. Vesturhliðin er um 20 m löng, norðurhliðin kemur hornrétt á hana til austurs og er um 10 m löng. Hleðslurnar virðast ekki gamlar, eru með öllu ógrónar en samt alveg hrundar. Þær eru allt að 1,2 m breiðar og 0,4 m háar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-023:011 Gamlistekkur tóft stekkur

64°26.452N 21°36.969V

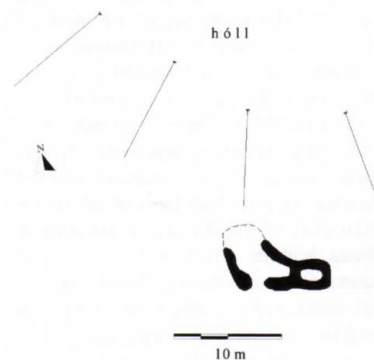
"Niður og vestur af Vörðuhól [023:007] er Gamlistekkur og Stekkjarmýri þar niður af," segir í örnefnalýsingu. Gamlistekkur er niður og vestur af Miðaftansvörðu 007, tæpa 400 m suðvestur af gamla bæ 001.

Hann er byggður utan í rætur Vörðuhóls sem er kenndur við Miðaftansvörðu. Grasi gróið og birkiskógur vex í brekkunni. Sunnar er mýrlent.

Tvískipt tóft en mjög sigin, samtals 11 x 5 m að stærð. Austar er fremur greinilegt hól, 4 x 3 m stórt frá austri til vesturs. Fast vestan við það er ógreinilegra hól sem er að mestu grafið inn í brekkuna, um 5 x 7 m stórt A-V. Hleðslur eru algrónar, 0,2 - 0,3 m háar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Kambshóll, 2

BO-023:012 heimild um refagildru

64°26.506N 21°36.918V

"Utan við Kvíalæk er grjóthóll með tveim vörðum á, í þeirri neðri var refagildra til forna, en á hinn var klukkan 6. Enda hét hún Miðaftansvarða [007], en hóllinn var nefndur Vörðuhóll," segir í örnefnalýsingu. Stórgrýttur melhóll, skógi vaxinn að sunnan.

Ekki sjást leifar af neinu mannvirki á Vörðuhól nema Miðaftansvörðu 007. Ekki er ljóst í hvaða átt frá vörðunni refagildran á að hafa verið en það hlýtur þó að hafa verið vestan eða sunnan við.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Kambshóll, 1

BO-023:013 náma mógrafir

64°26.577N 21°35.550V

Mógrafir eru tæpa 200 m suður af stekk 016, beint vestur af vörðu 015.

Mýri. Mjög reglulegar og greinilegar mógrafir, ferkantaðar og 40 x 30 m stórar frá austri til vesturs. Þær eru rúmlega 1 m djúpar.

Hættumat: engin hætta

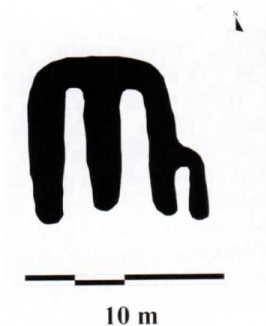
BO-023:014 tóft fjárhús

64°26.407N 21°35.317V

Tóft er 250 m austur af Kambslandi 005.

Þar er grösug mýri, ekki mjög blaut. 30 m suðvestur af tóftinni er lítil tjörn.

Tóftin er þrískipt. Hún er mjög sigin en þrátt fyrir það er greinilegt hvernig hún hefur skipst. Alls er

hún 9 X 9 m stór. Vestan til í henni eru tvö jafnstór hól, hvort um sig 9 x 3,5 m N-S og bæði opin í suður. Lítið hól er sambyggt tóftinni austanverðri, það er 4 m langt N-S og 1,5 m breitt, einnig opið í suður. Hvergi sér í grjót í veggjum. Engar vísbendingar eru um hlutverk tóftarinnar en þó líkist hún helst fjárhúsum. Þau gætu annaðhvort hafa tilheyrt Kambslandi eða verið beitarhús frá Kambshóli eftir að byggð lagðist af á Kambslandi.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kambshóll, 3

BO-023:015 varða

64°26.545N 21°35.403V

"Upp af landinu er fallegur melur austur við Landsá, hann heitir Blámelur. Þá er Brík, það er fjallsendinn, er með vörðu á ...," segir í örnefnalýsingu. Varða er á hól við fjallsrætur 920 m austur af gamla bæ 001. Hálfgróinn melur. Varðan er ógróin, 0,5 m há en líkist frekar grjóthrúgu en hleðslu.

Ekki er vitað um hlutverk vörðunnar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kambshóll, 3

BO-023:016 Stekkurinn tóftir stekkur

64°26.679N 21°35.616V

"Fram af Bríkinni eru Stekkjarklettur ... Í Krikanum bæjarmegin niður af Stekkjarkletti var Stekkurinn," segir í örnefnalýsingu. Stekkurinn er fast sunnan undir hlíð, í krika vestan undir Bríkinni. Hann er tæpa 800 m NA af gamla bæ 001. Mjög grasgefinn hvammur. Lækur rennur í skomingi austast í honum en vestar er mýrlent. Birkiskógur vex í hlíðum austan og norðan við.

Stór og mikil tóft er á vesturbakka lækjarins, 17 x 7 m stór og snýr NVSA. Hún skiptist í þrjú hól. Nyrsta hól hennar sveigir nánast beint í norður og gæti það bent til að hólfin hafi ekki öll verið byggð á sama tíma. Þetta hól er um 5 x 5 m stórt að utanmáli en aðeins um 2 m í þvermál að innanverðu. Veggir eru þykkir og miklir og næstum algrónir, op á vesturvegg. Miðhólfíð er um 3 x 2 m að innanmáli. Op er norðarlega á vesturhlíð og einnig suðaustast, yfir í syðsta hólfið sem er stærst, 6 x 4,5 m N-S að innanmáli. Op er suðvestast á því. Grjót sést í innanverðum veggjum á mið- og syðsta hólfi. Þeir eru hátt í 1 m háir. Stök tóft er 5 m vestur af miðri stekkjartóftinni. Hún er algróin og einföld, 4 x 4 m stór og snýr N-S, opin í suður. Þessi tóft gæti verið eldri en stekkjartóftin. Fleiri mannvirki sjást ekki í hvamminum en iðagræn bunga er á lækjarbakkanum sunnan við stekkinn. Ekkert lag er á henni, stærð um 5 x 3 m frá norðri til suðurs.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kambshóll, 3

BO-023:017 náma mógrafir 64°26.497N 21°35.297V

Óljós merki um móskurð eru í mýri austast í Kambshólslandi, austan við Blámel og Brík.

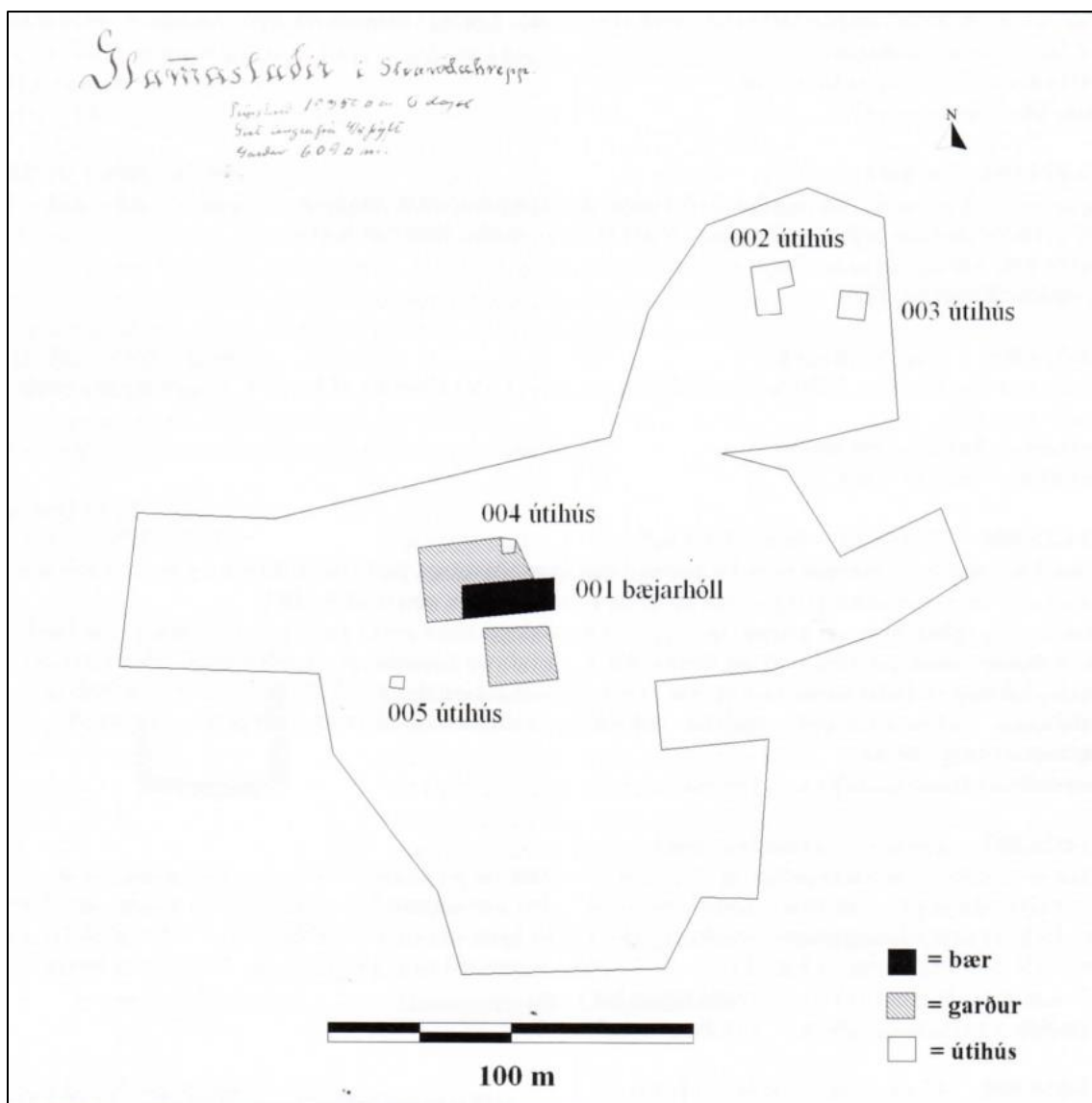
Mýri. Mýrin er um 400-500 m löng og nær allt að merkjum við Glammastaði. Vestast í henni vottar fyrir beinum skurðum meðfram bakka sem markar mýrina að norðan. Hvergi sjást heilar mógrafir.

Hættumat: engin hætta

64°26.670N 21°35.658V

Hættumat: engin hættu

5 hdr. 1706. Skálholtsstólseign. 1706: "Bygt úr gamalli auðn fyrir vel 40 arum, en hefur þó að fornu bólstaður verið." JÁM IV, 24. "Hér hafði verið fornt býli, en byggð endurreist nokkru eftir miðja 17. öld. Stóð hún til 1949, er jörðin fór endanlega í eyði Dýrleiki var ... talinn 10 hundruð á fyrri hluta 19. aldar. Seldir frá stólnum 1787." BB II, 52. Túnakort 1920: Tún 19,350m², 4/5 þýft. Garðar 609m².

Kort af túni Glammastaða 1920

64°26.702N 21°33.605V

"Bærinn stóð í hári brekku, norðan Glammastaða-!Þórisstaðavatns, þar sem það er breiðast," segir í Bygðum Borgarfjarðar. Nú eru sumarbústaðir í Glammastaðatúni. Vegur liggur til vesturs um túnið. Bærinn stóð ofan eða norðan hans, í túninu miðju, um 60 m austur af sumarbústað sem er verið að byggja. Smáþýft tún í órækt. Engar leifar sjást af bænum en hann stóð fram til um 1940. Hann hefur verið rifinn og túnið sléttað. Túnið rís örliðið herra á svæðinu sem bærinn hefur staðið á en ekki er þó um að ræða bæjarhól. Lækur rennur austan við bæjarstaðið, milli þess og sumarbústaðarins. Ekki hefur enn verið byggt á þessum hluta túnsins.

Hættumat: stórhætta, vegna ábúðar
Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 52

BO-024:002 heimild um útihús 64°26.732N 21°33.581V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 80 m norðaustur af bænum 001.
Það hefur verið fast sunnan undir þjóðvegi, í brekku mót suðri. Lækur rennur vestan við staðinn.
Húsið er alveg horfið og plantað hefur verið í brekkuna. Guðni Ólafsson frá Þórisstöðum, f. 1926 man eftir húsakofum í brekkunni.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-024:003 heimild um útihús 64°26.732N 21°33.572V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 10 m austan við útihús 002.
Það hefur verið fast sunnan undir þjóðvegi, í brekku mót suðri. Lækur rennur vestan við staðinn.
Húsið er alveg horfið og plantað hefur verið í brekkuna. Guðni Ólafsson frá Þórisstöðum, f. 1926 man eftir húsakofum í brekkunni.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-024:004 heimild um útihús 64°26.710N 21°33.683V
Kálgarður hefur verið fast norðan við bæinn á Glammastöðum samkvæmt túnakorti frá 1920. Í norðausturhorni hans hefur verið útihús. Smáþýft tún í órækt. Húsið er horfið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-024:005 heimild um útihús 64°26.694N 21°33.717V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 hefur verið útihús rúma 20 m suðvestur af bæ 001. Smáþýft tún í órækt. Húsið er horfið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920

BO-024:006 *Hjaltavað* heimild um vað 64°26.757N 21°32.382V
"Vatnið hér suður frá bænum er nefnt héðan Glammastaðavatn, í það rennur Þverá og neðst á henni er Hjaltavað," segir í örnefnalýsingu. Vaðið hefur verið um 1 km austur af bæ 001.
Flatar eyrar, víðast hvar vel grónar með ánni. Væntanlega hefur verið farið yfir á vaðinu þegar haldið var til austurs með vatninu, í átt að Þórisstöðum og jafnvel Geitabergi. Leiðin er að öðru leyti ekki þekkt. Líklega er þetta sama vað og var nefnt Nesvað á Geitabergi. Um það segir í örnefnalýsingu Geitabergs: "Á Þverá eru vöð ... neðst á merkjum var vað, sem hét Nesvað. Það þótti gott fjárvað."

Hættumat: engin hætta
Heimildir: Ö-Glammastaðir a, 1; Ö-Geitaberg, 1

BO-024:007 *Stekkur* heimild um stekk
"Utan við túnið heitir Stekkjarlág og í henni er Stekkur," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemdum við örnefnalýsingu segir: "Stekkur; rústir hans saust." Nú veit enginn hvar stekkurinn á Glammastöðum var. Ekki er sagt í lýsingunum í hvaða átt frá bænum hann var en af samhenginu er helst að skilja að hann hafi verið suðvestur af bæ. Engin stekkjarrúst fannst við vettvangskonun. Reyndar er réttarrúst 012 skammt suðvestan við bæ en engin lág er hjá henni.

Heimildir: Ö-Glammastaðir a, 1; Ö-Glammastaðir b, 1

BO-024:008 *Klofavarða* varða óþekkt 64°26.664N 21°33.968V
"Uppi á ásnum fyrir ofan bæinn eru melar. Á þeim ofan við túnið er varða-sem-heitir Klofavarða. Er hlaðinn þannig að lögun hennar gefur henni nafnið," segir í örnefnalýsingu. Varða sem kemur heim og saman við þessa lýsingu er ofan og vestan við bæjarstæðið, tæpa 250 m VSV af 001.

Hún er á litlu og mosagróunu klettaholti efst á melnum.
Lítill og óvenjuleg varða, um 1 m há. Í undirstöðum hennar eru tveir stórir steinar en svo flatar hellur lagðar þversum þar ofan á, þannig er hún opin í gegn neðst. Varðan sést ekki heiman frá bæ og ekki er vitað hvort hún hefur gegnt sérstöku hlutverki.

Hættumat: engin hætta
Heimildir: Ö-Glammastaðir a, 1

BO-024:009 Seldalur örnefni sel

64°28.080N 21°33.510V

"Fram af Göngukonuskarði, langt fram á fjall, liggur dalur, sem heitir Seldalur. Hálendið vestur af Seldal heitir Hryggir. ... Grendalur liggur alveg þvert á Seldalinn niður að Glammastaðaá," segir í örnefnalýsingu. Ekki tókst að hafa uppi á heimildamanni sem vísað gat á Seldal. Hann er skv. lýsingunni austan við Glammastaðaá en norðan við Djúpagil sem rennur í ána úr austri.

Nokkur lítil dalverpi eru á svæðinu, flest grösug í botni.

Hvergi fundust tóftir við vettvangsgöngu. Vera má að dalurinn dragi nafn sitt af Mástöðum Bo- 026:014, austan undir fjallinu en þar var haft í seli frá Gördum á Akranesi.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Glammastaðir a, 2

BO-024:010 varða landamerki

"Merkjalækur ... hverfur í Dældunum og þá eru vörður á merkjunum, t.d. á Guttormsholti," segir í örnefnalýsingu. Engar vörður eru nú þekktar á merkjum við Geitaberg og ekki er vitað hvaða holt var kallað Guttormsholt. Hugsanlegt er að það sé lítið, stakt holt neðan þjóðveggar, það er nánast á merkjum. Lítt gróið melholt. Engin varða er á því og ekki á neinu holti sem vitað er um á merkjum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Glammastaðir a, 2

BO-024:011 Kvíahóll örnefni kvíar

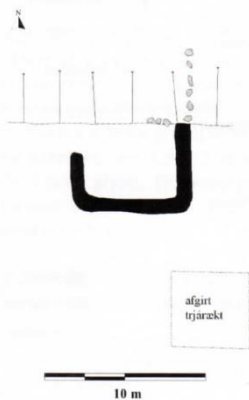
64°26.716N 21°33.517V

"Heima í túni er austast, þegar komið er heim, hóll sem heitir Kvíahóll," segir í örnefnalýsingu. "Kvíahóll; kvíarústir sáust engar, búið að pæla þær út. Þetta var grasgefinn hóll, tengdafaðir VB hafði færíkvíar þar," segir í athugasemdum við örnefnalýsingu. Eini hóllinn sem kemur til greina sem Kvíahóll er melrani sem gengur inn í túnið frá norðaustri. Stór hluti hólins er vel gróinn. Á honum er sumarbústaður og hefur hann því gjörbreyst. Vegur liggur upp á hólinn úr norðaustri, þar er slétt flöt og trjárækt við bústaðinn.

Ekkert sér til tófta.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Glammastaðir a, 2; Ö-Glammastaðir b, 1

BO-024:012 tóft rétt

64°26.634N 21°33.803V

Tóft af lítilli rétt er við norðvesturhorn Glammastaðatúns, rúma 150 m suðvestur af bæjarstaðinu 001.

Gróinn stallur undir brekku. Fram af honum er mýrlent.

Réttin er einföld, 6 x 8 m stór og snýr austur-vesturs. Rekið hefur verið inn að vestan, þar er op upp við brekkuna. Veggir standa vel og eru allt að 0,8 m háir en suðurveggur rís lægst. Austan við réttina er mikil hrúga af hleðslugrjóti. Upp frá norðausturhorni réttarinnar liggur hleðsla upp bratta brekkuna til norðausturs. Hún er einföld og má rekja hana allt að 40 m upp brekkuna. Á stöku stað sjást fúnar spýtnaleifar hjá henni og gæti hún verið undirstaða undan girðingu. Tæpum 5 m suðaustan við réttina er afgirtur blettur, um 5 x 5 m stór og hefur verið plantað í hann. Um 50 m suðaustar er búið að setja niður rotþró og hlýtur að eiga að byggja sumarbústað þar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-025 Þórisstaðir/Þórustaðir

4 hdr. 16 aurar. l 706. Bændaeign. "Þórustader segja menn að með fornum eignarskiftum sje afdeildur fimtúngur af jörðunni Geitabergi. Hún hafi verið öll til samans xxiiic, so að þá skyldi dýrleiki á þessum Þórustöðum vera iiiic, xvi aurar" JÁM IV, 19. 1940 voru 20 hektarar úr landi Saurbæjar keyptir undir Þórustaði. 1940 var þetta land (20 ha) keypt til Þórisstaða, en bærinn var fluttur á eyrarnar 1937 ." Byggðir Borgarfjarðar, 50

Túnakort 1920: Tún 37,509m², 1/2 þýft. Garðar 538m².

BO-025:001 Þórisstaðir bæjarhóll bústaður

64°26.635N 21°31.735V

"Austur og upp af Nesinu er holt, það heitir Þórisstaðholt. Uppi á því var gamli bærinn, áður en hann

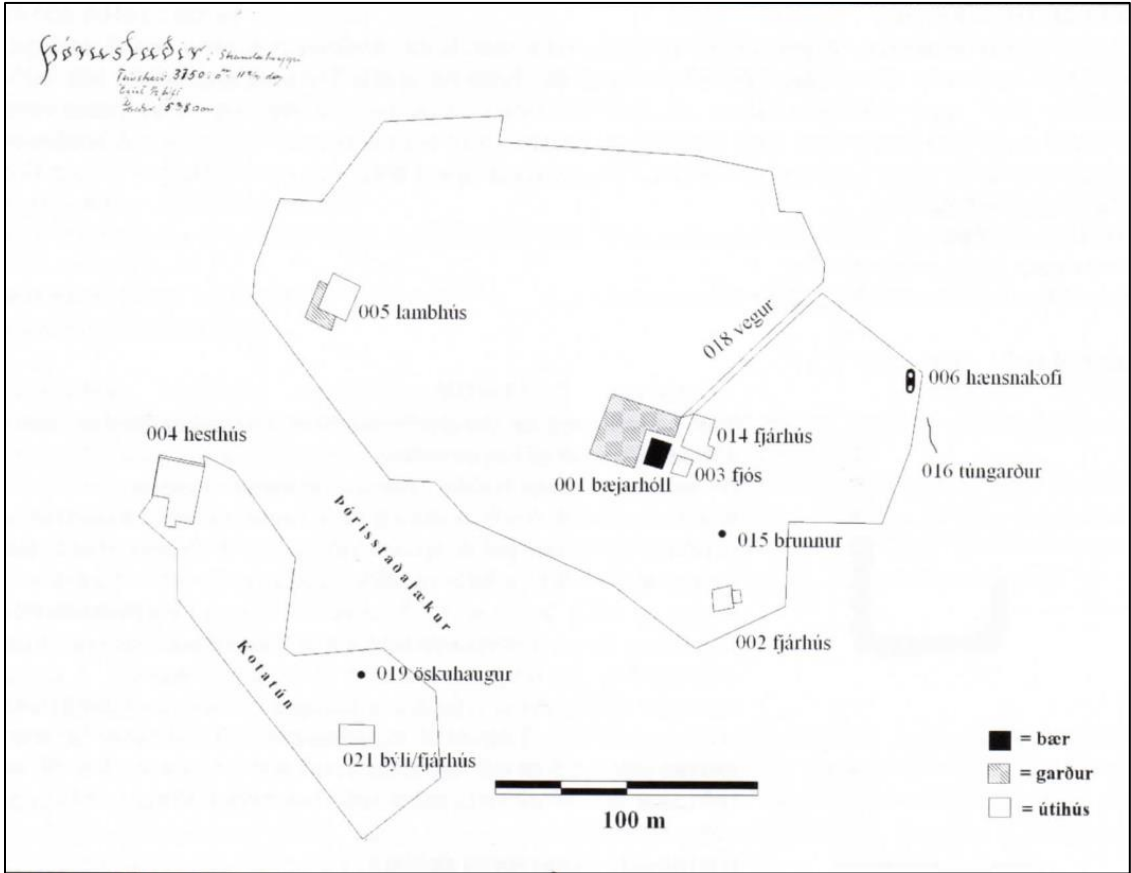
var fluttur á núverandi stað ...," segir í örnefnalýsingu. Í Byggðum Borgarfjarðar segir: "Bæjarstæðið var við norðausturenda Þórisstaðavatns [sem áður hét Glammastaðavatn], vestan undir Glámu, sem markar vesturbrunn Botnsheiðar. Seint á 17. öld var stofnað býli á Kúhallareyrum í landi Saurbæjar [sjá Bo-010:020], austan við Vatnaskóg. Búskapur stóð þar stutt. 1940 var þetta land (20 ha) keypt til Þórisstaða, en bærinn var fluttur á eyrarnar 1937." Gamla bæjarstæðið er austan þjóðvegjar, rúma 2 km NA af núverandi bæjarstæði, tæpa 400 m austur af norðausturenda Glammastaðavatns.

Náttúrulegur, vel gróinn hæðarhryggur. Bærinn stóð vestarlega á honum, hér um bil í miðju túni og hefur því verið haldið í rækt lengi vel þótt ekki hafi það verið slegið allra síðustu ár. Lækur rennur í slakka vestan við hæðina en bíslóði er að bæjarstæðinu úr vestri.

Trjám hefur verið plantað á þrjá vegu um gamla bæjarstæðið, á alla kanta nema að vestan. Bæjarstæðið er að mestu óspillt þótt sléttað hafi verið úr rústum síðasta bæjarins. Hann stóð austast á reitnum, upp við trjáröðina sem þar er. Þar sést greinilegur höll, um 1,5 m hár en ekki mikill um sig, aðeins um 20 x 15 m frá austri til vesturs. Um 10 m norðvestur af honum er gróið hrúgald, líklega grjót sem ýtt hefur verið saman úr rústunum. Út frá bæjarhólnum til norðvesturs er rani, heldur lægri en sjálfur höllinn, rúmlega 10 m langur og 6-8 m breiður, gengur til norðvesturs frá bæjarhól. Á rananum voru eitt sinn fjárhús en síðar var fjósið flutt þangað (sjá 003 og 014). Bærinn sem síðast stóð á Þórisstöðum var að mestu úr timbri og járn en þó með grjóthlöðnum kjallara.

Hættumat: hætta, vegna trjárektar

Heimildir:Ö-Þórisstaðir, 1; Byggðir Borgarfjarðar, 50

Kort af túni Þórisstaða 1920

BO-025:002 Austurhús heimild um fjárhús 64°26.642N 21°31.649V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús rúma 60 m N A af gamla bæ 001.
Þar er túnjaðar en mýri norður og austur af. Samkvæmt Guðna Ólafssyni voru fjárhús á þessum stað. Þau er nú alveg horfin en voru nefnd Austurhús.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Túnakort 1920

BO-025:003 heimild um fjós 64°26.637N 21°31.724V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru tvö samhliða útihús fast norðan við gamla bæ 001.
Þar er nú smápýfð grasflöt. Ekkert sést til húsanna en skv. Guðna Ólafssyni voru það fjós og hlaða. Á síðasta skeiði byggðar á Þórisstöðum, væntanlega eftir 1920, var fjósið flutt framur eða vestar, þar sem

áður höfðu staðið fjárhús 014.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Túnakort 1920

BO-025:004 þúst hesthús

64°26.658N 21°31.811V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús vestast í túnskika sem er sunnan bæjarlækjar. Það hefur verið um tæpa 100 m vestur af gamla bæ 001. Smáþýft stykki sem líklega hefur aldrei verið sléttað með stórvirkum vélum. Greinilegur rústahóll sem mikið ber á. Hann er 15 x 8 m stór og snýr N-S, iðagrænn og um 0,8 m hár, grjótlaus. Vegarslóði liggur við suðurenda hans. Á hólnum stóðu hesthús þegar Guðni Ólafsson man eftir. Þau voru úr torfi og grjóti og tóku 8-10 hross.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Túnakort 1920

BO-025:005 Lambhúshóll heimild um lambhús

64°26.653N 21°31.802V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús 60-70 m vestur af gamla bæ 001. Tún. Heimkeyrslan liggur um það og sveigir um hússtæðið frá norðvestri til austurs. Húsin eru horfin en Guðni Ólafsson man eftir þeim. Það voru lambhús, jöthús, með áföstu heykumli. Við þau var hóll, nefndur Lambhúshóll. 20-30 m norðan við staðinn er grænt hrúgald, það gætu verið leifar af húsinu sem hefur verið rutt út.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Túnakort 1920

BO-025:006 tóft útihús

64°26.685N 21°31.677V

Tóft er rúma 100 m NNA af gamla bæ 001.

Jaðar túns.

Sigin, tvískipt tóft sem snýr N-S. Hún er alls 14 x 5 m stór. Glögg tóft er í suðurenda, um 3 m í þvermál. Ekki sjást dyr á því. Í norðurenda hefur einnig verið hóll en það er nú alveg hrúðið saman og mjög óglögg. Grjót gægist upp úr tóftinni á nokkrum stöðum. Samkvæmt Guðna Ólafssyni er hún af sambyggðum hænsna- og andakofa.

Hættumat: engin hætta

BO-025:007 Hjallholt tóft hjallur

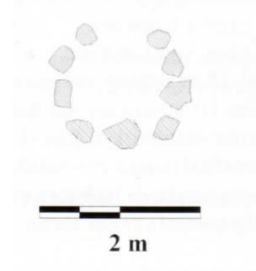
64°26.727N 21°31.656V

"Hjallholt er innan við gamla bæinn á Þórisstöðum og í Glámumýrinni," segir í örnefnalýsingu. Hjallholt er um 200 m norður af bæ 001 og utan túns. Grýtt en mosagróð klettaholt.

Guðni Ólafsson hefur aldrei heyrt um hjall á holtinu. Suðvestast á holtinu er lág grjóthleðsla, um 1,5 x 2 m stór, opin í norðvestur. Í hleðslum eru 1-2 umföer af stóru grjóti. Hugsanlegt er að þessi ummerki séu leifar af hjalli.

Hættumat: engin hætta

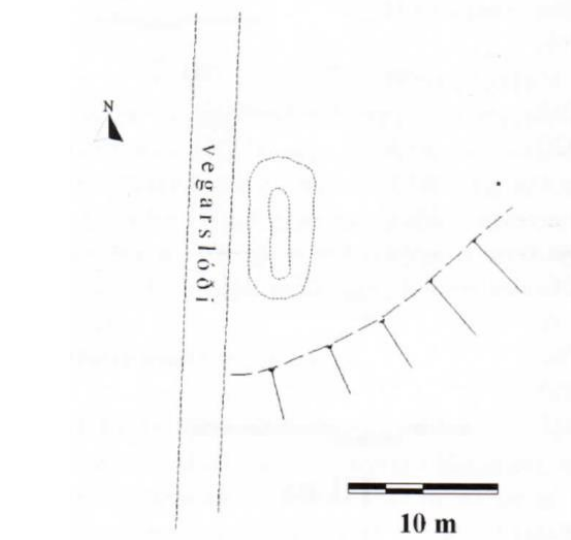
Heimildir: Ö-Þórisstaðir, 1

BO-025:008 Ytrihúsatættur þúst beitarhús 64°26.222N 21°32.710V

"Við ytri enda [Glámu]mýrarinnar heita Holt, og utan við þau eru Heimrihúsatættur [009] og Ytrihúsatættur," segir í örnefnalýsingu. Vafalaust hafa þetta verið nöfn á beitarhúsatöftum. Guðni Ólafsson hefur heyrt um hvorugar tættur. Þó rámaði hann í rústaleifar á háum hól sem er rúmlega 1 km suðvestur af gamla bæ 001. Vegarslóði liggur um hólinn frá suðri til norðurs. Ef tekið er mið af staðháttum virðist líklega að þar sé um að ræða Ytrihúsatættur, enda er land utar/sunnar minna gróð og líklega ver fallið til beitar. Samkvæmt því ættu Heimrihúsatættur 009 að hafa verið norðar en það sem hér er skráð. Hár hóll, gróðurlitill að vestanverðu. Sunnan við hann er mjög grösugur hvammur sem lækur rennur um. Sumarbústaðalóðir hafa verið skipulagðar víða í kring.

Miklu hefur verið raskað á hólnum, bæði vegna vegarins og vo er þar trjárækt í stórum stíl. Enn sem komið er eru þó flest trén aðeins græðlingar. Líklega er fyrirhugað að byggja sumarbústað á hólnum. Áðurnefndur vegarslóði liggur

alveg á vesturbrún hólans. Fast fyrir austan veginn vottar fyrir smápúst í halla mót suðri en hún er komin á kaf í trjárækt. Hún er um 10 x 5 m stór frá norðri til suðurs. Hugsanlega eru það tóftaleifar.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Þórisstaðir, 1

BO-025:009 *Heimrihúsatættur* örnefni beitarhús

"Við ytri enda [Glámu]mýrarinnar heita Holt, og utan við þau eru Heimrihúsatættur ...," segir í örnefnalýsingu. Eins og fram kemur í 008 hefur Guðni Ólafsson aldrei heyrt um tættur. Þó virðist líklegt að þúst 008 sé af Ytriúsatættum og Heimrihúsatættur hafi verið heimar, þ.e. norðar og þá væntanlega innan við 1 km suður af bæjarhól 001. Engar tóftir eru nú þekktar á því svæði og ekkert fannst við vettvangskonun sem gætu verið Heimrihúsatættur.

Grónir hólur og hæðir með mýrarsundum á milli. Búið er að byggja nokkra sumarbústaði.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Þórisstaðir, 1

BO-025:010 *Stekkurinn* tóft stekkur 64°26.398N 21°31.372V

"Innarlega í Vallendinu er hvammur, sem heitir Kúaból. Upp af honum taka við hamrar, grasi grónir að ofan. Þar heita Kúapallar. Nokkuð utan við Kúabolla er annar hvammur, sem heitir Stekkjarbóli. Í honum er rúst eftir Stekkinn. Þetta er beint upp af gamla bænum," segir í örnefnalýsingu. Stekkurinn er undir hliðum fjallsins Glámu, 520 m SA af gamla bæ 001.

Tóftin er í vel grónum og afmörkuðum hvammi. Upp af honum eru klettur í bratttri hlið en uppgrónir skriðtaumar marka hvamminn að austan og vestan. Tóftin er tvískipt og alls um 9 x 8 m stór. Austur er hólf sem virðist hafa verið grafið niður en hliðarnar svo hlaðnar upp að innanverðu. Það er 8 x 5 m stórt N-S, opið í norður. Vestur er upphlaðið, einfalt hólf, 4 x 6 m stórt N-S. Ekki sést op á því. Hleðslur eru allt að 0,9 m háar, algrónar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þórisstaðir, 2

BO-025:011 *Kotatún* þúst býli

64°26.569N 21°31.732V

Samkvæmt Guðna Ólafssyni hét túnskiki sem er sunnan Þórisstaðalækjar, Kotatún. Á því er öskuhaugur 019. Foreldrar Guðna komu að Þórisstöðum árið 1913. Telur Guðni að þá hafi verið byggð á Kotatúni. Öslétt, sinuvafið tún.

10-15 m sunnan við öskuhaug 019 er lág en greinileg þúst, 15 x 15 m stór. Ekkert rústalag er á henni.

Um 10 m sunnan við hana er greinilegur, þýfður hóll, um 25 x 15 m A-V. Líklega eru þessar þústir leifar mannvirkja, þær skera sig mjög úr túninu. Kotatúns er annars hvergi getið í heimildum og ekki í örnefnalýsingu Þórisstaða. Guðni telur að kotið hafi verið þurrabúð án grasnytja. Hann man eftir uppistandandi baðstofu en hún var þá notuð sem sauðahús frá Þórisstöðum.

Hættumat: engin hætta

BO-025:012 *Réttarholt* tóft rétt

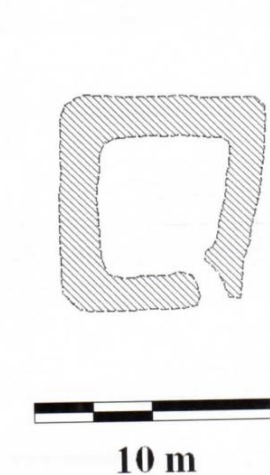
64°26.498N 21°31.773V

"Ofan við holtið, milli þess og fjallsins, er lægð, blaut mýri, sem heitir Glámumýri ... Við ytri enda mýrarinnar heita Holt," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemdum við sömu lýsingu segir: "Holt mun heita Réttarholt." Réttarrúst er á holtinu upp og vestur af Kotatúni 021, rúma 250 m suður af gamla bæ 001. Guðni Ólafsson heyrði holtið kallað Móholt, enda eru mógrafir 020 uppi á því skammt frá rústinni.

Holtið er ágætlega gróið, fremur bratt til vesturs og norðurs. Réttin er austast á háholtinu. Ekkert náttúrulegt aðhald er þar. Hún er einföld, 10 x 10 m stór og ferköntuð, eingöngu úr grjóti. Hleðslur eru alveg hrundar en allt að 1,5 m breiðar. Op er austast á suðurhlið. Réttin var ekki í notkun þegar Guðni Ólafsson (f. 1926) man fyrst eftir. Hann telur að réttin hafi verið aflögð og í staðinn byggð rétt niður við Glammastaðavatn, sjá 013.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þórisstaðir, 1, 5

BO-025:013 Réttarmelur tóft rétt 64°26.571N 21°32.171V
 "Nafnlaus melur, sem nefndur er milli Þórisstaðalækjar og Gatnalágar [0 11] telur Sveinn [Hjálmarsson frá Svarfhóli], að heiti Réttarmelur," segir í örnefnalýsingu. Melurinn er fast niður við Glammastaðavatn um 370 m suðvestur af gamla bæ 001. Leifar af rúst sjást vestan undir honum.

Melrönd við vatnið en bakki er upp af henni. Ágætt náttúrulegt aðhald. Rústin er illa farin, enda flæðir vatnið líklega stundum yfir hana. Hún hefur verið um 17 x 6 m stór frá NA-SV. Samkvæmt Guðna Ólafssyni var rekið inn að suðvestanverðu en það sést óglögg nú. Hlaðið hefur verið á þrjá vegu en melbakki hefur skýlt réttinni að austanverðu. Vesturlanghlið er nú að mestu horfin og aðeins sjást hleðslubútar á skammhliðunum. Guðni telur að réttin hafi verið flutt á þennan stað af Réttarholti, ~á 0 12.

Hættumat: hætta, vegna rofs

Heimildir: Ö-Þórisstaðir, 5

BO-025:014 heimild um fjárhús 64°26.642N 21°31.718V
 Samkvæmt Guðna Ólafssyni voru fjárhús á rana sem gengur til norðausturs frá bæjarhól 001. Raninn er þýfður og gróinn. Húsin eru alveg horfin. Á síðasta skeiði byggðar á Þórisstöðum, líklega eftir 1920, voru fjárhúsin aflögð og fjós (sjá 003) flutt á hússtaðið.

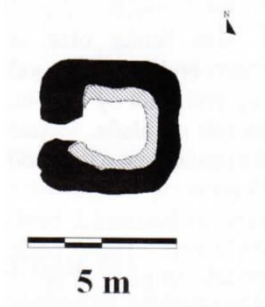
Hættumat: engin hætta

BO-025:015 brunnur 64°26.654N 21°31.659V
 Hlaðinn brunnur var 70 m NA af gamla bæ 001. Jaðar túns - utan þess er mýrablettur. Þar sem brunnurinn var sést nú þýfð upphækkun, 2 x 2 m stór og um 0,3 m há. Líklega hefur verið fyllt upp í brunninn. Þegar farið var að leiða vatn heim í bæ var það ekki tek. ið úr brunninum heldur í Stórabardi sem er hátt í 500 m austan við bæ.

Hættumat: engin hætta

BO-025:016 garðlag túngarður 64°26.678N 21°31.647V
 Í austurjaðri gamla Þórisstaðatúns, 10 m suður af tóft 006, eru leifar af garðhleðslu. Túngaðar. Rekja má garðinn að girðingu sem er um 15 m suðaustar. Hann er alveg sokkinn og aðeins ést eitt umfar af mjög stóru grjóti. Líklega eru þetta leifar af túngarði en þó er ekki útilokað að hlaðið hafi verið undir girðingu sem nú er horfin.

Hættumat: engin hætta

BO-025:017 tóft útihús 64°26.697N 21°31.641V
 Tóft af gæsaakofa er norðan gamla Þórisstaðatúns, 130 m NA af gamla bæ 001. Í suðurjaðri á grýttu holti, neðan þess er mýri. Stæðileg tóft, 5 x 5 m stór með dyr á vesturvegg. Veggir eru grjóthlaðnir en grónir að utanverðu, allt að 0,8 m háir.

Hættumat: engin hætta

BO-025:018 vegur leið 64°26.681N 21°31.763V
 Leifar af upphlöðnum vegi, heimreið, sjást í Þórisstaðatúni. Hann hefur legið heim að bæ úr norðvestri. Neðst utan í holtinu er mosavaxin brekka en síðan sinugróið tún. Líklega hefur gatan legið frá gamla þjóðveginum, sjá 011, og hefur þá verið 300-400 m löng. Hún sést best tæpa 100 m NV af gamla bæ 001, liggur þar skáhallt upp brekku. Hún er 2-3 m breið og upphlaðin en hverfur í túnið eftir um 50 m. Þar tekur við tvöföld trjáröð upp brekku að gamla bæ og er engu líkara en trjánúmi hafi verið plantað í hleðsluleifar, a.m.k. sést mikið grjót austan við trén í brekkunni. Hugsanlega hafa þar verið traðir.

Hættumat: engin hætta

BO-025:019 öskuhaugur 64°26.579N 21°31.734V
 Gamall öskuhaugur er nyrst í Kotatúni, um 20 m norður af meintu koti 01 I. Hann er 20 m suður af Þórisstaðalæk og rúma 100 m suður af gamla bæ 001. Þýft stykki, mjög sinuvaxið. Nyrst í því er iðagrænn, kúptur hóll sem var alltaf talað um sem öskuhaug þegar Guðni Ólafsson man eftir. Hóllinn

sker sig mjög úr grasinu, er fremur uppmjór og allt að 1,5 m hár, algróinn. Hann er um 5 m í þvermál að neðanmáli. Fast norðan við hólinn er girðing. Væntanlega hefur aska frá kotinu verið borin á þennan stað. Sjaldgæft er að vitað sé um gamla og óspillta öskuhauga.

Hættumat: engin hætta

BO-025:020 náma mógrafir

64°26.484N 21°31.765V

Miklar mógrafir eru fast sunnan og austan við rétt á Réttarholti 0 12. Mýrarjaðar. Grafirnar eru reglulegar, 70 x 40 m stórar A-V. Þær eru um 1 m djúpar og líklega ekki gamlar. Frá vesturenda þeirra ganga grafir bæði til norðurs og vesturs. Einnig hefur verið grafið um 10 m vestan við þær, alveg við réttina.

Hættumat: engin hætta

BO-026 Geitaberg

19 hdr 4 aurar 1706. Bændaeign. Jörðin hafði áður verið 24 hdr en er Þórustaðir voru klofnir frá voru þeir metnir sem fimmtungur jarðarverðsins. 21.3.1434 selur Jón Vilhjálmsson Hólabiskup Þórði Árnasyni Geitaberg en Þórður Geirmundsson hafði selt biskupi jörðina - DI IV, 538. 15.10.1547 útnefnir Erlendur Þorvarðsson lögmaður dóm um landamerki milli jarðar sinnar Dragháls og jarðar Jóns Sigurðssonar Geitabergs. "J fyrstu kom fram fyrir oss garnallt vitnisburðarbref göðra manna. hvort so jñne hieldt. ad lækur sa hefde vered landamerke hallded. er fellur i fannverdt vatned nordann til. og kallad er Geitagil. J annare grein baru það þar nockrer skilviser menn ad i fimmtiu ar edur leingur hefði verid halldenn eign Dragháls allt land fyrir sunnan ana ofann i sijke það. sem er so nær vid vatned. hvad oss leitst sa sikis spottur vera landsvoxtur af vppburdi vr vatnenu gordum ver. ad þetta landamerke skyldi halidast i milli þessara fyrrskrifadra jarda. ad vatned ofannverdt skyllde rada yfer med strondinne. og vr vatnenu. Sidar a siönhending ad rada i skarded það hædsta i fialled er. og þar beint vpp vndann. og eign jardarinnar Dragháls allar eyjar og Eingiar. skog og haga. tveim meigenn Brunanna til þess ad votnum hallar. Samþyckte þennan vorn gordning herra Erlendur." DI XI, 576- 77. 10.8.1570 bera menn vitni um gjörning Erlends Þorvarðarsonar og Jóns Sigurðssonar um þrætu þeirra um lítinn jarðarpart milli Geitabergs og Dragháls þar sem Erlendur gaf frá sér ákærana og partinn til Geitabergslands. Þar bar Magnús Jónsson vitnisburð en hann var 3 sumur á Geitabergi hjá Sigurði heitnum Ólafssyni er þá átti jörðina Geitaberg og þar hafði þá selför frá Innra Hólmi. heyrdar ec allðri tuimæli a leika huorki eingium. skogi nie beit. suo og heyrdar ec bondan Rogualld því lysa ad hann hefði peninga vpp borid fyrir þann skogaar bruna sem Guidny a D[rage]shalsi giordi j greindu takmarki. Somuleidis vissa ec ad Kornahlid fylgdi Geitabergi og var þaðan brukud og beitt og taladi þar eingin vpp a. DI XV, 418-19.

Túnakort 1920: Tún 92,563m², 1/25 þýft. Garðar 1,044m².

BO-026:001 Geitaberg bæjarstæði bústaður

64°27.047N 21°31.306V

"Bæjarstæðið er undir austurhlíðum dalsins, á norðurbakka Geitabergsár, sem kemur ofan af Botnsheiði ...," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Gamli bærinn stóð vestan undir hárri brekku, austan við núverandi fjós og um 100 m norður af nyrðra íbúðarhúsinu á Geitabergi. Slétt og gróin flöt og algróin, brekka upp af henni. Norðan við flötina er rúllubaggastæði en vestan við hana fjós og hlaða. Sléttað hefur verið alveg úr bæjarhólnum og engin mannvistarmerki sjást á gamla bæjarstæðinu. Þar stóð síðast járnklætt, tvílyft timburhús en það var flutt burt í heilu lagi fyrir um 25 árum og stendur nú á Grímsstaðaholti í Reykjavík. Það var byggt um aldamótin 1900. Til er ljósmynd af húsinu í l. bindi Klingenbergssættar. Þar sést að dálítill hóll var undir húsinu, þó ekki hár eða brattur. Húsið hafði hálfniðurgraffinn kjallara og reyniviður óx austan við það. Á túnakorti frá 1920 sést að þá voru alls 3 sambyggðar byggingar á bæjarstæðinu, líklega skemma og fjós auk íbúðarhússins. Vestan bæjarstæðisins voru kálgarðar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Byggðir Borgarfjarðar, 30; Túnakort 1920; Þorsteinn Jónsson:

Klingenbergssætt, bls.330.

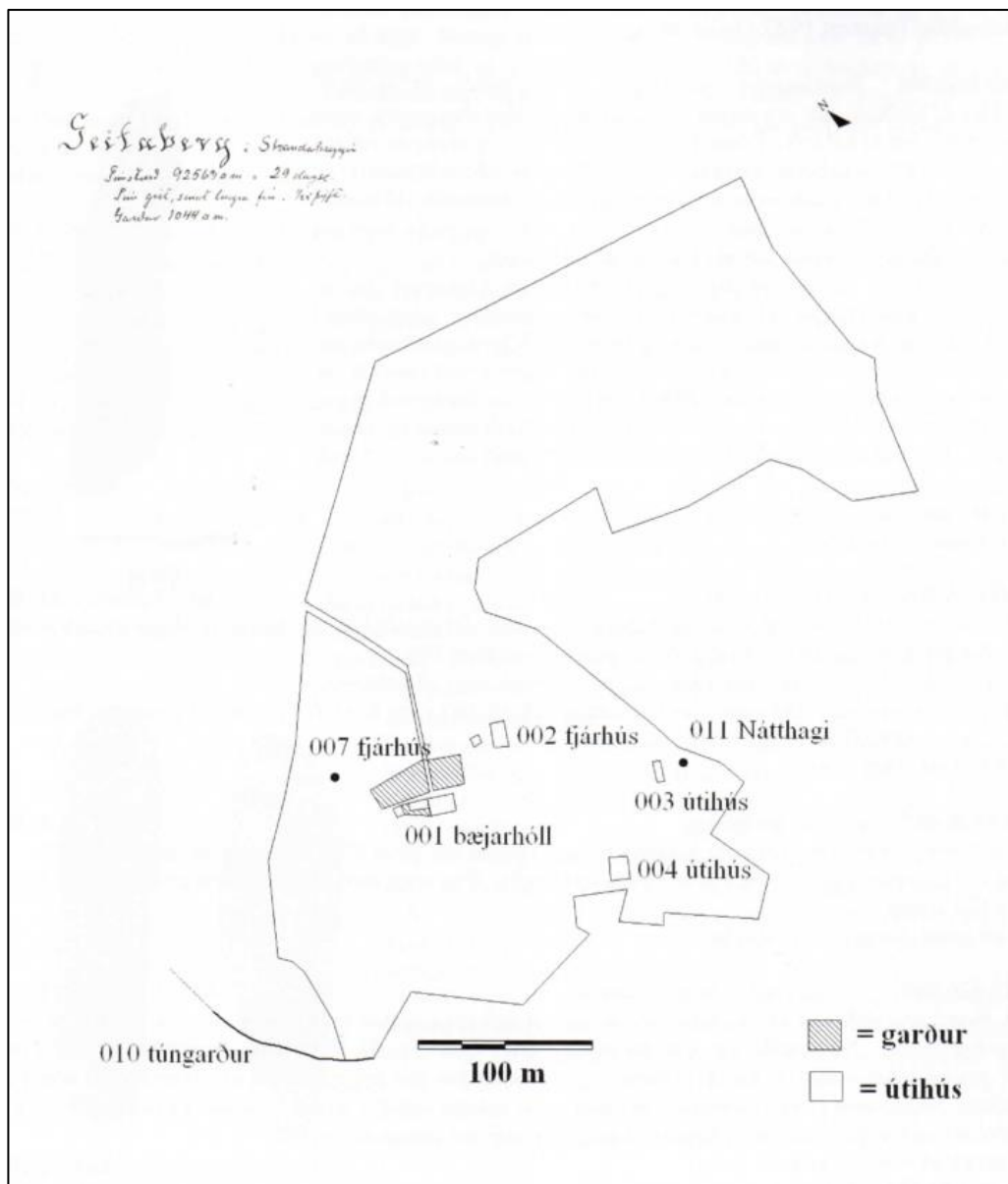
BO-026:002 þúst fjárhús

64°27.079N 21°31.240V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús rúmlega 40 m NNA við gamla bæ 001. Þar er fremur sléttur stallur í brattri brekku mót vestri. Í brekkunni voru enn í fullri notkun um 1940. Þau tóku um 50 kindur. Rúst þeirra sést ekki en mikið af lausagrjóti er á svæði sem er um 20 x 10 m stórt A-V. Gróidi er yfir það að miklu leyti. Ekki er líklegt að brekkan hafi nokkurn tíma verið sléttuð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

Kort af túni Geitabergs 1920

BO-026:003 heimild um útihús

64°27.035N 21°31.211V

Samkvæmt túnakorti var útihús um 100 m ASA af fjárhúsum 002.

Þar er sléttað tún sem liggur mun hærra en túnið umhverfis bæjarstæði 001. Skv. örnefnalýsingu var þessi túnpartur kallaður Norður- og Vestur-Grundir. Hann skiptist í tvennt með greinilegri lögð sem nefnd var Farvegur. Húsið hefur líklega staðið norðarlega á austasta hluta Grunda. Það er alveg horfið og Einar Jónsson man ekki eftir húsinu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Geitaberg, 5

BO-026:004 heimild um útihús

64°27.029N 21°31.269V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 50 m suðvestur af útihúsi 003 og um 45 m SA af bæ 001.

Þar er sléttað tún sem liggur mun hærra en túnið umhverfis bæjarstæði 001. Samkvæmt örnefnalýsingu var þessi túnpartur kallaður Norður- og Vestur-Grundir. Hann skiptist í tvennt með greinilegri lögð sem nefnd var Farvegur. Húsið hefur líklega staðið á Vestur-Grundum, fremur sunnarlega. Það er alveg horfið og Einar Jónsson man ekki eftir því.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Geitaberg, 5

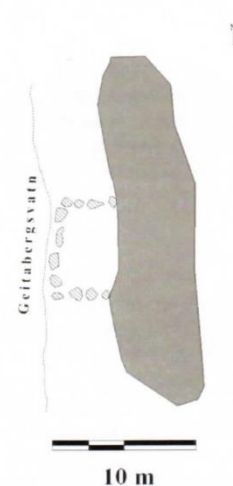
BO-026:005 *Stekkjarmýri* tóft rétt 64°27.366N 21°31.280V

Leifar af hlaðinni rétt eru austan við sunnanvert Geitabergsvatn, tæpa 600 m norður af bæ 001. Í örnefnalýsingu segir: "... og alveg út við tún er önnur mýri, sem heitir Stekkjarmýri." Líklegt er að Stekkjarmýri sé kennd við réttina, a.m.k. er engin önnur tóft þekkt í námunda við hana. Réttin er byggð vestan undir 6-7 m háum kletti en milli hans og vatnsborðsins er á bilinu 5-8 m breitt, gróid undirlendi.

Réttartóftin er einföld, hlaðin á þrjár hliðar en kletturinn þjónar hlutverki austurveggjar. Hún er 6 x 9 m stór og snýr N-S. Gott aðhald er á staðnum frá náttúrunnar hendi og hefur verið hentugt að reka þar að. Hleðslur eru alveg hrundar og sést ekki lengur hvort rekið hefur verið inn að norðan eða sunnan. Réttin var notuð sem rúningsrétt þegar Einar Jónsson (f. 1921) man eftir. Var þá smalað bæði austan og vestan vatns. Fé sem var smalað að vestanverðu við vatnið var rúið í Stekk 012.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Geitaberg, 3

BO-026:006 náma mógrafir

64°27.554N 21°30.895V

Mór hefur verið tekin austan við Geitabergsvatn, milli Silungalækjar og lækjarins Míganda, um 1 km norður af bæ 001 og rúma 300 m suður af beitarhúsatóftum 018.

Mýrlendur stallur í miðri brekku sem nær allt frá vatni upp að fjallsbrún.

Mjög greinilega mógrafir sjást á svæði sem er allt að 100 x 40 m stórt frá norðri til suðurs. Þær eru reglulegar, samfelldar og allt að 0,8 m djúpar.

Hættumat: engin hætta

BO-026:007 heimild um fjárhús

64°27.055N 21°31.367V

Samkvæmt Einari Jónssyni voru fjárhús í Geitabergstúni um 50 m VNV af gamla bæjarstæðinu 001.

Þar eru nú steinsteypir fjós og hlaða. Húsin eru horfin. Þau voru með grjóthlöðnum útveggjum og tóku um 120 kindur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-026:008 *Gvendarvað* heimild um vað

64°27.141N 21°31.980V

"Á Þverá eru vöð, efst er Gvendarvað, en það er rétt fyrir neðan brúna, sem nú er á henni," segir í örnefnalýsingu. Núverandi brú er neðar en sú eldri. Vaðið var 20-30 m ofan eða norðan við hana og hér um bil beint vestur af bæ 001. Sléttir og grónir bakkar eru beggja megin ár. Breidd er á henni á vaðinu. Samkvæmt Einari Jónssyni var þetta mest notaða vaðið á Þverá. Í hans tíð var það yfirleitt nefnt Móvað og þá væntanlega kennt við mógrafir sem eru vestan ár, sjá 013.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Geitaberg, 1

BO-026:009 *Helguvað* heimild um vað

64°27.070N 21°31.994V

"Á Þverá eru vöð, efst er Gvendarvað [008], en það er rétt fyrir neðan brúna, sem nú er á henni. Nokkru neðar er síðan skábrot á henni, sem heitir Helguvað," segir í örnefnalýsingu. Helguvað var neðan og suðaustan við brúna sem nú er á Þverá, um 130 m sunnan við Gvendarvað. Vaðið hefur verið neðan við mikinn hlykk á ánni.

Að sögn Einars Jónssonar var vaðið dýpra en Gvendarvað og því síður notað í hans tíð.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Geitaberg, 1

BO-026:010 garðlag túngarður

64°26.996N 21°31.406V

Töluverðar leifar túngarðs sjást með suðurenda Geitabergstúns.

Sléttað tún er innan garðsins. Austurendi garðsins er á norðurbakka Geitabergsár, 40-50 m suður af syðra íbúðarhúsinu á Geitabergi. Austurendinn er nokkuð illa farinn, t.a.m. hefur nýlega verið grafinn skurður í gegnum hann vegna leiðslu. Þaðan má rekja garðinn um 40 m til vesturs en þá hverfur hann í tún austan við bárujárnskemmu. Ef vel er að gáð markar þó óljóst fyrir garðinum á um 30 m kafla. 85 m vestar birtist garðurinn á ný, vestan heimkeyrslu en er þar hálfsléttaður á um 30 m kafla áður en hann

verður heillegur á ný. Þar er kominn stæðilegasti hluti garðsins, allt að 0,8 m breiður og 0,5 m hár, gróinn en lítið sem ekkert farið að síga. Þannig er hann á um 20 m löngum parti en er þá rofinn af vegi. Vestan vegarins birtist garðurinn aftur og liggur nú óslitið um 150 m til vesturs og að lokum suðvesturs. Töluvert grjót sést í garðinum allra austast en annarsstaðar er hann vel gróinn. Alls hefur garður þessi verið a.m.k. 320-330 m langur. Ekki er vitað hvort áður var girt með öðrum hliðum túnsins.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-026:011 *Nátthagi* heimildumnátthaga 64°27.049N 21°31.204V

"Á Norður-Grundunum heitir Nátthagi, sem nú er ekki lengur afmarkaður, hann er horfinn í slétt túnið," segir í örnefnalýsingu. Norður-Grundir eru austasti hluti Geitabergstúns.

Grundir skiptast í Vestur- og Norðurgrundir. Milli þeirra er djúp rás sem heitir Farvegur.

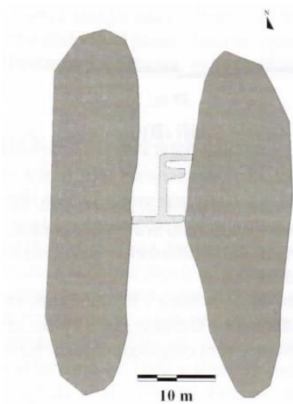
Útihús 003 hefur líklega einnig verið á Norður-Grundum. Það er nú horfið og ekki sjást heldur leifar af nátthagnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Geitaberg, 5

BO-026:012 *Stekkurinn* tóft stekkur 64°27.057N 21°32.318V

"Utan frá Merkjamýri og inn að Vatnsvíki hjá Geitabergsvatni er stórt og mikið sund, sem heitir Stórasund. Fyrir neðan það utast er stórt holt sem heitir Stekkjarholt og utast í því er rúst eftir Stekkinn. Það hefur verið mikil aðrekstrarrétt og hlaðnir garðar til aðhalds fyrir fæð," segir í örnefnalýsingu. Sunnan undir Stekkjarholti stendur nú stakur sumarbústaður, sá eini á stóru svæði. Stekkurinn er beint aftan við hann, rétt rúma 800 m vestur af gamla bæjarstæði 001. Fremur djúp sprunga klýfur Stekkjarholtið í tvennt. Hún er 9-10 m breið í botninum þar sem þrengst er.

Stekkurinn er hlaðinn í góðu aðhaldi þar á milli. Botn sprungunnar er gróinn.

Stekkurinn er mjög heillegur og alveg reglulegur í laginu, ferkantaður og grjóthlaðinn. Hann skiptist í tvö hól og er alls 10 x 5 m stór N-S. Stærri hólfið er sunnar, 7 x 5 m N-S og hefur verið rekið inn í það austast að sunnanverðu, undir klettaveggnum sem þjónar sem austurlanghlið. Inni í hólfinu er gasgrill. Norðar er minna hólfið, líklega lambakró, 3 x 5 m og snýr A-V. Op er á milli hólfauna upp við klettinn. Frá suðvesturhorni stekklarins er hlaðið 4 m til vesturs, að klettaveggnum sem markar sprunguna að vestan. Hleðslur eru víða heillegar, allt að 5 um fœr og 1 m á hæð en töluvert mosagrónar. Bæði norðan og sunnan við stekkin er trjárækt í sprungunni. Suður af stekkinum hefur víða verið hlaðið í gloppur og göt á uppi á börmunum, allt að 20-30 m til suðurs. Ekki er vitað hvenær hætt var að færa frá á Geitabergi en þegar Einar Jónsson (f. 1921) man eftir var Stekkurinn notaður sem rúningsrétt.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir: Ö-Geitaberg, 1

BO-026:013 *Mómýri* náma mógrafir

64°27.117N 21°32.017V

"Þá er mýri sem nær inn undir vatn og heitir Mómýri. Þar er mjög mikið af mógröfum, Neðanvert við hana er holt, sem heitir Móholt," segir í örnefnalýsingu. Mýrin hefur náð frá norðaustanverðu Stekkjarholti 012 og að suðvesturenda Geitabergsvatns. Sinuvaxin mýri. Víða mótir fyrir slökkum í mýrinni á svæði sem er allt að 300 x 300 m stórt. Greinilegasta mógröfin er fast við vatnið, norðan við heimkeyrsluna að Geitabergi. Hún er alveg regluleg, 14 x 14 m stór, grunn og algróin í botni. Einar Jónsson man eftir mótekju í Mómýri, þar fengust allt að 6-7 stungur af mó. Hann var þurrkaður á Móholti.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Geitaberg, 1

BO-026:014 *Másstaðir* þúst beitarhús

64°27.346N 21°32.316V

"Upp undan Vatnsvíkinu, sem fyrr var getið um, en það er suðvesturhorn Geitabergsvatns, eru svo Húsabörð og Húsatún. Er þá komið inn að Húsálæk, sem fellur í vatnið, innanvert við Vatnsvíkið.

Þessi hús sem hér er um að ræða, eru byggð á gömlum eyðirústum sem heita Másstaðir. Bær þessi hefur farið mjög snemma í eyði en frá 1220 og í margar aldir eiga Garðar á Akranesi þar selstöðu,"

segir í örnefnalýsingu. Í Jarðabók Árna og Páls segir: " Marstader, forn eyðijörð, sem í lánga tíma er undir eignarhaldi og brúkun þessarar jarðar, og liggur gagnvart hinumegin í dalnum vide infra eftir Dragháls ... " Másstaðir eru vestan við suðvesturenda Geitabergsvatns, rétt tæpan kílómetra norðvestur af bæ 001.

Aflangur og ávalur, smáþýfður höll við brekkurætur, mikil grænka er í honum. Mýrarsund er vestan við hólinn að brekkurótum en lækur rennur með honum að norðan.

Fjórhusin sem stóðu á Másstöðum í seinni tíð eru nú alveg horfi og þar sjást engar greinilegar rústir. Húsatún er rissað inn á túnakort frá 1920 og þá hafa greinlega verið þar fjórhus, líklega tvö hús sambyggð með hlöðu fyrir aftan. Rústir þeirra hafa greinilega verið sléttaðar og túnið slegið langt fram eftir 20. öld. Enn eimur eftir af girðingu um það, m.a. hefur verið grafinn grunnur skurður með því að austanverðu og uppkastið haft í undirstöðu undir girðingu. Áðurnefndur höll, (A), í túninu er mjög áberandi og geymir greinilega mannvistarleifar. Þó er hann náttúrulegur að mestu, sést það t.d. á því að klettur gægjast upp úr suðurbrúninni. Alls er hann um 60 m langur N-S og 30-40 m breiður. Á vesturbrún hans miðri er töluverð grjóthruga, hugsanlega frá því að túnið var sléttað. Efst á hólnum, heldur sunnar en fyrir miðju er iðagrænn blettur, um 8 x 6 m stór og líklegt að þar hafi staðið hús. Austurbrún hólins er geysilega skörp en annars sjást engar misfellur á honum. Rétt um 100 m suður af hólnum er stakur, lítill hól í mýri. Á honum er sigrin tóft, (B). Hún er tvískipt, alls 12 x 5 m N-S. Norðar er fremur skýrt hól, um 5 x 4 m stórt N-S og með op á austurhlið. Veggir eru alveg signir en þó sést grjót í tóftinni innanverðri. Sunnar er mjög óljóst hól, um 7 x 5 m N-S, ekki sjást dyr á því. Suður og suðvestur af tóftinni er mikið stórþýfi á holtinu en ekki greinileg fleiri mannvirki.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Geitaberg, 1-2; JÁM IV, 22

BO-026:015 Múlastekkur þúst stekkur

64°27.086N 21°30.243V

"Innan við Múlann niðri við ána er hvammur, sem heitir Rimi. Þar austur undir ánni eru í hvamminum, rústir eftir Múlastekk," segir í örnefnalýsingu. Enginn kannast lengur við Múlastekk. Samkvæmt lýsinguinni ætti hann að vera norðan Geitabergsár, 800-900 m austur af bæ 001.

Þar er fremur mýrlendur hvammur en hár bakki fram af honum niður að á. Austast í hvamminum er greinileg þúst, 10 x 4 m stór A-V. Við austurenda hennar rennur lækur út í Geitabergsá. Þústin er þráðbein og mjög líklega manngerð, gæti verið mjög sigrin tóft. Hún virðist vera eingöngu úr torfi, hæð um 0,5 m. Gengið var um allt svæðið en engin greinileg tóft fannst.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Geitaberg, 4

BO-026:016 Merkjavarða varða landamerki

64°28.733N 21°33.764V

"Inn á Hlíðarbrúnum innanlega er Merkjavarða þar sem mætist Glammastaðir, Dragháls og Geitaberg," segir í örnefnalýsingu. Varðan sést ágætlega frá Draghálsi. Hún trónir á tindri Hlíðarbrúna og er rúma 3,5 km NV af Geitabergi en um 2 km vestur af Draghálsi.

Ekki var farið að vörðunni haustið 2003.

Heimildir: Ö-Geitaberg, 2

BO-026:017 gata leið

64°27.282N 21°31.059V

"Neðst við vatnið er klettastallur, nefndur Klifið. Upp það liggja brattir götuslóðar ...," segir í örnefnalýsingu. Klifið er austan við Geitabergsvatn norðanvert, hár stallur sem þurfti að fara upp á til að komast meðfram því. Ásar og mýrlendar lægðir skiptast á undir hlíðunum meðfram vatninu.

Götuslóðar þessir voru á leiðinni frá Geitabergi að Draghálsi. Ekki voru þeir skoðaðir sérstaklega við Klifið en víða má sjá slóða austan við vatnið sem liggja N-S, bæði alveg við vatnið og eins ofar, með hlíðarrótum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Geitaberg, 3

BO-026:018 Sauðhústættur tóftir beitarhús

64°27.714N 21°30.754V

"Utan við Silungalæk á öðrum stelli frá vatninu eru mjög gamlar tættur líklega eftir lítið notuð hús, nefndar Sauðhústættur og utan vert við þær kemur lækur beint niður brattan og í Silungalæk, hann heitir Sauðhústóttalækur," segir í örnefnalýsingu. Tóftimar eru við austanvert Geitabergsvatn, heldur norðar en fyrir miðju og 1,3 km norður af bæ 001.

Hæðarrani gengur til suðvesturs ofan úr hlíðunum og tóftin er syðst á honum. Neðan við hann rennur Silungalækur í djúpri gróf.

Tóftin er á myndarlegum hól. Hún snýr N-S og er 12 x 6 m stór en mjókkar til suðurs. Hún er einföld og líklega af jötuðhúsi en nyrsti hlutinn er stúkaður af og hefur líklega verið heygarður. Á nokkrum stöðum grillir í grjóti í veggjum sem þó eru mjög signir. 10 m suður af tóftinni er regluleg dæld, um 8 x 4 m stór og snýr NA-SV. Hugsanlega eru það leifar af öðru mannvirki.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Geitaberg, 3

BO-026:019 tóft óþekkt

64°27.153N 21°31.263V

Tóft er skammt ofan við brekkurætur, utan túns 200 m norður af gamla bæjarstæðinu 001.

Tóftin er skammt ofan við mýri sem nú er að mestu framræst.

Hún er tvískipt, 6 x 6 m stór. Hólfín eru samhliða og hér um bil jafnstór, snúa bæði með dyr í suður. Grenitré hefur verið plantað í vestara hólfíð og tré eru á stangli utan við tóftina. Veggir eru stæðilegir og allt að 0,8 m háir, grjóti sést víða í þeim. Ekki er vitað um hlutverk tóftarinnar.

Hættumat: stórhætta, vegna trjáræktar

BO-027 Draghál

16 hdr. 1706. Bændaeign. . 15.10.1547 útnefni Erlendur Þorvarðsson lögmaður dóm um landamerki milli jarðar sinnar Draghál og jarðar Jóns Sigurðssonar Geitabergs. "J fyrstu kom fram fyrir oss garna vitnisburðarbréf göðra manna. hvort so jnne hieldt. ad lækur sa hefde vered landamerke hallded. er fellur i fannverdt vatned nordann til. og kallad er Geitagil. J annare grein baru það þar nockrer skilviser menn ad i fimmtíu ar edur leingur hefdi verid halldenn eign Draghál allt land fyrir sunnan ana ofann i sijke það. sem er so nær vid vatned. hvad oss leitst sa sikis spottur vera landsvøxtur af vppburdi vr vatnenu. . . . gordum ver. ad þetta landamerke skyldi haildast i milli þessara fyrrskrifadra jarda. ad vatned ofannverdt skyllde rada yfer med strondinne. og vr vatnenu. Sidar a siønhending ad rada i skarded það hædsta i fialled er. og þar beint vpp vndann. og eign jardarinnar Draghál allar eyjar og Eingiar. skog og haga. tveim meigenn Brunarma til þess ad votnum hallar. Samþyckte þennnan vorn gordning herra Erlendur." DI XI, 576-77. 1.7.1567 afhendir Jón Marteinsson Guðmundi Sveinbjarnarsyni Draghál í Saurbæjarkirkjusókn fyrir 20 hdr, en Jón geldur jörðina af peningum Erlends Þorvarðarsonar - DI XIV, 640. 10.8.1570 bera menn vitni um gjörning Erlends Þorvarðarsonar og Jóns Sigurðssonar um þrætu þeirra um litinn jarðarpart milli Geitabergs og Draghál þar sem Erlendur gaf frá sér ákærana og partinn til Geitabergslands. Þar bar Magnús Jónsson vitnisburð en hann var 3 sumur á Geitabergi hjá Sigurði heitnum Ólafssyni er þá átti jörðina Geitaberg og þar hafði þá selför frá Innra Hólmi. heyrdar ec alldri tuimæli a leika huorki eingium. skogi nie beit. suo og heyrdar ec bondan Rogualld því lysa ad hann hefði peninga vpp borid fyrir þann skogaar bruna sem Guidny a D[r]agshalsi giordi j greindu takmarki. Somuleidis vissa ec ad Kornahlid fylgdi Geitabergi og var þaðan brukud og beitt og taladi þar eingin vpp a. DI XV, 418-19.

Túnakort 1920: Tún 85,603m², 1 /12 þýft. Garðar 1, 138m²

BO-027:001 Draghál bærhóll bústaður

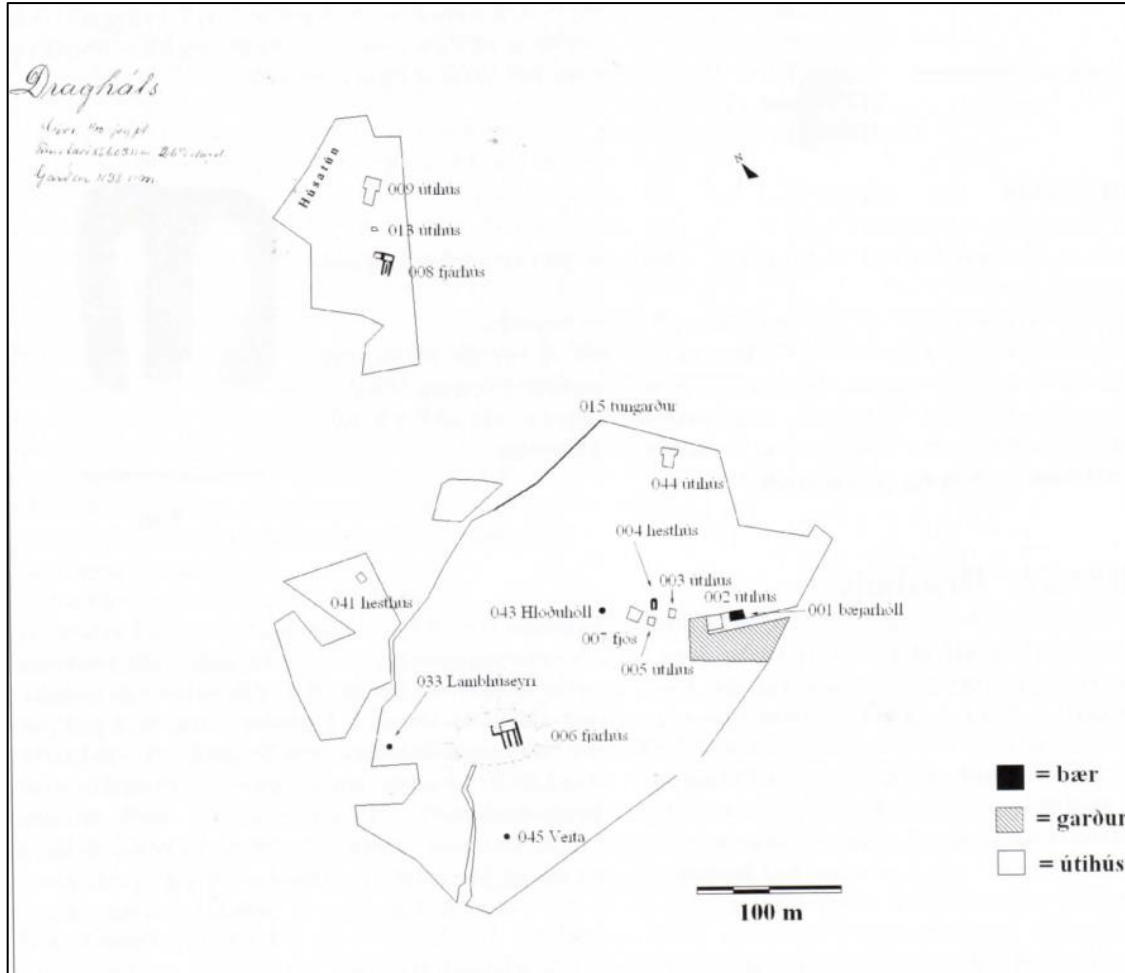
64°28.950N 21°29.748V

"Bæjarstæðið er í góðu skjóli, móti suðri, við rætur Dragafells," segir í Byggðum Borgarfjarðar. Bærinn stóð austast í miðju Draghálstúni. Þar er nú hlaðinn kjallari. Í örnefnalýsingu segir: "Lítill hól norður af bæ heitir Bærhóll." Hann er austast á aflöngum hól í túni sem liggur frá austri til vesturs. Sunnan við hann er brött brekka mót suðri og í henni þéttur trjágróður. Nyrst í túninu, um 100 m ofan við bæjarstæðið, eru nokkrir sumarbústaðir. Kjallarinn er listilega hlaðinn og ekkert farinn að hrynja, hleðslur úr köntuðu grjóti sem víðast hvar hefur verið steypt saman. Hann er niðurgraffinn og

allt að 1,7 m djúpur, leifar af skorsteini standa upp úr honum skammt austan við miðju. Alls er kjallarinn 7 x 6 m stór og tröppur haf legið niður í hann austast að norðanverðu. Kjallarinn er undan húsi sem brann á árunum 1950-1960. Hóllinn sem hann er í virðist að mestu náttúrulegur hæðarhryggur og á honum hafa fleiri hús staðið, sjá t.d. 002 og 003. Alls er hann um 50 m langur A-V en 20-30 m breiður. Ekki er áberandi bunga á hólnum austast, þar sem bærinn stóð. Hóllinn sem nefndur var Bæjarhóll er líklega smábunga fast norðaustan við hlaðna kjallarann. Hann er um 10 m í þvermál en sker sig töluvert úr, rís um 1 m yfir umhverfið. Ekki er vitað hvort Draghálsbærinn hefur nokkurntíma staðið á öðrum stað en þessum, þó virðist uppsöfnun byggingarefna hafa átt sér stað á tveimur öðrum stöðum í túninu, sjá fjárhústóft 006 og Hlöðuhól 043.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Bygðir Borgarfjarðar, 24; Ö-Dragháls, 13

Kort af túni Dragháls 1920

BO-027:002 heimild um útihús

64°28.951N 21°29.754V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 10 m vestur af bæjarhúsum 001. Það hefur staðið á sama hólruna og bærinn. Hann er gróinn og sléttur. Húsið er alveg horfið.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-027:003 heimild um útihús

64°28.956N 21°29.777V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 20 m VNV af útihúsi 002. Það hefur staðið á sama hólruna og bærinn. Hann er gróinn og sléttur. Töluverð sina er á honum. Húsið er horfið og ekki vitað hvaða hlutverki það gegndi.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-027:004 hús hesthús

64°28.953N 21°29.806V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús fast vestan við útihús 003.

Sami hólrani og bærinn stóð á, hann I iggur A-V. Þar er uppistandandi hús með torf- og grjóthlöðnum veggjum og þaki úr

járni sem tyrft hefur verið yfir. Húsið eru alls 5 x 8 m stór N-S og snýr með dyr í suður. Veggirnir eru allt að 2 m þykkir og rúmlega 1 m háir. Grindin inni í húsinu er að mestu fallin saman og gaflinn, sem væntanlega hefur verið úr timbri, horfinn. Húsið mun síðast hafa verið notað sem hesthús Sveinbjarnar Beinteinssonar. Þegar þetta er ritað hefur gröftur nýlega átt sér stað sunnan við húsið á svæði sem er um 8 x 4 m stórt, þar hefur verið settur niður staur, líklega fyrir jarðsíma. Í uppmokstrinum sjást greinileg

merki um mannvist, viðarkol og brennd bein.

Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-027:005 heimild um útihús

64°28.948N 21°29.804V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús fast sunnan við hesthús 004. Þar er nú slétt flöt. Húsið er horfið en svæðinu hefur nýlega verið raskað, sjá 004.

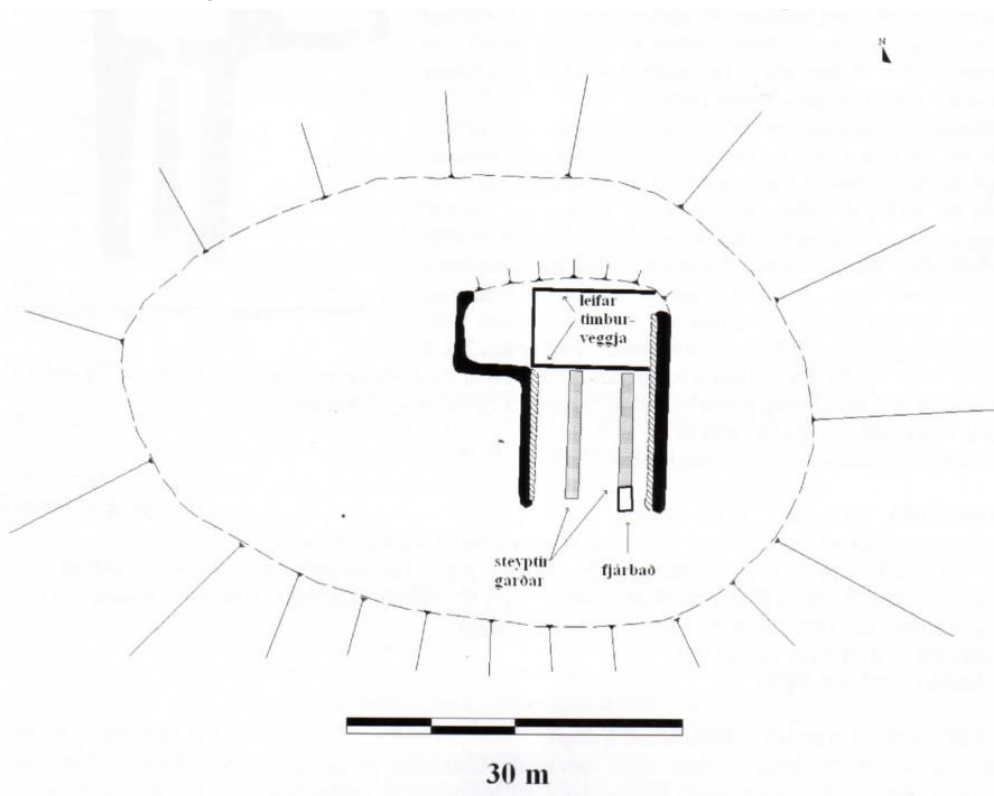
Hættumat: hættu, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-027:006 tóft fjárhús

64°28.906N 21°30.013V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús sunnarlega í Draghálstúni, um 220 m suðvestur af bæjarhól 001. Þar eru stórar fjárhústóftir. Tóftin er á háum og áberandi, iðagrænum hól. Suður af honum mýrlendi í túnjaðri en ofan við aflíðandi brekka í halla mót suðri. Tóftin er af garðahúsum með hlöðu

aftan við, alls tæplega 20 x 20 m stór og snýr N-S. Þau hafa sýnilega verið notuð lengi og líklega staðið framyfir 1990. Í fjárhúsunum hafa verið þrír garðar en sá vestasti er nú horfinn undir spýtnabrák. Garðarnir eru grjóthlaðnir með steyptri plötu ofan á, syðst í þeim austasta er steyptr fjárbað. Veggir eru einnig grjóthlaðnir og allt að 1 m háir. Alls eru fjárhúsin rúmlega 12 x 12 m stór en norðan við þau eru leifar hlöðunnar sem hefur snúið þvert á þau, um 7 m breið og 13 m löng. Tóftin er ekki niðurgráfin. Spýtnaleifar marka hana að sunnan, vestan og norðan en að austanverðu er grjóthlaðinn veggur í framhaldi af austurvegg fjárhússins. Hann nær allt að 1,7 m hæð á þessum stað og er afar vel hlaðinn. Vestan við hlöðuna sjást leifar af hlöðnu hólfi sem hefur verið rúmlega 7 x 7 m, hugsanlega hefur það verið hluti hlöðunnar. Hóllinn sem tóftin er á sker sig mjög úr túninu, er stakstæður og líkist bæjarhól. Hann er iðagrænn og allt að 2,5 - 3 m hár að sunnanverðu og 60 x 30 m stór frá austri til vesturs. Hann nær 8 -10 m suðurfyrir tóftina og er þar mjög brattur. Lítið rof er framan í hólnum, þar sést aðeins mjög dökkt moldarlag en ekkert sem minnir á mannvist. Hugsanlega er það áburður úr fjárhúsunum en alls ekki útilokað að aðrar byggingar hafi áður staðið á hólnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1.920

BO-027:007 þúst fjós

64°28.954N 21°29.820V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús innan við 10 m vestan við hesthús 004.

Þar er vesturendi hólranans sem bærinn stóð austast á. Greinileg ummerki sjást um útihús þótt ekki sé það eiginleg tóft. Grunnurinn er ljós, algróin upphækkun, um 13 x 13 m stór. Hún er að mestu upphlaðin, t.a.m. sést hleðslan vel á suðausturhorni og er þar allt að 1 m há. Að suðvestanverðu eru leifar af steypum vegg. Að líkindum eru ummerkin eftir fjós og hlöðu sem síðast stóðu á Draghálslí.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-027:008 Húsatún tóft fjárhús

64°28.929N 21°30.222V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús á syðst á aukatúni, aðskildu frá heimatúninu, vestur eða norðvestur af bæ. Í örnefnalýsingu segir: "Húsagil og Húsadalur munu draga nafn af fjárhúsum vestur á Húsatúni, niður af dalnum." Syðst á Húsatúni eru enn tóftir af fjárhúsum, 380 m vestur af bæ 001.

Þar er túnskiki sem markast að austanverðu af læk. Þéttur barrskógur er með öllum hliðum túnsins nema að sunnanverðu. Í Byggðum Borgarfjarðar segir að afgangur trjáreitur vestan bæjar sé síðan 1959.

Tóftirnar eru fallegar og stæðilegar, geysilega vel hlaðnar, alls um 18 x 16 m stórar. Þær eru af einföldum garðahúsum með hlöðu og aðskildu hólfi norðvestast. Fjárhúsin eru 12 m löng frá norðri til suðurs og 7 m breið. Dyrnar eru í suður. Veggir eru óvenju háir, víðast hvar 1,5 m. Hlaðan er ekki niðurgráfin. Hún er um 6 x 7 m stór og op er frá norðurenda garðans inn í hana. Veggir hennar eru allt að 1,8 m háir og ekkert farnir að hrynja. Vestan við hana er aðskilið hólfi, þykkur veggur er milli þess og hlöðunnar. Það er um 7 x 5 m stórt A-V og dyr eru vestast á suðurenda. Töluverðar timburleifar eru inni í fjárhúsunum. Trjáækt er fast upp við austurvegg þeirra og eitt tré hefur fest rætur inni í tóftunum.

Hættumat: hætta, vegna trjáæktar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Draghálslí, 4

BO-027:009 Húsatún þúst útihús

64°28.970N 21°30.235V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 60 m norður af fjárhústóftum 008.

Þar er túnskiki sem markast að austanverðu af læk. Þéttur barrskógur er með öllum hliðum túnsins nema að sunnanverðu. Í Byggðum Borgarfjarðar segir að afgangur trjáreitur vestan bæjar sé síðan 1959.

Iðagræn þúst, um 15 x 7 m N-S. Ekkert grjótt sést í henni.

Hættumat: hætta, vegna trjáæktar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-027:010 Brennifell heimildumkolagröf

64°29.219N 21°31.808V

"Norðaustan við Hryggina er önnur lægð, sem heitir Hestadalur, en austan við Hestadalinn er fell, sem heitir Brennifell. Þar hefur verið skógur, og sjást þar leifar af kolagröfum," segir í örnefnalýsingu.

Brennifell markar syðsta hluta Geldingadraga að vestanverðu og er hér um bil 1500 m VNV af bæ 001. Nú er þar enginn skógur. Ekki er vitað um kolagrafir í hliðum fellsins og engar fundust við vettvangsskoðun.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Dragháls, 3

BO-027:011 *Beinakerling* varða samgöngubót

64°29.034N 21°30.721V

"Milli Dragalækjar og Brennigils rétt ofan við brúna er mikil varða, fögur og fönguleg, sem nefnd er Beinakerling," segir í örnefnalýsingu. Varðan sést vel frá veginum upp Geldingadraga. Hún stendur vestan við hann og er tæpa 800 m VNV af bæ 001. Varðan stendur á grýttu holti. Hún er vel hlaðin, hringlaga í grunninn og mjókkar upp, 1,6-1,7 m há. Ekki er vitað um tilgang vörðunnar en til er sú sögn að þeir sem áttu leið fram hjá henni hafi gjarnan párað vísu á miða og stungið inn á milli steinanna í hleðstunum. Oft var það skop um samsveitungana sem næsti maður sem átti leið þar um gat síðan skemmt sér yfir.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Dragháls, 3

BO-027:012 *Líksteinn* sögustaður

64°29.268N 21°30.834V

"Líksteinsund er austan við vegin sunnan í Draganum, sunnan við Líksteinskast, sem skilur að Líksteinsund og Dragasund. Þarna er ílátur steinn við gamla veginn [sjá Bo-025:011], sem heitir Líksteinn. Sú saga fylgir honum, að þar hafi þeir, sem fóru með lík Þórgunnu frá Fróðá til Skálholts, lagt líkið, meðan þeir hvíldu sig," segir í örnefnalýsingu. Steinninn hefur verið austan þjóðvegur um það leyti sem komið er upp á hæsta punkt Dragháls á leiðinni upp Geldingadraga. Enginn þeirra heimildamanna sem rætt var við gat bent á steinninn og margir slíkir eru á svæðinu.

Svæðið er lítt gróið, að mestu grýttir melar. Gamli vegurinn er ekki ljós á þessum stað en hann sést vel neðar í brekkunni, hér um bil beint vestur af Draghálsbæ, samsíða núverandi þjóðvegi.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Dragháls, 4

BO-027:013 *Húsatún* heimild um útihús

64°28.949N 21°30.250V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús á Húsatúni, mitt á milli fjárhúsa 008 og 009.

Þar er sléttuð tún. Húsið er alveg horfið. Á túnakorti sést að það var mjög lítið, varla meira en smákofi.

Hættumat: hætt, vegna trjáræktar

Heimildir:Túnakort 1920

BO-027:014 náma mógrafir

64°28.447N 21°26.640V

Töluverð merki um mótekju sjást norðan við Grafardalsá 2,6 km ASA af Draghálsbæ 001.

Mýri sunnan vegarins um Grafardal. Víða vottar fyrir litlum mógröfum og dokkum á svæði sem er um 200 x 100 m frá austri til vesturs. Flestar eru þær alveg uppgrónar.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Dragháls, 4

BO-027:015 garðlag túngarður

64°29.044N 21°29.821V

Leifar af túngarði sjást norðan við tún á Draghálsi. Túnstæðið er í grónum hvammi mót suðri og nær upp fyrir hliðarrætur. Ofar í hliðinni eru harðlendir móar víðast hvar. Mest áberandi hluti garðsins er meðfram austurbakka lækjar sem rennur um túnið. Norðurendi garðsins er 180 m NNV af bæjarstæði 001. Þaðan má fylgja honum rúma 80 m til suðurs meðfram læknum. Víðast hvar er hann hruninn og mosagróinn, allt að 2 m breiður en virðist hafa verið grjóthlaðinn eingöngu. Hugsanlegt er að þessi hluti garðsins hafi einnig þjónað sem varnargarður og átt að hindra lækinn í að flæða austur túnið þar sem hliðinni sleppir. Um 20 m sunnan við nyrðri upptök garðsins liggur annar garður út frá honum til austurs, meðfram norðurhlið túnsins. Hann er grjóthlaðinn og víðast algróinn, 0,3 - 0,4 m hár og um 1 m breiður. Hann má rekja rúma 60 m til austurs, ofan við skógrækt sem nú er efst í túninu, en þá

sveigir hann til suðausturs rúma 80 m til viðbótar. Þar endar garðurinn við vegarslóða sem liggur ofan við sumarbústað í túninu. Garðsendinn hefur sýnilega farið undir veginn og ekki sést framhald á honum handan hans. Einnig liggur garðbrot til vesturs frá norðurenda fyrstnefnda garðsins, austan við lækinn. Þennan garð má rekja rúma 120 m til vesturs en það vekur grunsemdir að hann er í lyngmóa allt að 120 m norðan við núverandi túnrækt, ofan skógræktar. Hann er þar að auki veigalitill og á tveimur stöðum sjást fúnir girðingarstaurar standa upp úr honum. Líklegt er að þessi bútur hafi aldrei verið túngarður heldur séu aðeins leifar af hleðslu undan girðingu. Alls er þá eiginlegur túngarður um 220 m langur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

BO-027:016 heimild um leið

64°28.965N 21°29.671V

"Upp með túninu að austan liggur gata nokkuð brött," segir í örnefnalýsingu. Hér hlýtur að vera átt við staðinn þar sem vegurinn liggur nú við suðausturhorn túnsins og áfram upp til norðausturs.

Brött brekka, rúmlega 100 m löng. Vegurinn liggur upp hana og síðan áfram til austurs allt að Grafardal. Ekki sést til eldri götu.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir:Ö-Dragháls, 6

BO-027:017 Draghálsstekkur tóft stekkur

64°28.959N 21°28.762V

"Ofan við Hólana er holt, sem heitir Stekkjarholt. Austan í holtinu er brekka, sem heitir Stekkjarkinn. Austan við Hólana er grasmói, sem flestir nefndu Draghálsstekk, en heimamenn aðeins Stekk. Ekki er vitað, hvenær hann var síðast notaður," segir í örnefnalýsingu. Stekkurinn er gegnt Gröf 018, tæpa 800 m austur af bæ 001, ofan vegarins sem liggur til austurs, að Grafardal.

Vel gróinn hvammur austan við læk. Gróin tóft, lítið úr lagi gengin en gróska nær engin. Líklega hefur hún verið torfhlaðin. Tóftin er tvískipt, alls 11 x 9 m og snýr NA-SV. Stærri hólfið er sunnar, opið í austur, 11 x 6 m stórt. Minna hólfið er samsíða því norðanverðu, 3 m breitt og jafnlangt tóftinni eða um 11 m. Það er einnig opið í austur en ekki sést op á milli hólfa.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Dragháls, 6

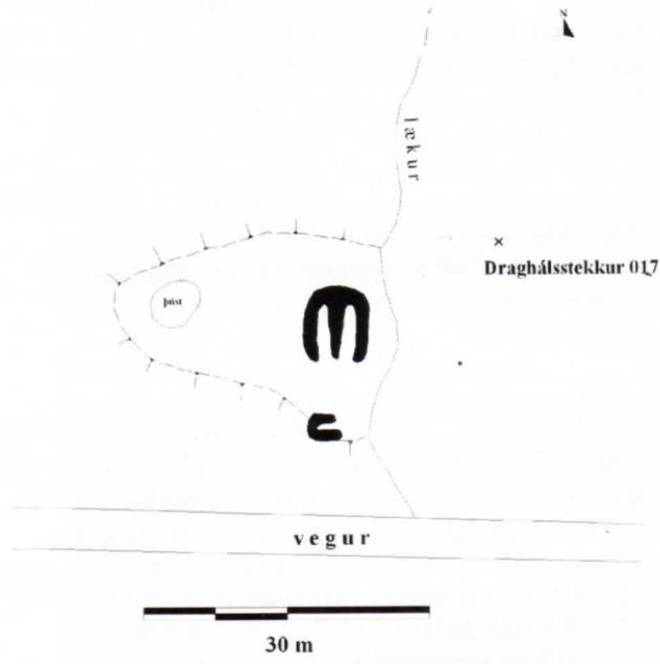
BO-027:018 Gröf tóftir beitarhús

64°28.960N 21°28.835V

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Gröf, forn eyðijörð, hefur í auðn verið fram yfir allra þeirra manna minni, sem nú eru á lífi ... " "Austan við Hólana er grasmói, sem flestir nefndu Draghálsstekk [017], en heimamenn aðeins Stekk... Þar á vesturbakka gils nokkurs eru rústir eftir bæ, sem hét Gröf. Er jafnvel haldið, að bærinn hafi fyrst verið þar," segir í örnefnalýsingu. Gröf er vestan lækjarins gegnt Draghálsstekk 017.

Gróinn hvammur en lækurinn rennur í grunnu gili eftir honum miðjum. Gilið þrengist eftir því sem norðar dregur. Vegurinn liggur yfir lækinn um 20 m sunnan Grafar en sunnan hans er gróin tunga að ánni, hugsanlega gamalt túnstæði að hluta.

Töluverður rústahóll er á gilbarminum, alls um 30 x 20 m stór NA-SV. Lækurinn er aðeins farinn að brjóta úr austurhlíðinni. Greinilegar rústir eru á hólnum við lækinn, líklega af gömlum beitarhúsum, samtals um 8 x 8 m stórum. Þar sjást tvö samhliða hól

frá suðaustri til norðvesturs. Þau hafa greinilega verið grafin niður

í hólinn og svo hlaðið meðfram innanverðum brúnum. Hvort hólf um sig er 8 x 4 m stórt. Mikil gróska er í rústinni og hleðslur algrónar og allt að 1 m háar sé staðið innanveggja. Rústahóllinn mjókkar heldur þegar komið er vestur fyrir rústina, sem er á hábungu hans. Þar, nyrst og vestast, eru rústaleifar en mjög óljósar og komnar á kaf í þýfi. Svæðið er um 5 x 5 m stórt. Um 7 m suður af stóru rústinni, á brún rústahólsins alveg við lækinn, eru leifar af rúst, um 4 x 4 m stórra sem er opin í austur, að læknum. Hún virðist hafa verið stærri en lækurinn rutt af austurhlutanum. Nýleg ýtuslóð liggur fast norðan og norðvestan við hólinn. Hann er allt að 1,5 m háur en hvergi sér í grjóti í honum. Rof er í hólinn á einum stað við lækinn, um 80 sm langt og 20 sm hátt. Þar grillir í stöku viðarkol. Getgátur í örnefnalýsingu þess efnis að hér hafi verið upphaflegt bæjarstæði Dragháls virðast harla ólíklegar. Hvammurinn er ekki búsaðarlegur og þrengsli hefta möguleika til túnræktar.

Hættumat: hættu, vegna rofs

Heimildir: Ö-Dragháls, 6; JÁM, 22

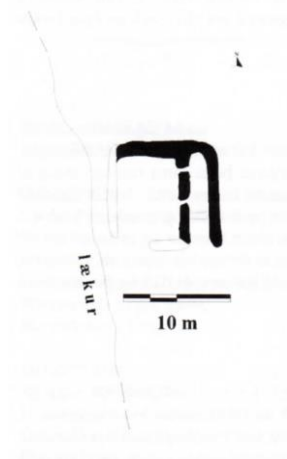
BO-027:019 *Grafarmýri* náma mógrafir

64°28.834N 21°28.014V

"Svæðið milli þeirra [Lyngkinnar & Brattakinnar] er kallað Milli kinnna. Úr því kemur lækur, sem heitir Grafarmýrarlækur. En austan við hann er Grafarmýri, grasbörð og holt á milli," segir í örnefnalýsingu. Mógrafir sjást í Grafarmýri sunnan vegarins um Grafardal, tæpa 400 m suðvestur af Stapagilsstekk 020. Mýri í halla mót suðri. Samansigin mógröf, þurr í botninn, er mest áberandi. Hún er regluleg og ferköntuð, um 15 x 30 m N-S. Slakkar eru sunnar og vestar og gætu einhverjir þeirra verið upprónar mógrafir. Alls er mýrin um 400 m löng og 100 m breið og liggur samsíða Grafardalsánni, A-V.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Dragháls, 7

BO-027:020

Stapagilsstekkur

tóft

stekkur

64°28.839N 21°27.518V

"Austan við Grafarmýri [027:019] eru rústir eftir stekki, sem nefndur er Stapagilsstekkur. Er hann á barmi gils, sem heitir Stapagil. ...," segir í örnefnalýsingu. Stapagil er gegnt Selgili (028), norðan megin í Grafardal. Stekkurinn er vestan við Stapagilslæg, rúmum 100 m norðan við veginn um dalinn, 1,8 km austur af Draghálsbæ 001.

Mýrlundur en mjög grösugur hvammur í halla mót suðaustri - að Stapagilslægnum. Lítil lækur rennur fast vestan við tóftina og sameinast Stapagili neðar.

Tóftin er fremur ógreinileg, rís lágt og er á kafi í grasi. Hún er samtals um 11 x 11 m stór. Þó vottar fyrir veggjum ef vel er að gáð, líklega torfhlöðnum. Um 8 m austan við lækinn er aflangt hólf sem snýr N-S, 11 x 4 m stórt. Það er opið í suður. Vestan við það eru mjög ógreinilegar vegghleðslur sem mynda hólf, um 11 x 6,5 m stórt N-S. Það virðist einnig opið í suður. Tóftin virðist nákvæmlega eins byggð og Draghálsstekkur 017 og af sömu stærð.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Dragháls, 7

BO-027:021 *Selvað* heimild um vað

64°28.690N 21°27.709V

Í umfjöllun um Grafardalsá í örnefnalýsingu segir: "...úti í ánni við Stapagil er grashólmi sem heitir Stapagilseyri. Við hana er Selvað á ánni," segir í örnefnalýsingu. Vaðið er kennt við sel 028, enda er það beint norður af því. Stapagilseyrin er stór, flöt og gróin. Líklega hefur verið farið um hana neðanverða. Nú liggur vegslóði yfir ána á vaðinu.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Dragháls, 8

BO-027:022 *Neðra-Móvað* heimild um vað

64°28.905N 21°28.618V

"Út í ánni við Stapagil er grashólmi sem heitir Stapagilseyri. Við hana er Selvað [021] á ánni. Tvö vöð eru á ánni þarna nærri, Neðra-Móvað á móts við Stekkinn [017], sem fyrr var nefndur. ...," segir í örnefnalýsingu. Neðra-Móvað var á Grafardalsá beint suður af Draghálsstekk 017.

Áin rennur í sveig um láglent nes sem er sunnan ár, þar var tekinn mór (sjá 031).

Hún er grunn á þessum stað og ekki hefur verið tiltökumál að komast yfir.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Dragháls, 8

BO-027:023 *Efra-Móvað* heimild um vað

64°28.807N 21°28.720V

"Út í ánni við Stapagil er grashólmi sem heitir Stapagilseyri. Við hana er Selvað [021] á ánni. Tvö vöð eru á ánni þarna nærri, Neðra-Móvað [022] á móts við Stekkinn [017], sem fyrr var nefndur, og þar ofar Efra-Móvað," segir í örnefnalýsingu. Vaðið hefur verið um 150 m ofan við Neðra-Móvað.

Áin rennur í sveig um láglent nes sem er sunnan ár, þar var tekinn mór (sjá 031).

Áin er grunn líkt og víðast hvar.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Dragháls, 8

BO-027:024 *Hreppstjóravað* heimild um vað

64°28.907N 21°28.484V

"Undan Hólsmýrinni var vað, sem nefnt var Hreppstjóravað. Nafn sitt fékk það af Stefáni Guðmundssyni á Fitjum, sem reið þarna yfir ána, vildi ekki koma nær Draghálsi en þörf var á," segir í örnefnalýsingu. Vaðið var um 200 m vestur af Neðra-Móvaði 022. Nyrðri árbakkinn er þökkalega gróinn en að sunnan er fremur brattur melur niður að á. Líklega hefur vaðið ekki verið mikið notað, enda lítur það ekki út fyrir að vera sérlega greiðfært. Líklega hefur þetta verið síðasti mögulegi staðurinn fyrir hreppstjóran að fara yfir ef hann vildi komast óséður framhjá Draghálsi.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Dragháls, 8-9

BO-027:025 *Réttarvað* heimild um vað

64°28.792N 21°29.393V

"Áarhylur er við Áarklett bæjarmegin við Kálfadal... Réttarvað er undan Áarlæk, kennt við gamla aðrekstrarrétt, sem þar er," segir í örnefnalýsingu. Vaðið hefur líklega verið heldur austar á Grafardalsánni en gegnt réttinni 026. Brekkur eru að ánni beggja vegna en áin ekki sérlega djúp frekar en annarsstaðar.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Dragháls, 9

BO-027:026 *Gamlarétt* tóft rétt

64°28.786N 21°29.372V

"Réttarvað [025] er undan Áarlæk, kennt við gamla aðrekstrarrétt, sem þar er," segir í örnefnalýsingu. Réttin er fast sunnan við Grafardalsá, 420 m suður af bæ 001. Líklega er þetta sama rétt og einnig er nefnd Gamlarétt í örnefnalýsingu. Réttin er hlaðin í góðu aðhaldi, undir háum kletti. Þar er sáralítið undirlendi. Réttin er einföld, um 8 x 4 m stór og snýr SV-NA. Hún opin í SV og er aðeins hlaðin á tvær hliðar, klettaveggurinn þjónar sem suðausturhlið. Hleðslur eru alveg hrundar og mosi tekinn að vaxa á þeim. Ekki hefur verið gott að reka að réttinni, að henni liggur örmjó kindagata úr suðvestri, utan í snarbröttum mel. Hugsanlegt er að fé hafi verið rekið yfir ána á Réttarvaði 025 og þannig inn í réttina.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Dragháls, 9-10

BO-027:027 *Barnahús* heimild um smalakofa

64°28.018N 21°28.723V

"Suður og suðvestur af Hestagilsbotnum eru Selgilsdrög [kennt við sel 028] vestan við Hryggina. Í þeim drögum er Barnahús, hjásetubyrgi, gert af Þorbirni Péturssyni og Guðjóni Rögnvaldssyni, er þeir sátu þarna yfir kindum," segir í örnefnalýsingu. Enginn þeirra heimildamanna sem rætt var við kannaðist við Barnahús. Lítil grjótrúst er á háu holti syðst í drögnum, 1,5 km suður af seli 028, það gætu verið síðustu leifar kofans. Hátt kleuaholf en lítið um sig. Gott útsýni er þaðan til vesturs, yfir mýrlent og býsna víðáttumikið dalverpi. Land er tekið að hækka upp að Hryggjum sem eru austan við. Rústin er 2 m í þvermál, alveg hrúnin. Ekki sést kofalag á henni og er alveg hugsanlegt að um stórt vörðubrot sé að ræða. Önnur svipuð grjóthrúga er um 20 m suðaustar og neðar. Hvort sem önnur þeirra er af Barnahúsi eða ekki virðist alveg ljóst að grjótið hefur verið borið saman af manna höndum. Ekki er vitað hvort venja var að sitja yfir ám á þessu svæði eftir að hætt var að hafa í seli á Draghálsi. Langt hefur verið að fara frá Draghálsi, bærinn er 2 km norðvestar og býsna erfið ganga upp í fjall þar sem Selgil á upptök sín.

Heimildir:Ö-Dragháls, 9

BO-027:028 *Sel* tóftir sel

64°28.678N 21°27.828V

"Úr Selgilsdrögum kemur Selgilið... Vestan við Selgilið, niðri við á, var kallað Sel. Sveinbirni [Beinteinssyni] er ekki kunnugt um sel þar síðan á 18. öld," segir í örnefnalýsingu. Selið er sunnan við Grafardalsá, 1,6 km ASA af Draghálsbæ 001. Það er vestan við Selgil sem er mest þeirra gilja sem

mæta Grafardalsá að norðanverðu.

Gróið og þýft holt er vestan við Selgilið. Nyrst á því er kúptur melhóll og frá honum hallar til norðurs, að Grafadalsá. Land hækkar fljótt upp til suðurs frá Selinu og er víðast vel gróið. Skógur hefur forðum vaxið á svæðinu, sbr. örnefnið Selskógur vestan við selið. Þar sést ekki ein einasta hrísla nú. Tvær tóftir eru á selinu og verða hér nefndar (A) og (B). (A) er sunnar, á háholtinu sunnan við kúpta hólinn. Þar er mikið og fagurgrænt þýfi og mótur í því fyrir hólfi sem er um 5 x 9 m stórt, reglulegt og snýr N-S. Dyr sjást ekki og veggirnir eru algrónir, signir og nauðbitnir. Þeir eru 0,3 m háir og 0,8 m breiðir. Mikið þýfi er umhverfis tóftina, á svæði sem er alls um 30 x 25 m stórt. Vestan við hana mótur mjög óljóst fyrir öðru hólfi sem virðist sambyggt henni, sporöskjulaga og um 6 x 6 m stórt. Um 5 m sunnan við tóftina er um 15 m löng rás, furðu regluleg, sem liggur til vesturs. Hún virðist manngerð og líkist helst uppgrónum tröðum. Hugsanlega er hún til komin vegna seinni tíma rasks. Tóft (B) er um 70 m norðaustar, í litlum og vel afmörkuðum hvammi norðan undir kúpta melhólnum. Fram af hvamminum er bratti niður að á. Tóftin er mjög greinileg með allt að 2 m þykkum og 0,5 m háum veggjum, alveg grónum. Hún er 8 x 7 m stór og snýr A-V, óljósar dyr sjást á vesturgafli. Grænka er mun minni í þessari tóft heldur en (A). Vestan við tóftina virðist sem hlaðið hafi verið með brúnum hvammsins og myndað skeiðulaga hólfi, e.t.v. aðhald, sambyggt tóftinni að því er virðist. Það er um 10 x 8 m stórt A-V og gæti hafa haft op á suðurhlíð, næst tóftinni.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Draghals, 9-10

BO-027:029 *Selskógur* heimild um kolagröf

64°28.828N 21°28.574V

"Svæðið vestan við Selgilið [sjá 028] heitir Selskógur, þó að nú sjáist þar engin hrísla, en kolagrafir finnast þar," segir í örnefnalýsingu. Ekki er vítað um nákvæma staðsetningu á kolagröfum í Selskógi en þær gætu víða leynst. Ekki er ein einasta hrísla í Selskógi nú - þar skiptast á mýrarblettir og hálfgrónar hæðir. Engin kolagröf fannst við vettvangskonun.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Draghals, 10

BO-027:030 *Vegarhæð* gata leið

64°29.017N 21°28.773V

"Austan við Þófadalin er hækandi land. Þar heitir Vegarhæð. Vestan í henni liggur gatan yfir Þófadalin úr Grafardal yfir í Skorradal," segir í örnefnalýsingu. Þófadalur er beint norður af Draghalsstekk 017 og Gröf 018. Hæðarrani sem liggur A-V er norðan við tóftir 017 og 018 en í hann er skarð. Í því rennur lækur til suðurs, milli tóftanna. Leifar af veginum sjást utan í hæðinni austan við skarðið. Þar er engu líkara en hafi verið ruddur vegur, um 2 m breiður og sést á um 10 m löngum kafla. Legið hefur beint við að fara um skarðið milli Grafardals og Skorradals. Þófadalur er ofan við, þar sem karðinu sleppi. Hann er breiður og mýrlendur og þar eru smátjarnir en engar greinilegar götur.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Draghals, 5

BO-027:031 *Mómýri* náma mógrafir

64°28.848N 21°28.682V

"Sunnan við ána móts við Lyngkinn er Mómýri ... Mór var tekinn í Mómýri, síðast 1945, og þurrkaður á bala þurru niður við ána. Þetta var vont mótak, þrjár stungur," segir í örnefnalýsingu. Miklar mógrafir sjást í Mómýri, um 900 m suðaustur af bæ 001. Mýrin er sunnan við Grafardalsá.

Blaut mýri. Miklar og reglulegar mógrafir sjást í mýrinni á tveimur stöðum, á svæði sem er a.m.k. 100 x 70m A-V.

Hættumat: engin hættu

Heimildir: Ö-Draghals, 10

BO-027:032 náma mógrafir

64°28.343N 21°26.216V

Töluverðar mógrafir eru sunnan Grafardalsár, 1,7 km SA af seli 027 og um 2 km vestur af Grafardal Bo-145:001. Mýri í halla mót norðri. Grafirnar sjást á svæði sem er um 30 x 30 m stórt. Syðri brún þeirra sem er ofar í brekkunni er greinileg en þær fjara út til norðurs. Þær eru 0,5 - 0,8 m djúpar.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Dragháls, 10**BO-027:033** *Lambhúseyri* örnefni lambhús

64°28.902N 21°30.074V

"Austan við Hesthúslæk [sjá 041] er Lambhúseyri," segir í örnefnalýsingu. Líklega hefur eyrin verið við lækinn um 30-40 m vestan við fjárhústóft 006. Þar er slétt tún. Engin húsamerki sjást og vera má að eyrin hafi verið kennd við lambhús sem hafa staðið á sama stað og fjárhús 006.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Dragháls, 13**BO-027:034** *Norðlingavað* heimild um vað 64°28.203N 21°30.993V

"Nú er að fara vestur yfir ána [Draghálsá]. Rétt við merkin [milli Dragháls og Geitabergs] er hólmi, sem heitir Norðlingabakki Norðlingavað er skábrot hjá Norðlingabakka. Það var í alfaraleið, ef farið var niður árbakkana austan við ána," segir í örnefnalýsingu. Norðlingavað hefur verið fast við ós Draghálsár, þar sem hún rennur í Geitabergsvatn. Flatar eyrar eru með ánni.

Áin hefur vafalaust breytt sér töluvert á eyrunum.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Dragháls, 12**BO-027:035** *Gildruholt* hleðsla refagildra

64°29.136N 21°29.579V

"Framarlega á Bæjarklettum er Gildruholt. Þar er tófugildra," segir í örnefnalýsingu. Gildran er fremst á klettunum beint upp af bæ 001, 370 m norður af honum í beina loftlínu og í u.þ.b. 230 m hæð y.s.

Hún er hlaðin austan undir hæsta punkti Bæjarkletta.

Mosagrónar klappir og víða stórgrýti.

Gildran er lítið hrunin. Úr fjarska lítur hún út sem varða eða grjóthrugald. Neðst í henni er hlaðinn stokkur, rúmlega 1 m langur,

15 sm breiður og 20 sm hár. Hann er gerður úr stórum steinum og hefur þess verið gætt að flötu hliðarnar sneru inn á við. Stokkurinn er opinn til beggja enda og vísar NA-SV. Ofan á stokknum eru ílatar hellur og síðan hefur grjóti verið hlaðið við langhliðar hans og ofan á gildruna, upp í allt að 1,2 m hæð. Efsti hluti hleðstunnar hefur þó nýlega hrunið til austurs. Hleðslan ofan á stokknum er vel úr garði gerð, hlaðin úr meðalstóru grjóti en smærra grjót er þó í efsta hlutanum. Við nyrðri enda stokksins eru nokkrir lausir steinar og ekki óhugsandi að þeir séu úr einhvers konar lokubúnaði.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Dragháls, 14**BO-027:036** *Stöðull* örnefni kvíar

"Fyrir ofan tún er Stöðull. Um hann veit Sveinbjörn [Beinteinsson] ekkert nema nafnið," segir í örnefnalýsingu. Ekki er vitað hvar fyrir ofan túnið stöðull var, þó er líklegra að hann hafi verið ofan við það austanvert en vestanvert, þar er minni bratti. Engar tóftir sjást ofan túnsins.

Ofarlega í túninu er víða mikil skógrækt og austast í því, nyrst, eru nokkrir sumarbústaðir. Utan túns eru lyngmóar.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

Heimildir:Ö-Dragháls, 14

BO-027:037 Engjavað heimild um vað

"Norður af Puntbakkanum neðan til er vað, sem heitir Engjavað," segir í örnefnalýsingu. Engjavað hefur verið á Draghálssá, nánar tiltekið á Draghálssengjum suður af bæ. Ekki er hægt að staðsetja það með vissu og erfitt að koma örnefnum heim og saman við kennileitalausar engjarnar. Vaðið er ekki þekkt í dag. Þó hefur það líklega verið norðan við miðjar engjar, um 900 m suðvestur af bæ 001.

Flatar og grónar eyrar eru meðfram ánni sem er víða greiðfær.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Dragháls, 12

BO-027:038 Eyðuvað heimild um vað

Þar sem Brennigil rennur í Draghálssá heita Brennigilseyrar. "Vaðið af Brennigilseyrum og yfir á Amtmannshólma heitir Eyðuvað. Það er autt fram eftir vetri og oft fært," segir í örnefnalýsingu. Áin hefur breytt sér mikið og nær ógjörningur að staðsetja vaðið nákvæmlega. Það hefur þó líklega verið skammt sunnan við heimreið að Draghálssí og vafalítið norðar en Engjavað 037.

Heimildir:Ö-Dragháls, 12-13

BO-027:039 Veituvæð heimild um vað

"Vestur af Amtmannshólma er annað vað, sem heitir Veituvæð," segir í örnefnalýsingu. Vaðið er ekki lengur þekkt en hlýtur að hafa verið beint vestur af Eyðuvaði 038. Það hefur væntanlega verið kennt við áveitu á Draghálseyrum, sjá 048.

Hættumat: engin hættu

Heimildir:Ö-Dragháls, 13

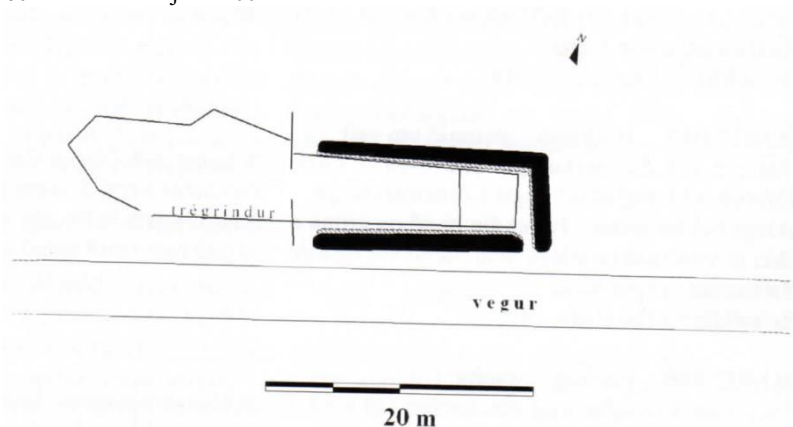
BO-027:040 Réttarflöt tóft rétt

64°28.848N 21°29.972V

"Neðan við Veitu [045] vestarlega er Réttarflöt," segir í örnefnalýsingu. Leifar af hlaðinni rétt eru fast norðan við veginn sem liggur sunnan Draghálstúns, 260 m suður af bæjarhól 001.

Þar er slétt flöt við jaðar túnsins. Einföld, hlaðin tóft, alveg regluleg að lögun. Hún er 8 x 19 m stór og snýr SV-NA, opin í suðvestur. Grjóthleðslur sjást í innanverðum veggjum sem eru allt að 1 m háir. Lítið op sést á suðausturhorni. Rétt úr trégrindum hefur verið byggð inni í réttinni og stendur ágætlega, hún nær 15-20 m suður fyrir hana.

Heimildir:Ö-Dragháls, 14

BO-027:041 Hesthúsflatar heimild um hesthús

64°28.932N 21°30.130V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 120 m NV af fjárhústóft 006. Í örnefnalýsingu segir: "Hesthúsflatar eru austan við Húsagil, en vestan við Einbúalæk ...," segir í örnefnalýsingu. Líklega er þetta einn og sami staður. Þar er gróinn hryggur milli lækja, nokkuð stórgrýttur á kötlum. Á honum er mikil skógrækt. Engin tóft er sjáanleg. Líklega hafa húsin verið rifin nema tóftin sé komin á kaf í skóg.

Hættumat: hættu, vegna trjáræktar

Heimildir:Túnakort 1920; Ö-Dragháls, 13

BO-027:042 Byrgi örnefni

64°29.253N 21°28.762V

Í örnefnalýsingu segir: "Norðan í Bæjarás er Byrgi, og nyrzt á því er Smalaþúfa." Á norðanverðum Bæjarás eru nokkur áberandi grýtt holt. Byrgi er líklega hið nyrsta, rétt tæpan kílómetra NA af bæ 001.

Hátt og grýtt holt. Þaðan er mjög víðsýnt, sérstaklega til austurs, yfir Þófadal. Hríóstrugt er í hæðunum í kring en mýrar í Þófadal. Engar mannvirkjaleifar sjást á holtinu og ekki víst að þar hafi nokkurn tíma verið hlaðið byrgi - hugsanlega heitir holtið svo vegna útlits, það er borglaga.

Hættumat: engin hættu

BO-027:043 *Hlöðuhóll* þúst hlaða

64°28.954N 21°29.883V

"Lítill hóll norður af bæ heitir Bæjarhóll [sjá 001]. Höðuhóll er í sömu línu vestan við fjósið [007]," segir í örnefnalýsingu. Áberandi hóll er í túni, 80-90 m norður af fjárhústóft 006 og rúma 100 m vestur af hlaðna kjallaranum, sjá 00 1. Hóllinn er í túni, fast vestan við grunnt gil sem nú er þurrt.

Ávalur og grænn hóll, sker sig mjög úr túninu og líkist rústahól. Hann er 1,5 -2 m hár en engar rústir sjást á honum. Hann er 40 x 30 m stór og snýr austur-vestur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Dragháls, 13**BO-027:044** heimild um útihús

64°28.990N 21°29.777V

Á túnakorti frá 1920 er sýnd tóft 80-90 m norður af hesthúsi 004. Þar er breiður og gróinn rani, frá honum hallar til austurs og vesturs. Fast ofan við hann er mikil skógrækt. Tóftin er horfin.

Hættumat: hætta, vegna trjáræktar**Heimildir:**Ö-Dragháls, 13**BO-027:045** *Veita* örnefni áveita

64°28.857N 21°29.934V

"Neðan við bæ og fjós heitir brekkan Niðurtún. Þar niður af er blaut mýri, Veita, sem er að verða að túni," segir í örnefnalýsingu. Veita er líklega mýrin sem er sunnan og suðaustan við fjárhústóft 006.

Þar er gróið sléttlendi en nokkuð mýrlent syðst í túninu. Skurður hefur verið grafinn með því sunnanverðu og mýrin því þurrkuð upp að einhverju leyti. Engin merki sjást um áveitu og ekki víst að örnefnið vísi á slíkt mannvirki - Veita er algengt nafn á mýrum heim við bæi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Dragháls, 13**BO-027:046** *Kerlingarvað* heimild um vað

64°28.853N 21°29.925V

"Undan Veitunni [045] er vað á ánni, Kerlingarvað; áin er þar grunn. Vaðið er kennt við mállausu Krístrúnu, sem fór þar vanalega yfir ána," segir í örnefnalýsingu. Vaðið er beint niðurundan Veitu 006.

Þar er áin breið og grunn á fremur löngum kafla, allt að 50-70 m. Ekki er vitað nákvæmlega hvar vaðið var og ekki víst það hafi verið notað að staðaldri.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Dragháls, 13-14**BO-027:047** *Ólafsvað* heimild um vað

64°28.848N 21°29.950V

"Þar rétt við Áveituskurðinn [sjá 048] er Ólafsvað, kennt við Ólaf á Geitabergi, sem í eina tíð vað tíðförluð að Draghálsi," segir í örnefnalýsingu. Vaðið hefur verið á sama svæði og Kerlingarvað 046, líklega heldur neðar. Þar er áin breið og grunn á fremur löngum kafla, allt að 50-70 m.

Ekki er vitað nákvæmlega hvar vaðið var og ekki víst það hafi verið notað að staðaldri.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Dragháls, 14**BO-027:048** garðlag áveita

Áveita var á Draghálsengjum, norðan við norðurenda Geitabergsvatns. Enn sjást glögg merki um hana. Sléttar engjar. Þær ná yfir svæði sem er rúmlega 1 km langt frá norðri til suðurs og allt að 400 m breitt. Um þær vestanverðar rennur Draghálsá suður í Geitabergsvatn en að austanverðu markast þær af fjalllendi. Bæði vottar fyrir áveitugörðum og skurðum en líklega hefur áveitan ekki verið gerð fyrr en í lok 19. aldar eða upphafi þeirrar 20. Garður virðist hafa verið hlaðinn þvert yfir engjarnar nyrst, alls rúmir 200 m að lengd. Skurður liggur frá Draghálsá til suðurs, gegnum austurenda garðsins og þar í gegn hefur vatn líklega verið leitt á engjarnar. Um 750 m sunnar er annar þvergarður, allt að 300 m langur A-V sem væntanlega hefur verið uppistöðugarður. Hann er fast norðan við Gulasíki og hefur verið unnt að hleypa vatni þar út, gegnum garðinn og í síkið í skurði.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Dragháls, 12**BO-027:049** heimild um fjárskýli

Í 12. árgangi Rita þess konglega íslenska Lærdómslistafjelags, sem út kom 1791 segir í greininni „Umm hey hlöður": "Um fiárborgir má lesa í E O. Islands reisu bls. 836 og 978. samt í M.K. Saudfiarhyrding; og er vel atgætanda, at stórr er munr á borgum og byrgium; þær fyrr eru miög óvíða, utan einstökustadar á Austur-landi, og á Draghálsi sá eg 3 um vetrinn 1783. Eru þær hlaðnar svo langt upp og á sig, at seinast verdr eptir op-korn at eins í kolli þeirra; vandi er at hlada þær, og verdt at síá nettan ritlín um þat [...] Þó fiár-byrgi og borgir seu eginlega ætlud til at fylgia skuli beitar-högum;

þá er eigi þar fyrri úr lögum tekit, at hafa en sömu heima við bæi, og þar voru þau á Draghálsi." Fjárborgirnar hafa greinilega verið heim við bæ á Draghálsi en engin merki sjást um þær nú og ekki vitað nákvæmlega hvar þær hafa staðið.

Heimildir: Rit þess konunglega íslenska lærdómslistafélags 12, 144-145

BO-145 Grafardalur

4 hdr. 1707. Grafardalur var nýbýli á selstöðu í landi Vatnshorns á síðari hl. 17. aldar og taldist 4 hdr. Eigandi Vatnshorns keypti skóglendið Klausturtungu, er áður var konungs eign, og lagt það undir jörðina, og var það selt 1824. - Jarðabók Johnsens, 1 12 Heiðarland Grafardals, áður kallað Fitjakirkjuland, var selt Ytri-Akraneshreppi 1929 og er nú eign Akraneskaupstaðar. Jörðin hefur tilheyrt Hvalfjarðarstrandarhreppi síðan 1955 en er nú í eyði.

Túnakort 1920: 1920: 45 .182 m² = 14 dags 1. 1/4 þýft. Garðar 463 m². "Afskekkt fjallajörð með gott sumarreitiland." BB II, 31

BO-145:001 *Grafardalur* bæjarhóll bústaður 64°28.247N 21 °23.795V

Í Jarðabók Árna og Páls segir árið 1707 um Grafardal: "Nýbýli, byggt fyrir innan 30 ára, þar sem aldrei hafði fyrr bær verið í manna minni, á seltóftum gömlum frá Vatnshorni í Skoradal. Sumir ætla hjer hafi í gamla daga byggt verið, af þeim líkindum, að menn hafa hjer fundið koparbrot í jörðu." "Bærinn stóð á hól, sem nefndur var Vestrihóll. Sagt var, að huldufólk væri í Vestrihólum og að ekki mætti slá lengra upp eftir honum að vestan en að tveim steinum, er stóðu upp úr með nokkru millibili," segir í örnefnalýsingu. Gamli bærinn stóð 20-30 m sunnan við núverandi íbúðarhús í Grafardal. Þar sést nú húsgrunnur, undan húsi sem byggt var 1936. Hann hefur verið syðst á áberandi hrygg við brekkurætur í túninu. Hallar frá honum til allra átta nema norðurs. Hóllinn er mjög greinilegur en erfitt að segja til um að hve miklu leyti hann er náttúrulegur. Hann er 25-30 m breiður syðst en lengdina er ekki hægt að áætla, enda rennur hann saman við hlíðina að norðanverðu. Ekki hefur hann þó verið lengri en 50 m. Suðaustast á honum er gamalt, járnklætt útihús á steiptum sökkli. Fast vestan við það er grunnur undan gamla íbúðarhúsinu, tæplega 10 x 10 m stór. Gömul heimreið liggur sunnan við hann, á brún hólsins. Sunnanundir hólnum er gerði með moldarveggjum sem ýtt hefur verið upp, þar innan í er plönturækt. Vestan við hana er lítið gróðurhús. Gamla íbúðarhúsið var byggt 1936. Það var steinsteypt og kjallaralaust. Þegar Böðvar Þorsteinsson byggði núverandi íbúðarhús kom hann niður á ruslahaug sem því hefur verið norðan við bæjarstæðið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: JÁM IV, 162; Túnakort 1920; Ö-Grafardalur, 5

BO-145:002

Lambhústunga

þúst

lambhús

64°28.256N 21°23.638V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var tóft um 140 m NA af bæjarhól 001.

Tún austan bæjarlækjar - það var kallað Lambhústunga. Efst í tungunni markar greinilega fyrir útlínunum húss sem þó hefur verið sléttað út að mestu. Það hefur verið 10 x 6 m stórt og snúið N-S. Dyr sjást ekki en greinilega mótur fyrir þúst eftir endilöngu húsinu innanverðu, líklega garða. Tæpum 10 m norðaustar er óljós þúst í túninu sem gæti verið undan öðru húsi, hún er um 6 x 6 m stór.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920

BO-145:003 *Úthústungur* þúst útihús

64°28.272N 21°23.821V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 60 m NV af bæjarhól 001. Í örnefnalýsingu segir að svæðið ofan og vestan við bæ hafi heitað Úthústungur. Túnbrekka mót suðri, í henni er gamall sumarbústaður. Líklega hefur húsið verið sunnan við hann. Þar sést greinileg bunga, um 10 x 10 m stór. Ekkert grjótt sést og ekki er rúststalag á henni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Grafardalur, 5

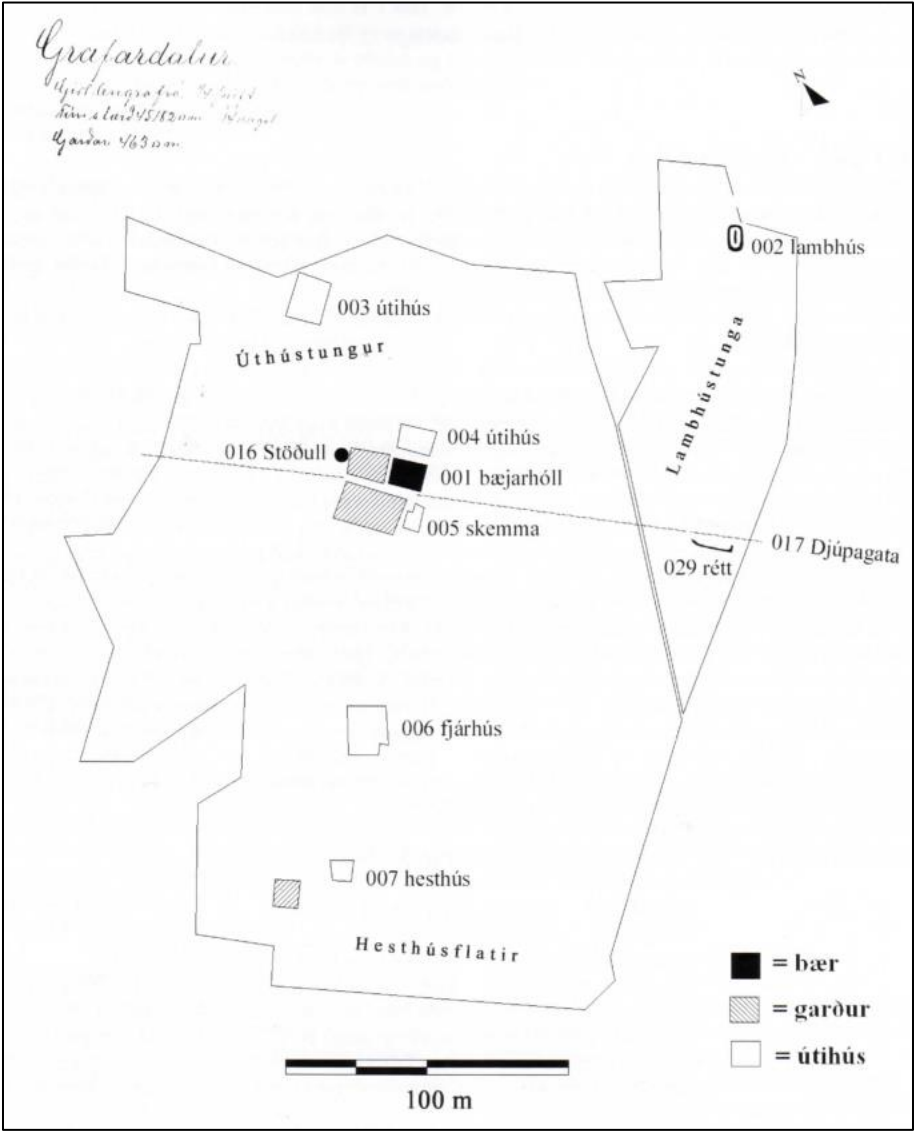
BO-145:004 heimild um útihús

64°28.254N 21°23.788V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús fast norðan við bæjarhús á bæjarhól 001.

Þar er nú slétt ílöt. Engar húsaleifar sjást. Hugsanlegt er að þetta hafi verið fjós.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1920

Kort af túni Grafardals 1920

BO-145:005 heimild um skemmu 64°28.238N 21°23.797V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 stóð útihús fast suðvestan við bæ 001.
Þar er suðurbrún hólranans sem gamli bærinn stóð á. Húsið er horfið. Böðvar Þorsteinsson telur að það hafi verið skemma.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1920

BO-145:006 Fjárhúshóll heimild um fjárhús 64°28.206N 21°23.860V
Samkvæmt túnakorti frá 1920 voru útihús um 70 m SV af bæjarhól 001. Í örnefnalýsingu segir:
"Fjárhúshóll er kringum neðri húsin, suður af bæ," og er þar átt við einn og sama stað. Nú standa

fjárhús á þessum stað sunnan bæjar. Húsin eru úr steypu, timbri og járni. Samkvæmt Bððvari Þorsteinssyni voru eldri hús þar áður. Ekkert sér til eldri húsa. Áberandi hóll er í túninu norðvestan við fjárhúsin, hugsanlegt er að hann hafi verið nefndur Fjárhúshóll.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Grafardalur, 5

BO-145:007 *Hesthúsflatir* heimild um hesthús

64°28.201N 21°23.902V

Samkvæmt túnakorti frá 1920 var útihús um 40 m suðvestur af fjárhúsum 006. "Hesthúsflatir eru fyrir neðan neðri húsin í túninu," segir í örnefnalýsingu og hafa flatirnar líklega verið kenndar við þetta útihús. Þar er nú sléttað tún. Engar húsaleifar sjást.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Túnakort 1920; Ö-Grafardalur, 5

BO-145:008 *Fjárhúseyri* örnefni fjárhús

64°28.294N 21°25.336V

"Fjárhúseyri er á móti Tóftunum [009]," segir í örnefnalýsingu. Fjárhúseyri er sunnan Grafardalsár, um 500 m suður af Tóftunum. Flöt og grösug, þurrlend eyri. Vestan við hana liggur vegarslóði yfir ána, líklega hluti af línuvegi. Engar tóftir eru á Fjárhúseyri og engin skýring á því hví hún heitir þessu nafni. Hugsanlegt er að hún hafi dregið nafn sitt af beitarhúsum á Tóftunum, sjá 009.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Grafardalur, 11

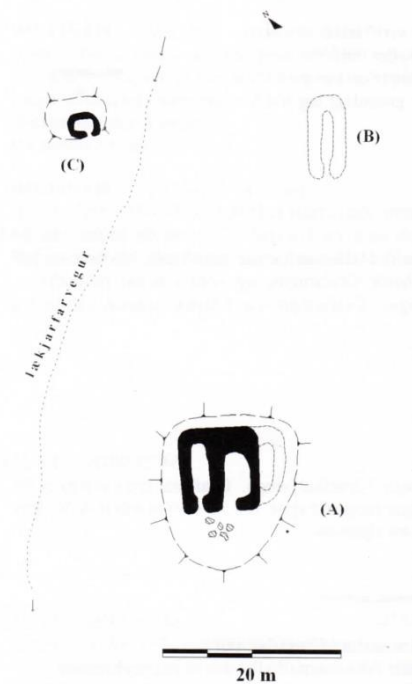
BO-145:009 *Tóttir* tóftir beitarhús

64°28.453N 21°25.097V

"Austan við Austastalæk er Tóttamýri og Tóttir. Hvort tveggja er vellisslægja, ca. 50-60 hestburðir. Sagt er, að tóttir þessar séu rústir af beitarhúsum frá Vatnshorni ... var Grafardalur byggður úr Vatnshornslendi á 17. öld. Hefur þar verið slæmur húsangur frá Vatnshorni. En í Grafardal er nóg beit og nægar slægjur, en minna af því síðartalda heima í Vatnshorni. Benda tóttirnar á, að í Grafardal hafi verið miklar byggingar og lengi," segir í örnefnalýsingu. Tóftir þessar eru 1, 1 km vestur af bæ 001 og um 200 m norður af veginum um Grafardal. Þar er gróin brekka, sundurskorin af litlum lækjum og víða mýrlend. Rústirnar eru á háum hól í miðri brekku sem hallar mót suðri. Þær eru alls þrjár talsins og ná yfir svæði sem er samtals um 60 x 40 m stórt. Þær verða hér merktar með bókstöfum til einföldunar. A) Stærsta rústin er tvískipt, alls 10 x 9 m stór. Bæði hólfín snúa N-S og hafa dyr í suður en það austara er 2-3 m styttra en það vestara. Líklega eru þetta tvenn sambyggð fjár- eða beitarhús með jötum því að ekki sést móta fyrir gördum. Veggirnir eru algrónir en ekki mikið signir, þannig er lögun rústarinnar alveg ljós. Austan við austara hólfíð mótast fyrir þriðja hólfínu, um 8 x 3 m stórt frá norðri til suðurs. Það er mun ógreinilegra en hin hólfín og rís lægra, gæti verið hluti af eldri byggingu. Öll þessi tóft er á hól sem er alls um 18 x 13 m stór og gæti verið rústahóll. Grjót sést í rofi í honum sunnan við tóftina. B) Tæpum 40 m norðaustar vottar fyrir stakri tóft sem er um 9 x 5 m stór frá norðri til suðurs. Hún er óljós og mjög sigin, algróin og mikil börð og skorningar eru í kring. C) er rúma 20 m norðvestur af (B). Það er óljós þúst, um 7 x 5 m stór frá austri til vesturs. Suðaustast á henni mótast fyrir litlu hólfí, um 2 m í þvermál. Austan við tóftina en vestan við tóft (A) er lækjarfarvegur, nú þurr.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Grafardalur, 3-4

BO-145:010 Óþerrisbörð álagablettur

64°28.435N 21°24.952V

"Austur af Tóttunum eru þrjú slægjubörð, sem heita Óþerrisbörð. Þau mátti ekki slá," segir í örnefnalýsingu. Ekki er gott að segja nákvæmlega hvaða þrjú börð þetta voru en þau hljóta að vera í dæld sem er milli tófta 009 og Hlaðgerðarhóls 0 11. Gróinn slakki, sundurgrafinn af lækjum en vel grónar tungur inn á milli.

Hættumat: engin hætt**Heimildir:**Ö-Grafardalur, 4**BO-145:011** Hlaðgerðarhóll heimild um huldufólksbústað

64°28.397N 21°24.881V

"Skammt austur af Tóttunum (009) er melhóll hér um bil niður við á, sem heitir Hlaðgerðarhóll. Sagan segir, að nafn sitt hafi hann af því, að eitt sinn hafi barn, sem var þar í hjásetu eða á gangi, sofnað utan í hólum. Dreymdi það, að til sín kæmi kona, er nefndi sig Hlaðgerði. Kvaðst hún búa í hólum. Það hún barnið að færa sig, því að það lægi fyrir dyrunum á bæ sínum," segir í örnefnalýsingu. Hóllinn er fast norðan vegarins um Grafardal, rúma 900 m NV af bæ 001.

Stór og kúptur hóll, ógróinn að mestu.

Hættumat: engin hætt**Heimildir:**Ö-Grafardalur, 4**BO-145:012** Stekkur þúst stekkur

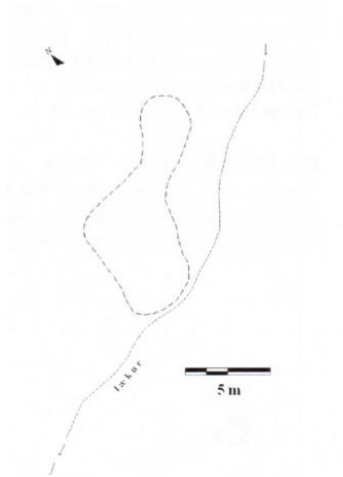
64°28.406N

21°24.388V

"Austur frá Tóttum (009) er Stekkur. Var hann notaður til aðrekstrar til 1917. Kringum hann eru vellisbörð, sem heita Stekkjabörð. Þau eru niður að á, vestur að Hlaðgerðarhól (01 I) og austur að Stekkjartungu. Það er slægjuland, sem nær austur að Stekkjarlæk," segir í örnefnalýsingu. Það sem kallað var Stekkur er tæpa 600 m NV af bæjarhól 001.

Þar er fremur mýrlent svæði. Um það rennur lækur.

Á vesturbakka lækjarins er mjög óljós þúst sem gæti verið leifar af tóft. Hún er samtals 15 X 6 m stór og snýr NV-SA. Syðra hólfið er rúmlega 10 x 6 m að stærð og við norðurenda hennar er minni þúst sem virðist samföst henni, um 5 x 3 m. Ekki er greinilegt lag á þústunum og hvergi sér í grjót í þeim.

Hættumat: engin hætt**Heimildir:**Ö-Grafardalur, 4**BO-145:013** Grafarmýri heimild um mógrafir

64°28.312N 21°24.358V

"Austan við Stekkjarlæk er holt, sem heitir Stekkjarholt. Heldur austar var annað holt, Miðholt, en það er nú orðið að túni. Spildan, sem holtin eru í, heitir Grafarmýri, og voru í henni mógrafir. ... Grafarmýri [er nú orðin tún]," segir í örnefnalýsingu. Grafarmýri var í stykki sunnan við hlið á heimreiðinni, tæpa 500 m vestur af bæjarhól 001.

Þar er sléttuð tún.

Mógrafirnar eru alveg horfnar.

Hættumat: hætt, vegna ábúðar**Heimildir:**Ö-Grafardalur, 4**BO-145:014** Gömlugrafir heimild um mógrafir

64°27.997N 21°23.671V

"Vestan Miðmundagils eru mógrafir, Gömlugrafir," segir í örnefnalýsingu. Grafirnar eru um 500 m SA af bæ 001. Mýrlendi á bakka Grafardalsár. Greinilegar mógrafir sjást, um 30 x 20 m stórar A-V. Þær eru reglulegar og ferkantaðar, um 1 m djúpar en botninn algróinn.

Hættumat: engin hætt**Heimildir:**Ö-Grafardalur, 1 1**BO-145:015** hleðsla óþekkt

64°28.232N 21°22.591V

Leifar af sérkennilegu mannvirki eru á háum hól 960 m austur af bæjarhól 001.

Melhóll hátt uppi í hlíð. Hann er flatur að ofan og hallar frá honum til allra átta nema norðausturs.

Á hólum er sokkin grjóthrúga, þó ekki vörðubrot. Lítur úr fyrir að grjót hafi verið notað til að fylla upp í gryfju eða dæld. Lítið sem ekkert sambærilegt grjót er á hólum og því ljóst að því hefur verið safnað saman af manna höndum. Alls er hrúgaldið 1,7 x 1, 1 m stórt og snýr nokkurn veginn A-V en rís ekki hærra en yfirborð hólins. Ekki er útilokað að um gróf eða dys sé að ræða. Fremst á hólum er

lítið vörðubrot.

Hættumat: engin hætta

BO-145:016 Stöðull örnefni kvíar

64°28.245N 21°23.837V

"Vestan í [Vestrihól - 001] var Stöðullinn," segir í örnefnalýsingu. Hann hefur verið vestan og neðan við gamla bæjarstæðið 001. Þar er nú heimkeyrslan upp á hólinn en við rætur hans vestanverðs er stór skemma. Stöðullinn er horfinn.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Grafardalur, 5

BO-145:017 Djúpagata gata leið

64°28.162N 21°23.521V

"Fyrir austan túnið lá Djúpagata í gegnum vellismóa," segir í örnefnalýsingu. Djúpagata Já austur úr túni. Þar er nú bílfær vegur. Gatan er horfin. Hún var djúpur moldartroðningur og hét Djúpagata næst túni en Tæpagata um 200-300 m austar, þar sem hún lá á barmi Grafardalsár. Oft var farið um Djúpu- og Tæpugötu, t.d. á leið í Skorradal. Tæpa- og Djúpagata voru semsagt ein og sama gatan sem hafði mismunandi heiti eftir því hvar hún lá.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Ö-Grafardalur, 5

BO-145:018 Skothúshæð örnefni skotbyrgi

64°28.130N 21°23.276V

"Austur af Hæðarsundi er Skothúshæð, í daglegu tali nefnd Hæðin. Þar var legið fyrir refum," segir í örnefnalýsingu. Skothús hæð er tæpa 500 m austur af bæ 001. Hún er neðan við miðjar hliðar Hálsins.

Á hæðinni er nú skothús úr timbri.

Ekki er vitað um rústir eldra skothúss á hæðinni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Ö-Grafardalur, 6

BO-145:019 Stöðulhóll örnefni kvíar

64°28.172N 21°23.671V

Böðvar Þorsteinsson minnst þess að hóll sem er 170 m suðaustur af bæjarhól 001 var kallaður Stöðulhóll. Kúptur og stór hóll í túni, nokkuð þýfur.

Engar tóftir sjást í nágunda við hólinn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Grafardalur, 6

BO-145:020 Selslakki tóft sel

64°27.926N 21°22.682V

"Frá hæðinni [Skothúshæð 018] er stórt svæði, mýrar og vallendi með smáholtum. Það heitir Selslakki og nær austur að Selhól ... Selslakkinn mun draga nafn af seli, sem þar hefur verið, líklega frá Vatnshorni, og munu sjást rústir þess rétt við ána vestan við Sellæk undir háu melbarði," segir í örnefnalýsingu.

Mjög óljósar rústir sjást á staðnum sem lýsingin tilgreinir, innan við 20 m norðan við vegarslóða sem liggur til austurs frá Grafardal og rúmlega 1 km SA af bæ 001.

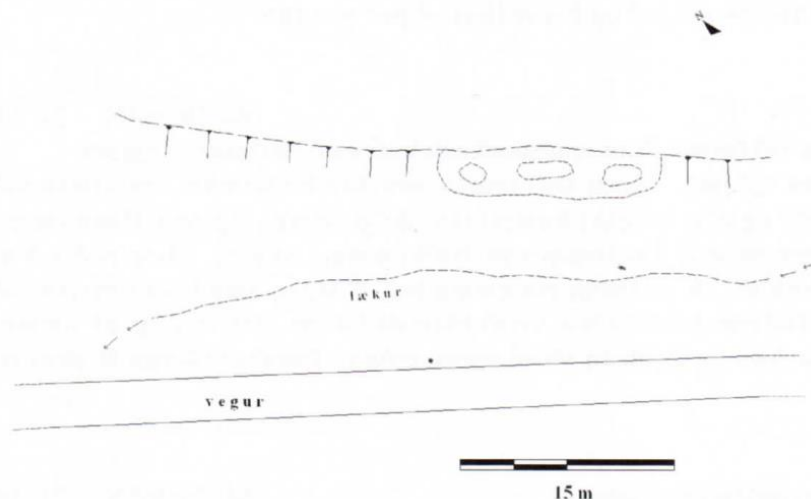
Slétt flöt fast vestan við Sellæk, undir 3-4 m háu barði.

Tóftin er óljós og rétt að taka fram jafnfallinn snjór var þegar hún var skoðuð. Virðist þó ljóst að ekki er um miklar byggingaleifar að ræða. Tóftin er byggð upp við bratta hæðina sem þjónar

sem norðurveggur. Hún er um 15 x 5 m AV og skiptist líklega í þrjú hólf, öll á móta stór. Hvergi sjást op á þeim. Veggir eru litlir um sig, um 0,5 m breiðir og 0,3 m háir, líklega torfhláðir.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Ö-Grafardalur, 6

BO-145:021 heimild um herslubyrgi 64°28.432N 21°23.663V
"... upp af bænum ... er klettur í brúninni, sem heitir Fálkaklettur. Þar hafði verið fiskhús úr grjóti, og sá rústir þess," segir í örnefnalýsingu. Kletturinn blasir við frá bæ og er heldur vestar en beint upp af honum. Hann er 360 m norður af bæ 001 í beinni loftlínu.

Stakur klettur í brún. Á klettinum er um 1 m há varða en ekki sjást leifar byrgis neins staðar í námunda. Hugsanlegt er að grjót í vörðuna hafi verið fengið úr byrgísrústinni. Böðvar Þorsteinsson hefur aldrei heyrt getið um fiskbyrgi á Fálkakletti.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Grafardalur, 7

BO-145:022 varða landamerki 64°28.393N 21°22.529V
"Hrosshæð eystri er hesta hæðin á hálsinum norðaustur frá bænum. Þar er varða, sem er á merkjum," segir í örnefnalýsingu. Varðan er á hesta punkti Hálsins, 1 km austur af bæ 001. Hún er á merkjum Vatnshorns og Grafardals. Hríóstrug og grýtt hæð. Varðan er illa hlaðin og líkari grjóthrúgu en vörðu, um 0,8 m há. Á henni er koparskjöldur frá Landmælingum Íslands með ártalinu 1959. Ekki er ljóst hvort varðan er eldri en það.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Grafardalur, 7

BO-145:023 varða 64°28.026N 21°21.191V
"Selhóll ... er á brúninni austan við Selslakkann ... Á honum er varða," segir í örnefnalýsingu. Selhóll blasir við frá brúninni ofan við sel 020 og er um 600-700 m upp af því. Hár melhóll. Lítil varða, um 0,5 m há, mjög hrunin og grunnurinn mosagróinn.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Grafardalur, 7

BO-145:024 Kvíafoss örnefni kvíar 64°28.165N 21°23.999V
Í örnefnalýsingu segir að í Grafardalsá sé Heimafoos eða Kvíafoss heima við tún. Fossinn er svo að segja beint niður af bæ 001, eini fossinn á stóru svæði. Ræktað tún er langleiðina að Grafardalsá en þó óræktað ræma meðfram henni. Hvergi sér til kvía í námunda við fossinn og Böðvar Þorsteinsson hefur aldrei heyrt þeirra getið.

Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Grafardalur, 8

BO-145:025 Helluhús tóft smalakofi
"Sunnan við Selflóann [020] er hjásetuhús á melhól, sem heitir Helluhús. Vestan við það rennur lækur, sem heitir Hellulækur ... Helluhús var lítið byrgi, hlaðið úr hellum," segir í örnefnalýsingu. Hellulækur er einn þeirra lækja sem mynda Grafardalsá innst í Grafardal. Hann rennur í hana úr suðri 2,3 km SA af bæ 001. Gróin og mýrlend drög. Helluhúsið fannst ekki við skráningu, enda aðstæður slæmar og snjór yfir. Böðvar Þorsteinsson kannast þó við það og því er ljóst að það sést enn.

Heimildir:Ö-Grafardalur, 8

BO-145:026 hús hænsnakofi 64°28.284N 21°23.948V
140 m VNV af bæjarhól, fast norðan við heimreið, er uppistandandi kofi með hlöðnum veggjum. Gróid holt, lítill lækur rennur austan við það. Minni kofi sem er járnklæddur stendur 2 m vestan við kofann. Kofinn var byggður um 1940 og telst því ekki fornleif skv. skilgreiningu laganna. Hann var þó skráður enda byggður í gamalli byggingarhefð. Í kofanum voru höfð í honum hænsni. Hann er 6 x 6 m stór og eru dyr á timburgaffli á suðurhlið. Á gaflinum eru einnig þrír gluggar, sinn hvoru megin við dyrnar og svo uppi undir mæni. Gaflinn hefur síðast verið blámálaður en lítið er eftir af litnum. Útveggir eru hlaðnir, líklega bæði- úr torfi og grjóti en nú að mestu grónir. Þakið er líklega úr járn en tyrft hefur verið yfir það.

Hættumat: engin hætt

BO-145:027 Álfhóll heimild um huldufólksbústað 64°28.067N 21°24.981V
"Álfhóll er næst vestur af Ásbjarnarhól. Þar hafa sézt ljós og heyrzt mannamál," segir í örnefnalýsingu. Álfhóll er ekki þekktur nú en það er Ásbjarnarhóll hinsvegar. Hann er tæpan 1 km suðvestur af bæ 001, ávalur og lítið áberandi uppi í miðri hlið. Álfhóll hlýtur að vera mjög lág bunga næst vestan við hann en Böðvar Þorsteinsson hefur aldrei heyrt getið um nafn á þeim hól, hvað þá að álfar búi í honum.

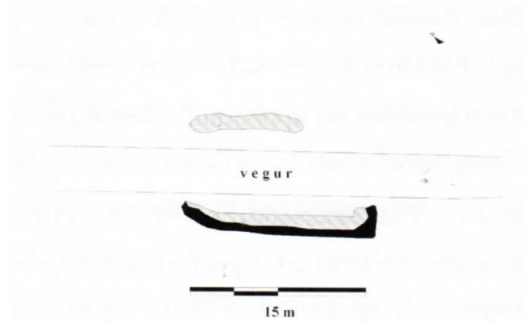
Hættumat: engin hætt

Heimildir:Ö-Grafardalur, 11

BO-145:028 Torfmýri örnefni rista

64°28.046N 21°23.989V

"Gráimelur er mosahóll í miðri heiði, og niður af honum er Torfmýri móti bæ," segir í örnefnalýsingu. Torfmýri er sunnan Grafardalsár, beint á móti gömlum fjárhúsum sem eru sunnarlega í túninu á eða við Fjárhúshól 006. Mýri. Ekki sjást merki um torfskurð.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Grafardalur, 1 1**BO-145:029** tóft rétt

64°28.213N 21°23.615V

Réttartóft er 150 m austur af bæjarhól 001.

Hún er neðst í brekkurótum. Vegur sem liggur til austurs frá bænum liggur í gegnum réttina.

Hún hefur skemmst nokkuð vegna vegagerðar en langveggir sjást þó vel. Hún er alls 17 x 8 m AV, veggir hlaðnir úr mjög stóru grjóti, 3-4 umfö. Syðri langveggur er mun heillegri en sá nyrðri, gróinn að utanverðu en ógróinn að innan. Skammhliðar eru næstum alveg horfnar.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar**Heimildir:**Ö-Grafardalur, 10**BO-145:030** þúst óþekkt

64°28.275N 21°23.761V

Um 50 m beint upp af núverandi íbúðarhúsi er mjög áberandi hólbunga sem gæti verið gamall bæjarhóll eða hússtaði.

Þar er slétt, grösug brekka í halla mót suðri.

Hóllinn er um 20 m í þvermál og allt að 1 m hár, sker sig greinilega úr brekkunni. Ekki er vitað til að hús hafi staðið á hólnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar**BO-145:031** mannabein

64°25.913N 21°29.672V

"Sesseljuhryggur er frá Geitabergsá að Kúavallará, vestan við Seldal [Bo-006:028] og Skútasund. Sagt er, að hann beri nafn af konu, sem hafi orðið úti undir kletti syðst á honum, sem heitir Sesseljuklettur. Þar hafa fundist bein," segir í örnefnalýsingu. Sesseljuhryggur gengur suður að Kúavallará úr norðri, vestan við Seldal en austan við Litladal. Ekki er vitað nákvæmlega hvar beinin fundust, hvenær eða hver fann þau. Kunnugir vita ekki um mannvirki á svæðinu, nema í Seldal.

Hættumat: engin hætta**Heimildir:**Ö-Grafardalur, 10

V. Fornleifar og byggð

Hvalfjarðarstrandarhreppur skiptist landfræðilega í tvö svæði: Annars vegar ströndina og hins vegar Svínadal og dalina í kringum stöðuvötnin þar inn af: Geitabergsvatn, Glammastaðavatn og Eyrarvatn.

Ströndin er víða búsældarleg. Allra vestast er flatt mýrlendi ríkjandi, á svæðinu umhverfis Eiðisvatn og Hólmavatn. Í seinni tíð hafa stór svæði verið ræst fram og ásýnd landsins gjörbreyst, t.a.m. er Katanestjörn nú uppþornuð. Þegar austar dregur fer undirlendi minnkandi en er þó einna mest á tveimur svæðum: Kringum Saurbæ og Ferstiklu annars vegar og Brekku og Bjarneyjarsand hins vegar. Þegar komið er austur fyrir Brekku er flatlendi harla lítið en helst að finna í gilskorningum og dölum sem ganga inn í hálendið. Skóglendi er nú einkum í Botni og upp af Saurbæ. Sumarbústaðabyggð er enn sem komið er ekki mikil á Hvalfjarðarströnd en fer þó vaxandi, helst í landi Bjarneyjarsands.

Fjalllendi skilur Svínadal frá Hvalfjarðarströnd. Vestast er Miðfellsmúli en svo taka við hálsar sem yfirleitt bera nöfn af bæjunum sem hafa átt þar mest lönd, t.d. Svarfhólsháls, Kalastaðaháls, Saurbæjarháls og Ferstikluháls. Þegar komið er austur fyrir þann síðastnefnda fara fjöllin hækkandi, ber þar hæst Brekkukamb sem er tæpir 650 m á hæð. Norðan og austan við hann er nær óslitið fjalllendi allt að hreppamörkum á Botnsheiði. Eftir botni Svínadals rennur Laxá, hún kemur úr Eyrarvatni. Að norðanverðu markast Svínadalur af Skarðsheiði. Víða er skógur í hliðum dalsins en hann hefur þó forðum verið meiri ef marka má örnefni. Þannig er t.d. Kotaskógur upp af Eyri þar sem nú sést ekki ein einasta hrísla og Selskógur í sunnanverðum Grafardal en þar er nú mólendi, sumstaðar blásið.

Bæjarhólar og býli

Bæjarhólar myndast þar sem bæir hafa staðið á sama stað um aldir. Hólarnir verða til úr byggingarefni, s.s. tarfi -og grjóti, gólflögum sem hafa hlaðist upp í tímans rás og öskuhaugum og geta orðir margir metrar á þykkt. Í bæjarhólum er helst að leita upplýsinga um húsakost, fæðu og almenn lífsskilyrði til forna og þar eru mestar líkur á að finnist merkir gripir. Bæjarhólar eru því oft mikilvægustu minjastaðirnir en jafnframt þeir sem einna verst hafa farið í uppbyggingu í landbúnaði á þessari öld. Ný

bæjarhús eru oft reist á sama stað og bæirnir hafa staðið um aldir. Þar sem kjallarar eru niðurgráfnir geta minjarnar í hólum geryðilagst.

Alls voru skráðir 22 bæjarhólar í hreppnum en 6 bæjarstæði. Munurinn felst í hvort sjáanleg upphleðsla er greinileg á yfirborði eða ekki. Ástand bæjarhóla er yfirleitt slæmt og undantekningalítið standa núverandi bæjarhús á hólunum. Þeir hafa því fyrst og fremst látið á sjá vegna bygginga og framkvæmda í seinni tíð. Af 22 bæjarhólum eru 14 meira eða minna skemmdir vegna bygginga. Á fjórum stöðum hafa bæjarstæði verið flutt lítillega til innan túna, þ.e. á Hurðabaki, Eyri, Svarfhóli og Geitabergi. Í öllum tilvikum hefur verið sléttað nær alveg úr bæjarhólum. Sömu sögu er að segja af Glammastöðum þar sem byggð lagðist af um miðja 20. öld. Þrír bæjarhólar virðast að mestu óskemmdir: Á Efra-Skarði, Þórisstöðum og Draghálsi. Á Efra-Skarði stendur bærinn nú fast sunnan við bæjarhólinn en Þórisstaðabærinn var fluttur á Kúhallareyrar árið 1937 og því stendur eldra bæjarstæðið nær óspillt. Meiri óvissa ríkir um Dragháls. Þar hefur takmarkaður búskapur verið stundaður í seinni tíð. Hólmyndanir á þremur stöðum í túninu vekja grunsemdir um að bærinn hafi verið fluttur til en engar heimildir eru þekktar um það. Bæjarstæðin sex sem skráð voru töldust öll í slæmu ástandi, yfirleitt vegna bygginga eða sléttunar.

Auk bæjanna 28 sem rætt var um að ofan voru skráð 19 býli á svæðinu. Í sumum tilvikum er fátt til vitnis annað en örnefni, t.d. Kotamói á Eystra-Miðfelli.

heiti (nr.)	í byggð	ástand
Í Holum/Holukot (Bo-002:017)	fyrir 1600?	sést óljóst
Harðivöllur (Bo-009:025)	17. öld og fyrr	Óljósar tóftir sjást
Gufugerði (Bo-010:025)	óvíst	skaddað vegna vegagerðar og gróðureyðingar
Hjallagerði (Bo-010:024)	19. öld	tvær tóftir sjást
Fúsakot (Bo-010:017)	17. öld	staðsetning óþekkt
Oddakot (Bo-010:015)	19. öld (á gamalli selstöðu)	Miklar tóftir sjást
Eyrarland (Bo-010:020)	17. öld	sléttað út að mestu
Móakot (Bo-011:019)	fyrir 18. öld	horfið í sjóinn
Lækjarós (Bo-011:020)	19. öld	sléttað út að hluta
Litlakot/Þórukot (Bo-012:016)	19. öld	Horfið
Hérumfúsarkot/Klöpp (Bo-013:033)	19. öld	Horfið
Kotamói (Bo-014:011)	óvíst, fyrir 17. öld	staðsetning óþekkt
Grænhóll/Mýrarkot (Bo-015:013)	17. öld	Tóftir sjást

Grundarkot (Bo-018:012)	17. öld	staðsetning óþekkt
Narfakot/Stóranes (Bo-020:007)	19. öld og líklega fyrr	Tóftir sjást
Neðrakot (Bo-021:011)	óvíst	Tóftir sjást
Kambslund (Bo-023:005)	17. öld (í sellandi Innra Hólms)	Tóftabunga
Kotatún (Bo-025:021)	19. öld??	Þústir sjást – vel varðveittur öskuhaugur (Bo-025:019)
Másstaðir (Bo-026:014)	líklega fyrir 1220 – selstaða eftir það	sléttað út að mestu
Gröf (Bo-027:018)	fyrir 18. öld?	Rústabunga sést

Langflest býlanna hafa verið í landi Saurbæjar eða fimm talsins. Þótt heimildir skorti víða má af þessari samantekt ráða að vöxtur hefur orðið í hjáleigubýggð á 17. öld og aftur á þeirri 19. Er það í ágætu samræmi við það sem gerist annarsstaðar á landinu. Engar hjáleiganna hafa þó náð að festa sig í sessi heldur yfirleitt aðeins verið byggðar um skamma hríð. Þess ber þó að geta að margir bæjanna sem voru orðnir að lögbýlum upp úr 1700 hafa upphaflega verið hjáleigur, t.d. hefur Tunga líklega byggst frá Efra-Skarði, Kalastaðakot augljóslega frá Kalastöðum og Hrafnabjörg líklega frá Bjarteyjarsandi. Um byggðasögu er nánar fjallað í 3. kafla.

Kuml og kirkjur

Ekki hafa fundist nein óbyggjandi kuml frá heiðinni tíð á skráningarsvæðinu. Kuml eru oft notuð sem vísbendingar um hvaða bæir hafa fyrst byggst, enda munu þau tilkomin áður en kristni var lögtekin árið 1000. Hvalfjarðarstrandarhreppur er raunar innan stærra svæðis sem er þekkt fyrir kumlaskort, en það nær allt frá Reykjanesi til uppsveita Borgarfjarðar. Þó hefur fundist kúpt næla í Borróstíl austan við tún á Kalastöðum (Bo-011:048). Kúptar nælur eru meðal algengustu gripa sem finnast í kvenkumlum og verða að teljast góðar líkur á að nælan sé úr kumli. Nælur af þessari tilteknu gerð eru yfirleitt taldar frá 10. öld.¹² Nokkrar sögusagnir eru á kreiki um kuml og dysjar á svæðinu þótt engar þeirra hafi verið staðfestar og sumar hafi á sér nokkurn þjóðsagnablæ. Árið 1903 skoðaði Brynjólfur Jónsson, fornfræðingur, leifar af meintum fornmannahugi á Kalastöðum (Bo-011:021). Hann greip í tóm, enda hafði haugurinn þegar verið grafinn út svo að einungis var veigalítil hleðsla eftir. Hún er nú

¹² KEKH 2000:357-358

horfin í sjó. Af fleiru er að taka á Kalastöðum því að þar er óljós sögn um að bein hafi fundist í Stríðsmýri, rétt hjá svonefndu Mannabeinaholti (Bo-011 :023). Þá er friðlýst grjóthruga sem sögð er dys Kala skammt norðvestur af bænum (Bo-011 :028).

Þrjár sagnir um dysjar eru spröttar af Harðarsögu og Hólmverja. Í fyrsta lagi er það dys Skroppu hinnar fjölkunnugu frá Saurbæ (Bo-009:021). Hún er sögð í Skroppugili, upp af bænum en þar sjást engin ummerki og virðist staðurinn raunar ekki henta vel til greftrunar. Í öðru lagi er það Önundarhóll (Bo-006:018) suðaustur af Brekku þar sem Önundur Þormóðsson var heygður eftir sögunni að dæma. Síðast en ekki síst greinir Harðar saga frá því að Hólmverjar hafi verið dysjaðir í Geirdys á Þyrilsnesi (Bo-003:031). Sigurður Vigfússon sá þar greinileg hleðslumerki 1881 og gróf í dysina en fann hvorki bein né gripi. Staðsetning Geirdysjar er nú á huldu. Frægasta dysin á svæðinu og jafnframt sú sjáanlegasta er vafalaust Erfingi á Ferstikluhálsi (Bo-010:013), enda hafa ferðamenn kastað í hana grjóti fram á þennan dag. Sagan segir að smali nokkur frá Draghálsi hafi óskað eftir að vera grafinn þar sem hann sæi yfir landið sem var honum svo kært. Þessu var ekki sinnt en þegar átti að færa líkið til Saurbæjar gerðist kistan svo þung að ekki var annað fært en að grafa hann á hálsinum. Ekki er ljóst hvað er hæft í þessari frásögn. Staðsetning dysjarinnar vekur grun um að upphaflega hafi hún verið kennimark og jafnvel tengst landamerkjum milli Ferstiklu og Saurbæjar. Mannabein eiga að hafa fundist undir svonefndum Sesseljuhrygg, norðan við Kúvallará (Bo-145:031). Sögnin er óljós og ekkert vitað frekar um nákvæman fundarstað eða -tíma. Staðurinn virðist ólíklegur fyrir kuml, í óbyggðu fjalllendi, og líklegra að einhver ferðamaður hafi orðið úti undir hryggnum. Að lokum skal hér getið Hauksleiðis á Efra-Skarði, en staðsetning þess er nú óþekkt. Þar átti að vera heygður Haukur sá er fyrstur byggði jörðina.

Sóknarkirkja er í Saurbæ en auk þess voru bænhús á nokkrum bæjum. Hálfkirkja var á Kalastöðum, aflögð 1663. Húsið hefur þó hangið uppi eitthvað lengur en hafði verið rífið 1706 þegar Árni og Páll rituðu jarðabók sína. Kirkjugarðstöft (Bo-011 :002) sést enn vel á hlaði Kalastaða þótt reyndar hafi land verið sléttað innan veggja. Því sjást nú engin leiði í garðinum sem er friðlýstur. Hálfkirkja var einnig á Brekku (Bo-006:002) en um hana eru heimildir fáorðar. Þó er ljóst að hún var í notkun 1397 en aflögð um 1700 og líklega miklu fyrr. Ekki er vitað hvar kirkja þessi stóð en örnefnið Krosshóll í Brekkutúni, fast við bæjarstæðið, kann þó að vera vísbending um staðsetninguna. Á Vestra-Miðfelli eru sögusagnir um að hafi verið bænhús (Bo-015:002) en Árni Magnússon og Páll Vídalín kveða það vera

„eins manns sögn" er þeir rita jarðabók sína 1706. Engar vísbendingar gefa til kynna hvar bænhúsið gæti hafa staðið. Á Efra-Skarði var hálfkirkja en hún var löngu affallin 1706. Þúst (Bo-018:002) á bæjarhól var yfirleitt nefnd „Kirkjutóftin". Hálfkirkja mun enn fremur hafa verið í Stóra-Botni en hafði verið lögð af nokkuð löngu fyrir 1706. Þar er enn þekktur Kirkjuhóll (Bo-002:002) heim við bæ en engar sjáanlegar rústir eru á honum. Í örnefnalýsingu Litla-Botns eru reifaðar sögusagnir um að bænhús hafi staðið á Krosshól (Bo-001 :023) í túninu en þess er hvergi getið í heimildum.

Útihús og túngarðar

Útihús í tünnum og nærri bæjum eru víðast hvar horfin vegna seinni tíma rasks á vélaöld, einkum túnasléttunar og byggingarframkvæmda. Á flestum bæjanna sjást alls engar tóftir útihúsa í tünnum. Í töflunni hér að neðan sjást tegundir útihúsa og fjöldi þeirra sem eru horfin:

Tegund	heildarfjöldi	þar af horfin
útihús, nánara hlutverk óþekkt	82	65
fjánhús	34	16
lambhús	9	8
hesthús	15	10
fjós	16	14
hrútakofi	2	1
skemma	1	1
smiðja	3	2
Alls	162	117

Alls eru 117 útihús horfin af 162 eða 72%. Af þeim sem eftir eru sjást oft aðeins óljósar þústir. Af 45 stöðum þar sem einhver ummerki sjást á yfirborði eru aðeins 19 stæðilegar tóftir í góðu ástandi: Átta af fjánhúsum (Bo-002:004, Bo-003:004 , Bo- 003:010, Bo-008:002, Bo-015:008, Bo-018:014, Bo-027:006 og Bo-027:008) þrjár af hesthúsum (Bo-001 :003, Bo-018:009, Bo-013:021), sex af útihúsum með óþekkt hlutverk (Bo-001 :006, Bo-007:007, Bo-008:006, Bo-013:003, Bo-025:006 og Bo-025:017) , einn hrútakofi (Bo-002:042) og ein meint smiðjutóft (Bo-022:018). Fleiri

fjárhús hafa sloppið við algera eyðileggingu en önnur útihús sem á annað borð hafa skilgreint hlutverk. Þetta skýrist líklega af tvennu: Annars vegar voru fjárhús einfaldlega fleiri en önnur útihús, oftast fleiri en ein á hverjum bæ. Hins vegar voru þau oft staðsett í túnjöðrum og því ekki jafn nærri framkvæmdum og t.d. fjós sem eru nær alltaf horfin. Á fjórum stöðum standa enn uppi útihús með grjóthlöðnum veggjum, undir þaki. Þetta eru hesthús á Draghálsi (Bo-027:004), hænsnakofar á Kambshóli (Bo-023:006) og í Grafardal (Bo-145:026) og útihús á Brekku þar sem nákvæmara hlutverk var ekki þekkt (Bo-006:020). Flest ef ekki öll þeirra hafa verið endurbyggð eftir 1950 og alls ekki víst að þau séu öll forn að stofni til. Þau eru með í fornleifaskránni þar sem þau eru byggð skv. gamalli byggingarhefð.

Leifar af túngörðum sjást á 12 bæjum. Viða eru það óverulegir stubbar en býsna veglegir túngarðar eru eftir á Ferstiklu (Bo-009:030), Geitabergi (Bo-026:010), Draghálsi (Bo-027:015), Kalastöðum (Bo-011 :026 og 042) og Þyrli (Bo-003:014). Að auki er býsna heillegur garður á Hrafnabjörgum (Bo-008:020) en hann er á sjávarbakka og hefur sýnilega verið hlaðinn bæði til að verja tún fyrir skepnum og sjávarágangi. Nú hefur sjór sópað af honum jarðvegi og líklega er þess skammt að bíða að garðurinn steypist í sjó. Ekki er víst að nokkur áðurnefndra garða sé forn að stofni til en erfitt er að dæma um slíkt af ummerkjum á yfirborði. Túngarðahleðsla varð almenn á 19. öld með aukinni uppfræðslu og tilkomu bændablaða og búnaðarsamtaka. Líklegt er að flestir túngarðanna sem enn sjást séu frá þessum tíma.

Mótekja og torfrista

Á skráningarsvæðinu eru þekktir um 35 staði þar sem mór var tekinn. Mógrafir voru á langflestum bæjum og víða á fleiri en einum stað á hverjum bæ. Þeir bæir sem aðgang höfðu að skógi notuðu eflaust einnig við til eldsneytis. Algengt er að merki um móskurð séu orðin óglögg vegna jarðræktar. Mjög glöggar mógrafir eru þó t.d. í Draghálslandi, sunnan Grafardalsár (Bo-027:031) og skammt suður af gamla bæjarstæðinu á Þórisstöðum (Bo-025:020). Vafalaust hefur mótekja tíðkast á mörgum þeirra bæja þar sem engar mógrafir voru skráðar á, t.d. Svarfhóli og Hlíðarfæti. Slíkar upplýsingar hafa stundum einfaldlega glatast. Nokkrir torfristustaðir eru þekktir: Á Miðsandi, Bjarteyjarsandi, Eyri, í Katanesi og Grafardal. Yfirleitt eru aðeins örnefni til vísbendingar um ristuna en ummerki öll horfin .

Stekkir og kvíar

Kvíar og stekkir voru á flestum bæjum á Íslandi fram á 20. öld. Hvoru tveggja voru aðhöld sem voru ómissandi við fráfætur og mjaltir á ám. Yfirleitt voru þau hlaðin úr torfi og grjóti en í seinni tíð fóru þó að tíðkast færirkvíar úr trégrindum. Stekkir voru almennt í nokkurri talsverðri fjarlægð frá bæ, notaðir fyrst á vorin meðan lömbin gengu enn undir mæðrum sínum. Kvíar voru hins vegar oftast í túnnum eða túnjöðrum. Í þeim voru ærnar mjólkaðar eftir að lömbin höfðu verið vanin undan þeim og rekin á fjall. Fráfætur tíðkuðust víða fram á 20. öld.

Sökum þess að kvíar voru oft í túnjaðri eru þær sjaldnar varðveittar en stekkir. Á skráningarsvæðinu er vitað um tvennar kvíar sem horfið hafa vegna vegagerðar, á Ferstiklu (Bo-009:006) og Svarfhóli (Bo-022:010). Í tveimur tilvikum virðast Kvíaörnefni vísa eingöngu á færirkvíar, þ.e. Kvíahóll (Bo-024:011) á Glammastöðum og Kvíabali (Bo-012:015) í Kalastaðakoti. Í Stóra-Botni er hugsanleg kvíatóft í Stöðulgili (Bo-002:024) og óljós hleðsla á Kvíamel (Bo002:028). Í sjö tilvikum til viðbótar eru þekkt Kvía- eða Stöðlaörnefni og ekkert vitað um hvort þau vísa á tóftir sem nú eru horfnar. Einkum er óvíst með Stöðlana en á þeim virðast alls ekki alltaf hafa verið mannvirki. Niðurstaðan af þessu er að engin vel varðveitt kvíatóft er þekkt í hreppnum.

Alls voru skráðar heimildir um 35 stekki. Á 21 stað sjást enn tóftamerki, stundum á fleiri en einum stað á hverjum bæ. Víða eru tóftirnar í mjög góðu ásigkomulagi og hafa líklega verið notaðar eftir að fráfætur var hætt, þá t.d. sem rúningsréttir. Það á til að mynda við um Stekk á Geitabergi (Bo-026:012). Í öðrum tilvikum er um að ræða mjög signar og óljósar tóftir, t.d. á Hrafnabjörgum (Bo- 008:013). Flestallar tóftirnar eiga þó sameiginlegt að vera af tví- eða þrískiptum réttum. Sex stekkjanná eru með öllu horfnir, yfirleitt vegna sléttunar eða framkvæmda. Þannig hefur t.d. stekkur í Katanesi (Bo-013:010) horfið vegna framkvæmda við álver en frændi hans á Ferstiklu vegna jarðræktar og síðar trjáræktar (Bo-009:013). Á fjórum stöðum hafa beitarhús síðar verið byggð upp ástekkjum og hylja rústir þeirra því stekkina; þetta á við um Stekkjarhús (Bo-001:010) í Litla-Botni, Stekkjarhól í Katanesi (Bo-013:020), beitarhúsatóftir á Saurbæ (Bo-010:010) og Brekku (Bo-006:019). Þar sem stekkir eru fleiri en einn á hverjum bæ bera þeir yfirleitt aðgreinandi nöfn. Algengast er að talað sé um *Stekk* eða *Stekkinn* en *Gamlistekkur*/*Fornistekkur* og *Nýistekkur* eru líka býsna algeng nöfn. Í einstaka tilfelli draga stekkirnir nöfn sín af landslagi í kring, t.d. Stapagilsstekkur (Bo-027:020)

á Draghálsi og Múlastekkur (Bo-026:015) á Geitabergi. Á einungis tveimur bæjum eru engar heimildir um stekki, Hlíðarfæti og Tungu. Líklega hefur þó verið stíað í Hlíðarfótsrétt (Bo-020:010).

Beitarhús og sel

Beitarhús, þ.e. fjárhús í úthögum, hafa verið á 12 jörðum af 28. Í mörgum tilvikum eru það garðahús, sem líklega eru ekki byggð fyrr en um eða eftir aldamótin 1900. Líkt og víða á Suðurlandi hefur eldri gerð húsa haft jötur en ekki garða og garðahús þótt nýjung, enda eru þau sögð „með borgfirsku lagi“ víða á skráningarsvæðinu. Leifar slíkra húsa eru t.d. á Litla-Sandi (Bo-004:008), Saurbæ (Bo-010:014) og í Brekku (Bo-006:019), þau síðastnefndu ekki byggð fyrr en milli 1930 og 1940. Yfirleitt sjást engin merki um að garðahúsin hafi verið reist á eldri byggingum og því líklega um frumbyggð að ræða. Ætla má að útigangur sauðfjár hafi tíðkast mjög á svæðinu. Beitarhúsarústir af eldra taginu eru sjaldgæfari en finnast þó, t.d. Sauðhústættur á Geitabergi (Bo-026:018), Tóftir í Grafardal (Bo-145:009) sem sagðar eru af beitarhúsum frá Vatnshorni, tóftir á Gröf í Draghálslandi sem virðast af tveimur sambyggðum fjárhúsum (Bo-027:018), tóftir á Stekkjarhól í Katanesi (Bo-013:020) og síðast en ekki síst tóftir á Fjárhúshól á Svarfhóli (Bo-022:014), en í heimild er greint frá því að húsin hafi verið notuð eitthvað fram yfir 1869. Ekki er vitað hve gömul þau hafa verið að stofni til en töluverðar rústir sjást á hólnum. Það er athyglisvert að eldri gerð beitarhúsa virðist fremur tíðkast í Svínadal heldur en á Hvalfjarðarströnd. Líklega hefur dalurinn verið snjóþyngri en ströndin og ekki verið unnt að láta fé ganga úti í sama mæli þar. Athyglisverð undantekning sem greinir frá gömlum beitarhúsum á ströndinni er þó í Jarðabók Árna og Páls. Þar segir að Kalastaðakot hafi byggst á fjárhússtæði frá Kalastöðum.¹³

Heimildir benda til selja á 14 jarðanna. Mestar tóftir eru á Ferstikluseli (Bo- 009:019), Seli á Draghálsi (Bo-027:028J og í Oddakoti (Bo-010:015) en þar var upphaflega selstaða frá Saurbæ þótt býli byggðist þar upp á 19. öld. Óverulegar tóftir eru á eftirtöldum stöðum: Hjá Sellæk í Stóra-Botni (Bo-002:037), á Seli í Miðsandslandi (Bo-005:011), Seltúni í Brekkulandi (Bo-006:021), í Bræðraselsbrekku á Bjartheyjarsandi (Bo-007:017), á Selás í Katanesi (Bo-013:014) og í Selslakka í Grafardal (Bo-145:020). Þá munu vera tóftir í Brekkulandi sem ekki var unnt að skoða sumarið 2003. Öldum saman áttu Garðar á Akranesi selstöðu á Mástöðum

¹³JÁM IV, 39

(Bo-026:014) í Geitabergslandi. Síðar voru byggð þar beitarhús frá Geitabergi og staðurinn þá nefndur Húsatún. Það hefur nú verið sléttað og minjarnar að mestu horfnar. Innri-Hólmur á Akranesi átti selland þar sem hét Kambsland og var þar byggt býli á 17. öld (Bo-023:005). Óvíst er hvort býlið var byggt á gömlum seltóftum. Í sex tilvikum til viðbótar benda örnefni til selja en engar rústir fundust á vettvangi og heimildamenn könnuðust ekki við þær.

Leiðir

Alls voru skráðar 40 leiðir í Hvalfjarðarstrandarhreppi. Flestar eru þær götur á milli bæja eða jafnvel heimreiðar og upphlaðnar traðir. Þó voru skráðar nokkrar gamlar þjóðleiðir sem vert er að nefna. Þeirra frægastar eru vafalaust Síldarmannagötur og Leggjarbrjótur, enda báðar vinsælar gönguleiðir í dag. Síldarmannagötur (Bo- 003:006) voru fjölfarnar fyrr á öldum, lágu frá Hvalfjarðarbotni, austan í Þyrli og upp á Botnsheiði. Þaðan var svo farið yfir í Skorradal. Uppi á heiði hafa fleiri götur sameinast Síldarmannagötum, þeirra á meðal gata upp úr Litlasandsdal (Bo-004:004). Leggjarbrjótisleið (Bo-002:014) lá úr Botnsdal og yfir í Þingvallasveit.

Leiðin vestur eftir Hvalfjarðarströnd klofnaði í tvennt skammt austan við Kalastaði. Neðri leiðin lá yfir Kalastaðatún og í átt að Katanesi (Bo-011 :049) en sú efri að Eystra-Miðfelli (Bo-014:008). Nokkrar leiðir voru færar yfir hálsinn og yfir í Svínadal. Líklega hefur verið fjölfarnast um dalina sem ganga þvert á hálendið, Móadal (Bo-022:007) og Leirdal. Fjölfarin leið var um Geldingadraga yfir í Skorradal (Bo-009:027) en hennar er fyrst getið í Harðar sögu og Hólmverja. Austan við bæinn Dragháls var einnig hægt að fara í Skorradal um svonefndan Þófadal (Bo- 027:030). Rétt er að geta þess að gamlar reiðgötur í byggð eru langoftast horfnar og oft eru engar ritheimildir þekktar um götur á stórum svæðum.

Herminjar

Herminjar eru ekki eiginlegar fornleifar, enda allar herminjar hér á landi frá tímum síðari heimsstyrjaldar. Þær falla ekki undir skilgreiningu þjóðminjalaga og eru því ekki verndaðar skv. lögum. Þrátt fyrir það eru herminjar ómetanlegar heimildir um merkilegt tímabil í sögu þjóðarinnar. Þær eru mikilvægur þáttur í íslenskri menningarsögu og eru því skráðar með fornleifum í gagnagrunn Fornleifstofnunar Íslands.

Árið 1941 sömdu Bretar og Bandaríkjamenn um að reisa mikla olíubirgðastöð í landi Litla-Sands. Stöðin átti að sjá skipum breska flotans fyrir eldsneyti og bandarísk olíuskip áttu að skipa þar upp olíu sem svo yrði flutt til Bretlands. Sama ár var einnig komið upp aðstöðu fyrir skipaviðgerðir, reist vöruhús og íbúðaskáli. Síðar var reist nýtt braggahverfi vestan Miðsandsár, í Miðsandstúni.¹⁴ Eins og mörgum er kunnugt stendur það enn og er eina vel varðveitta braggahverfið frá stríðsárunum hér á landi. Víðar í Hvalfirði má sjá merki eftir umsvif hersins. Ekki eru þó alltaf til góðar heimildir um tilgang mannvirkjanna. Lítil, hringlaga byrgi með hlöðnum veggjum sjást á tveimur stöðum í landi Litla-Sands: Í barmi Álagabrekku (Bo-004:013) og á Húsaholti (Bo-004:010). Á Þyrli er svipað byrgi, niðurgrafið en steinsteyp (Bo-003:039). Steyptir grunnar undan bröggum sjást vestast í Miðsandslandi, á svonefndum Grundum (Bo-005:013). Þar hjá eru einnig tveir uppistandandi, steyptir skúrar, líklega skotfærageymslur. Steyptir braggagrunnar sjást einnig á Hrafnabjörgum (Bo-008:018). Þar skammt frá er gömul stífla, líklega vatnsveita (Bo-008:016) og niðurgrafið byrgi, enn með þaki á (Bo-008:021). Skotgrafir voru bæði vestan og austan megin í Leirdal (Bo-010:016 og Bo-009:026). Þær eru nú samansignar og illgreinanlegar. Tilgangurinn með þeim var að verja veginn um dalinn ef ske kynni að Þjóðverjar tækju land í Hrótafirði og kæmu landleiðina suður.

VI. Niðurstöður

Tölfræði og hættumat

Með þessari skýrslu er lokið skráningu fornleifa í Hvalfjarðarstrandarhreppi. Ætla má að með skýrslunni fáiist mjög gott yfirlit um dreifingu og ástand fornleifa á svæðinu. Ekki er þar með sagt að skýrslan sé tæmandi, enda leynast fornleifar víða. Gengið var á langflestu þekkta minjastaði og við þá yfirreið fundust margir minjastaðir sem áður voru óþekktir. Heildarfjöldi skráðra minjastaða reyndist 686. Hér á eftir fylgja nokkrar staðreyndir um eðli og ástand þessara minja, þ.e. þeirra sem á annað borð var unnt að flokka:

¹⁴ Friðþór Eydal 1997.

hlutverk	fjöldi
akur	2
áfangastaður	2
áningarstaður	1
áveita	4
beitarhús	18
brunnur	12
brú	3
bústaður	36
býli	13
draugur	1
eldhús	1
eyktarmark	10
fjánhús	34
fjárskýli	4
fjós	16
herminjar	13
herslubyrgi	1
heygarður	1
hjallur	1
hlaða	1
hlóðir	1
hrútakofi	2
huldufólksbústaður	10
hænsnakofi	1
kolagröf	6
kvíar	14

lambhús	9
landamerki	14
legstaður	11
leið	40
lending	7
lögn	2
mógrafir	35
mylla	1
naust	5
nátthagi	3
refagildra	3
rétt	32
torfrista	7
sel	20
smalakofi	3
smiðja	3
stekkur	35
traðir	7
túngarður	17
útihús	82
útilegumannabústaður	1
vað	19
vatnsból	7
vörslugarður	1
þingstaður	1
þvottastaður	4
öskuhaugur	1

- Tóftir sjást á alls 115 stöðum.
- Að auki sjást víða annarskonar mannvirki sem ekki flokkast undir tóftir: 41 þúst, 22 garðlög, 15 hleðslur af öðru tagi og 7 vegir.
- Rúmlega 260 fornleifar eru með öllu horfnar, yfirleitt vegna túnasléttunar og bygginga en einnig vegna rofs af völdum vatns, vegagerðar eða rasks af ýmsu tagi. Langflestar fornleifa í þessum flokki eru nærri bæjum, yfirleitt í heimatúni.
- Hættumat var gert fyrir alla minjastaði. Matið skiptist þannig:

hættumat	fjöldi
engin hætta	293
hætta	380
stórhætta	11

Staðir sem eru ekki í hættu eru yfirleitt fjarri bæjum. Allir staðir sem eru í heimatúnum eða nærri hugsanlegum framkvæmdum teljast í hættu en í stórhættu eru einungis þær fornleifar sem eru í næsta námunda við stórframkvæmdir eða á barmi eyðileggingar. Helstu hættuorsakir eru eftirfarandi:

hættuorsök	fjöldi
vegna ábúðar	277
vegna rofs	40
vegna trjáræktar	29
vegna vegagerðar	21
vegna rasks	4

Eftirfarandi fornleifar teljast í stórhættu:

Þyrill: Tóft á Fjárhústanga á Þyrilsnesi, líkJega af nausti (Bo-003:012). Sjór brýtur af henni svo að rof er kornið í vegg.

Hrafnabjörg: Tún- eða varnargarður (Bo-008:020) niður við sjó. Brim skellur á honum í flóðum og hefur hreinsað af honum allan jarðveg. Garðurinn er fremst á sjávarbakkanum og aldan grefur jafnframt undan honum. Þess er líklega skammt að bíða að garðurinn taki að hrynja fram í fjöruna.

Saurbær: Rústir býlisins Eyrarlands (Bo-010:020) eru á Kúhallareyrum þar sem nú er golfvöllur. Landið tilheyrir nú Þórisstöðum. Óglögg mótur fyrir rústinni á rennisléttum vellinum. Hún er slegin ásamt flötinni. Golfvöllir eru sléttaðir betur en venjuleg tún og þarf að fara með mikilli gát kringum rústina í framtíðinni.

Kalastaðir: Leifar býlanna Lækjaróss (Bo-011:020) og Móakots (Bo-011 :019, 046) eru að hverfa í sjóinn. Reyndar virðist sem Móakot sé alveg horfið að undanskildu dálitlu garðlagi. Á Lækjarósi sjást á hinn bóginn leifar hálfsléttaðra rústa og í rofi á sjávarbakkanum eru greinilega mannvistarleifar: Kol, móaska og brennd bein.

Svarfhóll: Meint smiðjutóft (Bo-022:018) skammt ofan við veg í Svarfhólsskóg. Trjám hefur verið plantað bæði inni í tóftinni og í vegg hennar. Rætur trjáa sprengja sundur hlaðna vegg og eyðileggja rústir smám saman.

Kambshóll: Rúst Kambslands (Bo-023:005) er mjög aðþrengd, í krika milli vegarins um Svínadal og slóða sem liggur þvert á hann. Reynt hefur verið að hlífa henni við vegaframkvæmdir en ljóst að lítið má út af bera til að skemmdir verði á rústinni. Því þarf að gæta vel að henni.

Glamastaðir: Sumarbústöðum fjölga óðum í nágrenni við bæjarstæði Glamastaða (Bo-024:001). Lítið ber á bæjarhólnum, enda var sléttað úr rústunum á sínum tíma. Þrátt fyrir það leynast vafalaust mannvistarleifar undir yfirborði, ekki aðeins þar sem bærinn stóð heldur víðar í túninu. Óhætt er að mæla með að samband verði haft við Fornleifavernd ríkisins áður en ráðist verður í frekari framkvæmdir í Glamastaðatúni.

Þórisstaðir: Leifar af tóft (Bo-025:008) inni á lóð sunnarlega í Þórisstaðarlandi. Mikil trjárækt er þar og líklega fyrirhugað að byggja sumarbústað á lóðinni. Eins og áður segir sprengja rætur trjáa sundur hlaðna vegg og eyðileggja þannig rústir.

Geitaberg: Útihústóft er skammt norðan bæjar (Bo-026:019). Grenitré hefur verið plantað inn í tóftina og tré eru á stangli utan við hana.

Varðveisla og kynning minja

Kynning fornleifa fyrir almenningi er skammt á veg komin á Íslandi og liggja þar ónýttir miklir möguleikar. Íslendingar eru tengdari sögu lands síns en flestar aðrar þjóðir og mjög margir hafa áhuga á sögu og fornleifafræði. Menningartengd ferðaþjónusta er nýtt hugtak hér á landi en verður vafalaust vaxandi atvinnugrein á komandi árum. Ásýnd Hvalfjarðar hefur breyst mjög eftir að Hvalfjarðargöngin komu til sögunnar. Umferð hefur minnkað en að sama skapi er útlit fyrir að sumarbústaðabyggð og útivist muni vaxa á svæðinu á komandi árum. Líklegt er að margir þeirra sem leggja leið sína þangað hafi það markmið að njóta náttúru fjarðarins, enda er hann sannkölluð perla í seilingarfjarlægð frá höfuðborgarsvæðinu. Saga og fornleifafræði eru svo nátengdar náttúrufari að stundum verður vart greint á milli.

Kynning á fornleifum og sögu getur aukið mjög á gildi útivistar og oft má flétta saman kynningu á gönguleiðum og fornleifafræðslu. Ekki þarf það að vera flókin eða dýr framkvæmd, t.d. geta skilti með merkingum og upplýsingum um tóftir og aðra minjastaði skilað miklum fróðleik á einfaldan hátt. Slík skilti hafa t.d. verið sett upp á Hengilssvæðinu og gefið góða raun. Tvær gamlar þjóðleiðir, nú geysivinsælar gönguleiðir liggja úr Hvalfirði yfir í nærsveitir, Leggjarbrjótur og Síldarmannagötur. Kynning á fleiri gönguleiðum gæti vafalaust vakið áhuga fjölda fólks.

Hvalfjörður býr yfir merkjum menningarminjanna sem auðvelt væri að kynna fyrir almenningi. Nefna má sögustaði á Saurbæ, tengda Hallgrími Péturssyni, Oddakot (Bo-010:015) sem er á fögrum stað við Eyrarvatn, Katanestjörn (Bo- 013:007) þar sem eitt frægasta skrímsli Íslandssögunnar tók sér bólfestu á 19. öld, elstu steinbrú á Íslandi (Bo-004:009) og margt fleira. Þá er kynning á minjum úr síðari heimsstyrjöldinni nánast óplægður akur og stendur þar Hvalfjörður vel að vígi með heilt braggahverfi, skotbyrgi o.fl. Minjar sem ekki teljast beinlínis til fornleifa eru í Kalastaðakoti, gamalt kaupfélagshús og bryggja frá því um 1920. Þrátt fyrir að mannvirkin falli ekki undir skilgreiningu laganna um fornminjar gefur auga leið að þau eru mikilvæg fyrir sögu verslunar í héraðinu. Annað kaupfélagshús var á Hrafnabjörgum en öll merki um það eru nú horfin.

Fornleifar sem ber að minnast sérstaklega á og hafa mikið gildi eru eftirfarandi:

- **Kirkjugarðstöft á Kalastöðum** (Bo-011 :002). Hún er friðlýst en kirkjan var aflögð á 17. öld. Mannabein geta veitt ómetanlegar upplýsingar um heilsufar og viðurværi fólks fyrr á öldum. Því er saga íbúa á svæðinu að nokkru leyti falin í kirkjugarðinum. Hann hefur mikið varðveislu- og rannsóknargildi.
- **Bæjarhóll á Efra Skarði** (Bo-018:002) er best varðveitti bæjarhóll á öllu skráningarsvæðinu. Ekki hefur verið byggt á honum í seinni tíð. Bæjarhólar eru án efa merkastir allra minjastaða, í þeim eru upphlaðin mannvistarlög og þar finnast oft merkir gripir. Heimildir greina frá bænhusi á Efra-Skarði og er líklegt að það hafi staðið nyrst á hólnum. Þar gætu því gætu hæglega leynst leifar bænhusssins sem og mannabein. Hóllinn hefur því varðveislu- og rannsóknargildi.
- **Katanestjörn** (Bo-013:007). Hún var bólstaður eins þekktasta skrímslis Íslandssögunnar, Katanesdýrsins. Þegar menn reyndu að klófesta dýrið seint á 19. öld var grafinn úr henni skurður til að hleypa vatninu úr. Í seinni tíð hafa verið grafnir fleiri skurðir úr tjörninni og í kringum hana til að ræsa fram land. Tjarnstæðið sést þó enn vel og hefur mikið varðveislu- og kynningargildi.
- **Rústir í Draghálstúni.** Í túninu sjást tvær geysilega vel hlaðnar fjárhústóftir (Bo-027:006 og 008) auk túngarðs (Bo-027:015) og uppistandandi hesthúss (Bo-027:004) með hlöðnum veggjum. Þrátt fyrir að margar rústir hafi verið sléttaðar út þar í seinni tíð telst þetta heillegasta túnstæði á öllu skráningarsvæðinu. Sem slíkt hefur það varðveislugildi.
- **Refagildra** (Bo-027:035) á klettunum ofan við Draghál. Ekki er vitað um margar gildir í góðu ástandi og þetta eina heillega refagildran á skráningarsvæðinu. Þar sést vel hlaðinn stokkur sem refir voru gíntir í með agni og töluverð hleðsla ofan á honum. Gildran er á Bæjarklettum og þar er stórfenglegt útsýni til suðurs, yfir Draghálstún og Geitabergsvatn. Gildran hefur varðveislu- og kynningargildi.
- **Gröf** (Bo-027:018). Töluverður rústahóll er austan við Draghál. Uppi eru sögusagnir um að þar hafi Draghálsbærinn upphaflega verið en þær verða að

teljast ólíklegar. Þrátt fyrir það er útlit fyrir að býli hafi verið á Gröf og ekki útilokað að Grafardalur dragi nafn sitt af því. Rústir sem sjást nú virðast af beitarhúsum sem líklega hafa verið reist eftir að búskapur lagðist af. Staðurinn hefur rannsóknargildi.

- **Stóranes/Narfakot** (Bo-020:007). Þar eru vel varðveittar rústir af býli frá 19. öld sem sagt er reist á eldri rústum. Hurð hefur skolið nærri hælum þegar skurður var grafinn fast upp við eina rústina nýlega. Rústirnar hafa mikið varðveislu- og rannsóknargildi.
- **Stekkur** (Bo-026:012) á Geitabergi. Hann er í góðu ásigkomulagi og vel hlaðinn, sannkallað skólabókardæmi um stekk. Hann er byggður í góðu aðhaldi í klettasprungu og hefur tvímælalaust varðveislu- og kynningargildi.
- **Kotatún á Þórisstöðum** (Bo-025:011). Þar eru óverulegar rústir af býli sem engar heimildir finnast um. Skammt frá þeim er lítill, strýtumyndaður hóll sem alltaf var kallaður „öskuhaugur“ (Bo-025:019). Sárafaír öskuhaugar frá fyrri tíð eru þekktir og varðveittir en þeir eru mikilvægar heimildir um mataræði og lifnaðarhætti auk þess sem í þeim finnast oft merkir gripir. Rústirnar og haugurinn hafa varðveislu- og rannsóknargildi.
- **Tóttir** (Bo-145:009) í Grafardal. Þar er dálítill rústahóll og greinilegar beitarhúsarústir sem munnmæli herma að hafi verið frá Vatnshorni í Skorradal. Hugsanlegt er að hóllinn geymi leifar af enn eldri beitarhúsum eða jafnvel dálitlu býli. Tóftirnar hafa varðveislu- og rannsóknargildi.
- **Ferstiklusel** (Bo-009:019). Þar eru mestar selrústir á skráningarsvæðinu, laglegur rústahóll. Hann er vafalaust ómetanleg heimild um seljabúskap á svæðinu um aldir og sem slíkur hefur hann allt í senn: varðveislu-, rannsóknar og kynningargildi.

Heimildaskrá

- ÁB:** Árni Björnsson. 1990. *Íslenskt vættatal*. Reykjavík.
- ÁFÍ 1950:** Jón Helgason. 1950. „Borgarfjarðarsýsla sunnan Skarðsheiðar." *Árbók ferðafélags Íslands*, 11-65.
- Árb 1881:** Sigurður Vigfússon. 1881. „Rannsókn á blóthúsinu að Þyrli og fleira í Hvalfirði og um Kjalarnes." *Árbók hins íslenska fornleifafélags*, 8-31.
- Árb 1904:** Brynjúlfur Jónsson. 1904. „Um Haugsneshauginn." *Árbók hins íslenska fornleifafélags*, 19.
- Árb 1908:** Brynjúlfur Jónsson. 1908. „Rannsóknir fornleifa sumarið 1907." *Árbók hins íslenska fornleifafélags*, 9-31.
- BB:** Byggðir Borgarfjarðar II. Borgarfjarðarsýsla og Akranes. 1989. Jakob Jónasson, Jón G. Björnsson & Þorsteinn Guðmundsson. (ritnefnd).
- BL:** Björn Lárusson. 1967. *The old Icelandic land registers*. W.F. Salisbury þýddi. Lund University, Lundur.
- DI:** *Diplomatarium Islandicum eða Íslenskt fornbréfasafn* I-XVI. 1853-1976. Kh. og Rv.
- FF:** *Frásögur um fornaldarleifar 1817 - 1823, I*. Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar, 1983. (Stofnun Árna Magnússonar).
- Friðlýsingarskrá: Skrá um friðlýstar fornleifar*. 1990. Ágúst Ólafur Georgsson tók saman. Þjóðminjasafn Íslands/Fornleifanefnd.
- Friðþór Eydal. 1997. *Vígdrekar og vopnagnýr. Hvalfjörður og hlutur Íslands í orrustunni um Atlantshaf* Bláskeggur.
- GÓ:** Guðmundur Ólafsson. 1996. *Friðlýstar fornleifar í Borgarfjarðarsýslu*. (Rit Hins íslenska fornleifafélags og Þjóðminjasafns Íslands 2). Rv.
- Halldóra B. Björnsson. 1969. *Jörð í álögum*. Þættir úr sögu Hvalfjarðar. Iðunn, Reykjavík.
- ÍA:** Annálar 1400-1800. *Annales islandici posteriorum sæculorum* 1-VII, Rv. 1924-1998.
- ÍF:** *Íslensk fornrit* I-, Reykjavík 1933-.
- JÁM IV:** *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín IV*. Kh. 1913-14; 12-13 Rv. 1990.
- Jón Jóhannesson, *Gerðir Landnámabókar*, Rv. 1941.
- KEKH 2000:** Kristján Eldjárn. 2000. *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*. 2. útg., Adolf Friðriksson ritstýrði. Reykjavík.
- KK:** P.E.K. Kalund. 1984. *Íslenzkir sögustaðir. Sunnlendinga fjórðungur*. Rv.
- KJ:** Kristján Jóhannsson. 1989. *Innsveitir Hvalfjarðar*.
- ÓL:** Ólafur Lárusson. 1944. *Byggð og saga*. Rv.
- PP:** Sveinn Níelsson. 1949-51. *Prestatal og prófasta á Íslandi*, 2. útg. Reykjavík.
- SSB:** Sýslu- og sóknalýsingar Borgarfjarðarsýslu, Hdrd. Lbs., ÍB 19, fol. e.
- Túnakort:** Túnakort Hvalfjarðarstrandarhrepps 1920. Þjóðskjalasafn Íslands.
- ÚAT:** Ólafur Briem. 1959. *Útilegumenn og auðar tóttir*. Menningarsjóður, Reykjavík.
- ÞJÁ:** Árni Böðvarsson & Bjarni Vilhjálmsson. 1980. *Íslenzkar Þjóðsögur og ævintýri I - VI. Safnað hefur Jón Árnason*. Rv.
- Þorsteinn Jónsson. 1991. *Klingenbergsætt: Niðjatal Hans Klingenbergs bónda á Krossi á Akranesi og konu hans, Steinunnar Ásmundsdóttur*. 1. bindi. Líf og saga, Reykjavík.
- Ö-Bjarteyjarsandur:** Örnefni í Bjarteyjarsandi. Ari Gíslason skráði, 1967. (Örnefnastofnun Íslands)

- Ö-Brekka:** Örnefni í Brekku. Jón Magnússon og Gísli Magnússon skráðu, 1985. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Dragháls:** Örnefni í Draghálsi. Sigríður Jóhannsdóttir skráði, 1981. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Efra-Skarð:** Örnefni í Efra-Skarði. Ari Gíslason skráði, 1968. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Eyri:** Örnefni á Eyri. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1977. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Eystra-Miðfell:** Örnefni í Eystra-Miðfelli. Valgarður L. Jónsson skráði, 1979. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Ferstikla a:** Örnefni í Ferstiklu. Ásmundur Gestsson skráði, 1951. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Ferstikla b:** Örnefni í Ferstiklu. Svör við spurningum. Vífill Búason skráði. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Geitaberg:** Örnefni í Geitabergi. Ari Gíslason skráði, 1968. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Glammastaðir a:** Örnefni á Glammastöðum. Ari Gíslason skráði, 1968. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Glammastaðir b:** Örnefni á Glammastöðum. Athugasemdir. Brynjúlfur Sæmundsson skráði, 1975. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Gröf:** Örnefni í Gröf. Ari Gíslason skráði, 1966. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Hlíðarfótur:** Örnefni í Hlíðarfæti. Ari Gíslason skráði, 1966. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Hóll a:** Örnefni í Hóli. Ari Gíslason skráði, 1966. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Hóll b:** Örnefni í Hóli. Athugasemdir. Friðjón Jónsson skráði, 1979. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Hrafnabjörg:** Örnefni í Hrafnabjörgum. Ari Gíslason skráði, 1967. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Hurðarbak a:** Örnefni í Hurðarbaki. Ari Gíslason skráði, 1968. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Hurðarbak b:** Örnefni í Hurðarbaki. Athugasemdir. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1977. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Kalastaðakot:** Örnefni í Kalastaðakoti. Ari Gíslason skráði, 1966. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Kalastaðir a:** Örnefni á Kalastöðum. Ásmundur Gíslason skráði, 1968. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Kalastaðir b:** Örnefni á Kalastöðum. Athugasemdir og viðbætur. Sigríður Jensdóttir skráði. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Kambshóll:** Örnefni í Kambshóli. Ari Gíslason skráði, 1968. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Katanes:** Örnefni í Katanesi. Valgarður L. Jónsson skráði, 1979. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Litli Botn:** Örnefni í Litla Botni. Jón Þorkelsson skráði. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Litli Sandur:** Örnefni í Litla Sandi. Ari Gíslason skráði, 1967. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Miðsandur:** Örnefni í Miðsandi. Ari Gíslason skráði, 1967. (Örnefnastofnun Íslands).
- Ö-Saurbær a:** Örnefni í Saurbæ. Ásmundur Gestsson skráði, 1951. (Örnefnastofnun Íslands).

Ö-Saurbær b: Örnefni í Saurbæ. Viðbætur. Ari Gíslason skráði, 1966.
(Örnefnastofnun Íslands).

Ö-Saurbær c: Örnefni í Saurbæ. Athugasemd. Guðrún Þóra Guðmannsdóttir skráði, 1984. (Örnefnastofnun Íslands).

Ö-Stóri Botn a: Örnefni í Stóra Botni. Ari Gíslason skráði. (Örnefnastofnun Íslands).

Ö-Stóri Botn b: Örnefni í Stóra Botni. Svör og viðbætur. Jón Þorkelsson skráði (Örnefnastofnun Íslands).

Ö-Svartbóll: Örnefni í Svarfhóli. Jónína Hafsteinsdóttir skráði, 1977.
(Örnefnastofnun Íslands).

Ö-Tunga: Örnefni í Tungu. Ari Gíslason skráði, 1968. (Örnefnastofnun Íslands).

Ö-Þórisstaðir: Örnefni á Þórisstöðum. Ari Gíslason og Jónína Hafsteinsdóttir skráðu, 1977. (Örnefnastofnun Íslands).

Ö-Þyrill: Örnefni í Þyrli. Ari Gíslason skráði, 1974. (Örnefnastofnun Íslands).

Heimildarmenn:

Litli-Botn: Þorkell Jónsson f. 1942, Sigríður Þorkelsdóttir f. 1920, Steinþór Jónsson f. 1940

Stóri-Botn: Steinþór Jónsson f. 1940, Kristinn Ziemsen f. 1942

Þyrill, Litli-Sandur, Miðsandur og Grafardalur: Böðvar Þorsteinsson f. 1936

Brekka: Enginn heimildamaður fékkst f. Brekku

Bjarteyjarsandur: Sigurjón Guðmundsson f. 1948

Hrafnabjörg: Ragnheiður Guðmundsdóttir f. 1956

Ferstikla og Saurbær: Vífill Búason f. 1929 og Gísli Búason f. 1928

Kalastaðir: Magnús Stefánsson f. 1920 og Þorvaldur Magnússon f. 1954

Kalastaðakot: Sveinn Hjálmarsson f. 1918 og Sigurbjörg Márusdóttir f. 1933

Katanes: Brandur Jónsson f. 1938 og Sveinn Brandsson f. 1967.

Eystra Miðfell: Jón Valgarðsson f. 1946 og Þorvaldur Valgarðsson f. 1945

Vestra-Miðfell: Eyjólfur Jónsson, f.1959

Hurðabak: Árni Ólafsson f. 1935

Hóll: Guðmundur Friðjónsson f. 1944

Efra-Skarð og Tunga: Magnús Ólafsson f. 1939

Hlíðarfótur: Þórarinn Þórarinsson f. 1953

Eyri: Erla Guðmundsdóttir f. 1933, Ólafur Ólafsson f. 1953 og Hjördís Benediksdóttir f. 1930

Svartbóli: Reynir Ásgeirsson f. 1945

Kambshóll: Hallfreður Vilhjálmsen f. 1959

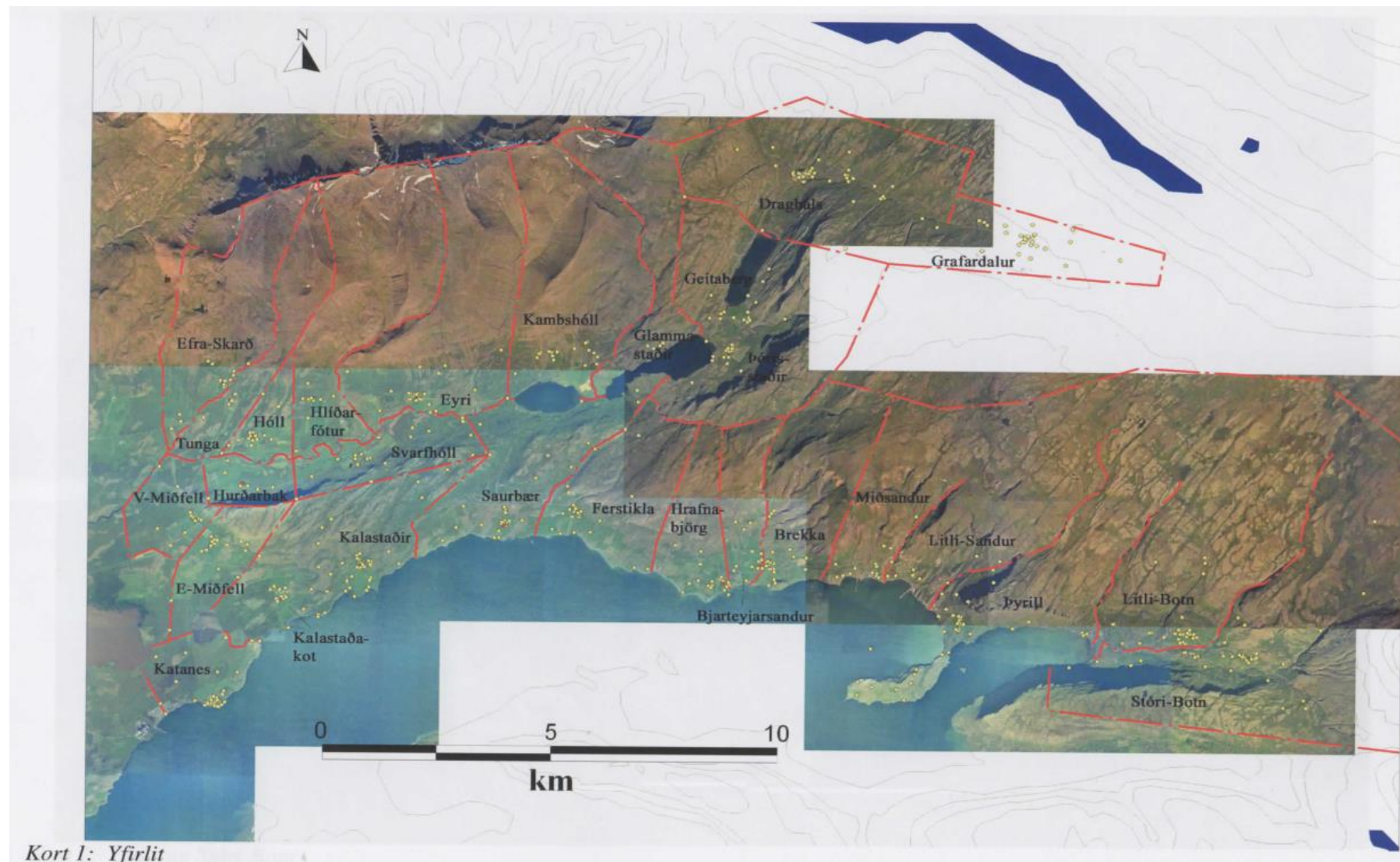
Gammastaðir og Þórisstaðir: Guðni Ólafsson f. 1926

Geitaberg: Einar Jónsson f. 1921

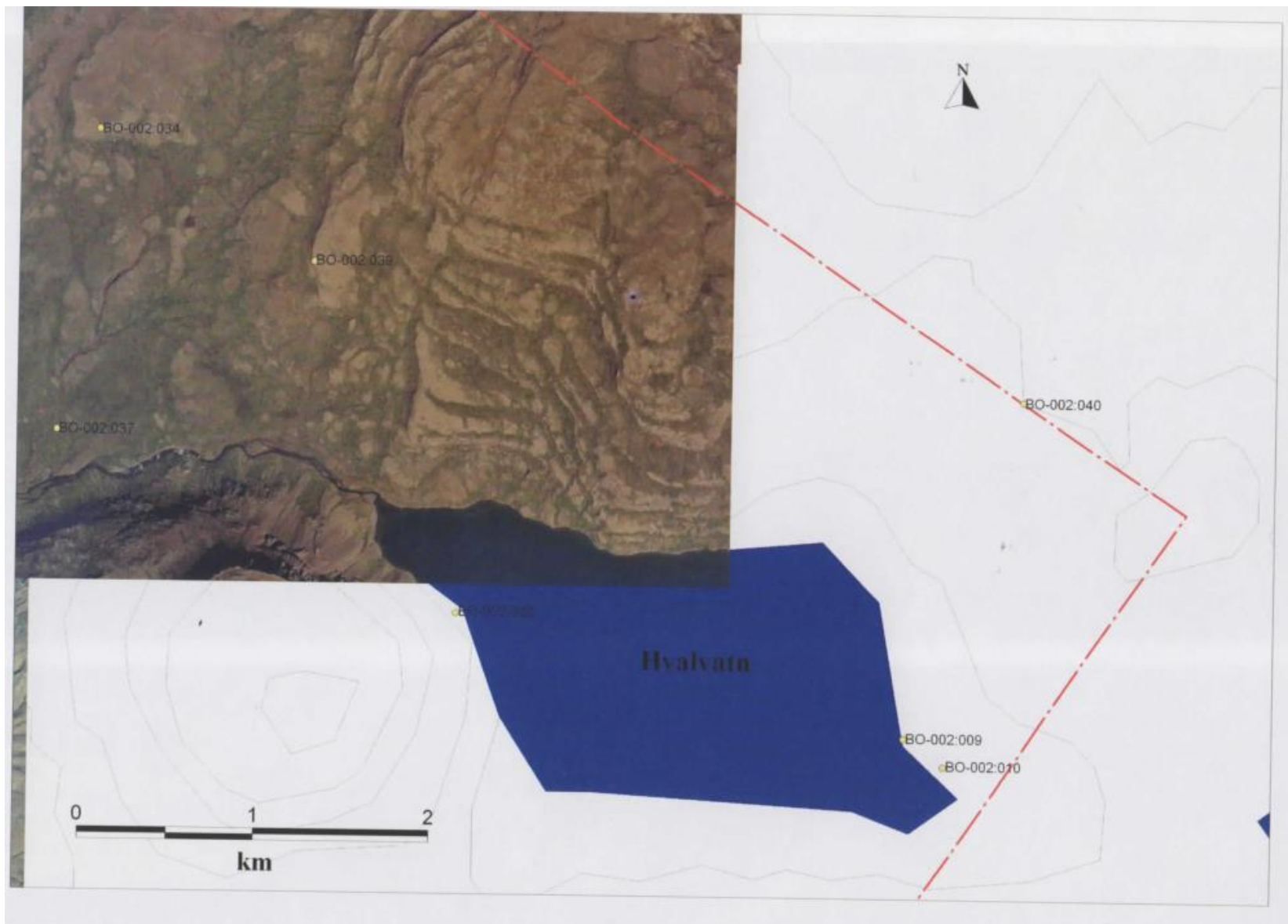
Draghális: Böðvar Þorsteinsson f. 1936, Einar Jónsson f. 1921 og Guðni Ólafsson f. 1926

Minjakort

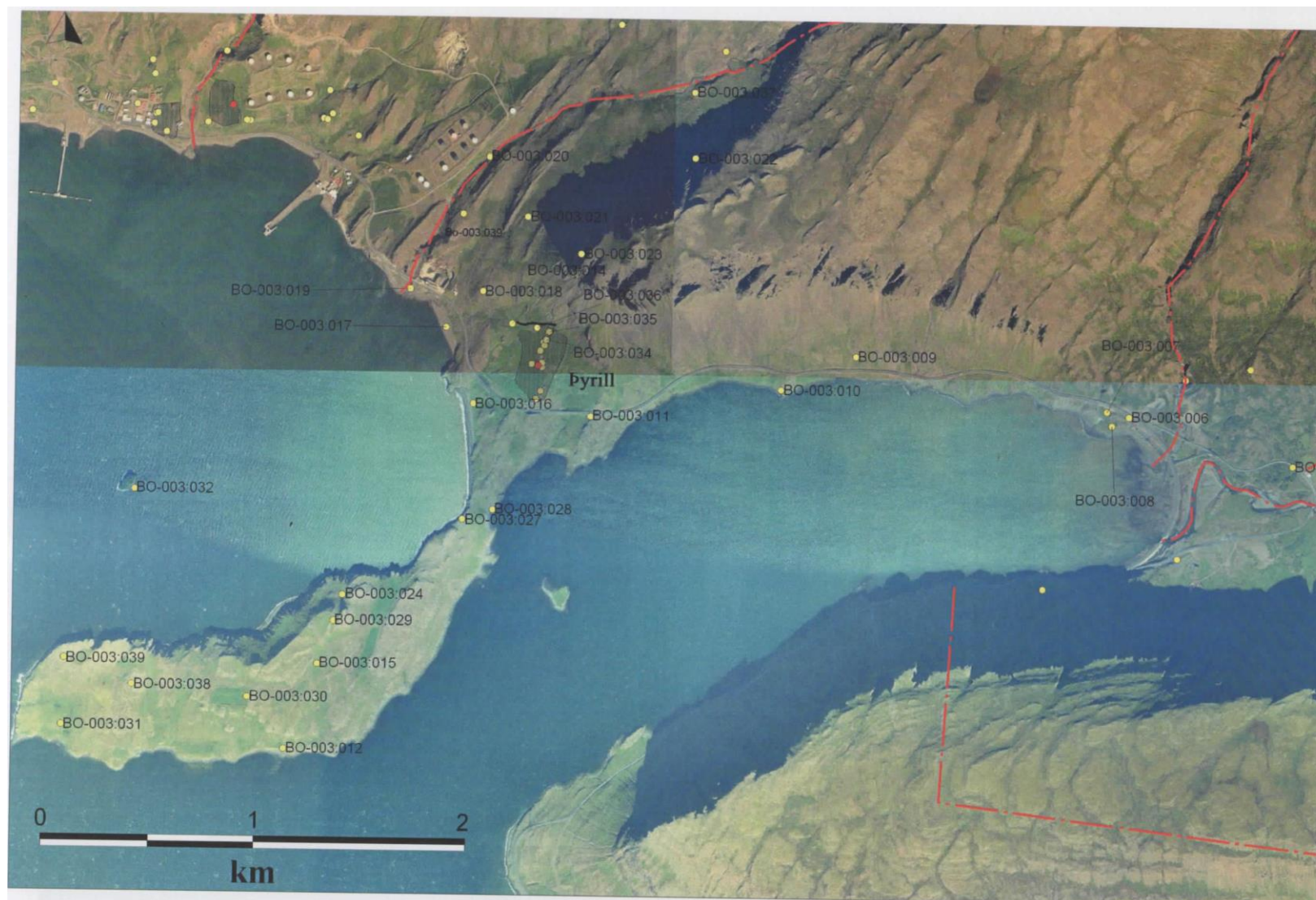
Hér á eftir koma loftmyndir sem allir skráðir minjastaðir hafa verið merktir inn á með gulum punktum. Tún, eins og þau voru 1920, eru skyggð með gráu og bæjarstæði merkt með rauðum punktum.

Kort 1: Yfirlit

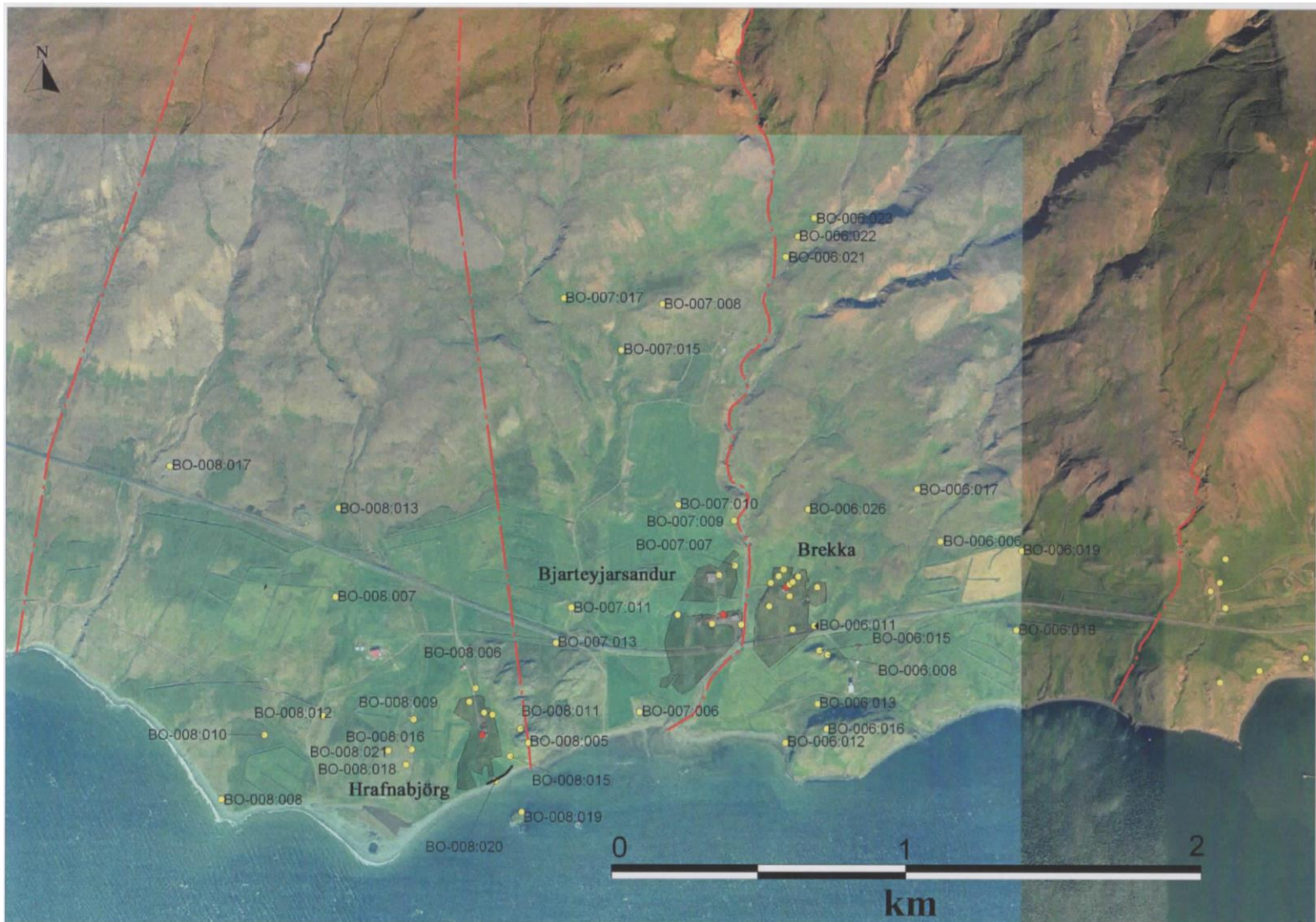
Kort 3: Hálendið austur af Stóra-Botni

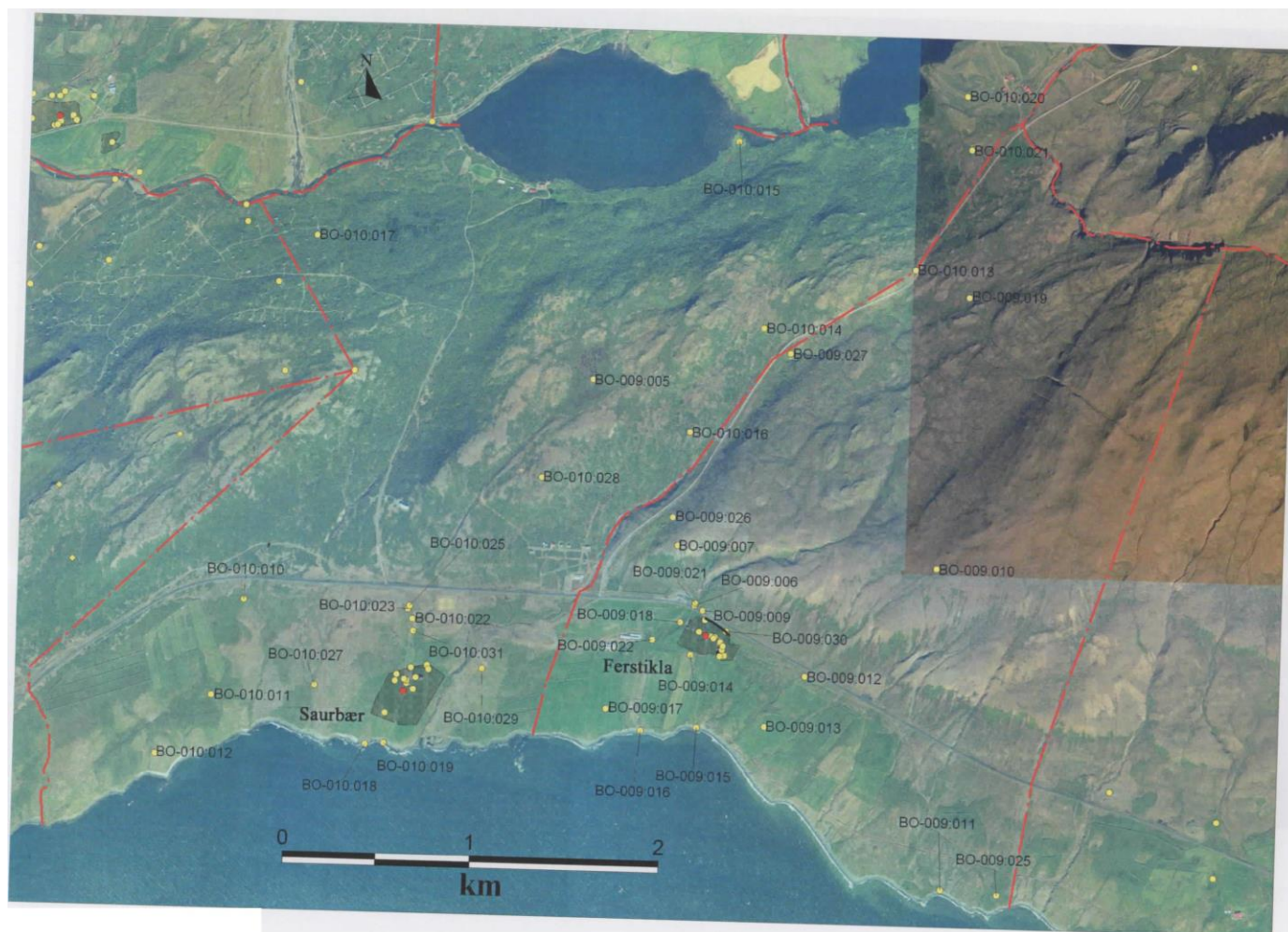
Kort 4: Pырill

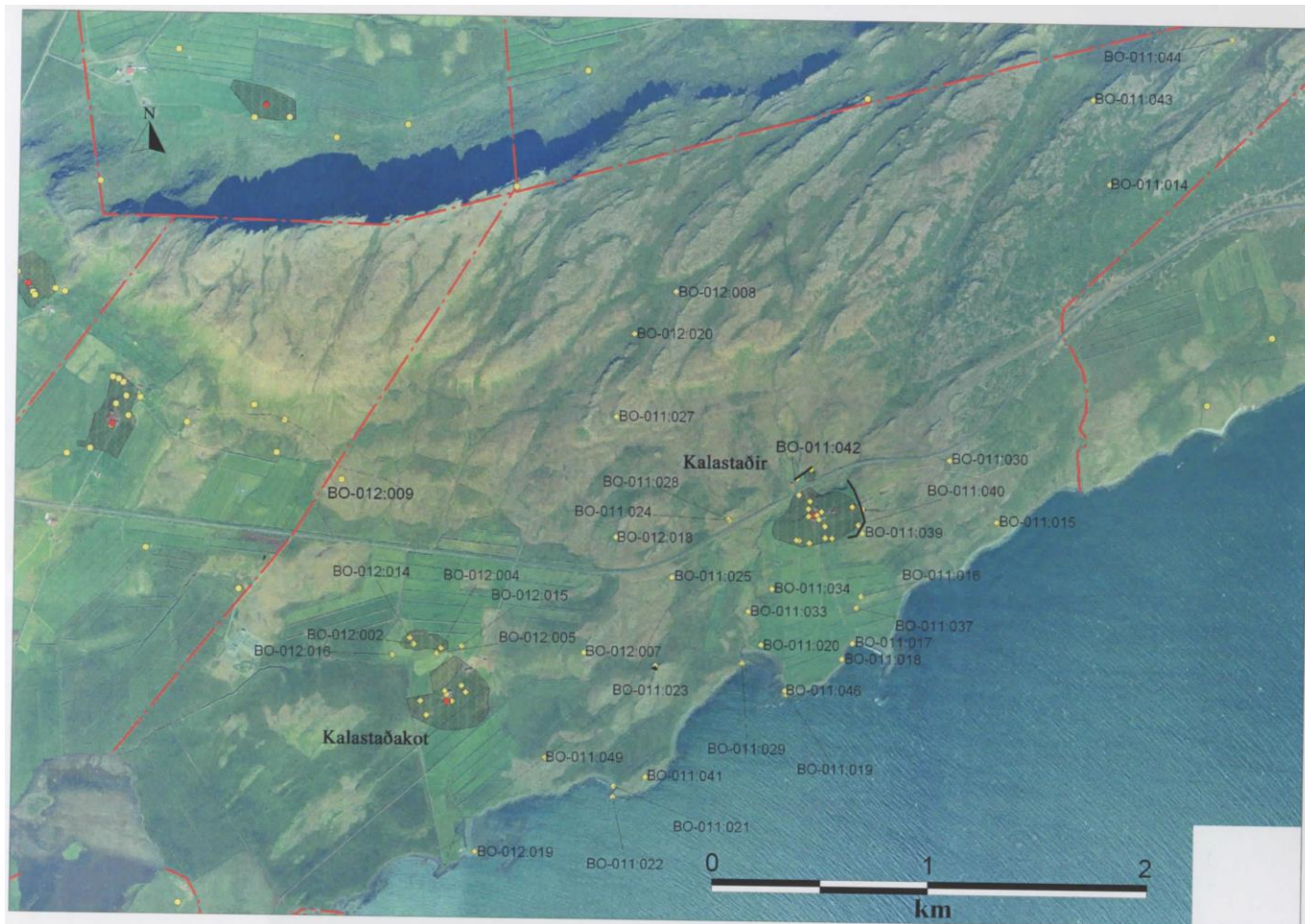
Kort 5: Miðsandur og Litlisandur

Kort 6: Hrafnabjörg, Bjarteyjarsandur og Brekka

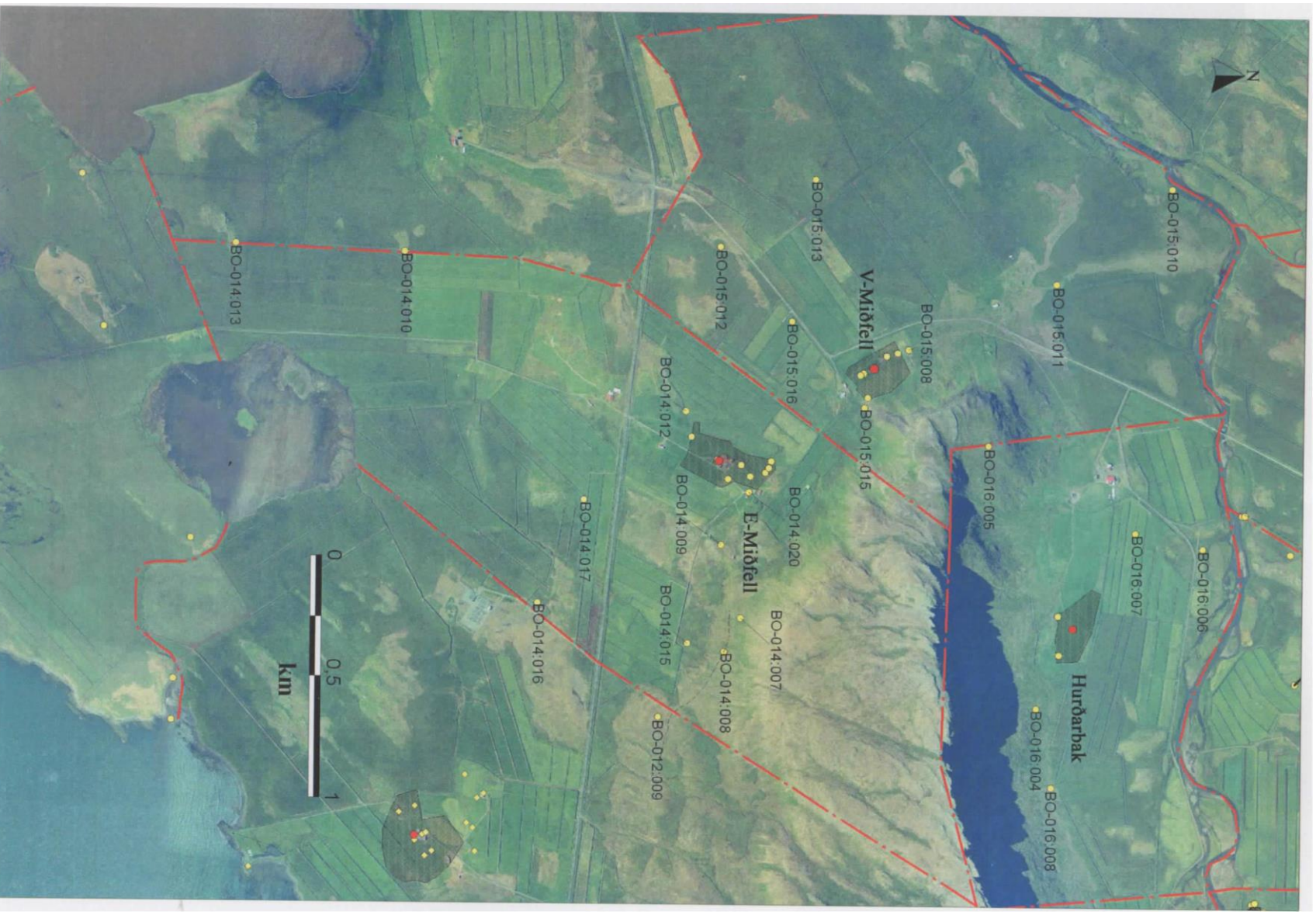
Kort 7: Saurbær og Ferstikla

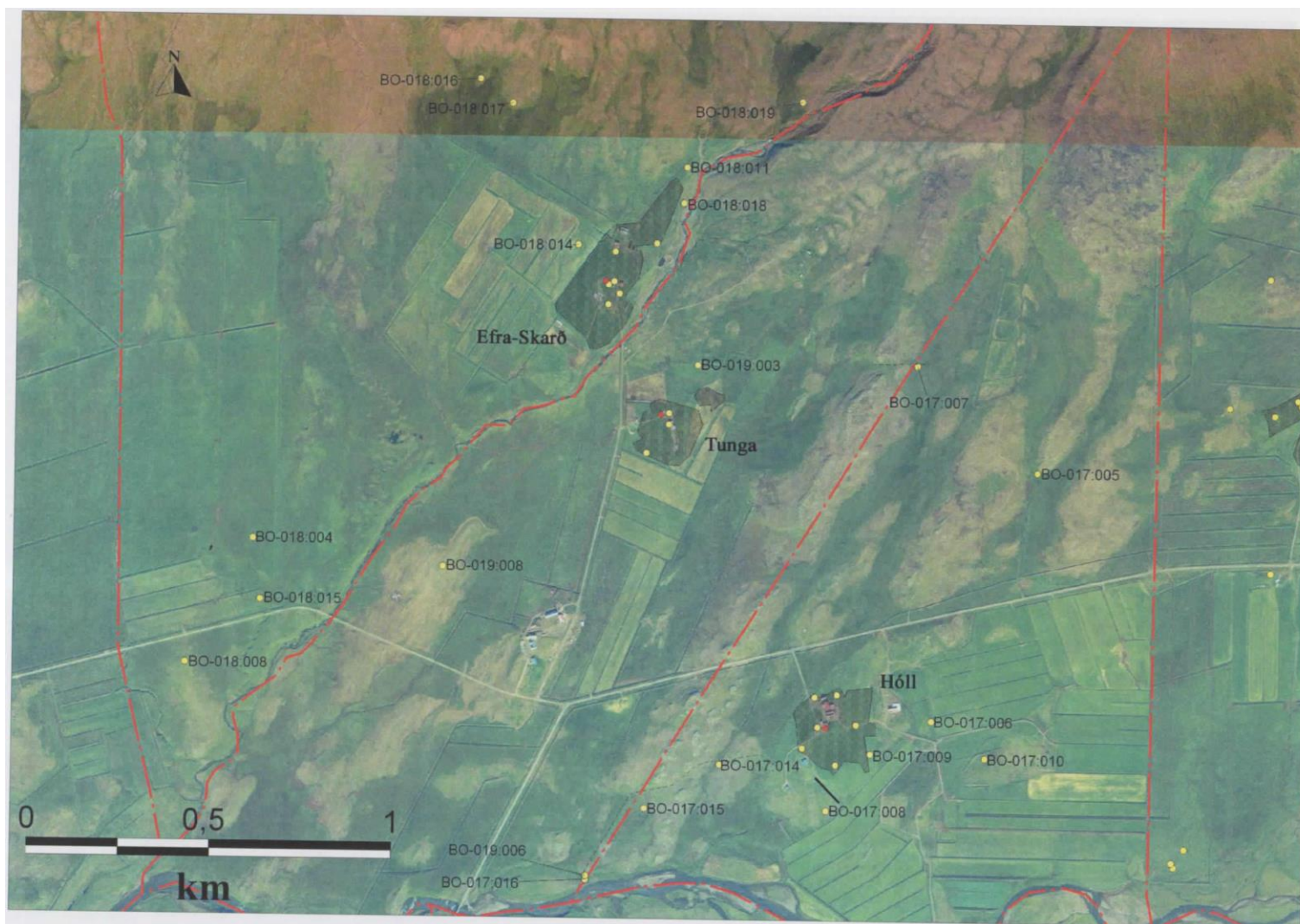
Kort 8: Kalastaðir og Kalastaðakot

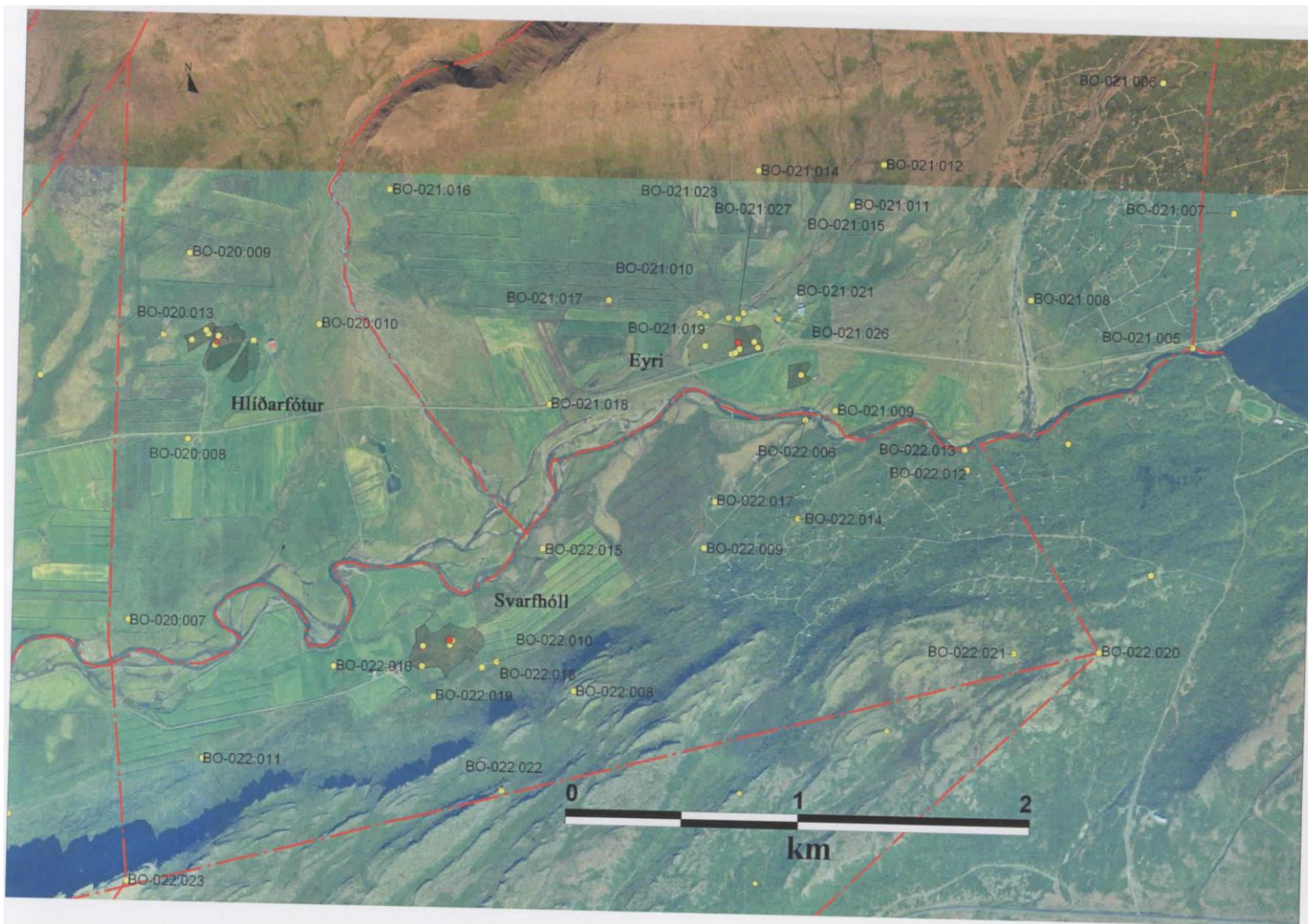
Kort 9: Katanes

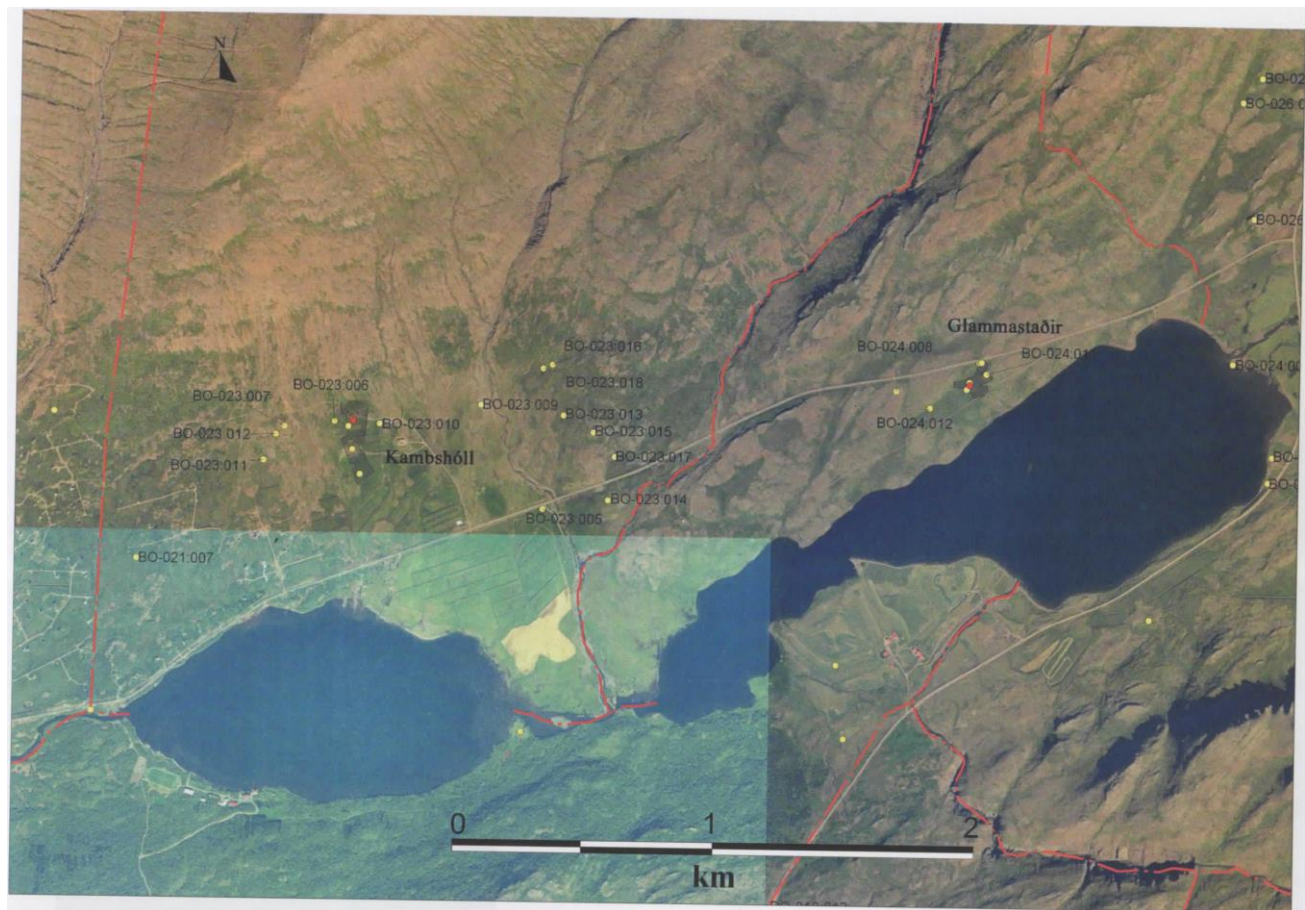
Kort 10: V-Miðfell, E-Miðfell og Hurðarbak

Kort 11: Efra-Skarð, Tunga og Hóll

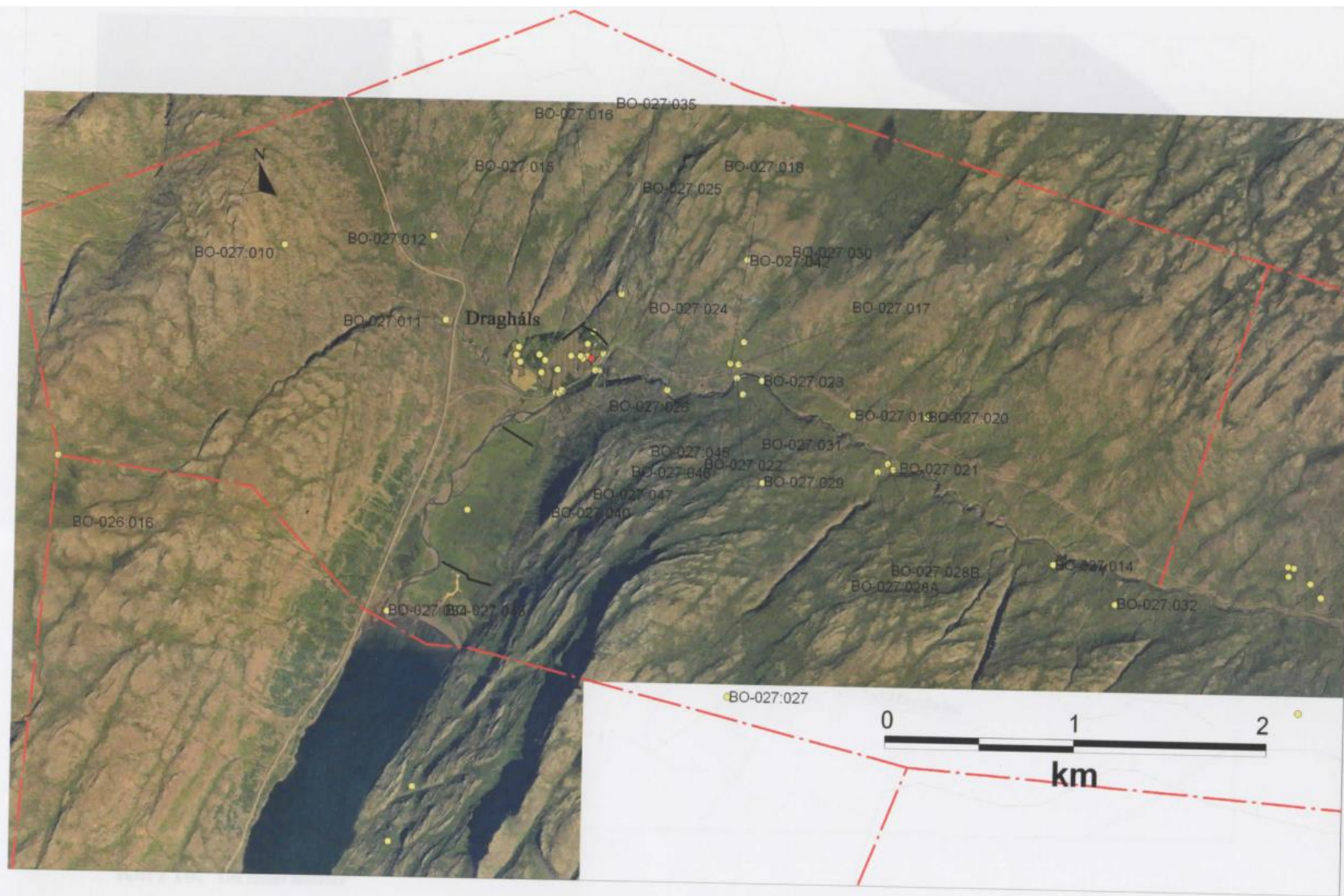
Kort 12: Hlíðarfótur, Svarfhóll og Eyri

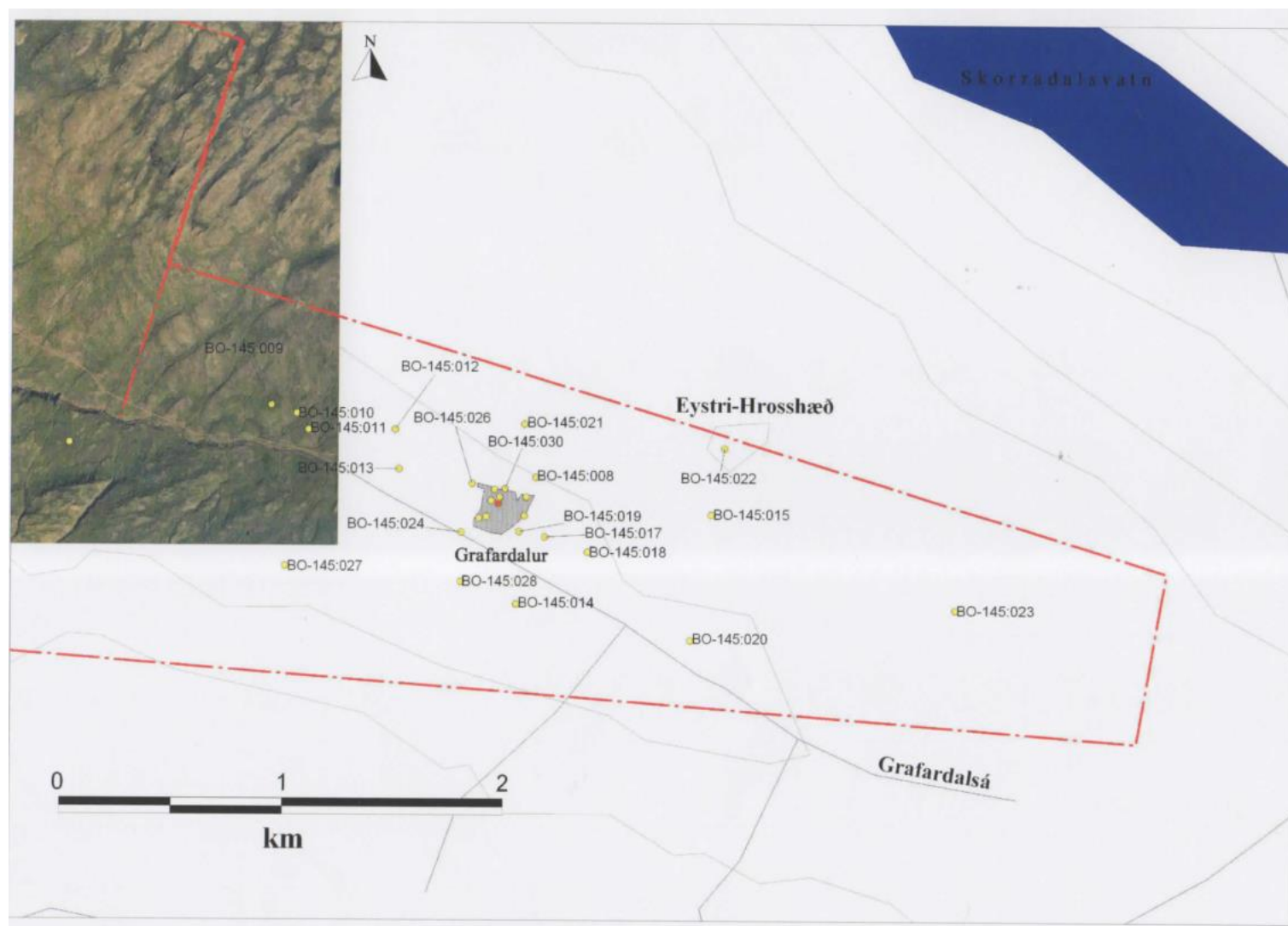
Kort 13: Kambshóll og Glammastaðir

Kort 14: Geitaberg og Þórístaðir

Kort 15: Draghals

Kort 16: Grafardalur